T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

DOĞU-BATI TARTIŞMALARI ARASINDA ORTAK AVRUPA BİRLİĞİ KİMLİĞİNİN İNŞASI

Ufuk CERRAH
1140220520

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Muharrem GÜRKAYNAK

ISPARTA-2015

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Tez Savunması 1

Tarih:15/1/ 2015

Enstitü Yönetim Kurulunun 10/12/2014 tarih ve 687021 sayılı kararıyla oluşturulan jürimiz, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Bilim Dalını Seçiniz Bilim Dalı DOKTORA öğrencisi Ufuk CERRAH'nın "Doğu-Batı Tartışmaları Arasında Ortak Avrupa Birliği Kimliğinin İnşası" başlıklı tezini incelemek ve değerlendirmek üzere15/1/2015 tarihinde saat 10:0'da toplanmış ve adayı tez savunmasına almıştır.

SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Yönetmeliğinin 39. Maddesi uyarınca adaya 90 dakika süreyle teziyle ilgili Ek'te sunulan sorular yöneltilmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonunda adayın tezinin aşağıda belirtilen sebeplerle,

☒ **Tezin kabul edilmesine** (Öğrenci, varsa jüri tarafından gerekli görülen düzeltmeleri yaparak, tezinin onaylı son şeklini bir (1) ay içinde Enstitü'ye teslim etmelidir.)

☐ **Tezde düzeltme verilmesine** (Öğrenci, tezde gerekli görülen düzeltmeleri yaptıktan sonra altı (6) ay içinde savunmasını yineleyecektir.)

☐ **Tezin reddedilmesine** (Öğrenci yeni tez konusu belirleyecek)

***Tez adı değişikliği yapıldı/yapılmadı.**

oy birliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

Gereği arz olunur.

Jüri	Adı Soyadı	İmza
Danışman	: Yrd. Doç. Dr. Muharrem GÜRKAYNAK	
Üye	: Prof. Dr. Timuçin KODAMAN	
Üye	: Prof. Dr. Hasret ÇOMAK	
Üye	: Prof. Dr. Murat OKCU	
Üye	: Doç. Dr. Ümit AKÇA	

Ekler :

1) Tez Değerlendirme Jüri Raporları
2) Sınav soru tutanağı

SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği; Madde 39 (3) Jüri üyeleri, söz konusu tezin kendilerine teslim edildiği tarihten itibaren en geç bir ay içinde, hazırladıkları raporlarla birlikte toplanarak öğrenciyi tez savunma sınavına alırlar. Tez savunma sınavının yeri ve tarihi EYK'nca belirlenir. Jüri aralarında bir başkan seçer. Tez savunma sınavı, tez çalışmasının sunulması ve bunu izleyen soru-cevap bölümünden oluşur. Tez savunma sınavı en az kırkbeş, en çok doksan dakikadır.

(4) Tez sınavının tamamlanmasından sonra jüri tez hakkında salt çoğunlukla kabul, ret veya düzeltme kararı verir. Bu karar, EABD Başkanlığınca tez sınavını izleyen üç gün içinde Enstitüye tutanakla bildirilir. Tezi reddedilen öğrenci yeni tez konusu sunmak zorundadır. Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç altı ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da tezi kabul edilmeyen öğrenci yeni tez konusu sunmak zorundadır. Yeni tez konusu bu Yönetmeliğin 38 inci maddesinde yer alan esaslara göre belirlenir.

Enstitü Yönetim Kurulu Kararı	Tarih:	Karar No:
Bu form sınavdan sonra danışman tarafından düzenlenerek ilgili Anabilim Dalı Başkanlığı aracılığı ile 3 gün içinde Enstitüye teslim edilir.		

T.C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum ***"Doğu-Batı Tartışmaları Arasında Ortak Avrupa Birliği Kimliğinin İnşası"*** adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça'da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

U. Cerrah

Ufuk CERRAH

15/01/2015

DOĞU-BATI TARTIŞMALARI ARASINDA ORTAK AVRUPA BİRLİĞİ KİMLİĞİNİN İNŞASI

Ufuk CERRAH

Süleyman Demirel Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Doktora Tezi, 334 Sayfa, Ocak 2015

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Muharrem GÜRKAYNAK

ÖZET

II. Dünya Savaşı sonrası oluşan küresel jeopolitik durumun bir sonucu olarak başlayan Avrupa entegrasyon süreci, Soğuk Savaş'ın ardından Avrupa Birliği adı altında yoluna devam etmiştir. Üye devletlerin egemenlik haklarından bazılarını devrederek oluşturdukları Avrupa Birliği ne bir "devlet" ne de bir "uluslararası örgüt"tür. Kendine has bir yapısı olan Birlik modernizmin ürünü olan ulus-devletlerin üzerine kurulmuş ulus-üstü siyasi bir yapıdır. Post-modern dönemi temsil eden ulus-üstü siyasi yapıların meşruiyetlerini nasıl sağlayacakları sorusu günümüzün önemli tartışma konuları arasında yer almaktadır. Ulus-devletler meşruiyetlerini kendilerini oluşturan halktan ve bu halkların ulus-devletlere devrettikleri egemenlik haklarından sağlamaktadırlar. Kısacası ulus-devletlerin halkları (uluslar) aidiyet duygusu ile ulus-devletlere bağlanmakta ve bu yolla "ulusal kimlikler" inşa edilmektedir. Ulus-üstü siyasi yapılar ise bir yandan üye devletlerden oluşurken diğer yandan da üye devletlerin halklarından oluşmaktadır. Ulus-üstü siyasi yapılara aidiyet duygusunun gelişmesi (ulus-üstü kimliklerin oluşması) ve bu yolla ulus-üstü siyasi yapıların meşruiyet temellerinin oluşması önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa entegrasyon sürecinin başarılı bir şekilde yoluna devam etmesi, ulus-üstü siyasi yapıya aidiyeti gösteren ortak bir Avrupalılık kimliğinin inşası ile mümkün görünmektedir.

Bizim yaptığımız bu çalışma ulus-üstü Avrupalılık kimliğinin inşa edilip edilemeyeceği, eğer edilebilecekse bunun nasıl gerçekleştirilebileceğine ilişkindir. Bunun için öncelikle tarihsel süreç içerisinde Avrupa ve Avrupalılık kimliğinin nasıl geliştiğini ortaya koyduk. Daha sonra "günümüz Avrupası yani Avrupa Birliği için nasıl bir kolektif kimlik inşa edilebilir?" sorusuna cevap aradık. Yaptığımız çalışmada Avrupa düşüncesinin üç temel dayanağının olduğunu gördük. Bunlar; Antik Yunan

Mirası, Roma İdarî Düzeni ve Hıristiyan Disiplin Anlayışıdır. Antikite Dönemi'nde (Eski Yunan, Helen, Roma) ve Ortaçağ'da ortak Avrupalılık kimliği Doğu (oryantalizm)-Batı (oksidentalizm) düalizmine dayanan "ötekileştirme" üzerine inşa edilmiştir. Burada Avrupalılık kimliğinden ziyade daha çok Batı kimliği söz konusu olmuştur. Modernizmle birlikte Avrupa kendisini uygarlıkla özdeşleştirmiş, karşısındakini de "uygar olmayan dünya" olarak tanımlamış ve bu şekilde ortak bir Avrupalılık kimliği gelişmiştir. Napolyon'un Fransa etkisinde ve Hitler'in de Almanya etkisinde bir Avrupa inşa etme girişimleri ise başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrası küresel sistem içerisindeki önceliğini kaybeden Avrupalı ulus-devletler daha sonra Avrupa Birliği adını alacak olan bir entegrasyon sürecini başlatmışlardır. Bu süreç bir yandan kıtaya barış ve güvenlik sağlarken, diğer yandan da ekonomik refah ve zenginlik getirmiştir. Entegrasyon sürecinin Avrupalılara sağladığı bu fayda onların Avrupa entegrasyon sürecine aidiyet duygusu ile bağlanmalarını sağlamıştır. Bu ise Avrupa'da "ötekileştirmeye" dayanmayan ortak bir Avrupalılık kimliğinin gelişmesine yol açmıştır. Demokrasi, insan ve azınlık haklarının korunması, hukukun üstünlüğü, serbest piyasa ekonomisi ve özgürlükler gibi liberal değerlere dayanan bir Avrupalılık kimliği gelişmiştir.

Entegrasyon süreci Anayasal Kriz ve Euro Krizi gibi yapısal krizlerle karşılaştıkça sıradan Avrupalıların Birliğe olan aidiyet duyguları zayıflamıştır. Avrupalı politika yapıcılar ise ortak Avrupalılık kimliğini sağlamlaştırmak için tekrar bir öteki-düşman kurgulayarak "ötekileştirme" üzerinden kolektif bir Avrupalılık kimliği inşa etme yoluna gitmişlerdir. Bu ise yabancı düşmanlığı ve İslâmofobinin artmasına neden olmuştur. Bununla birlikte Avrupa Birliğinin iddialı bir şekilde "Avrupa Birleşik Devletleri"ne dönüşme çabası ise Birliğin ulus-devletlerin mahrem alanına girmesine yol açmıştır. Bu girişim ise Avrupalılar arasında büyük bir tepkiye *(Eurosceptism)* neden olmuştur. Bizim temel tezimiz ortak Avrupalılık kimliğinin demokrasi, insan hakları, özgürlükler, serbest piyasa ekonomisi, azınlıkların korunması gibi liberal değerler üzerinde; ulus-devlet ve ulusal kimlikleri yok etmeden Avrupa Birliği'nin kendine has yapısı dikkate alınarak inşa edilebileceğidir.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Kimlik İnşası, Avrupa, Avrupa Birliği, Avrupalılık Kimliği, Oryantalizm, Oksidentalizm, Ötekileştirme.

BUILDING COMMON EUROPEAN UNION IDENTITY IN BETWEEN THE DISCUSSIONS OF EAST-WEST

Ufuk CERRAH

Suleyman Demirel University, Department of Inernational Relationships

PhD Thesis, 334 Pages, January 2015

Supervisor: Assistant Professor Muharrem GÜRKAYNAK

ABSTRACT

The European integration process as a result of the global geopolitical situation emerged aftermath of Second World War, continued its way under the name of the European Union after Cold War. The European Union can not be defined either as a type of "state" or "international organization" which is formed by transferring some of the sovereignty of the member states. The Union is a supranational political structure built upon the nation-states, a product of modernism, established a unique type of it own. The question of how supranational political structures that represents post-modern epoch will legitimate themselves is an important debate of nowadays. The nation states are ensuring their legitimacy by the people who form them and the sovereignty of these people transferred willingly to the nation-states. Briefly, the people of nation-state (nation) are coupled to the nation-state with a sense of belonging and by this "national identity" is built. Supranational political structures are composed of member states in one hand and the people of the member states in other hand. The development of sense of belonging favouring supranational political structures (the creation of supranational identity) and thus forming the basics of legitimate supranational political organization is an important topic we encounter. A successful continuance of European integration can be possible with constructing common European identity that indicates a sense of belonging favouring supranational political structure.

This work is about whether supranational European identity can be constructed or not, and how can it be done. To achieve this, primarily the advent of Europe and European identity is presented in the context of historical continuum. Later on, we tried to answer the the question of "How a collective identity can be built for Europe/European Union?". In this study we found out three pillars of European thought.

These pillars are; The heritage of Ancient Greek, Roman Administrative Arrangement and Christian Disciplinery Approach. During Antiquity period (Ancient Greek, Helenistic, Roman) and Medieval age, common European identity was built upon "alienation" of other based on East (Orientalism)-West (Occidentalizm) dualism. Western identity had been more concerned rather than the European identity. With effects of modernism Europe consubstantiated itself with "civilization", the adversary is defined as "non-civilized world" which thrived a European identity. The attempts to build Napeleon's France influenced and Hitler's Germany influenced Europe had been collapsed.

The European nation-states which lost its dominance within the global system started the integration process which is later named as European Union. This process has brought peace and security to continent in one hand and provided economic prosperity and wealth on the other hand. Above-mentioned benefits of integration process favouring Europeans provided a sense of belonging for Europe's integration process. This has led to the development of a common European identity not based on "alienation" of other. A European identity has thrived basing on liberal values such as democracy, protection of human and minority rights, the rule of law, free market economy and freedom.

As the ordinary Europeans confronted structural crisis like constitutional and the Euro crisis during integration process, the sense of belonging for Union has been weakened. European policymakers again sought to build a collective European identity editing an other-adversary via "alienation" to consolidate common European identity. This caused an increase of “xenophobia” and “Islamophobia”. Besides, the European Union's assertive efforts to transform it into "United States of Europe" led to intervening the intimate space of the nation-states. This attempt has led to a significant reaction of the Europeans. *(Eurosceptism)* Our basic thesis is; taking into consideration of European Union's unique structure, a common European identity can be constructed upon liberal values such as democracy, human rights, freedoms, free market economy, the protection of minorities and without destructing nation-states and national identities.

Key Words: Identity, Identity Building, Europe, European Union, European Identity, Orientalism, Occidentalism, Alienation.

İÇİNDEKİLER

İÇ KAPAK i
TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI ii
YEMİN METNİ SAYFASI iii
ÖZET iv
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER viii
KISALTMALAR xii
TABLOLAR LİSTESİ xiv
HARİTALAR LİSTESİ xixvi
ŞEKİLLER LİSTESİ xvii
ÖNSÖZ xviii
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL OLARAK KİMLİK

1. Kimliğin Tanımı 7
2. Kültür ve Kimlik İlişkisi 17
3. Ulus, Ulusal Kimlik, Ulusalcılık ve Ulus Devlet 24
   3.1. Ulus Kavramı 26
   3.2. Ulusal Kimlik 28
   3.3. Ulusalcılık 31
   3.4. Ulus Devlet 34
4. Küreselleşme, Çok-Kültürlülük ve Ulus-Ötesi Kimlik İnşası 40
5. Kimlik ve Uluslararası İlişkiler Kuramı 44

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA DÜŞÜNCESİNİN KÖKENLERİ

1. Tarih Öncesi Dönemlerde Avrupa'nın Ortaya Çıkmaya Başlaması 53
2. Coğrafî Açıdan Avrupa Neresidir? 55
3. Kurucu Düşünceler: Antik Yunan Mantığı, Roma İdarî Düzeni ve Hıristiyanlık Disiplini 61
3.1. Antik Yunan Mirası 61
3.2. Roma İdarî Düzeni 66
3.3. Hıristiyanlık Disiplini 72
4. Ortaçağ Döneminde Avrupa: Avrupa'nın Parçalanmışlığı ve Kilisenin Avrupa Üzerindeki Etkisi 77
4.1. Avrupa'nın Parçalanmışlığı: Feodal Avrupa 77
4.2. Kilisenin Avrupa Üzerindeki Etkisi: Hıristiyan Avrupa 80
5. Modernite Döneminde Avrupa 84
5.1. Erken Modern Dönemde Avrupa: Coğrafî Keşifler, Rönesans, Reformasyon, Aydınlanma ve Avrupalılık Kimliği 84
5.2. Fransız İhtilâli ve Avrupalılık Kimliği 88
5.3. Avrupa'da Ulusçuluk Akımı ve Avrupalılık Kimliği 92
5.4. Romantizm Akımı ve Avrupalılık Kimliği 94
5.5. Avrupa Kozmopolitizmi ve Avrupalılık Kimliği 96
5.6. Modern Dönemde Avrupa Entegrasyonuna İlişki Düşünceler 99

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORYANTALİZM VE OKSİDENTALİZM TARTIŞMALARI ARASINDA ORTAK AVRUPALILIK KİMLİĞİ

1. Batı-Doğu Tartışmaları ve Avrupalılık Kimliği 102
1.1. Kimlik Açısından Batı-Doğu Tartışmalarının Temelleri 102
1.2. Batı (Avrupa) Kimliğinin İnşası 105

1.3. Doğu'nun (Ötekinin/Diğerinin) İnşası 112
2. Oryantalizm (Doğu Bilimi-Şarkiyatçılık) ve Avrupa Kimliğinin İnşası 115
2.1. Oryantalizm (Doğu Bilimi-Şarkiyatçılık) 115
2.2. Avrupa-Merkezcilik (Euro-centrism) 123
2.3. Ötekileştirme 130
3. Oryantalizme Eleştirel Bir Yaklaşım: Oksidentalizm (Batı Bilimi-Garbiyatçılık) ... 133
3.1. Oksidentalizm (Batı Bilimi-Garbiyatçılık) 133
3.2. İki Farklı Oksidentalizm Yaklaşımı 144
3.2.1. Hasan Hanefi'nin Oksidentalizm Yaklaşımı 144
3.2.2. Ian Buruma ve Avishai Margalit'in Oksidentalizm Yaklaşımı 148
4. Oryantalizm ve Oksidentalizm Tartışmaları Arasında Avrupalılık Kimliği 151

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA'NIN ÇÖKÜŞÜ VE AVRUPA'NIN YENİDEN İNŞASI

1. XX. Yüzyılın İlk Yarısı: Avrupa'nın Çöküşü 154
1.1. İki Savaş Arası Dönemde (1919-1939) Uluslararası Siyasetin Avrupalılık Kimliği Üzerindeki Etkileri 154
1.2. Mitteleuropa ve Avrupalılık Kimliği 159
1.3. İki Savaş Arası Dönemde (1919-1939) Avrupa Entegrasyonuna İlişkin Düşünceler ve Avrupalılık Kimliği 162
1.4. Avrupa Faşizminin Avrupalılık Kimliği Üzerindeki Etkileri 166
2. Soğuk Savaş Kurgusu Olarak Avrupalılık Kimliği 170
2.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Yaşanan Gelişmeler ve Avrupa'nın Yeniden İnşası 170
2.1.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Oluşan Küresel Jeopolitik Durumun Avrupalılık Kimliği Üzerindeki Etkileri 173
2.1.2. Truman Doktrini ve Marshall Planı: Birleşik Devletlerin Avrupa'nın Yeniden İnşasındaki Rolü 180
2.1.3. Batı Avrupa'nın Stratejik Kimliğinin İnşasına Giden Süreç: Prag Darbesi ve Berlin Ablukası 185

2.1.4. Batı'nın Stratejik Kimliğinin İnşası: NATO'nun Kurulması 188
2.1.5. Doğu'nun Stratejik Kimliğinin İnşası: Varşova Paktı'nın Kurulması 192
2.2. II. Dünya Savaşı Sonrası Avrupa'nın *"Kendi"* Kimliğini İnşası 195
2.3. Fransa'nın Avrupalılık Kimliğini İnşa Girişimi ve Batı İttifakı İçindeki Gerilim 199
2.4. Avrupa Siyasi Kimliğinin Oluşmaya Başlaması: Avrupa Siyasi İşbirliği Girişimi 203
2.5. Avrupa Siyasi İşbirliğinin Kurumsallaşması ve Kurumsal Avrupalılık Kimliğinin Belirmesi 207

BEŞİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE AVRUPALILIK KİMLİĞİ

1. Soğuk Savaşın Sona Ermesi ve Avrupalılık Kimliğinin Yeniden Şekillenmesi 209
2. Soğuk Savaş Sonrası Avrupa'nın Evrimi ve Avrupalılık Kimliği 217
3. Ortak Avrupalılık Kimliğinin Sınırları ve Bileşenleri 228
3.1. Politik Alanda Avrupa'nın Özgünlüğü 238
3.2. Ekonomik Alanda Avrupa'nın Özgünlüğü 241
3.3. Sosyal Alanda Avrupa'nın Özgünlüğü 242
3.4. Avrupa Birliği'nin Uluslararası İlişkilerdeki Konumu 247
4. Ortak Avrupalılık Kimliğinin İnşasında Karşılaşılan Zorluklar 252
4.1. Avrupa'da İslâmofobi ve Yabancı Düşmanlığının Artması 252
4.2. Avrupa Birliği'nde Demokrasi Açığı ve Demokratik Meşruiyet Sorunu 261

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 278
KAYNAKÇA 293
ÖZGEÇMİŞ 315

KISALTMALAR

AAET	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	Avrupa Birliği
ABA	Avrupa Birliği Antlaşması
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADB	Avrupa Devletler Birliği
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AİİP	Adalet ve İçişlerinde İşbirliği Politikası
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
ASEAN	Association of South-East Asian Nations (Güneydoğu Asya Milletler Teşkilâtı)
ASİ	Avrupa Siyasi İşbirliği
ASiT	Avrupa Siyasi Topluluğu
AST	Avrupa Savunma Topluluğu
AT	Avrupa Toplulukları
ATS	Avrupa Tek Senedi
CENTO	Central Treaty Organization (Merkezi Antlaşma Teşkilâtı)
EDES	Hür Demokratik Yunan Ordusu
ELAS	Yunan Ulusal Kurtuluş Ordusu
EPB	Ekonomik ve Parasal Birlik
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması)
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
NAFTA	North American Free Trade Agreement (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması)
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
ODGP	Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilâtı)

OEEC	Organization of Economic Cooperation for Europe (Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilâtı)
SEATO	South East Asia Treaty Organization (Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü)
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
WB	World Bank (Dünya Bankası)
WTO	World Trade Organization (Dünya Ticaret Örgütü)

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo-1: Birleşmiş Bir Avrupa'ya İhtiyaç Olup Olmadığına İlişkin Avrupalıların Düşüncesi 236

Tablo-2: Ortak Değerler Kapsamında Avrupalıların Ülkelerini AB Üyesi Olarak Görme Oranları 250

Tablo-3: Avrupa Birliği'nde Yaşayan Müslüman Nüfus Oranları, 2013 257

Tablo-4: AB Kurumsal Yapısında Avrupalıların Kendilerini İfade Edebilme Oranları 262

Tablo-5: Avrupalılara Göre Avrupa Sorunları Hakkında Avrupalıların Bilgilendirilme Oranları 263

Tablo-6: Avrupalıların AB Vatandaşı Olarak Haklarını Bilme Oranları 264

Tablo-7: Avrupalıların AB Vatandaşı Olarak Haklarını Daha Çok Bilme İsteği 265

Tablo-8: Avrupalıların AB'nin Nasıl Çalıştığını Bilme Oranları 267

Tablo-9: Avrupalıların AB'de Demokrasinin İşleyişine İlişkin Düşünceleri 268

Tablo-10: Avrupalıların AB'ye Güven Oranları 269

Tablo-11: Daha Çok Kararın AB Seviyesinde Alınmasına İlişkin Avrupalıların Düşüncesi 270

Tablo-12: AB Parlamentosu Seçimlerinde Avrupalı Siyasi Partilerin Kendi Komisyon Adaylarını Belirleyerek Seçimlere Katılmasına İlişkin Avrupalıların Düşüncesi..... 275

HARİTALAR LİSTESİ

Harita-1: İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Avrupa (1955) 177

Harita-2: Marshall Planı Kapsamında Avrupa'ya Yapılan Yardımlar, 1948-1952 183

Harita-3: İkinci Dünya Savaşı Sonrası Almanya İşgâl Bölgeleri 185

Harita-4: İkinci Dünya Savaşı Sonrası Berlin İşgâl Bölgeleri 186

Harita-5: Avrupalıların Ulusal Aidiyet Haritası 232

Harita-6: Avrupalıların AB'ye Aidiyet Haritası 235

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil-1: Çok Katmanlı Kültür Yapısı 22

Şekil-2: Avrupalıların Aidiyet Göstergesi 230

Şekil-3: Avrupalıların Yerel, Ulusal ve Avrupa'ya Aidiyet Göstergeleri 231

Şekil-4: Avrupalıların Kendilerini AB Vatandaşlığı Olarak Görme Oranları 233

Şekil-5: AB Üyesi Ülke Vatandaşlarının Kendilerini AB Vatandaşı Olarak Görme Oranları 234

Şekil-6: Avrupalılara Göre Hangi Değerler AB'yi En İyi Temsil Eder 249

Şekil-7: AB'nin En Olumlu Yönünün Ne Olduğuna İlişkin Avrupalıların Düşüncesi 271

Şekil-8: AB Parlamentosu Seçimlerine Katılım Oranı 273

ÖN SÖZ

Bu tez çalışmasında kolektif bir Avrupalılık kimliğinin (ortak Avrupa Birliği kimliğinin) nasıl inşa edilebileceği konusu ele alınmıştır. Tarihsel süreç içerisinde Avrupalılık kimliğinin Doğu-Batı düalizmi üzerine nasıl inşa edildiği bütün detayları ile çalışmada açıklanmış ve "ötekileştirme" üzerinden inşa edilen bu tür kolektif kimliklerin uluslararası sistemi çatışmalara ve istikrarsızlıklara sürüklediği ortaya konmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası başlayan, Soğuk Savaş'ın bitimi ile Avrupa Birliği'ne dönüşen ve günümüz Avrupasını temsil eden Avrupa entegrasyon süreci ise ulus-üstü bir siyasi yapı olma özelliği taşımaktadır. Doğu-Batı karşıtlığına (ötekileştirme) dayanmadan bu ulus-üstü siyasi yapının kolektif kimliğinin nasıl inşa edilebileceği ve kurgulanabileceği sorusu bu çalışmada cevabını aradığımız temel soru olarak ortaya konmuştur. Sonuçta; Avrupa Birliği için ulus-devlet ve ulusal kimlik gerçeğini dikkate alarak; demokrasi, insan hakları, özgürlükler, serbest piyasa ekonomisi, çok-kültürlülük ve azınlıkların korunması esasına dayanan kolektif bir kimliğin inşa edilebileceği sonucuna vardık. Bu kimlik inşa sürecinin önündeki engelleri de yabancı düşmanlığı, İslâmofobi, demokrasi açığı ve demokratik meşruiyet sorunları olarak belirledik.

Tez konusunun belirlenmesinden çalışmanın tamamlamasına kadar her aşamada bana yardımcı olan ve yol gösteren danışmanım Yrd. Doç. Dr. Muharrem GÜRKAYNAK'a özel olarak teşekkürü bir borç biliyorum. Doktora eğitimimde ve tez çalışmamda bana destek veren değerli hocalarım Prof. Dr. Hasret ÇOMAK, Prof. Dr. Beril DEDEOĞLU, Prof. Dr. Meyda YEĞENOĞLU, Prof. Dr. Murat OKÇU, Prof. Dr. Timuçin KODAMAN ve Yrd. Doç. Dr. Selim KANAT'a şükranlarımı sunuyorum. *"Doğu-Batı Tartışmaları Arasında Ortak Avrupa Birliği Kimliğinin İnşası"* başlığını taşıyan bu doktora tezinin hazırlanmasında çok değerli katkıları olan Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığında görevli kıymetli bürokrat arkadaşlarıma saygılarımı belirtiyorum. Ayrıca doktora çalışmam süresince bana zaman ve imkân veren ve sabırla katlanan eşime ve çocuğuma sonsuz sevgilerimi sunuyorum.

GİRİŞ

Avrupa Birliği günümüz uluslararası sisteminin önemli aktörleri arasında yer almaktadır. Siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel ve bilimsel-teknolojik güç parametreleri dikkate alındığında Birlik küresel sistem içerisinde kayda değer bir aktör olarak ön plana çıkmaktadır. Askerî açıdan Birliğin önemi küçümsense de, onun NATO kapsamında Birleşik Devletler'le geliştirdiği ilişki önemini korumaktadır. Avrupa Birliği; Kuzey Amerika (NAFTA) ve Doğu Asya (Çin, Japonya, Güney Kore ve ASEAN) ile birlikte dünyanın en büyük ekonomik merkezleri arasında yer almaktadır. Yaklaşık 72 trilyon dolar olan dünya gayri safi hâsılasının %24'ünü, yani yaklaşık 17.2 trilyon dolarını sadece Avrupa Birliği üretmektedir ve bu veri onu listenin ilk sırasına yerleştirmektedir. Dünyanın 10 büyük ekonomisinden 4'ü (Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya) Avrupa Birliği üyesi devletlerdir. Avrupa Birliği 507 milyon kaliteli nüfusu ve ortalama 33 bin dolar kişi başı geliri ile dünyanın satın alma gücü en yüksek ekonomisi ve pazarıdır. 18.4 trilyon dolar olan dünya mal ihracatının 5.8 trilyon doları, 18.6 trilyon dolar olan dünya mal ithalatının 5.9 trilyon doları Avrupa Birliği tarafından yapılmaktadır. 37 trilyon dolar olan dünya ticaret hacmi içinde Avrupa Birliğinin payı %32, yani 11.7 trilyon dolardır. Küresel ekonomide yapılan yaklaşık 1.4 trilyon dolar değerindeki doğrudan dış yatırımların 330 milyar doları Avrupa Birliği tarafından yapılmaktadır. Demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve serbest piyasa ekonomisi gibi liberal değerlere dayanan sistemi ile Avrupa Birliği yine bu yatırımların 260 milyar dolarını kendi kıtasına çekebilmektedir.[1] Birliğin 2009 yılından buyana yaşadığı ve düşük büyüme oranları, kamu borçları, bütçe açıkları ve işsizlik ile açıklanan ekonomik ve finansal krize (Euro Krizi) rağmen Avrupa Birliği dünyanın en büyük ekonomisi olma özelliğini korumaktadır. Birliğin önemi *"yumuşak güç"*[2] olarak da tanımlanan ekonomik ve sosyo-kültürel gücünden kaynaklanmaktadır.

Avrupa Birliği üyesi devletler tek tek uluslararası sistem içerisinde etkin birer aktör olamasalar da, Birlik dâhilinde küresel çapta bu etkinliği sağlayabilmektedirler. Kıta içerisindeki entegrasyon ve ileri düzeyde işbirliği üye devletlere geniş bir pazar için fırsatlar, ekonomik refah ve zenginlik sunmakta ve uluslararası sistem içerisinde

---

[1] **Uluslararası Ekonomik Göstergeler Raporu,** TC Kalkınma Bakanlığı, Ankara, 2013, ss. 9, 13, 14, 18, 37-39, 59, 60.

[2] Joseph S. Nye, **Amerikan Gücünün Paradoksu,** çev. Gürol Koca, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 19.

rekabet güçlerini arttırmaktadır. Bununla birlikte Avrupa Birliği projesi herşeyden önce yaşlı kıtaya barış ve güvenlik sağlamaktadır. Avrupa Birliği kriz temelli bir süreçtir ve krizin en şiddetlisi olan II. Dünya Savaşı'nın bir ürünüdür. Krizler Avrupa entegrasyon sürecini sonlandırmamış, aksine daha da ileriye taşımıştır. Bu nedenle Anayasal Kriz ve Euro Krizi gibi yapısal krizlerden Avrupa Birliği daha da güçlenerek çıkacak ve XXI. yüzyılın en önemli aktörlerinden biri olma özelliğini devam ettirecektir.

Uluslararası ilişkileri devletler arası güç mücadelesi üzerinden okuyan klasik (modern) uluslararası ilişkiler yaklaşımları Soğuk Savaşın sona ermesi ile oluşan yeni uluslararası sistemi açıklamada yetersiz kalmıştır. Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemini analiz etmek maksadıyla geliştirilen post-modern uluslararası ilişkiler teorilerinden biri olan Sosyal Konstrüktivizm (Sosyal İnşacılık) kimlik konusunu analiz öznesi olarak ele almıştır. Uluslararası ilişkileri kimlik parametresi üzerinden analiz eden Sosyal İnşacılar, kimliğin oluşumunu bir kurgu ve inşa süreci olarak değerlendirmektedirler.[3] Günümüz uluslararası sisteminin temel aktörlerinden biri olan Avrupa Birliği'ne ilişkin gelişen/geliştirilen kolektif Avrupalılık kimliği de bizim çalışmamızda bir kurgu ve inşa sürecinin bir ürünü olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla tezimizde takip ettiğimiz teorik yaklaşım Sosyal Konstrüktivizm (Sosyal İnşacılık) yaklaşımıdır.

Sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinin gözde konusu olan ve herhangi bir toplumsal ve/veya kişisel bir birimin diğer toplumsal aktörlerden ayırt edici özelliklerini ortaya çıkararak, temel özelliklerini tanımlayan bir kavram olan kimlik, 1980'lerden sonra Sosyal İnşacılar tarafından Uluslararası İlişkiler disiplininin içine çekilen bir parametre olmuştur. İki kutuplu uluslararası sistemin yıkılması ile birlikte ideolojik parametreler üzerinden yapılan uluslararası ilişkiler analizleri yerini kimlik parametresi üzerinden yapılan uluslararası ilişkiler analizlerine bırakmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi etnik ve dini unsurlar üzerine inşa edilen kimlik siyasetini tekrar uluslararası ilişkilerin merkezine taşımış ve kimlik konusu Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde sistem dönüştürücü bir etkiye sahip olmaya başlamıştır. 1990 sonrası yaşanan etnik ve dini kökenli çatışmalar bu değişimin somut göstergeleri olurken, Huntington'un *"Medeniyetler Çatışması"* ve Fukuyama'nın *"Tarihin Sonu"* tezleri bu değişimin teorik göstergeleri olmuşlardır.

---

[3] Martin Griffiths, Steven C. Roach ve M. Scott Salamon, **Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler,** çev. CESRAN, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2011, ss.123-124.

Temel amacı devletler arasındaki ilişkileri açıklamak ve analiz etmek olan Uluslararası İlişkiler disiplininde yaşanan bu değişim ve dönüşüme paralel olarak, tarihsel süreç içerisinde uluslararası sistemin ağırlık merkezlerinden biri olan Avrupa'da da önemli değişim ve dönüşümler yaşanmıştır ve yaşanmaktadır. Modernizmle birlikte, feodal düzenden ulus-devletlerden oluşan bir sisteme dönüşen Avrupa, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ulus-devletlerin yakın işbirliği geliştirdiği *sui generis* (kendine has) bir yapıya dönüşmüştür. Soğuk Savaşın sona ermesi ile Avrupa Birliği adını alan Avrupa entegrasyon süreci, uluslararası bir örgüt olmak ya da "Avrupa Birleşik Devletleri" tarzı süper bir devlet olmak arasındaki tartışmalarla devam etmektedir.

Eski Yunan, Helen ve Roma dönemlerinden oluşan "Antikite Dönemi"ni, Hıristiyanlığın ve feodal sistemin egemen olduğu "Ortaçağ Dönemi"ni ve ulus-devletin egemen olduğu "Modern Dönemi" yaşayan Avrupa; II. Dünya Savaşı sonrası başlayan entegrasyon sürecinin bir sonucu olarak oluşan/oluşmakta olan Avrupa Birliği ile birlikte "Post-modern Dönemi" yaşamaya başlamıştır. Modernizmin ürünü olan ulus-devlet meşruiyetini kendini oluşturan halkın (ulusun) ulus-devlete olan aidiyet duygusu ile sağlarken, bu aidiyet duygusuna karşılık gelen "ulusal kimlik" konusu da öncelikli bir konu olarak uluslararası siyasette yer almıştır. Günümüzde post-mordernizmin ürünü olan Avrupa Birliği tarzı *sui generis* ulus-üstü siyasi yapıların meşruiyetlerini nasıl sağlayacakları konusu önemli bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Ulus-üstü siyasi yapılara aidiyeti gösteren ulus-üstü kimliklerin kurgulanması ve bu bağlamda kolektif Avrupalılık kimliğinin (ortak Avrupa Birliği kimliğinin) mümkün olup olmadığı ve eğer bu mümkünse bunun hangi temeller üzerine inşa edilebileceği konusu bu çalışmamızda ele alınmıştır. Bize göre kolektif bir Avrupa Birliği kimliğinin gerçekleştirilmesi Avrupa Birliği projesinin de geleceğini belirleyecektir.

28 üye devletten oluşan Avrupa Birliği'nin Konsey, Komisyon ve Parlamento'dan oluşan kurumsal yapısı göz önüne alındığında, Birliğe kolektif bir kimlik kazandırabilecek üç önemli unsurun olduğunu görmekteyiz. Öncelikle üye devletlerin hükümet ve devlet başkanlarından oluşan Avrupa Birliği Konseyi ile üye devletlerin ilgili bakanlarından oluşan Avrupa Birliği Bakanlar Konseyinin Birlik nezdinde ulus-devletlerin ve ulusal kimliklerin temsil edildiği bir platform olduğunu görmekteyiz. Komisyon ise doğrudan Avrupa Birliği'nin kurumsal kimliğini temsil etmektedir. Bununla birlikte üye devletlerin vatandaşlarının seçimi ile oluşan Avrupa

Birliği Parlamentosu'nun ise Avrupa Birliği vatandaşlarını temsil ettiği görülmektedir. Kolektif bir Avrupa Birliği kimliğinin ulus-devlet ve ulusal kimlik, Birliğin kurumsal yapısı ve kimliği ile Birlik vatandaşlarının bu kurumsal yapıya aidiyetlerini gösteren Avrupalılık kimliğinden oluşabileceğini düşünmekteyiz. Bu üç unsur aynı zamanda ulus-üstü siyasi bir yapı olan Avrupa Birliği'nin de meşruiyetini sağlamaktadır.

Bununla birlikte ne bir devlet ne de bir uluslararası örgüt olan Avrupa Birliği'nin gelecekte "Avrupa Birleşik Devletleri"ne dönüşmeyeceğini öngörmekteyiz. Avrupa Birliği, üye devletlerin ulusal mahremiyetlerine girmeyen bazı egemenlik haklarını Birliğe devrettikleri ve bu platformda yakın iş birliği geliştirdikleri bir projedir. Bu proje hem üye devletlere hem de sıradan Avrupalılara kazanç sağladıkça Birliğe karşı bir aidiyet duygusu (ortak Avrupa Birliği kimliği) oluşacak ve gelişecektir. Bu kapsamda bizim temel tezimiz; kolektif bir Avrupalılık kimliğinin Avrupa Birliği'nin kendine has bu özelliği üzerinde inşa edilebileceği yönündedir.

Tezimizde kolektif Avrupalılık kimliğinin inşası ve bunun post-modern dönem uluslararası ilişkiler içindeki yerini analiz ederken bazı temel varsayımları da kabul ettik. Bu temel varsayımlardan birisi; uluslararası ilişkilerde ulus-devletin miadını doldurduğu ve yerini ulus-ötesi siyasi yapılara bırakacağı yönündeki tartışmalara rağmen, gücü ve etkinliği azalmakla birlikte uluslararası ilişkilerin temel aktörünün ulus-devlet ve temel aidiyet unsurunun da ulusal kimlik olacağıdır. İkinci varsayımımız ise ulusal kimliğin, ulus-üstü kolektif kimliğin geliştirilmesinin önünde bir engel olmadığı ve *"kimliklerin çoğulluğu"* prensibine dayanarak her ikisinin de aynı anda var olabileceğidir. Kısacası kolektif Avrupalılık kimliği inşa edilirken ya da kurgulanırken ulusal kimlikler yok olmayacaktır. Üçüncü varsayımımız ise tarihsel süreç içerisinde farklı Avrupalar ve farklı Avrupalılık kimlikleri kurgulanıp inşa edilse de, günümüzde Avrupa ve Avrupalılık kimliği ile işaret etmek isteğimiz şeyin Avrupa Birliği ve kolektif Avrupa Birliği kimliği olduğudur.

Kolektif Avrupalılık kimliği kurgulanıp inşa edilirken ulus-devletin ve ulusal kimliklerin yok olmayacağı, Avrupa Birliği'nin de "Avrupa Birleşik Devletleri"ne dönüşmeyeceği ve entegrasyon projesinin paydaşlara fayda sağladığı sürece yoluna başarılı bir şekilde devam edeceği yönündeki tezimizi ispatlamak için şöyle bir yöntem takip ettik:

Öncelikle birinci bölümde *"Kavramsal ve Kuramsal Olarak Kimlik"* başlığı altında kimlik konusuna ilişkin teorik bir çerçeve oluşturduk. Literatürde kimlik inşası ve kurgusuna ilişkin varolan kavramları ve kuramları bu bölümde açıkladık. Kimlik konusunun uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki yerini bu bölümde analiz ettik.

Tarihsel kökenlerinden yoksun bir Avrupa Birliği'nin ve kolektif Avrupalılık kimliğinin geleceksiz olacağı gerçeğinden hareketle, ikinci bölümde *"Avrupa Düşüncesinin Kökenleri"* başlığı altında Avrupa kavramının ve Avrupa düşüncesinin tarihsel süreç içerisinde nasıl inkişâf ettiğini ortaya koyduk. Bu bölümde tarihsel sürecin farklı dönemlerinde farklı temellere dayanan çeşitli Avrupaların ve Avrupalılık kimliklerinin inşa edildiğini ve kurgulandığını gösterdik.

Bu noktada Avrupalılık kimliğinin genelde Batı-Doğu düalizmine dayanan "ötekileştirme" üzerinden inşa edildiğini gördük ve üçüncü bölümde *"Oryantalizm ve Oksidentalizm Tartışmaları Arasında Ortak Avrupalılık Kimliği"* başlığı altında kimlik inşa sürecinde yapılan bu tarihsel hatayı ortaya koyduk.

"Avrupa'nın Çöküşü ve Avrupa'nın Yeniden İnşası" başlığını taşıyan dördüncü bölümün ilk başlığı XX. yüzyılın ilk yarısındaki iki büyük dünya savaşının ve iki savaş arası döneminin faşist politikalarının Avrupalılık kimliği üzerindeki etkilerini anlatmaktadır. Bu bölümün ikinci başlığı ise Soğuk Savaş dönemine denk gelmekte olup, II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da ve Dünya'da yaşanan gelişmelerin kolektif Avrupalılık kimliğini nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktadır.

Beşinci ve son bölüm ise doğrudan Avrupa Birliği ve ortak Avrupa Birliği kimliği (kolektif Avrupalılık kimliği) üzerine odaklanmaktadır. Bu bölümde Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa Birliği adını alan entegrasyon sürecinin evrimi kimlik parametresi üzerinden analiz edilmektedir. Bu bölümde ayrıca Avrupa'ya kendine özgün kimliğini kazandıran politik, ekonomik ve sosyal bileşenler ile Avrupa Birliği'nin uluslararası ilişkilerdeki ayırt edici özelliği ortaya konmaktadır. Kolektif bir Avrupalılık kimliğinin inşasının önündeki engeller de bu bölümde İslâmofobi, yabancı düşmanlığı, demokrasi açığı ve demokratik meşruiyet değişkenleri çerçevesinde incelenmektedir.

Tez çalışmamızda kimlik, uluslararası ilişkiler ve kimlik, Avrupa Birliği ve kolektif (ortak) Avrupalılık kimliğine ilişkin kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Bununla birlikte ortaya koyduğumuz tezimizi doğrulamak maksadıyla Avrupa Birliği Komisyonu'na bağlı olarak çalışan Eurobarometer araştırma şirketinin yaptığı 2010-

2014 yıllarına ait çalışmalardan ve güncel istatistikî verilerden de faydalanılmıştır. Kısacası Uluslararası İlişkiler alanında kimlik konusunda istatistikî verileri de içeren Avrupa Birliği odaklı bu çalışma özgün bir nitelik taşımaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL OLARAK KİMLİK

1. Kimliğin Tanımı

Kimlik; Latince *"idem"* (aynı) ve *"identitas"* (aynı olma, özdeş olma) sözcüklerinin kökeninden türetilen ve Fransızcaya *"identité"*, İngilizceye *"identity"* olarak geçen bir kelimedir.[4] Son dönemlerde sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinin gözde konusu olan kimliğin tanımı konusunda tam bir görüş birliği bulunmamaktadır. Herkesin kabul ettiği, genel geçer ve nesnel kıstaslar ortaya koyan bir kimlik tanımı bulunmadığı gibi teorileştirilme düzeyi de düşük olan bir alandır. 1980'lerden sonra sosyal inşacılar tarafından uluslararası ilişkiler disiplinin içine çekilen kimlik konusu Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile bu disiplin içerisinde büyük bir önem kazanmıştır.

Kimlik konusundaki literatür tarandığında *"kimlik(ler) sorunu/sorunsalı"* kavramlarının sıklıkla kullanıldığını görmekteyiz. Hem kimlik konusundaki teorik çalışmaların çocukluk evresinde olması, hem de kimliğin bir yandan *"tek tipleştirici"* bir yandan da *"ötekileştirici"* özelliği kimliğin bir sorun olarak algılanmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte kimlik kavramının bir takım belirsizlikler ve sorunlar da taşıdığı bir gerçektir. Nitekim gazeteci Amin Maalouf; *"...yazarlık hayatım bana sözcüklerden çekinmeyi öğretti. En açık görünenleri çoğu zaman en kalleşleridir. Bu sözde dostlardan biri de kimliktir. Hepimiz bu sözcüğün ne anlama geldiğini bildiğimizi sanırız ve o sinsi sinsi tersini söylemeye koyulsa da, ona güvenmeyi sürdürürüz..."*[5] diyerek kimlik konusuna eleştirel bir yaklaşım geliştirmiştir. Kılıçbay ise tam anlamıyla teorileştirilme aşamasına erişemeyen kimlik konusunun hâlihazırda zanaat düzeyinde işlenebilen bir konu olduğunu belirtmektedir.[6]

Bize göre kimlik; herhangi bir toplumsal veya kişisel bir birimin diğer toplumsal aktörlerden ayırt edici özelliklerini ortaya çıkararak, temel özelliklerini tanımlayan bir kavramdır. Bir yönüyle varlığın tasviri olan kimlik, diğer yönüyle *"diğerleri-ötekiler"* karşısında varlığın farklılığını ortaya koymaktadır. Bireysel ve toplumsal bir olgu olan kimlik; bireyin kendini toplumsal bir kategori olan grupla ve

---

[4] F. H. Burak Erdenir, **Avrupa Kimliği,** Alfa Yayınları, İstanbul, 2010, s. 14.
[5] Amin Maalouf, **Ölümcül Kimlikler,** çev. A. Bora, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 15.
[6] Mehmet Ali Kılıçbay, "Kimlikler Okyanusu", **Doğu Batı Dergisi,** Sayı: 23, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2003, s. 161.

grubun baskın değerleriyle özdeşleştirmesi ve ötekiler karşısında kendisini konumlandırmasıdır. Kısacası toplumdan ve dış dünyadan bağımsız bir kimliğin belirmesi söz konusu değildir.

Yukarıdaki tanımdan yola çıkarak kimliğe ilişkin şu çıkarımlarda bulunabiliriz: Öncelikle kimliğin bireysel ve toplumsal bir boyutunun olduğunu görmekteyiz. Her şeyden önce kimlik bireysel bir olgudur. Bununla birlikte insanoğlunun sosyal bir varlık olması nedeniyle toplumsal bir olgu olarak da belirmektedir. Sosyo-kültürel bir kavram olarak kimlik en basit tanımı ile bireylerin "kimsiniz ve/veya kimlerdensiniz?" sorularına verdiği cevap ya da cevaplardan oluşmaktadır.[7] Sosyoloji biliminde; "kimsiniz/kimlerdensiniz?" sorularına aynı veya yakın cevapları veren bireylerin oluşturduğu kitleye toplum denilmektedir[8] ve toplum da sosyal bir varlık olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla kimlik kavramı sadece bireylere özgü değil, sosyal bir varlık olan toplumların da temel özelliklerini tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu noktada hem bireysel hem de toplumsal kimlik kavramlarından söz edebiliriz.

İkinci olarak kimlik toplumu oluşturan bireylerin ortak özelliklerini tanımlayarak bir *"aynılık"* ve *"benzerlik"* arayışı içindedir. Kimlik; bireyin ve toplumun temel özelliklerini tanımlarken, onun diğer bireysel ve toplumsal varlıklardan ayırt edici özelliklerini ve farklılıklarını da ortaya çıkarmaktadır. Kimliğin bu aynılık ve benzerlik arayışı bireylerde *"aidiyet"* duygusunun gelişmesine yol açmaktadır. Bireyler kendilerini yakın hissettikleri topluma aidiyet duygusu ile bağlanırlar. Burada bireysel kimliğin toplumsal kimlikle özdeşleşmesi ve toplumsal kimliğin oluşması ve pekişmesi söz konusu olmaktadır. Felsefe bilimi açısından değerlendirdiğimizde; bireyler kendi kendilerine yaşamları boyunca "ben kimim?" sorusunu sormakta ve bu soruya cevap verirken kendisini nasıl algılıyorsa ona göre cevap aramaktadır. "Ben kimim?" sorusunun cevabı bireysel kimliği oluştururken, bu soruyu cevaplarken kendisini hangi konumda, ne tarafta ve neye yakın hissettiği de aidiyet duygusunu oluşturmakta ve toplumsal kimliğini belirlemektedir.[9]

Üçüncü çıkarım ise; bu aynılık ve benzerlik arayışının karşısında, diğerlerinden farklılığı ortaya koyarak aynılığı ve benzerliği pekiştirme çabasıdır. Kısacası kimlik

---

[7] Bozkurt Güvenç, **Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s. 3.
[8] Stephen Cole, **Sosyolojik Düşünme Yöntemi,** çev. Bekir Demirkol, Vadi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 25.
[9] Nuri Bilgin, **İnsan İlişkileri ve Kimlik,** Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 161.

diğerleri karşısında bir konum alarak *"ötekileştirici"* bir özellik arz etmektedir. *"Öteki"* üzerinden baktığımızda kimlik; öteki ile ve/veya ötekiye karşı etkileşim yoluyla şekillenen sosyo-kültürel bir olgu ve dinamik bir süreçtir. *"Tüm kimlikler ancak farklılıklarıyla var olabilir. Hiçbir kimlik yoktur ki kendisinin ötekisi olmasın..."* diyen Derrida'ya göre kimlik anlamını ne olmadığından elde eden bir değişim ve ötekilik ifadesidir.[10]

Kimliğin bireysel ve toplumsal boyutunun olduğunu göz önüne aldığımızda ve bunu da *"aynılık"* ve *"ötekilik"* üzerinden tanımladığımızda bir paradoksla karşı karşıya kaldığımızı değerlendirmekteyiz. *"Aynılık"* üzerinden tanımlanan toplumsal kimliğin bireysel kimlikleri görmezden geldiğini, yine *"ötekilik"* üzerinden tanımlanan toplumsal kimliğin diğer toplumsal kimlikleri tahrip ettiğini ve bunu yaparken de kendi içinde barındırdığı bireysel kimlikleri yok saydığını görmekteyiz. Bu paradoks kimlik konusunun bir sorun olarak algılanmasına neden olan bir durumdur. Kimlik hem aynılık hem de ötekilik üzerinden kendini oluştururken, bir yandan da diğer bireysel ve toplumsal kimlikleri tahrip etmektedir. Bu duruma biz *"kimliklerin birbirini tahrip etmesi"* diyoruz.

Aynılık üzerinden yapılan tanımlamada toplumu oluşturan bireylerin ya da grupların kendine has *(sui generis)* özellikleri bir kenara bırakılmakta ve topyekûn bir kimlik tanımlaması yapılmaktadır. Bu durum literatürde *"özcülük" (essentialism)* olarak yer alan ve insanları katı, değişmez ve türdeş olarak gören oldukça tehlikeli bir algılamaya neden olmaktadır.[11] Örneğin bugünkü İran devleti 1979 İslâm Devriminden sonra "Şiî"lik unsuru üzerine inşa edilmiştir. İran devletinin içerisinde var olan farklı etnik unsurlar da bu "Şiî"lik çatısı altında toplanmış, etnik köken ve dil gibi diğer ayırt edici özellikler yok sayılmıştır. Bu durum İran'ın batısında yaşayan Azeri kökenli Şiî İran vatandaşlarının "Azerilik" kimliğinin tahrip olmasına neden olmuştur. Nitekim mevcut İran rejiminin başında bulunan dini lider Ayetullah Ali Hüseyin Hamaney'in Azeri kökenli bir İran vatandaşı olması manidar bir durumdur.

Diğer yandan *"öteki"* üzerinden yapılan kimlik tanımlamasında karşıdakinin farklılığı ortaya konmakta ve bu farklılığa vurgu yapılarak *"kendisi"* tanımlanmaktadır.

---

[10] Jacques Derrida, **The Other Heading: Reflections on Today's Europe,** çev. P. Brault and M. B. Naas, India University Press, Bloomington, 1992, s. 129.

[11] Samir Amin, **Avrupa Merkezcilik: Bir İdeolojinin Eleştirisi,** çev. Mehmet Sert, Çivi Yazıları, İstanbul, 2007, ss. 231-235.

Bu farklılık vurgusu çoğunlukla olumsuzluk üzerine kurgulanmaktadır. Bu olumsuz kurgu karşılıklı çatışma, düşmanlık ve güvensizlik yaratmakta ve istikrarsızlığa neden olmaktadır. Bireyler ve toplumlar genelde kendi olumsuzluklarını ve kötülüklerini öteki olarak tanımladıkları bireylere ve toplumlara yansıtarak kendi meşruiyetlerini ve varlık gerekçelerini sağlamlaştırmaya çalışırlar. Bir yandan kendine yakın gördükleri ve kendinden hissettiklerini kucaklarken, diğerlerini dışlar ve olumsuz anlamda ötekileştirirler. *"Öteki"*nin olumsuz karşıtlığı üzerine kurgulanan kimlik konusuna birçok örnek verebiliriz: Tarihi Doğu-Batı karşıtlığı, Oryantalist-Oksidentalist bakış açıları, İslâmofobia üzerine kurgulanan bir Batı kimliği, soykırım iddiaları üzerine inşa edilen Ermeni diasporası aklımıza ilk gelen örneklerdir. Bu olumsuz *"öteki"* vurgusu bir yandan ötekinin sahip olduğu kimliği tahrip ederken, diğer yandan da öteki karşısında kendisini tek görüp içinde var olan farklılığı da yok sayarak tahripkâr olma özelliğini devam ettirmektedir.

Olumsuz *"öteki"* vurgusu üzerine inşa edilen bir kimliğin yanında, *"öteki"*nin düşman, geri kalmış, gelişmemiş ve marjinal gibi pejoratif sıfatlar taşımadığı, aksine *"öteki"* olmanın imtiyaz sahibi olma ve tercih edilebilirlilik gibi pozitif boyutlar taşıdığı durumlar da söz konusu olabilir.[12] Aslında *"iyi"* ya da *"kötü"* öteki tanımımız bizim kendi söylemimiz ve kendi icadımızdır. Burada Ermeni diasporası örneğine tekrar dönersek *"öteki"* kavramının nasıl bir kurgu ve inşa süreci olduğunu daha iyi açıklayabiliriz. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Ermeni diasporası varlık gerekçesini ve meşruiyetini 1915 yılında Osmanlı İmparatorluğu tarafından yapıldığı öne sürülen Ermeni soykırımı iddialarına dayandırmaktadır. Bununla birlikte bugünkü Ermenistan devletinin varlık gerekçesi ya da Erivan yönetiminin meşruiyet kaynağı Dağlık Karabağ sorununa dayanmaktadır. Gerek mevcut Ermenistan devlet başkanı Serj Azati Sarkisyan gerekse bir önceki devlet başkanı Robert Sedraki Koçaryan Dağlık Karabağ kökenli Ermenilerdir ve bu siyasetçiler yaptıkları açıklamalarda devleti ayakta tutan motivasyonun Dağlık Karabağ meselesi olduğunu vurgulamaktadırlar.[13] Bununla birlikte bugün Türkiye ile sınırların açılmasını ve ticaretin başlamasını isteyen ve Ermenistan'da sosyo-ekonomik açıdan zor durumda bulunan birçok Ermeni vatandaşı

---

[12] N. Kuran Burçoğlu, "A Glimpse at Various Stages of the Evolution of the Image of the Turk in Europe: 15th to 21th Centuries", **Image of the Turk in Europe from 15th to 20th Century,** ed. M. Soykut, T.C. D.I.B. Press, Ankara, 2002, s. 1.

[13] M. Vedat Gündüz, **Kafkasya'da Siyaset,** Kadim Yayınları, Ankara, 2012, s. 181.

bulunmaktadır. Bu insanlar genellikle Türkiye sınırında yaşayan *"Gümrü Ermenileri"*dir. Dolayısıyla Türkiye açısından Ermeni meselesinde ikisi olumsuz biri olumlu üç farklı *"öteki"* tanımı yapılabildiğini görmekteyiz. Öteki kavramı bu açıdan her iki taraf için de *(tanımlayan-tanımlanan)* bir kurgu ve inşa sürecinden ibarettir.

Kimlik konusunun belki de en can alıcı noktasını *"ötekilik"* kavramı oluşturmaktadır. Bu nedenle bu konu üzerinde biraz daha durmak istiyoruz. Kimlik bir yandan özdeş olma hali olarak tanımlandığında, doğal olarak diğer yandan da farklılık üzerinden tanımlanmaktadır. Bu nedenle aynılık ve farklılık kimliğin tanımlanmasında kaçınılmaz olan unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Kimlik bireyin ya da toplumun tasviri olmakla birlikte, bu tanımın anlamlı olabilmesi için varlığın ne olduğunun yanında diğerleri karşısında ne olmadığının da ortaya konması gerekmektedir. Taylor, hiçbir kimliğin sadece içsel olarak gelişemeyeceğini, insan doğasının yaradılıştan iletişim kurmaya dönük olması nedeniyle gelişme sürecinin ötekiyle etkileşim halinde olduğunu belirtmektedir.[14] Bu durum hem bireysel hem de toplumsal kimliğin oluşumu için geçerli olan bir durumdur. Farklılık ya da öteki olmadan ne bireysel ne de toplumsal kimliğin tanımlanması mümkündür. Burada önemli olan ötekileştirmenin olup olmaması değil, nasıl gerçekleştiğidir. Farklılık kimliğin olmazsa olmaz bir unsurudur, farklılık olmadan kimlik zaten anlamsız bir olgudur. Kimliği tanımlarken ya da kurgularken *"ötekileştirme"*nin tahripkârlığı kimliğin sorunlu bir konu olarak algılanmasına neden olmaktadır. Neumann bu konuda; *"...bütünleşme ve dışlama aynı madalyonun iki ayrı yüzüdür. Bu nedenle sorun, dışlamanın meydana gelmesi değil, nasıl meydana geldiğidir. Eğer bütünleşme ötekinin tamamen dışlanması pahasına elde ediliyorsa, bu bedel oldukça ağırdır. Kolektif kimliklerin inşa süreçleri farklılıklarla birlikte yaşayabilmemize katkıda bulunmalı, bazılarımızın ötekilikten ölmesine değil..."* [15] diyerek farklılık noktasındaki hassasiyete dikkat çekmektedir.

Derrida'nın kimlik tanımlamasında *"farklılık"* konusuna vurgu yapılmakta ve bu konu *"aynılık olarak farklılık"* ve *"mütekabiliyet ya da ayrılık olarak farklılık"* şeklinde ele alınmaktadır. Heidegger'in *"Kimlik ve Farklılık" (Identity and Differences)* adlı kitabına cevap niteliğinde yazdığı *"İfadede ve Olguda Farklılık" (Difference and*

---

[14] Mark C. Taylor, "Nationalism and Modernity", **The State of the Nation, Ernest Gellner and the Theory of Nationalism,** ed. A. Hall, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, s. 28.

[15] Iver B. Neumann, "Avrupa Kimliği AB Genişlemesi ve Entegrasyon/Dışlama Bağıntısı", **Avrasya Dosyası,** Vol.: 5, No: 4, Ankara, 1999, s. 37.

Phenomena) eserinde Derrida, bireyin kendini tanımlarken kendi ile benzerlikten bir tasvir yaparak bir kimlik inşa ettiğini ve bunun da aynılık ve özdeşlikten kaynaklandığını belirtmektedir. Benzerlik üzerine bir kimlik inşa ederken bireyin aynı zamanda farklı olanı da ikinci bir kimlikle özdeşleştirdiğini ve böylelikle o ikinci kimliği de inşa ettiğini belirtmektedir. Bu ikinci tür kimlik inşa sürecinin ise ayrılık ve mütekabiliyetten kaynaklanan farklılığa dayandığını belirtmektedir.[16] Bu noktada kimliğin oluşmasında iki önemli unsurun daha olduğunu söyleyebiliriz: *"Tanımlayan"* ve *"tanımlanan"* unsurlar.[17] Birey ya da toplum kendi olarak tanımlanan, yine birey ve toplum *"öteki"* olarak tanımlayan durumundadır. Birey ya da toplumun kimlik edinme sürecinde hem kendisini başkasına göre tanımlaması hem de başkaları tarafından algılandığı parametrelerle kendini özdeşleştirmesi söz konusudur.

Derrida'nın yaptığı kimlik tanımlamasından yola çıkarak kimlik konusuna ilişkin önemli bir tespitte daha bulunabiliriz. Kimlik bir tasvir ve kimlik edinme dinamik bir süreç olduğu için kimliğin aslında başlı başına *"bir kurgu ve inşa süreci"* olduğunu söyleyebiliriz. Bu kurgu zamana, mekâna ve duruma göre değişebilen ve değiştirilebilen bir olgudur. Bu nedenle kimlik konusu iyi niyetli olmayan kişilerin elinde tehlikeli ve sorunlu bir araç haline dönüşebilir. Kabileden küreselleşmeye doğru evrilen uluslararası ilişkiler tarihini incelediğimizde şehir devletleri, imparatorluklar, ulus-devletler ve nihayet ulus-ötesi siyasi yapılar hepsi zamanın, mekânın ve şartların oluşturduğu gerçekliklerdir ve hepsi de kendi meşruiyetlerini sağlamak için bir varlık gerekçesi bulmaya çalışmışlardır. Kendilerini bir iç ya da dış düşmana karşı konumlandırmışlar, bir *"öteki"* yaratmışlardır. Kendilerini ötekilerden her zaman farklı ve üstün görmüşler ve bu yolla kendilerini tasvir etmişlerdir. Kısacası kendileri için bir kimlik inşa etmişlerdir. Fakat sonunda her bir yapı Hegel'in *"tarihsel her varlık olgunluğa eriştiği anda yok olmaya mahkûmdur"* sözlerini doğrularcasına kendi dönemini yaşamış ve sona ermiştir. Daha sonra yeni yapılar için bir kimlik inşa süreci başlamıştır ve bu devam edip gitmektedir. Bu durum uluslararası ilişkiler açısından kimliğin zamana, mekâna ve şartlara bağlı olarak sürekli kendini yenileyen dinamik bir inşa süreci olduğunu göstermektedir. Kimliğin tarihsel karakteri onu geçici ve değişken

---

[16] Derrida, **a.g.e.,** s. 135.

[17] Atilla Eralp, "Soğuk Savaştan Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri", **Türkiye ve Avrupa: Batılılaşma, Kalkınma, Demokrasi,** der. Atilla Eralp, İmge, İstanbul, Ankara, 1997, s. 19.

kılarken, sosyolojik boyutu onun sürekliliğini sağlamaktadır. Bu noktada *"süreklilik"* ve *"değişkenlik"* unsurları da kimliğin önemli nitelikleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hem bireysel hem de toplumsal kimlik zaman içerisinde birçok faktörün etkileşerek oluşturduğu karmaşık bir olgudur. Tarihsel süreç içerisinde kimliğin oluşumu süreklilik arz eden dinamik bir içeriğe sahiptir ve bu nedenle sınırları belirlenemeyen muğlâk bir kavramdır.[18] *"Kimsiniz/kimlerdensiniz?"* veya *"ben kimim?"* sorularının bu nedenle her zaman tek bir cevabı bulunmamaktadır. Bu soruların bazen birçok cevabı olabileceği gibi, bazen de çeşitli nedenlerden dolayı tek bir cevap diğerlerine göre ön plana çıkabilmektedir. Bu durumu biz *"kimliklerin çoğulluğu"* olarak tanımlıyoruz ve iç içe geçmiş halkalar halinde birçok kimliğin olabileceğini değerlendiriyoruz. Kimliğin tarihsel bir perspektife sahip olması, değişime ve dönüşüme açık dinamik bir özellik taşıması ve sürekliliği onun çoğulcu karakterini pekiştiren unsurlardır.[19] Örneğin; bireyin hangi dinsel inanışa bağlı olduğu, hangi etnik ve ulusal kimliğe sahip olduğu, mesleği, sosyal çevre veya statüsü vb. cevaplar bireyin aynı anda birden fazla kimliğe sahip olabileceğini göstermektedir. Birey ya da toplum için bu aidiyetlerin hepsi aynı derecede önemli olmayabilir fakat birey de toplum da bu aidiyetlerin hiçbirisine müdahale edilmesini istemez. Kendi kimliğini tanımlarken bu aidiyetleri bir bütün olarak algılar ve ona göre bir yaşam tarzı sürdürür. Eğer bu aidiyetlerden herhangi birine müdahale edilirse birey ya da toplum diğerlerini bir kenara koyar ve saldırıya uğrayan aidiyet duygusunu savunur. Birey ya da toplum etnik aidiyetinin tehdit altında olduğunu hissederse kendi dindaşları ile bile bir mücadele içerisine girebilir.[20] Örneğin aynı etnik kökenden gelen ve yıllarca Yugoslavya çatısı altında birlikte yaşayan devletler; Müslüman Boşnaklar, Katolik Hırvatlar ve Ortodoks Sırplar Yugoslavya'nın dağılması ile birlikte birbirleriyle savaşmışlar ve birçok masum insanın ölmesine neden olmuşlardır.

Kimliklerin çoğulluğu kapsamında Smith'in dörtlü bir sınıflandırmaya gittiğini görmekteyiz. Smith öncelikle *"cinsiyet kriteri"* üzerinden yola çıkmaktadır. Cinsiyet; evrensellik, sabitlik ve açıklık niteliklerine sahip olup tüm diğer farklılıkların ve aidiyetlerin de kaynağını oluşturmaktadır. Bununla birlikte cinsiyet kimliği dinamik

---

[18] Neumann, **a.g.m.,** s. 19.
[19] W. Kymlicka, **Çok Kültürlü Yurttaşlık Azınlık Haklarının Liberal Teorisi,** Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 193-194.
[20] Cengiz Güleç, **Türkiye'de Kültürel Kimlik Krizi,** V Yayınları, Ankara, 1992, s. 15.

karakterli olmadığı için kolektif kimliğin oluşmasında/oluşturulmasında yeterli motivasyonu sağlayamamaktadır. Smith'in sınıflandırmasının ikinci unsurunu *"ülkesel kimlik"* oluşturmaktadır. Ülkesel kimlik yerel ve bölgesel kimlik olarak da tanımlanabilir. Yerel ve bölgesel kimlikler için tam bir coğrafî sınırlama çizmek mümkün görünmemektedir. Nitekim zamana ve mekâna bağlı olarak bölgesel kimlikler yerel birimlere bölünebilmektedir. Günümüzde yerel ve bölgesel kimliklerin canlanışı ve değişkenliği ülkesel bir kimlik tanımlaması yapmanın zorluğunu ortaya koymaktadır. Üçüncü tür kimlik tanımlamasını ise sosyo-ekonomik açıdan benzerlik taşıyan bireylerin birliktelik bilincine sahip olması gerektiğinden hareket eden *"sınıfsal kimlik"* oluşturmaktadır. Smith'e göre sınıf kimliğinin oluşumu sosyo-ekonomik koşulların oluşumuna, endüstrileşmenin gelişmesine, ciddi sosyo-ekonomik farklılıkların doğmasına ve bu farklılıkların da kutuplar oluşturmasına bağlıdır. Bu nedenle bize göre sınıf kategorisi gerçekleşmesi zor ve tartışmalı bir kimlik kategorisi oluşturmaktadır. Smith'in dördüncü tür kimlik tanımlamasını ise *"etnik ve dini kimlikler"* oluşturmaktadır ki, bu kategori son derece etkin ve yaygın bir kimlik tanımlaması olarak karşımıza çıkmaktadır.[21]

Bireylerin ve toplumların aynı anda birden fazla kimliğe sahip olabileceği gerçeğinden hareketle, sahip olunan kimlikleri *"verili kimlikler"* ve *"kazanılmış kimlikler"* olarak da tasnif edebiliriz. Doğuştan kazanılan ya da doğumla içine düşülen durumla edinilen kimliğe verili kimlikler denir. Birey doğduğunda dil, din, ırk, cinsiyet gibi kendi seçimi olmayan kimlikler içerisinde bulur kendini ve bunu kolay kolay değiştirmesi de mümkün değildir. Bununla birlikte sosyal bir varlık olan bireyin yaşamı boyunca etkileşim yoluyla edindiği ve tecrübe ettiği kazanımlarla sahip olduğu kimlikler de vardır. Bu kimlik ise kazanılmış ve sonradan elde edilmiş kimliklerdir. Aslında kimliğin dinamik olan tarafını kazanılmış kimlikler temsil etmektedir ve bu kimlikler zamana, mekâna ve duruma bağlı olarak sürekli değişkenlik gösterebilmektedir. Kazanılmış kimlikler sadece bireyler için değil toplumlar için de geçerli olan bir durumdur. Örneğin Ortaçağ Avrupa'sında din Avrupa kimliğinin tanımlanmasında başat bir faktörken, modernleşmenin etkisiyle dinin Avrupa'da genel bir Avrupalılık kimliğinin tanımlanmasındaki önemi azalmıştır. Din dışında başka faktörlerin etkisi altında şekillenen bir Avrupa kimliği söz konusudur ki, bu da verili

[21] Michael Smith, "The European Union and a Changing Europe: Establishing the Boundaries of Order", **Journel of Common Market Studies,** Sayı: 34, 1996, ss. 16-28.

olmayan kazanılmış bir kimliktir. İtalyan siyasetçi Massimo d'Azeglio'nun İtalyan birliğinin sağlanmasından sonra söylediği *"İtalya'yı kurduk şimdi sıra İtalyanları yaratmaya geldi"*[22] sözleri kazanılmış kimlik konusunda verilebilecek en güzel örneği teşkil etmektedir.

Bireylerin ve toplumların aynı anda birden fazla verili ya da kazanılmış kimliğe sahip olabileceğini belirttik. Bu kimlikler bireyler ve toplumlar üzerinde aynı şiddette mi etkiye sahiptirler? Örneğin dünyadaki bütün kadınlar cinsiyet kimliği altında ortak hareket edip Irak'ta Amerikan askerlerinin tecavüzüne uğrayan kadınların yanında yer alabilmişler midir? Soğuk Savaş döneminde Batı Avrupa'da yer alan sol siyasi partiler kendi ülkelerinin çıkarları için mi, yoksa dünya işçi sınıfının zaferi adına Sovyetlerin çıkarları için mi çalışmışlardır? Smith, cinsel kimliğin evrensel nitelikte büyüklüğünün onun etkinliğini azalttığını ve insanları ortak eyleme sevk etme konusunda yetersiz kaldığını belirtmektedir.[23] Bir kimlik birimi genişledikçe insanlar üzerinde baskı oluşturma ve aidiyet hissi yaratma gücünün zayıfladığı görülmektedir. Örneğin aile kimliğinin insanlar üzerinde yarattığı etki ulus kimliğinden daha fazla iken, imparatorluk kimliğinin ulus kimliğinden daha az etkiye sahip olduğunu görmekteyiz. Nitekim bizim esas konumuz olan Avrupa kimliği konusunda da durum aynı görünmektedir. Avrupalılar öncelikle kendilerini kendi ulusal kimlikleri ile tanımlarken, daha sonra Avrupalılık kimliklerini telaffuz etmektedirler. Yurdusev, kimliklerin etkinliğini belirleyen faktörleri; gereklilik, aciliyet, dış tehdit ve içselleştirilme derecesi olarak sıralamaktadır.[24] Biz kimliğin bireyler ve toplumlar üzerindeki etkinliğinin derecesini tanımlarken *"kimliğin yaptırımı ve şekillendiriciliği"* kavramını kullanacağız. Bu kapsamda kimliğin yaptırımı ve şekillendiriciliğinin kimliğin en önemli niteliklerinden birisi olduğunu düşündüğümüzü de belirtmek istiyoruz.

Buraya kadar yaptığımız kimlik tanımlamalarında *"aynılık"*, *"farklılık"*, *"aidiyet"* ve *"öteki"* kavramlarının ön plana çıktığını görmekteyiz. Bununla birlikte yukarıda kimliğe ilişkin oluşturduğumuz kavramsal çerçevede; kimliğin bir kurgu ve inşa süreci olduğunu, tanımlayan ve tanımlanan unsurlardan oluştuğunu, kimlik edinme sürecinin süreklilik ve değişkenlik arz eden dinamik bir süreç olduğunu belirttik.

---

[22] Eric Hobsbawm, "The Invention of Tradition", **The Invention of Tradition,** eds. E. Hobsbawm and T. Ranger, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, s. 267.
[23] Anthony D. Smith, **National Identity,** Penguin Books, Harmonds-worth, 1990, s. 5.
[24] A. Nuri Yurdusev, "Avrupa Kimliği'nin Oluşumu ve Türk Kimliği", **Türkiye ve Avrupa,** der. Atilla Eralp, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s. 26.

Kimliklerin birbirlerini tahrip etmesi, özcülük *(essentialism)*, kimliklerin çoğulluğu, verili ve kazanılmış kimlikler ile kimliğin yaptırımı ve şekillendiriciliği konularına temas ederek kimliğe ilişkin oluşturduğumuz kavramsal çerçeveyi derinleştirdik. Kimliğe ilişkin oluşturduğumuz bu kavramsal çerçeveyi tamamlamak için son bir konuya daha değinmek istiyoruz.

Toplumsal (kolektif) kimliğin oluşmasında/oluşturulmasında iki temel unsurun etkili olduğunu değerlendirmekteyiz. Bunlar *"nesnel"* ve *"öznel"* unsurlardır. Toplumun sahip olduğu ortak dil, din, etnik köken, coğrafya, semboller, mitoslar, hayat tarzı, ortak yaşanan tarih, değerler, gelenek ve görenekler toplumsal kimliğin oluşmasında/oluşturulmasında etkili olan nesnel (objektif) unsurlardır. Öznel (subjektif) unsurlar ise bireyler tarafından nesnel unsurların içselleştirilmesi sürecidir.

Smith, kolektif kimliğin nesnel unsurları olarak tarihsel bir ülkeyi, ortak mitler ve tarihsel belleği, ortak bir dili, ortak bir kitlesel kamu kültürünü, toplumun bütün bireyleri için geçerli ortak yasal hak ve görevleri, serbest dolaşımı mümkün kılan ortak bir ekonomiyi saymaktadır.[25] Toplumun ortak nesnel unsurları paylaşması kimliğin oluşması için gerekli olmakla birlikte yeterli değildir. Bireylerin bu nesnel unsurları paylaştıklarının bilincinde olması da gerekmektedir. Toplumun ortak özelliklerinin ve değerlerinin bireyler tarafından içselleştirilmesi, farkında olunması ve özümsenmesi kısaca bireyin topluma karşı aidiyet hissinin gelişmesi kolektif kimliğin oluşmasında/oluşturulmasında olmazsa olmaz bir durumdur.

Kimliğe ilişkin oluşturduğumuz tüm bu kavramsal çerçeveden sonra; "siyasi bir varlık olmanın yanında sosyo-kültürel özellikler de taşıyan devletin bir kimliği olabilir mi?", örneğin; "Amerika Birleşik Devletlerinin kimliğini nasıl tanımlayabiliriz?" sorularını kendimize sorabiliriz. Birçok farklı etnik, kültürel ve dini kimliklere sahip insanlar özgürlük, demokrasi, liberalizm, hukukun üstünlüğü gibi değerleri savunarak Amerikalı kimliğini oluşturmuşlardır. Burada Amerikalı kimliğini oluşturan esas unsurun etnik, kültürel ve dini bir nitelik arz etmediğini görmekteyiz. Bununla birlikte Amerikan vatandaşlarının etnik, dini ve kültürel kimlikleri de kaybolmamıştır, aksine anayasal bir güvence altına alınmıştır. Amerikalı kimliğinin içerisinde iç içe geçmiş ve kesişen birçok alt kimlikler (kimliklerin çoğulluğu) mevcuttur. Bir Amerikan vatandaşı (Amerikalı); hem Afrika kökenli ve Müslüman

[25] Anthony D. Smith, "National Identity and the Idea of European Unity", **International Affairs,** Vol.: 68, No: 1, 1992, s. 60.

olabilmekte, hem de kendi yerel dilini bilmekte ve İngilizce konuşabilmektedir. Yapacağımız çalışmada biz benzer bir soruyu Avrupa için soracağız ve "ortak bir Avrupa Birliği kimliği"nin mümkün olup olmadığını değerlendireceğiz. Bu eğer mümkünse hangi temeller üzerinde bu kimliğin inşa edilebileceğini ve bu kimlik inşa sürecinin karşılaştığı sorunları analiz edeceğiz.

2. Kültür ve Kimlik İlişkisi

Kimliğin toplumsal bir boyutu olduğunu yukarıda belirtmiştik. Kimliğin toplumsal bir boyuta sahip olması, Malinowski'nin toplum bilimlerinin en temel sorunu olarak nitelendirdiği kültür ile olan ilişkisine işaret etmektedir.[26] Kültür tarihsel ve sosyal bilimlerde kullanılan bütün kavramların en genişidir ve çok büyük çağrışımlar alanını kucaklamaktadır. Kültüre ilişkin bu muğlâklık aslında kimlik kavramının da bir takım belirsizlikler ve sorunlar taşımasının temel nedenidir.

Kültür, bir bütünden küçük olan bir parçanın değerler ve uygulamalar kümesidir. Antropolojik anlamda kültür aynı söylem düzeyinde bir topluma karşı başka bir toplumun değer ve/veya uygulamalarına işaret etmektedir.[27] Başka bir ifade ile kültür bir yandan toplum içinde paylaşılan değerler ve/veya uygulamaları temsil ederken, diğer yandan eş zamanlı olarak toplum dışında paylaşılmayan şeyleri de temsil etmektedir. Kısacası kültür toplumların kendilerini diğer toplumlardan ayırt etme yöntemidir. Bu noktada yukarıda kimlik konusunda ortaya koyduğumuz *"aynılık"* ve *"farklılık"* yaklaşımlarının kültür için de geçerli olduğunu görmekteyiz. Toplumun sahip olduğu ve onu diğer toplumlardan ayırt eden ortak değerler ve uygulamalar o toplumun kültürünü oluştururken, bu ortak değer ve uygulamalara bağlılık ise aidiyet duygusuna işaret eder ki o da toplumsal (kolektif) kimliği oluşturmaktadır.

Kültür ancak belli bir grup veya topluluk için anlam ifade ettiğinden bireysel bir tanımdan ve bireysel seviyede bir analizden yoksundur. Bizim esas çalışma alanımız olan Avrupa kimliği konusu da toplumsal bir kimlik seviyesi olduğundan, kültür konusunun bu tür bir kimlik tanımlamasında önemli bir yeri vardır. Kültürü topluma ait değerler ve uygulamalar bütünü olarak gördüğümüzde; hem doğuştan kazanılan özellikler (dil, din, etnik köken, vb.) hem de sonradan kazanılan ve aidiyet hissi

---

[26] Bronislaw Malinowski, **Bilimsel Bir Kültür Teorisi,** çev. Hüseyin Portakal, Kalbalcı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 22.
[27] Bozkurt Güvenç, **Kültürün ABC'si,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 54.

uyandıran kurumlar, değerler ve davranışları da içeren maddi pratiklerden söz etmekteyiz. Bu maddi pratikler nesilden nesile aktarılmakta ve süreklilik arz etmektedir. Bu durum kültürün tarihsel bir özelliğe sahip olduğunu göstermektedir. Bu nedenle tarihsel boyuttan soyutlanmış kimlik analizi yapmak mümkün değildir.

Diğer taraftan kültür ortak değer ve kurumları paylaşan topluma ait bir tanım olduğu için yerel bir nitelik de arz etmektedir. Kültürün yerellik özelliği belli sınırlara sahip olması anlamına gelmektedir. Bu sınırlar kültürel alanları göstermekte ve *"jeo-kültürel alanlar"* olarak tanımlanmaktadır. Kültürler için sınırlar çizmek son derece zor bir konudur. Çünkü bu sınırlar çatışmalara açık, geçirgen ve muğlâk fay hatlarıdır.[28] Bu açıdan kimlik konusu üzerinde çalışma yaparken coğrafyayı ve bu coğrafyanın sınırlarını göz ardı etmemiz de mümkün görünmemektedir.

Kültürün süreklilik (tarihsellik) ve yerellik özelliğine rağmen evrensel bir kültürden söz etmek mümkün müdür? Bu soru aslında bizi evrensel boyutta etkin bir kimliğin olup olamayacağı sorusuna da götürmektedir. Kültür tanımı gereği partikülaristik (özgücü) bir kavramdır[29] ve siyasi sınırları tanımlama meselesidir. Buna rağmen evrensel bazı değer ve uygulamalara atıfta bulunmayan kültürlerin de meşruiyetleri tartışmalı bir konudur. Aksini iddia etmek bizi olumsuz ötekileştirme tuzağına düşürür ve yabancı düşmanlığına *(xenophobic)* sürükler.

Toplumu diğer toplumlardan ayırt eden doğuştan kazanılan özellikler ile sonradan kazanılan değerler ve uygulamaların nitelikleri kimliğin oluşmasında önemli bir rol üstlenmekte ve bizim kimliğe olan bakış açımızı da şekillendirmektedir. Bu nedenle kimlik-kültür ilişkisini analiz ederken Walzer tarafından yapılan *"katı kültür"/"esnek kültür"* tanımından ve Mischer'in geliştirdiği *"neo-kültürel sentez"* paradigmasından faydalanacağız.[30]

Katı kültür, sosyal bilimlerde kullanılan klasik kültür kavramına karşılık gelmekte ve kültürün değişime ve dönüşüme karşı direnişini vurgulamaktadır. İngiliz antropolog Tylor katı kültürel unsurları; *"...toplumun üyesi olarak insanın edindiği bilgi, inanç, sanat, ahlâki değerler, hukuk, gelenekler ve diğer yetenek ve alışkanlıkların*

---

[28] Samuel M. Huntington, **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Kurulması,** çev. Mehmet Turhan ve Cem Soydemir, Okyanus Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2006, s. 22.
[29] Immanuel Wallerstein, **Jeopolitik ve Jeokültür,** çev. Mustafa Özel, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 245.
[30] Erdenir, **a.g.e.,** s. 16.

tümünü içeren karmaşık bir bileşim..."[31] olarak sıralamaktadır. Tylor'ın bu açıklamasına ek olarak bireylerin doğumla içine düştükleri toplumların etnik, dini ve dilsel özelliklerini de katı kültürel unsurlar arasında sayabiliriz. Yukarıda sıraladığımız bu katı kültürel unsurlar toplumun ortak değerlerini oluşturmakta ve toplumun bireyleri tarafından paylaşılmaktadır. Bu katı unsurlar kuşaktan kuşağa aktarılmakta ve süreklilik arz etmektedir. Bu unsurlardan bazıları değişime tamamen kapalı iken, bazıları da çok uzun zamanda tedricen değişime ve dönüşüme uğrarlar. Bu hâli ile katı kültürel unsurlar toplumu şekillendirmekte ve toplumun sosyal, ekonomik ve politik hayatını etkilemektedirler. Katı kültürel unsurlar toplumun üyeleri olan bireyler tarafından rasyonel bir öğrenme süreci olmadan, bilinçten yoksun ve akıl yerine duyguların egemen olduğu bir süreç sonunda öğrenilir.

Katı kültürel unsurlar aynı zamanda toplum içindeki farklılıkları göz ardı ederek homojen bir toplumsal kimlik yaratmak için de kullanılırlar. Tümdengelimci bu tür bir kimlik inşasında karşıda bulunan öteki ya da ötekilerin düşman görüldüğü olumsuz bir durum söz konusu olmaktadır. Maalouf'un kimlikleri *"ölümcül kimlikler"* olarak nitelemesi ve *"kimliğe"* karşı şüpheci bir tavır almasının nedeni de aslında katı kültürel unsurlar üzerine kurulu kimlik inşasıdır.[32] Bununla birlikte katı kültürel unsurlar üzerine kurulu klasik bir kimlik inşası bireylerin topluma karşı aidiyet hissini en derinden ve sağlam bir şekilde hissetmesini sağlamaktadır. Bu gerçeği de kimlik konusunda yapacağımız analizlerde görmezden gelemeyiz.

Politik kültür ya da yurttaşlık kültürü olarak da tanımlanan esnek kültür, katı kültürün tümdengelimci, sabit ve homojen özelliğine karşın kültürün dışa açık, dinamik ve tümevarımcı özelliklerini ortaya koymaktadır. Esnek kültür yaklaşımı kültürün rasyonel bir öğrenme süreci olduğuna vurgu yapmaktadır. Esnek kültür ile doğumla içine düşülen toplumun değerlerinin doğrudan kabulü üzerine kurulu bir kültür tanımı değil, toplumun siyasi alandaki değerleri ve davranışlarına dayalı bir kültür tanımı yapılmaktadır. Katı kültür tanımında kültür değişmeyen bağımsız bir parametre iken, esnek kültür yaklaşımında kültür değişken ve bağımlı bir parametre olarak değerlendirilmektedir. Esnek kültür yaklaşımında kültür hem toplumun sosyal, siyasi ve ekonomik hayatını etkilemekte hem de onlardan etkilenerek sürekli bir değişim ve

---

[31] William A. Haviland, **Kültürel Antropoloji,** çev. İnan Deniz ve Erguvan Sarıoğlu, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2008, s. 103.
[32] Maalouf, **a.g.e.,** s. 12.

dönüşüme uğramaktadır. Bununla birlikte esnek kültür yaklaşımında kültür tümdengelimci ve bütüncül değil, farklılıkları kucaklayan, hoşgörülü ve tümevarımcı bir olgu olarak tanımlanmaktadır. Esnek kültürün değişime ve dönüşüme açık olması, rasyonel bir öğrenme süreci sonunda edinilmesi ve bağımlı bir parametre olması onun inşa edilebileceği ve sonradan edinilebileceği gerçeğini de göstermektedir. Esnek kültür yaklaşımında kültürün farklılıkları kucaklayıcı bir özelliğe sahip olması hoşgörülü ve uzlaşmacı bir politik atmosferin gelişmesine de neden olmaktadır. Kültürün tanımı gereği özcü olması ve farklılıklar üzerine kurgulanması esnek kültür yaklaşımında da *"öteki"* varlığını doğal olarak kabul etmemizi gerektirir. Fakat esnek kültür tanımında kullanılan öteki unsuru olumsuzluklar üzerine kurgulanmaz ve olumsuz bir ötekileştirme söz konusu değildir.

Mischer tarafından geliştirilen neo-kültürel sentez paradigmasında hem katı hem de esnek kültür yaklaşımlarının dikkate alındığı çok katmanlı bir kültür yaklaşımı söz konusudur. Şekil-1'de de görüldüğü üzere birbirine geçmiş halkalar halinde katı ve esnek kültürel unsurlar yer almaktadır.[33] Bu paradigmada merkezde toplumsal katılım yoluyla edinilen etnik köken, dil, din ve ulus gibi katı kültürel unsurlar yer almaktadır. Merkezde yer alan bu unsurlar sabit olup, yukarıda da belirttiğimiz gibi kolay kolay da değişmemektedir. İnsanlar doğumla birlikte içine düştükleri toplumun dilini ve inanç sistemini benimsemektedir. Örneğin Mısır'da doğan bir Kıptî Mısırlı bir Arap ve Hıristiyan olarak doğmakta ve bu özelliğini hayatı boyunca sürdürmektedir. Yaşamı boyunca farklı dilleri öğrenip konuşsa da ana dilini değiştirememekte ve yine din değiştirme alternatifi olsa da doğumla birlikte kazandığı inanç sisteminin dışına da kolaylıkla çıkmamaktadır.

Katı kültürel unsurların bulunduğu merkezin çevresinde ise sırayla görece daha esnek unsurlar yer almaktadır. Örneğin kadının toplum içerisindeki statüsü, aile bağları, akrabalık ilişkileri gibi konular toplumdan topluma ve farklı dönemlerde farklı seviyelerde esneklik ve katılık özelliği göstermektedir. Neo-kültürel sentez yaklaşımında bu unsurlar katı kültürel unsurların etrafında yer almakta olup kültürün değişime açık olan yönünü göstermektedir. Örneğin ekonomik ve sosyal alanda yaşanan değişim ve dönüşümlere paralel olarak kadının toplum içindeki statüsü dünyada büyük bir değişim göstermiştir. Sanayi devrimi ile birlikte artan iş gücü ihtiyacı kadının

[33] Erdenir, **a.g.e.**, s. 21.

çalışma yaşamına girmesini sağlamış ve bu durum kadının toplum içerisinde bir statü elde etmesinin önünü açmıştır. Ekonomik özgürlüğüne kavuşmaya başlayan kadınlar eğitim seviyelerini arttırmışlar siyasi alanda haklar talep etmişlerdir. Seçme ve seçilme hakkı kazanma ve böylelikle siyasi yaşamda daha görünür olma imkânına kavuşmuşlardır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren genel olarak işçilerin hak talepleri ve sendikalaşmaları onları içinde bulundukları toplumların siyasi yaşamını etkileme gücüne kavuşturmuştur. Böylelikle işçiler belli yasal düzenlemelerle toplum içinde bir statü kazanmışlardır. Bütün bu değişim ve dönüşümler toplumsal hayatta siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan büyük değişimlere yol açmıştır. Bu değişim ve dönüşüm farklı bölgelerde ve ülkelerde değişik zamanlarda gerçekleşmiştir.

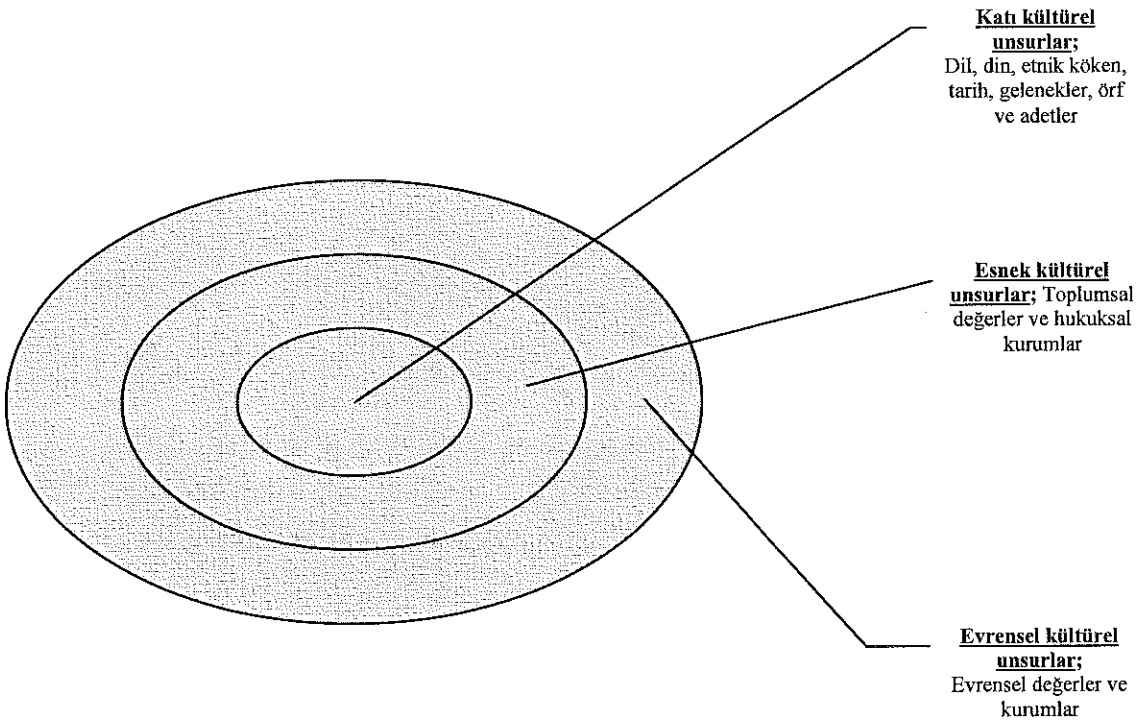
Halkanın en dışında ise tüm insanlığın ortak özelliklerini yansıtan normatif unsurlar yer almaktadır. Bu unsurlar bütün toplumlar tarafından paylaşılmakta olup, genel kabul görmektedir. Örneğin içinde bulunduğumuz yüzyılda insan haklarının korunması, çocuk istismarının önlenmesi, demokrasi, eşitlik, özgürlük vb. değerler dünyada birçok toplum tarafından kabul gören evrensel değerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda verebileceğimiz en güzel örnek 10 Aralık 1948'de ilan edilen Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'dir. Hukuken devletleri bağlayıcı olmasa da, bu belgede evrensel düzeyde insan haklarının korunmasına ilişkin maddeler yer almış ve insanlığın ortak bir değeri olarak ilan edilmiştir.

Neo-kültürel sentez paradigması Ziya Gökalp'ın ünlü hars (kültür) ve medeniyet ayrımına da benzemektedir. Ziya Gökalp'ın hars tanımı katı kültürel unsurlara karşılık gelmektedir. Gökalp harsı; *"...yalnız bir ulusun din, ahlâk, hukuk, us, estetik, dil, iktisat ve fenle ilgili yaşayışlarının uyumlu bir toplamı..."*[34] olarak tanımlanmaktadır. Medeniyet ise esnek kültürel unsurlara karşılık gelmekte olup, farklı toplumların paylaştığı ortak kurumları ve değerleri ifade etmektedir. Neo-kültürel sentez yaklaşımındaki rasyonel/irrasyonel öğrenme süreci Ziya Gökalp'in harsın duygulardan, medeniyetin ise bilgilerden meydana geldiği tezine karşılık gelmektedir. Ziya Gökalp'in *"...İşte Türkçülüğün görevi bir yandan yalnız halk arasında kalmış olan Türk kültürünü arayıp bulmak; öbür yandan Batı uygarlığını tam ve canlı bir biçimde alarak ulusal*

[34] Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları,** Hazırlayan: Mehmet Kaplan, MEB Yayınları, İstanbul, 1976, s. 25.

kültüre aşılamaktır..."[35] sözleri hars (kültür) ile medeniyet (uygarlık), katı kültür ile esnek kültür arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır.

Şekil-1: Çok Katmanlı Kültür Yapısı[36]

Neo-kültürel sentez paradigmasının bir diğer ayırt edici özelliği de katı kültürel unsurlar ile esnek kültürel unsurlar arasında karşılıklı etkileşimin olduğunu ileri sürmesidir. Burada esnek kültürel unsurlar üzerinde yaşanan değişimin kaçınılmaz olarak katı kültürel unsurlar üzerinde de etkide bulunabileceği sonucuna varılmaktadır. Gökalp ise bu etkileşimi kabul etmekle birlikte medeniyette yaşanacak ilerlemenin (esnek kültürel unsurlardaki değişimin) harsı (katı kültürel unsurları) değiştirmeyeceği yönündedir.

Katı ve esnek kültürel unsurları Şekil-1'de görüldüğü gibi belli ve kesin sınırlarla birbirinden ayırmak aslında mümkün değildir. Bu unsurlar farklı dönemlerde ve farklı koşullar altında ve farklı toplumlar arasında katı ya da esnek olma niteliği taşıyabilir. Örneğin bir toplumda katı olan bir unsur zaman içerisinde yaşanan ekonomik, siyasi, teknolojik ve sosyo-kültürel değişimler sonucu esnek bir kültürel

[35] Gökalp, **a.g.e.**, s. 38.
[36] Erdenir, **a.g.e.**, s. 21.

unsur olarak belirebilir. Yine bir toplum için katı olan bir unsur diğer bir toplumda esnek bir nitelik taşıyabilir. Bizim katı ve esnek kültürel unsur ayrımımızda kesin sınırlar çizmek yerine, genel eğilimleri tespit etmek ve bu yönde geleceğe ilişkin çıkarımlarda bulunmak gerektiğini değerlendiriyoruz. Örneğin ekonomik ve teknolojik alanda yaşanan değişime paralel olarak bireyselciliğin Türkiye'de arttığını söyleyebiliriz. Bireyselciliğin artmasına rağmen Batı toplumlarının aksine Türkiye'de aile ve akrabalık bağlarının korunduğu da bir gerçektir. Kendisini Batı dünyasının bir parçası olarak gören Türkiye'de aile ve akrabalık bağları geleneği Batı toplumlarına nazaran daha katı kültürel unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum bize toplumsal alanda yaşanan bütün değişimlere rağmen yine de toplumların muhafazakâr niteliklerini yansıtan yönlerinin korunduğunu göstermektedir.

Diğer bir örnek ise demokrasi kültürünün farklı toplumlarda farklı şekillerde gelişmesidir. Kişi başına düşen milli gelirin neredeyse Avrupa ülkelerinin iki katı olduğu Körfez ülkelerinde demokrasinin tezahürü Batı toplumlarından çok farklıdır. Afrika'nın ve Güney Asya'nın sömürge geçmişi, Ortadoğu'nun sanayileşme ve modernleşmenin dışında kalması, Rusya'nın coğrafyası ve imparatorluk geçmişi ve Güney Amerika'nın sömürü ve askerî müdahalelere dayalı tarihi göz önünde bulundurulmaksızın ne kültüre ne de kimliğe ilişkin tanımlamalar sağlıklı bir şekilde yapılabilir. Bu nedenle kültür ve kimlik ilişkisi üzerinden yapacağımız analizlerde toplumların kendine has tarihsel özelliklerini dikkate almamız gerekmektedir.

Toplumların kendine has tarihsel özelliklerinin yanında gelişmişlik seviyeleri de toplumların kültürel davranışlarında, alışkanlıklarında, yaşam tarzlarında ve bakış açılarında değişimler yaratabilmektedir. Burada gelişmişlik seviyesi olarak yalnız ekonomik gelişmişlik değil, bununla birlikte teknolojik, sosyal ve siyasal gelişmişliği de göz önüne almaktayız. Demokrasinin içselleştirilmesi, insan ve azınlık haklarının korunması, sosyal bir devletin inşası, vb. gelişmeler toplumları birbirinden farklılaştırmakta ve farklı kültürel alanların oluşmasına neden olmaktadır. Bu durum toplumsal kimliğin tanımlanmasında önemli bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim az gelişmiş toplumlar, gelişmekte olan toplumlar ya da gelişmiş toplumlar arasındaki fark onları birbirinden ayırmakta hem kültürel alanların oluşmasına hem de buna bağlı olarak kimlik tanımlamasına etki etmektedir.

Kültüre ilişkin buraya kadar yaptığımız açıklamalardan yukarıda da vurguladığımız şu sonucu çıkarabiliriz: Kültüre olan yaklaşımımız kimliğe ilişkin bakış açımızı da şekillendirmektedir. Tamamen katı kültürel unsurlar üzerine kurulu bir kimlik tanımlaması yapmanın olumsuz ötekileştirme ve yabancı düşmanlığına neden olduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte katı kültürel unsurların dışlandığı ve esnek kültürel unsurların temel alındığı bir kimlik tanımlamasının da toplumsal gerçeklikten ve tarihsellikten uzak öksüz ve geleceksiz bir kimlik tanımlaması olacağını düşünmekteyiz. Toplumsal kimlik tanımlamasında ya da kurgusunda hem katı kültürel unsurların hem de esnek kültürel unsurların dikkate alındığı, aynı zamanda bunlar arasında karşılıklı etkileşimin olduğunu ve haklı bir kimliğin oluşması için de evrensel değerlere dayanması gerektiğini değerlendirmekteyiz. Bu nedenle bizim kimliğe ilişkin bakış açımız Mischer tarafından geliştirilen neo-kültürel sentez paradigması ve Gökalp'ın hars/medeniyet yaklaşımı ile aynı olmasa da paralellik göstermektedir.

3. Ulus, Ulusal Kimlik, Ulusalcılık ve Ulus-Devlet

İlk uygarlıkların kurulmasından günümüze kadar geçen dönem içerisinde şehir devletleri, feodal devletler, otoriter/monarşik devletler, imparatorluklar, ulus-devletler ve ulus-ötesi siyasi yapılar uluslararası sistemin önemli aktörleri olmuşlardır. Uluslararası sistemde önemli bir yer işgâl eden bu siyasi yapılar ekonomik, teknolojik, askerî ve sosyo-kültürel değişimlerin sonucu olarak ortaya çıkmışlar ve meşruiyetlerini farklı motivasyonlarla sağlamışlardır.

M.Ö. 5000'lerde Mezopotamya'da yaşayan insanlar Fırat ve Dicle akarsularının düzensiz akışından kaynaklanan sel baskınlarının ve kuraklığın önüne geçmek için kanallar ve setler inşa etmişlerdir. Mezopotamya insanının kanallar üzerindeki bu uğraşısı ilk otoriter monarşilerin bu bölgede kurulmasını sağlamıştır. Kanal sisteminin kurulması ve bakımı, tarımın ve ticaretin verimli bir şekilde yapılması, tüketim fazlası hâsılanın depolanması ve korunması siyasi bağlılık, gelişmiş bürokrasi ve yönetim teknikleriyle sağlanmıştır.[37] Mezopotamya'da yaşayan halkları bir araya getirerek birlikte yaşamaya zorlayan bu şartlar yukarıda toplumsal (kolektif) kimlik olarak tanımladığımız aidiyet hissinin doğmasına yol açmış ve kent-devletlerinin kurulmasına neden olmuştur.

---

[37] Oral Sander, **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e,** İmge Kitabevi Yayınları, 20. Baskı, Ankara, 2010, s. 32.

Mezopotamya ve Mısır'daki kent devletleri, Eski Yunan şehir devletleri, Helen, Pers, Hitit, Roma, Bizans, Çin vb. imparatorluklar, Avrupa'nın parçalanmış feodal siyasi yapıları, otoriter ve monarşik devletler birtakım zorunluluklar ve şartlar sonucu ortaya çıkmışlardır. Onların doğmasına ve yaşamasına neden olan şartlar ve zorunluluklar ortadan kalkınca bu siyasi yapılar da ömürlerini tamamlamışlardır. Bu siyasi yapılar belli ortak amaçlar güden insan toplulukları tarafından oluşturulmuştur. Bu insanlar kendi kişisel amaçlarını diğer insanların kişisel amaçları ile birlikte ortak bir zeminde tanımlayarak, oluşturulan siyasi yapının toplumunu meydana getirmişlerdir. Toplumun bir mensubu olarak insanlar oluşturulan bu siyasi yapılara aidiyet duygusu ile bağlanmışlar ve toplumsal kimliğin oluşmasını sağlamışlardır. Bu toplumsal kimlik Atina kent devletinde demokrasi, denizcilik, ticaret ile tanımlanırken, Sparta'da askerî aristokratik bir siyasi yapı ile tanımlanmıştır.[38] Roma Hukuk düzeni ve bu hukuk düzeninin bir parçası olmayı simgeleyen *"Roma Vatandaşlığı"* bir aidiyet duygusunu temsil etmektedir. Güvenliklerini feodal beyin askerî gücünde gören Ortaçağ'ın Avrupa toplumları, bir inanç sistemi etrafında kenetlenen toplumların kurduğu devletler ve imparatorluklar, bir kralın mutlak egemenliğine bağlı toplumların oluşturduğu monarşiler toplumsal aidiyet duygusunu oluşturmaktadırlar. Dil, din ve etnik köken toplumsal aidiyet duygusunun oluşmasında önemli değişkenler olarak karşımıza çıkmakla birlikte tek belirleyici unsur da değildirler. Siyasi, ekonomik, askerî, teknolojik ve diğer sosyo-kültürel faktörler de toplumsal kimliğin oluşmasında önemli birer değişken olarak belirmektedir.

Günümüz uluslararası sisteminin en önemli aktörleri şüphesiz ulus-devletlerdir. Coğrafi Keşifler, Rönesans, Reformasyon, Aydınlanma, Amerikan ve Fransız Devrimleri, Sanayi Devrimi ve bunların yol açtığı siyasi, ekonomik ve askerî değişim ve dönüşümler ulus-devletin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ulus-devletlerin ortaya çıkışı Avrupa'ya özgü olup, modernizmin bir sonucudur ve giderek dünyaya yayılan bir olgu olmuştur. Avrupa'daki siyasi yapıların şehir devletlerinden, imparatorluklara, feodal düzene, mutlak monarşilere ve nihayetinde ulus-devletlere dönüşmesi kıtanın her tarafında eş zamanlı olarak gerçekleşmemiştir. Kıtanın batısında başlayan bu süreç giderek doğusuna yayılmış ve farklı dinamiklere sahip olmuştur. Avrupa'nın ulus-devletleşme süreci farklı Avrupa toplumlarında farklı motivasyonlardan

[38] Deniz Ülke Arıboğan, **Uluslararası İlişkiler Düşüncesi,** Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 38.

kaynaklanmıştır. Örneğin İngiltere, Fransa, İtalya ve Almanya'nın ulus-devletleşme süreçleri birbirinden farklı gelişmiştir. Avrupa'nın ulus-devletleşme süreci ve bu kapsamda oluşan/oluşturulan toplumsal kimliğin (ulusal kimlik) analizi bize bugün oluşmakta olan ulus-ötesi Avrupa kimliği konusunda sağlıklı değerlendirmeler yapmamızı sağlayacaktır. Bu nedenle bu bölümde toplumsal kimliğin bir parçası olan *"ulusal kimlik"* konusunu ele alacağız ve bu konudaki farklı kavram ve yaklaşımları değerlendireceğiz.

3.1. Ulus Kavramı

Modernizm öncesi ve sonrası dönemde *"ulus"* kavramına yaklaşım farklılık göstermektedir. Modernizm öncesinde ulus kısaca politize olmamış veya politik olarak kurumsallaşma sürecine girmemiş halk olarak tanımlanmaktadır. Aynı soydan gelen, ortak bir dili kullanan, coğrafî olarak bütünleşmiş ve ortak teamüller geliştirmiş fakat devletleşememiş insan toplulukları *"ulus"* olarak adlandırılmıştır. Romalılar doğudan ve kuzeyden gelen ve barbar olarak gördükleri insanları *"natio"* (ulus) olarak nitelendirmişlerdir. Ortaçağ döneminde ve hatta XVIII. yüzyılın sonlarına kadar *"ulus"* devletleşmemiş insan topluluklarına verilen ad olmuştur. Kant ulusu ortak bir soy etrafında birleşen insan toplulukları olarak adlandırmıştır.[39]

Modernizm öncesinde ulus kavramının anlamı soy ve köken olarak karşımıza çıkmaktadır. Hobsbawm *"ulus"* kavramının Fransızca sözlükte doğuş, soy ve statü olarak tanımlandığını aktarmaktadır.[40] Almanca *"volk"* (halk) kelimesi Latince *"natio"*nun karşılığı olarak kullanılmaktadır. *"Staat volk"*tan farklı olarak *"volk"* politize olmamış halk olarak adlandırılmaktadır. Modern öncesi dönemde *"ulus"* kavramı Almancada sosyal tabakalaşmada bir kesim anlamında kullanılan *"ordo"* ve doğuştan gelen benzerlikler üzerine kurgulanan ve özgün bir etniklik kimliği taşıyan insanlar anlamına gelen *"sellschalft"* kavramlarıyla beraber kullanılmıştır.[41] David Hume ise ulusu etkileşim yoluyla ortak özellikler kazanan insan toplulukları olarak tanımlamaktadır.[42]

---

[39] Jürgen Habermas, **Bölünmüş Batı,** çev. Dilman Muradoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 111-112.
[40] Eric Hobsbawm, **Milletler ve Milliyetçilik,** çev. O. Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 30.
[41] Elie Kedourie, **Nationalism,** Hutchinson University Library, London, 1974, s. 5.
[42] Kedourie, **a.g.e.,** ss. 13-14.

Görüldüğü üzere modernizm öncesi ulus kavramı politize olmamış halk veya devlet kuramamış insan topluluğu olarak ele alınmıştır. Buna ek olarak bu insan topluluğunun aynı coğrafyada yaşadığı, aynı etnik kökenden geldiği ve ortak bir dile sahip olduğu da kabul edilmiştir. Modernizmle birlikte *"ulus"* devletin meşruiyetinin temel kaynağı olarak görülmüştür. Her ulusun politik olarak kendi kaderini tayin hakkı olduğu kabul edilmiş ve *"ulus"* politik bir varlık olarak tanımlanmıştır. Habermas ulusu *"staat volk"* yani politik olarak örgütlü halk şeklinde tanımlamıştır.[43] Hobsbawm ise modern anlamda *"ulus"* kavramını en yüksek politik birim olan devletin üzerinde örgütlendiği topraklarda yaşayan insan topluluğunu tanımlamak için kullanmıştır.[44] Sosyal tarihçi Anderson ulusu; tarih, dil, ideoloji ve iktidarın birbiriyle kesişen dinamikleri tarafından anlamlı kılınan hayali bir politik toplum olarak tanımlamaktadır.[45] Connor ise ulusu kitlesel bazda çıkar ve aidiyet toplumu olarak görmektedir. Connor'ın ulus tanımında birlikte yaşanılan ortak coğrafya ve gelecekte birlikte yaşama arzusu yer alsa da, üyelerinin ortak bir soya dayandığı vurgusu O'nun modern ulus tanımından uzaklaştığını göstermektedir.[46]

Bize göre modern anlamda ulus, sınırları belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan, aynı hukuka bağlı ve aynı hukukî iktidar tarafından temsil edilen insan topluluğu olarak tanımlanabilir. Modern anlamıyla ulus modern öncesi anlamından daha kapsamlıdır. Bu açıdan, aynı topraklar üzerinde yaşayan ve aynı hukuk düzenine tabi fakat farklı etnik kökenden gelen insan toplulukları modern paradigma çerçevesinde ulusu teşkil edebilmektedirler. Nitekim Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan bir raporda yeryüzündeki ülkelerin birçoğunun etnik ve dini açıdan çeşitlilik gösterdiği vurgulanmaktadır.[47]

Aynı hukuk düzenine bağlı olmak *"ulusu"* oluşturmak için yeterli midir? Tarihsel köklerinden yoksun bir ulus gelecekte birlikte yaşama arzusu içerisinde olabilir

---

[43] Jürgen Habermas, "Citizenship and National İdentity: Some Reflections on the Future of Europe", **Theorizing Citizenship,** ed. R. Beiner, State University of New York Press, New York, 1995, s. 255.
[44] Hobsbawm, **Milletler ve Milliyetçilik,** s. 20.
[45] Benedict Anderson, **Imagined Communities: Reflections on the Orgins and Spread of Nationalism,** Verso, London, 1991, s. 13.
[46] W. Connor, "A Nation is a Nation, is a State, is an Ethnic Group...", **Ethnic and Racial Studies,** Sayı: 1, 1978, ss. 377-400.
[47] **Human Devolopment Report: Cultural Liberty in Today's Diverse World,** United Nations Devolopment Programme, UNDP, New York, 2004, s. 28.
http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/265/hdr_2004_complete.pdf, (Erişim 19.12.2013).

mi? Bu sorulara Smith'in ulus kavramına olan yaklaşımını ortaya koyarak cevap verebiliriz. Smith ulusu oluşturan unsurları şu şekilde sıralamıştır:

1. Kültürel farklar,
2. Serbest dolaşımın geçerli olduğu ülkesel bir toprak,
3. Görece geniş bir büyüklük,
4. Dış politik ilişkiler ağı (çatışma ve ittifaklar),
5. Gözle görülür bir grup duygusu ve sadakat anlayışı,
6. Eşit vatandaşlık haklarıyla doğrudan üyelik müessesesi,
7. Dikey ekonomik bütünleşme.[48]

Smith tarafından yapılan bu sıralamadan yola çıkarak; modern anlamda ulusun oluşması için ortak bir hukuk sistemi olmazsa olmaz bir gereklilik iken, bunu ortak bir din ve etnik kökene dayandırmadan, ortak yaşanmış tarih ve gelecekte birlikte yaşama arzusu ile takviye etmek gerektiğini düşünmekteyiz. Ayrıca ortak bir dilin ulusun oluşması için önemli bir unsur olduğunu da belirtmek durumundayız. Bütün bu açıklamalardan sonra modern anlamıyla ulusun günümüzde (post-modern süreçte) anayasal yurttaşlık kavramına karşılık geldiğini söyleyebiliriz.

3.2. Ulusal Kimlik

Ulusal kimlik *"ulus"* olarak tanımlanan topluma aidiyeti göstermektedir. Ulusun nasıl tanımlandığı ulusal aidiyetin de niteliğini belirlemektedir. Ulusu modern öncesi bakış açısıyla ele aldığımızda aidiyeti belirleyen unsurların dil, din, etnik köken gibi katı kültürel unsurlar olduğunu söyleyebiliriz. Buna karşılık ulusu modern paradigma çerçevesinde değerlendirirsek, ulusal kimliği belirleyen aidiyet unsurlarının ortak kural ve değerler gibi esnek kültürel unsurlar olduğunu söyleyebiliriz.

Ulusal kimliğe ilişkin literatür tarandığında *"ulusal kimlik"* kavramına farklı yaklaşımlar olduğunu görmekteyiz. Bir taraftan ulusal kimlik eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmış ve kavrama şüpheyle yaklaşılmıştır. Diğer taraftan ise ulusal kimlik farklı değişkenlerle ve birbiriyle çelişen farklı parametrelerle açıklanabilen çok boyutlu ve karmaşık bir analiz düzeyi olarak görülmüştür. Bu nedenle ulusal kimlik kavramı üzerinde düşünen bilim insanları bu kavramın farklı boyutlarını ele alarak incelemişlerdir.

---

[48] Anthony D. Smith, "Ethnic Myths and Ethnic Revivals", **European Journal of Sociology,** Sayı: 25, 1984, ss. 283-286.

Güvenç ulusal kimliği, bireyin içinde yaşadığı topluma katılımını sağlayan bir sosyalleşme aracı olarak tanımlamıştır. Bireyin içinde yaşadığı toplumun kültürel değerlerini içselleştirerek aidiyet duygusuna sahip olması, kısaca kültürlenmesi *(acculturation)* ulusal kimliğin oluşmasını sağlamaktadır.[49] Yaşanmış ortak bir tarih ve paylaşılan ortak bir kültür ulusal kimliğin temeli olmakta, bu ulusal kimlik de ulus devletin meşruiyetini sağlamaktadır.

Gilroy'a göre ulusal kimlik; dil, din ve etnik köken gibi katı kültürel unsurlar arasındaki farklılıkları göz ardı ederek, vatandaşlığı temel alan ortak bir kültüre aidiyeti göstermektedir. Toplum içindeki farklılıklar ortak bir potada eritilmektedir. Fakat buradaki ortak kültür toplum içerisindeki baskın kültür tarafından şekillendirilmektedir. Gilroy ulusal kimliği, toplum içerisindeki hâkim grup (iktidar) tarafından ideolojik temele dayalı olarak oluşturulan bir kurgu şeklinde tanımlamaktadır.[50] Rutherford da ulusal kimliğin kültürel farklılıkları göz ardı ederek baskıcı kültür politikalarının oluşmasına meşru zemin hazırladığını belirtmektedir.[51] Breuilly ise *"Ulusalcılık ve Devlet" (Nationalism and the State)* adlı kitabında ulusal kimliğin resmi ideoloji tarafından şekillendirilen ortak bir kültür etrafında oluştuğunu dile getirmektedir. O'na göre bu ortak kültür hem toplum içindeki farklılıkları yok etmekte hem de toplumu diğer toplumlardan ayırırken dışlayıcı bir referans aracı olarak kullanılmaktadır.[52]

Gilroy, Rutherford ve Breuilly tarafından, ulusal kimliğin resmi bir ideoloji etrafında dar kalıplarla tanımlanması, tek tipleştirici olması, diğer kültürleri tahrip etmesi ve yok sayması *"ulusal kimlik"* kavramına eleştirel bakış açılarının geliştirilmesine neden olmuştur. Bununla birlikte bu bakış açıları ulusal kimliğin bu şekilde tanımlanmasının yabancı düşmanlığına *(xenophobic)* da neden olacağını göstermektedir.

Ulusal kimliğe ilişkin bu eleştirel yaklaşımların karşısında ulusal kimliğin dışlayıcı değil kapsayıcı, otoriter değil demokratik özellikler taşıdığını savunan görüşler de bulunmaktadır. Kymlicka ulusal kimlik inşa sürecinin liberal ve demokratik eğilimler göstererek farklı toplumları kucaklayan bir özelliğe sahip olduğunu belirtmektedir. O'na

---

[49] Güvenç, **Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları,** ss. 27-29.
[50] Paul Gilroy, **The Black Atlantic: Modernity and Double Consciousness,** Verso, New York, 1993, s. 72.
[51] Jonathan S. Rutherford, **Kimlik: Topluluk, Kültür, Farklılık,** çev. İ. Sağlamer, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999, ss. 42-44.
[52] John Breuilly, **Nationalism and the State,** Manchester University Press, Manchester, 1993, ss. 269-270.

göre yurttaşlığa dayalı bir ulusal kimliğin kültürel farklılıkları ortak bir hukuk sistemi ve ortak bir ekonomik yapı içerisinde asimilasyona başvurmadan tutabileceğini savunmaktadır.[53] Calhoun ise iktidarın toplum içerisindeki farklı gruplara yasal hakları kültürel farklılıklara bakarak vermemesi gerektiğini, bununla birlikte farklılıkların korunmasını da garanti altına alacak yasal düzenlemeler yapması gerektiğini söylemektedir. Bu tür bir yaklaşımın ulusal kimliği yok edeceği eleştirilerine karşılık Calhoun alınacak bu tür önlemlerin hukuka dayalı ulusal aidiyeti güçlendirerek ulusal kimliğin dağılmasının önüne geçeceğini belirtmektedir.[54] Kymlicka ve Calhoun ulusal kimliği yasal temellere dayalı yurttaşlık (anayasal yurttaşlık) kapsamında tanımlayarak kavrama ilişkin eleştirel yaklaşımların karşısında yer almışlardır.

Bize göre ulusal kimlik de diğer kimlik çeşitleri gibi bir inşa sürecidir. Ulusal kimliğin dil, din, etnik köken gibi katı kültürel unsurlar üzerinden tanımlanması onun geçmişe yönelik inşasına işaret eder. Ulusal kimliğin ileriye dönük inşası ise ulusu oluşturan bireylerin belli bir coğrafyada, belli amaçlar etrafında ve bir hukuk sistemi içerisinde birlikte yaşama azim ve kararlılığını göstermektedir. Burada ulusal kimliğin hem geriye hem de ileriye yönelik inşasına baktığımızda bu iki sürecin birbirinden ayrı görülemeyeceğini değerlendirmekteyiz. Tarihsel köklerinden yoksun bir ulusal kimlik düşünülemeyeceği gibi, gelecek perspektifinden uzak sadece tarihsel-kültürel unsurlara dayalı bir ulusal kimlik de düşünülemez.

Ulusal kimliğin inşasında belirli bir coğrafya üzerinde yaşayan insan topluluğu, ortak yaşanmış bir tarih, paylaşılan değerler olarak ortak bir kültür ve dil, ileride birlikte yaşama arzusu ve ortak bir hukuk sistemi olmazsa olmaz unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte Smith hiçbir ulusal kimliğin etnik kültür yaratmaksızın oluşturulamayacağını savunmaktadır.[55] Aydın ise modern anlamda ulusal kimliklerin kökenlerinin modern öncesi döneme ait olduğunu belirtmekte ve *"... mitolojisi, sembolizmi ve kültürü olmaksızın kendisini ayırt edici kimliği ile sunabilecek modern bir ulus görmek zordur. Böylece, modern bir ulusun inşası için sadece ülkesel toprak, ekonomi, eğitim sistemi ve hukuk tarzı teşkili yetmez, tüm bunlara ek olarak çeşitlilik*

---

[53] W. Kymlicka and W. Norman, "Return of the Citizen: A Survey of Recent Work on Citizenship Theory", **Theorizing Citizenship,** ed. R. Beiner, State University of New York Press, New York, 1995, s. 17.

[54] John C. Calhoun, "Nationalism and Ethnicity", **Annual Reiew of Sociology,** Vol.: 19, 1993, ss. 211-239.

[55] Anthony D. Smith, **Nations and Nationalism in a Global Era,** Polity Press, London, 1995, s. 59.

arz eden kültürel ve sosyal unsurları harekete geçirecek ve bütünleştirecek bir etnik temele de ihtiyaç vardır..."[56]demektedir. Smith ve Aydın'ın etnik kültür olmaksızın ulusal bir kimlik inşa edilemeyeceği fikrine katılmamakla birlikte, Aydın'ın ulus inşasında sosyal ve kültürel unsurlara yaptığı vurgunun önemli olduğunu değerlendiriyoruz.

3.3. Ulusalcılık

Ulusalcılık ulus devletin ideolojisini temsil eder. Oluşturulan ulus devletin nasıl ve hangi temeller üzerine kurgulanacağını gösteren bir ideolojik yaklaşımdır. Ulusal kimlik ise oluşturulan bu siyasi yapıya ulusun aidiyet duygusunu tanımlamaktadır. Dolayısıyla ulus, ulus devlet, ulusalcılık ve ulusal kimlik birbirleriyle ilişkili ve birbirlerini oluşturan kavramlardır. Modern bir olgu olan ulusalcılık; toprak, ulusal sınırlar, ulusal dil, ulusal ekonomi, ortak değerler ve kurumlar, ortak semboller gibi parametreleri kullanarak toplumda homojenlik yaratma hedefinde olan bir ideolojidir. Ulusalcılık sıralanan bu parametrelerden bir ya da birkaçını kullanıp, farklı toplumları bir araya getirerek tek bir toplum (ulus) inşa etme peşindedir.

İnsanlığın tarım toplumundan sanayi devrimini yaşayarak modern topluma geçişi Batı Avrupa'da başlamış ve daha sonra Avrupa'nın diğer yerlerine ve giderek bütün dünyaya yayılmıştır. Bu nedenle modern dönemin ideolojisi olan ulusalcılık aynı zamanda Batı Avrupa kökenli bir ideolojidir ve insanlığın tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişinin bir sonucudur. Bu dönemde toplumsal ve ekonomik alanda yaşanan değişim ve dönüşümler yeni siyasi yapılar olarak ulus-devletleri ve onların ideolojileri olarak da ulusalcılığı ortaya çıkarmıştır.

Erken Modern Çağ'da (1450-1789) ortaya çıkan bir takım gelişmeler ve olaylar Modern Çağ'a (1789 sonrası) geçişi hazırlamıştır. Bunları başlıklar halinde Coğrafî Keşifler, Rönesans, Reformasyon, Aydınlanma ve Sanayi Devrimi olarak sıralayabiliriz. Bununla birlikte yeni teknolojilerin icadı ve bunların üretime uygulanması toplumsal yapıyı kökten değiştirmiş ve Batı Avrupa tarihinde bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Örneğin dıştan yanmalı yani buhar gücü ile çalışan motorların denizcilikte kullanılması ile başlayan süreç İngiltere'den başlayarak Batı Avrupa'nın *"Sanayi Devrimi"*ni

---

[56] Suavi Aydın, **Kimlik Sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği,** Öteki Yayınları, İstanbul, 1998, s. 22.

gerçekleştirmesini sağlamıştır.[57] Yelkenli gemiler yerine buharlı gemilerin kullanılması kıta dışından daha fazla hammaddenin Avrupa'ya taşınması anlamına geliyordu. Bu ise buhar gücü ile kitle üretimine geçen fabrikalarda daha fazla üretim olmasını sağlıyordu. Üretimin hem Avrupa hem de Avrupa dışında tüketilmesi ticaretin artmasına yol açıyor, bu da ticaretle uğraşan yeni bir sınıfın (burjuva) doğmasına neden oluyordu. Fabrikalarda çalışanların işçi sınıfı olarak ortaya çıkması ve çeşitli haklar talep etmeye başlamaları, fabrika sahiplerinin artan üretimle daha da zenginleşmesi Avrupa'da toplumsal yapının değişmesi anlamına geliyordu. Artan ticaret ile birlikte Avrupa'da feodal yapıdan kaynaklanan gümrük duvarlarının yavaş yavaş kalkmaya başlaması, buhar gücü için ihtiyaç duyulan kömürün Avrupa içlerinden limanlara taşınması için demiryollarının inşa edilmesi, kıta içerisinde demiryolu ağı ve taşımacılığının yaygınlaşması Avrupa'nın parçalı siyasi yapısının (feodal yapı) ortadan kalkmasına neden olmuştur.[58] Kısacası Sanayi Devrimi ile birlikte ortaya çıkan üretim, işgücü, hammadde ve ticaret ilişkisi toplumsal yapıyı derinden etkilemiş ve dönüştürmüştür. Tarım toplumunun parçalı siyasi yapısı modern toplum için yeterli olmamaya başlamış ve aksine ticaretin önündeki en önemli engel olarak algılanmıştır. Bunun sonucu olarak Avrupa'da feodal yapının yıkılarak yerine belli büyüklükte ekonomik alanlardan oluşan ulus-devletlerin kurulmaya başladığını görüyoruz. Sanayi Devriminin ortaya çıkardığı ihtiyaçlar Avrupa'nın siyasi yapısının değişmesine ve bir ideoloji olarak ulusalcılığın doğmasına neden olmuştur. (Bu konuları ayrıntıları ile daha sonraki bölümlerde ele alacağız.)

Eric Hobsbawm ulusalcılığı modernleşmenin kaçınılmaz bir sonucu olarak görür ve ulusalcılığın ulustan önce var olduğunu belirtir. Ulusun, ulusalcılık ideolojisi tarafından modernleşme sürecinde icat edilen bir kurgu olduğunu belirten Hobsbawm, ulusalcılığı *"icat edilmiş gelenek"* kavramı ile açıklamaktadır. Ona göre ulusalcılık; *"Zımnî ya da açık olarak kabul edilmiş kurallarla şekillendirilen, ritüel ve sembolik boyutu bulunan, belirli değerler ve davranış normlarının tekrarıyla meşruiyet kazanan birtakım pratiklerdir."*[59] Ulusalcılığın modern dönem kurgusu olduğunu belirten bir diğer düşünür de Gellner'dir. Gellner ulusalcılığın sosyo-ekonomik şartların bir sonucu

[57] Eric Hobsbawm, **Sanayi ve İmparatorluk,** çev. Abdullah Ersoy, Dost Kitabevi, 5. Baskı, Ankara, 2013, ss. 61-63.
[58] Eric Hobsbawm, "Seri Üretim Gelenekler: Avrupa, 1870-1914", **Geleneğin İcadı,** der. Eric Hobsbawm ve Terence Ranger, çev. Mehmet Murat Şahin, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006, ss. 311-316.
[59] Hobsbawm, "The Invention of Tradition", **a.g.e.,** s. 14.

olduğunu belirtir ve ulusalcılığı *"...etnik sınırların iktidarı elinde tutanlarca şekillendirildiği, bu etnik sınırların politik sınırları aşamadığı politik bir meşruiyet teorisi..."*[60] olarak tanımlamaktadır. Hem Hobsbawm hem de Gellner ulusalcılıkla etnik ya da dinî köken arasında bir bağ kurmamaktadırlar. Ergil de ulusalcılığın;

1. Ulusal bir ekonomi yaratmak,

2. Ulusal yasama, yürütme ve yargı organları oluşturmak ve bu anlamda ulusaldan bağımsız yerel yasama, yürütme ve yargı organlarına izin vermemek ya da onları ulusal olana bağlamak,

3. Toplumun tamamını kucaklayan ulusal bir kültür ve bu kültüre aidiyeti temsil eden ulusal bir kimlik inşa etmek[61] amacını taşıdığını belirterek, ulusalcılığı sosyo-ekonomik şartların getirdiği bir sonuç olarak görmektedir.

Modern topluma geçiş süreci yani ulus devletlerin ortaya çıkması Avrupa'nın her yerinde aynı dönemde gerçekleşmemiştir. XIX. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'nın batısı İngiltere, Fransa, İspanya, Portekiz, Hollanda ve kuzeyde İsveç monarkların hükümranlığı altında kısmen ulusal devletler halinde yapılanmış halde bulunuyordu. Avrupa'nın ortasında üç yüzün üzerinde Alman Prensliği ve İtalyan yarım adasında bir düzüne küçük devlet bulunuyordu. Bu bölgelerde ulusal birlikten söz etmek mümkün değildi. Daha doğuda Avusturya-Macaristan, Rusya ve Osmanlı imparatorluk halinde bulunuyorlardı. Bu nedenle ideolojik anlamda ulusalcılığın yansımaları Avrupa'da aynı olmamıştır. Batı Avrupa'da ulusalcılığın gelişmesinde sosyo-ekonomik parametreler daha etkili iken, Alman ve İtalyan devletlerinin kurulmasında Fransız Devrimi'nin de etkisi ile sosyo-kültürel unsurlar ve romantizm daha etkili olmuştur. Napolyon Savaşları ile Avrupa'nın her yerine yayılan Fransız Devrimi'nin en önemli fikri akımı *"ulusçuluk"* Doğu Avrupa'da imparatorlukların çözülme sürecini başlatmıştır. Dolayısıyla modern dönemde (1789 sonrası dönem) Avrupa'nın içinde bulunduğu siyasi durum nedeniyle, Avrupa kıtasında ulus-devletlerin kurulması ve ulusalcılık ideolojisinin şekillenmesi farklı saiklerle gerçekleşmiştir.[62] Kısacası ulusalcılık ideolojisinin şekillenmesinde tarım toplumundan modern topluma geçişin (sanayi devrimi) yanında, Fransız Devrimi'nin ürünü olan ulusçuluk ve/veya milliyetçilik de etkili olmuştur.

---

[60] Ernest Gellner, **Nations and Nationalism,** Basil Blackwell, Oxford, 1983, s. 1.
[61] Doğu Ergil, **İdeoloji ve Milliyetçilik,** Turhan Kitabevi, Ankara, 1983, s. 73.
[62] Eric Hobsbawm, **Fransız Devrimi'ne Bakış",** çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2009, ss. 105-116.

Tarım toplumundan modern topluma geçiş dünya tarihinde bir kırılma noktası olarak görülmektedir. Bu değişime yol açan süreç literatürde *"Sanayi Devrimi"* olarak adlandırılmakta ve *"modernizm"* paradigması ile açıklanmaktadır. Bu süreç içerisinde Avrupa'nın siyasi yapısı değişmiş ve Avrupa ulus-devletler şeklinde organize olmuştur. Wallerstein bu sürecin İngiltere ve Fransa ile birlikte XVI. yüzyılda başladığını, XIX. yüzyılda kuramsallaştırıldığını ve 1945'ten sonra da kaçınılmaz evrensel bir gerçek olarak kabul gördüğünü belirtmektedir.[63] Günümüzde özellikle Soğuk Savaş sonrası yaşanan süreçte küreselleşme ve bilgi devriminin de etkisi ile yeni bir kırılmanın yaşandığı genel kabul gören bir görüştür. Bu süreç *"post-modernizm"* olarak adlandırılmakta ve ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasi alanda değişime işaret etmektedir. Moderzimin ortaya çıkardığı ulus-devlet ve onun ideolojisi ulusalcılığın yerini post-modernizmin ortaya çıkardığı ulus-üstücülük ve onun ideolojisi küreselleşme almaktadır. Bizim ulus, ulusalcılık, ulus-devlet, ulusal kimlik kavramlarına bakış açımız ve modernizm sürecinde bunların nasıl ve hangi şartların gereği olarak ortaya çıktığını analiz etmemiz, ulus-ötecilik, çok-kültürlülük ve ulus-üstü kimlik yaklaşımlarımızı şekillendireceğini düşünmekteyiz. Bu nedenle şimdi modernizmin en önemli olgularından biri olan ulus-devleti ve ulus-devlet yaklaşımlarını ele alacağız.

3.4. Ulus-Devlet

Siyasi bir yapı olarak ulus-devletin modern döneme ait bir olgu olduğunu, Batı Avrupa'da ortaya çıktığını ve giderek bütün dünyaya yayıldığını yukarıda belirtmiştik. Bugün uluslararası sistem ulus-devletler halinde örgütlenmiş durumdadır. Üniter devletler (ulus-devlet niteliği katı olan devletler) ve federal devletler (ulus-devlet niteliği gevşek olan devletler) ulus-devletin değişik formlarını oluşturmakta ve çağdaş literatürde ulus-devlet ile devlet aynı anlamda kullanılmaktadır. Günümüzde ulus-devlet; bir yönü ile en önemli kolektif aidiyet duygusunu (ulusal kimlik), diğer yönüyle de en önemli siyasi yapı olma özelliğini göstermektedir. Kısacası ulus-devlet küreselleşmenin etkisi ile aşınıyor, ulus-ötesi siyasi yapılar ortaya çıkıyor tartışmalarına rağmen günümüzde ulus-devlet önemini ve önceliğini korumaya devam etmektedir.

---

[63] Wallerstein, **a.g.e.**, s. 247.

Bu tespitten sonra öncelikle ulus-devletin ya da devletin bir kavram olarak modern öncesi dönemde bugünkü anlamıyla var olmadığını belirtmek istiyoruz. İlk defa XV. yüzyılda İtalya'da *"stato"* kelimesi bugünkü devlet anlamında siyasi bir yapıyı adlandırmak için kullanılmıştır. *"Stato"* kelimesi Latince *"status"* kelimesinden gelmekle birlikte erken modern öncesi dönemde (1450 öncesi dönem) siyasi yapı olan devleti çağrıştıracak bir kelime olarak kullanılmamıştır. İngilizcede *"state"* kelimesinin kullanımı XVI. yüzyılda başlamaktadır.[64] Türkçe ve Arapçada ise *"devlet"* kelimesinin siyasi anlamda kullanımı XVII. yüzyıldan sonra olmuştur. Daha önce Türkçe'de *"devlet"* tabirinin yerine *"mülk"* kelimesi kullanılmaktaydı.[65] İlginç bir örnek de İngiliz düşünür Thomas Hobbes'un (1588-1679) *"state"* kelimesi yerine *"leviathan"* ya da *"commonwealth"* kelimelerini kullanmasıdır.[66] Bütün bu örnekler devlet/ulus-devlet olgusunun modern döneme ait bir kavram olduğunu göstermektedir.

Şöyle bir soru kendimize sorabiliriz: "Ulus-devlet öncesi (modernizm öncesi) ne tür siyasi yapılar vardı?" Baktığımız zaman tarihin ilk dönemlerinde şeflik *(chiefdom)*, yine ilkçağlarda Yunanistan'da site idareleri, Roma'da cumhuriyet ve imparatorluk, Ortaçağ Avrupa'sında papalık, prenslik ve krallık, Ortadoğu'da beylik, emirlik, hanlık, sultanlık ve hilâfet, Çin'de imparatorluk, Japonya'da shogun ve daimyo modern dönem öncesinin siyasi yapıları olarak karşımıza çıkmaktadır. Şimdi ise ulus-devlet sonrası siyasi yapıları tartışıyoruz. Ekonomik, sosyo-kültürel, teknolojik ve siyasi gelişmelerin getirdiği koşulların bir sonucu olarak ulus-ötesi siyasi yapıların (kendine has/*"sui-generis"* yapıların) ortaya çıktığını görüyoruz. Ulus-devlet modern öncesi siyasi yapılarla, post-modern siyasi yapılar (ulus-ötesi siyasi topluluklar) arasında bir geçişi simgelemektedir. Ulus-ötesi siyasi yapıların ve bunlara aidiyeti gösteren kolektif kimliğin analizinin çıkış noktasının ulus-devlet ve ulusal kimlik olacağını düşünüyoruz. Bu nedenle bu noktada ulus-devleti onu kendinden önceki siyasi yapılardan ayıran özelliklerini ortaya koyarak incelememiz gerektiğini değerlendiriyoruz. Çünkü bu analiz bizim ulus-ötesi siyasi yapıların özelliklerini anlamamızı kolaylaştıracak ve ulus-ötesi kimlik inşasının nasıl mümkün olacağını bulmamızı sağlayacaktır.

Ulus-devlet; ülkesellik, egemenlik, merkezilik ve ulusallık özelliklerine sahip olup, bu özellikler kendinden önceki siyasi yapılarda bulunmayan özelliklerdir. Devlet

---

[64] Halil Berktay, **Kabileden Feodalizme,** İstanbul, Kaynak Yayınları, 1983, ss. 187-194.
[65] Mehmet Ali Ağaoğulları, **Kent Devletinden İmparatorluğa,** Ankara, İmge Kitabevi, 1994, s. 41.
[66] Arıboğan, **a.g.e.,** s. 107.

öncelikle sınırları belirlenmiş bir alana (coğrafyaya, ülkeye) sahiptir. Toprak parçası devletin en önemli tanımlayıcı unsurudur. Devletin sınırları tanımlanmış bu ülke üzerinde mutlak egemenliği söz konusudur. Devletin egemenliği bir taraftan ülke içerisinde bu egemenliği başka biri ya da birileri ile paylaşmaması, diğer taraftan da bu egemenliğin diğer devletler tarafından tanınması anlamına gelmektedir. Kısacası devlet ülkede nihai otorite konumundadır. Devlet bu mutlak egemenliğini oluşturduğu yasama, yürütme ve yargı organları vasıtasıyla kullanır. Devletin yasama, yürütme ve yargı gibi araçlarla ülkedeki her şey üzerinde egemenliğini kullanmasına devletin *"merkezilik"* özelliği diyoruz. Ulus-devletin egemen olduğu topraklar üzerinde yaşayan insanların toplumsal kimliği *"ulusallık"* ile tanımlanmış ve diğer aidiyetler dışlanmıştır. Burada ulusal aidiyetin nasıl tanımlandığı konusu bizim için önemli bir konudur ve bu tanım *"ulusal kimliğin"* niteliğini belirlemektedir. Bununla birlikte devlet ulusal marş, bayrak, kimlik kartı, resmi dil, zorunlu askerlik, tarih eğitimi, zorunlu eğitim vb. enstrümanları kullanarak ulusal kimliğin oluşmasını ve şekillenmesini sağlamaya çalışmaktadır. Bu durum bize ulus-devletin ve ulusal kimliğin inşasında sembolizmin önemli bir yeri olduğunu göstermektedir.

Ulus-devlet öncesi siyasi yapılara baktığımızda ülkesellik unsurunun muğlâk olduğu görülmektedir. Ülke unsuru modern öncesi siyasi yapılarda ulus-devletin aksine tanımlayıcı değildir. Ulus-devlet öncesi siyasi yapılarda ülkeler kesin sınırlarla ayrışmamış ya da işlevsel (otlak, kışlak, yazlık) bir toprak parçası olma özelliği taşımaktadır. Elbette ki bu siyasi yapıların da üzerinde hüküm sürdüğü toprak parçaları bulunmaktadır fakat bu ülkelerin sınırları muğlâk ve geçirgendir. Bunun en güzel örneğini imparatorluklar teşkil eder. İmparatorlukların ülkesel sınırları yoktur, çünkü onlar cihanşümul olma (bütün yerküreyi kapsama) iddiasındadırlar. Modern öncesi dönemlerde hâkimiyet ulusal sınırlarla değil, beşerî tabiyet ve sadakatle tanımlanmıştır. Diğer bir deyişle ulus-devlette egemenliğin referansı vatandaşlar değil sınırları belirlenmiş coğrafyadır. Pax-Romana, Pax-Ottomana ve Pax-Britanica bunların en güzel örnekleridir.

Merkezilik açısından baktığımızda ulus-devletin merkeziliğine karşılık ulus-devlet öncesi siyasi yapılarda merkezilik yoktur. Ulus-devletler homojen ve bütünleşmiş *(consolidated)*, imparatorluklar ise çok katmanlı *(composite)* yapılardır. İmparatorluklarda merkezi yönetim ile vatandaşlar arasında ara yönetimler

bulunmaktadır. Merkezi yönetim doğrudan vatandaşlarına ulaşamamakta, fakat oluşturduğu hukuk ile (Roma Vatandaşlığı gibi) genel çerçeveyi çizmekte, ara yönetimler de oluşturulan hukuku uygulamaktadırlar. Görüldüğü üzere ulus-devlet öncesi çok katmanlı bir siyasi yapı söz konusudur. Örneğin bugünkü Avrupa Birliği de ulus-devlet öncesi siyasi yapılara benzer şekilde çok katmanlı bir siyasi yapı olma özelliği taşımaktadır. Bu konuyu ileriki bölümlerde detaylı bir şekilde ele alacağız, ancak kısaca şu çarpıcı örneği burada verebiliriz. Avrupa Birliğinin yönetimde yerellik özelliği *(subsidiarite ilkesi)* taşıması ve Avrupa Birliği vatandaşlığı ihdas etmesi, Birliğin imparatorlukların siyasi yapıları ile paralellik gösterdiğine işaret etmektedir.

Aidiyet duygusu yani toplumsal kimlik açısından değerlendirdiğimizde ise ulus-devletlerin *"ulusallık-ulusal kimlik"* olarak kurgulanan tek bir aidiyet duygusuna izin verdiği görülmektedir. İmparatorluklarda ya da diğer modern öncesi toplumlarda ulusallık anlamında değerlendirebileceğimiz bir aidiyet duygusu bulunmamaktadır. İmparatorluklarda *"Roma Vatandaşlığı"* gibi üst kimlikler olsa da baskın aidiyet unsuru yerel olandır. Kabile, aile, akrabalık, inanç sistemi, etnisite, dil, sosyo-kültürel statü ve ekonomik durum aidiyeti belirleyen yerel unsurlardır.

Ulus-devlet ile ulus-devlet öncesi siyasi yapılar arasındaki farkı ortaya koyduktan sonra şu soruyu kendimize sorabiliriz: "Ulus devletler neden ortaya çıkmıştır?" Bu soruya yukarıda kısaca ulus-devletlerin Endüstri ve Fransız Devrimlerinin sonucu olduğunu söyleyerek cevap vermiştik. Şimdi bu cevabı biraz daha detaylandıralım. Bize göre Endüstri Devrimi Fransız Devrimine göre ulus-devletin oluşmasına daha önemli katkılar sağlamıştır. Bu nedenledir ki ulus-devletleşme süreci Endüstri Devriminin daha önce yaşandığı Batı Avrupa'da görülmüştür. Ortaçağ ve Erken Modern Çağ'da Batı ve Orta Avrupa'nın sahip olduğu parçalı siyasi yapı (feodal düzen) Endüstri Devrimi ile artan üretimin Avrupa içerisinde pazarlanmasını engelliyordu. Feodal Avrupa'da farklı siyasi yapılar arasında dolaşımı kısıtlayan, çoklu vergilendirmeye ve standarda dayanan bir sistem mevcuttu. Bu ise ticaretin önündeki en önemli engeldi. Bu nedenle Endüstri Devrimi ile zenginleşen burjuvazi gücünü daha da arttırmak için, yanına köylüleri ve işçileri de alarak geleneksel güçler üzerinde baskı oluşturdu. Geleneksel güçler ise feodal beyler, prensler, küçük krallıklar ve kilise idi. Bu baskı bir yandan kilisenin siyaset üzerindeki etkisini kısıtlarken diğer yandan da siyasetin liberalleşmesi sonucunu doğurdu. Parçalı siyasi yapılar meşrutî krallıkların

altında birleşerek daha geniş pazarlar oluşturdular ve böylelikle ulus-devletler ortaya çıkmaya başladı. Bu ekonomik ve siyasi değişim ve dönüşüm (ulus-devletleşme süreci) daha önce de belirttiğimiz gibi kıtanın her yerinde aynı zamanda gerçekleşmedi. Batı Avrupa'da başladı daha sonra önce Avrupa'ya ve XX. yüzyıl boyunca da dünyanın diğer bölgelerine yayıldı.

Ulus-devletleşme süreci Batı ve Orta Avrupa'da daha geniş pazarlar yaratarak ekonomik refahın artmasına önemli katkılar sağlamıştır. Fakat Avrupa'nın doğusunda Avusturya-Macaristan, Osmanlı ve Rusya İmparatorluklarında ulus-devletleşme süreci aynı etkiyi göstermemiştir. Ulus-devletleşme süreci bu imparatorlukların dağılmasına, yeni ulus devletlerin doğmasına ve bu coğrafyalarda pazarın daralmasına neden olmuştur. Ulus-devletleşme sürecine diğerlerine göre daha önce giren Portekiz ve İspanya gibi ülkeler XVI. yüzyıl ile XVIII. yüzyıl arasında (sömürgeciliğin getirdiklerinin yanında) kendi iç pazarlarını büyütebildikleri için refahlarını arttırmışlardır. Örneğin XVI. yüzyılın sonunda Hint imparatorluğunun merkezi olan Delhi o dönemde Paris'ten 16 kat daha zengin iken, XX. yüzyılın başında Londra ve Paris'in çok gerisinde kalmıştır.[67] Elbette ki sömürgecilik konusu bu gelişmede önemli bir faktördür fakat siyasi birliğin sağlanıp iç pazarın oluşturulması hem ekonomik refahı arttırmış hem de devletin gücünü arttırarak dış etkisini (sömürgeciliği) yaygınlaştırmıştır. Fakat ulus-devletleşen bu ülkelerin iç pazarlarının yetersiz hale gelmesi ve XX. yüzyılda yaşanan büyük savaşlarla dış pazarlarını (sömürgelerini) kaybetmeleri görece güçlerinin azalmasına neden olmuştur. Örneğin Saddam öncesi Irak'ın kişi başına düşen geliri Portekiz, İspanya ve İrlanda gibi ülkelerin çok üzerinde bulunmaktaydı.[68] Avrupa'da pazar konusunda yaşanan bu sıkıntı II. Dünya Savaşı sonrası *"Ortak Pazarın"* kurulması ile aşılmaya çalışıldı ve Portekiz, İspanya ve İrlanda gibi Avrupa Birliği üyesi ülkeler refah seviyelerini arttırdılar. Görüldüğü üzere ulus-devletleşme süreci ile feodal Avrupa'da sınırlar ortadan kalkmış ve buna paralel olarak ticaret ve refah da artmıştır. Avrupa ulus-devletler halinde örgütlendiği zaman sınırlar bu sefer ulus-devletler arasında oluşmuş, ulus-devlet kapsamında örgütlenme yetersiz hale gelince ulus-ötesi siyasi yapılanma sürecine geçilmiştir.

Ulus-devlet sahip olduğu iç ve dış pazarı korumak ve genişletmek için ciddi bir askerî gücü elinde bulundurmak durumunda kalmıştır. Bu ise ulus-devletleşme süreci ile

[67] Burton Stein, **A History of India,** Blackwell, Oxford, 1998, ss. 155-156.
[68] William R. Polk, **Understanding Iraq,** Harper Collins Publishers, New York, 2005, ss. 111-112.

birlikte uluslararası sistemde savaşların, çatışmaların ve istikrarsızlıkların artmasına neden olmuştur. Örneğin ulus-devletlerin ortaya çıkmaya başladığı XVIII. yüzyılın başında dünya nüfusu yaklaşık 700 milyon civarında idi. Fakat XX. yüzyılın başına gelindiğinde bu rakam yaklaşık 310 milyona inmişti ve 350 milyondan fazla insan savaşlarda ya da savaşların neden olduğu yıkımlarda hayatını kaybetmişti. Endüstri Devriminin, teknolojik ve tıbbî gelişmelerin insan ömrünü uzatmasına ve çocuk ölümlerinin azalmasına rağmen böylesi bir gelişme yaşanmıştır. Yine XX. yüzyılın iki büyük dünya savaşı ulus-devletler arasındaki rekabetten doğmuştur. Merkezi nitelik taşıyan ulus-devlet hem pahalı hem de istikrarsızlık yayan bir araç haline gelmiştir. Bu nedenle Yurdusev ulus-devleti *"insanlığın en tehlikeli icadı"* olarak tanımlamıştır.[69]

Ulus-devletin bir taraftan iç ve dış pazarı oluşturma, koruma ve genişletme arzusunun, diğer taraftan da Fransız Devrimi'nin yaydığı milliyetçilik duygusunun ulus-devletlere aidiyeti gösteren ulusal kimliklerin şekillenmesinde önemli etkileri olmuştur. Prusya önderliğinde Alman birliğinin 1871 yılında sağlanmasından önce, 1819'da Prusya'da Maasen Tarifesi'nin kabulü ile iç ticarî engellerin kaldırılması ve 1834 yılında Alman devletleri arasında Gümrük Birliği'nin *(Zollverein)* kurulması Almanların ulus-devletleşmesi sürecinde önemli gelişmeler olarak değerlendirilebilir.[70]

Bununla birlikte Napolyon ordularının bir araya gelememiş zayıf Alman devletlerini yenerek Alman topraklarını işgâl etmesi Almanlarda büyük bir tepki yaratmış ve Napolyon ordularının yaydığı milliyetçilik duyguları Almanları da etkilemiştir. Almanya'da oluşan bu irrasyonel ve romantik tepki aslında Alman birliğinin sağlanmasında önemli bir yere sahiptir. Fransız kültürü karşısında ezildiğini düşünen Almanlar kendi kültürlerini yükseltmek, bu ezilmişlik duygusundan kurtulmak ve Fransız etkisini silmek için Alman birliğinin sağlanmasını istiyorlardı. Çünkü onlara göre Fransa karşısındaki zayıflığın nedeni Almanya'nın parçalanmış konumuydu. Bu nedenledir ki XVIII. yüzyılın sonunda başlayan ve XIX. yüzyıla hâkim olan romantizm akımının öncüsü düşünürler Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832), Frederich von Schiller (1759-1805) ve Johann Gottfried von Herder (1744-1803) Alman kökenlidir.[71] Alman ulusal kimliğinin oluşmasında hem ekonomik ve siyasi faktörlerin hem de

---

[69] A. Nuri Yurdusev, "Ulus Devlet: İnsanlığın En Tehlikeli İcadı", **Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler-1,** der. Tayyar Arı, MKM Yayınları, Bursa, 2012, s. 70.

[70] Veysel Bozkurt, **Avrupa Birliği ve Türkiye: Siyasal Kurumlar, Çıkar Grupları, Kamuoyu ve Ortaklık Belgeleri,** Vipaş, Bursa, 2001, s. 45.

[71] Bozkurt, **a.g.e.,** s. 47.

milliyetçilik ve romantizm gibi akımların etkili olduğunu görüyoruz. Avrupa için bir genelleme yapacak olursak, ulus-devletleşme sürecinde Batı Avrupa'da ekonomik ve siyasi faktörlerin, imparatorlukların egemen olduğu Doğu Avrupa'da ise milliyetçiliğin daha etkili olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla ulus-devletlerin kurulmasında etkili olan bu faktörler Avrupa'da ulusal kimliklerin şekillenmesini de sağlamıştır.

Avrupa'da ulusal kimliklerin şekillenmesinde Herder'in *"kültürel-milliyetçilik"* ve Rousseau'nun *"politik-milliyetçilik"* yaklaşımları konuyu daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Alman düşünür Herder bireylerin dil, din, etnik köken ve gelenek gibi unsurları paylaşmaları halinde içinde yaşadıkları topluma aidiyet hissi duyacaklarını savunmaktadır. Kısacası Herder katı kültürel unsurlar üzerine inşa edilmiş bir kimlik tanımlaması yapmaktadır. Herder'in bu bakış açısı kimliğe ilişkin kesin sınırlar çizerek hem dışlamacı hem de özcü bir yaklaşım sergileyerek, gelecekte oluşacak tehlikeli milliyetçilik tartışmalarına da neden olmaktadır. Rousseau ise *"Toplusal Sözleşmeye"* dayalı yönetime katılım ve ortak hukuk kurallarına uyumu öngören bir kimlik tanımlaması yapmakta ve ulusal kimlik tanımını tamamen esnek kültürel unsurlar üzerine inşa ederek anayasal yurttaşlığı esas almaktadır.[72] Fransız filozof Rousseau ile Alman düşünür Herder'in kimlik konusuna ilişkin bu farklı yaklaşımları aslında Avrupa'da ulus-devletlerin de hangi temeller üzerine inşa edildiğini bize göstermektedir. Bu inşa süreci bazen tehlikeli milliyetçilik söylemlerine, bazen çatışma ve savaşlara bazen de soykırıma varan durumlara yol açmıştır. Bugün kurulmakta olan Avrupa Birliği için nasıl bir kimlik tanımlaması yapılacak? Katı kültürel unsurlar üzerine kurulu, dışlamacı bir kimlik mi? Yoksa esnek kültürel unsurlar üzerine kurulu, yurttaşlığı esas alan bir kimlik mi? İşte bu soru bizim bundan sonraki bölümlerde cevabını arayacağımız soru olacaktır.

4. Küreselleşme, Çok-Kültürlülük ve Ulus-Ötesi Kimlik İnşası

Ulusalcılık, ulus-devlet ve ulusal kimlik kavramları nasıl ki modern dönemin bir gerçeği ise küreselleşme, çok-kültürlülük ve ulus-ötesi siyasi yapılar da post-modern dönemin gerçekleridir. XX. yüzyılda meydana gelen siyasi, ekonomik, teknolojik ve sosyo-kültürel gelişmeler ulusalcılık, ulusal kimlik ve ulus-devlet anlayışlarında büyük

---

[72] Hagen Schulze, **Avrupa'da Ulus ve Devlet,** çev. Timuçin Binder, Literatür Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 84-86.

bir değişim ve dönüşüm yaratmıştır. Bu değişim ve dönüşüm modernizmden post-modernizme geçişi göstermektedir.

XX. yüzyılın ilk yarısında yaşanan iki büyük dünya savaşı ve ikinci yarısına hâkim olan Soğuk Savaş ulus-devletlerden oluşan uluslararası sistemin güvenli bir yapı olmadığını göstermiştir. Kendi sınırlarını korumak ve sahip oldukları etki alanlarını genişletmek isteyen Avrupa'nın ulus-devletleri birçok insanın ölümüne yol açan dünya savaşlarına neden olmuşlardır. Böyle bir mücadeleyi sürdürebilmek için ulus-devletler ciddi bir askeri gücü ellerinde tutmak zorunda kalmışlar ve bu da Avrupa halkları üzerinde ekonomik bir yük oluşturmuştur. Avrupalı ulus-devletlerin izlediği çatışmaya dayalı bu politika sonucunda büyük bir yıkım yaşanmış siyasi, ekonomik ve askerî anlamda Avrupa çökmüştür. Ulus-devletlerin kurulmaya başladığı XVI. yüzyıldan II. Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1945 yılına kadar toplumlar ulus-devletler halinde örgütlenmişler ve kimliklerini de ulusal aidiyetler çerçevesinde tanımlamışlarıdır.

XX. yüzyılın ikinci yarısına egemen olan Soğuk Savaş ise dünyayı ideolojik açıdan kutuplaştırmıştır. Uluslararası topluma yine ulus-devletler egemen olsa da iki süper gücün önderliğinde kurulmuş bir uluslararası sistem mevcut olmuştur. Bu dönemde ideoloji kolektif kimliğin tanımlanmasında belirleyici bir unsur olarak öne çıkmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve iki kutuplu yapının dağılması ile ideolojik temelli ayrışma da ortadan kalkmıştır. Tüm bu siyasi gelişmelere paralel olarak, ekonomik ve teknolojik alanda baş döndürücü gelişmeler yaşanmış ve insanlık endüstri toplumundan bilgi toplumuna geçmeyi başarmıştır. XXI. yüzyıla yaklaşıldığında ekonomik açıdan kapitalizmin, siyasi açıdan demokrasinin ve hukuk açısından pozitif hukukun egemen olduğu ya da baskın olduğu bir uluslararası sistem oluşmuştur. Gelinen bu noktayı Francis Fukuyama *"Tarihin Sonu"* olarak tanımlamıştır.[73]

Teknoloji ve bilgi devrimine paralel olarak, ulus-devletler halinde bulunan uluslararası sistemde insanlar arasında iletişim ve etkileşim artmıştır. Ticaretin önündeki en önemli engel ulusal sınırlar olarak görülmeye başlanmış ve emek, sermaye, işgücü ve hizmetlerin ulus-aşırı dolaşımının artması yönünde baskılar oluşmuştur. Bunun sonucu olarak bir kısım ulus-devletler siyasi, ekonomik ve kültürel entegrasyona gitmeye karar vermişlerdir. Ekonomik faktörlerin yanı sıra ulus-devletin yapısı gereği

[73] Francis Fukuyama, **Tarihin Sonu ve Son İnsan,** çev. Zülfü Dicleli, Gün Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 1999, s. 283.

çatışmacı olduğu, uluslararası sistemde istikrarın sağlanmasına katkı yapmadığı, aksine istikrarsızlık nedeni olduğu eleştirisi ile birlikte entegrasyonun önemi vurgulanmıştır. Yine XXI. yüzyılın sorunlarının çok boyutlu olduğu, insanlığı tehdit eden unsurların çok çeşitli olduğu ve ulus-devletlerin de tek başına bu tehditlerle mücadele edemeyeceği gerçeği dillendirilmeye başlanmıştır. İnsanlığın bu tehdit ve tehlikelerle baş edebilmesi için yakın işbirliğinin şart olduğu, fakat ulus-devletin bu yakın işbirliği önünde engel teşkil ettiği tartışmaları da başlamıştır. Bu durum ulus-devlet sonrası siyasi yapıların (ulus-ötesi siyasi yapılar) oluşması için zemin hazırlamıştır.

Bütün bu tartışmalara rağmen Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde birçok yeni ulus-devletin de ortaya çıktığını görmekteyiz. Zira bu dönemde baskıdan kurtulan birçok toplum kendi bağımsız ulus-devletlerini kurma fırsatını yakalamıştır. Dünya bir taraftan küreselleşmenin etkisi ile entegrasyon sürecine giderken, diğer taraftan da yeni bir ulus-devletleşme süreci ortaya çıkmıştır. Yeni ulus-devletlerin ortaya çıktığı coğrafyalarda etnik ve dini çatışmalar artmış, katı kültürel unsurlar üzerine kurulu ulusal kimlikler önemli birer unsur haline gelmeye başlamıştır.

XXI. yüzyılın başında küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı koşullar hem ulus-devlet ve ulusal kimlik üzerinde baskı oluşturup onu aşındırırken, hem de ulus-devletler içerisinde bulunan farklı kültürleri ön plana çıkararak çok-kültürlülüğü de teşvik etmiştir. Küreselleşmenin ulus-devlet üzerinde oluşturduğu bu çift yönlü baskı ulus-devletin de kendini koruması için refleksler geliştirmesine neden olmuştur. Bu nedenledir ki bugün karşı karşıya kaldığımız kolektif kimlik (ulus-ötesi kimlik) milliyetçilik ve kozmopolitik yapı arasında çıkan gerilimden dolayı problemli görülmektedir.

Soğuk Savaş sonrası süreçte küreselleşmenin ulus-devlet ve ulusal kimlik üzerinde yarattığı tahribata bir tepki olarak kültürel-milliyetçiliğin artması yeni sorunların da kaynağı olmaya başlamıştır. Ulus-devletler küreselleşmenin etkisi ile kendi sınırlarında ve içlerinde yeni kültürlerle yüzleşmek durumunda kalmaktadırlar. Bu ise ulus-devletler için birlikte yaşama sorununu doğurmakta ve ulus-devletin kendi ulusal kimliğini kaybetmesine neden olmaktadır. Diğer taraftan küreselleşmenin getirdiği koşullar ulus-devletleri entegrasyona zorlamakta ve ulus-devleti egemenliğini kaybetme riski ile karşı karşıya bırakmaktadır. Aslında ulus-ötesi kolektif kimliğin problemli olmasına neden olan durum da ulus-devletin karşı karşıya kaldığı bu

paradokstur. Küreselleşme, yerelleşme ve çok-kültürlülük ulus-devletin varlığını tehdit eden unsurlar olarak belirmektedir. Buna paralel olarak küreselleşmenin rüzgârını arkasına alan ve çok-kültürlülüğe dayalı ulus-ötesi siyasi yapıların ortaya çıktığı görülmektedir.

II. Dünya Savaşı sonrası ve özellikle Soğuk Savaş sonrası yaşanan tüm bu gelişmeler bir taraftan ulus-ötesi siyasi yapıların uluslararası sistemde birer aktör olarak belirmesine neden olurken, diğer taraftan da ulus-devletlerin belli bir aşınmaya uğramasına rağmen uluslararası sistemin önemli bir aktörü olmaya devam ettikleri görülmektedir. Buna bağlı olarak ulusal kimliklerin önemini kaybettiğini ve ulus-ötesi kimliklerin daha önemli olmaya başladığını söylemek için çok erken olduğunu düşünüyoruz. Ulusal kimliklerin meşruiyetini sağlayan unsurları düşündüğümüzde, ulus-ötesi kimliklerin meşruiyetinin hangi unsurlara dayanacağı bizim için önemli bir soru olacaktır. Ulus-ötesi kimlik, ulusal kimliğin yerini alabilecek midir? Ya da ulusal kimlik ile ulus-ötesi kimlik kimliklerin çoğulluğu gerçeğinden hareketle aynı anda var olabilir mi?

Bizim kanaatimiz ulusal kimliğin bireye sunduğu aidiyet duygusunu ulus-ötesi kimliğin sağlayamayacağıdır. Çünkü ulusal kimlik gücünü hem katı hem de esnek kültürel unsurlardan almaktadır. Ulus-üstü kimlik ise gücünü esnek kültürel unsurlara dayanarak sağlayabilir. Katı kültürel unsurlar söz konusu olduğunda ulus-üstü kimliğin, ulusal kimlikler karşısında şansı bulunmamaktadır. Bu nedenle çok-kültürlülüğe dayalı ulus-üstü kimlik inşasında ulusal kimlikler yok sayılamaz, bu süreçte ulusal kimlikler bireylerin ulusal aidiyet duygularını tatmin etmeye devam edeceklerdir. Ulus-üstü kimlikler ise esnek kültürel unsurlara dayalı olarak, ulusal kimliklerin mahremiyetine girmeden kendilerine meşruiyet alanı sağlamaya çalışmalıdır. Habermas böyle bir ulus-ötesi kimlik inşasının anayasal vatandaşlık temelinde inşa edilebileceğini belirmekte ve bunu *"ulus-ötesi anayasal vatandaşlık" (post-national constitutional citizenship)* olarak adlandırmaktadır.[74] Anayasal vatandaşlığa dayalı bir ulus-üstü kimlik tanımlaması hem ulusal kimliklerin hem de ulus-ötesi kimliklerin birlikte var olmasını sağlayacaktır. Bu da çoğulculuğun ve çok-kültürlülüğün garantisi olacak ve böylece demokratik toplumun gelişmesine zemin hazırlayacaktır.

---

[74] Habermas, **Bölünmüş Batı,** ss. 65-78.

Ulusal kimlikler üzerinde ve çok-kültürlülüğe dayalı böylesi bir ulus-üstü kimliğin sınırları ne olacak? Anayasal bir metin yani ortak bir hukuk normuna dayalı vatandaşlık kimi/kimleri kapsayacak ya da herkesi kapsayabilir mi? Kimliğin bir öteki ile var olduğunu, öteki olmadan kimliğin anlamsız bir kavram ve olgu olduğunu başlangıçta belirtmiştik. Bu noktada ulus-üstü kimlik tanımlamasında da bir sınırın olacağını ve bir ötekinin olması gerektiğini söylemek istiyoruz. Kısacası ulus-üstü kimliğin oluşmasına zemin hazırlayan anayasal metne her isteyenin katılmasının mümkün olmadığını ve ulus-üstü kimliğin de tarihsel köklere sahip olması gerektiğini düşünüyoruz. Ulus-üstü kimlik her ne kadar ulusal kimliklerin mahremiyet alanlarına girmese de ulus-üstü kimliğin de ancak ortak bir tarihi, coğrafyayı ve kültürü paylaşan toplumlar arasında mümkün olabileceğini değerlendiriyoruz. Bu nedenle bugün Avrupa Birliği gibi ulus-ötesi siyasi bir yapının kolektif kimliği tanımlanırken tarihsel gerçekliklerin göz ardı edilmemesi gerektiğini düşünüyoruz. Bununla birlikte kimliğin bir öteki ile tanımlanabileceği gerçeğinden hareketle küreselleşmenin etkilerine rağmen küresel bir kimliğin mümkün olamayacağını ve anlamsız bir tanımlama olacağını değerlendiriyoruz. Bu bölümde son olarak şunu söyleyebiliriz: Ulus-devlet ve ulusal kimlik nasıl ki modern dönemin siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel ve teknolojik şartlarının sonucu olarak ortaya çıkan bir kurgu ise, ulus-ötesi siyasi yapılar ve ulus-ötesi kimlikler de küreselleşmenin ve post-modernizmin bir sonucu olarak ortaya çıkan bir kurgudur.

5. Kimlik ve Uluslararası İlişkiler Kuramı

Kimlik konusu sosyal bilimlerin tüm alanlarında olduğu gibi uluslararası ilişkiler disiplininde de önemli bir yere sahiptir. Günümüzde kimlik siyaseti uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde devlet, ekonomi ve güvenlik konuları gibi "sistem-dönüştürücü" bir rol üstlenmektedir.[75] Bu nedenle de günümüzde kimlik konusu uluslararası ilişkilerin kuramsallaştırılmasında temel referans noktalarından biri olarak değerlendirilmektedir. Kısacası bugün ne uluslararası ilişkileri ne de uluslararası ilişkiler kuramlarını kimlik olgusu ve siyaseti olmadan tartışabiliriz.

Kimlik olgusunun epistemik, ontolojik ve normatif niteliklerinin uluslararası ilişkiler kuramına yansıması klasik uluslararası ilişkiler teorilerinin eleştirisi ile

[75] Iver Neumann, **Uses of the Other,** Manchester University Press, Manchester, 1999, s. 79.

mümkün olmuştur. 1980'lerde ortaya çıkan ve uluslararası ilişkiler düşüncesine eleştirel yaklaşım olarak bilinen bu yeni paradigma devlet-merkezli ve güç odaklı uluslararası ilişkiler kuramı yerine eleştirel bir uluslararası ilişkiler kuramı geliştirmiştir. Bu yeni yaklaşımın en önemli parametrelerinden birini kimlik olgusu oluşturmuştur. Bununla birlikte kimlik olgusunun her nekadar 1980'lerden sonra uluslararası ilişkiler disiplini içersine "sistem dönüştürücü" bir aktör olarak girdiği kabul edilse de, onun her zaman devletlerarası ilişkilerde gizli ve merkezi bir sorun olduğu da bir gerçektir.

Uluslararası ilişkilerin bir disiplin olarak gelişmesi yani kuramsallaştırılması XX. yüzyılda ve özellikle de XX. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir ve bu süreç hâlen devam etmektedir. Bu kuramsallaştırma gerçekleşmeden önce epistemik düzeyde, devletlerarası ilişkileri açıklayan bilgi üretiminde kimlik olgusu bilinçaltında her zaman var olmuştur. Günümüzde ise klasik uluslararası ilişkiler teorilerine eleştirel yaklaşımlarda kimlik olgusu uluslararası sistemi açıklamaya ve kuramsallaştırmaya çalışan teorilerin kültürel temelini oluşturmaktadır. Kimlik siyaseti üzerinden ele aldığımızda modernizmle birlikte gelişen doğu-batı, modern-geleneksel ve bilimsel-geleneksek söylemleri yerini post-modernizmle birlikte küreselleşme, küresel kültür, medeniyetler-arası çatışma, terörist/düşman öteki olarak İslâm söylemlerine bırakmıştır. Bütün bu modern ve post-modern söylemlerin epistemik kurucu öğesinin kimlik olgusu olduğu açıkça görülmektedir. Bu noktada kısaca; kimliğin uluslararası ilişkiler kuramlarında yer alması her ne kadar 1980'lerden sonra "eleştirel uluslararası ilişkiler" yaklaşımları ile mümkün olsa da, uluslararası ilişkilere yönelik bilgi üretiminin merkezinde (epistemik düzeyde) kimlik olgusunun her zaman varlığını koruduğunu söyleyebiliriz.

Ontolojik düzeyde kimlik uluslararası ilişkiler kuramının Batı-dışı ve farklı olan toplumları ve kültürleri çözümlemesinde ortaya çıkan sorunları anlamamızda bize yardımcı olan bir kavramdır. Avrupa/Amerika (Batı) merkezli, farklı olanı ötekileştiren ve sorunlu olarak niteleyebileceğimiz oryantalizm, oksidentalism, üçüncü dünyalılık ve azgelişmişlik gibi söylemlerin analizi uluslararası ilişkiler tarihinde kimlik olgusunun ne kadar önemli bir yer işgâl ettiğini göstermektedir. Yine sömürgecilik, emperyalizm ve siyasi yayılmacılık politikalarında ve küreselleşme süreçlerinde kimliğin önemli bir parametre ve ontolojik bir gerçeklik olduğunu söyleyebiliriz.

Kimliğin uluslararası ilişkilerde var olan ve yukarıda belirttiğimiz epistemik ve ontolojik düzeydeki etkinliği onun normatif düzeyde de önemli bir parametre olduğunun göstergesidir. Uluslararası sistemde istikrarı ve güvenliği temin etmek, etkin bir uluslararası hukuk mekanizması kurmak ve dünya barışını sağlamak için kimlik olgusunun göz önünde bulundurulması kaçınılmazdır. Kimlik sorunlarının üzerine yapıcı bir şekilde gitmek, farklılıkları hoşgörü ile karşılamak, olumsuz ötekileştirme anlayışından kaçınmak ve kimlikler arası diyalog geliştirebilecek politikalar izlemek normatif açıdan kimliğin değer kazanmasını sağlayacaktır.[76] Kimliği normatif düzeyde ele alarak oluşturulacak bir uluslararası ilişkiler kuramı kimliği bir sorun olmaktan çıkaracak ve uluslararası güvenliğin, refahın ve barışın sağlanmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

Kimliği epistemik, ontolojik ve normatif düzeyde ele alarak geliştirilen eleştirel söylemlerin başlıcaları; Jürgen Habermas (eleştirel kuram), Michel Foucault ve Jaques Derrida (yapısalcılık-sonrası akım), Antonio Gramsci (tarihsel ontolojik yaklaşımı) ve Edward Said (oryantalizm eleştirisi) tarafından yapılmıştır.[77] Bu çalışmaların ortak özelliği uluslararası ilişkileri modernite üzerinden okuyup, bu okumada kimliğe önemli bir yer verme yaklaşımı söz konusudur. Bahse konu bu eleştirel yaklaşımlarda öncelikle modernitenin kapitalizm ile birlikte ulus-devleti kendi kurucu öğesi yaptığı vurgulanmaktadır. Uluslararası sistemi ulus-devlet temelinde tanımlayan modernizm aslında siyasi, ekonomik, askerî ve kültürel bir ayrışmaya da yol açmıştır. Bu ayrışma benlik-öteki ilişkisinin ve olgusunun farklı temeller üzerinde oluşmasına neden olmuştur. Bununla birlikte bu ayrışma modern olan ve modern olmayan ayrımına, modern olmayanın bir taraftan modernleştirilmesi ve diğer taraftan da ötekileştirilmesi anlayışına neden olmuştur. Ulus-devleti ve ulusal çıkarı temel alan klasik uluslararası ilişkiler kuramlarına yönelik eleştirel yaklaşımlarda uluslararası sistemin içinde bulunduğu istikrarsızlığın nedeninin sadece ekonomik, siyasi ve askerî parametrelerle açıklanamayacağı tezi yatmaktadır. Bununla birlikte modernleşmenin sonucunda ulus-devletlerden oluşan uluslararası sistemin istikrarsızlığının temel nedeninin kimlik ve kimlik problemleri olduğu öne sürülmektedir. Uluslararası sistemde güvenliğin, refahın ve barışın tesisi için uluslararası toplumun kimlik sorununu çözmesi gerektiği belirtilmektedir. Burada kimlik faktörünün uluslararası ilişkiler okumalarında

[76] M. Frost, **Ethics in International Relations,** Cambridge University Press, Cambridge, 1996, s. 26.
[77] E. Fuat Keyman, **Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Fark,** Alfa, İstanbul, 2001, s. 47.

ekonomik, siyasi ve askerî konular kadar önemli olduğu vurgulanmaktadır. Kimlik ve kimlik sorunlarını göz ardı eden bir uluslararası ilişkiler yaklaşımının eksik ve yetersiz kalacağı söylenmektedir. Eleştirel yaklaşımda kimlik konusunun uluslararası ilişkilerde dün olduğu gibi bugün de ve gelecekte de önemli bir yer işgâl edeceği vurgulanmaktadır. Bu yöndeki eleştirel çalışmaların ideolojik temelli Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından daha da çoğaldığına şahit oluyoruz. Soğuk Savaş sonrası dönemde etnik ve dini temelli savaşların çıkması, medeniyetler çatışması ve tarihin sonu gibi tezlerin ortaya atılması, 11 Eylül terör saldırıları ve İslâmofobi olgusunun belirmesi kimlik kavramının uluslararası ilişkiler açısından önemini ortaya koymaktadır.

Soğuk Savaş'ın ardından uluslararası ilişkiler disiplinine teorik bakış açıları birbirine zıt olan iki yaklaşım egemen olmuştur: Rasyonalist (neo-realist ve neo-liberalist) ve reflektivist (post-modernist ve post-strüktüralist) yaklaşımlar. Bu iki temel yaklaşım arasında orta yolu oluşturan *"sosyal inşacı yaklaşım"* kimliği analiz öznesi olarak kabul etmekte ve kimliğin oluşumunu bir inşa sürecinin ürünü olarak algılayıp bu süreçte etkin olan normatif faktörler ile süreci biçimlendiren ajanların işlevlerini sorgulamaktadır.[78] Sosyal inşacı yaklaşımın temel tezi sosyal olarak yapılandırılan kimliğin sosyal bir bağlamda ve özneler arası ilişkiler düzeyinde gerçekleştiği şeklindedir. Kısacası sosyal inşacı yaklaşım uluslararası politika incelemelerinde bir taraftan kimliği öne çıkartırken, diğer taraftan da kimliğin sosyal etkileşim sonucu inşa edilebileceğini yani bir kurgu olduğunu savunmaktadır.

Uluslararası ilişkileri kimlik üzerinden okuyan düşünürlerin bazıları uluslararası sistemi anarşik ve çatışmacı bir yapı olarak tanımlarken, bazıları da uluslararası sistemi devletlerin sosyal karşılıklı etkileşimi sonucu anarşik olmadığını aksine işbirliğine dayalı olduğunu savunurlar. Burada bu iki farklı bakış açısını Samuel Huntington ve Jürgen Habermas temsil etmektedir.

Samuel Huntington *"Medeniyetler Çatışması"* tezinde uluslararası sistemi istikrasız ve rekabete dayalı bir yapı olarak tanımlamaktadır. O'na göre Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle tarihte ilk defa küresel politika çok kutuplu hâle gelmiştir. Medeniyetler arasındaki güç dengesi değişmektedir. Asya medeniyetleri ekonomik, askerî ve siyasal açıdan güçlerini genişletirken Batı görece gerilemektedir. Doğu ile Batı arasında kalan

---

[78] William Walters, "The Power of Inscription: Beyond Social Construction and Deconstruction in European Integration Studies", **Millenium: Journal of International Studies,** Vol.: 31, No: 1, LSE Publication, 2002, s. 86.

Müslüman coğrafya ise istikrasızlık kaynağı olmayı sürdürmekte ve büyük bir nüfus patlaması yaşamaktadır. İdeolojik temelli iki kutuplu yapının sona ermesi ile birlikte medeniyetlere dayalı bir uluslararası sistem ortaya çıkmıştır. Batı'nın özcü ve evrenselci yaklaşımı diğerleri ile çatışma ihtimalini arttırmaktadır. Bununla birlikte Huntington Amerika'nın da Batı kimliğini vurgulamasını ve Avrupa ile birlikte daha geniş bir Batı çatısı altında kendi özünü korumasını, geliştirmesini ve diğerlerine karşı Avrupa ile birlikte olmasını savunmaktadır.[79] Bütün bunlardan sonra Huntington tartışmaya açık o meşhur tezini ortaya atmaktadır: *"Potansiyel olarak en tehlikeli düşmanlıklar dünyanın en büyük medeniyetleri arasındaki fay çizgisinde yer almaktadır."*[80]

Görüldüğü üzere Samuel Huntington'un kimlik, kültür ve medeniyet yaklaşımı olumsuz bir ötekileştirme üzerine kurgulanmış durumdadır ve uluslararası sistemi çatışmacı ve aktörler arasında rekabete dayalı bir yapı olarak tanımlamaktadır. Özcü bir bakış açısı ile Batı'nın kendi içinde bütünleşmesinin önemini vurgularken, bunu diğerlerinden kendisini koruyarak, değerlerini muhafaza ederek ve ötekilerini dışarıda tutarak sağlayabileceğini düşünmektedir. Huntington'ın bakış açısından kimlik bu hâli ile sorunlu bir alan olmaya devam etmektedir. 1990'lı yıllarda yaşanan etnik ve dini temelli savaşlar, ardından yaşanan 11 Eylül terör saldırıları ve Doğu-Batı karşıtlığının yeniden oluşmaya başlaması Huntington'un tezini doğrulamış gibi gözükmektedir.

Huntington'un "Medeniyetler Çatışması" tezinin dışında Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile ortaya atılan *"Tek Kutuplu Dünya"* söylemi ve Francis Fukuyama'nın *"Tarihin Sonu"* tezi kimlik siyaseti açısından değerlendirildiğinde sorunlu görülmektedir. Hem "Tek Kutuplu Dünya" hem de "Tarihin Sonu" tezleri Soğuk Savaşın sona ermesi ile kapitalizmin komünizm karşısında galip geldiğini ve dünyanın bundan sonra kapitalist, liberal, demokratik ve insan/azınlık haklarını gözeten bir sisteme dönüşeceğini savunmaktadır. Gelinen bu aşamada liberal değerlerin dışında diğerleri yok sayılmakta ve uluslararası sistemin Batı ve özellikle de ABD liderliğinde yeniden kurulduğu savunulmaktadır. Fukuyama dünyada artık liberal değerlerin dışında hiçbir değerin hâkim olamayacağını savunmakta ve bunu da "tarihin sonu" olarak tanımlamaktadır.[81] Bu bakış açısı tek tipleştirici, baskın değerler karşısında ötekini yok sayan ve çoğulcu değil çoğunlukçu bir anlayışa dayanmaktadır.

---

[79] Huntington, **a.g.e.**, s. 23.
[80] Huntington, **a.g.e.**, s. 22.
[81] Fukuyama, **a.g.e.**, ss. 7-11.

Kimlik konusunu uluslararası ilişkiler disiplini içerisine çeken, fakat bunu yaparken de kimliği uluslararası rekabetin merkezine yerleştiren yaklaşımların yanında kimlik kavramını uluslararası ilişkilerde işbirliğinin öznesi olarak gören yaklaşımlar da mevcuttur. Bunun en dikkat çekici örneğini ünlü Alman düşünür Jürgen Habermas'ın "anayasal vatandaşlık" tezi oluşturmaktadır. Habermas devletlerarası ilişkileri analiz ederken kimlik kavramını merkeze yerleştirmektedir. O analiz birimi olarak Avrupa Birliğini ele almaktadır. Habermas'a göre modernizmden post-modernizme geçiş sürecinde ulus-üstü siyasi yapıların uluslararası sistemde önem kazanmaya başladığını vurgulamaktadır. Bu siyasi yapıların post-modernizmin bir sonucu olduğunu savunmaktadır ve kürselleşme sürecinin bu tür siyasi yapıları uluslararası sistemde daha görünür kıldığını söylemektedir. Habermas ulus-üstü siyasi yapıların meşruiyetlerini sağlamaları için bu siyasi yapının üyeleri olan bireylerin siyasi yapıya aidiyet duygusu ile bağlanması gerektiğini düşünmektedir. Bu aidiyet duygusunu da ulus-üstü/ulus-ötesi kimlik şeklinde tanımlamaktadır. Habermas bu tür bir aidiyetin tarihsel referanslarla sağlanamayacağını yani bizim deyimimizle katı kültürel unsurlar üzerinden oluşturulamayacağını belirtmektedir. Bu aidiyetin ancak bu siyasi birim için oluşturulacak ortak bir hukuk sistemine (anayasa) bağlılıkla sağlanabileceğini ileri sürmektedir. Habermas'a göre anayasal çerçevede oluşturulacak karşılıklı haklar ve ödevler sisteme sadakatin temelini oluşturacaktır. Bunu da "anayasal vatandaşlık/yurttaşlık" olarak tanımlamaktadır.[82] Bu yaklaşım Rousseau'nun ulusal kimlik tanımlaması için önerdiği "Toplumsal Sözleşme" düşüncesi ile de paralellik göstermektedir. Habermas oluşturulan bu anayasal çerçeve kapsamında toplum içerisindeki farklılıkların ötekileştirilmeden korunabileceğini düşünmektedir. Farklı etnik ve dini kökenlerden gelen, farklı dilleri konuşan, farklı kültürel ve tarihsel kökenlere sahip insanların aynı hukuk sistemi çatısı altında ortak bir kimlikte birleşebileceğini savunmaktadır. Habermas tarafından farklılıkları gözeten, hoşgörülü ve işbirliğine dayalı bu yaklaşımın bugünkü Avrupa Birliği için model olabileceği savunulmaktadır. Çağdaş Fransız düşünür Jaques Derrida da Avrupa Birliği vatandaşlığının anayasal bir temel üzerinde mümkün olabileceği tezini savunanlardandır.[83]

---

[82] Habermas, **Bölünmüş Batı,** ss. 65-78.
[83] Derrida, **a.g.e.,** s. 35.

Bu bakış açılarına kısmen katılmakla birlikte bizim temel yaklaşımımız tarihsel köklerinden yoksun bir siyasi yapının (Avrupa Birliği) geleceksiz olacağı gerçeğidir. Bizim bakış açımıza göre ortak bir hukuk sistemi önemli ve gerekliyken, oluşturulacak siyasi yapının kültürel, tarihsel, ekonomik ve sosyal gerçeklikler göz ardı edilerek sağlam temellere oturmayacağıdır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken en önemli husus da özcülük hatasına düşüp, ötekini olumsuz bir ötekileştirmeye gitmemektir. Kısaca bir kimlik tanımlaması yaparken ortak bir hukuk, değerler ve normlar sistemi önemlidir ve olmazsa olmazdır (Esnek Kültürel Unsurlar). Bununla birlikte böyle bir kimlik tanımı yapılırken tarihsel gerçeklikler de göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü kimlik doğası gereği öteki ile varolan, ötekine karşı tanımlanan bir gerçekliktir. Aksi takdirde herkesi kapsayan ötekinin var olmadığı bir kimlik/aidiyet duygusu anlamsız olurdu. Dikkat edilmesi gereken konu ötekileştirme yapılırken olumsuz bir ötekileştirmeye gidilmemesidir.

Ötekileştirme konusunda uluslararası ilişkiler literatürüne de girmiş bulunan iki önemli kavramı açıklayarak bu bölüme son vereceğiz: *"Oryantalizm"* ve *"oksidentalizm"*. Oryantalizm ve oksidentalizm dünyayı algılama, anlama, açıklama ve tanımlamada iki farklı bakış açısını gösteren paradigmalardır. En kısa şekilde oryantalizm Batı'nın Doğu hakkındaki düşüncesi, oksidentalism ise Doğu'nun Batı hakkındaki düşüncesidir. İlk önce *"Batı"* ve *"Doğu"* kavramları ile neyi ifade etmek istediğimizi açıklayalım. Öncelikle Batı ve Doğu kavramlarının bir yön ifadesi olmadıkları, özel bir isim oldukları için büyük harfle yazıldığını belirtelim. Batı; Hıristiyanlık, Roma hukuku ve Antik Yunan felsefesi üzerinde yükselen, Ortaçağı, Rönesansı, Reformu, Aydınlanmayı, Sanayi Devrimini ve Fransız İhtilâlini yaşamış, bu süreç içerisinde kendini oluşturmuş bir olgu ve gerçekliktir. Doğu ise Batı olmayan ve Batı'nın dışında kalan her şeydir. Bize göre *"Batı"* dar anlamıyla Avrupa'dır, hatta Batı Avrupa'dır. Geniş anlamıyla *"Batı"* Avrupa, Kuzey Amerika, Okyanusya, Japonya, Güney Kore ve İsrail'i de kapsayan geniş bir fenomendir. Dolayısıyla tek bir Batı olmadığı gibi tek bir Doğu da yoktur. Doğu sadece İslâm'dan ibaret değildir. Rusya, Çin, Hindistan ve Afrika Batı dışıdır ve *"Doğu"*dur.

Oryantalizm, Batı-dışı kimliklerin, kültürlerin, medeniyetlerin ötekileştirilmesidir. Bu ötekileştirme olumsuz bir ötekileştirmedir ve tarihi çok uzun zamanlara dayanmaktadır. Oryantalizmi yani Batı ve Doğu'nun birbirine karşı

konumlanmasını Yunanlılar ile Persliler arasındaki savaşlara ya da 1312 Viyana Konsülüne kadar götürebiliriz. Batı, Doğu hakkında her türlü bilgiyi toplayıp, onu istediği şekilde işleyip, istediği şekilde sunduğu ve adına Oryantalizm/Doğu Bilimi dediği bir bilim dalı oluşturmuştur. Batı'nın Doğuya bakışı sadece düşüncede kalmamış, pratiğe de sömürgecilik, modernleştirme, uygarlaştırma politikaları şeklinde yansımıştır. Böylece Batı olumsuz öteki (Doğu) üzerinden kendi kimliğini tanımlamış ve pekiştirmiştir. Batı kimliğinin belki de en önemli özelliği olumsuz bir ötekileştirme üzerinden tanımlanmasıdır. Edward Said *"Oryantalizm"* adlı kitabında Batı'nın bu önyargılı tutumunu eleştirmektedir.[84]

Oksidentalizm ise Doğu'nun Batı hakkındaki düşüncesini yansıtır, fakat bu oryantalizm karşıtı duruş yeni bir paradigmadır. Mısırlı düşünür Hasan Hanefi'nin 1992'de yazdığı *"Mukaddime fî ilmi'l-istigrâb" (Oksidentalizm Bilimine Giriş)* kitabında yer almıştır.[85] Hasan Hanefi kitabında Batı'yı ötekileştiren bir Doğu kimliği tanımlaması yaparak, oryantalizmin yaptığı hataya *"olumsuz ötekileştirme hatasına"* düşmektedir. Bize göre oksidentalizm, oryantalizmden farklı olarak Batı'nın Doğu önyargısını kırmaya çalışan, olumsuz ötekileştirmeye dayanmayan ve kendi kimliğini olumlu bir öteki üzerinden tanımlayan bir paradigmadır. Oksidentalizm de oryantalizm gibi kimlik inşa süreçlerinin önemli bir paradigmasıdır. Oryantalizm ve oksidentalizm konularını ileriki bölümlerde ayrıntıları ile ele alacağız. Burada sadece uluslararası ilişkiler kuramları açısından oryantalizm ve oksidentalizm şeklinde iki farklı ve birbirine zıt paradigmanın olduğunu belirmekle yetinmek istiyoruz.

Bu bölümde *"Kavramsal ve Kuramsal Olarak Kimlik"* başlığı altında bir kurgu/inşa süreci olarak tanımladığımız kimliğe ilişkin kavramsal bir çerçeve oluşturduk. Avrupa Birliği'nin ulus-devletlerden oluşan ulus-üstü bir siyasi yapı olması nedeniyle ulus-devlet, ulusal kimlik ve ulusalcılık gibi inşa süreçlerinin ulus-üstü kimlik inşa süreçlerinde bir çıkış noktası olabileceğini değerlendirdik. Bu nedenle bu konuları da bu bölümde inceledik. Kültür konusunun da kimlik inşa süreçlerinde önemli bir parametre olduğunu düşündüğümüz için kimlik-kültür ilişkisini bu bölümde ele aldık. Uluslararası ilişkiler disiplini alanında çalışma yapmamızdan dolayı uluslararası ilişkiler literatüründe kimlik kavramının yeri konusunu da bu bölümün sonunda değerlendirdik

---

[84] Edward Said, **Oryantalizm,** çev. Nezih Uzel, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1998, ss. 13-16.
[85] Hasan Hanefi, "İslâm ve Batı: Çatışma mı Diyalog mu?", çev. Ali Kaftan, **Cogito,** Sayı: 40, 2004, ss. 269-277.

ve böylelikle tezimizin teoriye dayanan bölümünü tamamlamış olduk. Şimdi ulus-üstü bir kimlik olan Avrupa Birliği kimliği analizimize geçebiliriz. Bizim temel yaklaşımımız olan "tarihsel köklerinden yoksun bir Avrupa Birliği kimliğinin geleceksiz olacağı" noktasından yola çıkarak öncelikle Avrupa düşüncesinin tarihsel kökenlerini inceleyerek çalışmamızı devam ettireceğiz.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA DÜŞÜNCESİNİN KÖKENLERİ

1. Tarih Öncesi Dönemlerde Avrupa'nın Ortaya Çıkmaya Başlaması

Tarih geçmişte olmuş olaylardır ve bugün yapılanları/yaptıklarımızı şekillendirmektedir. Bugünün olayları da yarınları etkilemektedir. Avrupa kimliği açısından baktığımızda Avrupalıların kim olduğu ve neyi paylaştıkları sorularının cevabı da tarihsel nitelikli açıklamalardır. Avrupalıların kendilerini fark etmelerini sağlayan yol tarih tarafından döşenmiştir. Avrupalıların büyük bir kısmı tarafından paylaşılan ortak bir geçmiş duygusunu yaşatan şeyin ne olduğunu bulmak Avrupa kimliği açısından bizim için büyük bir önem taşımaktadır.

Avrupa tarihini jeolojik zamanın eski bölümlerine, neolitik döneme, bu dönemde Avrupa'ya yapılan göç hareketlerine ve erken Ege uygarlıkları zamanına kadar götürebiliriz. Yapılan çalışmalar Avrupa'da ilk insanın M.Ö. 10 bin yılında ortaya çıktığını göstermektedir.[86] Yazının bulunmasından önceki dönemi (M.Ö. 3000) kapsayan tarih öncesi çağlarda yaşanan gelişmeler hiç kuşkusuz bugün tartıştığımız Avrupa ve Avrupa kimliği üzerinde derin izler bırakmıştır. Onları gerektiği gibi tanımlamak çok zor ve özetlemek imkânsızdır. Elimizde yazılı bir kaynak bulunmamakla birlikte, arkeolojik kazıların bulguları ve bunların radyo karbon tarihlemesi yöntemi ile değerlendirilmesi bize bazı veriler sağlayabilir. Bu noktada yapılabilecek en iyi şey onların önemi ve etkisi hakkında genel bir taslak sunmaktır.

Buzulların M.Ö. 7000 civarında, İskandinavya'nın güneyinden yukarı çekilmesi ile birlikte Avrupa insanlar için yaşanabilir bir alan olmaya başlamıştır. Bu dönemde Avrupa'da yaşayan insanların fizyolojik özellikleri onların dünyanın diğer yerlerinde yaşayan insanlardan ayırt edilmesini sağlıyordu. Cildin doğal rengi ve deri altı yağların belli yerlere dağılımı ilk Avrupalıların koyu tenli olmayacağının göstergesiydi. Akdeniz kıyısı hariç, Avrupa'nın buzul çağından geç dönemde çıkması bu bölgelerde yaşayan insanların kültürel açıdan geri kalmasına neden olmuştu. Bunun en önemli göstergesi ise tarımın Mezopotamya, Mısır ve Anadolu gibi diğer yerlerde daha önce ortaya çıkmasıdır. Avrupa geç de olsa neolitik devrim denen süreci yaşamaya

[86] J. M. Roberts, **Avrupa Tarihi,** çev. Fethi Aytuna, İnkilâp Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 30.

başlamış ve kültürel evrim hızlanmıştır. Neolitik devrim; taş aletlere biçim verilip cilalanması, çömlekçilik, dokumacılık, ilk maden işletmeciliği ve en önemlisi tarımın ortaya çıkışını içerecek şekilde kullanılması anlamına gelmektedir. Tarımın yaygınlaşması, insanların avcılık ve toplayıcılıktan yerleşik hayata geçmesini hızlandırmış ve nüfus artışını da beraberinde getirmiştir. M.Ö. 2000'de Avrupa'da yaklaşık 500 bin insanın yaşadığı tahmin edilmektedir.[87] Neolitik devrim kıtanın tamamında aynı dönemde yaşanmamış görece daha ılıman olan Batı Avrupa ve Akdeniz kıyılarında daha önce gerçekleşmiştir. Hiç şüphesiz Avrupa bu devrimi Mezopotamya, Anadolu ve Mısır uygarlıklarından transfer etmiştir. Bu aktarımda Erken Ege uygarlıkları büyük rol üstlenmiştir. Avrupa'nın tarımsal üretime ve yerleşik hayata geçmesi önemli bir gelişme olmuş ve takas yolu ile yapılan ticaretin de başlamasını sağlamıştır. Örneğin başlangıçta Baltık Denizi bölgesinde bulunan kehribar (renkli süs taşı) Britanya'ya götürülmüş ve burada yeni şekiller verilerek anakarada bulunan Yunanistan'da pazara çıkmıştır. Tarih kitaplarında, bu olayın Avrupa'nın uygarlıktan önceki gelişmesi açısından çok önemli olduğu belirtilmiş ve ilk Avrupalı kültür örneği olarak tanımlanmıştır.[88] Bu transferin dışında Avrupa'ya özgü olmamakla birlikte, diğer yerlere nazaran daha erken gelişen megalit işçiliği (büyük taşların işlenerek anıtların yapılması) Avrupa'nın Akdeniz kıyıları ve batısında taş anıtların yapılmasına imkân sağlamıştır. Bu yetenek daha sonraki yüzyıllar boyunca Avrupa'nın günümüzde de ayakta duran büyük tarihi eserler sunmasına fırsat verecektir. Tarih öncesi çağlarda Avrupa'nın Akdeniz kıyıları ve doğusu kıtanın diğer yerlerine göre daha önce uygarlaşmıştır ve bunu da Mısır, Anadolu ve Mezopotamya'nın etkisi ile gerçekleştirmiştir.[89] Bu etkileşimde Akdeniz havzası ve Erken Ege Uygarlıkları önemli bir rol üstlenmiştir. Avrupalılık bilincinin oluşması açısından bu çıkış noktasının önemli olduğunu değerlendiriyoruz. Daha sonraki Antik Yunan mirası, Roma idarî düzeni, Hıristiyan disiplini anlayışı ile Avrupa dışından gelen göç hareketleri gelecekteki Avrupa'nın ve Avrupa kimliğinin temellerini atmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi bütün bu tarihsel gerçeklikler göz ardı edilerek bir Avrupa kimliği tanımlaması yapmanın temelsiz olacağını düşünüyoruz.

---

[87] Roberts, **a.g.e.**, s. 32.
[88] Roberts, **a.g.e.**, s. 35.
[89] Tolga Uslubaş ve Sezgin Dağ, **İlk Çağlardan Günümüze Dünya Tarihi Ansiklopedisi**, Karma Kitaplar, İstanbul, 2013, ss. 3-8.

Tarihsel olayların Avrupa ve Avrupa kimliği üzerindeki etkilerini incelerken hem bu tarihsel olayların üzerinde geçtiği bir mekân yani coğrafya hem de Avrupa olarak tanımlanan bir coğrafya ile karşılaşırız. Avrupa'yı etkileyen olaylar hem Avrupa'nın dışında hem de Avrupa'nın içinde meydana gelmiştir. Coğrafya tarihsel olayları etkilemiş ve bu yolla Avrupa kimliğinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Mekânsal aidiyet duygusu ortak bir tarih anlayışı ile birlikte kolektif kimliğin oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Bir kıta olarak bildiğimiz ve Avrupa olarak tanımladığımız bu coğrafyanın sınırlarını nasıl çizebiliriz? Bu bölümde *"coğrafya"* ve *"tarih"* parametrelerini kullanarak Avrupa kimliği tanımımızı oluşturmaya başlayacağız.

2. Coğrafî Açıdan Avrupa Neresidir?

İnsan ve yer (mekân) ile bunlar arasındaki ilişkiyi inceleyen bir bilim olan coğrafya açısından ele alarak yapacağımız Avrupa değerlendirmesi Avrupa kimliği tanımlamasında önemli bir kıstas oluşturacaktır. Avrupa'nın dünya üzerinde bulunduğu yer bize Avrupa'nın coğrafî konumunu tarif etmektedir. Avrupa; "Asya kıtasının batısında, Afrika'nın kuzeyinde ve Atlas Okyanusu'nun doğusunda yer almaktadır" şeklinde Avrupa'nın coğrafî konumunu tanımlayabiliriz. Bununla birlikte Avrupa; "kuzeyinde Kuzey Buz Denizi, batısında Atlas Okyanusu ve doğusunda Ural Dağları, Hazar Denizi, Kafkas Dağları, Karadeniz, Türk Boğazları ve Ege Denizinin bulunduğu bir kıtadır" tanımını da yapabiliriz. Burada dikkatimizi çeken nokta ise; Avrupa'nın kuzey, batı ve güney sınırlarının doğal sınırlardan (okyanus ve denizler) oluştuğu, fakat doğu sınırının ise muğlâk olduğudur.

Yukarıda belirttiğimiz ve popüler hâle gelen Avrupa'nın doğu sınırı (Ural Dağları...) tanımını literatüre Alman kökenli İsveçli coğrafyacı Philip Johan von Strahlenberg (1676–1747) kazandırmıştır. İsveçli coğrafyacı XVIII. yüzyılın ilk yarısında Rusya'yı baştan sona gezmiş ve Asya ile Avrupa arasındaki bu coğrafî sınır düşüncesine *"Kuzey ve Doğu Avrasya'nın Tarihî ve Coğrafî Tanımı"* adlı kitabında yer vermiştir.[90]

Kıtalar; dünyanın en büyük kesintisiz ve bağımsız kara parçalarıdır tanımına atıf yapan bazı coğrafyacılar ise coğrafî açıdan Avrupa'nın bir kıta olmadığını

[90] Zbigniew Brzezinski, **Stratejik Vizyon: Amerika ve Küresel Güç Buhranı,** çev. Sezen Yalçın ve Abdullah Taha Orhan, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 162.

belirtmektedirler ve Avrupa'yı Avrasya kıtasının batısında bulunan bir yarımada olarak tanımlamaktadırlar. Bununla birlikte Avrasya kavramını; Avrupa ve Asya olarak bilinen birbirine bağlı büyük kara parçalarının bütününü adlandırmak için kullanmaktadırlar. Bu coğrafyacılar Avrasya'yı dünyanın merkezî ve ana stratejik ekseni olarak değerlendirmektedirler.

Coğrafya bilimini sadece mekân ile sınırlı tutmayan, onun dinamik ve canlı olduğunu savunan coğrafyacılar ise mekânın üzerinde yaşayan insanlara, toplumlara ve medeniyetlere vurgu yapmakta ve bu doğrultuda Avrupa'yı coğrafî bir kıta olarak tanımlamaktadırlar. Onlara göre; Avrupa'yı kıta yapan fiziksel özellikleri değil, sosyo-kültürel farklılıklarıdır.[91]

Avrupa'ya ilişkin olarak bu noktaya kadar yaptığımız tanımlamalardan ve değerlendirmelerden Avrupa'nın diğer sınırlarının aksine sabit ve tanımlanabilir bir doğu sınırının olmadığını görmekteyiz. Nitekim tarihçi Eric Hobsbawm *"...herkesin bildiği üzere, Avrupa'nın coğrafî olarak herhangi bir doğu sınırı yoktur ve dolayısıyla bu kıta varlığını yalnızca entelektüel bir yapı olarak sürdürmektedir..."*[92] şeklinde konuyu değerlendirmiştir. Joseph Ratzinger (Papa 16. Benedict) ise *"...Avrupa. Özünde Avrupa nedir? Bu soru, Avrupa nerede başlar nerede biter şeklinde, Kardinal Josef Glemp tarafından Avrupa Piskoposları Ruhanî Meclisi toplantılarında, sık sık soruldu. Nüfusu Avrupalılardan oluşsa bile, Sibirya, düşünce ve yaşama biçimleri Avrupa'dan çok farklı olduğu için mi Avrupa sayılmamaktadır? Atlantik Okyanusu'nun nereleri sınır kabul edilebilir? Hangi adalar Avrupa'dır, hangileri değildir ve neden değildirler? Bütün bunlar düşünüldüğünde Avrupa'nın coğrafî bölge özelliklerinin tümüyle ikincil derecede önem taşıdığı görülür: Avrupa, bir kıtadır diyerek coğrafî tanımlarla sınırlandırılamayacak olan kültürel ve tarihsel bir kavramdır"*[93] diyerek Avrupa'yı coğrafî parametrelerin dışında sosyo-kültürel parametrelerle tanımlamaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde Avrupa'nın doğu sınırının her zaman muğlâk ve değişken olduğu görülmektedir. Başlangıçta Yunanlılar yaşadıkları bölgenin kuzeyindeki bilmedikleri yerleri adlandırmak için *"Europa"* ismini kullanmışlardır.

---

[91] İ. Yaşar Hacısalihoğlu, **Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye,** Çağatay Kitabevi, 2001, ss. 11-12.
[92] Eric Hobsbawm, **Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılıklar Çağı,** çev. Yavuz Alogan, Everest Yayınları, İstanbul, 2011, s. 44.
[93] Joseph Ratzinger, **Avrupa Dayandığı Düşüncelerin Dünü ve Bugünü,** çev. Nilüfer Uğur Dalay, Gendaş Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s. 11.

Daha sonra Roma İmparatorluğunun hüküm sürdüğü topraklar Avrupa ile özdeşleşmiştir. Eski Yunan, Roma ve Bizans dönemlerinde Avrupa'nın doğu sınırları Anadolu'yu da kapsayacak şekilde tanımlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğunun Mohaç Savaşı (1526) ile Macaristan'ı ele geçirmesinin ardından Avrupa'nın doğu sınırı coğrafî olarak Avrupa'nın ortasından geçecek şekilde belirlenmiştir. XIX. yüzyılın ilk yarısında Habsburg İmparatorluğunun şansölyeliğini yapan Kont Klaus Metternich için Asya'nın başladığı yer Viyana'daki bürosunun pencerelerinden çok uzakta değildi. Tarihçi Edward Said *"Oryantalizm"* adlı eserinde bu konuya vurgu yapmakta ve *"kime göre doğu?"* ve *"kime göre batı?"* sorularını sorarak coğrafyanın sübjektifliğinden ve muğlâklığından yakınmaktadır. XVI. yüzyılda Avrupalılar tarafından; Balkanlardan Arap yarımadasına kadar uzanan topraklar (Osmanlı ve İran toprakları) *"Yakın Doğu"* olarak tanımlanırken; coğrafî keşiflerin yapıldığı, sömürgelerin bulunduğu, Osmanlı ve İran'ın doğusunda kalan yerler ise *"Uzak Doğu"* olarak tanımlanmıştır.[94] Bugün de popüler olarak kullanılan Ortadoğu, Genişletilmiş Ortadoğu ya da Büyük Ortadoğu gibi kavramların üzerinde biraz düşündüğümüzde tanımlamalarda aynı sübjektif yaklaşımın olduğunu görmekteyiz.

Avrupa tanımlamasında coğrafyanın sübjektifliğini gösteren en güzel örneklerden bir diğeri de Endülüs Emevi Devleti'dir. Abbasiler tarafından Emevi Devleti'nin yıkılmasının ardından İberik yarım adasında kurulan Endülüs Emevi Devleti Doğu'nun coğrafî Avrupa'daki en önemli temsilcisi olmuştur. Frenklere karşı başarılar elde eden Emeviler 1492 yılına kadar İberik yarımadasında hüküm sürmüştür. O dönemde İberik yarımadası Avrupalılar tarafından Avrupa olarak görülmemiş ve Doğu olarak tanımlanmıştır. Çok ilginçtir ki İberik yarımadası coğrafî olarak Avrupa'nın güney batı ucunda yer almasına rağmen Doğu kabul edilmiştir. Buradaki Doğu yani Batı'nın zıttı olan Doğu, Hıristiyanlığın karşıtı olan İslâm (daha sonra göreceğimiz üzere Hıristiyanlık o dönemde Avrupa ile özdeşleştirilmektedir) olarak gösterilmiştir. Konuya ilişkin ilginç bir diğer örneği de İbn Arabî oluşturmaktadır. Ünlü İslâm düşünürü Muhyiddin İbn Arabî (1165-1245) Emeviler döneminde İspanya'da doğmuş ve yaşamış bir bilim adamıdır.[95] O coğrafî olarak Avrupa'da doğmuş ve yaşamış olsa da onun düşünceleri Doğu disiplininin bir parçası olarak görülmüştür. Bütün bu örneklerden de anlaşılacağı üzere Avrupa'ya ve daha geniş manada Batı'ya ilişkin tanımlamaların

[94] Said, **Oryantalizm,** s. 414.
[95] Ziya Paşa, **Endülüs Tarihi,** çev. Yasemin Çiçek, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 231.

sadece coğrafî bir tanımlama olmadığı; siyasi, sosyo-kültürel ve ekonomik içerikli tanımlamalar olduğudur.

Amerikalı stratejist Zbigniew Brzezinski ise coğrafî sınırların salt mekâna ilişkin coğrafî parametrelerle belirlenmediğini ve belirlenemeyeceğini vurgulayarak coğrafyanın muğlâklığına vurgu yapmaktadır. Brzezinski'nin Avrupa'nın doğu sınırlarına ilişkin görüşünü ise şu değerlendirmesinden öğrenmekteyiz. *"...bir tarafta Avrupa'yı diğer tarafta Rusya ve Türkiye'yi ayıran çizgi coğrafî bir soyutlamadır. Ne Polonya ve Belarus'u ayıran Bug Nehri, ne Romanya ve Ukrayna'yı ayıran Prut Nehri, ne de Estonya ve Rusya'yı ayıran Narva Nehri Avrupa'nın doğudaki doğal coğrafî ve haricî kültürel sınırlarını çizebilir. Ne de aynı nedenle, Rusya'nın içlerinde yer alan, âdet olarak coğrafya kitaplarında Avrupa'yı Asya'dan ayırdığı söylenen Ural Dağları bunu yapabilir. Bu anlamda, Karadeniz ve Akdeniz'i birbirine bağlayan İstanbul Boğazı'nın Türk metropolü İstanbul'la birlikte "Avrupa" da yer aldığını söylemek ve buna karşılık şehrin uzantılarının "Asya"da yer aldığını söylemek de mantıksız olacaktır..."*[96]

Avrupa'nın kuzey, batı ve güney sınırlarının aksine doğu sınırının tarihsel süreç içerisinde sürekli değişmesi Avrupa'nın coğrafî anlamda bir kıta değil; politik, sosyo-kültürel ve ekonomik bir varlık olduğunu göstermektedir. Bu nedenle Avrupa'nın doğu sınırları savaşlara, mücadelelere ve istikrarsızlıklara neden olmuştur. Doğu ve Batı arasındaki ayrım ve rekabet de buradan kaynaklanmakta ve ağırlıklı olarak politik ve sosyo-kültürel bir içerik arz etmektedir. Avrupa'nın doğusunda süregelen bu dinamizm Avrupa kimliğinin şekillenmesine etki eden en önemli değişkenlerden biridir.

Örneğin; Soğuk Savaş döneminde Avrupa denildiği zaman Sovyetler Birliği'nin işgâli ya da denetimi altında olmayan Batı Avrupa anlaşılmıştır. XX. yüzyılın ikinci yarısı boyunca Avrupa'nın doğu sınırı Batı Almanya, Avusturya ve İtalya olmuştur. Varşova Paktı'nın yıkılması ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Avrupa'nın sınırı doğuya doğru kaymıştır. Günümüzde "Avrupa'nın doğu sınırı neresidir?" diye sorduğumuzda buna nasıl cevap verebiliriz? Avrupa Birliği'nin doğu sınırını oluşturan Finlandiya – Estonya – Letonya – Litvanya – Polonya – Slovakya – Macaristan – Romanya – Bulgaristan – Yunanistan – Kıbrıs adası hattı Avrupa'nın doğu sınırını oluşturabilir mi? Ya da Avrupa Konseyi üyesi olan fakat

[96] Brzezinski, **a.g.e.**, ss. 161-162.

popüler coğrafî tanımlamanın da dışında kalan (Kafkas Dağlarının güneyi) ve Türkiye'nin doğusunda yer alan Gürcistan ve Ermenistan Avrupa coğrafyasının içerisinde midir? Ya da bu devletler sosyo-kültürel (din) nedenlerle mi Avrupalı sayılmaktadır?

Rusya Federasyonu; Moskova Knezliği, Çarlık Rusya'sı ve Sovyetler Birliği döneminden itibaren politik olarak Avrupa işlerinin içinde yer almıştır. Günümüzde Rusya Federasyonu Avrupa coğrafyasının içinde yer almakta mıdır? Yoksa bazı Rusların da kendilerini tanımladığı gibi ne Asyalı ne de Avrupalı Rusya Avrasyalı bir güç müdür? Ülke topraklarının bir kısmı popüler coğrafî tanımlamanın içinde yer alan Türkiye Avrupalı mıdır? Sadece Cumhuriyet Dönemi ile başlayan değil daha öncesine dayanan bir batılılaşma vizyonu bulunan ve batılı değerleri benimseyen Türkiye Avrupa ailesinin bir parçası mıdır? Ya da halkının ağırlıklı çoğunluğu Müslüman olan Türkiye sosyo-kültürel nedenlerle Avrupalı sayılmamakta mıdır? Avrupa'nın doğu sınırlarının ne olduğu, nasıl tanımladığı ve bu tanımlamada hangi faktörlerin etkili olduğuna bağlı olarak bütün bu sorulara farklı şekillerde cevap verebiliriz.

Alman akademisyen Prof. Dr. Ludger Kühnhardt konuya ilişkin olarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır: *"...Avrupa'nın coğrafî sınırlarına ilişkin gelecekte yapılacak konuşmalara rağmen Avrupa bütünleşmesinin siyasi açıdan son noktasını, Avrupa Birliği üyeliğine konulacak herhangi bir coğrafî kısıtlama belirlemeyecektir... Avrupa Konseyi Avrupa'yı en kapsamlı haliyle coğrafî açıdan tanımlasa da Avrupa Birliği, Avrupa'yı her zaman siyasi bağlamda tanımlamış ve bu şekilde tanımlamaya devam edecektir..."*[97]

Coğrafî olarak Avrupa neresidir? Avrupa'nın coğrafî konumu nedir? Sorularına cevap ararken salt coğrafî verileri kullanmadığımızı, bunun yanında politik, ekonomik ve sosyo-kültürel parametreleri de kullandığımızı belirtmiştik. Bu nedenle Avrupa'ya ilişkin yapılacak tanımlamalar coğrafî olmanın ötesinde politik anlamlar da taşıdığı için jeopolitik bir tanımlamadır. Jeopolitik kısaca coğrafyanın politika üzerindeki etkilerini inceleyen bir bilimdir ve aynı zamanda bir güç analizi yöntemidir.[98] Bununla birlikte Avrupa'ya ilişkin yapılan tanımlamalar ekonomik içerikli olduğu için (AB, Euro Zone,

---

[97] Olli Rehn, **Avrupa'nın Gelecek Sınırları: Türkiye Bir Köprü mü, Köprübaşı mı yoksa Ergime Potası mı?,** çev. Onur Şen ve Hasan Kaya, 1001 Kitap, İstanbul, 2007, s. 85.

[98] Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu,** Küre Yayınları, 39. Baskı, İstanbul, 2009, s. 102.

vb.) jeo-ekonomik ve sosyo-kültürel içerikli olduğu için de jeo-kültürel bir tanımlamadır. Bu noktada kısaca jeo-ekonominin ve jeo-kültürün jeopolitiğin bir alt inceleme alanı olduğunu söyleyebiliriz.

Avrupa'nın coğrafî sınırlarının ve konumunun dışında, kıtanın sahip olduğu diğer coğrafî özellikler de Avrupa'nın şekillenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Denizler ve Atlas Okyanusu Avrupa'nın ve burada yaşayan insanların hayatlarını belirleyen ana unsurlardan biri olmuştur. İlk çağlarda Akdeniz, Karadeniz ve Baltık Denizi gibi iç denizlerin kıyılarında şehirler kurulmuş, ticaret yaygınlaşmış ve balıkçılık gelişmiştir. Teknolojinin gelişmesi ve buharlı gemilerin yapılması ile Atlas Okyanusu Avrupa'nın dünyaya açılmasını sağlamış ve bu yolla Avrupa'ya uluslararası sistemde merkezî bir konum kazandırmıştır. Ren, Po, Rhône ve Tuna gibi büyük nehirler kıta içerisinde ulaşımın sağlanmasında kullanılmış ve Avrupa'nın entegrasyonuna önemli katkılar sağlamıştır. Avrupa'nın kuzeyinde yer alan, Ural ve Kafkas Dağlarına kadar uzanan düzlük arazi yapısı onun sık sık dışarıdan gelen istilalara uğramasına neden olmuştur. Bu istilalar Avrupa'nın etnik yapısını çeşitlendirmiştir. Okyanusun sunduğu başka bir fırsat ise *"Gulf Stream"* akıntısı ve Avrupa'nın kuzeybatısına getirdiği ılık havadır. Avrupa'nın yağış alan ılıman iklim yapısı tarımının gelişmesine imkân tanımıştır. Ormanlarla kaplı Avrupa coğrafyasında kayranlarda (orman içindeki açıklık alan) birbirinden ayrı yaşayan insanlar ilkçağlarda küçük topluluklar halinde bulunmuşlardır. Mezopotamya, Mısır ve Kuzeybatı Hindistan'ın büyük nehir vadilerinde etkili sulama yapabilmek ve selleri kontrol etmek için harcanan toplu çabalar, hızlı toplumsal ve siyasi evrimi tetiklemiştir. Bu bölgelerde yaşayan insanlar coğrafî şartların zorlaması ile siyasi örgütlenmeye yani devletleşmeye giderken Avrupa içlerinde yaşayan insanlar balıkçılık, avcılık ve tarımla uğraşmıştır. İlkçağ Avrupalıları büyük siyasi örgütlenmelere ihtiyaç duymamışlardır.[99] Kısacası coğrafya çok önemlidir ve tarihi yönlendirenlerin coğrafî gerçekleri keşfeden ve kontrol edenler olduğu bilinmektedir. Coğrafya geçmişte farklı etkilere sahip olmuş, bugün farklı etkilerde bulunmaya devam etmektedir. Avrupa kimliğinin oluşmasında ve şekillenmesinde bu coğrafî gerçeklerin etkisini göz ardı edemeyiz.

[99] Roberts, **a.g.e.**, ss. 30-36.

3. Kurucu Düşünceler: Antik Yunan Mantığı, Roma İdarî Düzeni ve Hıristiyanlık Disiplini

3.1. Antik Yunan Mirası

Günümüzde kendini Avrupa ya da Batı olarak tanımlayan medeniyet, tarihî kökenlerini Eski Yunan'da görmektedir. Bu nedenle Avrupa kimliğinin tarihsel süreç içerisinde inşasını incelerken Eski Yunan'a kadar gitmemiz gerektiğini değerlendiriyoruz. Bununla birlikte *"Avrupa"* sözcüğünün de zaten tarihte ilk defa Yunanlılar tarafından M.Ö. VII. yüzyılda kullanıldığı görülmektedir. Etimolojik köken itibariyle Avrupa, Sami dillerde Erep (yahut Irib) olarak adlandırılmakta ve güneşin battığı taraf anlamına gelmektedir. Fenikelilerden Yunanlılara geçen bu ad, Yunancada *"Europa"* olmuş ve Ege Denizi'ne göre batıda bulunan ülkelere bu ad verilmiştir.[100]

Avrupa kavramı Antik dönemde çok az şey ifade ediyordu. Coğrafî ve siyasi bir kavram olmadan önce Avrupa mitler ve efsaneler dünyasına ait bir kavramdı. Yunan mitolojisine göre; Fenike Kralı Phoeiniks'in kızı olan *"Europa"* beyaz boğa kılığına bürünen Zeus tarafından kaçırılarak Yunanistan'a götürülür. Europa'nın Zeus'tan birçok çocuğu olur ve Europa'nın çocuklarını doğurduğu topraklara güneşin battığı yer anlamına gelen *"Europa"* adı verilir. Bu mitolojik anlatının başka bir versiyonunda ise Prenses Europa'nın Giritli tüccarlar tarafından kaçırılıp, Girit'e götürüldüğü ve burada Girit Kralı Asterion ile evlendirildiği şeklindedir. Fenikeliler Prenses Europa'yı kaçıran Giritlilerin yaşadığı ve kendilerine göre batıda yer alan topraklar için batı ülkesi anlamına gelen *"Europa"* adını kullanmışlardır.[101] Anadolu'da ve Doğu Akdeniz'de (Fenike Krallığında) bir prenses adı olan ve batı ülkesi (güneşin battığı taraf) anlamına gelen *"Europa"* zaman içerisinde mekâna ilişkin bir kavram olmuştur. Kısacası *"Europa"* doğudan kaynaklanmış ve giderek batıya yayılan bir düşünce olarak gelişmiştir.

Avrupa'nın kökenlerini inceleyen araştırmalarda Yunanlı tarihçi Heredot'a (M.Ö. 484-425) sıklıkla gönderme yapıldığını görmekteyiz. Heredot Avrupa'yı coğrafî terimlerle tanımlayan ilk kişidir ve Heredot'un tarih yazımında Persliler'in Asya'yı ve

---

[100] Anthony Pagden, **Europe: Concepttualizing a Continent, The İdea of Europe: From Antiquity to the European Union,** ed. Anthony Pagden, Cambridge University Press, Cambridge, 2007, ss. 33-34.
[101] Boer den Pim, "Europe to 1914: The Making of an İdea", **What is Europe?: The History of the İdea of Europe,** eds. Kevin Wilson and Jean Van Der Dussen, Routledge, Londra, 1995, s. 46.

orada yaşayan barbar toplumları kendilerine ait bir yer olarak, Avrupa'yı ve Yunanlıları ise ayrı bir ülke olarak gördükleri belirtilir.[102] Burada Avrupa için kesin coğrafî sınırlar verilmemekle birlikte, Heredot'un Avrupa'sı ile bugünün Avrupa'sı arasında önemli farklılıklar olduğu da görülmektedir. (Değişken Avrupa sınırları konusunu yukarıda açıklamıştık.) Burada bizim için önemli olan Antik Yunan döneminde Avrupa ile neyin tanımlanmak istendiğidir. O dönemde Avrupa Herodot'a göre Antik Yunan dünyasını temsil etmektedir ve Doğu'nun aynasında kendi kimliğini oluşturmaktadır. Doğu olan ise Asya'dır ve Herodot Yunanlı karşısındaki Doğu'yu Persliler olarak tanımlamaktadır. Aeschylus, *"İranlılar"* adlı oyununda Yunanlılara karşı İranlıları kurgulamıştır. O'na göre Yunanlılar uygarlaşmışken, İranlılar Asyatik bir toplumdur. İsokrat ise M.Ö. IV. yüzyılda Avrupa'yı Yunanistan'la, Asya'yı İran'la kimliklendirmiştir.[103] Bu noktadan itibaren genelde Batı ve özelde Avrupa kimliğinin oluşumunda doğu-batı düalizminin ve buna karşılık gelen karşı olgusallık biz-onlar farklılaşmasının önemli bir yer işgâl etmeye başladığını görüyoruz.

Avrupa'yı Antik Yunan ile özdeşleştiren görüşlerin yanında, Antik Yunan'ı Avrupa ve Asya'dan farklı gören tezler de mevcuttur. Bu anti-tezler Avrupa'nın kökeninin Doğu'ya dayanmadığı, Antik Yunan'a dayandığı bir Avrupa kültürel geleneği yaratma çabalarına karşı üretilmiştir. Bu anti-tezlerde her şeyden önce mitolojik hikâyelerin de işaret ettiği üzere Avrupa'nın Yunan değil, Fenike keşfi olduğu ve Semitik köklere sahip olabileceği vurgulanmaktadır. Yunanlı düşünür Aristo *"Politika"* adlı eserinde Yunanlıları Avrupalılardan ve Asyalılardan farklı görmekte ve Yunanlı olmayanları barbar olarak tanımlamaktadır. Aristo'nun Avrupa ve Asya'dan farklı bir Antik Yunan ayrımı yaparak üçlü bir gruplama yaptığını görmekteyiz. Platon ise *"Devlet"* adlı eserinde Yunanlılar ile "barbarlar" arasında ayrım yapmakta ve Antik Yunandan bahsederken Avrupa'nın önemine değinmemektedir. O dönemde bugünkü sınırlarla tanımladığımız Avrupa medeniyetin çok gerisinde ve karanlıktadır. Fransız sosyolog Edgar Morin ise *"Avrupa'yı Düşünmek"* adlı eserinde Avrupa'nın kökeninde özgün kurucu ilkelerin olmadığını Yunan ve Roma uygarlıklarına ait ilkelerin Avrupa'nın kenarına ait olduğunu, Hıristiyanlığın ise Doğu'dan Avrupa'ya geldiğini ve ancak bininci yılını doldurduğunda Avrupa'da geniş alanlara yayıldığını

---

[102] D. Hay, **Europe: The Emergence of an İdea,** Edinburgh University Press, Edinburgh, 1957, s. 5.
[103] Hay, **a.g.e.,** s. 3.

belirtmektedir.[104] Dolayısıyla Edgar Morin de Avrupa'nın kurucu ilkeleri olarak değerlendirdiğimiz Yunan-Roma-Hıristiyanlık felsefelerinin Avrupa'ya özgü olmadığını savunmaktadır. Avrupa kimliğinin ve düşüncesinin Antik Yunan'a dayandığı tezlerini diğer anti-tezlerle birlikte değerlendirdiğimizde Avrupa kimliğine meşruiyet kazandırma çabasının ileriki yüzyıllarda (özellikle modernizmle birlikte) önemli bir sorun oluşturmaya başladığını söyleyebiliriz.

Eğer bugünkü Avrupa kökenlerini Antik Yunan'da görüyorsa, bu medeniyetin nasıl inkişâf ettiği bizim için önemli bir konudur ve bunu açıklamamız gerekecektir. Yunan Medeniyeti ve onun devamı olan Helenistik Dönem M.Ö. 756 (Arkaik dönem) ile M.Ö. 197 (Roma işgâli) tarihleri arasındaki dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde bugün Yunanistan olarak bildiğimiz bölgede başta Atina ve Sparta olmak üzere birçok şehir devleti kurulmuş ve demokrasinin temelleri de ilk defa bu dönemde atılmıştır. Eshilos, Aristofanes, Evripides, Sofokles, Aristo, Eflâtun, Sokrates, Herodot ve Ksenofon gibi büyük filozoflar felsefe, matematik, tıp, geometri ve tarih alanlarında birçok çalışma yaparak Eski Yunan Medeniyeti'nin oluşmasını sağlamışlardır.[105]

Eski Yunan tarihi, şehir devletleri arasındaki mücadele ve Perslilere karşı verilen savaşların hikâyesidir. Yunanlı şehir devletleri eğer bir dış düşman yoksa kendi aralarında mücadele içerisine girmişlerdir. Bu mücadelenin nedeni ise Yunan yarım adasına hâkim olmak ya da Yunan yarım adasında başat aktör olmaktır. Bunun en güzel örneğini ise uluslararası ilişkiler tarihinde de önemli bir yeri olan Peloponesos Savaşları (M.Ö. 431-404) oluşturmaktadır. Eğer Yunanistan için bir dış tehdit varsa ki bu doğudan gelen Persliler (İranlılar) olmuştur, bütün Yunan şehir devletleri birleşmiş ve bu tehdide karşı ortak hareket etmişlerdir.[106] Avrupa tarihi incelendiğinde de benzer kıta içi mücadeleler ve ittifaklar olduğu görülmektedir. Antik Yunan o dönemde, yaşanan bilimsel gelişmenin sonucu olan ortak medeniyet/kültür ve dış düşmana (Persliler) karşı birlikte hareket etme bilinci ile kolektif bir kimlik oluşturmuştur. Bu kimlik anlayışında Antik Yunan kültür ve medeniyetinin birleştirici bir rol oynayarak aidiyet duygusunun oluşmasına katkı sağladığını görmekteyiz. Bununla birlikte kendisine bir *"öteki"* yaratarak kolektif kimliğin sağlamlaşmasına zemin hazırladığı da bir gerçektir. Kısacası

---

[104] Edgar Morin, **Avrupa'yı Düşünmek,** çev. Şirin Tekeli, Afa Yayınları, İstanbul, 1988, s. 37.
[105] Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi,** Remzi Kitabevi, İstanbul, 1980, s. 14.
[106] Arıboğan, **a.g.e.,** s. 36.

ileride Avrupa'nın özünü oluşturan ya da oluşturduğu kabul edilen Antik Yunan mirası hem bir içselleştirme hem de bir dışlamanın ürünüdür.

Eğer bugün Avrupa kimliğinin kökenlerini araştırırken referans noktalarımızdan birisi Antik Yunan olacaksa, Antik Yunan'ın Avrupa'ya bıraktığı mirasları şu şekilde sıralayabiliriz: Her şeyden önce Yunanlılar Avrupa'ya kendi adlarını *"Europa"*yı miras olarak bırakmışlardır. Bugün de hâlâ canlılığını koruduğunu gördüğümüz doğu-batı düalizmini ve biz-onlar ayrımını, Aydınlanma dönemi ile tekrar canlılık kazanacak hümanizm anlayışını ve demokrasi sözcüğünü, Avrupa kentlerinin uzak atası olan *"polis"*i, hem aristokrasinin hem de Hıristiyan ritüellerinin kutsal içeceği şarabı, ileriki yüzyıllara ilham verecek gösterişli dini yapıları ve tapınakları, Antik Yunan'da Achilles olan, Orta Çağ'da tapınak şövalyesine, coğrafî keşiflerde kâşife, sanayi devriminde burjuvaya dönüşen bir kahraman figürünü Avrupa Antik Yunan'dan miras olarak devralmıştır.

Eski Yunan Medeniyeti şehir devletlerinden oluşan parçalı bir siyasi yapıya sahip olduğu için gücünü kendi coğrafyasının dışına taşıyamamış ve bir imparatorluk kuramamıştır. Perslilere karşı verilen savaşlardan sonra Yunan kent devletleri kendi aralarındaki savaşların neticesinde zayıflamıştır. Bu savaşların en önemlisi Atina ve Spartalılar arasında geçen ve yukarıda da belirttiğimiz Peloponesos Savaşlarıdır. Balkanlarda ortaya çıkan bu güç boşluğunu Makedonyalılar doldurmuştur. Yunanistan'da eğitim gören ve babası Makedonya Kralı II. Philip'in mirasını devralan İskender kısa zamanda bütün Yunanistan'ı işgâl ederek Helenistik Dönemi başlatmış, Perslilere karşı büyük savaşlar vermiş ve onları yenmiştir. Doğuda Hindistan'dan batıda Adriyatik Denizine uzanan bir imparatorluk kurmuştur.[107] Büyük İskender döneminde Perslilere (dış düşman-öteki) karşı verilen mücadele doğu karşısında bir batı kimliğinin oluşmasına yol açmıştır ve tarihî doğu-batı mücadelesi keskinleşmiştir. Bu açıdan Avrupa kimliğinin oluşum sürecinde Eski Yunan ve Helen Medeniyeti bir başlangıç noktası olarak değerlendirilebilir.

Avrupa fikri ve Avrupa kimliği açısından Eski Yunan ve Helenistik Döneme baktığımızda aralarında bazı farklılıkların olduğunu da görmekteyiz. Öncelikle Yunanlıların hiçbir zaman kendilerini Avrupalı olarak tanımlamadıklarını bilmekteyiz. Yunanlılar için *"Hellas"* kültür ve uygarlığın beşiğiydi ve onun dışında kalan her şey

[107] Ağaoğulları, **a.g.e.,** s. 41.

barbardı. O dönemde Avrupa ve Asya ayrımından daha önemli olan şey politik düalizmdi. Bu politik düalizmin tarafları ise medenî olan karşısında barbar olandı ve yukarıda da belirttiğimiz üzere Yunan-Pers karşıtlığıydı. Eski Yunan döneminde etnik merkeziyetçiliğe dayalı bir kimlik tanımlamasından söz edebiliriz. İskender'in imparatorluğu ile birlikte Yunan kültür ve uygarlığı Yunanlı olmaktan çıkmış ve giderek doğuya yayılmıştır. İskender'in fetihleri ile birlikte önce Küçük Asya'ya (Anadolu) oradan Hindistan'a kadar yayılan Yunan kültür ve uygarlığı etnik merkeziyetçi konumunu kaybetmiş, *"Yunan"* bir halkı tanımlamaktan öte bir dilin adı hâline gelmiştir.[108] Bu yayılma ile birlikte Avrupa fikrinin de ilk defa güçlü ve tartışmasız bir şekilde *"Batı" (Occident)* nosyonu olarak ortaya çıktığını görüyoruz. Daha önce *"Avrupa"* ya da *"Batı"* teriminin kullanılmadığı bir *"Yunanlı"* kimliği söz konusuydu. İskender bu kimliği Yunanlı olmaktan çıkarmıştı.

Avrupa fikri ve bu fikre aidiyeti temsil eden Avrupa kimliği Eski Yunan döneminde olduğu gibi yine bir öteki ile tanımlanmıştır. Bu öteki Batı karşısında Doğu, Avrupa karşısında Asya ve İskender'in İmparatorluğu karşısında Persliler olmuştur. Bu dönemde Avrupa ile Asya arasındaki sınırların tekrar değiştiğini görmekteyiz. İskender'in fetihleri ile Doğu daha doğuya atılmış ve Batı doğuya yayılmıştır.[109] İskender tarafından ele geçirilen ve o dönemde Batı'yı (Avrupa) temsil eden bu topraklar daha sonraki dönemlerde Roma İmparatorluğu'nun ardıllarından biri olan Bizans İmparatorluğu'nun eline geçmiş ve ilginç bir şekilde bu miras Avrupa'nın özü olarak algılanmaktan kısmen vazgeçilmiştir. Çünkü Avrupalılar tarafından Batı Roma, Roma İmparatorluğu'nun devamı kabul edilmiştir. Bizans ise Batı karşısındaki yeni bir *"Doğu"* olmuştur. Bir müddet sonra Bizans zaten Doğu'nun (İslâm'ın) egemenliği altına girecektir. Osmanlı Sultanı Fatih'in 1453'te İstanbul'u fethi ile birlikte Bizans'ın mirası Avrupa, Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında paylaşılmıştır.

Eski Yunan'da Avrupa fikri ve kimliği fazla bir şey ifade etmese de, Helenistik Dönemde (İskender'in İmparatorluğunda) Avrupa kimliği Doğu *(Orient)* karşısında Batı *(Occident)* fikrine aidiyet olarak doğmuştur. Kısacası Helenistik Dönemde, İskender'in İmparatorluğunda Yunan medeniyeti ve kültürüne aidiyeti gösteren bir Batı *(Occident)* kimliğinin oluşmaya başladığını söyleyebiliriz. Eski Yunan'da ise bu aidiyet dar

---

[108] Uslubaş, **a.g.e.**, ss. 40-42.
[109] H. C. Baldry, **The Unity of Mankind in Grek Tought,** Cambridge University Press, Cambridge, 1965, ss. 120-121, 132.

sınırlarla tanımlanmış, Yunanlı olmayan her şey dışarıda bırakılmıştır. İskender'in İmparatorluğu Antik Yunan kültür ve medeniyetini yaygınlaştırmıştır. Antik dönemde *"Avrupa"* coğrafî bir terim olmanın dışında sosyo-kültürel ve politik bir anlam ifade etmese de, oluşmakta olan Batı kimliği ile ileride özdeşleşecektir. Yunan kültür ve medeniyetinin değerleri üzerinde inşa edilen bu Batı kimliği ayrıca bir *"öteki"*ne karşı kendini konumlandırmış ve böylelikle kendini pekiştirmiştir. Bu *"öteki"* ise Doğu *(Orient)* olarak tanımlanmıştır. Bu Doğu-Batı düalizmi ile Yunan kültür ve medeniyeti mirası bugün ortak Avrupa kimliğinin en temel dayanakları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte Yunan kültür ve medeniyetinin Erken Dönem Ege Uygarlıkları ile Anadolu, Mezopotamya ve Mısır Uygarlıklarından etkilenerek oluştuğunu ve bu nedenle de Doğu olarak tanımlanan dünyadan ayrı görülemeyeceğini de unutmamız gerektiğini değerlendiriyoruz.

3.2. Roma İdarî Düzeni

M.Ö. 197 senesinde Büyük İskender'in imparatorluğu Romalılar tarafından ortadan kaldırıldıktan sonra Hindistan'a kadar yayılan ve Batı'nın kültürel kimliğini temsil eden Yunan uygarlığı mirası Roma'ya geçmiştir. Yunan mirasının Roma'ya geçmesi ile birlikte Batı ile Doğu arasındaki sınırlar tekrar değişmiştir. Roma İmparatorluğu ile birlikte Yunan uygarlığının Akdeniz Havzası merkez olacak şekilde yayıldığını görmekteyiz. Roma bir imparatorluktu ve İberyalılar, Keltler, Romanlar, Germenler, İliryalılar, Galyalılar, Berberiler, Libyalılar gibi çok çeşitli halkları bünyesinde barındırıyordu. Roma'nın topraklarının önemli bir kısmı coğrafî olarak tanımlanan Avrupa'nın güneyinde yer alıyordu, kısacası Roma bir Akdeniz imparatorluğuydu. Akdeniz imparatorluğun topraklarını birbirine bağlayan bir su yoluydu ve İskenderiye, Roma ve İstanbul gibi imparatorluk şehirlerini birbirine eklemliyordu. Akdeniz Roma için çok şey ifade ediyordu ve Roma kimliğinin (Batı kimliğinin) önemli bir unsuruydu. Akdeniz dışında imparatorluğun şehirlerini birbirine bağlayan büyük nehirlerden oluşan su yolları ile taşla döşenmiş kara yolları da Roma İmparatorluğu'nda önemli birleştirici unsurlar olmuştur. Roma orduları için yapılan ve ticaret için de kullanılan bu yollar uzun yıllar hizmet vermiştir. Ortaçağ döneminde bile

buna benzer yolların yapımı mümkün olmamış ve bu yollar imparatorluğun kültürel kimliğinin oluşmasına önemli katkılar sağlamıştır.[110]

Roma Alplerin kuzeyindeki Germenler karşısında tam anlamıyla etkili olamamış ve bu topraklarda egemenliğini sağlayamamıştır. İskandinavya hiçbir zaman Roma'nın bir toprağı olmamıştır. Bu dönemde İngiltere adası ile İberya yarımadası Avrupa olarak görülmemiştir. Bu hâli ile Roma en az İskender'in Helen İmparatorluğu kadar doğuludur. Buna rağmen Roma o dönemde *"Batı"*nın kültürel kimliğini temsil etmiştir. Roma her nekadar Batı'yı temsil etse de o dönemde Avrupa kavramının hâlen politize olmadığını görmekteyiz. Kısacası Roma İmparatorluğu döneminde coğrafî bir kavram olan Avrupa jeopolitik bir kavrama dönüşememiştir.

Bu dönemde Batı'yı temsil eden ve onunla özdeşleştirilen bir Roma kimliğinden bahsedebiliriz. Bu kimlik daha çok Roma İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü topraklardaki hukuk sistemine dayanmaktaydı. Roma hukuk sistemine bağlı olmak Romalı kimliğine sahip olmak anlamına gelmekteydi ki bu aidiyet de o dönemde Batı'nın kültürel kimliğini oluşturmaktaydı. Roma hukuk sistemi imparatorluk toprakları üzerinde yaşayan halklara çeşitli haklar ve yükümlülükler veriyordu ve böylelikle imparatorluğun tebaasını *"Roma Vatandaşlığı"* yolu ile kendisine bağlıyordu. O dönemde *"Roma Vatandaşı"* olmak önemli bir kazanım olarak görülmüş ve imparatorluğun tebaası olan halklar bu vatandaşlığı elde etmek için mücadele etmişlerdir. *"Roma Vatandaşlığı"* etnik temele dayalı bir vatandaşlık değildi. Roma bir imparatorluk olduğundan kendisi için bir hudut çizmemiş ve bir dünya imparatorluğu olarak kendini tanımlamıştır. Akdeniz havzası boyunca çeşitli milletleri biraraya getirmiş ve *"Pax-Romana'yı" (Roma Barışını)* tesis etmiştir. T.S. Eliot *"Biz hepimiz Avrupa uygarlığının mirasçısı olduğumuz müddetçe, Roma İmparatorluğu'nun da vatandaşları olarak kalacağız"*[111] diyerek bugünkü Avrupa ile Roma arasındaki tarihsel bağlantıya işaret etmektedir. Roma hukuk düzeninin kurduğu *"Roma Vatandaşlığı"* Avrupa Birliği müktesebatının kurduğu *"Avrupa Birliği Vatandaşlığı"* için bir ilham kaynağı olmuş mudur ya da olabilmiş midir? Roma'nın kurduğu ve birbirinden çok farklı kültürleri bir araya getiren idarî düzene aidiyet bugünkü Avrupa'da başarılabilir

---

[110] Jaques Le Goff, **Avrupa'nın Doğuşu,** çev. Timuçin Binder, Literatür Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 12-13.

[111] T. S. Eliot, "Virgil and the Christian World", **On Poetry and Poets,** Faber&Faber Press, Londra, 1962, s. 130.

mi? Bu sorular bu çalışma boyunca kendimize sıklıkla soracağımız önemli sorular olacaktır.

Roma İmparatorluğu *"Roma Vatandaşlığı"* yoluyla birleştirici bir kimlik tanımlaması yapmıştır. Bununla birlikte Roma tarihi, Kartaca'ya karşı verilen savaşlar ile doğudan ve kuzeyden gelen ve Romalılar tarafından barbar olarak nitelendirilen saldırılara karşı yapılan mücadelelerin tarihidir. Roma döneminde dış düşman yani *"öteki"* olan unsur Kartaca ve kuzeyden/doğudan gelen saldırlar olmuştur.[112] İmparatorluğa karşı dışarıdan yapılan bu saldırılar ortak bir imparatorluk kimliğinin oluşmasında elbette önemli bir etkiye sahiptir. Hem imparatorluğu korumak hem de Roma idarî düzeninin sağladığı vatandaşlık ve barışı muhafaza etmek için imparatorluğun vatandaşları birlikte hareket etmiştir. Nihayetinde Roma bu saldırlar sonunda önce Doğu ve Batı Roma olmak üzere ikiye ayrılmış sonra da tarih sahnesinden silinmiştir. İmparatorluğun bu parçalanmasında Hıristiyanlığın Doğu ve Batı Kiliseleri olarak ikiye ayrılması da etkili olmuştur. Bu konuyu bir sonraki kısımda ele alacağız. İmparatorluğun yıkılmasında dış saldırıların önemli bir yeri olmakla birlikte, esasta Roma hukuk sisteminin (idarî düzen) bozulması Pax-Romana'nın sonunu getirmiştir. Kısacası Roma döneminde Batı'nın kültürel kimliğinin oluşmasında *"Roma Vatandaşlığı"*, *"Roma Hukuku"* ve *"Roma İdarî Düzeni"* önemli bir rol üstlenmiştir. Bunun yanında ortak kimliğin oluşmasında *"öteki"* olan unsurların önemi de göz ardı edilemez.

Gerek Eski Yunan ve Helen dönemlerinde gerekse Roma döneminde Avrupa bir kavram ya da bir fikir olarak daha çok coğrafî bir içeriğe sahipti. Bir *"Avrupa"* kelimesi vardı fakat *"Avrupalılar"* teriminin nadiren kullanıldığını görmekteyiz. Antikite döneminde (Eski Yunan, Helenistik ve Roma Dönemleri) Doğu karşısında Batı nosyonu üzerine kurulan ve ona aidiyeti gösteren bir kimlikten bahsedebiliriz. Doğulular (Batının karşısında olanlar) Avrupa'dan gelenleri Frenkler ya da daha sonraları Romalılar olarak tanımlıyorlardı.[113] Eski Yunan, Helen ya da Roma kimliği dışında bir Avrupa fikrinin ve düşüncesinin bu dönemlerde telaffuz edilmediğini rahatlıkla ifade edebiliriz. Dolayısıyla Avrupa fikri ve düşüncesine aidiyeti temsil eden bir Avrupa kimliğinden de doğrudan bahsedemeyiz. Ancak bunun yerine Batı-Doğu

---

[112] Edward Gibbon, **Roma İmparatorloğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi,** çev. Asım Baltacıgil, BFS Yayınları, İstanbul, 1988, ss. 395-396.
[113] R. H. C. Davis, **A History of Medieval Europe,** Longman Press, 2. Baskı, Londra, 1988, s. 3.

düalizmi temelinde Batı-Doğu kimliklerinden bahsedebiliriz. Eski Yunan, Helen ve Roma'nın yarattığı aidiyet duyguları her ne kadar doğrudan Avrupa kimliğini ifade etmese de şüphesiz Batı kimliğinin ve dolayısıyla Avrupa kimliğinin kurucu unsurları olmuşlardır. Burada özellikle şunu belirtmemiz gerekiyor: Eski Yunan ve Helen o dönemlerde Batı kimliğini temsil etse de coğrafî olarak bugünkü Avrupa'nın çok dışındadır. Bugünkü Avrupa'nın özü olan Latinler ve Germenler Eski Yunan ve Helen ile bir bütün olmamıştır. Akdeniz havzası boyunca yayılan Roma ise bugünkü Avrupa'nın en önemli unsurlarından biri olan Germenleri dışarıda bırakmış ve hatta onları kendi kimliğinin oluşmasında *"öteki"* olarak tanımlamıştır. Buna karşılık Roma Afrika'nın kuzeyini bile *"Batılılaştırmış"*tır. Bugünkü Avrupa kendi kültürel kimliğinin kökenlerini Antikite Dönemine dayandırarak bu yolla meşruiyet temin etmeye çalışmaktadır. Fakat Avrupa'nın kökenlerini aradığı bu geçmiş yukarıda da gördüğümüz üzere son derece dinamik ve değişken bir yapıya sahiptir. Bu nedenle bugünkü Avrupa bu tarihsel kökene dayanarak kendisini çok farklı bir şekilde yeniden tanımlayabilir. Geçmişte *"öteki"* olarak gördüğü unsurları içine alabilir ve kendi kurucu unsuru yapabilir. Aslında bu dinamizm Batı'yı ve daha dar anlamda Avrupa'yı güçlü kılan bir gerçekliktir.

Roma'nın önemi Eski Yunan ve Helen uygarlıklarının mirasını geliştirerek Ortaçağa aktarması olmuştur. Roma doğudan yani Eski Yunan'dan aldığı mirası Latin dünyasına taşımış ve onu geliştirmiştir. Roma Eski Yunan'dan aldığı felsefî mirası pratiğe dönüştürmüş ve bu mirasın sunduğu akıl ile imparatorluğu yönetmiştir. Roma her ne kadar Eski Yunan kadar yaratıcı olmasa da O'nun ortaya koyduğu kavramlar sanıldığından daha önemli ve kapsamlı olmuştur. Bu hâli ile de Batı'nın kültürel kimliğinin oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Roma her şeyden önce hukuk ve politika alanında düşünceler üretmiştir ve daha sonraki yüzyıllarda bu alanlarda yeni fikirler üretilmesine ön ayak olmuştur. Bize göre Batı'da devletin icadının temelleri Roma'da atılmıştır. Roma'da imparatorluğa bağlı ve karmaşık bürokrasiye dayalı ilk devlet modeli söz konusudur ve Roma merkezî bir politik düşünce geliştirmiştir. (Modern devlet tam anlamıyla Ortaçağ'ın sonunda, Rönesans'ın başında ortaya çıkacaktır.) Doğrudan bireyin korunmasını esas alan hukuk anlayışı ve karakterini doğadan alan hak ve adalet düşüncesi (doğal hukuk ilkesi) Roma'nın mirası olan kavramlardır. Roma döneminde Çiçero pozitif hukukun ötesinde Platon'a dayanarak

evrensel bir doğal hukuk öğretisi oluşturmuştur. [114] Bu öğreti bugün Batı düşünce sisteminin en önemli unsurunu oluşturmaktadır. İnsan hakları, azınlıkların korunması, ayrımcılığın ve ırkçılığın önlenmesi vb. hukuksal mevzuat temellerini bu doğal hukuk öğretisinden almaktadır. Bununla birlikte Roma *"Justinianus Kanunları"* olarak bilinen pozitif hukuk sistemini de oluşturmuştur. Bu düşünce ve yazımlar ileriki yüzyıllarda Avrupa'nın siyasi hayatında Fransız Devriminde olduğu gibi önemli etkilere sahip olacaktır.

Pozitif ve doğal hukuk, imparatorluk, Roma Vatandaşlığı, merkezi otorite gibi kavramların yanında Roma'nın en önemli miraslarından biri de hiç şüphesiz *"cumhuriyet"*tir. Cumhuriyet *(res publica, halkla ilgili şey)* düşüncesini Çiçero şöyle ifade etmektedir. *"...Halkla ilgili şey... halka ait şeydir. Halk denildiğinde anlaşılması gereken, herhangi bir şekilde sürüler halinde gruplar oluşturan insanlar topluluğu değil, aynı yasal sisteme olan katılımlarıyla ve belli bir ortak çıkarlar bütünüyle birbirleriyle ilişkilenen insanlar topluluğudur."*[115]

Roma İmparatorluğu'nun Avrupa'ya bıraktığı en önemli miraslardan biri şüphesiz Latin dilidir. Latince Roma İmparatorluğu'nun dilidir ve medeniyetin aracıdır. Bu nedenle Latince Batı'nın kültürel kimliğinin en önemli unsurları arasında varlığını sürdürmüştür. Ortaçağ Avrupası Latince konuşmuş ve yazmıştır. İleriki dönemlerde Avrupa Kilise'de, üniversitelerde, teolojide, bilimsel ve felsefi terminolojide Latin kültüründen faydalanmıştır. Latincenin özellikle X. yüzyıldan sonra diğer diller karşısında gerilediği de görülmektedir. Fakat Romen dilleri olarak bilinen diller; Fransızca, İtalyanca, İspanyolca ve Portekizce bu dilsel mirası sürdürmüşlerdir.[116]

Roma İmparatorluğu'nun Ortaçağ Avrupasına aktardığı ve Avrupa'nın kültürel kimliğinin oluşmasında etkili olduğunu düşündüğümüz mirasları şu şekilde sıralayabiliriz: Roma İmparatorluğu Eski Yunan ve Helen Döneminden aldığı savaşçı ve askerî geleneği geliştirerek Ortaçağ Avrupasına aktarmıştır. Bu miras Batı'nın kültürel kimliğinde sürekliliği oluşturmuştur. İskender'in meşhur seferlerini de geride bırakarak Roma İmparatorluğu düzenli ordularla stratejik ve taktik zaferler kazanmıştır. Büyük orduları üç kıtaya yayılan topraklarda seferber etmiş, onları lojistik olarak

---

[114] Jacqueline Russ, **Avrupa Düşüncesinin Serüveni,** çev. Özcan Doğan, Doğu Batı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2012, ss. 55-56.
[115] Russ, **a.g.e.,** s. 56.
[116] Uslubaş, **a.g.e.,** s. 55.

desteklemiş ve sağlam bir askerî bürokrasi kurmuştur. M.S. 400 civarında Vegetius Roma'nın askerlik sanatını anlatan bir metin yazmıştır.[117] Bu miras Ortaçağ ve daha sonraki Avrupa ordularının askerî teori ve pratiklerinin de esin kaynağı olmuştur. Yukarıda bahsettiğimiz ve Roma ordularının seferlerinde kullanılan taşla döşeli Roma yolları Ortaçağın toprak yollarının çok daha ilerisinde olmuştur. Bu yollar Roma medeniyetinin en önemli göstergeleri arasında yer almıştır. Bununla bağlantılı olarak Roma'nın Avrupa'ya bıraktığı miraslardan biri de mimarlıktır. Taş işçiliği, yol yapımı, kemer yapımı ve *"Collesium"* gibi bugün bile ayakta duran dev yapılar geleceğin Avrupasının şekillenmesinde önemli etkilere sahip olmuştur. Roma imparatorlarının kullandığı *"caesar"* unvanı daha sonraki yüzyıllarda Almanlarda *"kayser"*, Ruslarda ve diğer Slav ülkelerinde *"çar"* olarak devam etmiştir. *"Barbar"* ve *"tiran"* gibi dışarıdan gelen ve kötü olan yabancıları isimlendirmek için kullanılan kelimeler günümüz Avrupasında bile kullanılmaktadır. Roma döneminde daha net bir şekilde ortaya çıkan kentli-köylü *(urbanity-rusticity)* ayrımı da Roma'dan Avrupa'ya miras olarak kalmıştır. Nitekim kentli olan daha modern ve aristokrat, köylü olan ise kaba ve köle olarak görülmüştür. Bu toplumsal yapılanma Ortaçağ Avrupasında feodalite olarak, Sanayi Devrimi ile birlikte ise burjuva ve işçi sınıfı olarak ortaya çıkmıştır. Günümüz Avrupa Birliği kurumsal yapısında Ekonomik ve Sosyal Komite ve Bölgeler Komitesi gibi organların teşekkülü de benzer bir toplumsal yapılanmanın demokratik şeklini oluşturmaktadır. Her nekadar Antikite Döneminde (Eski Yunan, Helen ve Roma dönemleri) Avrupa coğrafî olmanın ötesinde fazla bir anlam ifade etmese de şüphesiz bu medeniyetler üzerinde politik bir varlık olarak doğacaktır.

Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlığı kabulünün ardından, Hıristiyanlık dininin de İmparatorluk içerisinde kimlik oluşturucu bir unsur olarak etkili olmaya başladığını görmekteyiz. Hıristiyanlığın giderek İmparatorluk içerisinde yayılması, yöneticilerin Hıristiyanlığı kabulü ve Kilise'nin etkinlik kazanması ile birlikte sosyo-kültürel bir unsur olan din de toplumsal hayatta önem kazanmaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren Roma Hıristiyanlık ile özdeşleştirilmiş ve günümüz Avrupa'sına kadar bu anlayış taşınmıştır. Bu dönem ile birlikte Avrupa kimliğinin oluşum sürecinde Hıristiyanlığın etkili olmaya başladığını söyleyebiliriz.

---

[117] Goff, **a.g.e.**, s. 11

Doğudan ve kuzeyden gelen saldırıların yarattığı karışıklık neticesinde Roma İmparatorluğu'nun doğu ve batı olarak ikiye ayrılması paradoksal bir durum ortaya çıkarmıştır. Bağlayıcı bir unsur olan Hıristiyanlık M.S. 395 yılında İmparatorluğun ikiye ayrılması ile birlikte Doğu (Ortodoks) ve Batı (Katolik) olarak ikiye bölünmüştür. Avrupa tarihinde M.S. 395'den itibaren iki farklı Hıristiyanlık anlayışı hâkim olmuş ve Hıristiyanlık Avrupa'nın tamamında birleştirici olma gücünü yitirmiştir. Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki mücadele ve ayrım tarih boyunca sürmüş (en önemli örneğini; 1204 yılındaki IV. Haçlı Seferi ve Latinlerin Bizans'ı işgâli oluşturmaktadır) ve günümüzde de hâlen sürmektedir. Katoliklik ve Ortodoksluk ya da Batı Roma ve Doğu Roma ayrımı aslında Avrupa'nın ilk bölünmüşlük örneğini göstermesi açısından önemli bir olay olarak değerlendirilebilir.[118]

3.3. Hıristiyanlık Disiplini

Antikite Dönemi (Eski Yunan, Helen ve Roma Dönemleri) mirası ile birlikte Avrupa'ya kimliğini veren ikinci unsur Hıristiyanlık öğretisi olmuştur. Üç kıtaya yayılan Roma İmparatorluğu bütün ihtişamı ile Akdeniz havzasında hüküm sürerken, Roma topraklarının bir ucunda Filistin'de Yahudi Nâsırâlı İsa kendi dini mesajını vermiştir. İsa'nın mesajı Yahudiler tarafından lanetlenmiş ve İsa çarmıha gerilerek öldürülmüştür. İsa'nın öldükten sonra tekrar dünyaya Mesih (vaftiz edilmiş kişi) olarak geleceğine inanan az sayıdaki Yahudi O'nun öğretisinin takipçileri olmuşlardır. Hem Yahudilerin İsa'ya olan karşıtlıkları hem de Hıristiyanlığın Roma tarafından kabul edilmesi Avrupa'nın kültürel kimliğinin şekillenmesinde iki önemli gelişme olarak değerlendirilebilir.[119]

Başlangıçta Yahudilerin ve Roma'nın baskıları ile kendine yaşam alanı bulamayan Hıristiyanlık, Tarsuslu Aziz Pavlus'un Hıristiyanlığı kabulü ile hızla yayılmış ve kendisini bir dünya kilisesi olarak tesis etmiştir. Aziz Pavlus doğumu itibari ile Yahudi, kültürü itibari ile Grek ve yurttaşlığı itibari ile de Romalı bir din adamıydı. Başlangıçta İsa karşıtı olan Pavlus, bu dinin yayılmasını engellemek için çalışırken Şam yakınlarında yıllar önce ölmüş olan İsa'nın yerden yükseldiğini görür ve bu olaydan etkilenerek Hıristiyanlığı kabul eder. Bu olay Hıristiyanlık açısından önemli bir gelişmedir ve Pavlus bu dinin önde gelen bir misyoneri ve kurucu teoloğu olmuştur.

---

[118] Alaeddin Şenel, **Siyasal Düşünceler Tarihi,** Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2001, s. 219.
[119] Aytunç Altındal, **Gül ve Haç Kardeşliği,** Alfa Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 17-18.

Pavlus Hıristiyanlığın Anadolu'ya, Yunanistan'a ve Roma'ya yayılmasını sağlamıştır.[120]

Roma İmparatorluğu III. yüzyıldan sonra kuzeyden gelen Germen akınları ve doğudan gelen Hıristiyan dininin baskısı altında kalmıştır. Bu baskı Roma'yı zayıflatmış ve Roma dünyanın merkezi olma konumunu kısmen kaybetmeye başlamıştır. IV. yüzyılın sonuna gelindiğinde Hıristiyanlık Roma İmparatorluğu'nun resmî devlet dini olmuştur. V. yüzyılın sonunda ise Batı Roma İmparatorluğu Germen akınları neticesinde yıkılacaktır.[121]

Roma bir kere Hıristiyanlığı kabul ettikten sonra kendi emperyal amaçları ile Hıristiyanlık misyonerliğini yani yayılmacılığını birleştirmiştir. Artık Hıristiyanlık Roma'nın dini öğretisi olmuş, Filistinli olmaktan çıkmış ve imparatorluğun emperyal amaçlarına hizmet etmeye başlamıştır. Roma'nın siyasi gücü ile Hıristiyanlık öğretisi birleşmiştir. Siyasi bir otoritenin yanında (imparator) onun meşruiyetini Hıristiyan disiplini ile açıklayan kilise güçlü bir şekilde ortaya çıkmıştır. Kilisenin güçlü bir şekilde ortaya çıkışı özellikle Ortaçağ olmak üzere sonraki dönemlerde Avrupa'nın siyasi hayatını ve kültürel kimliğinin oluşumunu etkilemiştir. Bununla birlikte Hıristiyanlığın Antikite mirasını tamamen ortadan kaldırdığını söyleyemeyiz. Hıristiyanlık bu mirasa sadece kendine özgü unsurları katmakla yetinmiştir. Hıristiyanlık, son derece gelişmiş ve kökleşmiş Grek-Roma pagan kültürünü ortadan kaldıracak kültürel derinliğe asla sahip olamamıştır. Roma'nın Hıristiyanlığı kabulü ile birlikte Hıristiyanlık öğretisi Batı'nın kültürel kimliğinde Grek-Helen-Roma mirası ile birlikte önemli bir yere sahip olmuştur.[122] Fakat tek başına belirleyici olamamıştır. Hıristiyanlığın Roma üzerindeki bu etkisinin yanında Germen akınları da yukarıda belirttiğimiz gibi önce imparatorluğun ikiye ayrılmasına sonra da Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasına neden olmuştur. Son derece dinamik olan Germen halkları bu etkileşim ile birlikte Hıristiyanlık ile tanışmışlar ve bu öğretinin Avrupa'nın diğer yerlerine yayılmasını sağlamışlardır. Kısacası Hıristiyanlık Avrupalılaşmış, onunla özdeşleşmiş ve *"haç"* Avrupa'nın simgesi haline dönüşmüştür.

---

[120] Richard Tarnas, **Batı Düşüncesi Tarihi Cilt 1,** çev. Yusuf Kaplan, Külliyat Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 150-151.
[121] H. Chadwick, **The Early Church,** Penguin Press, Londra, 1990, s. 228.
[122] Tarnas, **a.g.e.,** ss. 182-187.

Batı Roma'nın zayıflamasına paralel olarak Bizans (Doğu Roma) ve İslâm Medeniyeti canlanmaya başlamıştır. Latin dünyası gücünü yitirmiş ve merkez olma konumunu kaybetmiştir. Hem Bizans'ın *"doğu"* yani öteki olarak görülmesi ve Katoliklik/Ortodoksluk ayrımı hem de İslâm'ın Kuzey Afrika ve Orta Doğu boyunca yayılması Batı'nın yeni bir kimlik içerisinde kendisini bulmasına yol açmıştır. Akdeniz'i merkez alan Batı artık Akdeniz'in kuzeyindedir. Hıristiyanlığı kabul etmiştir ve Germenleri ötekileştirmekten vazgeçmiştir. Hıristiyanlığın Avrupa'da yayılması ve Batı Roma'nın yıkılışı Galya'nın (Fransa), Almanya'nın, Britanya'nın ve İskandinavya'nın Avrupa'nın çekirdeği olmasını sağlamıştır ve bu gerçeklik günümüze kadar bu şekilde devam etmiştir. Batı'nın (Avrupa'nın) sınırlarının Akdeniz havzasından kuzeye doğru kaymasında düşünsel sürekliliği, İslâm'ın da yayılmasına paralel olarak Hıristiyanlık öğretisi sağlamıştır. Kendini Latin-Hıristiyan geleneği ile özdeşleştiren Avrupa Eski Yunan mirasını sahiplenen Bizans'ı ötekileştirmiş ve O'nun karşısında yer almıştır. Artık Batı coğrafî anlamda tanımlanan Avrupa'nın içine hapsedilmiş, Baltık Denizi Batı'nın merkezi olmaya başlamış ve kendini Bizans/İslâm karşısında konumlandırmıştır. Roma'nın Germen akınlarına maruz kalması, Roma'nın Hıristiyanlığı kabulü, Roma'nın ikiye bölünmesi, Batı Roma'nın Bizans ve İslâm karşısında görece zayıflığı, Doğu/Batı ve Katolik (Batı Kilisesi)/Ortodoks (Doğu Kilisesi) karşıtlığı, Batı Roma'nın yıkılarak Avrupa'nın siyasi bütünlükten uzaklaşması, Kilisenin güçlenmesi ve siyasi rol üstlenmeye başlaması bütün bunlar Batı'nın ve daha dar anlamda Avrupa'nın kültürel kimliğinin şekillenmesinde önemli gelişmeler olarak değerlendirilebilir.

Germen saldırıları ve Hıristiyanlığın yayılmaya başlaması ile birlikte Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı Roma olarak ikiye ayrılması yukarıda da belirttiğimiz üzere Avrupa içerisinde köklü bir bölünmenin de başlamasına neden olmuştur. Roma'dan ayrılan ve kendisine boğazda bir şehir kuran imparator Constantinus kendisinin Roma'nın gerçek mirasçısı olduğunu iddia etmiştir. Batı Roma'nın Latin kültürü ile yoğrulmuş Hıristiyan geleneğinden farklı olarak Doğu Roma Yunan-Roma kültüründen oluşan bir gelenek yaratmıştır. Latince konuşan Batı'nın aksine Doğu Yunanca konuşmuş ve yazmıştır. Aynı dini öğretiyi takip etmelerine ve Avrupa dışında bulunan kutsal toprağa, Filistin'e gönderme yapmalarına rağmen Katolik ve Ortodoks dünyasının dini ayin ve usulleri ile kilise ritüelleri birbirinden çok farklıydı. Onları bir

araya getiren ise Kitab-ı Mukaddes (İncil), Eski Kilise ve İsa Peygamberdi. Bu ortak mirasa rağmen Bizans'ta ve Roma'da Kilise ve İmparatorluğun yetki ve statüleri birbirinden çok farklı idi. Doğu'da İmparator Kilise'nin başıydı ve kendisini İsa Peygamber'in temsilcisi olarak görüyordu ve VI. yüzyıldan itibaren *"kral"* ve *"papa"* unvanlarını taşımaktaydı. Batı'da ise Kilise ve İmparatorluk birbirinden ayrı idi. Hıristiyan imparatorların kutsal şeylerle bağlantılı olmaları için papaların yasalarına uymak, papaların da gündelik yaşamın sürdürülebilmesi için imparatorların yasalarına uyma zorunlulukları vardı. Görüldüğü üzere Doğu (Bizans) ile Batı (Roma) arasındaki bu ayrılık daha geniş anlamda Batı içindeki farklılığı da pekiştirmiştir. Latin Kilisesi'nin Avrupa'da yayılmasına paralel olarak, Doğu (Ortodoks) Kilisesi de Doğu Avrupa'da Slavlar arasında yayılmıştır. Her ne kadar Latin Kilisesi Avrupa'yı temsil ettiğini iddia etse de Hıristiyanlığın Avrupa'ya girişinden itibaren Avrupa içinde derin bir bölünme başlamıştır. Biz Ortodoksluğu Avrupa'nın batılı olmayan doğulu kökenleri olarak görüyoruz ve bu doğunun sınırlarının coğrafî Avrupa'nın ötesine geçtiğini düşünüyoruz. Batı ve Hıristiyan dünyasındaki bu düalizme rağmen Hıristiyanlığın doğuşu ve giderek Avrupalılaşması ile birlikte Batı kimliğinin inkişafında *"Hıristiyan Disiplini"* yine de önemli bir unsur olmuştur.

Hıristiyanlığın Avrupa'nın kolektif kültürel kimliğinin oluşumunda birleştirici bir unsur olması esasta VII. yüzyıldan itibaren İslâm'ın doğup gelişmesi ile mümkün olmuştur. İslâm'ın yükselişi Batı Avrupa'nın içindeki farklılıkları (Frenk, Germen, Latin vb.) bir kenara bırakarak Hıristiyan unsur üzerinde yeni bir kimlik tanımlaması yapmasını sağlamıştır. Ortak İslâm tehdidine rağmen Katolik ve Ortodoks dünyaları arasındaki ayrım ve kavga hiç bitmemiştir. İslâmiyet'in Hıristiyanlık karşısındaki ilerleyişi hızla sürmüş, VII. ve VIII. yüzyıllarda Araplar *"Verimli Hilâl"* (Irak, Suriye ve Filistin), Kuzey Afrika, Anadolu, İran ve Hindistan'a kadar yayılan bir etkiye sahip olmuşlardır. 662 senesinde kurulan Arap Emevi İmparatorluğu Kuzey Afrika'nın fethinin ardından 711 senesinde İberya yarımadasını ele geçirmiştir. Müslümanların ilerleyişi Frenkler tarafından 732 yılında Puvatya önlerinde yapılan Tur Savaşı'nda durdurulmuş ve Pireneler Doğu ile Batı, İslâmiyet ile Hıristiyanlık arasındaki sınırı teşkil etmiştir.[123] Emevi Hanedanlığının yıkılmasının ardından kurulan Endülüs Emevi Devleti İspanya'daki varlığını XV. yüzyılın sonlarına kadar sürdürmüştür. İspanya'daki

[123] Hay, **a.g.e.**, 1957, s. 25.

bu gelişmeler ve Tur Savaşı'nda verilen mücadele Avrupa'da (Batı'da) düşmanı temsil eden bir öteki kimliğinin (İslâm, Doğu, Orient) oluşmasına neden olmuştur. Bu kimlik karşısında, Roma sonrası parçalanmış bulunan Avrupa Hıristiyan disiplini etrafında kenetlenmiş ve kendine yeni bir kimlik tanımlamıştır. Haç ve Hilâl sembolleri ekseninde İslâmiyet'in ve Hıristiyanlığın çatışması Avrupa'da Avrupa-merkezli *(Eurocentric)* bir dünya görüşünün oluşmasına neden olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı ve yerine geçen Charlegmane (Şarlman) İmparatorluğu'nun Avrupa'da siyasi bütünlüğü istikrarlı bir şekilde sağlayamaması Kilise'nin önderliğinde Hıristiyan disiplinine dayalı bir Avrupa kimliğinin oluşmasına yol açmıştır. Avrupa siyasi bütünlükten uzak bir şekilde Ortaçağ'a girmiştir.

İslâm'ın tehdit olarak algılanması ve bu tehdidi bertaraf etmek için Kilise'nin organize ettiği haçlı seferlerinin amacı kutsal toprakları (Filistin) geri almak şeklinde tezahür etmiştir. Bu mücadele Batı (Avrupa) kimliğinin şekillenmesinde önemli bir yere sahip olmuştur.

674-678 ve 718'de iki defa İstanbul'un kuşatılması Bizans üzerinde İslâm'ın büyük bir baskı oluşturmasına neden olmuştur. Bizans artık Batı Anadolu'da zayıf bir şekilde vardır, fakat bir direnç noktası olarak 1453 yılına kadar Boğaz'da varlığını sürdürecektir. Doğu ile Batı, İslâmiyet ile Hıristiyanlık arasındaki bu mücadele Batı kimliğinin ya da daha dar anlamda Avrupa kimliğinin oluşmasında bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. Müslümanlar tarafından İstanbul'un kuşatılması fakat alınamaması ve yine Müslümanların Puvatya önlerindeki Tur Savaş'ında Frenklere yenilmesi Doğu ile Batı arasındaki sınırları belirlemiştir. Nitekim XIX. yüzyılın başlarında Napolyon *"Afrika Pirenelerde başlar"*[124] diyerek zihnindeki Avrupa sınırlarını ifade etmiştir. O'na göre İberya uzun yıllar İslâm'ın etkisinde kalmış, kozmopolit bir ülkedir ve Avrupa'nın dışındadır. Bu Doğu *(Orient)* ve Batı *(Occident)* karşıtlığı değişik şekiller alarak günümüze kadar devam etmiş ve ötekileştirme üzerinden bir kimlik tanımının da en önemli unsuru olmuştur.

Bize göre Hıristiyanlık birleştirici bir unsur olarak tek başına Avrupa'nın kültürel kimliğini oluşturmada yetersiz kalmıştır. Hıristiyanlık ancak İslâm tehdidi yani ötekileştirme ile birlikte Avrupa toplumlarının çeşitlilik arz eden unsurlarını tek bir kimlik altında birleştirebilmiştir. Bununla birlikte Roma'nın yıkılışının ardından siyasi

[124] I. V. Sertina, "The Moor in Africa and Antiquity: Orgins and Defination", **Golden Age of Moor,** ed. I. V. Sertina, Transaction, Londra, 1992, s. 2.

bir bütünlük ve istikrar yakalayamayan Batı dünyası feodal siyasi düzen ve Kilisenin önderliğinde Hıristiyan disiplini altında yeni bir kimlik tanımlaması yapmıştır. Roma yurttaşlığı ile özdeşleştirilen Batı kimliği yerine, Hıristiyanlık unsurunun ağır bastığı bir Avrupa kimliğinin Roma sonrası dönemde (özellikle VIII. yüzyıl ve sonrasında) ön plana çıktığını ifade edebiliriz. İlginç bir şekilde Doğu'ya ait olan Hıristiyan öğretisi Latin dünyasına ulaşmış ve Avrupalılaştırılmış, daha sonra Batı dünyasının içine çekilen Germenler tarafından da Avrupa kimliğinin kurucu bir unsuru olarak himaye altına alınmıştır. Kısacası Batı'nın dışından doğan Hıristiyanlık, Roma döneminin barbarları olan Germenlerin elinde güçlenmiş ve Avrupa'ya yeni bir kimlik kazandırmıştır.

4. Ortaçağ Döneminde Avrupa: Avrupa'nın Parçalanmışlığı ve Kilisenin Avrupa Üzerindeki Etkisi

4.1. Avrupa'nın Parçalanmışlığı: Feodal Avrupa

Antik Yunan mantığı, Roma idarî düzeni ve Hıristiyanlık disiplininin Avrupa düşüncesinin kurucu ilkeleri olduğunu yukarıda belirttik ve açıkladık. Bu düşünce sistemine aidiyet Avrupa'da yaşayan insanların Avrupalılık kimliğini oluşturması açısından bizim için önemli bir kıstastır. Antik Yunanistan'da, İskender'in Helen İmparatorluğu'nda ve Roma İmparatorluğu'nda bir Avrupa düşüncesi ya da politik Avrupa kimliğinden doğrudan bahsedilmese de, Avrupa coğrafî bir terim olarak var olmuştur. Avrupalılık ya da Avrupa kimliğinden ziyade Antikite Dönemimde Eski Yunanistan (Yunanlı), Helen İmparatorluğu (Helen) ve Pax-Romana (Romalı) kimlikleri daha çok ön plana çıkmıştır. Bununla birlikte Yunan, Helen ve Roma medeniyetlerinin kökenlerinin Doğu'da olduğunu yukarıda açıklamıştık. XIX. yüzyıla kadar bu medeniyetlerin Doğu ile olan bağlantısı ve ilişkisi Avrupa'da inkâr edilmemiştir. Ancak modernite ve buna paralel gelişen emperyalizm politikaları ile birlikte kendine yeni bir kimlik arayan Avrupa kendi kimliğini bu medeniyetlere dayandırırken onların Doğu ile olan bağlantılarını reddetmiştir.[125] Bu ise ötekini yok sayan, olumsuz ötekileştiren bir yaklaşımla kendi kimliğini tanımlama ve inşa etme çabasıdır. Biz bu yaklaşımı çalışmamızın teorik bölümünde *"kimliklerin birbirini tahrip etmesi"* olarak açıkladık ve tehlikeli bir yaklaşım olarak değerlendirdik. Antikite ve

[125] J. Philips, **The Medieval Expansion of Europe,** Oxford University Press, Oxford, 1988, s. 32.

Modern Dönemler arasında yer alan *"Ortaçağ Dönemi"* kolektif Avrupa kimliğinin inşasında önemli bir yere sahiptir. Ortaçağ dönemi ortak Avrupa kimliğinin oluşmasının önemli bir çıkış noktası olmuş ve bu dönemde yaşanan gelişmeler bu kimliği şekillendirerek gelecek dönemleri etkilemiştir. Batı kimliğinin ya da daha dar anlamda Avrupa kimliğinin doğulu kökenlerinden kopmaya başlaması ortaçağ dönemine rast gelmektedir. Bu dönemde Avrupa kendi doğulu kökenlerini reddetmeye başlamış ve O'nu (Doğu'yu) ötekileştirerek kendi kimliğini inşa etme gayreti içerisine girmiştir. Kolektif Avrupa kimliğinin inşasında Ortaçağ'ın önemi bu ötekileştirmenin tahripkârlığından kaynaklanmaktadır.

Ortaçağ Batı Roma'nın kuzeyden Germen kabilelerin akınları neticesinde 476 yılında yıkılması ile başlar ve Doğu Roma'nın merkezi olan İstanbul'un 1453 yılında Osmanlı sultanı II. Mehmet tarafından ele geçirilmesi ile sona erer. Ortaçağ döneminde Avrupa'nın temel özelliği siyasi birlikten yoksun ve zayıf olmasıdır. Ortaçağ boyunca Avrupa küresel sistem içerisinde görece ikinci derecede öneme sahip bir bölge olarak kalmıştır. Bir tarafta Amerika yerlileri ile İnka ve Aztek imparatorlukları, diğer tarafta, uzak doğuda Çinli Ming Hanedanı arasında kalan küçük Avrupa daha sonraları Afrika ve Amerika'yı keşfedebilmiş ve ardından Modern Döneme geçebilmiştir. Doğu'da Osmanlı İmparatorluğu ve Moskova Prensliği Avrupa için birer engel oluşturmuşlardır.

Avrupa Ortaçağ boyunca Asya'nın bir yarımadası görünümündedir ve diğer yerlere nazaran daha az nüfusa sahiptir. Doğu bölgelerindeki sınır değişikliğine bağlı olarak Ortaçağ'da Avrupa olarak tanımlanan alan yeryüzünün %7'si kadardır ve Avrupa'nın dörtte biri Müslüman Türklerin elinde bulunmaktadır. X. yüzyıla kadar kuzey bölgelerini içine katamadığı için Avrupa bugünkü büyüklüğünün yaklaşık üçte biri kadardır.[126] Franko-Latin ve Katolik Hıristiyanlığı kimliği ile özdeşleşen Avrupa bu hâli ile XVI. yüzyıla kadar görece önemsiz bir merkezdir.

XIII. ve XIV. yüzyıllarda Doğulu-Batı *(Oriental-Western)* bir güç olarak tanımlanan Bizans ve XVII. yüzyıla kadar da Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'yı gölgede bırakmışlardır. XIV. yüzyılın başlarında yaşanan kısa buzul çağı ve ardından 1347-1350 yıllarında meydana gelen kara ölüm (veba) Avrupa nüfusunun üçte birini yok etmiş ve Avrupa'yı zayıflatmıştır.[127] Bizans bu felaketlerden uzak kalmış ve

[126] Gerard Delanty, **Avrupa'nın İcadı,** çev. Hüsamettin İnaç, Adres Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2004, s. 108.
[127] Delanty, **a.g.e.,** s. 109.

ömrünü uzatmıştır. Müslüman dünyası ise bu dönemde siyasi, aşkerî, bilimsel-teknolojik ve sosyo-kültürel açıdan güçlenmiş ve yükselme dönemine girmiştir. Bütün bu gelişmeler ve yaşanmış ortak tarih ortak bir Avrupalılık kimliğinin oluşumunu etkilemiştir.

Batı Roma'yı yıkan kavimler göçünün en önemli sonuçlarından birisi bugün Avrupa olarak tanımladığımız bölgenin etnik ve siyasi yapısını şekillendirmiş ve çeşitlendirmiş olmasıdır. Roma sonrası dönemde (Ortaçağ'da) Avrupa'nın siyasi birlikten yoksun kalması ve arzu edilen siyasi birliği gerçekleştirememesi Avrupa'da yeni bir yönetim şeklinin doğmasına yol açmıştır: *Feodal Düzen.*

Ortaçağ Avrupası dükalıkları, piskoposlukları, prenslikleri ve kent devletlerini içine alan 500 civarında politik kurumdan oluşmaktaydı.[128] Kısacası Avrupa'da feodal bir düzen bulunmaktaydı. Feodal beyler arasındaki rekabet ve çatışmalar, savaşlar ve ittifaklar Avrupa'nın gücünü tüketiyordu. Köylü sınıfı feodal lordlarına yüksek miktarda vergi ödüyor, feodal lordlar da bağlı oldukları yüksek lord ve krallara hem vergi ödüyor hem de onların savaşlarına askerleri ile iştirak ediyorlardı. Feodal düzende bulunan Ortaçağ Avrupasında parçalı siyasi yapılar arasında bulunan yüksek gümrük duvarları nedeniyle ticaret yoğun bir şekilde yapılamıyordu. Ticaretin önündeki bu engel Avrupa'nın sadece siyasi değil sosyo-kültürel açıdan da entegre olmasını engelliyordu. Köylü ve aristokrat (lordlar-yönetici) sınıfın yanında bir de kilise kurumu bulunuyordu. Ortaçağ Avrupasında Kilise'nin egemen olduğu sosyo-kültürel bir yapı gelişmişti.

Avrupa'nın içinde bulunduğu feodal düzen Avrupa'nın birleşmesi önündeki en önemli engel olarak duruyordu. Avrupa'nın içinde bulunduğu parçalı siyasi yapı onu zayıf durumda tutarken, dış tehlikelere karşı da açık hâle getiriyordu. Farklı etnik yapılara sahip, farklı dilleri konuşan, farklı kültürel geleneklere sahip olan ve farklı siyasi yapılar içinde bulunan Avrupa halklarını birararaya getiren ise ortak bir tehdit olmuştur: *Türk-İslâm Tehdidi.*

Bu dış tehdit karşısında Avrupalıları birleştirecek güç ise Kilise Kurumu olmuştur. Böylelikle Kilise Kurumu da Avrupa yönetim sisteminde Ortaçağ ile birlikte önemli bir yer işgâl etmeye başlamıştır. Siyasi yapıların başında bulanan krallar ve lordlar ile Kilise'nin başında bulunan papalar zaman zaman ortak tehdit karşısında

---

[128] C. Tilly, **Coercion, Capital, and the European Slates AD 990-1990,** Blackwell, Oxford, 1990, s. 45.

birlikte hareket etmişler, zaman zaman da birbirleri ile mücadele içerisine girmişlerdir. Bütün bu anlatılanların sonucunda; Habermas, Hobsbawm ve Delanty'i takip ederek, Ortaçağ'da beliren kolektif Avrupa kimliğinin *"icat edilmiş"* bir birliktelik ve bir *"inşa süreci"* olduğunu ifade edebiliriz.

4.2. Kilisenin Avrupa Üzerindeki Etkisi: Hıristiyan Avrupa

Avrupalılığın ya da Avrupa kavramının coğrafî bir terim olmanın ötesinde kültürel ve politik bir kimlik oluşturacak şekilde ortaya çıkması Hıristiyanlık disiplinin Avrupa'ya yayılması ile mümkün olmuştur. Hıristiyanlığın Avrupa'da VIII. yüzyılda yaygınlaşması ve buna paralel olarak VII. yüzyılda İslâmiyet'in doğması ve yayılması, ortak Avrupa kimliğinin inşasında Hıristiyanlığın birleştirici bir unsur, İslâmiyet'in ise öteki olarak algılanmasına neden olmuştur. Eski Yunan, Helen ve Roma İmparatorluklarındaki Batı-Doğu karşıtlığı yerini Hıristiyanlık-İslâmiyet karşıtlığına bırakmıştır. Avrupa kimliği Hıristiyanlık ortak paydası altında ve İslâmiyet karşıtlığında şekillenmiştir. Hemen hemen bugünkü Avrupa'nın coğrafî sınırları Hıristiyanlaştırılmış ve Hıristiyanlık territoryal Avrupa kimliğinin oluşmasını sağlamıştır.

Yukarıda da açıkladığımız gibi Hıristiyanlık içerisindeki Latin-Katolik ve Yunan-Ortodoks dünyaları arasındaki fay hattında gerilim Ortaçağ boyunca devam etmiş ve Avrupa kimliği daha çok (özellikle Yunan-Ortodoks dünyasının İslâmiyet'in baskısı altında bulunması ve daha sonra egemenliğine girmesi ile) Latin-Katolik kimliği ile özdeşleştirilmiştir. Roma Kilisesinin güçlenmesi ile birlikte Latin Hıristiyanlığı Avrupa kimliğini içselleştirmiş, Ortodoksluk Avrupa'nın dışına itilmiştir.[129] Avrupa kimliğinin oluşmasında Hıristiyanlığın birleştirici, İslâmiyet'in de öteki bir unsur olarak ortaya çıkması Roma sonrası döneminin hikâyesi olup, Ortaçağ olarak tanımlanan döneme rast gelmektedir.

Ortaçağ hem Hıristiyanlığın Avrupa'da Germenler arasında yaygınlaşması yani Hıristiyanlığın Avrupalılaşması hem de İslâmiyet'in İspanya, Kuzey Afrika, Anadolu ve Balkanlarda yayılması dönemidir. Doğu ve Batı yani İslâmiyet ve Hıristiyanlık arasındaki bu yeni sınırlar boyunca mücadele Ortaçağ boyunca devam etmiş ve Avrupa kimliğinin şekillenmesinde bu mücadele en önemli unsur olmuştur. İslâmiyet'in

---

[129] Ruud Koopmans, "Religious Fundamentalism and Out-Group Hostility Among Muslims and Christians in Western Europe", **WZB Berlin Social Science Center,** March 2014, s. 9. http://bibliothek.wzb.eu/pdf/2014/vi14-101.pdf, (Erişim 04.04.2014).

Avrupa'ya doğru yayılması ve Avrupa'da yaşayan insanlar için tehdit oluşturmaya başlaması onların bu tehdit karşısında ittifak kurmalarına zemin hazırlamıştır.

Avrupa Roma sonrası dönemde yani Ortaçağ'da siyasi birlikten uzak, küçük ve zayıf siyasi birimlerin olduğu bir kıtadır. Bu kadar farklı unsurları İslâm tehdidi karşısında biraraya getirecek olan ise Kilise önderliğindeki Latin-Katolik Hıristiyan dünyası olmuştur. Batı'nın (Latin-Katolik dünyası) ve Doğu'nun (İslâmiyet) kendi ve öteki olarak bu konumlanması Avrupa kimliğinin Ortaçağ'daki en belirleyici özelliğidir. Ortaçağ Avrupasında Kilise'nin egemen olduğu sosyo-kültürel bir yapı gelişmiştir. Buna karşılık Batı'ya, Avrupa'ya yayılan İslâm medeniyeti siyasi açıdan istikrarlı ve askerî açıdan güçlü bir aktör olarak Avrupa için ciddi bir tehdit oluşturmuştur. VIII. yüzyıldan itibaren kendini güney batıdan gelen Endülüs Emevi ve güney doğudan gelen Türk tehditleri altında hisseden Avrupa Hıristiyan şemsiyesi altında birleşerek bu tehdide karşı koymuş ve bu durum Hıristiyan kültürel kimliği altında bir Avrupa'nın şekillenmesini sağlamıştır. Bu mücadelenin yapısı gereği Kilise'nin Avrupa'da önemi, etkinliği ve meşruiyeti artmış ve Kilise 1648 Westphalia Barışı'na kadar Avrupa siyasi sisteminin en önemli aktörü konumunda olmuştur.[130]

Avrupa'nın zayıf ve parçalı siyasi ve askerî yapısı karşısında İslâmiyetin ve daha sonra İslâmiyeti kabul etmiş olan Türklerin yakın tehdidi Avrupalıları Kilise önderliğinde Hıristiyanlık şemsiyesi altında birleştirmiştir. Bu şekilde gelişen Hıristiyan birliği anlayışı Ortaçağ Avrupasına yeni kimliğini kazandırmıştır. Kilise'nin sadece Hıristiyanlık referansını kullanarak Avrupa'da birliği sağlaması ve Hıristiyanlığı yaygınlaştırması mümkün değil iken, bir öteki düşman karşısında ortak bir kimlik tanımlaması yaparak bu kimliği güçlendirdiğini görmekteyiz. Ortaçağ boyunca Avrupa'da oluşan bu Hıristiyan birliği anlayışı zaman zaman Endülüs Emevilerinin ilerleyişinin Pirenelerde durdurulması gibi Doğu karşısında savunmada olmuş, zaman zaman da Haçlı seferlerinde olduğu gibi saldırı durumunda bulunmuştur. Gerek savunma durumunda olsun gerekse saldırı durumunda olsun Avrupa'yı bir araya getiren tehdit İslâm ve birleştiren ise Hıristiyanlık unsuru olmuştur.

Hıristiyanlığın doğduğu toprakların kurtarılması için Filistin'e yapılan Haçlı seferleri *"haç"* sembolü etrafında bir haçlı ideolojisi oluşturmuş bu da Avrupa'da Hıristiyan birliği fikrinin gelişmesini sağlamıştır. Kısaca Ortaçağ boyunca Avrupa ile

[130] Simon Newman, "Religion in the Middle Ages", **The Finer Times,** http://www.thefinertimes.com/Middle-Ages/religion-in-the-middle-ages.html, (Erişim 02.01.2014).

Kilisenin, Avrupalılık ile Hıristiyanlığın özdeşleştirildiği, İslâm *(öteki)* karşısında eklemlenerek bir kimlik oluşturulduğunu ifade edebiliriz.

Roma'dan sonra Avrupa'nın siyasi birliğini sağlayamaması onun en önemli eksikliğiydi. Özellikle küçük prenslikler arasındaki mücadele Avrupa'nın gücünü tüketiyordu. Roma'dan sonra günümüze kadar Avrupa'nın en önemli sorunu Avrupa'da birliği sağlamak ve bu yolla barışı tesis etmek olmuştur. Roma sonrası Ortaçağ'da bu yolda çeşitli adımlar atıldığını ve çeşitli projeler geliştirildiğini görmekteyiz. IX. yüzyılda Charlegmane (Şarlman) Kilise'nin de desteğini alarak Kutsal Roma Germen İmparatorluğunu kurmuş (742-814) ve Hıristiyanlık ilk defa siyasi bütünleşme için bir araç olarak kullanılmıştır.[131] Charlemagne da tarih kitaplarında *"Rex Pater Europae" (Avrupa'nın babası)* olarak yerini almıştır.[132] Bu aslında Hıristiyan temeli üzerinde siyasi bir Avrupa'nın doğuşu idi. Fakat Kutsal Roma Germen İmparatorluğu projesi başarısızlıkla sonuçlandı.

X. yüzyıldan itibaren Avrupa'da bir birlikten her zaman söz edilmiş, fakat bu birlik Hıristiyan birliği şeklinde algılanmıştır. Avrupa'nın içinde bulunduğu zayıflıktan kurtulması, İslâm karşısında kendisini koruması ve kendi içerisindeki mücadelelere son verip barışı tesis etmesi için *"Birleşik Avrupa"* kurma düşünceleri her zaman dile getirilmiştir. 1310 yılında yazdığı *"Monarchia"* isimli eserinde şair Dante Avrupa'da bir birlikten söz etmiştir. Dante'ye göre Avrupa'da savaşların önlenmesi ve Roma'nın yeniden canlandırılması kıtada tek bir yönetimin kurulması ile mümkün olabilecekti.[133] XIV. yüzyılda Pierre Dubois Avrupa'daki prensliklere çağrı yaparak ortak bir konseyin kurulması ve bu konsey aracılığı ile uyuşmazlıkların çözümünü önermiştir.[134] Ortaçağ boyunca Avrupa'da siyasi parçalanmışlığın önüne geçmek ve İslâm tehdidini bertaraf etmek için yapılan birlik çağrılarının hepsinin Hıristiyanlık ortak paydasında yapılması öngörülmüş ve Kilise'ye burada öncü rol verilmiştir. Dolayısıyla Ortaçağ'da bir Avrupa düşüncesinin ve kimliğinin oluşumunda Hıristiyanlık ortak paydasının önemli bir birleştirici unsur olduğunu görmekteyiz.

Kutsal Roma-Germen İmparatorluğunun kurulması ile birlikte Avrupa ilk defa coğrafî olmanın ötesinde siyasi bir kavram olarak öne çıkmış ve Hıristiyanlığın da

---

[131] Nedret Kuran Burçoğlu, "Avrupa ve Avrupalılık", **Akademik Araştırmalar Dergisi,** Vol.: 6, No: 23, Kasım 2004 - Ocak 2005, s. 11.
[132] G. Barraclough, **European Unity in Thought and Action,** Blackwell, Oxford, 1963, s. 12.
[133] Richard Vaughan, **Twentieth-Century Europe: Paths to Unity,** Croom Hell, London, 1979, s. 14.
[134] Dennis Swann, **The Economicsof the Common Market,** Penguin Books, New York, 1990, s. 1.

Avrupa'da içselleştirilmesi Avrupa'nın kültürel bir kimlik kazanmaya başlamasına yol açmıştır. Fakat yine de Ortaçağ'da Avrupa çapında bir bütünleşmeden söz etmek pek mümkün değildir. Bize göre Ortaçağ'ın önemi Avrupa kavramını coğrafî olmanın ötesinde siyasi ve kültürel olarak tanımlaması ve geleceğin *"Avrupa"*sının temellerini atmış olmasıdır. Kilisenin desteğini alsa da Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu Avrupa'nın tümüne egemen olamamıştır. Ortaçağ'da Avrupa'da yaşayan insanlar açısından bakacak olursak, kendilerini doğrudan Avrupalı olarak hissedebilecekleri bir aidiyet duygusunun oluşmadığını görmekteyiz. Dış tehdit (İslâmiyet-Türkler) Avrupalıları Kilise önderliğinde birleştiren esas unsur olmuştur. Yoksa Avrupalıların köylerinden, kasabalarından ve feodal beylerinden başka aidiyet hissedebilecekleri başka bir unsur ortaya çıkmamıştır. Tarım toplumu halinde bulunan Avrupa'da feodal düzenin dışında bir siyasi kurumun gelişmesi de pek mümkün olmamış ve Kilise Avrupa'nın önemli bir kesimine hitap etme fırsatı yakalamıştır. İslâm tehdidi de Kilise'nin işini kolaylaştırmıştır.

Bununla birlikte feodal bir düzen içerisinde bulunan Avrupalılar arasında yavaş yavaş etkileşimin de başladığını söyleyebiliriz. Bu etkileşim geleceğin *"Avrupa"*sının temellerinin atılmasında önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Kutsal topraklara düzenlenen Haçlı Seferleri, Roma, Kudüs ve İspanya'ya yapılan haç yolculukları ve yavaş yavaş gelişmeye başlayan ticaret Avrupalılar arasında iletişimin ve etkileşimin başlamasına neden olmuştur. Bu etkileşim daha çok aristokratlar ve din adamları seviyesinde olmuş ve sıradan Avrupalıları kapsamamıştır. Bu nedenle ortak bir Avrupa düşüncesi elit bir fikir olarak kalmış ve halk arasında yaygınlaşmamıştır.

İslâm tehdidi farklı dilleri ve etnik kökenleri bünyesinde barındıran Avrupa'nın kültürel bir temel üzerinde birleşmesine yardımcı olmuştur. Olumsuz bir *"öteki"* üzerinden kurgulanan bu bütünleşme (kültürel kimlik) Avrupa tarihi boyunca insanların zihinlerinde yer etmiştir. Ne zaman bir Avrupa tanımı yapılsa bu Türk-İslâm unsuru karşıtlığı ile yapılmıştır. Papa II. Pius (1405-1464) *"Türk aynasından yansıyan Avrupalı"* sıfatını kullanmış ve bunu da Hıristiyanlık ile özdeşleştirmiştir.[135]

Avrupa'daki kültürel çoğulculuk ve Avrupa'nın siyasi olarak parçalanmışlığı ortak bir Avrupa kimliğinin oluşturulmasının önündeki en önemli engeldi ve bu engel olumsuz bir *"öteki"* yaratılarak aşılmaya çalışılmıştır. Bu noktada Hıristiyanlık ortak

[135] Malcolm Edward Yapp, "Europe in the Turkish Mirror", **Past and The Present,** London, No: 137, 1992, s. 141.

paydası altında bir yandan İslâm karşıtlığı diğer yandan da Yahudi karşıtlığı ön plan çıkarılmıştır. Aksi takdirde ortak bir politik kültürden yoksun olan Avrupa'nın bütünleşmesi imkânsız görülmüştür. Bütün bu çabalara rağmen Ortaçağ'da Avrupa'nın bütünleştirildiğini ve ortak bir Avrupa kimliği oluşturulduğunu söylemek pek mümkün değildir. Avrupa kendi içinde homojen olmadığı için, bu dönemde kendini her zaman bir *"öteki"* üzerinden tanımlama yoluna gitmiştir.

5. Modernite Döneminde Avrupa

5.1. Erken Modern Dönemde Avrupa: Coğrafî Keşifler, Rönesans, Reformasyon, Aydınlanma ve Avrupalılık Kimliği

XV. yüzyılın sonuna kadar Avrupa fikri ve bu fikre aidiyeti gösteren Avrupa kimliği ya da Avrupalılık Hıristiyan disiplininin etkisi altında ve Türk-İslâm karşıtlığı temelinde gelişmiştir. İstanbul'un 1453 yılında Türkler tarafından fethedilmesi ve Batı Avrupalı güçlerin 1492 yılından sonra batıya yönelmesi (kolonyal genişleme döneminin başlaması) ile birlikte Avrupa kimliğinin inşasında birleştirici bir unsur olan Hıristiyan disiplini faktörünün etkisinin giderek azaldığını görmekteyiz. XV. yüzyıldan sonra doğuda Osmanlı yayılmasına karşı gösterilen direnç ve Avrupalı olmayan güçlerle (uygar olmayan yeni dünya) yüzleşme ortak bir Avrupa kimliği inşasının temel dayanakları olmaya başlamıştır. Her nekadar bu dönemde Hıristiyan disiplini Avrupa kimliği üzerindeki öncelikli etkisini kaybetmeye başlasa da, hiçbir zaman bu etki tamamen kaybolmamıştır. Erken Modern Dönemde ve özellikle XVI. ve XVII. yüzyıllarda doğuda Osmanlı ilerleyişinin durdurulmasını sağlayan motivasyon Roma Kilisesi liderliğindeki Hıristiyan dünyası *(Christendom)* anlayışı olmaya devam etmiştir. Yine Hıristiyanlık, coğrafî keşiflerle başlayan süreçte *"Hıristiyan misyonerliği"* adı altında Avrupa'nın emperyal genişlemesinin meşruiyet alanını sağlamıştır. Kısaca Hıristiyan disiplini anlayışının Avrupa fikri ve bu fikre aidiyeti gösteren Avrupa kimliği üzerindeki etkisinin Ortaçağ sonrası dönemde azalarak da olsa devam ettiğini rahatlıkla ifade edebiliriz. Nitekim Delanty, Avrupa'nın Hıristiyanlıktan radikal bir şekilde hiçbir zaman kopmadığını, aksine dinin Avrupalılık tanımında önemli bir yer işgâl etmeye

devam ettiğini ve Aydınlanma ile birlikte bunun seküler bir görünüm kazandığını ifade etmektedir.[136]

Avrupa'nın doğuya doğru genişleme çabalarının (Haçlı Seferleri) başarısızlığa uğraması ve Müslüman-Türkler tarafından güneydoğu Avrupa'nın fethedilmesi Avrupalıları batı yönünde genişlemeye itti ve keşifler çağı olarak adlandırdığımız kolonyal genişleme dönemi başlamış oldu. Bu arada XV. yüzyılın sonunda İspanya'daki Müslümanlar ve Yahudiler de güneybatı Avrupa'dan atılmıştı[137] ve Avrupalıları batıda sınırlayacak bir güç de bulunmuyordu. Kilisenin dışında, Batı Avrupalı mutlakîyetçi güçler ve Karşı-Reformcu Roma Katolikliğinin *(Protestanlık)* güdümü altındaki bu genişleme yeni bir Avrupa kimliğinin oluşmasına yol açtı. XV. yüzyıl sonrasında oluşan bu yeni Avrupa kimliği Hıristiyan kökenlerinden uzaklaşmanın yanında yeni bir *"Batı"* miti doğurdu ve Avrupa kimliğini de kapsayan bir Batı kimliği ve Batılılık anlayışını gündeme getirdi. Hıristiyan değerlerinden ayrı Avrupa değerleri olarak tanımlanabilecek değerler üzerinde yeni bir Avrupa'nın doğuşu da böylelikle başlamış oldu. Yeni Avrupa değerleri Amerika'nın keşfi ile birlikte yeni dünyaya yayıldı ve daha geniş anlamda Batı kimliğinin de çıkış noktasını oluşturdu. Bu kapsamda Ortaçağ boyunca Avrupa kimliğinin tanımında *"öteki"* olan unsuru oluşturan Müslüman-Türklerin yerini yeni dünyanın *"barbarları"* almıştı. Avrupalılar keşfettikleri bu yeni dünyaya kendi değerlerini götürerek uygarlığı ve Hıristiyanlığı yaymak misyonunu üstlendiler. Aslında bu misyon kendi sömürgecilik politikalarının meşruiyetini sağlayan bir araç olarak ortaya çıktı. İlerleyen dönemlerde Hıristiyanlık da Avrupa değerleri ile özdeşleşmeye başladı.[138]

Avrupa'nın doğudan koparak coğrafî keşiflere yönelmesi, yeni dünyayı keşfetmesi, Rönesans, Reformasyon ve Aydınlanma süreçlerini yaşaması Avrupa'nın Hıristiyan temellerinden ayrı ve seküler bir *"kendi"* tanımı yapmasına da yol açmıştır. Coğrafî keşiflerin sağladığı zenginlik ve merkantalist ekonomi anlayışı Avrupa'da ticaretle uğraşan burjuva sınıfının da yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamasına neden olmuştur. Bu burjuva sınıfının aristokrat-yönetici sınıfı ve Kilise ile mücadelesi ve bu muhafazakâr güçleri sınırlandırması modern dönem Avrupa tarihinin en önemli özelliği

---

[136] Gerard Delanty, "The Limits and Possibilities of a European Identity: A Critique of Cultural Essentialism", **Philosophy and Social Criticism,** Vol.: 21, No: 24, ss. 15-36.
[137] Franco Cardini, **Avrupa ve İslâm,** çev. Gürol Koca, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 164.
[138] Merry E. Wiesner-Hanks, **Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789,** çev. Hamit Çalışkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2012, ss. 557-572.

olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mücadele hiç şüphesiz Avrupalılık kimliğinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Ticaretin gelişmesi ve burjuva sınıfının zenginleşmesine paralel olarak; Avrupa'da gelişen düşüncelerin insanı yüceltmesi, Kilise'nin etkisi dışında yeni değer yargılarının oluşması, doğa bilimlerinde yaşanan gelişmeler aklın ve bilimin toplumsal hayata egemen olmasını sağlamış ve Avrupa'da Rönesans'ın gerçekleşmesine yol açmıştır. XV. yüzyıl Avrupası Kilisenin etkisinden yavaş yavaş kurtulmaya başlamış ve Ortaçağ döneminde bağlarını kopardığı Antikite döneminin zengin bilimsel bilgisine tekrar erişmeye başlamıştır. Rönesans'la birlikte sağlanan Avrupa düşüncesindeki yenilenme Hıristiyan dünyasının bütünlüğü anlayışını yıkarak Reformasyon olarak tanımlanan süreci hızlandırmıştır. Coğrafî keşifler, merkantalizm ve kapitalizmin gelişmesine paralel olarak, Avrupa düşüncesinde yaşanan bu radikal değişimlerin, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Aydınlanma Çağı olarak tanımlanan dönemde entelektüel çerçevesi çizilmiş ve Avrupa modern döneme geçiş yapmıştır.[139]

Coğrafî Keşifler, Rönesans, Reformasyon, Aydınlanma, kapitalizmin ortaya çıkışı ve laikleşme Avrupa'nın siyasi yapısını da değiştirmiştir. Modern Avrupa ulus-devlet ve ulusal kimliklerden müteşekkil bir kıta haline bürünmüştür. Avrupa düşüncesinde yaşanan bu paradigma değişimi Avrupa kimliği ve Avrupalılık anlayışını da radikal bir şekilde değiştirmiştir. Nihâyet Avrupa kavramı da XV. ve XVIII. yüzyıllar arasında yaşanan bu süreçten sonra Hıristiyanlık kavramının yerini alabilmiştir.

XVI. yüzyıldan itibaren, Avrupa'nın teknolojik alanda meydana gelen gelişmelerden faydalanarak yeni dünyayı (Amerika, Afrika ve Uzakdoğu) keşfetmeye başlaması ve bu ülkelerdeki bütün kaynakları ve imkânları kendi kıtasına aktarması *"sömürgecilik"* olarak tanımladığımız süreci başlatmıştır.[140] Sömürgecilik süreci Avrupalı güçlerin yeni dünya ile yoğun bir temasa girmesini sağlamıştır. Sosyo-kültürel, ekonomik, siyasi ve askerî açıdan zayıf olan bu bölgeler Avrupa'nın etkisi altında kalmıştır. Avrupa dünyanın bu geri kalmış ülkelerinin kaynaklarını ve imkânlarını kullanırken, insanî olmayan sömürgecilik politikasını da bu ülkelere *"uygarlığı"* götürme misyonu ile açıklayarak meşru kılma yoluna gitmiştir. Avrupa'nın yeni dünya ile temasa girmesi kendini uygar toplum olarak tanımlamasına ve bu uygar

[139] Russ, **a.g.e.,** ss. 101-109.
[140] Sander, **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e,** ss. 225-226.

toplum karşısında da uygar olmayan toplumları *"öteki"* olarak görüp, üstün bir Avrupa kimliği tanımlaması yapmasına neden olmuştur. Uygarlığa dayalı bu yeni tanım politik olmayan kültürel bir kimlik tanımlaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna paralel olarak Reformasyonla birlikte başlayan ve Aydınlanma ile sekülerleşen Hıristiyanlık Avrupa'nın ortak değeri olarak belirmiştir. Böylelikle *"uygarlık"* bir yandan Avrupa'yı tanımlayan bir kavram olarak ortaya çıkarken, diğer taraftan da Hıristiyanlığın yerini almaya başlamıştır. Avrupa artık Aydınlanmanın değerleri ile tanımlanan yeni kimliğine kavuşmuş ve uygar olmayan dünya karşısındaki konumlanması ile bu yeni Avrupa kimliğini pekiştirmiştir.

Bu noktada yukarıda da vurguladığımız Hıristiyanlığın Avrupalılık kimliğinin tanımlanmasındaki öneminin tedricen azalması konusuna tekrar dönmek istiyoruz. Erken Modern Dönem olarak tanımladığımız 1492 (Avrupa'nın batıya yöneldiği ve coğrafî keşiflerin başladığı tarih)-1789 (Fransız İhtilâli) yılları arasında Hıristiyanlık yeni dünya karşısında Avrupalılık kimliğinin tanımlanmasında önemini ağırlıklı olarak korumuştur. Hıristiyanlığın yaygınlaştırılması düşüncesi ile Hıristiyan misyonerliği duygusu Avrupa'ya ortak bir kimlik sağlama konusunda yardımcı olmaya devam etmiştir. Bununla birlikte Avrupa'nın sömürgecilik politikası da Hıristiyan misyonerliği şemsiyesi altında meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Reformasyon ve Aydınlanmanın sağladığı düşünce değişimi ile birlikte Fransız İhtilâli'nden sonra Hıristiyanlığın Avrupa'nın uygarlık değerleri ile özdeşleşmeye başladığını ve Hıristiyanlığın *"uygarlık"* söyleminin gölgesinde kaldığını görmekteyiz. Nitekim Napolyon Savaşları'ndan sonra toplanan 1815 Viyana Kongresi'ne Papalığın davet edilmemesi[141] ve 1856 Kırım Savaşı'ndan sonra toplanan Paris Konferansı'na, yıllarca Avrupa'nın *"ötekisi"* olmuş Osmanlı'nın Avrupa ailesinin bir parçası olarak görülmesi ve konferansa davet edilmesi[142] Avrupa'nın kendisini artık laik temellere dayalı *"uygar"* Avrupa olarak tanımladığını gösteren çarpıcı örneklerdir. Bununla birlikte; XVII. yüzyıl sonrasında Müslüman-Türklerin zayıflaması (özellikle 1571 İnebahtı Savaşından sonra) ve Avrupa için ciddi bir tehdit oluşturmaması, Osmanlı'yı *"öteki"* olarak tanımlanmaktan uzak tutan nedenler arasında olduğunu da belirtmemiz

[141] Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1999),** Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 35.
[142] Oral Sander, **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü,** İmge Kitabevi, 2. Baskı, 2000, Ankara, ss. 224-237

gerekmektedir.[143] Kısacası hem Avrupa hem de Avrupa dışında yaşanan gelişmeler Avrupalılık kimliğinin şekillenmesinde önemli etkilere sahip olmuştur.

Ortaçağın başlarında Hıristiyanlığın; Doğu (Ortodoks) ve Batı (Katolik) Hıristiyanlığı olarak ikiye ayrılmasından sonra, XVII. yüzyılda Avrupa'da yaşanan din savaşlarının ardından Latin Hıristiyanlığı da kendi içinde çeşitli bölünmeler yaşamıştır. 1618-1648 Otuz Yıl Savaşları sonunda imzalanan Westphalia Barış Antlaşması ile bir yandan Avrupa'da ulus-devletler kurulmaya başlarken diğer yandan da Latin Hıristiyan dünyası kendi içerisinde bölünmeler yaşamıştır. Roma Katolikliği, Anglikanizm, Luthercilik, Kalvanizm ve onun Prüten mezhepleri ortaya çıkmıştır.[144] Reformasyonla birlikte Hıristiyan dünyası farklı bir görünüm almıştır. Bununla birlikte Ortodoks dünyası ise hâlen Osmanlı etkisi altında bulunuyordu. Avrupa'da yaşanan bu gelişmeler, özellikle modernizmle birlikte Hıristiyanlığın Avrupa'nın ülkesel kimliği olmaktan uzaklaşmasına neden olmuştur. Sona eren Hıristiyanlık değil, ortak Avrupa kimliği kapsamında Hıristiyanlığın birleştirici gücü idi. Avrupa'da Hıristiyanlık tamamen dini değerler sistemi haline gelmiş seküler bir görünüm kazanmıştır. Bununla birlikte; Latin Hıristiyanlığı içerisinde Reformasyonla ortaya çıkan Protestan-Kuzey ve Katolik-Güney ayrımı arasındaki fark hiçbir zaman Katolik-Latin-Batı ve Ortodoks-Yunan-Doğu arasındaki kadar geniş olmamıştır. Herşeye rağmen Avrupa için Hıristiyanlığın kültürel bir Avrupa kimliği için önemli bir dayanak noktası olmaya devam ettiğini kolaylıkla söyleyebiliriz. Fakat Hıristiyanlık, ulus-devletin ve ulusal kimliklerin ortaya çıkması ile başlayan süreçte politik Avrupa kimliği tanımında kendine yer bulamamıştır.

5.2. Fransız İhtilâli ve Avrupalılık Kimliği

Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik söylemleri ile başlayan 1789 Fransız İhtilâli yalnızca Fransa'da değil aynı zamanda tüm Avrupa'da etkili olmuş ve modern dönem Avrupa kimliğini şekillendirmiştir. Fransız Devrimine paralel olarak; Avrupa ve özellikle Batı Avrupa, Aydınlanma dönemi sonrası Sanayi Devrimi sürecini yaşamaya başlamıştır. Aynı zamanda Fransız İhtilâlinin yaydığı *"ulusçuluk"* Avrupa'da ulus-devletleşme sürecini daha da hızlandırmıştır. Fransız İhtilâlinin temelinde yatan asıl

---

[143] Aslı Çırakman, "Avrupa Fikrinden Avrupa Merkezciliğe", **Doğu Batı Düşünce Dergisi,** Doğu Batı Yayınları, İstanbul, Sayı: 14, 2001, ss. 35-43.
[144] Sander, **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e,** ss. 83-88.

neden Avrupa'da oluşan burjuva sınıfının, Eski Rejim'in sahiplerine duyduğu tepkidir. Eski Rejim'in sahibi olan aristokrat-yönetici sınıf ile Kilise'ye karşı köylü sınıfını yanına alarak mücadele eden burjuva sınıfı Avrupa'nın sosyo-kültürel ve politik çehresini de değiştirmiştir.[145] Şüphesiz bütün bu gelişmeler yeni bir Avrupalılık anlayışı yaratmıştır.

Fransız İhtilâlinin yaydığı evrensel fikirler ve buna dayalı idealizm başlangıçta Avrupa'nın önemli bir kesiminden de destek almıştır. Fakat Fransız İhtilâlinin ulusçuluk doktrini kısa zaman içerisinde burjuva sınıfının dar milliyetçiliğine dönüşmüştür. Burjuva sınıfı Avrupa'da feodal düzene dayalı mulakîyetçi rejimlerin yıkılarak yerine daha geniş pazarlara imkân tanıyan ulus-devletlerin kurulmasını istemiştir. Bununla birlikte Fransız İhtilâlinden sonra kurulan cumhuriyet rejimini idare eden Direktuvar Konseyi Fransız İhtilâlinin evrensel değerlerini Fransız ulusunun emperyal politikaları için kullanmıştır.[146] Evrensel değerleri yayma idealinde olan Fransız İhtilâli kısa sürede yolundan sapmış ve Napolyon Savaşları ile birlikte Fransa'nın Avrupa'da emperyal genişlemesi olarak karşımıza çıkmıştır. Napolyon Fransa merkezli ve Fransız değerleri ile bağlı bir Avrupa yaratma girişiminde bulunmuştur. Fakat bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu nedenle Fransız İhtilâlinin yaydığı evrensel değerlerlerin uygarlık nosyonuna bağlı olarak ortak bir Avrupa kimliği duygusunu bir taraftan yaratırken, diğer taraftan da Fransa'nın emperyal politikaları nedeniyle bu duyguyu zayıflattığını ifade edebiliriz.

Bize göre Fransız İhtilâli ortaya koyduğu evrensel değerlerle modern Avrupa'nın inşasında önemli bir yere sahiptir. Bu evrensel değerler Avrupa'ya Hıristiyan söyleminden ayrı laik bir kimlik kazandırmıştır ve onu dünyanın geri kalanından farklı kılmıştır. Kıta Avrupası bu evrensel değerlerden Napolyon Savaşları dolayısıyla doğrudan etkilenmiştir. Bununla birlikte Fransız İhtilâlinin *"kalıcı"* bir ortak Avrupa kimliği inşa etmede başarılı olduğunu ifade edemeyiz. Bunun üç temel nedeni olduğunu değerlendiriyoruz.

Öncelikle yukarıda da belirttiğimiz gibi Fransız İhtilâlinin evrensel değerleri Fransız ulusunun emperyal araçları olarak kullanılmış ve Fransa etkisinde bir Avrupa yaratılmak istenmiştir. Bu dönemde İhtilâlin değerlerine bağlılık Fransa'ya bağlılıkla özdeşleştirilmiş ve Napolyon döneminde Fransa'nın emperyal politikaları ile bu

[145] Uçarol, **a.g.e.**, ss. 10-12.
[146] Uçarol, **a.g.e.**, s. 19.

düşünce Avrupa'ya yayılmak istenmiştir. Fakat Roma İmparatorluğuna benzer ve Avrupa ile özdeşleşen Fransız İmparatorluğu vizyonu rasyonel olmadığı için başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

İkinci olarak Fransız İhtilâli sonrası ortaya çıkan ulusçuluk, ulus-devlet ve ulusal kimlik anlayışları ortak bir Avrupa kimliği anlayışının önüne bir engel olarak çıkmıştır. Fransız İhtilâlinin ulusçuluk fikri kısa zamanda Avrupa'yı etkisi altına almış ve toprağa dayalı milliyetçilik anlayışının önünü açmıştır. XIX. yüzyıl Avrupa'da mutlakîyetçiliğe dayalı feodal düzenin tamamen yıkılarak, yerine ulus-devletlerin kurulmaya başlandığı bir dönem olmuştur. Örneğin 1831'de Belçika'nın Hollanda'dan ayrılması, yine 1830 yılında Yunanistan'ın, 1878 yılında Romanya ve Sırbistan Osmanlı'dan ayrılması[147] Avrupa'yı ulus-devletlerden kurulu bir sisteme dönüştürmüştür.

Üçüncü olarak; bize göre Fransız İhtilâli ve yaydığı fikirler ile Napolyon Savaşları Avrupa'yı birleştirmekten öte bir bölünmeye itmiştir. Fransız İhtilâli her nekadar etkisini tüm Avrupa'da gösterse de en büyük etkiyi Batı Avrupa'da göstermiştir. Batı Avrupa devletleri kısa süre içerisinde ihtilâlin yaydığı fikirlerden de etkilenerek ulus-devletleşme ve aynı zamanda meşrutî monarşiler kurma yoluna gitmişlerdir. Fransız İhtilâlinin yaydığı fikirler Orta ve Doğu Avrupa'daki İmparatorlukların yıkılmasına neden olacağından; özellikle Fransız orduları karşısında Rus İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Prusya büyük bir direnç göstermişlerdir.[148] Bu durum Avrupa tarihinde belki de ilk defa doğu ve batı olmak üzere iki farklı Avrupa sisteminin belirmesine neden olmuştur. Kıta Avrupasının tek bir gücün eline geçmesini istemeyen İngiltere ise Fransa'nın emperyal politikalarının karşısında yer almıştır.

Görüldüğü üzere Fransız İhtilâlinin evrensel değerleri bir yandan Avrupa'ya ortak bir kimlik kazandırma imkânı tanırken, diğer taraftan da Avrupa devletlerini jeopolitik açıdan birbirinden uzaklaştırmıştır. 1814 yılında Waterloo Savaşı'nda Fransız ordusunu yenen Avrupalı güçler (İngiliz, Prusya, Avusturya ve Rus güçleri) 1815 yılında topladıkları Viyana Konferansında Avrupa'yı İngiltere, Fransa, Prusya, Avusturya, Rusya ve bununla birlikte birçok küçük devlet ve prenslikten oluşan bir

[147] Uçarol, **a.g.e.**, ss. 120, 153, 355.
[148] Roberts, **a.g.e.**, ss. 433-437.

sisteme dönüştürmüşlerdir.[149] Uluslararası ilişkiler literatürüne *"Güç Dengesi Sistemi"* olarak giren bu sistemde kıtaya hiçbir güç tek başına hâkim olmayacaktı. Bu sistemde her bir devlet kendi çıkarları doğrultusunda diğer devletler ile ittifaklar kurma yoluna giderek kıta içerisindeki dengeyi sağlamaya çalışacaklardı.[150] Daha önce Viyana Konferansına benzer konferanslar (1648 Westphalia ve 1713 Utrecht) toplanmış ve Avrupa'da devletler arasında belli kurallar çerçevesinde ilişkilerin gelişmesine zemin hazırlanmıştı. 1815 Viyana Kongresi bazı uluslararası hukuk kurallarının konferansta kabul edilmesi ve Avrupa'da güç dengesi sistemine dayanan bir sistem kurması açısından önemlidir.[151] Ortak bir Avrupa kimliğinin inşası açısından da bu gelişmeler önemli bir yere sahiptir. Bir kere devletlerarası ilişkilerden Hıristiyanlığın uzaklaştırılması, sekülerleşme, Papalığın Viyana Konferansına davet edilmemesi, Avrupalı devletlerin ulusal çıkar *(raison d'etat)*[152] temelli ilişkiler geliştirmeye başlamaları ve Avrupa'da güç dengesini koruma çabaları yeni bir Avrupalılık anlayışını da beraberinde getirmiştir. Fransa'nın emperyal politikalarından sonra artık Avrupa'da hiçbir güç tek başına etki kuramayacağını anlamıştı ve Roma İmparatorluğu hayalleri artık sona eriyordu. Avrupa artık rasyonel temellere dayalı, ulusal çıkarlarını muhafaza etme gayretinde olan devletler ailesine dönüşüyordu. Bu artık Avrupa'da kültürel bir kimlik değil, politik bir ortak Avrupa kimliğinin inşa edilmeye başladığının da işaretiydi. Özellikle 1815 yılından sonra toplanan Aix-la-Chapelle (1818), Carlsbad (1819), Troppau (1820), Laibach (1821), Verona (1822), Londra (1832), Paris (1856) ve Berlin (1878) konferansları Avrupalı devletleri birararaya getirmiş, aralarındaki ilişkileri düzenlemiş ve uluslararası hukuk ve ulusal çıkar temelinde yükselen bir Avrupa'nın inşasına zemin hazırlamıştır.[153] Kısaca Fransız İhtilâlinin yaydığı evrensel değerler Avrupa'ya kültürel bir kimlik sağlarken, Avrupa'da oluşan uluslararası sistem de Avrupa'ya politik bir kimlik kazandırmıştır.

---

[149] B. H. Liddell Hart, **Strateji Dolaylı Tutum,** Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2002, s. 97.
[150] Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika,** Alfa Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2001, ss. 101-103.
[151] Roberts, **a.g.e.,** ss. 348, 361.
[152] Henry Kissenger, **Diplomacy,** Touchstone, New York, 1994, s. 58.
[153] Howard Martin, **Challenging History Britain in the 19th Century,** Nelson Thornes, London, 2002, s. 210.

5.3. Avrupa'da Ulusçuluk Akımı ve Avrupalılık Kimliği

1815'te Viyana'da kurulan ve 1848 yılında sona eren Avrupa Uyumu *(Concert of Europe)*, Güçler Dengesi ya da Metternich Düzeni olarak adlandırılan Avrupa devletler sistemi her nekadar Napolyon'u yendiyse de Fransız İhtilâlinin ortaya koyduğu taleplere duyarsız kalamazdı. Bu nedenle Batı Avrupa'dan başlamak üzere Avrupa'da yavaş yavaş mutlak monarşilerin anayasalar kabul ederek meşrutî monarşilere dönüştüğünü görmekteyiz. Bu aslında Fransız İhtilâli ile yayılan ulusçuluk akımının yumuşatılma çabası olarak değerlendirilebilir. Nitekim Metternich Düzeni kendisi için en büyük tehlike olarak ulusçuluk akımını görmekteydi. Metternich bir taraftan Avrupa'da Avrupa devletler sistemini inşa ederken (politik kültüre sahip bir Avrupa) diğer taraftan da Fransız İhtilâlinin yaydığı fikirlere karşı çıkarak Eski Rejim olarak adlandırılan Fransız İhtilâli öncesi dönemi muhafaza etmeye çalışmıştır.[154]

1848 yılına kadar Avrupa'da bir yandan anayasallaşma süreci devam ederken, ulusçuluk akımı da etkisini hissettirmiştir. 1830 ve 1848 yıllarında Avrupa'da yaşanan devrimler bunun en güzel göstergesidir. Eski rejim karşıtı ve liberal değerlere dayalı cumhuriyetçilik şeklinde ortaya çıkan ulusçuluk, Metternich Düzeni karşısında başarı sağlayamamıştır. Fakat 1848 yılından sonra ulusçuluk Fransız İhtilâli ile olan bağlarını koparmış ve kapitalizmin bir aracı haline dönüşmüştür. Hobsbawm ulusalcılığın zaman içerisinde kültürel bir kurgu haline dönüştüğünü, ulusal toplulukların entelektüeller tarafından keşfedildiğini ve daha sonra siyasallaştırıldığını yani ulus-devletlere dönüştürüldüklerini belirtmektedir.[155] XIX. yüzyılda *"dil"*e ve XX. yüzyılın başlarında ise *"etnik"* ve *"dini"* temele dayalı ulusçuluk anlayışı ortak bir Avrupalılık kimliği önündeki en büyük engel olarak belirmiştir. Kısaca ulus-devletin ortaya çıkması ile birlikte Avrupa ideali de parçalanmış oluyordu.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında; 1861 yılında İtalyan birliğinin *(Risorgimento)* ve 1871 yılında Alman Birliğinin sağlanması bir yandan ulusalcılığın bir sonucu olarak değerlendirilse de, bu birleşme hareketleri aynı zamanda devletler ailesinden oluşan Avrupa için de birleşme adına bir model oluşturmuştur. Özellikle Almanya'nın anayasal bir temel üzerinde birleşmesi Avrupa'nın kendisini politik bir kimlik ile özdeşleştirebileceğini göstermektedir. Alman birliğinin sağlanmasına giden süreçte;

---

[154] Sander, **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e,** ss. 181-183.

[155] Eric Hobsbawm, **Nations and Nationalism since 1780,** Cambridge Universiy Press, Cambridge, 1991, s. 121.

1819'da kabul edilen Maasen tarifesi ile Alman prenslikleri arasındaki iç ticari engeller kaldırılmış ve 1834 yılında Alman prenslikleri arasında gümrük birliği sağlanmıştır.[156] Fransız İhtilâli sonrasında, Fransız orduları karşısında zayıf ve savunmasız olan Alman prenslikleri birleşerek hem bu tür tehlikelerden kendilerini korumuşlar hem de ekonomik entegrasyonu sağlayarak güçlü bir ulus-devlet ortaya çıkarmışlardır. Alman ulusal birliğinin sağlanması politik, askerî ve ekonomik nedenlere dayalı olarak ortaya çıkmış ve bu entegrasyon sosyo-kültürel açıdan ulusalcılık ve romantizm akımı ile desteklenmiştir. Bu tür bir birleşme hareketini İsviçre'de de görmek mümkündür.

Fransız İhtilâlinin en önemli fikri akımı olan ulusalcılık birleşmelerin yanında Avrupa'da özellikle de Orta ve Doğu Avrupa'da bulunan imparatorlukların dağılma sürecine girmesine yol açmıştır. Bu süreç bir yandan Avusturya'da olduğu gibi anayasallaşma yani meşrutî monarşilerin kurulmasına neden olurken, diğer yandan da imparatorluklardan kopmalar sonucu yeni ulus-devletlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1830'da Yunanistan, 1878'de Sırbistan, Karadağ, Romanya ve Bulgaristan ve 1913'de Arnavutluk Osmanlı İmparatorluğu'ndan ve 1905 yılında da Norveç İsveç'ten ayrılmıştır.[157] Kısaca XIX. yüzyıl Avrupa'nın ulus-devletleşme süreci olarak karşımıza çıkmaktadır. Hiç şüphesiz bu süreç ortak bir Avrupalılık anlayışının inşasında önemli bir yere sahiptir.

Bir yandan ortak bir Avrupa kimliği diğer yandan ulusalcılık ve ulus-devlet anlayışı, birbirine karşıt gibi görünen bu yaklaşımlara rağmen XIX. yüzyıl Avrupasının yine de bir Avrupa ideali *(Avrupalılık)* etrafında birleşebildiğini görmekteyiz. Avrupa'yı bir araya getiren en önemli nedenlerin başında hiç şüphesiz Avrupalı devletlerin emperyal politikaları olmuştur. Avrupalılar kıta içerisinde barış ve güvenliği sağlayamadıkları müddetçe kıta dışında etkinliklerini sağlayamayacaklarının farkındaydılar ve bu nedenle Avrupa'da güç dengesi sistemini geliştirmişlerdi. Her bir Avrupalı devletin ulusal çıkarı bu güç dengesi sisteminin korunmasını gerektiriyordu. Avrupa belki kendi içerisinde parçalı bir yapıya sahip olsa da dışarıya karşı yek bir vücut olarak görünüyordu. Avrupa dışı dünyanın (Amerika, Okyanusya, Afrika, Uzak Doğu, Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu) aynasından bakıldığında Avrupa emperyal politikalar uygulayan tek bir güç olarak algılanıyordu. Bu durum yeni bir Avrupa

---

[156] E. Akdemir ve Ö. Genç, "Avrupa Bütünleşmesi", **Avrupa Birliği Temel Konular,** eds. Ç. Erhan, B. Kızılırmak ve D. Senemoğlu, İmaj Yayınevi, Ankara, 2011, s. 5.
[157] Delanty, **Avrupa'nın İcadı,** s. 173.

kimliği algısını da beraberinde getirdi. XIX. yüzyılda Avrupa'ya politik kimliğini veren Avrupalı ulus-devletlerin ulusal çıkarlarına dayanan bu pragmatist yaklaşımdı.

Kendi ve ötekisi açısından baktığımızda, XIX. yüzyıl Avrupasının küresel güçler olan ABD ve Rus Çarlığı karşısında konumlandığını da görmekteyiz. 1776 Amerikan Devrimi ile kurulan Birleşik Devletler her nekadar Batı kimliğinin bir parçası olsa da Avrupa dışında gelişen ve kendine has yeni bir kültür geliştirmiştir. Rus Çarlığı ise tarih boyunca Avrupa'nın ötekisi olmaya devam etmiştir. Rusya her nekadar Avrupa devletler ailesinin bir üyesi olsa da, hiçbir zaman Avrupa'nın bir parçası olamamıştır. Avrupa'nın 1856 yılında, güçlenen Rusya karşısında Müslüman Osmanlı İmparatorluğu ile ittifak kurması aslında Avrupa'nın daha önce belirttiğimiz gibi Hıristiyan temellerinden uzaklaştığını gösterirken, diğer taraftan da kıta sisteminin jeopolitik çıkarlarını önceledığini göstermektedir. XIX. yüzyıl, kolektif Avrupa kimliğinin pragmatist temellere dayalı politik boyutunu ortaya çıkarmıştır. Artık kıta Avrupasına ne Kilise ne de Roma gibi bir imparatorluk hâkim olabilecektir. Kıta Avrupasına hâkim olma girişimi XIX. yüzyılda Fransa tarafından yapılmış ve başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1871'de Alman birliğinin sağlanmasından sonra bozulan kıta içerisindeki dengeler I. Dünya Savaşı'na ve Hitler'in Avrupa'ya hâkim olma girişimi ise II. Dünya Savaşı'na neden olmuştur. Bu girişimler ise Avrupa'nın topyekün yıkımı ile sonuçlanmıştır. Dolayısıyla politik Avrupa kimliğinin ulus-devletlerden oluşan, ulusal çıkarlara dayalı ve kıtada birden fazla aktörün güçlü olduğu bir sistem öngördüğünü ifade edebiliriz. XIX. yüzyılda ortaya çıkan politik Avrupa kimliği yaklaşımı çağdaş Avrupa için de gerçerli olmaktadır.

Bu politik kimlik yaklaşımına eşlik eden kültürel kimlik yaklaşımı da genel bir Avrupalılık anlayışının sağlamlaşmasına katkıda bulunacaktır. Zira bu kültürel kimlik yaklaşımı Rönesans'la başlayan ve Reformasyon ve Aydınlanma ile devam eden akıl, bilim ve ilerlemeye dayanan evrensel Hıristiyan hümanizma anlayışıdır. Fransız İhtilâli ile yaygınlaşan evrensel değerler de kültürel Avrupa kimliğinin pekişmesine katkı sağlamaktadır.

5.4. Romantizm Akımı ve Avrupalılık Kimliği

XIX. yüzyılda ulusalcılık ile birlikte Avrupa siyasi düşüncesini etkileyen ve şekillendiren ikinci bir unsur ise *"romantizm akımı"* olmuştur. Ulusalcılık geleceği inşa

eden politik bir yaklaşım iken, romantizm geçmişi kurgulayan ve yeniden inşa eden politik olmayan bir yaklaşım olmuştur. Ulusalcılık somut, rasyonel ve geleceğe dönük iken, romantizm soyut, irrasyonel ve geçmişe yönelik bir paradigma olmuştur. Hem ulusalcılık hem de romantizm farklı Avrupa kimliği tanımlamalarında önemli etkilere sahip olmuşlardır.

Avrupa'nın Antik Yunan Mantığı, Roma İdarî Düzeni ve Hıristiyanlık Disiplini temeli üzerinde yükseldiği tezini ilk ortaya atan İngiliz tarihçi Edward Freeman (1823-1892) olmuştur. Freeman söz konusu tezini *"The Methods of Historical Study"* adlı eserinde dile getirmiştir.[158] Romantizm tarihsel ve nostaljik bir yaklaşımla Avrupa'yı yeniden tanımlamaktır. Bu tanımlamada geçmiş belki de geçmişte hiç olmadığı şekilde bir kurgu olarak yansıtılmaktadır. Romantizmin görevi gerçek olmayan ve/veya gerçek olan bir geçmişe dayanarak yeni bir Avrupa kimliği tanımı yapmaktır. Romantizm, modernizm olarak tanımladığımız ve onun ortaya attığı ulus-devlet, ulusalcılık, ulusal çıkar, rasyonalizm, liberalizm gibi kavramların karşısında yer almaktadır.

XIX. yüzyıl romantizminin bazı temsilcileri modernizmin karşısında durarak Ortaçağ Hıristiyanlığına dayanan bir Avrupalılık tanımı geliştirmişlerdir. Bu nostaljik Avrupalılık tanımı kültürel bir kolektif kimlik önermiştir. Bu tanım moderniteye, sekülerizme, reformasyona ve aydınlanmaya bir alternatif teşkil ediyordu. 1799 yılında Novalis tarafından yazılan *"Christendom or Europe" (Hıristiyan Dünyası ya da Avrupa)* adlı kitapta Avrupa'nın Hıristiyan değerlerine dayalı kültürel kimlik tanımı çarpıcı bir şekilde yapılmıştır.[159] Alman filozof Friederich von Schlegel de Avrupa'nın Hıristiyan temeller üzerinde yükselmesi gerektiğini vurgulamakta, modernizmin ulusal kimlikleri yaratarak Avrupa'yı böldüğünü savunmaktadır.[160] Alman filozof Hegel ise Almanya'yı Avrupa'nın beşiği ve Latin uygarlığının mirasçısı olarak değerlendirmektedir. Hegel Avrupa'yı, Hıristiyanlığı devlet düzeyinde somutlaştıran Alman kültürünün tinsel sentezi olarak tanımlamaktadır.[161] Görüldüğü üzere romantizm akımının en önemli temsilcileri Almanlar arasından çıkmıştır. Almanlar icat edilmiş bir geçmiş yaratarak hem kendi ulusal birliklerini sağlamışlar hem de Avrupa'yı kültürel çerçevede tanımlamışlardır. Burada ilginç olan nokta ise Protestan-Germen Kuzey

---

[158] Yapp, **a.g.m.**, ss. 137-155.
[159] Delanty, **Avrupa'nın İcadı**, s. 181.
[160] D. Rougemont, **The İdea of Europe**, Macmillan, Newyork, 1966, s. 239.
[161] F. Hegel, **The Philosophy of History**, Dover, Newyork, 1956, s. 103.

Avrupa'nın Katolik-Latin Güney Avrupa'ya dönerek kendine bir kimlik inşa etme çabasıdır. Yıllarca Avrupa'nın ötekisi olan barbar Germenler, Hıristiyanlığı Latin dünyasından sonra kabul etmiş ve onu içselleştirmişlerdir. XIX. yüzyılda ise bu mirasa sahip çıkıp, kendilerine yeni bir kültürel kimlik kurgulamışlardır.

XIX. yüzyıl romantiklerinin elinde Avrupa, geçmişe dönük ve geçmişte yaşananlar çerçevesinde yeniden icat edilmiştir. Bu yeniden icat sürecinde somut dayanak noktaları ise Avrupa'nın kendine has kültürel yapıtları olmuştur. Kiliseler, katedraller, kraliyet sarayları, opera salonları, gibi benzer yapılar Avrupa'ya kültürel bir kimlik kazandırmıştır. Modernitenin sunduğu politik kimlik ile romantizmin sunduğu kültürel kimlik birbirini destekleyerek günümüz Avrupalılık kimliğinin şekillenmesine çok önemli katkı sağlamışlardır.

5.5. Avrupa Kozmopolitizmi ve Avrupalılık Kimliği

Avrupa'da Hıristiyan birliği fikirlerinin etkili olduğu Ortaçağ'da ve Aydınlanma düşüncesinin egemen olduğu Modern Çağ'da bir Avrupa kozmopolitizmi ortaya çıkmıştır. Avrupa'da ortaya çıkan bu kozmopolitizmin ortak bir Avrupalılık kimliğinin oluşmasına yapıcı katkılar sunduğunu ifade edebiliriz. Bununla birlikte ortaya çıkan bu Avrupa kozmopolitizmi aristokratik düzeyde kalmış ve sıradan Avrupalıları kucaklamamıştır.

Hıristiyan birliği fikirlerinin etkili olduğu Ortaçağ'da haçlı seferleri Avrupa kozmopolitizminin oluşmasını sağlayan en önemli etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Hıristiyanlığın doğduğu kutsal toprakları kurtarmak için Kilise önderliğinde düzenlenen *"Haçlı Seferleri"* Avrupa prenslikleri arasındaki etkileşimi arttırmıştır. Avrupa'nın doğu yönündeki bu seferleri hem Doğu ile etkileşime geçmelerini sağlamış hem de öteki (Doğu) ile arasındaki farkın pekişmesine yol açmıştır. Haçlı seferlerini düzenleyenler bir yandan ötekini karşısına alırken, diğer taraftan da kendisini bir bütün olarak tanımlamıştır. Kuzey Avrupa, Britanya, Germen ve Latin dünyasından gelen savaşçılar (şövalyeler) ve prensler bu etkileşim sonucu kendilerine Hıristiyan ideallere dayalı bir kimlik oluşturmuşlar ve Avrupalılık bilincini inşa etmişlerdir.

Haçlı seferleri ile eş zamanlı olarak; Roma Kilisesi'nin önderliğini kabul eden Avrupalı din adamları hem kıta içerisine hem de kıta dışarısına (doğuya) düzenledikleri haç yolculukları ile Avrupa kozmopolitizminin oluşmasına önemli katkılar

sağlamışlardır. Görüldüğü üzere Kilise liderliğinde düzenlenen haçlı seferleri ve haç yolculukları askerlerin, prenslerin ve din adamlarının Avrupa'da dine dayalı elit bir kültür oluşturmalarına yol açmıştır. Bu elit kültür sıradan Avrupalılara (köylülere) yansımadığı için de aristokratik düzeyde kalmıştır. Ortaçağ'da Hıristiyan temeller üzerine kurulu bir Avrupa ideali de bu nedenle din adamları, askerler ve aristokrat-yönetici sınıf tarafından desteklenmiştir. Daha önceki bölümlerde örneğini verdiğimiz Charlegmane, Dante ve Pierre Dubois ortak bir Avrupa idealini savunan aristokrat kesimin birer üyesidirler.

Rönesans, Reformasyon, Aydınlanma ve Modernizm'le sonuçlanan süreçte de bir Avrupa kozmopolitizminden bahsedebiliriz. Şüphesiz bu dönemde oluşan kozmopolitik Avrupa, ortak Avrupalılık kimliğinin şekillenmesine önemli katkılar sunmuştur. Rönesans sanatı ve mimarisi Avrupa çapında bir etki yaratmış ve Kuzey İtalya'da başlayan bu uyanış giderek bütün Avrupa'ya yayılmıştır. Opera, tiyatro, müzik, resim ve roman Avrupa çapında yaygınlaşmış ve bütün Avrupa'yı etkisi altına almıştır. Teknolojide yaşanan gelişmelere paralel olarak basım ve yayım faaliyetlerinin hızlanması birçok kitabın, derginin ve eserin Avrupa'ya yayılmasını sağlamıştır. Londra, Paris, Roma, Milano, Berlin, Viyana, St. Petersburg gibi büyük Avrupa kentleri bu entelektüel gelişmelere paralel olarak birbirine eklemlenmiştir.

Avrupa'da kurulan ve Avrupa kültürel hayatını etkisi altına alan üniversiteler de Avrupa kozmopolitizminin önemli bir parçası olmuşlardır. Bologna, Pavia, Revenna, Paris, Oxford ve Cambridge Avrupa'nın çeşitli yerlerinden gelen öğrencilerin birlikte eğitim gördükleri üniversiteler olmuştur. 1088 yılında kurulan ve Avrupa'nın en eski üniversitesi olarak bilinen Bologno Üniversitesi'nin öğrencileri arasında Dante, Erasmus ve Kopernik bulunmaktadır ve bu bilim insanları Avrupa ile özdeşleşmişlerdir.[162]

Yine Avrupa'da hanedanlar arasında yapılan evlilikler de Avrupa kozmopolitizminin bir parçası olmuştur. Habsburg, Bourbon ve Napolyon aileleri birçok Avrupa ülkesinde iktidar sahibi olmuşlardır. İngiltere Kraliçesi Victoria'nın (1819-1901) soyundan gelen Yunanistan, Romanya, Sırbistan, Birleşik Krallık, Danimarka, Norveç, İsveç, Rusya, İspanya ve Prusya hanedanlıkları arasındaki akrabalık ilişkisi Avrupa kozmopolitizminin aristokrat ve bütünleştirici özelliğini

[162] Hilde de Ridder-Symoens, **A History of the University in Europe: Universities in the Middle Ages,** Cambridge University Press, Cambridge, 1994, s. 121.

yansıtmaktadır.[163] Avrupa çapındaki bu sosyo-kültürel entegrasyon Avrupa kozmopolitizminin oluşmasını sağlamış ve ortak Avrupalılık bilincini desteklemiştir. Modern dönemde ortaya çıkan bu Avrupa kozmopolitizmi sıradan Avrupalılara yansımamış ve elit düzeyde kalmıştır. Avrupa kozmopolitizminin aktörleri yine askerler, din adamları ve aristokrat-yönetici sınıf olmaya devam etmiştir.

Ortaçağ'dan farklı olarak bu dönemde artan ticaretle zenginleşen burjuva sınıfı da bu elit kültürün parçası olmuştur. Bize göre Sanayi Devrimi ile birlikte Avrupa kozmopolitizminin en önemli aktörü burjuva sınıfıdır. Burjuva sınıfının kıta içerisindeki ekonomik ve sosyo-kültürel hareketliliği bütün bir Avrupa'ya ayrı bir dinamizm katmıştır. Burjuva sınıfının XVIII. yüzyılda Avrupa tarihini tanımak ve Avrupa'yı yeniden keşfetmek için çıktıkları *"Grand Tour"* yolculukları aynı zamanda Avrupa kozmopolitizminin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte entelektüeller arasında gelişen Avrupa tarzı giyim, moda, sanat, edebiyat, şiir ve konuşma da Avrupa kozmopolitizminin oluşmasına katkı sağlamıştır.[164] Özellikle Fransız İhtilâli ile birlikte kozmopolit Avrupa'nın Fransızca, Fransız kültürü ve gelenekleri ile özdeşleşmeye başladığını da görmekteyiz. Fakat sıradan Avrupalılar için bu elit kültür bir anlam ifade etmemiş ve Avrupalılık gerçek Avrupalılar arasında bir üst-kimlik olarak belirememiştir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra milliyetçilik çağının başlaması ile birlikte aristokrat düzeyde kalan Avrupa kozmopolitizmi de yaşama şansı bulamamıştır. Avrupa kozmopolitizminin zayıflaması ortak Avrupalılık kimliğini kültürel açıdan zayıflatmıştır. Ulus-devlet, ulusal çıkar ve ulusalcılık temellerinde yükselen Avrupa ise politik bir Avrupa kimliğine zemin hazırlamıştır. Bu geçiş süreci ise sert bir şekilde gerçekleşmiş ve iki büyük dünya savaşının yaşanmasına neden olmuştur.

Fransız İhtilâlinin ardından gelen Napolyon Savaşları ise kıtada Fransa'ya karşı bir tepki yaratmış ve bu tepki aynı zamanda Fransız kültürü ve geleneği ile Fransızcaya karşı da gelişmiştir. Bu tepki Alman romantizminin doğmasına neden olmuş ve bütün bir Avrupa'da ulusalcılık hareketlerini hızlandırmıştır. Avrupa'da kıtanın tek bir kültürün etkisi altına girmemesi yönünde kuvvetli bir düşünce oluşmuştur. Elbette bu

---

[163] Norman Davies, **Europe: A History,** Oxford University Press, Oxford, 1996, ss. 1300-1301.
[164] Charles G. Nauert, **Avrupa'da Rönesans ve Hümanizma Kültürü,** çev. Bahadır Çakmakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 248.

gelişme ulus-devletlerden oluşan politik bir Avrupa'yı yaratmış ve Avrupa kozmopolitizminin de sonunu getirmiştir.

5.6. Modern Dönemde Avrupa Entegrasyonuna İlişkin Düşünceler

Ortaçağ'da; Avrupa içindeki çatışmaların önlenmesi, İslâm tehdidine karşı birlikte hareket edilmesi ve Roma'nın yeniden canlandırılmasına yönelik girişimler ortak bir Avrupa düşüncesini doğurmuştur. Charlegmane'ın Kutsal Roma Germen İmparatorluğu bu yöndeki en somut girişim olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte Ortaçağ'da din adamları da Avrupa'da bir birliğin kurulması yönünde önemli fikirler ortaya atmışlardır. Daha önce belirttiğimiz gibi Pierre Dubois ve Dante bunların en önemlileridir. Avrupa'yı kapsayan bu bütünleşme düşünceleri her nekadar gerçekleşemese de ortak bir Avrupalılık kimliği vizyonunun yaratılmasına zemin hazırlamıştır.

Erken Modern Dönem ve Modern Dönem, dağınık halde ve birbirleriyle çatışma halinde bulunan Avrupalı devletlerin bütünleşmesine yönelik düşüncelerin şekillendiği dönemler olmuştur. Özellikle XIX. yüzyılda yaşanan siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel gelişmeler bu bütünleşme düşüncelerini somutlaştırmıştır. 1693 yılında William Penn *"Avrupa'nın Şimdiki ve Gelecekteki Barışı Üzerine Bir Deneme"* isimli bir kitap yazmış ve bu kitapta Avrupa örgütlenmesi planını açıklamıştır. Penn bu eserinde, İngiltere ile Fransa arasında bir daha savaş yaşanmaması için Avrupa çapında bir örgütlenmeye gidilmesi gerektiğini savunmuştur. Fakat William Penn'in bu çabası başarılı olamamış ve XIX. yüzyılın ilk yarısında Fransa ile Avrupa'nın geri kalanının, XIX. yüzyılın ikinci yarısında ise Fransa ile Almanya'nın savaşmasını engelleyememiştir.[165]

Fransız Abbé de Saint Pierre 1713'te yazdığı *"Avrupa'da Kalıcı Barışın Sağlanması İçin Bir Proje"* adlı kitabında Avrupa örgütlenmesi teklifinde bulunmuştur. O'na göre Avrupa'da 24 Hıristiyan devlet birararaya gelerek bir birlik oluşturmalı, kendi aralarındaki savaşa derhal son vermeli ve doğudaki tehlike (Müslüman-Osmanlı ve Ortodoks-Rus) karşısında birlikte hareket etmelidirler. Fransız din adamına göre Avrupa'yı yönetecek bir *"senato"* kurulmalı ve bu senatonun emrine de bir ordu tahsis edilmelidir. Bu projede siyasi bir birliktelikten bahsedilse de, XVIII. yüzyılda bile

[165] Trevor Salmon and William Nicoll, **Building European Unuion: A Documentary History and Analysis,** Manchester University Press, Manchester, 1997, ss. 6-7.

Hıristiyanlığın Avrupa entegrasyonu düşüncesine motivasyon sağladığı görülmektedir.[166]

Aydınlanma düşünürlerinden J.J. Rousseau da Avrupa düşüncesine ilişkin fikirler ortaya atmıştır. Rousseau'nun *"Toplumsal Sözleşmesi"* bu noktada önemli bir dayanak noktası oluşturmaktadır. Rousseau anayasal bir metne dayanan Avrupa devletler birliğinden bahsetmektedir. O'nun teklifinde, oluşturulacak birlik devletlerin iç işlerine bile müdahale hakkına sahip olabilecektir. Rousseau'nın teklifi özetle federal bir Avrupa yapılanması öngörmektedir.[167]

Aydınlanma döneminin ünlü Alman düşünürü Immanuel Kant da Avrupa'nın entegrasyonu yönünde fikirler ortaya atmış ve Avrupa'da barışın sağlanmasının önemine değinmiştir. 1795'te yazdığı *"Ebedî Barış"* adlı eserinde Kant, dünya barışından bahsederken aynı zamanda *"Avrupa Birleşik Devletleri"* fikrini de savunmuştur. Kant savaşların önlenmesi ve uluslararası anlaşmazlıkların barış yolu ile çözümlenmesi için uluslararası organların kurulması ve uluslararası hukukun oluşturulması gerektiğini savunmuştur.[168]

1815 Viyana Kongresi ile birlikte Avrupa yeni bir döneme girmiş ve ulus-devletlerden oluşan bir yapıya bürünmüştür. Fransız İhtilâli sonrası dönemde ulusal çıkar ve ulusalcılık Avrupa siyasi yapısını şekillendiren en önemli faktörlerdir. Avrupa kimliği artık paylaşılan geleneklerde, kültürde ve dinsel benzerliklerde aranmamaktadır. Avrupa kimliği XIX. yüzyılda politik bir gerçeklik olarak ortaya çıkmıştır. Avrupa Konferanslar sistemi bunun en belirgin göstergesidir. Avrupa çapında toplanan konferanslar (Viyana, Paris ve Berlin Konferansları gibi) Avrupa'ya yeni kimliğini kazandırmıştır.

Avrupa'da 1848 İsviçre, 1861 İtalya ve 1871 Almanya birliğinin sağlanması daha önce de belirttiğimiz gibi Avrupa entegrasyonu için bir model teşkil etmiştir. Victor Hugo 1849 yılında *"Birgün gelecek siz Fransa, siz Rusya, siz İtalya, siz Almanya bu kıtanın bütün ulusları ayırıcı özelliklerinizi ve parlak bireyselciliğinizi kaybetmeden daha üstün bir birimin şemsiyesi altında birleşeceksiniz"*[169] diyerek Avrupa bütünleşmesine ilişkin görüşlerini ortaya koymuştur.

---

[166] Anne Daltrop, **Politics and the European Community,** Longman, Londra, 1986, s. 1.
[167] Beril Dedeoğlu, "Avrupa Birliği Bütünleşme Süreci I: Tarihsel Birikimler", **Dünden Bugüne Avrupa Birliği,** ed. Beril Dedeoğlu, Boyut Kitapları, İstanbul, 2003, s. 30.
[168] Dedeoğlu, **a.g.e.,** s. 31
[169] Beril Dedeoğlu, **Adım Adım Avrupa Birliği,** Çınar Yayınları, İstanbul, 1996, s. 66.

Avrupa entegrasyonuna ilişkin özellikle bir noktayı burada yeniden vurgulamak istiyoruz. Avrupa'da feodal düzenden ulus-devlet düzenine geçişte ve ulusal birliklerin sağlanmasında ekonomik faktörlerin belirleyici bir konumu vardır. Avrupalı devletler Sanayi Devrimine paralel olarak gelişen ticaretin önündeki engelleri kaldırmak için feodal düzeni yıkıp, daha geniş pazarlara sahip ulus-devletleri kurmuşlardır. Yine Alman, İsviçre ve İtalya birliklerinin sağlanmasında görüldüğü üzere entegrasyon öncelikle ekonomik alanda başlamış ve giderek siyasi alana yayılmıştır. Daha önce bahsettiğimiz, Prusya'da 1819 yılında Maasen Tarifesinin kabulü ile iç ticari engellerin kaldırılması, 1834 yılında Alman devletleri arasında Gümrük Birliği'nin *(Zollverein)* sağlanması ve ardından Alman ulusal birliğinin 1871 yılında kurulması teknoloji, üretim ve ticaret arasındaki dengenin entegrasyonda öncü rolünü ortaya koymaktadır.

Avrupa'da Ortaçağ'da, Erken Modern Dönemde ve Modern Dönemde ortaya çıkan bu entegrasyon düşüncelerinin ekonomik boyutunun yanında güvenlik boyutu olduğunu da yukarıdaki açıklamalarımız sonucu rahatlıkla ifade edebiliriz. Avrupa entegrasyon düşüncesinin bir ayağını ekonomik saikler oluştururken, diğer ayağını da güvenlik konuları oluşturmuştur. Müslüman doğuya karşı birlikte hareket etmek, Ortodoks Rusları kıtadan uzak tutmak ve Avrupa'da barışı ve güvenliği sağlayarak sömürgelerde etkinlik kurmak için Avrupa'nın bütünlüğü düşüncesi her zaman canlı kalmıştır. Avrupa'nın birlikteliği düşüncesi de ortak bir Avrupalılık kimliğinin oluşmasına önemli katkılar sağlamıştır. Bu kapsamda Avrupa kendini bir bütün olarak tanımlarken, *"öteki"* olarak gördüğü Müslüman-Türkler, Ortodoks-Ruslar ve Uygar olmayan dünya (sömürgeler) karşısında kendini konumlandırmıştır. I. Dünya Savaşı'nın çıktığı tarih olan 1914 yılına kadar ya da XX. yüzyıla kadar ortak Avrupa kimliği ya da Avrupalılık anlayışının temel özelliklerini bu şekilde açıklayabiliriz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORYANTALİZM VE OKSİDENTALİZM TARTIŞMALARI ARASINDA AVRUPALILIK KİMLİĞİ

1. Batı-Doğu Tartışmaları ve Avrupalılık Kimliği

1.1. Kimlik Açısından Batı-Doğu Tartışmalarının Temelleri

Antik Yunan ve Helenistik dönemde; Pers (Doğu) karşıtlığı üzerine inşa edilen bir Batı fikri ve bu fikre aidiyeti gösteren Yunan-Helen (Batı) kimliği oluşmuştur. Bu dışlayıcı (ötekileştirici) faktörün yanında Antik Yunan ve Helen değerleri Doğu karşısında inşa edilen Batı kimliğinin birleştirici unsurlarıydı. Bu dönemde oluşan Batı (Antik Yunan-Helen) kimliği hiçbir şekilde doğrudan Avrupa ile özdeşleşmemiştir. Roma döneminde de bir Roma kimliğinden bahsedebiliriz. Yukarıda ilgili bölümde detayları ile açıkladığımız gibi bu kimlik de Doğu karşısında bir Batı kimliği şeklinde inşa edilmiştir. Yine Roma vatandaşlığı şeklinde tezahür eden Romalılık kimliğinin de kendi içerisinde birleştirici unsurları mevcuttur. Fakat Romalılık kimliği de Avrupalılık kimliği ile örtüşmemektedir. Antikite Döneminin (Antik Yunan, Helen ve Roma Dönemleri) Avrupa'nın kökenleri olduğuna ilişkin düşünceler XIX. yüzyılda romantizm akımının etkisiyle ortaya çıkmıştır.[170] Hiç şüphesiz bu yaklaşım ortak bir Avrupalılık kimliği oluşturma gayretinin bir ürünü olmuştur.

Ortaçağ'da Avrupa parçalı bir siyasi yapıya (feodal yapıya) sahipti ve bir bütünlük oluşturmaktan uzak görünüyordu. Bu hâli ile batı yönünde gelişen İslâm tehdidi karşısında zayıf ve savunmasız olan Avrupa'yı birleştirebilecek tek unsur Hıristiyanlık öğretisi olmuştur. Hıristiyanlığın Roma'nın son döneminde Doğu (Ortodoks) ve Batı (Katolik) olarak ikiye ayrılması ise Hıristiyanlığı İslâmiyet karşısında zayıf bir durumda bırakıyordu. İslâmiyetin yayılmasını Doğu Roma (Bizans-Ortodoks Hıristiyanlık) doğrudan karşılamak durumunda kalmıştır. Bununla birlikte Batı Roma (Katolik Dünyası) için iki farklı *"Doğu"* belirmiştir: Bir yanda Kilise öğretisinden sapan Doğu Roma (Bizans), diğer yanda ise İslâmiyet. Ortaçağ'da Hıristiyan-Katolik temelleri üzerinde bir Batı kimliği ortaya çıkmış ve bu kimlik de

[170] Yapp, **a.g.m.**, ss. 137-155.

Avrupa ile özdeşleşmiştir. Hıristiyan-Katolik değerler birleştirici bir unsur olarak, ortak düşman karşısında Avrupa'yı bütünleştirmiştir.

Ortaçağ sonrası dönemde; Rönesans, Reform, Aydınlanma ve Sanayi Devrimine paralel olarak Avrupa kendisini *"uygarlık"* ile özdeşleştirmiş ve kendi dışında olan dünyayı *"uygar olmayan dünya"* olarak tanımlamıştır. Bu dönemde uygarlığın ortak değerleri Avrupa'yı bütünleştirerek ortak bir Avrupalılık bilinci yaratırken, diğer yandan da uygar olmayan dünya karşısında kendini konumlandıran Avrupa ötekileştirme üzerinden kendi kimliğini inşa etme gayreti içerisinde olmuştur. Burada Avrupa'nın gözünde uygar olmayan dünya olarak; bir yanda Türk-İslâm dünyası diğer yanda ise sömürgecilik politikası ile ele geçirilen yeni dünya durmaktadır. Ortaçağ döneminde Hıristiyan temeller üzerinde belirmeye başlayan Avrupa fikri, modern dönemde Avrupa'nın Doğu *(Orient)* ile karşılaşması ile gerçek anlamını bulmuş ve ortak kimlik inşası noktasında kalıcı bir unsur olarak belirmiştir. Modern dönemde ortaya çıkan bu Avrupa fikri *"uygarlık"* olarak adlandırılan fenomen ile özdeşleşmiş ve daha geniş manada Batı kimliğinin inkişâfını sağlamıştır. Buna rağmen modern dönemde de Avrupa'nın ulus-devletlerden ve ulusal kimliklerden müteşekkil bir yapıya sahip olduğu akıllardan çıkarılmamalıdır. Bu ulus-devletler ulusal çıkarlar temelinde *"öteki"*ne karşı birleşebilmişler ve ortak bir Avrupalılık bilinci oluşturmuşlardır.

Görüldüğü üzere Avrupa kimliği ve daha geniş manada Batı kimliği diğer uygarlıklarla karşılaşma sürecinde şekillenen ve ortaya çıkan bir gerçekliktir. Avrupa kendi kimliğini bu kimliği inşa edecek birleştirici unsurlardan ziyade, kendi *(self)* ve öteki *(other)* dikotomisi üzerinden oluşturmuştur. Tarihsel süreç içerisinde Avrupa'ya Avrupalılık bilincini veren sürekli bir *"öteki"* unsuru oluşmuş ya da oluşturulmuştur. Avrupa *"Batı"* ile özdeşleştirilirken, öteki olarak tanımlanan unsur ise *"Doğu"* ile özdeşleştirilmiştir. Tek bir *"Batı"* olmadığı gibi tek bir *"Doğu"* da bulunmamaktadır. Batı olarak tanımlanan özne içinde birçok ulus-devleti barındıran geniş bir fenomendir. Batı; Antik Yunan, Helen, Roma ve Hıristiyanlık değerleri üzerinde yükselen, Rönesans, Reform, Aydınlanma ve Sanayi Devrimi gibi süreçleri yaşamış bir dünyadır. Bugün için Avrupa, Kuzey Amerika, Avustralya, Yeni Zelanda, Japonya ve Güney Kore bu fenomenin gerçek aktörleridir. Doğu ise Batı olmayan herşeydir. Bununla birlikte Batı ne olmadığını tanımlayarak kendi kimliğini inşa ederken, aynı zamanda da bir Doğu kimliği oluşturmuştur. Kendi *(self)* ve ötekisi *(other)* yani Batı ve Doğu

üzerinden oluşturulan ve ötekileştirmeye dayanan bu kimlik Doğu *(Orient)* ve Batı *(Occident)* tartışmalarının da çıkış noktasıdır. Bu tartışmalar ise kimlik konusunu son derece tehlikeli bir duruma sokmaktadır. Olumsuz ötekileştirilen Doğu üzerine inşa edilen bir Batı kimliği çatışmaları ve istikrarsızlıkları da beraberinde getirmektedir. Bu noktada Samuel Huntington'un *"Medeniyetler Çatışması"* tezini hatırlatmalıyız. Küresel sistemi din temelinde medeniyetlere ayıran Huntington, geleceğin dünyasının bu medeniyetler arasındaki çatışmalarla şekilleneceğini öngörmektedir.[171] Bu tez kimlik temelinde son derece pejoratif bir yaklaşımdır ve güvensizliğin, istikrarsızlığın ve çatışmanın da temel kaynağını oluşturmaktadır.

Batı ya da Doğu kimliğinin inşası noktasında bizim eleştirdiğimiz nokta ötekileştirmenin olması değil, ötekileştirmenin nasıl gerçekleştiğidir. Olumsuz ötekileştirme bir düşman yaratmakta ve bu düşman tehdidi karşısında kendi kimliğini inşa etmektedir. Ötekisini yok sayan bir yaklaşım düşmanca bir söylem üretmekte, ötekisine yaşam alanı bırakmamaktadır. Francis Fukuyama'nın *"Tarihin Sonu"* tezi liberalizmin zaferini ilân ederken, diğerlerine yaşam hakkı tanımamıştır[172] ve O'nun tezi olumsuz ötekileştirme ya da ötekinin yok sayılmasının en güzel örneğidir.

Batı kimliğinin inşasında karşı tarafa konulan Doğu-ötekisi, Batı kimliğini inşa edenlerin elinde hem hayalî hem de bir gerçeklik olarak yaratılmakta, iyi ya da kötü olarak tanımlanabilmektedir. Kısacası *"öteki"* üzerinde kötü bir algı yaratılmaktadır. Bu kötü ve düşman algısı karşısında *"kendi"* olan Batı homojen bir duruş sergileyerek saflarını sıklaştırmakta ve ortak bir kimlik inşasına gitmektedir. Varlığı son derece tartışmalı olan ortak değerler üzerinde oluşturulamayan Avrupalılık kimliği, düşman öteki üzerinden inşa edilmeye çalışılmaktadır. Bizim eleştirmek istediğimiz nokta da tam burasıdır. Kimlik tanımı gereği *"farklılık"* ve *"aynılık"* üzerine inşa edilmekle birlikte, aynılığın pekiştirilmesi ve farklılığın da olumsuz ötekileştirmeye gidilmeden vurgulanması önemli bir konudur. *"Ötekileştirme"* kavramı anlamı noktasında olumsuzluğu çağrıştırdığından, bizim önerimiz *"öteki"* yerine *"diğeri"* kavramını kullanmak ve kimlik inşa sürecinin yıkıcılığını söylem düzeyinde de olsa ortadan kaldırmaktır.

Tarihsel süreç içerisinde Avrupa, bütün kıtayı kapsayan ortak bir kimlik tanımlama noktasında hep krizlerle karşılaşmıştır. Bunun temel nedeni Avrupa'yı

[171] Huntington, **a.g.e.,** s. 23.
[172] Fukuyama, **a.g.e.,** ss. 10-11.

entegre edecek ya da bütün Avrupa'yı kucaklayacak ortak değerlere yaşlı kıtanın sahip olamamasıdır. Bu nedenle Avrupa kendini hep *"öteki"* üzerinden tanımlama yoluna gitmiştir. Ötekini düşman ve kötü gösteren bu yaklaşım ise Avrupalılık kimliğinin oluşmasını kolaylaştırmış fakat tartışmalı bir kolektif kimliğin belirmesine neden olmuştur. Bu süreç de tarihsel Batı-Doğu karşıtlığının doğmasına ve pekişmesine yol açmıştır.

1.2. Batı (Avrupa) Kimliğinin İnşası

Batı (Avrupa) kimliğinin inşası noktasında, bizim çalışmamızın en önemli tespitlerinden birisi Avrupa kimliğinin tarihsel süreç içerisinde Doğu *(Orient)* ile karşılaşması sonucu şekillendiğidir. Roma sonrası dönemde Avrupa'da siyasi birliğin sağlanamaması, önce feodal bir düzenin ve daha sonra da ulus-devletlerden oluşan bir sistemin kıtaya hâkim olması Avrupa'ya bir bütünlük getirememiştir. Bu parçalanmış görünüm de ortak bir Avrupalılık kimliğinin oluşmasını engellemiştir. Avrupalı ulus-devletler farklı dilleri konuşan, farklı etnik kökenlerden gelen ve farklı inanç sistemlerine bağlı siyasi yapılardı ve her birinin başında da egemenlik hakkına sahip monarklar, prensler, parlamentolar, vb. bulunuyordu. Roma sonrası dönemde Avrupa'da kolektif bir Avrupa kimliğinden ziyade ulusal ve yerel kimliklerden bahsetmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Avrupa'da bu ulusal ve yerel kimlikler bizim katı kültürel unsurlar olarak tanımladığımız etnik köken, dil, din vb. unsurlar temelinde yükselmektedir ve Avrupa'da hâlen bu ulusal ve yerel kimlikler canlılığını korumaktadır. Avrupa'da kolektif bir Avrupa kimliğinin şekillenmesi ise Avrupa'nın *"diğerleri"* ile yüzleşmesi sonucu oluşmuştur. Aslında Avrupa içeriden bakıldığında bir yönü ile çok aktörlü bir sistem, diğer yönü ile düşman *"ötekisi"* karşısında birlik olan bir aktördür. Avrupa'ya içeriden değil de dışarıdan bakıldığında Avrupa tek bir olgu ve fenomen olarak algılanmaktadır. Kimlik konusunu tartışmaya açarken bizim ortaya çıkarmak istediğimiz en önemli konulardan birisi de Avrupa'nın bu parçalanmışlığı ve buna rağmen Avrupa'yı bir bütün yapan saiklerdir. Şimdi sırasıyla Avrupa'yı bir bütün olmaktan alıkoyan sebepleri teker teker ortaya koyup, daha sonra Avrupa'ya ortak bir kimlik kazandıran saikleri analiz edelim. Öncelikle kültürel kimliğin ana referans noktaları olan din, dil ve etnik kökenden başlayalım.

Modern öncesi dönemde ve özellikle Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Avrupa tarafından içselleştirilen Hıristiyan disiplin anlayışı Avrupa'ya territoryal bir kimlik vermişse de kalıcı bir Avrupalılık kimliğinin oluşmasını sağlayamamıştır. Avrupa içerisinde Latin ve Yunan Kiliselerinin ayrılmasından sonra ve Reformasyon'un ardından *"din"* Avrupa kimliğinin inşası noktasında bütünleşmenin değil ayrışmanın bir sembolü olmuştur. Hıristiyanlık ortak Avrupalılık kimliğinin inşasında Aydınlanma Dönemi ile birlikte birleştirici ve bütünleştirici olma misyonunu kaybetmişse de, daha önce de ifade ettiğimiz gibi Avrupalılar açısından Hıristiyanlıktan radikal bir kopuş olduğunu söyleyemeyiz.[173]

Aydınlanma ile birlikte Hıristiyan değerler sekülerleşmiş ve toplum hayatında ve özellikle öteki toplumlarla ilişkilerde belirleyici olma konumunu devam ettirmiştir. Bugün Avrupa Birliği Parlamentosunda en büyük grubu Hıristiyan Demokratlar oluşturmaktadır. Mayıs 2014'te yapılan seçimlerin ardından, Avrupa Birliği Parlamentosunun toplam 751 sandalyesinin 213'ünü Hıristiyan Demokratlar kazanmıştır.[174] Avrupa Birliği için bir anayasa hazırlamak maksadıyla, 2002 yılında kurulan Avrupa Birliği'nin Geleceğine İlişkin Konvansiyon'da müzakere edilen *"Avrupa Birliği Anayasası"*nın giriş bölümünde Hıristiyan değerlere atıfta bulunulması konusu üyeler tarafından yoğun bir şekilde tartışılmıştır. Avrupalı Hıristiyan Demokrat Partilerle birlikte Hollanda, Portekiz, Polonya, İtalya, İspanya, Romanya, Çek Cumhuriyeti, Litvanya ve İrlanda gibi ülkeler anayasanın giriş bölümünde Hıristiyan değerlere atıf yapılmasını talep etmişlerse de Fransa ve İngiltere gibi ülkeler Avrupa'nın laik kimliğine vurgu yapmışlardır.[175] Sonuçta taslak anayasada böyle bir atıf yapılmamış, fakat Hıristiyanlık değerlerinin Avrupalılık bilincindeki yerinin ne kadar sağlam olduğu da görülmüştür. Taslak anayasanın kabul görmemesinin ardından 2007'de imzalanan, 1 Kasım 2009'da yürürlüğe giren ve Avrupa Birliği'nin kurumsal yapısında değişiklikler yapan Lizbon Antlaşmasında *".....değerleri her zaman toplum yaşamının özünde yer alan, Avrupa'nın kültürel, dinî ve hümanist mirasından ilham*

---

[173] Davies, **a.g.e.**, s. 9.

[174] Fatma Yılmaz Elmas, "Avrupa Parlamentosu Seçimleri: Aşırı Sağın Yükselişini Nasıl Okumalı?", http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=2316&cat=410#.U4tj_fl_u9E, (Erişim 29.05.2014).

[175] Leaken Zirvesi Sonuç Bildirgesine ekli "Avrupa Birliği'nin Geleceği Deklarasyonu", http://www.europa.eu.int/council/off/conclu/index.htm, (Erişim 01.06.2014).

alarak....."[176] ifadelerine yer verilmiştir. Bütün bunlar Hıristiyan öğretisinin laikleşerek de olsa Avrupalılık kimliğinin inşasına etki ettiğini göstermektedir.

Hıristiyanlığın kültürel bir unsur olarak Avrupa kimliğinin inşası noktasında önemli sorunlarla karşılaştığını da görmekteyiz. Her şeyden önce Batı (Katolik-Roma) ve Doğu (Ortodoks-Bizans) ayrımı, Reformasyon sonrası oluşan Kuzey (Protestan) ve Güney (Katolik) ayrımı Avrupa'da tek bir Hıristiyanlık anlayışının olmadığını göstermektedir. Özellikle Hıristiyanlık içerisindeki parçalanmanın ardından ve Aydınlanma sonrası dönemde dini temellere dayalı bir Avrupa kimliğinin oluşumundan bahsedemeyiz. Bununla birlikte yapılan araştırmalar sonucu Batı Avrupalıların (Avrupa Birliğinin özünü oluşturması açısından önemli) %51'inin gündelik yaşamında *"Tanrı"* kavramının önemli bir yer işgâl etmediği de görülmektedir. Yine aynı araştırmada Batı Avrupalıların ancak %20'si düzenli olarak Kilise'ye gitmekte ve bu oran İngiltere, Almanya, Hollanda, Danimarka ve İsveç gibi önemli Avrupa ülkelerinde %10 seviyelerinde kalmaktadır.[177] Bu araştırma özellikle Batı Avrupa'da din konusunun bulunduğu noktayı göstermesi açısından bizim için önemli bir veridir. Fakat genel olarak Hıristiyan öğretisi, İsa Peygamber ve kutsal Kitap (İncil) Avrupa'nın bütünleşmesi ve ortak Avrupalılık kimliğinin inşası noktasında bilinç altındaki yerini muhafaza etmektedir. Bununla birlikte 11 Eylül 2001 yılında gerçekleştirilen terör saldırıları sonrasında Batı dünyasında *"İslâmofobi"* ve *"yabancı düşmanlığı"*nın arttığını da görmekteyiz. Bu konuları ileriki bölümlerde ayrıntıları ile değerlendireceğiz. 22-25 Mayıs 2014 tarihlerinde gerçekleştirilen Avrupa Birliği Parlamentosu seçimleri ve Avrupa'da aşırı sağın yükselmesi konusunu da *"Euro Krizi"* kapsamında analiz edeceğiz. XXI. yüzyılın ilk onbeş yılında meydana gelen bütün bu gelişmeler kolektif Avrupalılık bilincinin şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir.

Katı kültürel unsurlardan biri olan *"dil"* açısından bakacak olursak Avrupa'nın ortak bir *"dil"* unsuru temelinde bütünleşemediğini, bu kapsamda kendine bir kimlik tanımı yapamadığını görmekteyiz. Avrupa'daki ulus-devletler kendi ulusal dillerini konuşmakta ve ortak bir Avrupa dilinin eksikliği de kültürel Avrupa kimliği önündeki en önemli engel olarak durmaktadır. Avrupa'da konuşulan diller Hint-Avrupa dil

---

[176] Treaty of Lisbon, **Official Journal of European Union,** http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/;jsessionid=sTTNTMZhRx2Kb2T7vGdH6WmMkcNT9NbRGl5bb9y80fxr1xwCL38T!5737444?uri=OJ:C:2007:306:TOC, (Erişim 02.06.2014).

[177] Francois Tremblay, **Gallup International Millennium Survey,** http://www.liberator.net/articles/TremblayFrancois/Gallup.html, (Erişim 01.06.2014).

ailesine mensup olsa da; Latin, Germen ve Slav alt dil gruplarının da aralarında önemli dilbilimsel farklılıklar bulunmaktadır. Bununla birlikte Avrupa'da Fince, Estonca, Macarca ve Baskça gibi Hint-Avrupa dil ailesine mensup olmayan diller de mevcuttur. Roma İmparatorluğu döneminin dili olan ve o dönemlerde bütün Avrupa'da bilim ve yönetim alanında yaygın bir şekilde kullanılan Latince XVI. yüzyıldan sonra bileştirici olma özelliğini kaybetmiştir. Latincenin yerini Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Almanca ve İspanyolca almıştır.[178] Bugün Avrupa kıtasında evrensel bir dil olarak değerlendirilen İngilizce yaygın bir şekilde kullanılsa da Avrupalı ulus-devletler ve özellikle Fransa kendi ulusal dillerini koruma altına almışlardır. Nitekim Fransa gibi bazı ülkelerde dil ulusal kimliğin en önemli unsuru olarak belirmektedir. Latinceden sonra Avrupa'yı *"dil"* temelinde birleştirecek bir durum ortaya çıkmamıştır. İngilizce de ulusal diller karşısında Avrupa'nın resmi dili olma şansını yakalayamamıştır. Günümüz Avrupasının yani Avrupa Birliği'nin de tek bir resmî dil politikası bulunmamaktadır. Avrupa Birliği *"kültürel çoğulculuk"* ve *"çeşitlilik içinde birlik"* söylemlerini benimseyerek, ulusal ve yerel dillerin korunmasını ortak bir Avrupa Birliği politikası haline dönüştürmüştür.[179] Bugünkü Avrupa Birliği kurumsal yapısının işleyişi İngilizce ve Fransızca'ya dayansa da, Avrupa Birliği'nin 24 resmî dili vardır.[180]

Ulus-devletlerin kurulmasına paralel olarak XIX. yüzyılda ortaya çıkan milliyetçilik ve onun daha ileri bir söylemi olan ırkçılık ve etnik köken günümüzde ve özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra dışlanan kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle etnik köken konusu resmî olarak gündeme alınan bir konu bile değildir. Özellikle XIX. yüzyıl milliyetçilikler çağı ve sömürgecilik/emperyalizm politikaları üstün beyaz ırk anlayışını *"Beyaz Adamın Yükü"*[181] söylemine dönüştürmüştür. Bu anlayış Avrupa'yı beyaz ırk temelinde tanımlama gibi tehlikeli bir yola girmiş ve Avrupalı'yı diğerlerinden farklı görerek bir *"ötekilik"* yaratma hevesinde olmuştur. Sömürgecilik ve emperyalizm döneminde uygar olmayan dünyayı uygarlaştırma misyonu ile Kuzey ve Güney Amerika, Afrika ve Uzakdoğu'da yaşayan insanları aşağılayan, beyaz ırkın üstünlüğünü savunan politikalar da II. Dünya Savaşı'ndan önce

[178] Delanty, **Avrupa'nın İcadı,** ss. 189-190.
[179] Europeans and Their Languages, **Eurobarometer Special Report,** http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_243_en.pdf, (Erişim 02.06.2014).
[180] John McCormick, **Avrupa Birliğini Anlamak,** çev. Yusuf Şahin ve Hasan Hüseyin Şahin, Bing Bang Yayınları, Ankara, 2014, ss. 72-73.
[181] Sertina, **a.g.e.,** s. 21.

Avrupa'da revaçta olmuştur. Büyük bir yıkıcılığı beraberinde getiren, diğerini yok sayan, diğer kimlikleri tahrip eden ve farklılığı biyolojik temellere yerleştiren bu anlayışın en tipik örneğini Nazi Almanyası oluşturmaktadır. Yine yakın zamana kadar süren siyah-beyaz ayrımı ve günümüz Avrupasında da devam eden *"yabancı düşmanlığı"* etnik köken ve ırkçılık söylemlerinin tehlikesini bize göstermektedir. Dolayısıyla etnik köken, ırkçılık ve ötekini yok sayan bir kolektif kimlik anlayışı tahripkâr bir özellik taşımaktadır. Bununla birlikte Avrupa tarihinde bu tür sapmaların olduğunu da göz ardı edemeyiz. Nitekim bugünkü Avrupa'da yabancı düşmanlığı ve ırkçılık söylemlerinin altında yatan neden bu tarihi gerçekliktir. Burada şu konuyu da özelikle vurgulamamız gerekiyor: Milliyetçilik ve etnik kökene dayanan ırkçılık birbirinden farklı kavramlar ve yaklaşımlardır. Günümüzde ulus-devletlerin dayanağı ulusal kimlik ve milliyetçiliktir. Ulus-devletler yaşamını sürdürdükçe milliyetçilik yaklaşımı da yaşayacaktır.

Ortak bir kültürel Avrupa kimliğinin en önemli unsurlarından birisi hiç şüphesiz *"ortak tarih bilinci"*dir. Fakat bu konuda Avrupalıların hepsinin paylaşabileceği ortak bir tarihleri yoktur. Bu noktada Avrupa tarihinde bölünmelerin ve kopuklukların olduğunu, birbirleriyle mücadele içerisinde olan ulus-devletlerin her birinin kendi ulusal tarihlerine sahip olduklarını görmekteyiz. Avrupalıların tümünü temsil edecek, çatışmaların ve savaşların dışında ortak bir tarihi bulmak çok zordur. Bu ortak tarih anlayışının ancak II. Dünya Savaşı sonrası dönemde oluştuğunu söyleyebiliriz. Tarihle bağlantılı olarak coğrafya hakkındaki düşüncelerimizi ikinci bölümün ikinci kısmında açıklamıştık. Kısaca Avrupa'nın belirgin coğrafî sınırlara sahip olmadığını, özellikle doğu sınırlarının *"ötekileştirme"* bağlamında belirlendiğini ve günümüzde de doğu sınırlarının tartışmalı bir konu olduğunu söyleyebiliriz.

Çalışmamızın teorik bölümünde katı kültürel unsurlar olan; dil, din, etnik köken, ortak tarih ve coğrafya temelinde oluşturulacak kimliğin kültürel bir kimlik olduğunu söylemiştik. Bu bağlamda kültürel bir kimliğin Avrupa çapında oluşmasının mümkün olmadığını rahatlıkla ifade edebiliriz. Kültürel kimliklerin ancak ulus-devletlerin inşası noktasında öne çıktığını görmekteyiz. Ulus-devletler kültürel kimlikler temelinde kendilerine meşruiyet sağlamakta ve kendileri için politik bir kimlik inşa etmektedirler. Kültürel kimlik, politik kimlik inşasını kolaylaştırmakta ve hızlandırmaktadır.

Daha önce de belirttiğimiz üzere Ortaçağ'da Avrupa kendisini Hıristiyan kimliği ile özdeşleştirip, düşman *"ötekisi"* olan Müslüman-Türkler karşısında konumlandırdığında ortak bir Avrupalılık bilinci belirmeye ve gelişmeye başlamıştır. Bu noktada Ortaçağ'da Avrupa'nın ve Avrupalılık kimliğinin bir ihtimal olarak belirdiğini söyleyebiliriz. Fakat Avrupalılık bilincinin esas olarak ortaya çıkması ise kendisini uygarlık ile özdeşleştirmesi sürecinde olmuştur. Rönesans, Reform, Aydınlanma ve Sanayi Devrimini yaşayan Avrupa modern döneme geçmiş ve *"uygarlık"* olarak tanımlanan değerleri ortaya koymuştur. Uygarlık Avrupa'yı herşeyin ötesinde ve üstünde birleştiren bir unsur olarak ön plana çıkmıştır. Avrupa uygarlık değerleri ile kendisini özdeşleştirirken, uygar olmayan olarak tanımladığı dünyayı da ötekileştirmiştir. Yine kendisine *"olumsuz ötekileştirme"* üzerinden bir kimlik tanımlaması yapmıştır.

Burada özellikle şunu vurgulamak istiyoruz: Uygarlık tarihsel süreç içerisinde oluşmuştur ve sadece Avrupa'ya ait olan bir değer değildir. Uygarlık Ortaçağ'da İslâm dünyasında iken, daha önceki dönemlerde; Çin, Mezopotamya, Mısır, Ege, Yunan ve Roma gibi medeniyetler uygarlığa öncülük etmişlerdir. Uygarlığa XVI. yüzyıldan sonra ise Avrupalılar öncülük etmiştir. Fakat bu uygarlığın Avrupalıların tekelinde olduğunu göstermez ve uygarlık değerleri evrensel değerlerdir. Avrupa'nın uygarlık değerlerine dayanarak ve kendini onunla özdeşleştirerek ve buna karşılık diğer medeniyetleri bu değerlere sahip olamayacağı için ötekileştirerek bir kimlik tanımlaması yapması da *"uygar" (kendi-self)* ve *"uygar olmayan" (öteki-other)* bir dünya ayrımına neden olmuştur. Avrupa uygarlığı tekeline almış, ötekisini pejoratif sıfatlarla tanımlamış ve yok saymıştır. Uygarlığa dayanan kendi kimliğini ötekilik üzerinden pekiştirmiştir.

Uygarlığın evrensel bir değer olması ve onun diğer medeniyetlerle de paylaşılabileceği gerçeğine rağmen, Avrupa'nın uygar olmayan bir dünyayı karşısına alarak, onun bu değerlere asla sahip olamayacağı bilinci ile oluşturulan Avrupa kimliği tanımı da gerçeklikten uzak görünmektedir. Bu nedenle Avrupa uygarlık temelinde oluşturduğu kimliğini bir öteki yaratarak pekiştirmek ve sağlamlaştırmak istemiştir. Çünkü uygarlık sadece Avrupa'ya özgü olan değerler değildir. Bu değerler evrenseldir ve kapsayıcıdır. Avrupa, Ortaçağ'da Hıristiyanlığın bütün kıtayı kapsayacak birleştirici bir unsur olmaktan uzak olduğu noktada da bir *"öteki"* oluşturarak Avrupalılık kimliğini sağlamlaştırmak istemiştir. Dil, din, etnik köken, ortak tarihsel miras ve

coğrafya gibi katı kültürel unsurlar ile uygarlık gibi evrensel değerler Avrupa çapında kolektif bir kimlik inşa sürecinin etkin yapıcı unsurları olamamışlardır. Bu nedenle Avrupa, bu unsurların yanında kendisine bir *"öteki"* oluşturarak kendi kimliğini inşa etme gayreti içerisinde olmuştur.

Genel olarak uluslararası sistem ve özel olarak da Avrupa ulus-devletlerden müteşekkil olduğu için ulus-devletlere meşruiyet sağlayan ve onlara kendi kimliklerini veren etnik köken, dil, din, ortak tarihsel miras ve coğrafya gibi katı kültürel unsurlar kolektif bir Avrupa kimliğinin yapıcı unsurları olarak değerlendirilemez. Avrupalı ulus-devletler de bu katı kültürel değerlerden kolaylıkla vazgeçemezler. Katı kültürel unsurlar üzerindeki rekabette kolektif Avrupa kimliğinin ulusal kimlikler karşısında başarı şansı yok denecek kadar azdır. Bu unsurlar Avrupalı ulus-devletlere irrasyonel ve sarsılmaz aidiyet bağları sunmaktadır.

Farklı dönemlerde, farklı ağırlıklarda da olsa, Hıristiyan değerler ve uygarlık temeli üzerine kurulu bir Avrupa kimliği tanımı yukarıda da belirttiğimiz gibi Avrupa'nın bir gerçeklik olarak belirmesini sağlamıştır. Fakat bu değerler üzerine kurulu bir kimlik inşa süreci kalıcı ve başarılı olamamıştır. Avrupa'nın Hıristiyan değerler üzerine kurulu bir kimliğe sahip olması hem kendi dışındakini (ötekini) yok sayan hem de kendi içerisindeki farklılığı görmeyen bir yaklaşımı da beraberinde getirmektedir. Çalışmamızın teorik bölümünde bu durumu *"kimliklerin birbirini tahrip etmesi"* olarak adlandırmıştık. Bu durum uygarlık için de geçerlidir. İnsanlık tarihinin birikimi olan uygarlığa birçok medeniyet katkı yapmış fakat şimdi Avrupa bunu tekelinde görmektedir. Diğerlerini yok sayarak tahripkâr olmaya devam etmektedir.

Avrupa'nın ulus-devletlerden oluşan bir sistem olarak var olması, özellikle Ortaçağ sonrası dönemde Avrupalı ulus-devletler arasında çatışmaları da kaçınılmaz kılmıştır. Ulusal çıkarları doğrultusunda hareket eden ulus-devletler birbirleriyle çatışma içerisine girmişler ve Avrupa'da birçok savaşın yaşanmasına neden olmuşlardır. Bu savaşlar bir taraftan Avrupa'nın gücünü tüketirken, diğer taraftan da Avrupalı devletlerin sömürgelerde etkili bir kontrol sağlamalarını engelliyordu. Avrupalı devletlerin aralarındaki savaşlara son vermek, emperyalizm çağında kazançlarını maksimize etmek ve daha çok bölgeyi kontrol altına almak için birbirleri ile anlaşmaları gerekiyordu. Bu düşünce Avrupa'da politik bir işbirliğini de beraberinde getiriyordu. Napolyon Savaşlarından sonra ortaya çıkan *"Metternich Sistemi"* ve *"Avrupa*

Konferanslar Düzeni" Avrupa'ya uzun süreli barış getirmiş ve kıtada politik işbirliğine dayanan bir Avrupalılık bilinci oluşmuştur. Bu Avrupalılık bilinci katı kültürel unsurlardan uzak, ulusal çıkarlara dayalı, işbirliğini ve güvenliği temin eden bir kimlikti. Biz tamamen ulus-devletlere dayalı ve ulusal çıkarları esas alan bu işbirliği ve dayanışma sürecinin Avrupa'ya politik bir kimlik kazandırdığını değerlendiriyoruz. Kıtada barışın ve güvenliğin sağlanması ile ekonomik ve finansal çıkarlar Avrupa'yı biraraya getirmiş ve bütün bir kıtayı kucaklamıştır. Ulus-devletlerin mahrem alanına (katı kültürel unsurlar) girmeyen bu politik Avrupa kimliği kendisine yaşam alanı bulmuş ve gelecek dönem Avrupa entegrasyon süreçleri için de değerli bir örnek oluşturmuştur.

Bizim çalışmamızın önemli tespitlerinden birisi de Avrupa açısından bu *"kültürel-kimlik"* ve *"politik-kimlik"* ayrımıdır. Ulus-devletler kültürel kimlik temelinde kendi geleceklerini inşa ederlerken, ulus-üstü bir yapı olan ve ulus-devletlerden oluşan (ulus-devlet gerçeğinden kaçamayan) Avrupa'nın da (bugün için Avrupa Birliği) kendisine politik bir kimlik inşa etme şansının olduğudur. Eğer Avrupa bu politik kimliği olumsuz ötekileştirme üzerinden değil de *"diğeri"* bağlamında ve farklılığa saygı kapsamında inşa edebilirse başarılı olabileceğini değerlendiriyoruz. Bu tür bir Batı (Avrupa) kimliği inşasının da uluslararası barışın ve güvenliğin sağlanmasına önemli katkılar sağlayacağını düşünüyoruz.

1.3. Doğu'nun (Ötekinin/Diğerinin) İnşası

Bütün Avrupa'yı birararaya getirebilecek ve ortak bir Avrupalılık kimliği inşa edebilecek birleştirici unsurlar Avrupa'da hiçbir zaman tam anlamıyla belirmediği için Avrupa (Batı) kendi kimliğini tanımlamak için her zaman bir *"ötekine"* ihtiyaç duymuştur ve bu ötekilik üzerinden kendi kimliğini inşa etmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere ulus-devletlerden oluşan Avrupa için ulusal kimlikler Avrupalılık kimliğine göre daha önemli ve öncelikli olmuştur. Kıta içerisindeki bölünmeler ve çatışmalar Avrupa'yı kendisini *"uygarlık"* olarak tanımlanan olgu ile özdeşleştirmeye ve *"ötekini"* uygar olmayan olarak itham etmeye sevk etmiştir. Bu karşıtlık aynı zamanda Avrupa (Batı) kimliği karşısında yeni bir Doğu kimliğinin de inşasını beraberinde getirmiştir.

Modern dönemde Avrupa, Doğu yani *"uygar olmayan dünya"* üzerinde ekonomik ve entelektüel tahakküm kurmak için kendi dışındaki bu dünyayı hedef alan araştırmalar yapmıştır. Özellikle Avrupa'nın uygarlığı temsil ettiği 1800 ve 1900 yılları arasında Avrupalılar *"Doğu"* dünyası (Avrupa için *"Doğu"* yani *"öteki"* Avrupa olmayan herşeydir) üzerine birçok araştırmalar yapmışlardır. Said Avrupa'da XIX. yüzyılda İslâm Dünyası üzerine 60 bin eserin yazıldığını belirtmektedir.[182] Avrupa yaptığı bu araştırmalarla kedisine *"düşman"* ve *"uygar olmayan"* bir *"Doğu"* prototipi yaratmıştır ve bunu da kendi kimliğinin inşasında kullanmıştır. Avrupa'nın yaptığı araştırmalarda *"Doğu"* bazen gerçek yönü ile bazen de bir kurgu olarak sunulmuştur. Kısacası Avrupa nasıl bir *"Doğu"* görmek istiyorsa o şekilde bir *"Doğu"* inşa etmiştir. *"Doğu"* da Avrupa tarafından kendisi için inşa edilen kimlik ile kendisini özdeşleştirmiş ve Avrupa karşısında *"Doğu"*lu rolünü oynamıştır. Avrupa'nın özellikle modernizmle birlikte güçlenmesi ve diğerleri üzerinde kontrol sağlaması kendi inşa ettiği *"Doğu"* kimliğinin Avrupa dışındaki dünyada da kabul görmesine neden olmuştur.

Avrupalılık bilincinin uygar (Batı) - uygar olmayan (Doğu) ayrımı kapsamında özellikle XIX. yüzyılda oluştuğunu ve bu Batı-Doğu karşılaşmasının Avrupalılık kimliğini şekillendirdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Modern öncesi dönemlerde de bir Batı-Doğu ayrımı olduğunu daha önceki bölümlerde detaylı bir şekilde açıklamıştık. Pers-Yunan, Roma-Barbar, Roma-Bizans, Hıristiyan Avrupa-Müslüman Doğu gibi karşıtlıklar kimlik inşa sürecini kolaylaştıran karşılaştırmalar olmuştur. Fakat XIX. yüzyılda modernizmle birlikte uygar-uygar olmayan dünya ayrımı yeni bir "Doğu" kimliğinin inşasını da beraberinde getirmiştir. Uluslararası sistemde başat aktör olan Avrupa ise bu süreci istediği gibi şekillendirme fırsatı yakalamıştır. Batı-Doğu ya da uygar-uygar olmayan ayrımı; içsel (birleştirici) unsurlara dayanmayan, dışsal (öteki) unsurlar temelinde sorunlu bir *"Batı/Avrupa"* kimliğini de beraberinde getirmiştir.

İslâm Dünyası'nın uygarlığa öncülük ettiği Ortaçağ Döneminde, 1143 yılında Kur'an-ı Kerim Latince'ye tercüme edilmiştir. Avrupalılar İslâmı bu yolla tanımışlar ve doğudan Avrupa'ya yönelen İslâm ordularının fetihleri ise İslâmla karşılaşmalarına neden olmuştur. Latinceye çevrilen Kur'an-ı Kerim Hıristiyanlığın önyargıları ile deforme edilmiştir. Papa III. Innocient, Hz. Muhammed'i *"Vahyin Kötüleyicisi"* olarak

[182] Said, **Oryantalizm,** s. 204.

tanımlamıştır.[183] 1453 yılında İstanbul'un Müslüman-Türkler tarafından fethedilmesi Müslüman ve Hıristiyan dünyaları arasındaki düşmanlığın kökleşmesine neden olmuştur. İslâm Dünyası'nın Hıristiyan Avrupa'ya göre daha güçlü olduğu bu dönemde Avrupa, Müslüman-Türk ve barbar olarak tanımladığı bir *"Doğu"* kimliği inşa etmiştir. Fakat bu dönemde Avrupa hep savunmada kalmıştır.

Avrupa'nın güçsüz, İslâm'ın güçlü olduğu bu dönemde Doğu; despot, kötü ve zalim olarak nitelendiriliyordu. Dante, Hz. Muhemmed'i Hz. İsa'nın kötü bir karşıtı olarak tasvir ediyordu. Machiavelli ise Avrupa'da birçok cumhuriyet, kral ve prens mevcutken, Doğu'da ise despotik kralların olduğunu ifade ediyordu. Machiavelli Avrupa'yı özgürlükçü ruhu ile Doğu'yu ise despotizm ile tanımlıyordu.[184] Fakat bu doğru bir tanımlama değil, aksine Batı bakış açısı ile Doğu'yu tanımlama gayreti ve bir kurgudan ibarettir. Avrupa kendini *"iyi"* olanla kimliklendirip, ötekini *"kötü"* göstererek karşıtlık üzerinden bir kimlik inşa etmek istemiştir. Dante ve Machiavelli'nin düşüncelerinin aksine Paul Coles *"The Ottoman Impact on Europe"* adlı kitabında Müslüman-Türklerin, kendini Hıristiyan kimliği ile özdeşleştirmiş Avrupalı devletlerden daha hoşgörülü olduklarını ve nadiren zorbalığa başvurduklarını ifade etmektedir. Aynı kitapta Coles, Osmanlı'nın güneydoğu Avrupa'da bir kurtarıcı olarak karşılandığını ve uzun yıllar burada kalabildiğini yazmaktadır.[185]

Avrupa'nın Doğu karşısında savunma durumundan saldırı durumuna geçmeye başladığı XVII. yüzyıl ve sonrası dönemde Avrupa'nın karşısında tek bir *"Doğu"* değil birden fazla *"Doğu"* bulunmaktadır. İslâm Dünyası'nın dışında, Uzakdoğu, Afrika ve Amerika; Avrupa bütün bu kendi dışındaki unsurları *"uygar olmayan"* dünya olarak tanımlamış ve kendini yine *"Batı"* diğerlerini ise *"Doğu"* ile kimliklendirmiştir. Burada *"Doğu"* artık zalim, barbar, güçlü ve acımasız değildir. *"Doğu"* keşfedilmesi gereken egzotik, geri kalmış ve uygarlaşmamış, romantik ve kaynakları sömürülmesi gereken bir yer olarak görülmüştür. Artık *"Batı"* karşısında tek bir *"Doğu"* yoktur. Ortaçağ'da Müslüman-Türk kimliğini temsil eden *"Doğu"*, Avrupa'nın okyanuslara açılması ile birlikte Avrupa dışında kalan herşeyi kapsayarak genişlemiştir. Bu durum Avrupa'nın kendi ve ötekisi bağlamında küresel bir yüzleşme ile karşı karşıya kalmasına neden

---

[183] Ingmar Karlsson, **İslâm ve Avrupa,** çev. Gülseren Ergün, Cem Yayınevi, 3. Basım, İstanbul, 2004, ss. 11-35.
[184] Patricia Springborg, **Western Republicanism and the Oriental Prince,** Polity Press, London, 1992, ss. 208-211.
[185] Paul Coles, **The Ottoman Impact on Europe,** Thames&Hudson, Londra, 1968, ss. 116-145.

olmuştur. XIX. yüzyılla birlikte modern Avrupa kimliği de bu yeni Doğu-Batı tez/anti-tezi üzerine inşa edilmiştir.

Modern dönemde Avrupa uygarlığa öncülük ederken İslâm Dünyası gerilemekte, Çin ve Japon medeniyetleri ise kapalı toplumlar olarak bulunmaktaydılar. Hindistan, Afrika ve Amerika ise Batı tarafından keşfedilmeye devam edilen ülkelerdi. Avrupa kendi dışında kalan dünyayı (Doğu'yu) bilginin nesnesi olarak gördü ve onu keşfetme yoluna gitti. Bilginin öznesi ise kendisi idi. Doğu üzerinde kendi hegemonyasını bu yolla inşa etti. Bu noktada Avrupa rasyonalizmi ve akılcılığı iletişim araçlarını denetleyebiliyor, Avrupalı olmayanlar üzerine ötekilik kimliği empoze edebiliyor ve kendisinin egemen güç olarak algılanmasını sağlayabiliyordu. Avrupa, *"Doğu"* olarak tanımladığı dünyayı istediği gibi şekillendirebiliyor ve kurguluyordu. Modern dönemde Avrupalı bakış açısı ile Doğu; güçsüzlük, durgunluk, çöküş, gerileme ve akıl dışılığı simgelerken, Batı; üstünlük, rasyonalizm, ilerleme ve akılcılığı temsil ediyordu. Batı için Doğu keşfedilmeyi bekleyen bir coğrafya, kültür ve tarihti. Avrupa merkezci bu bakış açısı modern dönemin belirsizliği içerisinde Avrupa'ya kendi kimliğini bulma fırsatı vermiştir. Modern dönemde Avrupa *"öteki"* olarak bu şekilde bir Doğu inşa etmiştir. Doğu, Avrupalı olmayan herşey, Avrupalılık ise Doğu'nun reddi ve inkârı ile özdeş duruma gelmiştir. Bu noktada bir *"Doğu"* kimliği inşa edilirken olumsuz ötekileştirme, ötekini yok sayma ve kimliklerin birbirini tahrip etmesi gibi yaklaşımların benimsendiğini görmekteyiz.

2. Oryantalizm (Doğu Bilimi-Şarkiyatçılık) ve Avrupalılık Kimliğinin İnşası

2.1. Oryantalizm (Doğu Bilimi-Şarkiyatçılık)

Bu noktaya kadar yaptığımız açıklamalardan; tarihsel süreç içerisinde ortak Avrupalılık kimliğinin Batı-Doğu ikilemi bağlamında ötekileştirme üzerinden şekillendiğini görmekteyiz. Batı yani Avrupa kendi kimliğini tanımlamak için önce bir öteki kimliği kurgulamış ve kurgulamış olduğu bu ötekini kendi değer yargıları (Avrupa-merkezci bakış açısı) ile tanımlamıştır. Avrupalılık bilincinin ortaya çıkması Avrupa'nın kendisini tanımlayarak başlattığı bir süreç değil, ötekini tanımlayarak kendisinin farkında olunmasını sağlayan bir süreç olmuştur. Bütün kıtayı entegre edecek

ortak değerlerin zayıf olması ötekileştirme üzerinden bir kimlik inşasını beraberinde getirmiştir. Avrupalılık bilincinin oluşmasında öteki her zaman önemli bir unsur olarak karşımızda durmaktadır. Bu nedenle Avrupalılar kendileri dışındaki *"öteki"* olarak tanımladıkları dünya üzerinde araştırmalar yapmışlar ve onu tanımlama yoluna gitmişlerdir. Bu çaba oryantalizm olarak adlandırılan bilimin doğmasına yol açmıştır.

Fransızca *"orient"* kelimesinden türeyen *"oryantalizm"* Batı'nın Doğu'yu algılama, açıklama, anlama ve tanımlama çabasıdır.[186] Oryantalizm; Doğu'nun toplumsal, siyasi ve iktisadi yaşamını araştıran bir disiplindir. Bu disiplin yolu ile Batı Doğu'yu tanımış ve kendi ile Doğu arasındaki farklılığın tanımını yapabilmiştir. Kısacası oryantalizm Avrupa'nın Doğu hakkındaki fikridir ve oryantalizm Avrupa'nın kendi kimliğini bulmasını sağlayan yolu açmıştır. Batı'nın Doğu üzerine yaptığı çok yönlü araştırmalar *"şarkiyatçılık"* olarak da isimlendirilmektedir. Şarkiyatçılık ve oryantalizm aynı anlamda kullanılmaktadır. Doğu üzerinde araştırma yapan kişileri isimlendirmek için *"oryantalist"* tabiri kullanılır. Literatürde oryantalist sadece Doğu üzerine araştırma yapanları kapsamaz, aynı zamanda Doğu (Ortodoks) Kilisesi'nin üyeleri de oryantalist olarak nitelendirilmektedir.[187]

Avrupa'nın kendi dışındaki dünya hakkında yaptığı araştırmaların en önemli özelliği Avrupa-merkezci olmasıdır. Avrupa kendi değer yargıları ile kendi dışındaki dünyayı tanımlamış ve bu dünya karşısında kendini konumlandırmıştır. Avrupa'nın Doğu'yu tanımlama çaba ve gayreti bazen Doğu hakkında gerçek ve doğru bilgilerin ortaya çıkmasına neden olurken, bazen de Doğu hakkında gerçeği yansıtmayan bilgilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu noktada, Avrupa-merkezci bakış açısı ile tanımlanan öteki karşısında bir Avrupalılık kimliğinin ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bu nedenle bu bölümde öncelikle oryantalizm konusunda bazı açıklamalarda bulunup, daha sonra oryantalizm disiplinin iki önemli unsuru olan *"Avrupa-merkezcilik"* ve *"ötekileştirme"* konularını ele alacağız.

Oryantalizmin tarihini Batı ve Doğu kavramlarının ortaya çıktığı Eski Yunan ve Persler arasındaki savaşlara kadar götürenler vardır. Fakat ne Eski Yunan ve İskender'in Helen İmparatorluğu ne de Roma İmparatorluğu bugün Batı olarak tanımlanan fenomeni gerçek anlamda temsil edebilir. Çağdaş Avrupa her nekadar kendi kökenlerini Eski Yunan, Helen ve Roma İmparatorluklarında görse de bu medeniyetler

[186] Yücel Bulut, **Oryantalizmin Eleştirel Kısa Tarihi,** Yöneliş Yayınları, İstanbul, 2002, s. 5.
[187] Russ, **a.g.e.,** s. 322.

Batı olamayacak kadar Doğulu ve Doğu içindeki Batı olmuşlardır. Onların Persler, Kartaca ve Barbarlarla mücadelesi Doğu içindeki bir çatışma idi. Daha önce de belirttiğimiz üzere Avrupa'nın Eski Yunan, Helen ve Roma İmparatorluklarına dayandığı düşüncesi bir Batı kurgusu ve aldatmacasıydı.[188] Bize göre oryantalizmin ortaya çıkması Avrupa'nın, daha doğrusu Hıristiyanlığın İslâm ile yüzleşmesi ile başlamıştır. Oryantalizm Hıristiyan Avrupa'nın Müslüman Doğu hakkında bilgi elde etme ve onu tanıma çabası olarak ortaya çıkmış bir disiplindir.

Hıristiyan Avrupalıların kutsal toprakları Müslümanların elinden almak için başlattıkları Haçlı Seferleri'ndeki (1095-1272) başarısızlık onları Müslüman Doğu dünyasını tanımaya itmiştir. Avrupa'nın Müslüman Doğu dünyasını tanıma çabasının hedefinde öncelikle Endülüs Emevî Devleti (711-1492) yer almış ve daha sonra ise Osmanlı İmparatorluğu (Müslüman-Türkler) Avrupalıların araştırma konusu olmuştur. Oryantalizmi ilk başlatanların Hıristiyan din adamları olması bu açıdan hiç şaşırtıcı değildir. Fransız rahip Gerard de Oraliac (940-1003) bu konuda ön plana çıkan isim olmuştur.[189] XI. ve XII. yüzyıllarda Avrupa'da İslâm dünyası üzerine yapılan araştırmaların bilimsel bir temele oturtulmaya başladığını da görmekteyiz. Nitekim Latince-Arapça sözlüğünün hazırlanması, Arapça dil eğitimi vermek üzere Padua Medresesinin kurulması ve Kur'an-ı Kerim'in Latinceye çevrilmesi bu dönemde gerçekleştirilmiştir.[190] Said ise oryantalizmin 1312 yılında toplanan Viyana Konsülü ile başladığını belirtmektedir. Viyana Konsülü'nde alınan kararla Arapçanın Fransa, İngiltere, İtalya ve İspanya'daki bazı okullarda okutulmasına izin verilmiştir.[191] Bu kararla İslâm dünyası üzerindeki araştırmalar artmış ve yoğunlaşmıştır.

Avrupa'nın Doğu'ya yönelik araştırmalarını (oryantalizm çalışmalarını) iki dönem halinde değerlendirebiliriz. Bunlardan birincisi Doğu'nun üstün Batı'nın daha geri pozisyonda olduğu ve Doğu'nun yani İslâm Dünyası'nın uygarlığa öncülük ettiği dönemdir. Bu dönemde Avrupa kendinden daha üstün olan bir medeniyeti ve kültürü tanıma gayreti içerisinde olmuştur. Bu dönem, modernleşme döneminin başlangıcı olarak kabul edebileceğimiz Sanayi Devrimi'nin başlangıcına kadar götürülebilir.

---

[188] Martin Bernal, **Kara Athena: Eski Yunan Uydurmacası Nasıl İmal Edildi? 1785-1985,** çev. Özcan Buze, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998, s. 54.
[189] Niall Ferguson, **Uygarlık: Batı ve Ötekiler,** çev. Nurretin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 339.
[190] M. Hamdi Zakzuk, **Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı,** çev. Abdülaziz Hatip, Işık Yayınları, İzmir, 1993, s. 10.
[191] Zakzuk, **a.g.e.,** ss. 8-9.

Davutoğlu bu dönemi 1784 yılına kadar götürmektedir. Bu tarihte Kalküta'da *"Asiatic Society"* kurulmuş ve Hasting'in öncülüğünde İngilizler Doğu hakkında bilimsel nitelikli araştırmalar yapmaya başlamışlardır.[192] Bedir ise ilk oryantalist çalışmaları İslâm'ın klasik eleştirisi olarak değerlendirmiş ve bu dönemin Napolyon'un 1798 yılında Mısır'ı işgâli ile sona erdiğini yazmıştır. Ayrıca, Bedir oryantalizm çalışmalarını klasik, modern ve post-modern dönem olarak tasnif ederek kategorize etmiştir. 1798 yılında başlayan modern dönem oryantalist çalışmaların II. Dünya Savaşı'na kadar devam ettiğini belirtmekte ve daha sonra post-modern oryantalist çalışmaların başladığını söylemektedir.[193]

Bize göre oryantalist çalışmaların ikinci dönemi Batı'nın uygarlığa öncülük etmeye başladığı ve Doğu'nun ikinci planda kaldığı Sanayi Devrimi ile başlar. Bu dönemde Batı üstün konumda ve etkin durumdadır. Davutoğlu bizim ikinci dönem olarak tanımladığımız dönemi de üç bölüme ayırarak incelemektedir. 1784 yılından II. Dünya Savaşı'na kadar olan dönem, II. Dünya Savaşı'ndan 11 Eylül 2001 terör saldırılarının olduğu tarihe kadar olan dönem ve sonrası. Davutoğlu'na göre bu dönemlerde Batı'nın tartışmasız bir üstünlüğü ve Doğu üzerinde bir tahakkümü söz konusudur.[194]

II. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde oryantalizm çalışmalarının merkezinde Avrupa yer almıştır. Özellikle de İngiltere ve Fransa oryantalizm çalışmalarına öncülük etmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise oryantalizm çalışmalarının merkezi Birleşik Devletler olmuştur. Bu değişim oryantalizm çalışmalarının yapısını da değişikliğe uğratmıştır. 1945-1980 yılları arasında yaşanan dekolonizasyon sürecinin ardından oryantalist çalışmaların siyasallaştığı görülmektedir. 1978 yılında yazdığı *"Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Kolu"* adlı eseri ile Edward Said (1933-2003) doğubilimi olarak tanımladığımız oryantalizme siyasi bir içerik kazandırmış ve konuyu ele alışı ile onu bilimsel bir çerçeveye oturtmuştur. Said eserinde Avrupa-merkezci bakış açısı ile Doğu hakkında yazılan eserleri büyük bir titizlikle incelemiştir. Batı'nın Doğu'yu nasıl çarpıtarak ele aldığını, bunu hangi yöntemlerle ve hangi gaye ile yaptığını kitabında açıklamıştır. Kısacası Said

---

[192] Ahmet Davutoğlu, "Batı'daki İslâm Çalışmaları Üzerine", **Marife,** İstanbul, Yıl: 2, Sayı: 3, Kış 2002, ss. 41-43.
[193] Ahmet Bedir, "Kur'an'ın Anlaşılmasında Oryantalizmin Entelektüelimize Etkisi", **Marife,** Yıl: 2, Sayı: 3, Kış 2002, s. 190.
[194] Davutoğlu, **a.g.m.,** ss. 44-45.

oryantalizme olumsuz bir anlam kazandırmış ve Batı'nın doğubilimi-şarkiyatçılık-oryantalizm kapsamında yaptığı çalışmaları eleştirmiştir.[195]

Batı'nın Doğu'yu tanımlama noktasında yukarıda belirttiğimiz iki dönem (Doğu'nun üstün olduğu dönem ve Batı'nın üstün olduğu dönem) bizim için önemli bir ayrımdır. Doğu'nun uygarlığa öncülük ettiği ilk dönemde Batı Doğu'yu güçlü, despot ve saldırgan olarak tanımlamış ve kendisini Doğu karşısında savunmada görmüştür. Bu dönemde Avrupa, Müslüman Doğu karşısında Hıristiyan Batı kimliği etrafında birleşmiştir. Bu dönemde Doğu hakkında yapılan çalışmalar yani *"şarkiyatçılık"* bu kapsamda gelişmiştir. Batı'nın uygarlığa öncülük ettiği ikinci dönemde ise Batı'nın gözünde Doğu; zayıf, gelişmemiş, rasyonel olmayan ve akıl dışıdır. Ayrıca zayıf olan Doğu kendi kendisini yönetemez ve bu nedenle uygarlaştırılması gerekmektedir. Doğu gelişmiş olan Batı için hammadde kaynağı ve bir pazardır. İkinci dönemde bu bakış açısı ile uygar olmayan bir Doğu tanımı geliştirilmiş ve onun karşıtlığı olarak da uygar bir Batı kimliği inşa edilmiştir. İkinci dönemde yapılan oryantalist çalışmaların ana teması da uygar ve uygar olmayan ayrımları olmuştur.

Yapılan oryantalist çalışmaların iki şekilde gerçekleştiğini görmekteyiz. Birinci olarak Batı, Doğu hakkında gözlemlerde bulunmuş ve bu gözlemlerini resim, şiir, roman, hikâye gibi metinsel ya da görsel araçlarla aktarmıştır. Doğu'ya seyahat eden Batılı gezginler, askerler, bilim adamları ve rahipler gözlemlerini bazen gördükleri gibi bazen de tahayyül ettikleri gibi anlatmışlardır. Bu aktarımda öteki sıfatını taşıyan Doğu unsuru bazen olduğu gibi gerçek, bazen de bir hayal olarak aktarılmıştır. Örneğin birçok Batılı ressam Doğu'nun saraylarındaki haremi görmeden harem yaşamını resme dökmüştür.[196] Dolayısıyla Batı'nın Doğu algısı Doğu'nun gerçekliği ile Batı'nın tahayyülatının karışımı olmuştur. Batı güç ve iktidar sahibi olduğu müddetçe de bu algıyı istediği şekilde yönetebilmiş ve öteki olarak tanımladığı Doğu karşısında kendi kimliğini inşa etmiştir. Oryantalizmin Batı ya da Avrupa kimliğinin inşası noktasında önemi buradan kaynaklanmaktadır.

Oryantalizmin edebiyat, müzik, resim gibi bir boyutunun yanında akademik bir disiplin olarak da geliştiğini görmekteyiz. Avrupalılar özellikle Doğu'nun kendilerinden üstün olduğu dönemde onu tanımak istemişler ve bu yönde çalışmalar yapmışlardır.

---

[195] Ayrıntılı bilgi için bkz. Said, **Oryantalizm.**

[196] Oliver Kontny, "Üçgenin Tabanını Yok Sayan Pythagoras: Oryantalizm ve Ataerkillik Üzerine", **Doğu Batı,** 2. Baskı, Yıl: 5, Sayı: 20, 2002, s. 134.

Bunun için Doğu'ya seyahat etmişler, gittikleri ülkelerin dillerini öğrenmişler, o ülkeler hakkında eserler yazmışlar, orada yazılan eserleri tetkik etmişler ve kendi dillerine çevirmişlerdir. Bazı Batılı oryantalistler ise Doğu'ya ayak basmadan Doğu hakkında aktarma yoluyla veya hayal üzerinden eserler vermişlerdir.[197]

Doğu'ya hiç seyahat etmemiş olan Victor Hugo *"Les Orientales"* adlı eserinde Doğu'yu renk, debdebe ve barbarca bir vahşet cümbüşü, haremler, saraylar, kesilen kelleler, çuval içinde denize atılan kadınlar, hilâlli sancaklarla süslü kadırgalar,..... şeklinde tasvir ediyordu.[198] Yine Doğu'ya hiç gitmemiş olan ve *"doğu despotizmi"* kavramını ortaya atan Montesquieu; sıcak iklimlerde ve açık alanlarda yaşayan Asyalıların kulluğa yatkın oldukları için despotizmle yönetildiklerini, buna karşılık dağlık alanlarda ve soğuk iklimlerde yaşayan Avrupalıların ise özgürlüklerine düşkün oldukları bu nedenle de krallık ve cumhuriyet ile yönetildiklerini söylemektedir.[199] Buna karşılık *"Pierre Loti"* başlıklı şiirinde Nazım Hikmet Batı'nın bu hayali Doğu yaklaşımını eleştirmektedir.

"Tevekkül! Kısmet!
Kafes, han, kervan, şadırvan!
Gümüş tepsilerde raks eden sultan!
Mihrace, padişah, bin bir yaşında bir şah.
Minarelerde sallanıyor sedef nalınlar,
Burunları kınalı kadınlar ayaklarıyla gergef dokuyor.
Rüzgârlarda yeşil sarıklı imamlar ezan okuyor!
İşte Frenk şairinin gördüğü şark!
İşte dakikada 1.000.000 basılan kitapların şark'ı!
Lâkin ne dün, ne bugün, ne yarın böyle bir şark yoktu, olmayacak!..."[200]

Bernard Lewis ise hem Said'in oryantalizm yaklaşımını eleştirmekte, hem de Avrupa'da Arapların tarihinin Arapça bilmeyen tarihçiler ya da tarih bilmeyen Arap uzmanları tarafından yazıldığını belirtmektedir.[201] Lewis, tarih yazımında gerçek ile

---

[197] Edward Said, **Haberlerin Ağında İslâm,** Babil Yayınları, İstanbul, 2000, s. 41.
[198] Bulut, **a.g.e.,** s. 110.
[199] Aslı Çırakman, "Oryantalizmin Varsayımsal Temelleri: Fikri Sabit İmgelem ve Düşünce Tarihi", **Doğu Batı,** Yıl: 5, Sayı: 20, 2002, s. 199.
[200] Zeynep Mennan, "Türkiye'de Olumsuz Pierre Loti Eleştirileri", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,** Ankara, Cilt: 20, Sayı: 2, 2003, s. 39.
[201] Bernard Lewis, "Islam", **Oriantalism and History,** ed. Denis Sinor, Indiana University Press, London, 1970, s. 16.

aktarılan arasındaki ilişkiye işaret etmektedir ki, tarih yazımına yeni bir bakış açısı getiren Michel Faocault, Ronald Barthes ve Jaques Derrida bunu *"bilgi-iktidar-söylem"* ilişkisi ile açıklamaktadırlar.[202] Güç sahibi olan taraf tanımlamak istediği ötekini kendi gerçekliği üzerinden tanımlamakta ve kendi kimliğini bu şekilde inşa etmektedir. Oryantalizmin temelinde de Batı'nın Doğu hakkında elde ettiği *"bilgi"* ve Batı'nın sahip olduğu *"güç"* vardır. Bu kapsamda Batı kendi kimliğini kurgularken, Doğu hakkında da gerçek ya da hayali bir algı yaratmaktadır. Said de Batı'nın bu Doğu algısını eleştirerek kendi tezini savunmaktadır. Davutoğlu Batı'nın kendi kimliğini tanımlama noktasında oryantalizmin varoluşsal bir problem olduğunu ve Batı'nın kendini öteki üzerinden tanımlama yaklaşımını eleştirmektedir.[203]

Oryantalizm kapsamında yapılan çalışmalar neticesinde elde edilen bilginin söylem ve içeriği önce *"öteki"* sonra *"kendi"* kimliklerinin tanımlanmasında önemli bir yere sahiptir. Rasyonel olmayan (akıl dışı) doğulu karşısında rasyonel batılı, zalim doğulu karşısında kibar batılı, güçsüz doğulu karşısında güçlü batılı, durağan ve atıl doğu karşısında enerjik batılı söylemleri[204] ve bunların içeriği oryantalizm kapsamında Doğu-Batı kimliklerinin inşasının nasıl gerçekleştiğini göstermektedir.

İngiliz sömürge imparatorluğunun Mısır'da 25 yıl valiliğini yapan Lord Cromer'in Doğulular hakkındaki sözleri Batı'nın Doğu hakkındaki düşüncelerini ortaya koymaktadır: *"Doğulular ne düzgün yolda ne de kaldırımda yürüyebilir. Doğunun kafası, yolların ve kaldırımların yürümek için yapıldığını derhal fark eden Avrupalı zekâsının kıyısına bile ulaşamaz. Doğulular sağlam yalancıdırlar, hareketsiz ve şüphecidirler. Tek kelime ile Anglo-Sakson ırkının açıklığına, doğruluğuna ve asaletine ters düşerler."*[205] Bu sözler *"öteki"*nin nasıl tanımlandığını ve nasıl görüldüğünü ortaya koymakta ve bu kapsamda *"kendi"* kimliğini de tanımlamaktadır.

Doğu ile Batı arasındaki zıtlığı göstermesi açısından Shotat ve Stam'ın; *"...bizim dinimiz onların hurafeleri, bizim ulusumuz onların kabileleri, bizim kültürümüz onların folkloru, bizim sanatımız onların el işleri, bizim mitinglerimiz*

---

[202] Shelley Walia, **Edward Said ve Tarih Yazımı,** çev. Gürol Koca, Everest Yayınları, İstanbul, 2004, s. 15.
[203] Davutoğlu, **a.g.m.,** s. 41.
[204] S. Brayn Turner, **Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm,** Anka Yayınları, İstanbul, 2003, s. 77.
[205] Said, **Oryantalizm,** s. 62.

onların ayaklanmaları ve bizim savunmamız onların terörizmi..."[206] sözleri de anlamlıdır. Batı oryantalizm vasıtasıyla Doğu hakkında elde ettiği gerçek ya da kendi tahayyül ettiği bilgiyi, gücü kullanarak istediği gibi yönlendirebilmiş, ötekine olumsuz sıfatlar yükleyerek kendi kimliğini inşa edebilmiştir. Bu nedenle Batı'nın ve daha dar kapsamda Avrupa'nın Doğu'dan daha güçlü olduğu dönemlerde inşa ettiği kimliği son derece tartışmalı ve *"olumsuz öteki"* üzerine inşa edilen bir kimlik olmuştur. Kısacası Avrupa kendi dışında kalan dünyayı *"doğululaştırmış"* fakat kendi batılılaştırılmamış, *"batılılaşmış"*tır.

Batı'nın uygarlığa öncülük ettiği ve Doğu'nun önünde yer aldığı ikinci dönemde oryantalizm söylem düzeyini aşmış ve Said'in deyimiyle *"sömürgeciliğin keşif kolu"*[207] olmuştur. Gücü, iktidarı ve bilgiyi elinde tutan Avrupa Doğu'nun kaynaklarını, pazarlarını ve coğrafyasını ele geçirmek için oryantalizm çalışmalarının ürünü olan bilgi gücünden azami derecede faydalanmıştır. Bunun en güzel örneğini Napolyon'un Mısır'ı işgâli oluşturmaktadır. Napolyon'un Mısır seferi ile birlikte oryantalizm çalışmalarında bir kırılma olduğunu ve bu çalışmaların pratiğe yansıdığını görmekteyiz. Batı daha önce Doğu'yu işgâl ederken yalnızca askerî gücünü kullanmış ve askerî seçenek dışında yer alan imkânları değerlendirmemiştir. Napolyon'un Mısır'ı işgâlinden önce Fransızlar oryantalist çalışmalarla elde ettikleri Mısır hakkındaki verileri etkin bir şekilde kullanmışlardır. Napolyon Mısır seferinden önce Arapça bir bildiri yayınlayarak Mısırlılara dağıtmıştır. Bu bildiride kendisinin Müslümanların ve Halife'nin dostu olduğunu, Mısırlıları zalim Memlûk yönetiminde kurtaracağını ve ayrıca Hindistan'ı da İslâm düşmanı İngilizlerin elinden kurtaracağını yazıyordu.[208] Kısacası Napolyon kılıç ile kalemin ittifakını arıyordu. Oryantalist çalışmalar dini, siyasî, iktisadî ve ilmî gayeler için yapılıyor ve Doğu karşısında Batı'nın ve daha dar anlamda Avrupa'nın kimliğinin inkişâfını sağlıyordu.

Batı'nın Doğu üzerine yaptığı oryantalist çalışmaların ikinci döneminde Batı'nın güçlü Doğu'nun da görece zayıf olduğunu belirtmiştik. Oryantalist çalışmaların ilk döneminde Batı karşısında tek bir Doğu (İslâm) varken, ikinci dönem oryantalist çalışmaların hedefinde tek bir Doğu yoktur. Batı sömürgecilik ve emperyalizm çağını

---

[206] Ella Shotat and Robert Stam, **Unthinking Eurocentrism: Multiculturalizm and the Media,** Routledge, New York, 1994, s. 2.
[207] Said, **Oryantalizm,** s. 1.
[208] Thierry Camous, **Doğulular-Batılılar: Yirmibeş Asırlık Savaş,** çev. Hande Güreli, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2011, s. 233.

yaşadığından İslâm'ın dışında Uzakdoğu, Hindistan ve Afrika oryantalist çalışmaların nesnesi konumunda olmuşlardır. Doğu'nun bu çeşitliliğine rağmen Batı'nın Doğu algısı her zaman tümel olmuştur. Müslüman, Hindu ve Çinli tek bir Doğu kategorisi altında ve uygar-uygar olmayan ikilimi üzerinden değerlendirilmiştir.[209] Buna rağmen Batı'nın Doğu algısı kapsamında İslâm özel bir yere sahip olmuştur. Hıristiyanlık karşısında en önemli rakip olarak değerlendirilen İslâm, Batı'nın kendi kimliğinin inşasında düşman ötekisi olarak görülmüş ve her zaman bu değerini korumuştur. Bu nedenle Avrupa kimliğinin inşası bağlamında Batı-Doğu ve Hıristiyan-Müslüman düalizmi iyi okunması ve yönetilmesi gereken bir alandır ve potansiyel çatışmaları beraberinde getirebilecek niteliktedir.

2.2. Avrupa-Merkezcilik (Euro-centrism)

Oryantalizmin iki temel unsuru olduğunu ve bunların da Avrupa-merkezcilik ve ötekileştirme olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bu kısımda Avrupa-merkezciliğin ortak Avrupalılık kimliğinin oluşumu üzerindeki etkilerini analiz edeceğiz. Avrupa-merkezcilik her şeyden önce bir paradigmadır. Kısacası Avrupa'nın bakış açısı ile dünyanın tanımlanmasıdır. Dünya üzerinde gerçekleşmiş, gerçekleşen ve gerçekleşecek olan olaylar ve gelişmeler ile zamanın ve mekânın Avrupa'nın sahip olduğu değerler üzerinden okunmasıdır. Her medeniyetin tarihe, bugüne ve geleceğe bakış açısı doğal olarak farklılıklar taşır ve Avrupa'nın da farklı bir bakış açısı taşıması normal bir durumdur. Burada bizim eleştirmek isteğimiz nokta Avrupa-merkezci bakış açısının diğerlerine kabul ettirilmesi çabası ve onun doğruluğu üzerindeki ısrardır. Bu çaba ve ısrar aslında Avrupa'nın kendisi için ortak bir kimlik arayışının da bir sonucudur ve bizim için açıklamaya değer bir konudur.

Avrupa kendi değer yargıları ile dünyaya baktığından, hem kendini hem de kendi dışında kalan diğerlerini bu değer yargıları ile tanımlamaktadır. Diğerlerini ya da ötekilerini tanımlarken kendinin de ne olmadığını ortaya koymaktadır. Bu yaklaşımla Avrupa; zamanı, mekânı, olayları ve gelişmeleri şekillendirmekte ve bunların doğruluğunu da diğerlerine empoze etmektedir. Bazen bu yaklaşım gerçeği yansıtırken, bazen de gerçeği yansıtmamaktadır. Avrupa bütün kötülükleri, doğru olmayanı ya da kısacası onaylamadığı her şeyi diğerleri ile özdeşleştirmekte ve onu bu bakış açısı ile

[209] Recep Şentürk, "Oryantalizm ve Sosyal Teori", **Oryantalizmi Yeniden Okumak Batı'da İslâm Çalışmaları Sempozyumu 11-12 Mayıs 2002,** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s. 45.

ötekileştirmektedir. Avrupa-merkezciliğin Avrupa'yı ön plana çıkarması, onu iyi diğerlerini kötü göstermesi, iyi olan her şeyi kendi sahiplenip kötü olan her şeyi de diğerlerine atfetmesi ve bu yolla Avrupa'ya bir kimlik kazandırmaya çalışması bizim eleştirimizin temel noktasıdır.

Avrupa'nın dünyayı kendi değer yargıları ile tanımlaması, Avrupa'yı öncelemesi, bazen doğruyu bazen de doğru olmayanı ortaya koyması tarihin tahrifi ile mümkün olmaktadır.[210] Goody *"The Theft of History" (Tarih Hırsızlığı)* adlı kitabında tarihi tahrif etmenin yolunun onu çalmak olduğunu belirtmektedir. Goody kitabında tarihin Avrupa tarafından nasıl ters yüz edildiğini ve bunu yapanların da bu ters yüz etmeyi kendi menfaatleri doğrultusunda yaptıklarını belirtmektedir.[211] Avrupa-merkezci paradigmayı tanımlamada tarihin tarif edilmesi yeterli bir açıklama değildir. Bununla birlikte tahrif edilen bu tarihin ya da gerçekliğin diğerleri tarafından da kabul görmesi gerekmektedir. Bu da ancak Gramsci'nin *"hegomanya"* ve Faucault'un *"bilgi-iktidar-söylem"* kavramlarını açıklarken kullandıkları hafızalar üzerinde iktidar olabilme ile mümkündür.[212] Avrupa'nın uygarlığa öncülük etmeye başlaması ile birlikte Avrupa'nın hem bilgiye hem de bu bilgiyi şekillendirebilecek iktidara sahip olduğunu görmekteyiz. Avrupa'nın tarihe ve tarih yazımına hâkim olması ve gerçekliği istediği gibi şekillendirmesi Avrupa-merkezciliğin de doğmasına neden olmuştur. Avrupa kendi bakış açısı ile dünyayı tanımlarken, kendi dışında yer alan diğerlerini kendi gerçekliği üzerinden tanımlamış ve bunu da onlara empoze etmiştir. Bu süreç bazen güç kullanarak, bazen de bilimsellik, medenileşme ya da modernleşme adı altında gerçekleşmiştir. Avrupa bu yolla ötekini tanımlarken ya da ötekine istediği değeri yüklerken bunun karşında da kendi kimliğini inşa edebilmiştir. Bu nedenle Avrupa'nın Avrupa-merkezci bakış açısı ile gerçekliği tahrif ederek, olumsuz öteki üzerinden bir kimlik inşasına gitmesi son derece tartışmalı ve temelsiz bir kimliğin oluşmasına neden olmuştur.

Yukarıdaki bölümlerde yer alan açıklamalarımızda Avrupa'nın gerçek anlamda özgün kimliğini Ortaçağ sonrası dönemde uygar-uygar olmayan bir dünya düalizmi üzerinden bulduğunu söylemiştik. Ortaçağ sonrası dönemde küresel sistem içerisinde

---

[210] Peter Gran, **Beyond Eurocentrism: A New view of Modern World History,** Syracuse University Press, New York, 1996, s. 3.
[211] Jack Goody, **The Theft of History,** Cambridge University Press, Cambridge, 2006, ss. 1-6.
[212] Walia, **a.g.e.,** s. 14.

belirleyici bir aktör olarak yer almaya başlayan Avrupa bilgi ve iktidarı elinde bulundurmuş ve onu da istediği şekilde yönlendirmiştir. Avrupa-merkezcilik de bu dönemde etkili olmaya başlamış ve ortak Avrupalılık kimliğinin şekillenmesini sağlamıştır. Avrupalılık üzerine araştırma yapan bazı yazarlar Avrupa-merkezciliğin Rönesans ile birlikte ortaya çıktığını savunmakta,[213] bazıları ise kapitalizmin ortaya çıkmaya başlamasının Avrupa-merkezciliğe neden olduğunu savunmaktadır.[214] Bize göre Avrupa'nın küresel sistem içerisinde etkinliğini arttırması ya da iktidar olması Avrupa-merkezci paradigmanın güçlenmesine neden olmuştur. Avrupa-merkezci bakış açısı da Avrupalılık kimliğinin tanımlanmasında önemli bir yere sahip olmuştur. Şunu da vurgulamalıyız ki; Avrupa-merkezcilik Avrupa'nın hiçbir şey üretmediği anlamına gelmez, Avrupa tarihsel süreç içerisinde birçok şey üretmiş ve uygarlığa önemli katkılarda bulunmuştur. Avrupa-merkezciliğin eleştirilmesi gereken ve olumsuz ötekileştirme üzerinden kimlik tanımına yol açan tarafı yani gerçekliği ve tarihi tahrif etmesidir.

Avrupa-merkezcilik konusunda literatürde yer alan en önemli eser Samir Amin'in *"Avrupa-merkezcilik: Bir İdeolojinin Eleştirisi"* adlı kitabıdır. Amin bu kitabında; *"Rönesans'a kadar Avrupa, Araplar ile Avrupalıları, Müslümanlar ile Hıristiyanları bir araya getiren merkezî Akdeniz'in Doğu havzası olan haraçlı, bölgesel bir sisteme bağlıydı... Rönesans'tan sonra dünya kapitalist sistemi ortaya çıkınca, merkez Atlas Okyanusu kıyılarına kaydı, buna karşılık Akdeniz çevresel konuma geçti. Yeni Avrupa kültürü Akdeniz'in güneyindeki dünyanın karşısında Avrupa'ya coğrafî bir süreklilik atfeden bir mit çerçevesinde kuruldu. Böylece Akdeniz merkez ile çevre arasında yeni sınırı meydana getiriyordu. Avrupa-merkezciliğin esası bu mitsel kurguya dayanır."*[215] şeklinde Avrupa-merkezciliğin ortaya çıkışını tanımlamaktadır. O'na göre birbirleri ile mücadele içerisinde olan Hıristiyanlık ve İslâmiyet Rönesans'a kadar Helenizm'in mirasçısı olarak bir arada ikiz kardeş gibi yaşamışlardır.[216] Rönesans sonrası ise bu kardeşliğin bozulduğunu, Rönesans'ın Avrupa'da kapitalizmin doğuşu için ortam hazırladığını ve kapitalizmin doğması ile birlikte Avrupa'nın dünyanın geri kalanını fethetme sürecine girdiğini belirtmektedir.[217] Bütün bu süreçler Avrupa'da

---

[213] Aytekin Yılmaz, "Avrupa Merkezcilik", **Özgür Üniversite Formu,** Cilt: 1, Sayı: 2, 1998, s. 162.
[214] Amin, **a.g.e.,** s. 15.
[215] Amin, **a.g.e.,** s. 32.
[216] Amin, **a.g.e.,** s. 46.
[217] Amin, **a.g.e.,** s. 93.

bilgi-iktidar-söylem bağlamında Avrupa-merkezci bir bakış açısının doğmasına neden olmuştur. Bu Avrupa-merkezci bakış açısı da yeni bir Avrupalılık bilincinin (kimliğinin) ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu kimlik özgün bir Avrupalılık kimliğidir. Ortaçağ Avrupa kimliği Hıristiyan temeller üzerine inşa edilmeye çalışılmış, fakat bu kimlik arayışı Avrupa'nın tamamını kapsamamıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi Ortaçağ öncesi dönemde doğrudan bir Avrupalılık kimliğinden bahsedemeyiz. Rönesans'la birlikte Avrupa metafizik egemenlikten kurtulmuş, kapitalist toplumun maddi değerlerine bağlanmış ve yeni bir evrenselcilik iddiası ile ortaya çıkmıştır. Avrupa kendisini Hıristiyanlık ile sunmaktan vazgeçmiş ve teknoloji ile sunmaya başlamıştır. Avrupa evrenselciliği Avrupa'nın kendisini din ile sunduğunda kabul görmediği, teknoloji ile sunduğunda kabul gördüğü gerçeği temeli üzerine oturtulmuştur.[218] Avrupa kendini Hıristiyanlık ile kimliklendirdiğinde, ötekisini İslâmiyet ile kimliklendirmiş, dışlayıcı ve çatışmacı olmuştur. Avrupa kendisini uygarlık ile kimliklendirdiğinde, ötekisini uygar olmayan ile kimliklendirmiş buna rağmen bir cazibe yaratabilmiştir. Burada Avrupa'nın kendisini uygarlık ile sunduğunda diğerleri üzerinde bir tahakküm kurmaya çalışması eleştirilen nokta olmuştur. Uygarlığın hiçbir medeniyetin tekelinde olamayacağı gerçeği ile birlikte değerlendirildiğinde Avrupa'nın kendisini uygarlık ile kimliklendirmesinin hiçbir sakıncalı yanı bulunmamaktadır. Diğer medeniyetlere de açık olan uygarlık dışlayıcı değil, aksine içselleştirici bir niteliktedir. Bu noktada kimliğin *"öteki"* üzerinden değil *"diğeri"* bağlamında inşası söz konusudur.

Kendisini uygarlık ile kimliklendiren ve evrensellik iddiasında bulunan Avrupa dünyayı da kendi bakış açısı ile tanımlamıştır.[219] Örneğin; tarihin İlkçağ (yazının bulunması-Kavimler Göçü sonrası Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılması), Ortaçağ (Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılması-İstanbul'un fethi), Yeniçağ (İstanbul'un fethi-Fransız İhtilâli) ve Yakınçağ (Fransız İhtilâli ve sonrası dönem) olarak tasnif edilmesi XIX. yüzyıl Avrupasının ürünü olan bir yaklaşımdır. Bu tasnifte Avrupa kendi kıtasında gelişen önemli olaylara dayanarak böyle bir ayrıma gitmiştir. Yine Hz. İsa'nın doğumunu referans alan Miladî Takvim'in kullanılması da Avrupa-merkezci bir

---

[218] Arnold Toynbee, **Dünya ve Garb,** çev. Emin Bilgiç, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1969, ss. 79-82.

[219] Immanuel Wallerstein, **Avrupa Evrenselciliği: İktidarın Retoriği,** çev. Sinan Önal, Aram Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 40.

yaklaşımın ürünüdür. İslâm Dünyası'nda kullanılan Hicrî Takvim ve Hicret olayı İslâm Dünyası için önemli bir referanstır. Aynı şekilde Çin takvimi ve her ayın bir hayvan ismi ile özdeşleştirilmesi farklı medeniyetlerin zamanı farklı şekillerde algıladığını göstermektedir. Diğer bir örnek ise; başlangıç meridyeni olarak kabul edilen Greenwich'e göre dünya saat sisteminin ayarlanmasıdır. 1884 yılında tespit edilen bu meridyen Londra yakınlarındaki Greenwich kasabasından geçmektedir. Eğer bu meridyen XIX. yüzyılda değil de bugün tespit edilseydi Washington'dan ya da XV. ve XVI. yüzyıllarda tespit edilseydi İstanbul'dan geçebilirdi. Yine dünya haritasının Atlantik Okyanusu'nu merkez alacak şekilde gösterilmesi de Avrupa-merkezci bakış açısının bir yansımasıdır. XXI. yüzyılda uluslararası sistemde Pasifik bölgesinin ağırlık kazanması ile yeni dünya haritalarının Pasifik Okyanusu merkez olacak şekilde yapılması önemli bir ayrıntı olarak değerlendirilmektedir. Bütün bu somut örnekler Avrupa-merkezci bakış açısını göstermektedir. Avrupa Sanayi Devrimi ve kapitalizm ile birlikte uluslararası sistemde başat aktör olmaya başlayınca kendini uygarlık olarak tanımlanan kavramla kimliklendirmiş ve uygar olmayan dünya karşısında kendini konumlandırmıştır. Burada bizim eleştirdiğimiz nokta Avrupa'nın diğer medeniyetleri yok sayması, evrensellik iddiasında bulunarak kendi değerlerini onlara empoze etmesidir. Kısacası diğer kimlikleri tahrip etmesidir. Bununla birlikte Avrupa'ya uygar bir kimlik sağladığı için uygar olmayan ötekinin varlığı ya da Avrupa'nın uygarlaştırma misyonu ile hareket etmesi Avrupa için her zaman bir gereklilik olarak belirmiştir.

XIX. yüzyılda Avrupa'nın kendisini uygarlıkla özdeşleştirmesi aynı zamanda tarih yazımında da yeni bir dönemin başlangıcı olarak görülebilir. Avrupa'nın tarihsel kökenlerinin Eski Yunan, Helen ve Roma İmparatorluğu'na dayandığı düşüncesi XIX. yüzyıl Avrupa tarih yazımının bir ürünüdür. XIX. yüzyılda küresel iktidarı elinde bulunduran Avrupa tarih yazımını da şekillendirmiş ve diğerlerine kendi tarih anlayışını kabul ettirmiştir. Avrupa'nın kendi tarihsel kökenlerini Antikite Döneminde görmesinde herhangi bir yanlışlık bulunmamaktadır. Burada bizim eleştirdiğimiz Avrupa'nın Atikite Dönemi'nin doğulu kökenlerini reddetmesidir.[220] Mısır, Erken Ege, Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarının Antikite Dönemi olarak adlandırdığımız Eski Yunan, Helen ve Roma uygarlıklarına kaynaklık ettiği gerçeğinin XIX. yüzyıl Avrupasında yok sayılması gerçeklikten uzak bir değerlendirmedir. XIX. yüzyılda kapitalizm, liberalizm,

[220] John M. Hobson, **Batı Medeniyeti'nin Doğulu Kökenleri,** çev. Esra Ermert, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 21.

demokrasi, anayasa ve ulus-devlet gibi kavramlarla tanışan Avrupa uygarlığın beşiği olarak Eski Yunanistan'ı görmüş ama onun Mısır'la, Anadolu'yla ve Levant'la olan bağlantısını yok saymıştır.

Yunanlı yazar Vlassopoulos, *"Unthinking the Greek Polis, Ancient Greek History Beyond Eurocentrism"* adlı kitabında Grek tarihinin modern incelemesinin Avrupa-merkezci bir bakış açısı ile yapılmasını eleştirmektedir. Yazar Rönesans'a kadar Avrupa'da Eski Yunanistan'a ilişkin çalışmalar yapılmadığını, aksine bu mirasın İslâm Dünyası'nın elinde muhafaza edildiğini yazmaktadır.[221] Rönesans'la birlikte Antikite Dönemine artan ilgi XIX. yüzyılda esaslı çalışmaların yapılmasına neden olmuştur. Fakat tüm bu çalışmalar Avrupa-merkezci bir bakış açısı ile yapılmış ve uygar Avrupalılık söylemine meşruiyet sağlamak için kullanılmıştır. Avrupa-merkezci bakış açısında Ortaçağ Dönemi'nde uygarlığa Doğu olarak tanımlanan aktörün öncülük ettiği gerçeği hiçbir zaman dillendirilmez. Tarihin bu bölümü Hıristiyanlığın İslâm'a karşı mücadelesi olarak yansıtılır. Ortaçağ Dönemi'nde uygarlıkta yaşanan ilerleme dikkate alınmaz ve dile getirilmez. Doğu'nun Antikite Dönemi'nin mirasını koruduğu dikkate alınmaz. İşte bu Avrupa-merkezci bakış açısı da bizim eleştirimizin temel noktalarından birisidir. Bu bakış açısı Doğu'nun hiçbir şekilde bu mirasa katkı yapmadığı ve bu mirası sahiplenmediği düşüncesine dayanmaktadır. Bu bakış açısı da uygarlık üzerinden inşa edilen modern dönem Avrupa kimliğinde Doğu'nun olumsuz bir şekilde ötekileştirilmesine yol açmaktadır.

Martin Bernal *"Black Athena"* isimli kitabında XIX. yüzyıl Avrupasının sanayi devrimi, kapitalizm ve ulus-devlet gibi kavramlarla kendisini ifade etmesinin bir sonucu olarak Avrupa'da ırkçılık yaklaşımının yaygınlaştığını belirtmektedir. Bu yaklaşım Avrupa'nın kendi kökenlerini bulduğu Eski Yunanistan'ı da saf Avrupalı ve Ari olarak görmesine neden olmuştur. Antikite Dönemi'nin Levantlı, Mısırlı ve Anadolulu kökenlerinin Avrupalılar tarafından yok sayılmasını Bernal *"Ari Modeli"* olarak tanımlamaktadır. Bu modele göre Eski Yunanistan'a kuzeyden göçle gelen halklar yerli Ege ve pre-Helen topluluklara üstün gelmişlerdir. Ari modeline göre; Eski Yunan Uygarlığı bu göç sonucu Hint-Avrupa dili konuşan Helenler ile yerli halkın karışımı sonucu oluşmuştur. Özellikle Anti-Semitizmin arttığı 1890'lı yıllar ile 1920'li ve

[221] Kostas Vlassopoulos, **Unthinking the Greek Polis, Ancient Greek History Beyond Eurocentrism,** Cambridge University Press, Cambridge, 2007, s. 2.

1930'lu yıllarda bu model Avrupa'da revaçta olmuştur.[222] Eski Yunan Uygarlığı'nın Fenike (Levant-Yahudi) uygarlığından etkilendiği gerçeğinin inkârı bu dönemde ön plana çıkmıştır. Mısır'ın, Anadolu'nun, Mezopotamya'nın Eski Yunan Uygarlığının oluşumuna önemli katkılar yaptığı ve bu uygarlığın da daha sonra İslâm medeniyeti tarafından daha da ileriye taşındığı XIX. yüzyıl Avrupasında her zaman reddedilmiştir. Avrupa'da günümüzde var olan; yabancı düşmanlığı, İslâmofobi ve Anti-Semitizm gibi gerçekliklerin bu kapsamda değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bernal ise söz konusu kitabında *"Ari Modeli"* karşısında *"Eskiçağ Modeli"*ni savunmaktadır. Bu modelde Bernal Antikite Dönemi'nde ortaya çıkan uygarlığa ondan önce var olan medeniyetlerin (Mısır, Mezopotamya, Fenike, Anadolu ve Erken Ege) önemli katkılar sağladığını ve Eski Yunanistan'ın bu medeniyetlerden önemli iktibaslar yaptığını savunmaktadır. Antikite Dönemi uygarlığının da Doğu'nun elinden geçerek Avrupa'ya ulaştığını savunan Bernal Avrupa-merkezci tarih anlayışına da ciddi eleştiriler getirmektedir.[223]

Ortak Avrupalılık kimliğinin inşasında ötekini yok sayan Avrupa-merkezci bakış açısı bizim eleştirilerimizin odak noktalarından birini oluşturmaktadır. Bilgi ve güç bağlamında şekillenen tarih anlayışı gerçekliği yansıtmaktan uzaklaştıkça birbirini yok sayan ve birbirini tahrip eden kimlikler ortaya çıkmaya başlayacaktır. Bu da uluslararası güvenliğin ve istikrarın bozulmasına ya da daha da kötüleşmesine neden olacaktır. Bu olumsuz durumdan kurtulmanın en kestirme yolu da Avrupa-merkezci gibi tek merkezli bakış açılarının terk edilmesidir. I. ve II. Dünya Savaşları'nın ardından bu yönde bazı çalışmaların da yapıldığını görmekteyiz. İki Fransız tarihçi Lucien Febvre ve Marc Bloch 1929 yılında kurdukları Annales Dergisi ile Avrupa-merkezci tarih anlayışının dışında *"tümel tarih"* anlayışı ile yeni bir tarih yazımına başlamışlardır.[224] Annales Okulu olarak bilinen bu çalışma ekolü Avrupa-merkezci tarih anlayışını kırarak, gerçeğe dayanan bütünsel bir dünya tarihi üzerine odaklanmıştır. Avrupa-merkezci tarih anlayışı dışında gelişen tümel bir tarih yazımı aynı zamanda gerçeklik üzerine kurulacak kimlikleri de beraberinde getirecektir. Burada önemli olan bu tümel

---

[222] Bernal, **a.g.e.,** ss. 49-50.
[223] Bernal, **a.g.e.,** s. 82.
[224] Mehmet Ali Kılıçbay, "Avrupamerkezcilik ve Dünya Tarihinin Marjinalleşmesi", **Özgür Üniversite Formu,** Cilt: 1, Sayı: 2, 1998, s. 70.

tarih yazımına sadece Avrupa'dan değil, diğer medeniyetlerden de katkının sağlanmasıdır.

2.3. Ötekileştirme

Avrupa-merkezcilik ile birlikte oryantalizm paradigmasının diğer önemli bir unsuru ötekileştirmedir. Avrupa-merkezcilik ve ötekileştirme bir süreç içerisinde, karşılıklı etkileşimde bulunarak ortak Avrupalılık kimliğinin oryantalizm bağlamında inşasına yol açmaktadırlar. Kimliğin inşasında *"ben-kendi"* ve *"ötekisi"* ayrımı önemli bir konudur ve *"aynılık"* ile *"farklılık"* kimlik inşa sürecinin iki önemli değişkenidir. Aynı şekilde *"Avrupa-merkezcilik"* ve *"ötekileştirme"* de oryantalizm kapsamında kimlik inşa sürecinin önemli unsurlarıdır.

Ortak Avrupalılık kimliği açısından baktığımızda; Avrupa öncelikle öteki olan unsuru tanımlanmış, daha sonra bu kapsamda kendini ortaya koyabilmiştir. Bu nedenle oryantalist bakış açısına dayanan Avrupalılık kimliğinde ötekileştirme öncelikli bir konu olarak karşımızda durmaktadır. Başka bir ifade ile Avrupa kendi değer yargıları ile (Avrupa-merkezci bakış açısı ile) ilk önce öteki olan unsuru tanımlamış, daha sonra ötekinin dışında kalan her şey ile de kendini özdeşleştirmiştir. Oryantalist paradigmaya dayalı Avrupalılık kimliğinin en önemli özelliği de bu ötekileştirme üzerinden ortak bir kimlik inşa etme gayretidir. Said, Avrupalılığın inşasında önce *"Doğu"*nun tanımlandığını (ötekileştirme), sonra *"Doğu olmayan"*ın (Batı) ortaya çıktığını belirtmektedir.[225]

Kimlik inşa sürecinde *"farklılık"* kavramının gerekli olduğuna, farklılık olmadan bir kimliğin anlamsız olacağına çalışmamızın teorik bölümünde değinmiştik. Bir kimliğin inşa edilebilmesi için yani *"ben"*in ortaya çıkabilmesi için *"ben olmayan"*ın varlığı önemli ve gereklidir. Fakat burada bu farklılık *"ötekileştirme"* üzerinden ortaya konulduğunda olumsuz bir anlam taşımakta ve olumsuz bir ötekileştirmeyi beraberinde getirmektedir. Daha önce de belirttiğimiz üzere, kimlik inşa sürecinde farklılığı ötekileştirme üzerinden değil de *"diğeri"* kavramı üzerinden okumak bizi *"kimlik"* kavramı ile barıştırabilecektir.

Oryantalist paradigmada ötekileştirmenin olumsuz bir bakış açısı ile yapıldığını görmekteyiz. Avrupa kendi kimliğini tanımlamak maksadıyla ötekini tanımlama çabası

---

[225] Said, **Oryantalizm**, s. 54.

içerisine girdiğinde iki önemli aktör ile karşı karşıya kalmıştır. Bunlardan birincisi *"İslâm"* diğeri ise *"uygar olmayan dünya"*dır. Ortaçağ'da Avrupa'nın en mükemmel ötekisi İslâm olmuştur ve Avrupa ötekini İslâm ile kimliklendirdiği için kendisini de Hıristiyanlık ile kimliklendirmiştir. Ortaçağ sonrası dönemde Coğrafî Keşifler, Rönesans, Reformasyon, Merkantalizm, Fransız İhtilâli ve Sanayi Devrimini yaşayan Avrupa modern döneme geçmiş ve kendisi dışındaki dünyayı bütün bu süreçleri yaşamayan *"uygar olmayan dünya"* olarak tanımlamıştır. Her iki ötekileştirmede de olumsuz bir durum söz konusudur. Oryantalizm bağlamında Avrupa'nın ötekileştirme yaklaşımını Mora şu şekilde ifade etmektedir; *"Ortaçağ'da içeriye ve dışarıya ait olma din tarafından düzenlenmiştir. Endüstrileşme ve kolonicilik çağında ise ırk ayrımcılığı belirleyici olmuştur. XIX. ve XX. yüzyılda içerisi/dışarısı ayrımında halk/ulus kavramı öne geçmiştir. XX. yüzyılın sonunda modern devletler kendi ve yabancı arasındaki ayrımı kültürel farklılıklara dayandırmışlardır. XXI. yüzyılda ise halklar arasındaki en büyük farklılıklar artık ideolojik, politik ya da ekonomik değil, dinlerin belirlediği kültürel farklılıklardır."*[226] Mora'nın bu açıklaması Avrupalılık kimliğinin inşasında ötekileştirmenin ne kadar önemli bir konu olduğunu bizlere göstermektedir. Ayrıca Avrupa tarihinde öteki olan unsur her zaman olumsuz bir şekilde tanımlanmış yani *"ötekileştirilmiş"* ve dönem dönem de değişikliğe uğrayarak bugünlere ulaşmıştır. Kısacası ortak Avrupalılık kimliğinin inşasında; tarihsel süreç içerisinde ötekileştirmenin vasfı değişirken, ötekileştirmenin hedefi olan unsur da değişikliğe uğramıştır.

Çalışmamız boyunca kimlik inşa sürecinde farklılığın olmazsa olmaz, ötekileştirmenin de kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştık. Burada ötekileştirmenin diğeri üzerinden okunmasının yanında ötekileştirmenin nasıl gerçekleştiği konusu da bizim için önemli bir konudur. İki tür ötekileştirme olabileceğini değerlendiriyoruz; *"olumsuz ötekileştirme"* ve *"ötekileştirmenin diğeri bağlamında okunması"*. Bu noktada Yavuz ötekileştirmenin iki boyutunun olduğunu belirtmektedir; *"ontolojik ötekileştirme"* ve *"vasıfsal ötekileştirme"*.[227] Ontolojik ötekileştirmede ötekileştirilen unsurun nesnel yanına vurgu yapılmaktadır. Bu durumda öteki olarak tanımlanan unsurun; doğduğu ülke, memleket, aile, vücut yapısı, etnik kökeni, derisinin rengi vb. özellikleri ön plana

---

[226] Necla Mora, "Kendi-Öteki İletişimi ve Etno-merkezcilik", **Selçuk İletişim,** Ocak 2008, s. 206.
[227] Şevket Yavuz, "İslâm'ın Ötekileştirmeye Meydan Okuması veya Ontolojik Ötekiden Vasıfsal Ötekiye İntikalin Macerası", **Marife,** Yıl: 6, Sayı: 3, Kış 2006, ss. 135-157.

çıkartılarak ötekileştirme yapılmaktadır. Kişinin veya toplumun bu tür nesnel özellikleri değişmeyen özellikleridir. Nesnel özellikler üzerinden ötekileştirme yapılıp, kendi kimliği tanımlandığında doğal olarak bir dışlama söz konusu olmaktadır. Öteki olan unsur her zaman öteki olarak kalmaya ve çoğunlukla da olumsuz öteki olarak kalmaya mahkûm edilmektedir. Vasıfsal ötekileştirme ise kişinin ve toplumun öznel yanına işaret etmektedir. Öznel durum iradî bir nitelik taşımakta ve değişip gelişebilmektedir. Kişinin ve toplumun öznel yanına vurgu yapılıp ötekileştirme üzerinden bir kimlik inşa edilmeye çalışıldığında olumsuz bir ötekileştirme söz konusu olmamaktadır. Ötekileştirilen unsur yeri ve zamanı geldiğinde *"ben"* ya da *"biz"* olarak tanımlanan kimliğin içerisine dâhil edilebilir. Kimlik inşasında ontolojik ötekileştirmenin karşısında ontolojik bir kimlik, vasıfsal ötekileştirmenin karşısında vasıfsal bir kimlik ortaya çıkabilir. Ontolojik ötekileştirmenin karşısına vasıfsal, vasıfsal ötekileştirmenin karşısına ontolojik bir kimliğin çıkması düşünülemez. Örneğin Türk kimliği (ontolojik) karşısına Hıristiyan kimliği (vasıfsal) konulamaz, fakat Müslüman kimliği (vasıfsal) karşısına Hıristiyan kimliği (vasıfsal) konulabilir. Ortadoğulu kimliği karşısında Avrupalı olabilir, burada Ortadoğulu kimliği içinde Hıristiyanların (örneğin Lübnanlı Marunilerin, Mısırlı Kıptilerin vb.) ve Avrupalı kimliği içinde de Müslümanların (Boşnaklar, Arnavutlar, vb.) olabileceği unutulmamalıdır. Bununla birlikte şunu da vurgulamalıyız ki; nüfusu yaklaşık 507 milyon olan bugünkü Avrupa'da 15 milyon Müslüman yaşamakta (2006 rakamları) ve bu sayının 2025 yılında 30 milyon olması beklenmektedir.[228] Ayrıca, Avrupa'nın en önemli başkentlerinden biri olan Berlin'de Protestanlıktan sonra en yaygın dinin Katoliklik değil İslâmiyet olduğunu belirten Olli Rehn Avrupa Birliği'nin *"Hıristiyan Kulübü"* olduğu tezini eleştirmektedir.[229] Çağdaş Avrupa eğer kendi kimliğini Hıristiyanlık üzerinden tanımlamaya kalkarsa karşısına öteki olarak İslâmiyeti ve diğer dinleri almak durumunda kalacaktır. Bu yaklaşım ise içinde birçok Hıristiyan dışı dini barındıran Avrupa'da yabancı düşmanlığının, İslâmofobinin ve Anti-Semitizmin artmasına neden olacaktır.

Ötekileştirme; hem kimliğin ilk inşasında hem de daha sonra korunmasında önemli bir unsurdur. Fakat kimliğin korunması ve devamının sağlanması açısından

---

[228] Mark Mazower, "Europe can fill the gap as America stalls in the Middle East" **Financial Times,** www.ft.com/intl/cms/s/c17887e4-2cc3-11db-9845-0000779e2340,Authorised=false.html?_i_loca, (Erişim 14.07.2014).
[229] Rehn, **a.g.e.,** s. 153.

ötekileştirmenin varlığı elzemdir. Olumsuz ötekileştirme yani ortak düşman karşısındaki duruş toplumsal biz arasında safların sıklaşmasına ve konsolidasyona neden olmakta ve kimliğin korunmasını sağlamaktadır. Bu nedenle politikacıların kriz zamanlarında ve politik istikrarsızlık dönemlerinde olumsuz bir ötekileştirme üzerinden siyaset yaptıklarına şahit olmaktayız. Bu ise Avrupa'da Avrupa-merkezci bakış açısının gelişmesine ve kendi dışında kalan diğerlerinin olumsuz ötekileştirilmesine (yabancı düşmanlığı, İslâmofobi ve Anti-Semitizm) neden olmaktadır. Kriz dönemlerinde Avrupa'nın Avrupa-merkezci ve ötekileştirme temelinde oryantalist paradigma üzerinden kimlik tanımına gittiğini görmekteyiz. Bunun en güzel örneğini 11 Eylül 2001 terör saldırıları, 2005 yılında yaşanan Anayasa Krizi ve son olarak da Euro Krizi bize göstermektedir. XXI. yüzyılın ilk 15 yılında yaşanan bu üç kriz Avrupa'yı ve daha geniş anlamda Batı'yı Avrupa-merkezci (Batı-merkezci) yapmış ve kendi dışında kalan dünyayı *"olumsuz ötekileştirme"* üzerinden tanımlamasına neden olmuştur. Bu durum ise Avrupa'nın oryantalist paradigmaya tekrar bağlanmasına yol açmıştır.

3. Oryantalizme Eleştirel Bir Yaklaşım: Oksidentalizm (Batı Bilimi-Garbiyatçılık)

3.1. Oksidentalizm (Batı Bilimi-Garbiyatçılık)

Oksidentalizm; Fransızca'da batı anlamına gelen *"occident"* kelimesinden türemiştir.[230] Doğu'nun *(Orient)* karşıtı olan Batı *(Occident)* yön bildiren bir ifade olmanın ötesinde özel anlamlar taşıdığı için büyük harfle yazılarak çalışmamız boyunca bu şekilde kullanılmıştır. Doğu *(Orient)* ve Batı *(Occident)* karşıtlığı ya da söylemi kimlik inşa sürecinde *"ben"* ve *"öteki"* bağlamında önemli bir yere sahiptir ve bu nedenle oksidentalizm bizim için analiz edilmesi gereken bir konudur. Oryantalizm paradigmasının kimlik inşa sürecinde *"öteki"* olan unsuru oluşturan Doğu *(Orient)*, oksidentalizmde *"ben"*i oluşturan özne konumundadır. Oksidentalizmin *"ötekisi"* ise Batı *(Occident)*'dır. Bu noktada *"oriental"* kelimesinin Doğu'ya ait olan, *"occidental"* kelimesinin ise Batı'ya ait olan anlamına geldiğini belirtebiliriz. Bu nedenle oriental-occidental karşıtlığı kimlik inşa sürecinin önemli bir konusu olarak karşımıza çıkmakta ve ortak Avrupalılık kimliğinin oluşturulmasında önemli bir yere sahip olmaktadır.

[230] Ahmet Emin Dağ, **Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü (İngilizce-Fransızca-Türkçe),** Anka Yayınları, İstanbul, 2005, s. 701.

Oksidentalist bakış açısı; kendi (Doğu) kimliğini inşa ederken, öteki olarak karşısına aldığı Batı'yı tanımlayarak Batı kimliğini de inşa etmektedir. Bizim çalışmamız açısından önemli olan konu; oksidentalizmin metodolojisi ve ötekisini (Batı) nasıl gördüğüdür ve oksidentalist paradigmanın ortak Avrupalılık kimliği üzerindeki etkisidir.

Oksidentalizm; Doğu'nun Batı algısı ve tahayyülâtıdır. Batı incelemeleri yapma anlamına gelen oksidentalizm, Batı üzerine düşünme, fikir beyan etme, Batı hakkında tasavvurda bulunma, eser verme ve bilimsel çalışma yapma gibi konuları kapsamı içerisine alır. Oksidentalizmin bir bilim dalı olmadığına ilişkin düşüncelere rağmen, biz oksidentalizmi yeni bir bilim dalı olarak değerlendiriyoruz. Oksidentalizmin bir bilim dalı olarak belirmesi her nekadar II. Dünya Savaş'ından sonra olsa da, Doğu-Batı karşıtlığı bağlamında oksidentalizm Yunan-Pers düalizminden bugüne varlığını sürdürmektedir. Oksidentalizmin bir hipotez ve metotla buluşarak bilim dalı hüviyeti kazanması ancak XX. yüzyıl sonrasının hikâyesidir. Nasıl ki oryantalizmi *"Doğu Bilimi"* ya da *"Şarkiyatçılık"* olarak tanımlıyorsak, oksidentalizmi de *"Batı Bilimi"* ya da *"Garbiyatçılık"* olarak tanımlayabiliriz. Bu bağlamda oryantalizm bilimi ile iştigâl olan kişileri oryantalist, oksidentalizm bilimi ile uğraşan kişileri de oksidentalist olarak tanımladığımızı belirtebiliriz.

Yukarıda ilgili bölümde açıkladığımız üzere, Batı uzun yıllar Doğu üzerinde araştırmalar yapmış, O'nu tanımış, tanımlamış ve kendi ile arasındaki farklılığı idrak ederek kendi kimliğini ortaya koyabilmiştir. Batı ötekisi olarak karşısına aldığı Doğu'yu başlangıçta Arap-İslâm dünyası olarak görmüş, daha sonra onun yerini Türk-İslâm dünyası almış ve modern dönemle birlikte ise uygar-uygar olmayan dünya ayrımı bağlamında Batı dışında yer alan her şey Doğu olarak değerlendirilmiştir. Batı güç ve iktidar sahibi olduğu dönemde Doğu'yu Doğululaştırmış, istediği şekilde bir Doğu yaratmış ve bunu da sahip olduğu güçle herkese empoze edebilmiştir. Bu arada Batı Doğu tarafından Batılılaştırılmamış, kendisi Batılılaşmıştır. Batı'nın ortaya koyduğu bu modern paradigma, ki bize göre bu oryantalizmdir ve Batı'nın özel olarak da Avrupa'nın Avrupalılık kimliğini bulmasını sağlamıştır.

Bu noktada ilginç olan konu ise Batı dışındakilerin de (Doğuluların) Batı tarafından empoze edilen Doğululaştırılmış kimliklerini içselleştirmesidir. Örneğin coğrafî olmanın ötesinde siyasi ve sosyo-kültürel anlamlar taşıyan Batı orijinli

"Ortadoğu" gibi bir kavramın bizatihi bu bölgede yaşayan insanlar tarafından kendilerini tanımlamak için kullanılıyor olmasıdır. Oksidentalizm, bu örnekte de görüldüğü üzere Batı tarafından kendi dışındakilere empoze edilen ve hayatın her alanına sirayet eden Batı paradigmasının kırılmasıdır. Buradaki Batı paradigması bize göre modernizm paradigmasıdır ve post-modernizm Batı paradigmasının Doğu paradigması ile en azından eşit düzeyde ele alınabildiği bir tartışma düzlemidir. Burada Batı-Doğu paradigmaları tasnifinden öte tek bir Batı ve tek bir Doğu olmadığı gerçeğinin unutulmamasıdır ve dünyanın Batı paradigmasının tahakkümünden kurtulmasıdır. Bu nedenle oksidentalizm; bir düşünce tarzı, bir karşı söylem ve bir disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır ve bütün bunların sonucunda oksidentalizm kimlik inşa sürecinin önemli bir parametresi konumuna yükselmektedir.

Kimlik inşa süreci açısından önemli olan oksidentalizmi nasıl gördüğümüz ve tanımladığımızdır. Eğer oksidentalizm Batı-Doğu düalizmi kapsamında olumsuz ötekileştirme ile Doğu kimliğini inşa ediyorsa bu tersinden bir oryantalizmdir. Bu yaklaşım takip edilecek olursa Doğu karşısına olumsuz bir Batı (olumsuz ötekileştirme) konulacak bu şekilde bir kimlik tanımlamasına gidilecektir. Avrupa Doğu karşısında olumsuz ötekileştirme üzerinden kendi kimliğini tanımlarken, Doğu da Avrupa'yı olumsuz ötekileştirerek O'nun için ikinci bir kimlik tanımlayacaktır. Bu durum çatışma ve istikrarsızlığı beraberinde getirecek ve *"Medeniyetler Çatışması"* tezi de gerçek olmuş olacaktır. Bize göre oksidentalizmin önemle kaçınması gereken konu budur yani tersinden bir oryantalizm yoluna girmemektir.

Avrupa, sömürgeciliğin keşif kolu olan oryantalizm vasıtasıyla Doğu hakkında bilgi elde etmiş, o bilgiyi istediği şekilde kullanmış ve yönetmiş ve bu yolla Doğu üzerinde tahakküm kurmuştur. Kısacası XX. yüzyılda fiziksel işgâl yerini zihinsel işgâle bırakmış ve Batı-Doğu karşıtlığı günümüze kadar devam etmiştir. Bu karşıtlığın politik-akademik dünyada karşılığı olan oryantalizm ve oksidentalizm de önemli bir tartışma alanı olmuştur. Gerek oryantalizm ve gerekse oksidentalizm bir algı konusu olarak politika yapıcıların gündeminde yer almaktadır. Politik ve akademik olarak üzerinde durulması gereken konu; Batı'nın Doğu algısının yanında bir de Doğu gerçekliğinin, bununla birlikte Doğu'nun Batı algısının yanında bir de Batı gerçekliğinin olduğudur. Hem bu gerçeklikler hem de bu algılar arasındaki çelişki de aynı zamanda analiz edilmesi gereken bir konudur. Bu çelişki ve farklılık kimlik inşa sürecinde dikkate

alınmak durumundadır. Bütün bu analiz ve değerlendirmeleri yapabilmek için oksidentalizmin üç farklı özelliğini açıklamamız gerekecektir.

Öncelikle oksidentalizm bir düşünce tarzı olarak karşımıza çıkmaktadır. Oksidentalizm Doğu'nun kendini (ben) tanımlayarak başlattığı bir süreçtir. Doğu öncelikle kendi entelektüel gücünü vurgulamakta ve *"öteki"*nden gelen bilgi aktarımı karşısında kendi bilgi bağımsızlığını ortaya koymaktadır. Burada artık Doğu kendisini kendi tanımlamakta, Batı'nın değer yargıları ve algıları ile ortaya çıkmamaktadır.[231] Bu durum oryantalist paradigmanın etkisinden kurtulmuş bir Doğu kimliği ortaya çıkarmaktadır. Doğa ve sosyal bilimler, siyaset ve gündelik yaşam, sanat ve edebiyat kısacası hayatın her alanında Batı tahakkümünden kurtulmuş bir Doğu *"Cogito ergo sum"* şeklinde belirmeye başlamaktadır.[232]

Dünya tarihini incelediğimizde bu kırılma noktasının II. Dünya Savaşı ile başladığını ve Soğuk Savaş sonrası dönemde hissedilir bir şekilde ortaya çıktığını görüyoruz. XX. yüzyılda başlayan, II. Dünya Savaşı ile hız kazanan ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle nihayetlenen ulus-devletlerin özgürleşme süreci özgüveni de beraberinde getirmiştir. Bu özgüven *"ben"* ve *"öteki"* arasında yeni bir konumlanmaya da yol açmıştır. Batı artık eski günlerinde olduğu kadar Doğu üzerinde tahakküm sahibi değildir. Bu süreç birden bire olan bir durum değil tedricen gelişen ve Doğu'nun Batı karşısında özgürleşmesi ile sonuçlanan bir süreçtir. Sonuçta Doğu özgürleşme yolu ile kendi kimliğini bulurken, Batı da kendini yeniden tanımlamak ve konumlandırmak durumunda kalmıştır. Özellikle kimlik konusunun milliyetçilik ve inanç bağlamında 1970'lerden sonra ve ağırlıklı olarak da Soğuk Savaş sonrası dönemde politik yaşamı etkilemeye başlaması anlamlı görünmektedir. Bununla birlikte II. Dünya Savaşı sonrası Batı'nın (ABD ve Avrupa) kendini yeniden konumlaması ve yeni bir kimlik inşa sürecine girmesi tesadüfî bir gelişme olarak görülmemelidir. Kısacası oksidentalizm bir düşünce tarzı olarak Doğu'nun özgürleşme süreci, kendini oryantalist paradigmanın dışına çıkarak tanımlaması ve bunun sonucu olarak da Batı'nın kendini yeniden konumlamasıdır.

İkinci olarak oksidentalizm, oryantalizmin karşı bir söylemidir. Oryantalizm paradigmasına sahip olan Avrupa (Batı) kendi dışında yer alan her şeyi

---

[231] Nora Şeni, **Oryantalizm ve Hayırseverliğin İttifakı,** çev. Elif Ertan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 63.
[232] Dağ, **a.g.e.,** s. 92.

"ötekileştirmiş", daha doğrusu *"olumsuz ötekileştirmiş"* ve kendi (ben) kimliğini bunun üzerinden tanımlamıştır.[233] Bu yaklaşımla Avrupa sadece Doğu hakkında bilgi elde etmekle kalmamış, elde ettiği bu bilgiyi Doğu'nun bütün kaynaklarını sömürmek için de kullanmıştır. Bu nedenle oryantalizm *"sömürgeciliğin keşif kolu"* olarak görülmüştür. Bütün bunlar sömürgeciliğin yanında ırkçılık ve egoizmin de Avrupa'nın bir özelliği olmasını sağlamıştır. Bugünkü Avrupa kıtasında canlılığını koruyan ırkçılığın, yabancı düşmanlığının, Anti-Semitizmin ve İslâmofobinin kaynağı bu tarihsel gerçeklikte aranmalıdır.

Oksidentalizm, oryantalizmin karşı bir söylemi olarak; sadece Batı hakkında bilgi elde etmek değil, aynı zamanda elde ettiği bu bilgi vasıtasıyla Doğu hakkında Batı'yı yani Avrupa'yı aydınlatma çabasıdır. Kısacası Batı'nın olumsuz öteki algısını yıkma girişimidir. Bununla birlikte oksidentalizm; Batı'nın uygarlığın tek sahibi olduğu iddiasını da yıkma girişimidir ve uzun yıllar kendi üzerini örten Batı'nın bilgisine ulaşma çabasıdır.

Üçüncü olarak oksidentalizm bir bilim dalıdır. Avrupa'yı Batı dışı bir gözle inceleme ve araştırma girişimidir. Avrupa'nın tarihinin, kaynaklarının, gelişiminin ve sosyo-kültürel yapısının Doğu tarafından incelenmesidir. Doğu; Avrupa'yı incelerken oryantalist paradigmayı veya Batılı düşünce tarzını bir kenara bırakarak kendi gözlüklerinden Avrupa'ya bakabilmelidir. Bu durum hem Doğu'nun Batı'dan bağımsız kendi kimliğini bulmasını sağlayacak, hem de uzun yıllar Doğu karşıtlığı üzerine inşa edilen Batı (Avrupa) kimliğinin de yıkılmasına yol açacaktır. Avrupa artık kendi kimliğini öteki üzerinden değil, kendi üzerinden tanımlamak durumunda kalacaktır.

Oksidentalizm'in bir düşünce tarzı, karşı bir söylem ve bir bilim dalı olduğu şeklindeki yaklaşımlara paralel olarak farklı tanımları da yapılmıştır. Bu tanımları incelemek bizim oksidentalizm konusundaki kendi özgün tanımımızı yapmamızı da sağlayacaktır. Oksidentalizm konusundaki tanımları incelediğimizde bunların üç farklı düşünce etrafında toplandığını görmekteyiz. Birinci olarak oksidentalizmi Batı düşmanlığı olarak ele alan görüşler yer almaktadır. İkinci olarak oksidentalizmi *"nasıl daha iyi Batılı olunur?"* sorusuna cevap arayan bir çalışma alanı olarak değerlendiren tanımlar yer alır. Üçüncü gruptaki tanımlamalarda ise oksidentalizm; Doğu'nun kendi

---

[233] Hobson, **a.g.e.,** s. 93.

çıkarları doğrultusunda Batı'yı incelemesi ve kendini Batı karşısında müdafaa etme yöntemi olarak görülür.

Oksidentalizmi Batı düşmanlığı olarak tanımlayan yaklaşımlarda Batı'nın Doğu tarafından hem ontolojik hem de vasıfsal olarak ötekileştirildiği görülmektedir. Doğu, Batı'yı reddetmekte ve Batı'nın değerleri ile savaşmaktadır. Batı'yı düşman olarak gören Doğu önyargılarla hareket etmekte ve intikam peşinde koşmaktadır.[234] Bu noktada bu tür bir oksidentalizm yaklaşımının tersinden bir oryantalizm olduğunu belirtebiliriz. Oksidentalizmi Batı düşmanlığı olarak gören düşünürlerin başında Turner ile Bruma ve Margalit gelmektedir. Turner oksidentalizmi zararlı bir Batıcılık olarak değerlendirmekte ve *"...Batı'ya ilişkin her şeyin ve modernizasyon mirasının bütün yönleri ile reddedilmesi..."*[235] olarak tanımlamaktadır. *"Occidentalizm: The West In The Eyes Of Its Enemies"* adlı kitaplarında Bruma ve Margalit oksidentalizmi Batı'nın düşmanlarınca insanlık dışı resmedilmesi olarak tanımlamaktadırlar.[236] Burada Batı'nın düşmanları Batı dışında kalan her şey yani Doğu'dur. *"West and The Rest"* (Batı ve Diğerleri) yaklaşımı onların fikirlerini en özlü şekilde açıklamaktadır. Turner, Bruma ve Margalit'in vurguladığı Batı değerlerlerinin reddedilmesi Doğu tarafından yapılmaktadır. Doğu kendisine Batı tarafından empoze edilen Batılı değerleri (küreselleşme, modernite,... vb.) reddetmekte ve Doğu için biçtiği *"Doğulu"* rolünü ve kimliğini kabul etmemektedir. Bu reddediş kendi kimliğini Doğu üzerinden tanımlayan Batı (Avrupa) düşüncesine de bir meydan okuma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Oksidentalizmi *"nasıl daha iyi Batılı olunur?"* sorusuna cevap arayan bir çalışma alanı olarak gören tanımlarda oksidentalizm; Doğu'nun Batı'yı öğrenmesi ve O'nun değerlerini içselleştirmesi olarak değerlendirilir. Burada Doğu ve Batı arasında bir çatışma öngörülmez. Fakat Batı değerleri ve kimliği kabul görürken, farklı Doğu değerleri ve kimlikleri yok sayılır. Kısacası çalışmamızın teorik bölümünde de açıkladığımız üzere burada diğer kimliklerin yok sayılması ve tahrip olması söz konusudur. Venn, oksidentalizmi; *"...ben Avrupa'nın Batı olma ve dünyanın da modern olma sürecini, oksidentalizm olarak tanımlıyorum. Böylece oksidentalizm, muzaffer*

---

[234] Robert Irwin, **Oryantalistler ve Düşmanları,** çev. Bahar Tırnakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 13.
[235] Turner, **a.g.e.**, s. 24.
[236] Ian Bruma and Avishai Margalit, **Occidentalism: The West In The Eyes Of Its Enemies,** Penguin Books, New York, 2004, ss. 11-12.

modernitenin anlaşılabilirlilik alanına işaret eder... "[237] diyerek tanımlamaktadır. Venn Avrupa'yı merkeze almakta ve dünyayı Batı ve diğerleri olarak görmektedir. O'na göre uygarlığı elinde bulunduran Avrupa'nın değerlerinin kabul edilmesi ile Avrupa dışındakiler de uygarlığa ulaşabileceklerdir. Bu bakış açısında Avrupa dışındakilerin tek bir blok halinde Doğu olarak görülmesi Doğu içindeki farklı kimliklerin ve değerlerin yok sayılması ile sonuçlanmaktadır. Doğu'nun varlığı Batı'ya kimlik kazandırdıkça ve bu düalizm Batı'nın kimliğinin inşası noktasında elzem oldukça modern (uygar) Batı ve modern olmayan (uygar olmayan) Doğu ikilemi devam edecektir. Doğu'nun tarihte Batı tarafından sömürülmesi, uygarlaştırılması (medenileştirilmesi) ve nihayetinde modernleştirilmesi süreci Batı'nın (Avrupa'nın) kendi kimliğini bulmasını sağlamıştır.

Oksidentalizmi *"nasıl daha iyi Batılı olunur?"* sorusunun cevabı olarak gören diğer bir düşünür ise Singapur eski dışişleri bakanı George Yong-Boon Yeo'dur. Venn'in aksine Yeo Asyalı yani Doğulu bir bilim insanı ve siyasetçi olarak oksidentalizmi tanımlamaktadır. Yeo'ya göre oksidentalizm oryantalizmin öbür yüzüdür. Yeo oryantalizmi Said'in aksine olumlu bir bakış açısı ile tanımlar. O'na göre oryantalizm Doğu'dan en iyiyi almak anlamına gelir. Yeo oksidentalizmi ise Asyalıların Batılıların en iyilerini yani bilimini, sanatını, fikirlerini alması olarak tanımlar. Yeo burada Batılılaşma *(westernization)* ile oksidentalizm arasında önemli bir ayrım olduğunu vurgular. Batılılaşmadan farklı olarak oksidentalizm Asyalı karakterin değişmeden Batı'dan tercihli bir adaptasyona işaret eder. Bu noktada Batı'dan alınacak olanların bir sınırı çizilmektedir. Yeo'nun Batı'ya, oryantalizm ve oksidentalizme bakışı olumlu olmakla birlikte, Avrupa (Batı) O'nun için daimi bir merkez teşkil etmemektedir.[238] Uygarlık şimdi Batı'nın elindedir ve bu geçmişte olduğu gibi gelecekte de değişebilir. Kısacası merkez ve çevre değişkendir. Bu bakış açısı güç-iktidar-söylem ilişkisi bağlamında tarih yazımını etkilemekte ve kimlik tanımını da şekillendirmektedir. Yeo'nun yaklaşımı medeniyetler arası çatışmadan ziyade diyaloğu teşvik etmektedir. Çatışma üzerine değil, barış üzerine bir kimlik inşa sürecini öngörmektedir.

Oksidentalizmin tanımı konusunda üçüncü ve en yaygın yaklaşım ise şudur: Oksidentalizm, Doğu'nun kendi çıkarları doğrultusunda Batı'yı incelemesi, onun

---

[237] Couze Venn, **Occidentalism, Modernity and Subjectivity,** Sage Publications, London, 2000, s. 8.
[238] George Yong-Boon Yeo, "Keynote Speech", **Singapore Government Press Release,** No: 21, 2003, s. 5. http://stars.nhb.gov.sg/stars/tmp/yybg19910812s.pdf, (Erişim 10.07.2014).

hakkında bilgiler elde etmesi ve elde ettiği bu bilgileri de Batı karşısında kendi öz bağımsızlığını korumada kullanma çabasıdır. Burada bir yandan Batı hakkında bilgi elde etme gayreti varken, diğer yandan da Doğu'nun Batı karşısında kendi öz benliğini koruma çabası bulunmaktadır. Doğu, Batı hakkında elde ettiği bilgi ile kendi ile ötekisi arasındaki farklılığın bilincine ulaşmakta, oryantalizmin uzun yıllar Doğu'yu tanımladığı parametrelerin dışına çıkarak kendini tanımlamaktadır. Bu yolla Doğu kendisi ve ötekisi için oryantalizmin dışında yeni bir kimlik tanımı yapmaktadır. Bu yeni kimlik tanımı oryantalizmin karşı bir söylemi ve oryantalizmin saldırganlığı karşısında da meşru müdafaa olarak ortaya çıkmaktadır.

Üçüncü grubun en önemli temsilcisi Mısırlı felsefeci Hasan Hanefi'dir. Hanefi oksidentalizmi Doğu'nun Batı hakkında bilgi elde etme çabası olarak tanımlamakta ve onu Batı hakkında incelemeler yapan bir bilim olarak sunmaktadır. Bununla birlikte Hanefi oksidentalizmi oryantalizmin yıkıcılığı karşısında meşru bir müdafaa olarak değerlendirmektedir.[239]

Yavuz ise oksidentalizmi *"...Doğu'nun Batı tarafından asırlarca basmakalıplaştırdığı kendisini, Batı'yı ötekileştirerek telâfi ve tanımlama teşebbüsü..."*[240] olarak tanımlamaktadır. Hür'ün oksidentalizm tanımı ise şöyledir: *"...Batı tarafından Doğu zorbalığı, şaşaası, acımasızlığı, şehveti, felsefesi, bilgeliği, coğrafyası gibi başlıklara indirgenmiş olan Doğu'nun, Batı'yı sığlığa, çürümüşlüğe, sömürgeciliğe, makineleşmeye, ahlâksızlığa ve inançsızlığa indirgemesinin adı..."*[241] Öztürk oksidentalizmi Doğu'nun Batılı kültürler ve toplumlar hakkında araştırmalar yapması, bu konuda akademik ve ilmî eserler vermesi olarak görmektedir.[242] Çinli düşünür Xiaomei ise oksidentalizmi Doğu'nun ötekisini (Batı) oluşturarak kendi kimliğini inşa etme çabası olarak tanımlamaktadır.[243]

Bu tanımlarda oryantalizm paradigmasının oluşturduğu ötekisi olarak Doğu kimliği ve kendisi olarak Batı kimliği reddedilmektedir. Oryantalizm paradigmasının

---

[239] Hasan Hanefi, "From Oriantalism to Occidentalism", **Fortschritt,** http://www.fortschritt-weltweit.de/dokumente/aegypten/fortschritt_aegyptenhanafi.pdf, (Erişim 12.07.2014).

[240] Şevket Yavuz, "Takdirden Tahayyüle: Dinin Kadastrolaşması ve Varlığın Ötekileştirilmesi Bağlamında Oksidentalizmi Yeniden Düşünmek", **Marife,** Yıl: 6, Sayı: 3, 2006, s. 107.

[241] Ayşe Hür, **"Eleştiriden Düşmanlığa",** Radikal, 22 Şubat 2006. http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=179349, (Erişim 10.07.2014).

[242] Mustafa Öztürk, "Oksidentalizm Bağlamında Afgâni-Abduh Ekolü", **Marife,** Yıl: 6, Sayı: 3, 2006, s. 48.

[243] Xiaomei Chen, **Occidentalizm: A Theory Of Counter Dicourse In Post Mao China,** Oxford University Press, New York, 1995, ss. 4-5.

dışına çıkılarak ötekisi olarak bir Batı kimliği ve kendisi olarak bir Doğu kimliği oluşturulmaktadır. Burada Batı'nın topyekûn bir reddedilişi söz konusu değildir. Batı incelenir, araştırılır ve Batı'dan alınacak değerler varsa onlar belirlenir yani kırmızı çizgiler tespit edilir. Batı'nın empoze ettiği Doğu kimliği doğrudan kabul görmez. Doğu kendisi için yeni bir kimlik arayışındadır. Dolayısıyla bu arayış kendi öz kimliğini Doğulu ötekisi üzerinden inşa etmeye çalışan Batı (Avrupa) kimliğini de doğrudan etkilemektedir. Armstrong bu durumu yani oksidentalizmi *"...oryantalizmin Batılı benler (self) üzerindeki etkisi..."*[244] olarak görmektedir.

Oksidentalizmin konusu Batı'nın araştırılması ve onun hakkında bilgi elde edilmesi süreci olarak ortaya konmaktadır. Metodolojik olarak öncelikle Doğu, Batı hakkında bilgi elde edecek, daha sonra kendi kimliğini Batılı ötekisi ile farklılık üzerinden tanımlayacaktır. Oksidentalizme farklı bakış açıları bu ötekileştirmenin hem olumlu hem de olumsuz olabileceğini göstermektedir. Woltering metodolojik olarak oksidentalizmi Batı imajı yaratma aktivitesi ve bu aktivitenin bir sonucu olarak kendi kimliğini inşa etme süreci olarak tanımlamaktadır.[245] Oryantalist paradigma da öncelikle kendi ötekisini (Doğu) tanımlamış, daha sonra bu noktadan hareketle Batı kimliğini inşa etmiştir.

Bize göre oksidentalizm oryantalizmin bu metodolojik yaklaşımını takip etmemelidir. Çünkü farklılık arayışı doğal olarak farklı olanın dışlanması, olumsuz ötekileştirilmesi ve kötü olan her şeyin ona atfedilmesi ile sonuçlanmaktadır. Oksidentalizm başlangıç noktası olarak öncelikle kendisini almalı ve kendini tanımlamalıdır. Kendini tanımlarken kullanacağı gözlükler de Batı'ya değil kendisine ait olmalıdır. Kısacası Doğu oryantalist paradigma dışına çıkarak kendi öz kimliğini tanımlamalıdır. Bu süreç farklı olanın *"ötekisi"* değil *"diğeri"* olarak belirmesine neden olacaktır. Dolayısıyla oksidentalizmin bu metodolojik yaklaşımla ortaya koyduğu kimlik oryantalizmin aksine çatışmacı bir nitelik taşımayacaktır.

Coronil herşeye rağmen oksidentalizmin uluslararası sistemde kültürel ve ekonomik farklılıkları ön plana çıkararak bir sınıflama yaptığını ve asimetrik güç

---

[244] Nancy Armstrong, "The Occidental Alice", **Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies,** 1990, ss. 3-7.

[245] Robert Woltering, "Occidentalism, Images of the West in Egypt", http://openaccess.leidenuniv.nl /handle/1887/13800, (Erişim 10.07.2014).

ilişkilerini tekrar ürettiğini belirtmektedir.[246] Coronil'e göre; oksidentalizm oryantalizmin şu ana kadar yapmış olduğunu şimdi kendisi yapmaktadır. Oryantalist ya da oksidentalist paradigmaya dayanan kimlik tanımlamaları da bu nedenle çatışmacı bir kimlik tanımı olarak ortaya çıkmaktadır. Bize göre; eğer oksidentalizm tersinden bir oryantalizm yoluna girmezse barışçıl bir kimlik inşa edebilme potansiyeline sahiptir.

Oksidentalist paradigmanın kimlik inşa sürecini incelediğimizde farklı olanın ötekileştirildiği, ötekileştirme üzerinden kendini tanımlama metodolojisinin takip edildiği ve ötekine zaman zaman düşmanca saldırıldığı görülmektedir. Hasan Hanefi'nin, oksidentalizmin düştüğü bu hatayı düzeltme yoluna gittiği de bilinmektedir. Bu nedenle O'nun oksidentalizm konusundaki fikirlerini ayrı bir başlık altında değerlendireceğiz. Yine oksidentalizmi tersinden bir oryantalizm olarak okuyan Ian Bruma ve Avishai Margalit'in düşüncelerini de ayrıca ele alacağız.

Modernitenin bir ürünü olan oryantalizm Avrupa'nın güç ve iktidar sahibi olduğu dönemde Doğu karşısında Batı'ya Avrupalılık kimliği kazandırmıştır. Güç-iktidar ve söylem arasında süregelen ilişki sayesinde Avrupa kendi dışında yer alan dünyaya bir kimlik empoze etmiş ve kendisi de Batılı ve/veya Avrupalılık kimliği ile özdeşleşmiştir. Avrupa'nın güç ve iktidar sahibi olmadığı Ortaçağ döneminde ise Doğu-Batı ikilemi kapsamında bir Avrupalılık kimliği söz konusuydu. Fakat bu kimlik Doğu'ya güç ve iktidarın atfedildiği ve buna bağlı olarak da Avrupa'nın güçlü (İslâm) karşısında zayıflığından ve geri kalmışlığından kaynaklanan bir kimlik olmuştur. Ötekisi İslâm olarak tanımlanınca kendisi de doğal olarak din üzerinden tanımlamış ve Ortaçağ Avrupalılık kimliği Hıristiyanlık olarak belirmiştir.

Oryantalizmi modernitenin bir ürünü ve oksidentalizmi de oryantalist paradigmaya karşı bir duruş olduğu gerçeğini dikkate aldığımızda; modernite döneminde Batı'nın güç ve iktidar sahibi olduğu ve Doğu'nun ise geri kalmış durumda bulunduğu bir asimetrinin söz konusu olduğunu görmekteyiz. Modern dönemdeki bu asimetrinin bir sonucu olarak Doğu kimlik inşa süreçlerinin öznesi değil nesnesi konumunda olmuş yani araştıran değil araştırılan konumunda bulunmuştur. Ortaçağ döneminde ise durum farklılık göstermekte, İslâm Dünyası uygarlığı elinde bulunduran medeniyet olarak Antikite Dönemi eserlerini tercüme eden ve onları anlamaya çalışan konumundadır. XX. yüzyılın ilk yarısında yaşanan iki büyük dünya savaşı ve ikinci

[246] Fernando Coronil, "Toward Non-Imperial Geohistorical Categories", **Cultural Anthropology,** Vol.: 11, No: 1, 1996, s. 57.

yarışına egemen olan Soğuk Savaş Batı'nın ve özel olarak da Avrupa'nın gücünün görece zayıflamasına ve Doğu'nun tekrar güç ve iktidar sahibi olmasına yol açmıştır. Burada Doğu sadece İslâm Dünyası değil, Çin, Hindistan, Rusya vb. medeniyetleri kapsayan geniş bir Batı dışı dünyadır. Artık Batı uygar-uygar olmayan dünya ikilemi üzerinden kendine bir kimlik tanımlaması yapacak durumda değildir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile her ne kadar liberalizmin zaferi ilân edilse de bunun gerçek olmadığı kısa sürede anlaşılmıştır. Bu nedenle XX. yüzyıl Batı'nın görece zayıfladığı, diğerlerinin ise güç ve iktidar sahibi olmaya başladığı bir dönem olarak görülebilir. Bu kırılma oryantalist paradigma ile kendisine uygar-uygar olmayan dünya ikilemi üzerinden bir kimlik tanımlamış olan Avrupa'yı, yükselen Doğu karşısında kendisi için yeni bir kimlik tanımlaması yapmaya mecbur etmektedir. XX. yüzyıl Avrupa tarihi hem bu kırılmanın hem de Avrupa'nın kendisi için yeni bir kimlik tanımladığı dönem olmuştur. Biz çalışmamızın müteakip bölümünde hem bu kırılma hem de Avrupa'nın kendisini yeniden konumlandırarak yeni bir kimliğe bürünmesi konusunu ele alacağız.

Oksidentalizm Doğu'nun Batı'ya karşı durma, onun empoze ettiği rolü kabul etmeme ve kendi kimliğini özgün bir şekilde tanımlama girişimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tepki sadece İslâm Dünyasından değil, Japonya, Hindistan, Rusya, Afrika ve diğer ülkelerden de gelmiştir. Bununla birlikte Avrupa içerisinden Avrupa düşüncesine karşı duruşların olduğuna da tarihte şahit olduk. Hitler Almanyası bunun en belirgin örneğidir. Fakat Batı'ya Batı içerisinden gelen karşı tepkileri biz oksidentalist paradigma çerçevesinde okumuyoruz. Bu tür tepkileri Batı içerisindeki Hegelci tez-antitez ve sentez düşünce sürecinin bir parçası olarak değerlendiriyoruz.

Batı dışından Batı'ya yönelen karşı duruşlar bazen aşırı noktalara ve hatta Batı düşmanlığına kadar uzanmıştır ve çatışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu çatışmanın hedefi de Batı modernitesinin alt edilmesi olmuştur. Japonların II. Dünya Harbi'nde Batı karşıtı tutumu sadece stratejik nedenlerle Birleşik Devletlere karşı değil, modern Batı'ya ve Meiji Resterasyonu'nun Japon ruhunu sildiğine inanılan etkisineydi.[247] Asya, Amerika ve Afrika'dan Avrupa sömürgeciliğine karşı başlatılan bütün mücadeleler Batı sömürgeciliğinin ve emperyalizminin yıkılmasına yönelik olmuştur. Batı dışı dünyanın özgürleşmesi her nekadar gerçekleşmiş görünse de, Batı düşünce sistematiğinin Doğu'nun dimağlarından silindiğini iddia edemeyiz. Bu nedenle Batı (Avrupa) hâlen

[247] Harry Harootunaian, **Overcome by Modernity,** Princeton University Press, Princeton, 2000, s. 8.

kendi özgün kimliğini bu Doğu-Batı karşıtlığından, modern olmayan dünyanın *"modernleştirilmesi"* ve *"özgürleştirilmesi"* misyonundan ve Doğu-Batı güç asimetrisinden almaktadır.

Yukarıda da açıkladığımız üzere; oksidentalizmi sadece bir bilim dalı olarak değerlendiren, Doğu'nun Batı'yı tanıması ve kendini Batı'ya tanıtması süreci olarak gören düşüncelerin yanında, oksidentalizmi Batı düşmanlığı olarak tanımlayan görüşler de bulunmaktadır. Günümüzde oksidentalizme ilişkin tartışmalar ağırlıklı olarak bu iki akım etrafında yapılmaktadır. Bu iki akımın en önemli temsilcileri olan yazarların fikirlerine şimdi burada daha geniş yer vererek çalışmamızı derinleştirmek istiyoruz.

3.2. İki Farklı Oksidentalizm Yaklaşımı

3.2.1. Hasan Hanefi'nin Oksidentalizm Yaklaşımı

Batı bilimi, Batı'yı tanıma ve inceleme, Batı dışındakilerin Batı'yı tanımlaması ve onun hakkında eserler vermesi olarak tanımladığımız oksidentalizm konusunda bugüne kadarki en önemli çalışmayı Mısırlı felsefe profesörü Hasan Hanefi yapmıştır. Kendisi 1992 yılında kaleme aldığı *"Mukaddime fi ilmi'l-istiğrab" (Oksidentalizm Bilimine Giriş)* adlı kitabında, çeşitli makalelerinde ve söyleşilerinde oksidentalizme ilişkin görüşlerini açıklamıştır. O Mısır'da Kahire Üniversitesi'nde çalışan doğulu bir bilim insanıdır, Doğu paradigması ile Batı'ya bakmaktadır ve Batı paradigmasını (oryantalizmi) yıkma gayreti içerisindedir.[248] Bu çaba hem Batı'nın hem de Doğu'nun kendileri için yeni bir kimlik tanımlaması yapmasının yolunu da açmaktadır. O'nun çalışmalarının önemi bu özelliğinden kaynaklamaktadır.

Hanefi'nin oksidentalizm tanımı *"turas ve tecdid" (miras ve yenilenme)* düşüncesi üzerine inşa edilmiştir. Hanefi *"Gelenek ve Yenilenme"* isimli kitabında geçmiş ile bugün arasındaki bağlantıya ilişkin üç farklı bakış açısı olduğunu açıklamaktadır. Birincisi kadim miras karşısındaki konumumuzdur. Bu bakış açısında günümüzün geçmişten aldığımız miras yolu ile şekillendiği ve Batı'dan hiçbir şey alınmaması gerektiği savunulmaktadır. İkincisi ise Batı karşısındaki konumumuzdur. Burada Batı'nın uygarlığı elinde bulundurduğu vurgulanmakta ve her şeyin Batı'dan alınması savunulmaktadır. Kısaca bu bakış açısında Batı hayranlığı söz konusudur.

[248] "Hasan Hanefi İle İslam Dünyası Üzerine Röportaj", **Bilge Adamlar,** Sayı: 12, Yıl: 2005, http://bilgeadamlar.net/main.php?p=yazi&id=7, (Erişim 14.07.2014).

Üçüncü bakış açısı ise olgu karşısındaki tutumumuzdur. Günümüzün sadece kadim mirasa sahip çıkılarak şekillenemeyeceği, bununla birlikte uygarlığa öncülük eden Batılı değerlerden de faydalı olanların alınması gerektiği savunulmaktadır.[249]

Hanefi bu üç bakış açısından sonuncusunu savunmaktadır. O'na göre oksidentalizm kısaca *"olgu karşısındaki tutumumuz"*un ilmidir. Şimdi bu noktadan hareketle Hanefi'nin oksidentalizm paradigmasını açıklayabiliriz. Hanefi'ye göre oksidentalizm; Doğu'da Batı'yı Batılı olmayan bir bakış açısı ile inceleyen bir bilimdir.[250] Hanefi Oksidentalizm ile Batılılaşma arasında bir ayrım yapmaktadır. Doğu'nun batılılaşması oryantalist paradigmanın bir ürünü olup, Hanefi Batılılaşmayı dışlamaktadır. Hanefi oksidentalizmi batılılaşmanın önüne geçen bir gerçeklik olduğunu savunur.

Batı'nın uygarlığa öncülük etmeye başladığı Sanayi Devrimi'nden buyana Avrupa uygar-uygar olmayan dünya bakış açısı ile Batı dışındaki dünyayı medenileştirme misyonunu üstlenmiştir. Bu medenileştirme misyonu sömürgecilik, emperyalizm ve Batı dışı medeniyetlerin yok sayılması ile sonuçlanmıştır. Batı'nın kendi dışındaki dünyaya kendi kültürel değerlerini yayma girişimi ve evrensellik iddiası Doğu'nun Batılılaşma sürecine girmesine neden olmuştur. Bu süreç hem Avrupa'ya hem de Doğu'ya kendi kimliklerini kazandırmıştır. Sömürgeci devletlerin kültürel, sosyal, siyasi, iktisadi ve ilmi bütün değerlerinin Doğu tarafından sorgulanmadan alınması Doğu düşünce sistematiğinin gerilemesine ve çökmesine neden olmuştur. Doğu üretemez olmuş, Batı karşısında gerilemiştir. Batı'nın güç ve iktidar sahibi olması Doğu'nun kendi özgün kimliğini kaybetmesine, Batı tarafından ötekileştirilmesine ve sömürgeleştirilmesine yol açmıştır. Bu süreç ise Batı'ya kendi özgün kimliğini kazandırmıştır.

Hanefi sömürgeciliğin sona ermesi ile birlikte Doğu-Batı ilişkilerinde rollerin değişmekte olduğunu belirtmektedir. Bu ilişkide Batı özne konumundan nesne konumuna, Doğu ise nesne konumundan özne konumuna geçmeye başlamıştır.[251] Özne-nesne ilişkisi birbirini tanımlamada; tanımlayanın ve tanımlananın kim olduğunu

---

[249] Hasan Hanefi ve Mehmet Emin Maşalı, **Gelenek ve Yenilenme,** Otto Yayınevi, Ankara, 2011, ss. 35-40.

[250] Hasan Hanefi, "From Oriantalism to Occidentalism", **Fortschritt,** http://www.fortschritt-weltweit.de/dokumente/aegy-pten/fortschritt_aegypten_hanafi.pdf , (Erişim 14.07.2014).

[251] Hasan Hanefi, "İslâm Köktencilerinin Konumuna Dair Bir Söyleşi", **İslâmi Araştırmalar,** çev. Muammer Esen, Cilt: 7, Sayı: 1, 1993-1994, ss. 83-88.

göstermesi açısından önemlidir. Kimlik inşa sürecinde tanımlayan konumunda bulunmak, diğerinin empoze ettiği kimliği de kabul etmemek anlamına gelmektedir. Bu noktada Hanefi oryantalizmin merkezin (Batı'nın) bir ürünü olduğunu, oksidentalizmin ise çevrenin (Doğu'nun) bir ürünü olduğunu belirtmektedir.[252] Oryantalizm Doğu'yu ötekileştirerek kendi Batı kimliğini inşa ederken, Doğu'ya karşı saldırgan durumunda bulunmuştur. Bu başlangıçta sömürgecilik ve emperyalizm şeklinde ortaya çıkarken, bu dönemin sona ermesi ile birlikte Doğu'nun modernleştirilmesi kapsamında zihinlerdeki sömürgecilik ve emperyalizm devam etmiştir. Doğu'nun bir ürünü olan oksidentalizm, sadece fiziksel değil, zihinlerde yer etmiş bu sömürgeciliği de yok etme çabasının adıdır. Bu çaba Doğu ve Batı'nın kendilerine yeni kimliklerini bulmalarını sağlayacaktır. Batı'nın evrensellik iddiasına karşı da bir meydan okuma olan oksidentalizm Batı dışındaki kimliklerin, kültürlerin ve medeniyetlerin tahrip olmasının önüne geçecektir. Hanefi bu nedenle oksidentalizmi Doğu'nun Batı karşısındaki meşru bir müdafaası olarak görmektedir. İslâm dünyasının Batı'ya karşı olan düşmanlığının da buradan kaynaklandığını belirtmekte ve bunu da meşru bir düşmanlık olarak tanımlamaktadır.[253] Bu yaklaşım uzun yıllar oryantalizmin yaptığı şeyin oksidentalizm tarafından yapılması anlamına gelmektedir ki, bu tür yaklaşım Doğu-Batı ilişkilerinin önündeki en önemli engel olarak görülmektedir. Hanefi'nin oksidentalizm yaklaşımının eleştirilmesi gereken tarafı bu noktadır.

Hanefi oksidentalizmin amacını kısaca Doğu'nun Batı'yı tanıması, onu öğrenmesi ve onu kendi sınırlarına döndürerek sınırlandırması olarak açıklamakta ve bu yolla da Doğu'nun kendini tanımlaması olarak görmektedir.[254] Hanefi oksidentalizmi oryantalizmin öteki yüzü ve zıddı olarak göstermektedir. Oryantalizmde Batı kendi kimliğini ötekisinin (Doğu'nun) aynasında bulmaktadır. Oksidentalizmde ise önemli olan *"ben"*dir. Ben ve öteki ayrımında kesin sınırlar çizilmiştir. Ben *"ben"*dir, öteki *"öteki"*dir.[255] Oksidentalizm, oryantalizmin ortaya koyduğu ben ve öteki arasındaki asimetrik ilişkiyi bitirmeye çalışmaktadır. Oksidentalizm Doğu ve Batı'nın eşit düzeyde

---

[252] Hasan Hanefi, "From Orientalism to Occidentalism", **Fortschritt,** http://www.fortschritt-weltweit.de/dokumente/aegypten/fortschritt_aegyptenhanafi.pdf, (Erişim 12.07.2014).

[253] Hasan Hanefi, "İslâm ve Batı: Çatışma mı Diyalog mu?", **Cogito,** çev. Ali Kaftan, Sayı: 40, 2004, s. 270.

[254] Stein Tonesson, "Orientalism, Occidentalism and Knowing About Others" **NIASnytt,** No: 2, 1994, s. 17.

[255] Oğuz Adanır, "Occidentalisme!", **Doğu Batı,** Yıl: 4, Sayı: 14, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 102-108.

ele alındığı bir tartışma düzlemidir. Oryantalizm modern paradigmanın bir ürünü iken, oksidentalizm Batı sonrası dünyaya işaret eder ve post-modern bir paradigmanın bir ürünü olarak gelişme aşamasındadır. Fareed Zakaria bu kırılma noktasını *"Post-American World"* olarak açıklamaktadır.[256] Batı'nın görece güç kaybetmeye başladığı ve diğerlerinin ise görece güç kazandığı uluslararası yeni bir sistemin ortaya çıkmaya başlaması Doğu-Batı ilişkilerini etkilerken Doğu-Batı kimlik tanımlamalarını da şekillendirmektedir. Batı evrensellik iddiasında bulunma konumunu kaybederken Batı-dışı birçok özgün kimliğin de belirmesi söz konusu olmaktadır.

Hanefi oryantalizm ve oksidentalizmi Doğu-Batı ilişkileri tarihi üzerinden de açıklamaktadır. Oryantalizmin ve oksidentalizmin bir bilim dalı olarak gelişmesi son yüzyılların ürünü olsa da oryantalizmin ve oksidentalizmin tarihi Doğu-Batı ilişkileri tarihi kadar eskidir. Daha önce de belirttiğimiz üzere bu tarihi Antikite dönemine kadar götürebiliriz. Hanefi Doğu-Batı ilişkilerinde iki farklı modelin olduğunu söylemektedir: İslâm Modeli ve Batı Modeli. İslâm modelinde Doğu-Batı ilişkileri Hanefi'ye göre diyalog üzerinden şekillenmektedir. Bu noktada Doğu ile Batı arasında iki önemli temasın olduğunu belirtmektedir. Öncelikle İslâm dünyası; Yunan, Helen ve Roma yani Antikite dönemi mirasını Arapça ve Süryanice aracılığı ile çevirmiş ve içselleştirmiştir. Bu yolla İslâm uygarlığa öncülük etmeye başlamış ve bu mirası geliştirmiştir. Ortaçağın sonlarında ise Avrupa Endülüs ve Osmanlı İmparatorluğu vasıtasıyla bu mirası almış ve geliştirmiş ve uygarlığa öncülük etmeye başlamıştır. Batı modelinde ise Doğu-Batı ilişkileri çatışma üzerinden okunmaktadır. Hanefi tarihsel süreç içerisinde Doğu ve Batı'nın üç kere karşı karşıya geldiğini belirtmektedir. İlki Roma İmparatorluğu dönemindeki *Pax-Romana* politikası ile, ikincisi Haçlı Seferleri sırasındaki *Pax-Christiana* ve modern dönemde *Pax-Europeana* ve *Pax-Americana*.[257] Doğu ve Batı'nın bu karşılaşmaları çatışmaları beraberinde getirmiştir. Pax-Romana, Pax-Christiana, Pax-Europeana, Pax-Americana politikaları diğerleri üzerinde tahakküm kurma, onlara yeni kimlikler empoze etme ve onların özgün kimliklerini yok sayma ile sonuçlanmıştır.

Hanefi bu açıklamalarından sonra İslâm'ın ilk yedi yüzyılında altın çağını yaşadığını ve daha sonra duraklama dönemine girdiğini belirmektedir. Bu dönemi İslâm'ın ortaçağı olarak gören Hanefi bu dönemin bitmekte olduğunu ve İslâm'ın yeni

[256] Fareed Zakaria, **The Post-American World,** W. W. Noron & Company, New York, 2009, ss. 1-6.
[257] Hanefi, **a.g.m.,** 2004, ss. 271-272.

bir altın çağa girmekte olduğunu açıklamaktadır. Hanefi Batı tarihini ise; klasik, orta ve modern çağ olarak tasnif etmektedir. Klasik çağın bitişi İslâm'ın doğuşuna rastlamaktadır. İslâm'ın altın çağı Batı için ortaçağ olmuştur. Son yedi yüzyıldır İslâm gerilemekte ve üretememekte fakat Batı modern dönemi yaşamaktadır. Hanefi'ye göre içinde bulunduğumuz dönem bir kırılma dönemidir ve İslâm medeniyeti tekrar uygarlığa öncülük etmeye başlayabilir.[258]

Doğu-Batı ilişkilerinde yaşanan bu kırılma yani modernizmden post-modernizme geçiş öncelikle Doğu'nun Batı sömürgeciliğinden kurtulması ile başlamış ve Batı'nın görece zayıflaması karşısında, Doğu'nun siyasi, askerî ve ekonomik açıdan güç kazanması ile devam etmiştir. Bu süreç XX. yüzyılın hikâyesi olup; I. ve II. Dünya Savaşları, Soğuk Savaş, sömürgeciliğin sona ermesi, küreselleşme, bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmeler bütün bunlar modernizmden post-modernizme geçiş sürecine işaret etmektedir. XXI. yüzyılın ilk çeyreği ise bu sürecin sonunu göstermektedir. Bu kırılma Doğu'nun ve Batı'nın tekrar birbirleri karşısında konumlanmasına ve buna bağlı olarak da kendi kimliklerini yeniden tanımlamalarına yol açmaktadır.

Hanefi'nin oksidentalizm konusundaki açılamalarına katılmakla birlikte, O'nun oksidentalizmi Doğu-Batı ilişkilerini Batı-İslâm ilişkilerine indirgemesini, İslâm dışında yer alan Çin, Hint, Rus vb. Batı dışı dünyayı analizlerine dâhil etmemesini büyük bir eksiklik olarak değerlendiriyoruz. Hanefi Doğu kimliğini İslâm kimliğine indirgeyerek diğerlerini yok saymaktadır. Bununla birlikte Hanefi'nin oryantalizmin saldırganlığı karşısında, oksidentalizmin kendini savunması tezini doğru bulmakla birlikte, Batı düşmanlığını meşru göstermesini eleştiriyoruz. Bu yaklaşım Doğu-Batı ilişkilerinde ve genel olarak uluslararası sistemde çatışmaların ve istikrarsızlıkların çıkmasının yolunu açacaktır. Oksidentalizmin, oryantalizm paradigmasını bir kenara bırakarak kendi gözlükleri ile dünyaya bakması ve bu yolla kendi kimliğini tanımlaması ise önemli bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.2.2. Ian Buruma ve Avishai Margalit'in Oksidentalizm Yaklaşımı

Ian Buruma ve Avishai Margalit oksidentalizme ilişkin görüşlerini 2004 yılında yazdıkları *"Occidentalism: The West in the Eyes of Its Enemies"*

[258] Hanefi, **a.g.m.**, 2004, s. 276.

(Oksidentalizm: Düşmanlarının Gözünde Batı) adlı kitaplarında dile getirmektedirler. Bruma ve Margalit, Hanefi'nin aksine Batılı bilim adamlarıdır ve oksidentalizme Batı paradigması çerçevesinden bakmaktadırlar. Buruma ve Margalit, oksidentalizmi Batı düşmanlığı olarak görmekte ve *"Batı'nın düşmanları tarafından insanlık dışı resmedilmesi"*[259] olarak tanımlamaktadırlar. Oksidentalizmi bu bakış açısı ile tanımlamak doğal olarak olumsuz ötekileştirme üzerinden bir kimlik tanımlaması ile sonuçlanacak ve oksidentalizm oryantalizmin bugüne kadar yaptığı şeyi tersinden yapacaktır.

Bruma ve Margalit kitaplarının giriş bölümünde oksidentalizmin tarihinin 1942 yılında Pearl Habour baskınından yedi ay sonra Japonya'nın Kyoto şehrinde yapılan bir sempozyumla başladığını belirtmektedirler. [260] Bu sempozyumda modernitenin nasıl alt edilebileceği konusu ele alınmış, Batı'nın kültürel emperyalizminin Doğu'nun ruhunu sildiği ve onu kimliksizleştirdiği ve bu durumdan nasıl kurtulunabileceği konusu tartışılmıştır. Doğu tarafından Batı'ya yönelik bu meydan okuma Bruma ve Margalit tarafından oksidentalizm olarak tanımlanmıştır.

Bruma ve Margalit'e göre oksidentalizmin kaynağı Doğu değil, Batı'dır. Onlara göre oksidentalizm moderniteye ve aydınlanmaya karşı olan bir duruştur. Bu karşı duruş ilk önce Batı içerisinden Batılı değerlere karşı gerçekleşmiş ve daha sonra Doğu'dan Batılı değerlere karşı bir duruş söz konusu olmuştur. Moderniteye ve aydınlanmaya yönelik Batı içerisinden ya da dışarısından kaynaklanan bu karşı duruşların hepsi oksidentalist paradigma içerisinde değerlendirilmiştir.[261] Bruma ve Margalit'in aksine biz daha önce de belirttiğimiz gibi sadece Doğu'dan Batı'ya yönelen karşı duruşları oksidentalizm çerçevesinde okuyoruz. Batı içerisindeki tartışmaları ise daha önce de açıkladığımız üzere tez-antitez-sentez düşünce sistematiğinin bir parçası olarak değerlendiriyoruz.

Bruma ve Margalit oryantalizm paradigmasında *"öteki"* olarak tanımlanan Doğu'nun rasyonel olmayan, geri kalmış, akıl dışı, bilimsellikten uzak, durağan, gelişmemiş olarak tasnif edildiğini ve bu yaklaşımın indirgemeci bir özellik taşıdığını vurgulamaktadırlar. Bununla birlikte oksidentalizmde de bu indirgemeci yaklaşımın daha da katı bir şekilde var olduğunu belirtmektedirler. Oksidentalist paradigmada

---

[259] Bruma and Margalit, **a.g.e.,** s. 12.
[260] Burma and Margalit, **a.g.e.,** ss. 1-2.
[261] Bruma and Margalit, **a.g.e.,** ss. 63-80.

Doğu tarafından Batı; ruhsuz, sapkın, paragöz, köksüz, inançsız, duygusuz,... olarak tasvir edilmektedir.[262] Bruma ve Margalit'e göre oksidentalizmde oryantalizmden farklı olarak ötekisi yok edilmesi gereken bir nesne olarak görülmektedir ve bu durumu yazarlar *"entelektüel yıkıcılığın bir biçimi"*[263] olarak tanımlamaktadırlar.

Buruma ve Margalit'in oksidentalizme bakış açısı olumsuz olmakla birlikte, bazı haklılık paylarının olduğunu da görmekteyiz. Oksidentalizmi Batı'ya karşı meydan okuma olarak değerlendirdiğimizde bunun daha çok İslâm dünyasından geldiğini görmekteyiz. Aynı zamanda Rusya, Çin ve Hindistan gibi medeniyetlerin de bu meydan okumanın bir parçası olduğunu belirtmeliyiz. Diğerlerinden farklı olarak İslâm'ın Batı'ya meydan okuması özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde çatışma temelinde gerçekleşmiştir. Bu çatışma her nekadar İslâm dünyasının Batı'nın hemen yanı başında yer alıyor olmasından kaynaklansa da, esas neden Batı'nın da İslâm dünyasının da kendi kimliklerini katı kültürel unsurlar üzerinden tanımlıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Daha önce de vurguladığımız üzere kendisini din üzerinden tanımlayan bir aktör, doğal olarak ötekisini de din üzerinden ötekileştirme durumunda kalmakta ve farklılık diğeri olmaktan ziyade olumsuz ötekisi olarak belirmektedir. Bununla birlikte Rusya, Çin ve Hindistan gibi yükselen güçlerin Batı'ya meydan okumaları katı kültürel unsurlardan ziyade stratejik, ekonomik ve siyasi nedenlere dayanmakta bu ise aktörlere aralarındaki ilişkiyi çıkar üzerine kurma fırsatı sunmaktadır. Ötekisini ya da diğerini her ne pahasına olursa olsun yok sayan, olumsuz ötekileştiren ve onu yok etmeyi hedeflemiş aktörler arasında sağlıklı ilişkilerin kurulması düşünülemez.

Bruma ve Margalit'e göre oksidentalizmde kendi rolünü oynayan Doğu, öteki rolünü oynayan Batı'nın kapitalizm, Batı düşüncesi, putperestlik ve Batılı şehir anlayışına şiddetle karşı çıkmakta ve onu yıkmaya çalışmaktadır.[264] Hitler'in Alman ruhunu silen Berlin şehrini yıkma düşüncesi, II. Dünya Savaşı sonrası Çin İç Savaşı'nda köylü Mao Zedung'un şehirli ve Batı yanlısı Çan-Kay Şek ile mücadelesi ve onu yenmesi,[265] Bin Ladin'in İkiz Kulelere saldırması, vb. örnekler Doğu'nun Batı modernitesi ve aydınlanma düşüncesine saldırısı olarak görülebilir. Bütün bu saldırlar anlamlı görünmektedir. Yine bu saldırı karşısında Batı'nın da kendisini savunduğu ve

[262] Bruma and Margalit, **a.g.e.**, ss. 12-13.
[263] Bruma and Margalit, **a.g.e.**, s. 16.
[264] Bruma and Margalit, **a.g.e.**, ss. 18-19.
[265] Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994,** İmge Kitabevi, 19. Baskı, Ankara, 2010, ss. 273-275.

özellikle yapılan filmlerle bu saldırıya karşı savunma durumunda olunması gerektiği düşüncesini Batılıların bilinç altına yerleştirdiği görülmektedir. Örneğin *"Godzilla"* adlı filmde Japon kökenli dev bir mistik canavar uykudan uyanmakta, kapitalizmin simgesi New York şehrini tehdit etmekte, Amerikalılar da onunla savaşmakta ve onu yenmektedirler. Fakat bu canavar ölse de yumurtalarından biri yerin altında kalmıştır ve film bu sahne ile sona erer. Bunun anlamı gelecekte tehlikenin tekrar ortaya çıkabileceğidir ve bu gerçeklik zihinlere işlenmektedir. Bu örnek aslında gerçekliğin nasıl film yapıldığını göstermektedir. 11 Eylül 2001'de El-Kaide de New York'a saldırmış, ABD 2011 yılında Bin Ladin'i öldürmüş fakat tehlike hâlen Batı için devam etmektedir.

Buruma ve Margalit'in oksidentalizm yaklaşımında Batı Doğu tarafından olumsuz ötekileştirildiği için Batı ile Doğu arasında bir diyaloğun olması zayıf bir ihtimal olarak görünmektedir. Onlara göre Doğu kendi kimliğini inşa ederken karşısına düşman bir Batı almakta ve bu da çatışma ve istikrarsızlıkları beraberinde getirmektedir. Batı ise sürekli tehdit altında ve savunma durumunda bulunduğu bir kimlikle kendini özdeşleştirmek durumunda kalmaktadır. Doğu-Batı karşıtlığı üzerine inşa edilen bu kimliğin de sağlıklı bir kimlik olduğunu söyleyemeyiz.

4. Oryantalizm ve Oksidentalizm Tartışmaları Arasında Avrupalılık Kimliği

Oryantalizm ve oksidentalizm paradigmaları ortak Avrupalılık kimliğinin inşasında önemli bir yere sahiptir. Fakat oryantalizm ve oksidentalizm yaklaşımlarına dayanan ortak Avrupalılık kimliği ötekileştirme üzerinden inşa edildiği için kapsayıcı ve barışçıl olmaktan uzak görünmektedir. Oryantalist paradigmanın kimlik inşası ben ve öteki düalizmi kapsamında *"ötekileştirici"* ve *"Avrupa-merkezci"* bir özellik taşımaktadır. Oksidentalist paradigma ise kimlik inşa sürecini ötekini tanımlayarak yani *"ötekileştirerek"* başlamakta ve daha sonra kendi kimliğini tanımlamaktadır. Oksidentalizmin ötekileştirerek oluşturduğu Batı yani Avrupalılık kimliği Doğu-Batı düşmanlığının kaynağını teşkil etmeye, kısacası tersinden bir oryantalizm çalışması olmaya devam etmektedir.

Oryantalizm ve oksidentalizm düşünce sistematiğinin *"ötekileştirme"*, *"ben-merkezci"* ve *"pejoratif"* yaklaşım üzerinden inşa ettiği bu Doğu ve Batı kimlikleri

bizim eleştirimizin odak noktasıdır. Avrupalılık kimliğinin belirmeye başladığı ortaçağdan günümüze kadar ötekileştirme üzerinden inşa edilen Avrupalılık kimliğinin dışlayıcı ve çatışmacı olduğunu görmekteyiz. Bize göre; ötekileştirme üzerinden yani farklılığı vurgulayarak ve olumsuz ötekileştirerek inşa edilen ve korunmaya çalışılan kimlik temelsiz ve geleceksiz bir kimliktir. İnşa edilmeye veya korunmaya çalışılan bir kimliğin sağlam temellere dayanabilmesi için öncelikle kendi öz bilincinin farkında olması ve farklı olanı ötekileştirmeden ona *"diğeri"* gözüyle bakabilmesi gerekmektedir.

Gerek oryantalizmin gerekse oksidentalizmin kimlik inşa süreci ötekinin tanımlanması ile başlamaktadır. Ortaçağ döneminde Müslüman-Doğu karşısında Hıristiyan-Avrupa ikilemi bunun en güzel örneğidir. Daha önce ilgili bölümde de açıkladığımız üzere Avrupa dini değerler üzerinde birleşemeyecek kadar farklı Hıristiyanlık anlayışlarına sahiptir. Onları birleştiren öteki yani İslâmiyetin varlığı olmuştur. Modern dönemde uygar-uygar olmayan dünya ayrımı yine bir ötekileştirmenin ve oryantalist paradigmanın ürünüdür. Evrensel bir değer olan uygarlık Avrupa'ya özgü kabul edilmiş ve Avrupa dışındakiler uygar-olmayan dünya olarak tanımlanmıştır. Daha önce de belirttiğimiz üzere buradaki uygar-olmayan dünya sadece İslâm dünyası değil, Batı (Avrupa) dışında kalan herşeydir.

Oksidentalizm açısından baktığımızda tersinden bir oryantalizmin olduğunu görmekteyiz. Doğu olarak tanımladığımız geniş fenomen Batı'yı özellikle de Avrupa'yı ve son yüzyılda da Birleşik Devletleri sömürgeci, Doğu'yu tahakküm altına almaya çalışan, Doğu'nun kaynaklarını sömüren ve dünyaya hakim olmaya çalışan bir aktör olarak göstermekte yani olumsuz ötekileştirmektedir. Bu düşüncenin haklılığına biz de katılmakla beraber, bu olumsuz ötekileştirme üzerinden bir kimlik tanımı yapılmasına karşı çıkıyoruz. Oksidentalist çalışmaların öncelikli hedefi Doğu'nun hem uygarlığa hem de kendi kadim mirasına ilişkin araştırmalar yaparak kendi öz benliğini yani kimliğini tanımlaması gerektiğini düşünüyoruz. Kısacası farklılığı öteki üzerinden değil, kendi üzerinden tanımlaması ve farklılığı diğeri bağlamında okumasının uygun olacağını değerlendiriyoruz.

Daha önce detaylı bir şekilde açıkladığımız; XX. yüzyılda yaşanan gelişmeler, Batı'nın görece güç kaybı, Doğu'nun yükselişi ve aktörlerin kendilerini yeniden konumlaması Avrupa'nın kendisi için yeni bir kimlik tanımlaması fırsatını ona

sunmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın Batı Avrupa'dan başlayarak bir entegrasyon sürecine girmesi ötekileştirme değil, kendi öz bilincinin farkında olarak bir kimlik tanımlamasını da beraberinde getirmiştir. Bu entegrasyon süreci Avrupa'ya yeni dünya düzeninde yeni bir kimlik sağlarken, iki büyük dünya savaşına ve katlanılamaz yıkımlara neden olan ulus-devletler arasındaki rekabetin Avrupa içerisinde son bulmasına neden olmuştur. Kısacası inşa edilen yeni Avrupa kimliği bütün Avrupa'yı kapsayıcı ve bütünleştirici olmuştur. Katı kültürel unsurlar temelinde kültürel bir Avrupa kimliği değil, esnek ve evrensel kültürel unsurlar üzerinde politik bir Avrupa kimliği inşa edilmeye çalışılmıştır.

Bizim çalışmamızın Avrupalılık kimliği kapsamındaki eleştirisinin temel noktası ötekileştirici ve Avrupa-merkezci temellere dayalı kültürel Avrupalılık kimliğidir. Bu tür kimlik sadece ötekini dışlamakla kalmıyor, aynı zamanda da kendi içerisindeki farklılığı da yeknesaklaştırıp Avrupa içi kimliklerin tahrip olmasına da yol açıyor. Avrupa için bizim önerimiz politik bir Avrupa kimliğidir. Hem kendi içindeki hem de dışındaki farklılığı hoşgörü ile karşılayan, kendi dışındaki farklılığı öteki değil diğeri olarak okuyan, kendi içindeki farklılığı çok-kültürlülük olarak değerlendiren, ulus-devlet gerçeğinden kaçmayan, ulusal ve yerel kimliklere alan açan ve onların mahremiyetine girmeyen kolektif bir Avrupa kimliğini politik Avrupa kimliği olarak tanımlıyoruz ve bu Avrupalılık kimliğinin geleceği olduğunu değerlendiriyoruz.

Çalışmamızın bu bölümüne kadar Avrupa ve daha geniş manada Batı kimliğinin inşasına ilişkin yaptığımız açıklamalar ve analizler XX. yüzyıla kadar olan bölümü kapsamaktadır ve kolektif Avrupa kimliği bağlamında eleştirdiğimiz dönem de bu dönemdir. Çalışmamızın müteakip bölümünde XX. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'nın çöküşü ve kendisini yeniden konumlandırması, yüzyılın ikinci yarısında da politik Avrupa kimliğinin inşasını ele alacağız. Avrupa entegrasyon süreci her nekadar politik bir Avrupa kimliği için fırsat sunmuşsa da, kolektif Avrupa kimliğinin inşasında politik kimlikten kültürel kimliğe dönem dönem sapmaların olduğunu da görmekteyiz. Bu sapmaların özellikle entegrasyon sürecinin krizlerle karşılaştığı dönemlere rastladığı da bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Bu sapmaları *"Ortak Avrupalılık Kimliğinin İnşasında Karşılaşılan Zorluklar"* başlığı altında ayrıca ele alacağız.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA'NIN ÇÖKÜŞÜ VE AVRUPA'NIN YENİDEN İNŞASI

1. XX. Yüzyılın İlk Yarısı: Avrupa'nın Çöküşü

1.1. İki Savaş Arası Dönemde (1919-1939) Uluslararası Siyasetin Avrupalılık Kimliği Üzerindeki Etkileri

XX. yüzyıl hem Avrupa hem de küresel sistem için savaşlar ve krizler yüzyılı olmuştur. Yüzyılın ilk yarısını iki büyük dünya savaşı, ikinci yarısını ise Soğuk Savaş şekillendirmiştir. Uluslararası sistemin yapısı bu savaşlar ve krizlerin etkisiyle radikal değişimlere uğramıştır. Yüzyılın başında Avrupalı ulus-devletler ya da sömürge imparatorlukları uluslararası sistemin başat aktörleri konumunda iken, bu konumlarını I. ve II. Dünya Savaşları sonucunda kaybetmişlerdir.

1917 yılında I. Dünya Savaşına dâhil olan Birleşik Devletler savaşın sonucunun tayininde belirleyici olmuş ve Avrupa'yı Alman hegemonyasından kurtarmıştır. Birleşik Devletler siyasi, ekonomik ve askerî açıdan uluslararası sistemde başat aktör konumuna yükselmiş ve buna paralel olarak Avrupa'nın genel sistem içerisindeki ağırlığı görece azalmıştır.[266] Washington Yönetimi her nekadar 1823 yılından beri takip etmekte olduğu *"yalnızlık politikasını"* terk edip I. Dünya Savaşına dâhil olsa da, savaştan sonra kıtasına tekrar dönmüş ve Avrupa siyasetinden uzak durmuştur.[267] Bununla birlikte Birleşik Devletler hem Avrupa siyasetine hem de uluslararası siyasete iki önemli kavramı kazandırarak etkide bulunmaya devam etmiştir.

Bunlardan ilki I. Dünya Savaşı sonunda toplanan Paris Barış Konferansının normları olarak da ortaya çıkan *"Wilson Prensipleri"*, diğeri ise *"Milletler Cemiyeti"*dir. Açık diplomasi, denizlerin serbestliği, uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, silahsızlanma, kendi geleceğini tayin hakkı *(self-determination)* gibi on dört maddeden oluşan bu prensipler Birleşik Devletler Başkanı Woodrow Wilson tarafından ortaya konulmuş ve 1919 yılında Paris Barış Konferansında Avrupalı

[266] Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşü,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 335-353.
[267] Kissinger, **a.g.e.,** ss. 224-225.

ve diğer katılımcı devletlere kabul ettirilmiştir.[268] Yine Başkan Wilson; I. Dünya Savaşına yol açan gelişmeler ile savaştan alınan derslerin bir sonucu olarak, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için *"Milletler Cemiyeti"*nin kurulması kararının Paris Barış Konferansında alınmasını sağlamıştır. Hem *"Wilson Prensipleri"* hem de *"Milletler Cemiyeti"* Avrupa siyasetinde iki önemli parametre olmuş, bu dönemde ortak Avrupalılık kimliğinin şekillenmesini sağlamışlardır.

Wilson Prensiplerinin *"kendi kaderini tayin hakkı"* yani *"self-determination"* ilkesi Avrupa'da I. Dünya Savaşı sonrası yıkılan imparatorluk toprakları üzerinde birçok yeni ulus-devletin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Avusturya-Macaristan, Osmanlı ve Alman İmparatorlukları parçalanmış ve birçok yeni ulus-devlet kurulmuştur. XIX. yüzyılda Avrupa'da başlayan ulus-devletleşme süreci I. Dünya Savaşı sonrası dönemde artarak devam etmiştir. Buna paralel olarak ulusçuluk (milliyetçilik) akımlarının kıta Avrupasında yaygınlaştığı da görülmüştür. Ulus-devlet ve ulusçuluk (milliyetçilik) Avrupalılık kimliği ve Avrupa düşüncesinin önüne geçmiştir. Yeni kurulan ulus-devletler ulusal kimlikleri konusunda daha kıskanç davranma durumunda olmuşlardır.

1919 yılında Paris Barış Konferansında alınan kararla kurulan Milletler Cemiyeti, barış zamanında kurulan ve sadece Avrupalı değil dünyanın diğer kıtalarından devletlerin de üyesi olduğu evrensel bir örgüt olarak ortaya çıkmıştır. Bu örgüt uluslararası barışın ve güvenliğin sağlanması, anlaşmazlıkların barış yoluyla çözülmesi, çatışmaların ve savaşların önlenmesi, devletlerin egemen eşitliği ve bağımsızlığı prensipleri üzerine kurulmuştur.[269] Evrensel nitelikteki bu örgütün üyeleri ağırlıklı olarak Avrupalı devletlerdi. Avrupa ve genel olarak uluslararası siyasette ortaya çıkan bu durum 1648 Westphalia Barış Konferansı ile başlayan 1713 Utrecht Barış Konferansı, 1815 Viyana Barış Konferansı ve XIX. yüzyıl konferanslar sistemi *(Avrupa Uyumu-Concert of Europe)* ile devam eden ulus-devletler arasındaki işbirliği sürecinin bir devamı ve önemli bir aşaması olarak görülmelidir. Bu işbirliği süreci bir yandan ulus-devletleşme süreci ile diğer yandan imparatorlukların yıkılması ile parçalı bir görünüm kazanan Avrupa'da devletler arasında işbirliği siyasetinin önünü açmıştır. Bu nedenle Milletler Cemiyeti'nin Avrupa kıtasındaki devletleri birararaya getirerek ortak bir Avrupalılık kimliğinin şekillenmesine önemli katkılar sağladığını değerlendiriyoruz.

---

[268] Mehmet Gönlübol, **Milletlerarası Siyasi Teşkilâtlanma,** Sevinç Matbaası, Ankara, 1975, s. 73.
[269] Gönlübol, **a.g.e.,** s. 80.

Milletler Cemiyetinin fikir babası olan Woodrow Wilson'un 1920'de yapılan başkanlık seçimlerini kaybetmesi, Amerikan Kongresi'nin Milletler Cemiyetine üyeliği reddetmesi ve Washington Yönetimi'nin tekrar *"yalnızlık (isolasionism) politikası"*na dönmesi Milletler Cemiyetini güçsüz ve sahipsiz bırakmış ve iki savaş arası dönemde cemiyet kendinden beklenen performansı sergileyememiştir. Bütün bunlara rağmen Birleşmiş Milletler teşkilâtının öncüsü olan Milletler Cemiyeti iki savaş arası dönemde Avrupa siyasetinde önemli bir aktör konumundadır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Orta Avrupa'da Alman ve Avusturya-Macaristan İmparatorluklarının yıkılması, 1871'de Alman ulusal birliğinin kurulması ile oluşan Avrupa-içi stratejik dengelerin değişmesine yol açmıştır. I. Dünya Harbi sonunda yenilen devletlerle yapılan antlaşmalardaki adaletsizlikler Avrupa'yı yeni bir dünya savaşına doğru sürüklemiş ve ağır şartlar içeren barış antlaşmaları savaş sonrası Avupa'da istikrarsızlığa neden olmuştur. Yüklü savaş tazminatları, enflasyon ve giderek ağırlaşan ekonomik durum siyasi krizleri ve istikrarsızlıkları da beraberinde getirmiştir. Başarısız Weimar Cumhuriyeti ve anayasa girişiminin ardından, hoşnutsuz halk kitlelerini arkasına alan Hitler Almanya'da 1933 yılında seçimle iktidarı ele geçirmiştir. Almanya saldırgan dış politikası ile II. Dünya Savaşı'na giden yolun taşlarını 1933 yılından sonra teker teker döşemiştir.[270]

I. Dünya Savaşı sonunda istediğini alamayan İtalya aşırı nüfus artışı, işsizlik, kötüleşen ekonomi ve siyasi istikrarsızlık nedeni ile faşist bir yönetime kaymıştır. 1922 yılında bir darbe ile iktidara gelen Benito Musolini ve onun faşist partisi 1945 yılına kadar İtalya'yı yönetmiştir.[271] Orta Avrupa'da Almanya ve İtalya'da faşist yönetimler istikrarsızlık kaynağı olurken, Doğu Avrupa'da Bulgaristan ve Macaristan gibi I. Dünya Savaşı sonrası oluşan statükoya karşı revizyonist devletler de bulunmaktadır. Bütün bunlar iki savaş arası dönemde Avrupa'nın siyasi açıdan istikrarsız, ekonomik açıdan zayıf ve stratejik açıdan güvensiz bir konumda olmasına yol açmış ve II. Dünya Savaşına neden olmuştur. İngiltere, Fransa, Belçika ve Hollanda gibi sömürge imparatorlukları sömürgelerini kaybetmeye başladıkları için onlar da huzursuzluk içerisinde bulunuyorlardı.[272] Kısaca Avrupa kıtası gücünü tüketmeye başlamış ve içeride de faşist yönetimlerin tehdidi altında bulunuyordu.

---

[270] Sander, **Siyasi Tarih (1918-1994),** ss. 17-23.
[271] Sander, **Siyasi Tarih (1918-1994),** ss. 23-26.
[272] Uçarol, **a.g.e.,** s. 545.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması ve genel olarak İslâm Dünyasının içinde bulunduğu zayıflık Avrupa için *"İslâm"*ı bir tehdit olmaktan çıkarmıştır. XVIII. yüzyıldan sonra Avrupa için Türk-İslâm tehdidinden ziyade, İslâm coğrafyasının içinde bulunduğu zayıflık ve istikrarsızlığın Avrupa için yeni bir tehdit kaynağı olduğundan bahsedebiliriz. Bununla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasçısı olarak ortaya çıkan yeni Türkiye Cumhuriyeti ve O'nun modernleşme süreci Türk-İslâm unsurunun Avrupa ile yakınlaşmasını sağlamıştır. Roberts bu durumu *"Müslümanların Avrupalılaşması"*[273] olarak tanımlamaktadır. Avrupa ile İslâm Dünyası ve özellikle de Türkiye arasındaki ilişki XX. yüzyıl boyunca artarak devam etmiştir. Türkiye'nin modernleşme süreci ve Batı ile ilişkileri sömürge imparatorluklarında önemli etkilerde bulunmuştur. Asya ve Afrika'da manda yönetimleri altında yaşayan birçok halk Avrupalı sömürge imparatorluklarına karşı bağımsızlık mücadelesi vermiş ve *"self-determination"* fikri ile Türkiye'nin bağımsızlık ve modernleşme süreci bu halklara ilham kaynağı olmuştur. Doğu'nun bağımsızlaşması ve Batı'nın yani Avrupalı sömürge imparatorluklarının çözülmeye başlaması hem Doğu-Batı ilişkilerini etkilemiş hem de Avrupa'nın kendini uluslararası sistemde yeniden konumlandırmasına yol açarak yeni bir Avrupalılık kimliğinin inşa sürecini de beraberinde getirmiştir. XX. yüzyılda uluslararası siyasette meydana gelen bu gelişmelerin Avrupalılık kimliği üzerindeki etkilerini yapacağımız analizlerde mutlaka göz önünde bulundurmak durumundayız.

Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasına paralel olarak Rus İmparatorluğu'nun güçlenmesi Avrupa için bir dış tehdit olarak görülmüştür. Moskova her nekadar Avrupa-içi siyasetin içinde yer alsa da Osmanlı gibi o da Avrupa'nın *"ötekisi"* olarak değerlendirilmiştir. I. Dünya Savaşı devam ederken Rusya'da 6 Kasım 1917'de meydana gelen Bolşevik Devrimi (Ekim Devrimi) Çarlık Rusyası'nın yıkılmasına ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) kurulmasına yol açmıştır. I. Dünya Savaşı'nın galip devletleri Rusya'da 1922 yılına kadar devam eden iç savaşta Bolşeviklere karşı savaşan grupları destekleseler de başarılı olamamışlardır. Bolşevik Devrim iki savaş arası dönemde güçlenmiş Lenin, Troçki ve Stalin SSCB'yi küresel bir aktöre dönüştürmüşlerdir.[274] Burada ortak Avrupalılık kimliği açısından baktığımızda artık Avrupa'nın *"ötekisi"* olarak Müslüman-Türk'ün (Osmanlı İmparatorluğu) yerini Bolşevik-Rusya'nın (SSCB) aldığını görmekteyiz. XX. yüzyılla

[273] Roberts, **a.g.e.**, s. 640.
[274] Hobsbawm, **Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı**, ss. 71-100.

birlikte uluslararası siyasetin ideolojik temeller üzerine inşa edilmeye başlandığını ve buna paralel olarak da kimlik inşa süreçlerinde bu ideolojik kamplaşmanın önemli bir yere sahip olmaya başladığını değerlendirmekteyiz.

Çarlık Rusyasının XVI. yüzyıldan itibaren giderek güçlenmeye başlaması ve buna paralel olarak Osmanlı'nın görece güç kaybına uğraması Avrupa'nın doğusunda yeni bir jeopolitik durumun oluşmasına neden olmuştur. Şüphesiz bu jeopolitik değişim jeo-kültürel etkide de bulunarak kimlik inşa süreçlerini şekillendirmiştir. Özellikle XIX. yüzyılda milliyetçiliğin uluslararası siyasette önemli bir parametre olarak yer almaya başlaması ile birlikte pan-Slavizm ve pan-Germenizm gibi politikaların Avrupa'da etkili olduğunu görmekteyiz. Bu tür politikalar biryandan Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde bulunan Balkanların Avrupalılaşma sürecini başlatmış, diğer yandan da Doğu Avrupa'da Avrupa ile Rusya arasında bir sınırın belirmesine yol açmıştır.[275] Pan-Germenizm ve pan-Slavizm mücadelesi Avrupa'nın sınırlarını belirleyerek Avrupalılık kimliğinin de tanımını yapmıştır. Rusya'nın Avrupa ile olan rekabet nitelikli bu ilişkisi XIX. yüzyılda başlamış, XX. yüzyılda artarak devam etmiştir. Bugün Ukrayna üzerinden yürüyen Batı ile Rusya arasındaki jeopolitik rekabet bu mücadelenin devam etmekte olduğunu göstermektedir.

1789 Fransız İhtilâlinin sonuçları ve onun yaydığı fikirler daha önce de ifade ettiğimiz üzere hem Avrupa'da hem de bütün dünyada siyasi, ekonomik, stratejik ve sosyo-kültürel etkileri olmuştur. İhtilâlden sonra Napolyon'un komuta ettiği Fransız ordularının Avrupa'yı birleştirme ve Fransız kültürünü Avrupa'da hâkim kılma misyonu ile gerçekleştirdikleri savaşlar başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Napolyon'un XIX. yüzyılın başındaki bu Avrupa'yı birleştirme düşüncesi zor kullanarak, Fransız etkisinde ortak bir Avrupa kimliği yaratma girişimi olmuştur. Fakat diğer Avrupalı devletler İngiltere, Rusya, Avusturya-Macaristan ve Prusya bu girişimin karşısında yer almışlardır. Napolyon'un bu girişimi başarısız olsa da önemli bir sonucu beraberinde getirmiştir. Bu ise Orta Avrupa'da dağınık halde bulunan birçok Alman prensliğinin 1871 yılında en güçlü Alman devleti Prusya önderliğinde birleşmesi yani Alman ulusal birliğinin sağlanması olmuştur. Bu birliğin sağlanması Almanya merkezli bir Avrupa'nın da doğuşuna işaret etmekteydi. Artık Avrupa'nın ağırlık merkezi Almanya idi. Alman ulusal birliğinin sağlanması XX. yüzyılın ilk yarısında yaşanan siyasi, ekonomik ve

[275] İlber Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu,** Timaş Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 93-100.

askeri gelişmeleri doğrudan etkilemiştir. Fransız kültür emperyalizmine bir tepki olarak ortaya çıkan Alman bilinci pan-Germenizm ile kendini ifade etmiştir ve yayılmacı bir politikaya işaret etmektedir. Orta Avrupa'da yaşayan Almanların aynı devlet içerisinde toplanma çabaları, Balkanların ele geçirilmesi, zayıflayan Osmanlı İmparatorluğu üzerinde etkili olma ve Ortadoğu'nun zengin hidrokarbon kaynaklarını ve ticaret yollarını ele geçirme düşüncesi XX. yüzyılda yaşanan savaşlara ve krizlere yol açmıştır. Alman yayılmacılığının Sovyet Rusya ile mücadelesi ve Avrupa kıtasında Alman egemenliğini istemeyen diğer Batılı güçlerin Almanya karşıtlığı bugünkü Avrupa ve Avrupalılık kimliğinin inşasının jeopolitik nedenleri olarak değerlendirilmelidir.

Fransızların zor kullanarak XIX. yüzyılın başlarında inşa etmeye çalıştıkları ortak Avrupa evini XX. yüzyılın başında Almanlar inşa etmeye çalışmışlar ve başarısız olmuşlardır. XX. yüzyılın ilk yarısındaki bu Alman girişimleri *"mitteleuropa"* kavramının ortaya çıkmasına yol açmış, faşizm politikalarının da önünü açmıştır.[276] Şimdi Alman kökenli bir politik ifade olan *"mitteleuropa"* kavramı ve *"faşizm"* konusu üzerinde durarak XX. yüzyılın ilk yarısındaki Avrupalılık kimliği tartışmalarını biraz daha derinleştirelim.

1.2. Mitteleuropa ve Avrupalılık Kimliği

Almanca bir kelime olan *"mitteleuropa"* Orta ya da Merkezî Avrupa *(Central Europe)* anlamına gelmektedir. Fakat *"mitteleuropa"* coğrafî olmanın ötesinde politik ve kültürel içeriğe sahip ideolojik bir kavramdır. Bize göre *"mittelleuropa"* Batı Avrupa (Fransız kültürel emperyalizmi) ve Doğu Avrupa (Pan-Slavizm) karşısında Avrupa'ya yeni bir kimlik kazandırma girişimidir. *"Mittelleuropa"* tarihi Kutsal-Roma Germen İmparatorluğu mirası üzerinde Avrupa'nın yeniden şekillendirilmesi, Fransız kültürel emperyalizminin Avrupa üzerindeki etkisini sınırlama ve Rusya ile Britanya'yı kıta Avrupasından uzaklaştırma çabasını gösteren bir politikadır. Kısacası Almanya ağırlıklı ve Orta Avrupa merkezli bir Avrupa ve Avrupalılık kimliğinin icadı girişimidir. Bu politikanın takipçileri XIX. yüzyılın ilk yarısında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve daha sonra ise Alman İmparatorluğu olmuştur.[277]

XIX. yüzyılın başlarındaki Fransız yayılmacılığı karşısındaki koalisyona liderlik yapan ve 1815 Viyana Kongresini düzenleyen Avusturya-Macaristan

[276] Delanty, **a.g.e.**, s. 217.
[277] Delanty, **a.g.e.**, ss. 220-221.

İmparatorluğu ve onun başbakanı Metternich Avrupa'ya Viyana merkezli bir düzen getirmeye çalışmıştır *(Metternich Sistemi)*. Etnik temele dayalı olmayan ve Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu mirası üzerine kurulu Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun kurduğu bu sistem kıta Avrupasında milliyetçiliğin yayılması ile birlikte 1848 yılında yıkılmıştır.[278]

Kıta Avrupasında Habsburglar'ın Alman liderliği sona ererken, 1871'de Almanya'nın ulusal birliğini sağlaması bu liderliğin Prusya'ya geçmesine neden olmuştur. Alman birliğinin sağlanmasında şüphesiz en önemli görevi üstlenmiş olan şansölye Bismarck'ın Avrupa içi denge politikaları Almanya'yı kıta içerisinde saldırgan bir pozisyondan uzak tutuyordu. Fakat imparator II. Wilhelm tarafından bu politikası tasvip edilmeyen Bismarck 1890 yılında şansölyeliği bırakmak zorunda kalmıştır. 1890 yılından sonra Prusya; Fransız ve Rus etkisinden uzak bir Avrupa inşa etme ve bunu da Alman İmparatorluğu liderliğinde gerçekleştirme düşüncesi içerisinde olmuştur. Öncelikle Almanca konuşan halkların imparatorluk içerisine dâhil edilmesi ve daha sonra bu yeni Avrupa imparatorluğu için yaşam alanı oluşturma çabaları Alman yayılmasına yol açmıştır. Bu Alman politikaları; *"ostpolitik"* (doğu politikası), *"drang nach osten"* (doğu yayılmacılığı) ve *"lebensraum"* (yaşam alanı) stratejileri ile somutlaşmıştır.[279] Almanya'nın bu politikaları I. ve II. Dünya Savaşlarına yol açmış ve Avrupa'nın yıkımını da beraberinde getirmiştir. Bunun da ötesinde bu yıkıcı girişimlerin bir sonucu olarak bugünkü Avrupa II. Dünya Savaşı sonrasında küllerinden yeniden doğmuştur.

Sosyo-kültürel bir anlam ifade eden Alman ulusal birliğinin sağlanması ve onun yayılmacılığı, milliyetçi ve cumhuriyetçi bir nitelik arz eden Avrupa içi Fransız emperyalizmine (Napolyon Seferleri) karşı bir anti-tez olarak ortaya çıkmıştır. Çalışmamızın teorik bölümünde bahsettiğimiz Fransız Rousseau'nun *"politik-milliyetçilik"* ve Alman Herder'in *"kültürel-milliyetçilik"* yaklaşımları bu paralelliği göstermektedir. Alman ulusal birliğinin sağlanması bir yandan orta Avrupa'da entegrasyona yol açarken, diğer taraftan da Alman-Fransız karşıtlığının bütün boyutları ile ortaya çıkmasına neden oluyordu. Bu ise Avrupa'nın parçalanmasına ve ortak Avrupalılık bilincinin azalmasına, yok olmasına ve düşmanlıkların artmasına yol açıyordu. Diğer taraftan güçlü Almanya'nın Rusya ile mücadelesi Avrupa'nın doğusunu

[278] Kissinger, **a.g.e.**, ss. 92-102.
[279] Roberts, **a.g.e.**, ss. 652-658.

belirsiz ve kimliksiz bırakıyordu. Alman yayılmacılığının hedefi olan Balkanlar'ın ve Anadolu'nun ise I. Dünya Savaşı sonrasında Avrupalılaşma sürecine girmesini XIX. yüzyıldaki bu değişim üzerinden okunması gerektiğini değerlendiriyoruz. Bugün için Avrupa Birliği'nin genişleme süreci ve gelecek sınırları bu tarihsel gerçeklikler üzerinden şekillenmektedir. Şüphesiz tüm bunlar Avrupalılık kimliğini ve gelecekte nasıl bir Avrupa'nın ya da Avrupa Birliği'nin olacağını etkilemektedir.

Taylor *"mitteleuropa"*yı pan-Slavizm ve Batı Avrupa liberal düşünceleri arasında filizlenen ve Avrupa'ya bunların dışında pan-Germenizm merkezli bir kimlik kazandırma girişimi olarak tanımlamaktadır. O'na göre *"mitteleuropa"* Katolik romantikler, pan-Germenler ve Rusya etkisi altında olmayan Polonyalıların ittifakının bir ürünüdür.[280] Meyyer ise Joseph Porsche tarafından yazılan *"Mitteleuropa"* adlı kitaptan *"mitteleuropa"*nın Ostend'den Cenova ve Karadeniz'e kadar uzanan büyük bir Almanya politikası olduğunu aktarmaktadır.[281] Yine Meyyer, Frederich List'in *"mitteleuropa"* politikasının sadece Alman etnik kökenini içermediği ve diğer alt ülkeleri de içerdiğini belirtmektedir.[282] XX. yüzyılın ilk yarısında Almanlar arasında Anglo-Sakson ve Slav dünyasını dışarıda tutan ve Almanya merkezli bir Avrupa anlayışının geliştiğini görmekteyiz. Bu bakış açısı Avrupa içerisindeki Yahudileri Avrupa dışarısına atmak şeklinde somutlaşıp, Anti-Semitizm'e yol açarak yabancı düşmanlığını körüklediği gibi, faşist politikaların Avrupa içerisinde yaygınlaşmasına da yol açmıştır. İngiltere, Fransa ve Rusya emperyalist politikalarını Avrupa dışarısında gerçekleştirdikleri ve Osmanlı İmparatorluğu da zayıfladığı için Avrupa içerisinde Almanya'nın bu tür politikaları kıta içerisinde ciddi istikrarsızlıkları da beraberinde getirmiştir.

Özetle; *"mitteleuropa"* bir fikir ve bir politika olarak 1890-1945 yılları arasında Orta Avrupa merkezli ve Alman liderliğinde bir Avrupa ve Avrupalılık kimliği inşa etme çabası olarak değerlendirilebilir. *"Mitteleuropa"* bir taraftan pan-Slavizm ve liberal Batı Avrupa'yı Avrupa'dan uzak tutarken, aynı zamanda sanayi devrimi ile birlikte Avrupa değeri olarak ortaya çıkan modernizm paradigmasına da bir saldırı niteliği taşımaktadır. Bununla birlikte *"mitteleuropa"* sadece Alman etnik unsuru

---

[280] H. C. Meyer, **Mitteleuropa in German Thought and Practice 1815-1945,** Martinus Nijhoff Press, Hague, 1955, s. 110.
[281] Meyer, **a.g.e.,** s. 13.
[282] A. J. P. Taylor, **The Course of German History,** Routledge, Londra, 1988, s. 192.

üzerine inşa edilmiş bir politik yaklaşım değildir. Başlangıçta her ne kadar Almanca konuşan halklar hedeflendi ise de daha sonraları 1918 ve sonrasının statükosundan memnun olmayanların da destek verdiği bir politika olmuştur. Özellikle Polonya, Rusya, Ukrayna, Macaristan, Çekoslovakya ve Kuzey İtalya'da hem Almanca konuşan halklar ve hem de diğer halklar tarafından desteklenmiştir. Bu destekte anti-Semitizm de etkili bir faktör olmuştur.

Örneğin Yugoslavya'nın dağılması ile birlikte 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlığı dönemin bütün uluslararası hassasiyetlerine rağmen Federal Almanya tarafından ivedilikle tanınmıştır. Bu iki ülke hem Katolik halkı ve hem de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu bakiyesi olarak Almanya'nın politik öncelikleri arasında yer almıştır. Fakat Berlin Hükümeti aynı hassasiyeti Boşnaklar için sergileyememiştir. Daha sonraki bölümlerde bu konulara ayrıntıları ile değineceğiz. Ancak şunu burada özellikle vurgulamak istiyoruz; günümüz Avrupasında yani Avrupa Birliği'nde Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile Birliğin ağırlık merkezi tekrar Orta Avrupa olmuş görünmektedir. Avrupa'nın ve Avrupa Birliği'nin geleceği Almanya'nın Birlik içerisindeki konumuna, onun Doğu ve Güneydoğu Avrupa politikalarına ve Rusya Federasyonu ile ilişkilerine bağlı görünmektedir. Çünkü Almanya Birliğin belirleyici ülkesi olma konumunda bulunmakla birlikte, onun takip edeceği politikalar Batı Avrupa ülkelerinde olumsuz karşılanma ve bir *"mitteleuropa"* olarak algılanma riski taşımaktadır. Gerçek şudur ki; Almanya Doğu ve Orta Avrupa ile Balkanlarda (Güneydoğu Avrupa) *"mitteleuropa"* politikasını ekonomik ve sosyo-kültürel olarak gerçekleştirmiş durumdadır. Tüm bunlar hem Avrupa Birliği'ni hem de ortak Avrupalılık kimliğini etkileyecek potansiyelde siyasi gelişmelerdir. Sonuç olarak Birlik içerisinde Almanya'nın konumu ve onun takip edeceği politikalar büyük önem arz etmektedir.

1.3. İki Savaş Arası Dönemde (1919-1939) Avrupa Entegrasyonuna İlişkin Düşünceler ve Avrupalılık Kimliği

Bu noktaya kadar yaptığımız açıklamalardan ve analizlerden Avrupa düşüncesinin ve buna dayalı ortak Avrupalılık kimliğinin genel olarak düşman bir *"ötekisi"* üzerinden şekillendiğini ve buna bağlı olarak geliştiğini gördük. Özellikle Ortaçağ'da İslâm dünyası, Müslüman-Türkler, XVII. yüzyıldan itibaren Çarlık Rusyası

ve XIX. yüzyılda *"uygar olmayan dünya"* Avrupa için hep *"öteki"* olmuş ve bu şekilde Avrupa kendi kimliğini tanımlama yoluna gitmiştir. XIX. yüzyılda sanayi devrimi ile birlikte Avrupa'da ulus-devletlerin ortaya çıkması, liberalizm, kapitalizm ve milliyetçilik akımları Avrupa kıtasını parçalı bir siyasi yapıya dönüştürmüş ve hem kıta içerisinde hem de kıta dışarısında birbirleriyle rekabet halinde olan bir uluslararası sistemin Avrupa'ya hâkim olmasına neden olmuştur. Bu rekabet XX. yüzyılın ilk yarısında iki büyük dünya savaşına neden olmuş ve Avrupa'nın yıkımını da beraberinde getirmiştir. Hem Avrupa içerisindeki rekabeti önlemek hem de kıta dışında işbirliğinin yollarını açmak için Avrupa'nın bütünleştirilmesine ilişkin düşünceler ortaya atılmıştır. Bu düşünceler daha önceki bölümlerde de açıkladığımız üzere XIX. yüzyılda şekillenmiştir. Bunların en ünlü olanı daha önce de ifade ettiğimiz üzere Fransız Victor Hugo'nun Avrupa'nın bütünleşmesine yönelik meşhur sözleridir. Fakat bütün bu çaba ve düşüncelere rağmen ulus-devletler arasındaki rekabet I. Dünya Savaşı'nın çıkmasının önüne geçememiştir. I. Dünya Savaşı'nın yol açtığı yıkım ve travma bir kısım Avrupalı siyasetçi ve aydınlarda Avrupa'nın bütünleşmesi ve entegrasyonuna olan gereksinimi ve inancı arttırmıştır. Bunun sonucu olarak iki savaş arası dönemde bazı entegrasyon projelerinin ortaya çıktığını görmekteyiz. Ortaya atılan bu entegrasyon projelerinin amaçları ve niteliklerine bakıldığında ortak bir Avrupalılık kimliğinin XX. yüzyılla birlikte farklı bir şekilde ortaya çıkmaya başladığını değerlendirmekteyiz. Şimdi hem bu projeleri hem de yeni yeni oluşmakta olan Avrupalılık kimliğini inceleyelim.

Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki; iki savaş arası dönemde Avrupa'da entegrasyon projelerinin temel amacı ulus-devletler arasındaki rekabetin önüne geçerek, savaşların ve çatışmaların önlenmesi ve barışın tesis edilmesi olmuştur. Kısacası ortak Avrupalılık bilincinin temel motivasyon kaynağı güvenliğe yönelik kaygılar olmuştur. Buna bağlı olarak Avrupalı ulus-devletler arasında işbirliği ve diyaloğu geliştirerek ekonomik refahı arttırmak ve güvenliğe bu yolla katkılar sağlamak temel öncelikler arasında yer almıştır. Bu yöndeki çabalara en büyük destek büyük devletler arasındaki rekabetten etkilenen küçük devletlerden gelmiştir. Bu devletler aralarında ekonomik ve ticari ilişkileri arttırarak pratik adımlar atma yoluna girmişlerdir. 1922 yılında Belçika ve Lüksemburg aralarında sınırlı bir ekonomik birlik kurmuşlar ve para birimlerinin kurlarını karşılıklı olarak sabitlemişleridir. Bununla birlikte 1930 yılında İskandinav

ülkelerinin aralarında gümrük vergilerini sınırlayan antlaşmalar yaptıklarını görmekteyiz.[283]

İki savaş arası dönemde Avrupa'nın entegrasyonu ve dolayısıyla ortak bir Avrupalılık kimliğinin inşası yönündeki en önemli proje Pan-Avrupa Hareketi *(Pan-European Movement)* olmuştur. Pan-Avrupa Hareketi'nin kurucusu Avusturyalı bir diplomat ve Japon bir annenin çocuğu olan Kont Richard Coudenhove-Kalergi (1894-1972); 1923 yılında yayınladığı *"Pan-Europa"* adlı manifestosunda beş küresel güç arasında uluslararası sistemde işbirliğini savunmuştur. Bu beş küresel güç Birleşik Devletler, Avrupa, SSCB, Britanya ve Doğu Asya (Çin ve Japonya)'dır.[284] Kalergi artık Avrupa'nın I. Dünya Savaşı sonrasında tek başına küresel aktör olmadığını belirtmekte ve Avrupalı ulus-devletler arasında entegrayonu savunmaktadır. Fakat bu entegrayon sadece kıta Avrupasını kapsamakta Britanya'yı dışarıda bırakmaktadır. Kalergi'nin Avrupası ve dolayısıyla onun Avrupalılık kimliği anlayışı Anglo-Sakson dünyasını dışarıda bırakmaktadır. Kalergi bu entegrasyonun 4 aşamada gerçekleşebileceğini belirtmektedir; öncelikle 26 Avrupa ülkesi arasında geniş çaplı bir konferans, Avrupa'daki anlaşmazlıklara son verecek antlaşmalar, gümrük birliğinin tesis edilmesi ve federal bir Avrupa anayasasının yazılması. Bununla birlikte Kalergi küresel bir iletişim aracı olan İngilizcenin Avrupa için ulusal dillerin yanında ortak ikinci dil olmasını savunmaktadır.[285] Kalergi'nin Pan-Avrupa Hareketi iki savaş arası döneminin kendine has koşulları çerçevesinde her ne kadar kitleleri peşinden sürükleyemediyse de, gelecek dönem Avrupa siyasetinde etkili olacak devlet adamları üzerinde önemli tesirleri olduğunu görmekteyiz. Georges Pompidou, Thomas Masaryk, Konrad Adenauer, Winston Churchill, Eduard Herriot ve Aristide Briand Avrupa entegrasyonu fikirlerinden etkilenmişler ve bunu gelecek dönemlerde hayata geçirmek için çaba harcamışladır.[286]

Pan-Avrupa Hareketi'nin 1927 yılında gerçekleşen toplantısında Fransız Dışişleri Bakanı Aristide Briand Pan-Avrupa Birliği'nin başkanı seçilmiştir. Briand Pan-Avrupa Hareketi'nin çalışmalarını Milletler Cemiyetine taşımıştır. Cemiyet üyesi 27 devletin talebiyle 1930 yılında *"Avrupa Federal Birliği Rejiminin Organizasyonu*

---

[283] McCormick, **a.g.e.,** s. 69.
[284] Bugge Peter, "The Nation Supreme The İdea of Europe 1914-1945", **What is Europe?: The History of the İdea of Europe,** eds. Kevin Wilson and Jan van der Dussen, Routledge, Londra, 1995, ss. 83-149.
[285] Dedeoğlu, **Dünden Bugüne Avrupa Birliği,** s. 43.
[286] McCormick, **a.g.e.,** s. 69.

Hakkında Memorandum" Briand tarafından hazırlanmıştır.[287] Dolayısıyla Avrupa entegrasyon projesi ile Milletler Cemiyeti arasında bir bağ oluşturulduğu buradan anlaşılmaktadır. Pan-Avrupa Hareketi'nin amacı ortak bir pazar etrafında Avrupalı ulus-devletleri birleştirmek ve bu yolla Avrupa'da güvenliği sağlamak olarak belirmiştir.

İki savaş arası dönemde Avrupa içi sorunların giderilmesi, devletlerarası anlaşmazlıkların çözülmesi, savaş tazminatlarının belli bir program dâhilinde ödenmesi, ekonomik krizlerin aşılması, savaşın uluslararası ilişkilerde bir araç olarak kullanılmaması ve silahsızlanma konularında bir takım anlaşmaların ve işbirliği girişimlerinin yapıldığını da görmekteyiz. Lokarno Antlaşmaları, Dawes Planı, 1922 Washington ve 1930 Londra Deniz Silahlarının sınırlandırılması anlaşmaları, Briand-Kellog Paktı gibi diplomatik girişimler hem Avrupa içi hem de Avrupa'nın yeni küresel aktörler olan Birleşik Devletler, Japonya ve SSCB ile ilişkilerini düzenlemiştir.[288] Daha önce de belirttiğimiz üzere Milletler Cemiyeti'nin kurulması belki de bunların arasındaki en önemli gelişme olarak değerlendirilmelidir. Şüphesiz bu girişimler iki savaş arası dönemde Avrupa siyasetini etkilemiş, Avrupa içerisindeki işbirliği ve entegrasyon projelerine katkı sağlamış ve ortak Avrupalılık bilincinin gelişmesini kolaylaştırmıştır.

I. Dünya Savaşı sonrası oluşan siyasi istikrasızlık ve ekonomik durgunluk ile 1929 Büyük Ekonomik Buhran ve bunun küresel etkileri Avrupa'da ve dünyada faşist yönetimleri iktidara taşımıştır. Alman ve İtalyan faşist yönetiminin Avrupa'da, Japon askeri yönetiminin Pasifik'teki yayılma girişimleri Avrupa'yı ve Dünya'yı yeni bir dünya savaşına sürüklemiştir. İki savaş arasındaki bu krizler ve istikrarsızlıklar Avrupa entegrasyon projelerini ve dolayısıyla bu yöndeki ortak Avrupalılık kimliği inşa çabalarını da engellemiştir. Avrupa'nın faşist ve demokratik yönetimler olarak iki kutba ayrılması ve bu kutuplaşmanın İspanya İç Savaşı'nda (1936-1939) açık bir şekilde ortaya çıkması,[289] Avrupa'nın doğusunda komünist tehdidin daha da güçlenmesi Avrupa entegrasyonu ve Avrupalılık kimliğinin sınırlarını ve engellerini net bir şekilde ortaya koymuştur. Faşizm ile birlikte komünizm Avrupa için hem bir öteki hem de bir düşman olarak ortaya çıkmış ve ideoloji temelli bu düalizm Avrupa'ya yeni bir kimlik

[287] Akdemir ve Genç, **a.g.m.**, ss. 6-7.
[288] Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994,** ss. 32-38.
[289] Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994,** ss. 58-59.

kazandırmıştır. Bununla birlikte Avrupa'nın bu mücadelede Birleşik Devletlerle yaptığı işbirliği ve koalisyon genel bir Batı kimliğinin teşekkülünü de beraberinde getirmiştir.

1.4. Avrupa Faşizminin Avrupalılık Kimliği Üzerindeki Etkileri

XIX. yüzyılın ikinci yarısında İtalyan ve Alman ulusal birliklerinin kurulması Avrupa'da ulus-devletleşme sürecini hızlandırmıştır. XX. yüzyılın başına ulaşıldığında sadece Orta ve Doğu Avrupa'da çok-uluslu Avusturya-Macaristan, Osmanlı ve Rus İmparatorlukları bulunuyordu. Bu imparatorluklar da Birinci Dünya Savaşı sonrasında tarih sahnesinden çekileceklerdi. Sanayi Devriminin ve kapitalizmin gelişmesine paralel olarak Avrupa'da milliyetçilik önemli bir siyasi akım haline gelmiş ve Aydınlanma Dönemi olarak adlandırdığımız sürecin ortaya koyduğu liberal değerlerin önüne geçmiştir. Bununla birlikte Avrupa milliyetçiliği sömürgecilik ve emperyalizm politikalarının temel motivasyon kaynağı olmuştur. Bu ulus-devletleşme sürecini Batı Avrupa devletleri daha önce yaşamışlardır.[290] Sanayi Devrimi, kapitalizm, sömürgecilik ve emperyalizm Orta ve Doğu Avrupa'da XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra gelişmiştir. Batı Avrupa devletlerinin sömürgecilik ve emperyalist politikalarının hedefi uygar olmayan dünya (Yeni Dünya) olarak belirmiştir. Bu sürece daha sonradan katılan Almanya ve İtalya ise sömürgecilik ve emperyalist politikalar için Avrupa dışında kendilerine yeterli alan bulamamışlardır.[291] Avrupalı devletler arasındaki bu paylaşım sorunu hem I. Dünya Savaşına yol açmış hem de Avrupa içerisinde istikrarsızlığa neden olmuştur. Alman ve İtalyan yayılmacılığı ve onun yol açtığı istikrarsızlık XX. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'yı büyük bir krize sürüklemiştir.[292]

Faşizm, XX. yüzyılın başında milliyetçiliğin ileri bir türü olarak ortaya çıkmıştır. İtalyan ve Alman formlarında faşizm süper ırk ideolojisine dayanmaktadır. Daha önce de vurguladığımız üzere Alman ve İtalyan faşizminin temel yaklaşımı üstün ırk olarak değerlendirilen Avrupalıların korunması ve bunun için de Avrupalı olmayanların Avrupa dışına atılmasıdır. Bu nedenle Yahudiler ve Slavlar faşist politikaların hedefinde yer almışlardır. Irkçılığın, yabancı düşmanlığının ve anti-Semitizmin Avrupa tarihi içerisinde önemli bir yer işgâl ettiği sıklıkla dile getirilmese

---

[290] Eric Hobsbawm, **Devrim Çağı 1789-1848,** çev. Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi, 13. Baskı, Ankara, 2013, ss. 36-37.
[291] Eric Hobsbawm, **İmparatorluk Çağı 1875-1914,** çev. Vedat Aslan, Dost Kitabevi, 4. Baskı, Ankara, 2010, ss. 67-68.
[292] Uçarol, **a.g.e.,** ss. 524-545.

de, bu gerçeklik günümüzde yaşanan olumsuz durumların da temel nedeni olarak görülmelidir.

XIX. yüzyıl milliyetçilikler çağının ardından, XX. yüzyılın ilk yarısında faşizm Avrupa'da yaygınlaşmış ve gelişmiştir. 1922 yılında İtalya'da Mussolinin iktidara gelmesi ve *"La Grande Italia" (Büyük İtalya)* politikası Akdeniz havzasında istikrarsızlığın temel nedeni olmuştur.[293] Mussolini'nin Hitler ile anlaşıp Afrika'da yeni sömürgeler elde etme çabası ve Habeşistan'ı işgâl etmesi (1935), bununla birlikte I. Dünya Savaşı sonrası statükocu devletler bloğunda yer alan Yunanistan ve Türkiye'yi tehdit eder pozisyonda olması ve Arnavutluk'u işgâl etmesi (1939) Avrupa içerisinde büyük bir huzursuzluk yaratmıştır. Buna paralel olarak İspanya İç Savaşı'nda (1936-1939) General Franco yönetimindeki faşistlerin savaşı kazanması ve 1939 yılında İspanya'ya egemen olması ve Portekiz'de Salazar'ın yönetimi 1932 yılında ele geçirmesi faşizmin Avrupa'da yaygınlaşmasına yol açmıştır. İspanyol General Franco ve Portekizli Salazar ikisi de Mussolini ve Nazi hayranı kişilerdi. Onlar kadar anti-Semitik olmasalar da yabancı düşmanlığı ve Avrupa ırkçılığı onlar için de önemli kavramlardı.[294]

Faşizmin Avrupa'da yaygınlaşmasında en önemli aktör hiç şüphesiz Adolf Hitler ve onun Alman Nasyonel Sosyalist İşçi Partisi (Nazi Partisi) olmuştur. Birkaç başarısız darbe girişimi ve hapis hayatının ardından Hitler 1933 yılında seçimle Almanya'da iktidara gelmiştir. Hem uluslararası hem de Avrupa içi siyasi gelişmeleri pragmatist bakış açısı ile analiz eden Hitler kısa sürede Versay düzeninin ağır yükümlülüklerinden Almanya'yı kurtarmış ve bütün Almanca konuşan halkları bir devlet altında birleştirme politikası takip etmiştir. Bunun için Avusturya'nın ilhakı *(Anschlufs)* ve Çekoslovakya'nın Südetler bölgesinin işgâlini gerçekleştirmiştir. Daha sonra Almanlar için Orta ve Doğu Avrupa ile Balkanlarda *"yaşam alanı" (lebensraum)* bulmak için yayılma politikaları takip etmiştir.[295] Bolşevizm karşıtlığı ve anti-Semitizm Nazi politikalarının temel dayanak noktaları olmuştur.

Avrupa fikri ve bu fikre aidiyeti gösteren Avrupalılık kimliği genellikle demokrasi ve uygarlık ile özdeşleştirilerek sunulmuştur. Fakat onun totaliter

---

[293] Schulze, **a.g.e.,** ss. 287-290.
[294] Luciano Canfora, **Avrupa'da Demokrasi: Bir İdeojinin Tarihi,** çev. Neşenur Domaniç ve Nusret Avhan, Literatür Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 184-189.
[295] Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994,** ss. 46-47.

ideolojilerden ve faşizmden ayrı tutulamayacağı gerçeğini de ortaya koymak durumundayız. İki savaş arası dönemde hem Hitler hem de Mussolini kendi politik bakış açıları ile bir Avrupa inşa etmeye kalkmışlar ve bu Avrupa'yı da Bolşeviklerden ve Yahudilerden arındırmak istemişlerdir. Kısacası Avrupalılık fikri her dönemde yeniden icat edilmiş, fakat bu her zaman farklı saiklerle gerçekleşmiştir. XX. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'nın baskın karakteri totaliter rejimler ve faşizm olmuştur. Bu faşist yönetimlerin Batı Avrupalı liberal demokrasilerle mücadele içerisinde oldukları ve zaman zaman da onlara baskın geldikleri bir gerçektir. Orta Avrupa ve Akdeniz eksenli bu Avrupa anlayışı aslında tarihi Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun ve Roma İmparatorluğu'nun tekrar canlandırılması misyonunu taşımaktadır. Bu tür bir Avrupalılık kimliği inşa sürecinin "ötekisi" olan unsuru ise *"Bolşevizm"* ve *"Semitizm"* olarak belirmiştir. Bu nedenle Alman yayılmacılığının ana hedefi Rusya olmuştur ve II. Dünya Savaşı'nda Hitler doğuya büyük bir sefer *(Barborossa Operasyonu)* yapmıştır.[296] Faşist Avrupalılık kimliğinin bir diğer ötekisi olan *"Semitizm"*, diğer bir deyişle Yahudi düşmanlığını gösteren *"Anti-Semitizm"* XIX. yüzyıl liberal demokrasi düzeninin yıkılışının bir sonucu ve Avrupalılık kimliğinin ana patolojik semptomu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle bugün Avrupa kıtasında canlılığını koruyan ırkçılık Avrupa tarihinden bir sapma değil, bilâkis Avrupalıların bir türlü yüzleşmek istemediği tarihleridir. Kısacası Avrupa fikri ve Avrupalılık kimliği yalnız *"uygarlık"* ile değil belli dönemlerde *"faşizm"* ve onun yıkıcı etkisi ile de özdeşleşmektedir. Daha önce de vurguladığımız gibi Avrupa her çağda kendi kendini yeniden icat etmiş ve yeni kimliğini bulmuştur.

İki Savaş arası dönemde Avrupa fikri demokrasi, liberalizm ve insan hakları ile anılmamıştır. Bu dönemde faşist ideoloji, ırkçılık ve emperyalizm ile Avrupa uygarlığı Hitler ve Mussolini tarafından yüceltiliyordu. Hitler de Mussolini de Slavlardan ve Yahudilerden arınmış Avrupa halklarını bir araya getirip, milletler üstü bir Avrupa kültürü yaratmak istemişlerdi. Fakat onların bu projesi Batı Avrupa'da karşılık bulmamıştır. Tarihi Roma-Germen kültürü etkisi altında bir Avrupa diğer Avrupalılar tarafından kabul görmemiştir. Faşist ve totaliter yönetimlerin baskısına Avrupa'nın geri kalanı karşı çıkmıştır. Aydınlanma ve sonrası döneminin kazanımları Avrupa tarafından

---

[296] B.H. Liddel Hart, **Strateji: Dolaylı Tutum,** çev. Cemal Enginsoy, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, s. 192.

içselleştirilmiş, demokrasi ve liberalizm Avrupa'nın temel değerleri olarak genel kabul görmüştür. Hiçbir Avrupalı bundan vazgeçmek istememiştir.

Hem Mussolini hem de Hitler Slav ve Yahudi karşıtlığı üzerinden bir Avrupalılık kimliği inşa etmek için çok çaba harcamışlardır. Nihayetinde Hitler böyle bir Avrupa'nın Alman etkisinde olmasını istiyordu. Fakat bunu Roma-Germen İmparatorluğu mirası üzerinden tanımladı ve böylelikle diğer faşist yönetimlerden de destek gördü. Her iki lider de her fırsatta Avrupa fikrine, sorunlarına ve kimliğine atıfta bulunuyordu ve bu yönde tarihi sembolik unsurları kullanıyorlardı. Mussolini 1932 yılında Avrupa'nın krizi ve Avrupa'nın yeniden doğuşu konusunun ele alındığı bir Avrupa kongresine başkanlık yapmıştı.[297] Hitler Doğu'ya yaptığı askerî seferin ismine *"Barbarossa"* ismini vermişti. Bu isimlendirme sembolik ve anlamlı görünüyordu. Ortaçağ'da Barbarossa adı ile bilinen Alman imparatoru I. Frederick, Hıristiyanları Müslümanlardan korumak ve Alman toprakları ile İtalya'yı birleştirmek maksadıyla birçok seferler yapmıştı.[298] Şimdi onun Doğu'ya Müslümanlar üzerine yaptığı seferlerin benzerini Hitler yine Doğu'ya bu sefer Bolşevik-Rusya (Slavlar) üzerine yapacaktır. Naziler dini konulardan uzak dursa da, Hıristiyan inancının Avrupa'yı kurtarma fikri onların düşüncesinin özünde her zaman yer almıştır. Tanrısız ve kâfir Bolşevizm'den Avrupa'nın korunması fikri ve Yahudi düşmanlığı (anti-Semitizm) onların temel motivasyon kaynağı olmuştur.

I. Dünya Savaşı sonrası yenilen devletlerin halklarında oluşan hoşnutsuzluk, ekonomik durgunluk, işsizlik ve güvensizlik Avrupa'da faşist ve totaliter yönetimleri iktidara taşımıştır. Bu durum Avrupa'da faşist, totaliter, ırkçı ve yabancı düşmanlığına dayalı bir Avrupa düşüncesine ve bu düşünceye aidiyeti gösteren Avrupalılık fikrine yol açmıştır. İki savaş arası dönemde revaçta olan bu düşünce II. Dünya Savaşı ile yıkılmıştır fakat bu düşüncenin izlerini günümüz Avrupasında dahi görmemiz mümkündür.

I. Dünya Savaşı sonrası imzalanan antlaşmalar ve yapılan düzenlemeler Avrupa'ya istikrar getirememiş ve Avrupa'yı ve Dünya'yı yeni bir büyük savaşa sürüklemiştir. 1918 yılında Almanya'nın kurulan yeni sisteme dâhil edilmemesinin bedeli ağır olmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupalılar bu hatayı tekrarlamayacak, Almanya'yı da içine alan yeni bir siyasi, ekonomik ve askerî

[297] Delanty, **a.g.e.**, s. 231.
[298] Goff, **a.g.e.**, s. 88.

düzenleme yapacaklardır. XX. yüzyılın ilk yarısında ABD ve SSCB'nin yükselişine paralel olarak Avrupalı aktörlerin güç kaybına uğraması ve Avrupa'nın artık küresel sistem içerisinde başat aktör konumunu kaybetmesi yeni bir Avrupalılık kimliğinin inşasını da beraberinde getirecektir. Müteakip kısımda II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa düşüncesi ve Avrupalılık kimliği konularını *"Soğuk Savaş Kurgusu Olarak Avrupalılık Kimliği"* başlığı altında detaylı bir şekilde ele alacağız.

2. Soğuk Savaş Kurgusu Olarak Avrupalılık Kimliği

2.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Yaşanan Gelişmeler ve Avrupa'nın Yeniden İnşası

Avrupalı aktörler arasındaki rekabet sonucu ortaya çıkan I. ve II. Dünya Savaşları ile Avrupa'nın uluslararası sistemdeki küresel önceliği sona ermiştir. XX. yüzyılın ilk yarısında yaşanan bu iki büyük savaş Avrupa'nın küresel sistemdeki önceliğini sonlandırırken, yeni ve güçlü bir aktör olarak Birleşik Devletler uluslararası sistemdeki yerini almıştır. İkinci Büyük Savaş sona erdiğinde Birleşik Devletler dünya üretiminin yarısını sağlıyor ve nükleer güce sahip tek ülke konumunda bulunuyordu.[299] Birleşik Devletler kadar olmasa da, Sovyetler Birliği de dikkate değer bir siyasi, askerî ve ekonomik güce sahip bulunmaktaydı. Avrupa ise bütün gücünü tüketmiş, ekonomik ve askerî açıdan çökmüş durumdaydı. Bununla birlikte, savaşın sonunda oluşan jeopolitik durum nedeni ile Doğu ve Orta Avrupa Sovyet işgâli altında, Batı Avrupa ise askerî ve ideolojik olarak Sovyet tehdidi ile karşı karşıya bulunmaktaydı. Savaş sonrasında oluşacak uluslararası sistemi kendi değerleri ile şekillendirmek isteyen Washington Yönetimi; Birleşmiş Milletler, Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, NATO vb. örgütler kurarak çeşitli girişimlerde bulunmuştur.[300] Washington'un bu çabalarının karşısındaki en önemli ve tek engel ise Moskova'nın karşı hamleleriydi. Moskova bir yandan kendi komünist sistemini Sovyetler içinde sağlamlaştırmaya çalışırken, diğer taraftan da işgâli ve kontrolü altında bulunan ülkelerde komünist sistemi empoze etme girişimlerinde bulunuyordu. Bu nedenle savaştan sonra Avrupa coğrafyası iki büyük güç (ABD ve SSCB) arasında rekabet alanı olmuştu. Bu durum savaş sonrası Avrupa ve Avrupalılık kimliğini şekillendiren en önemli faktördü.

---

[299] Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, s. 266.
[300] Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 282.

Batı Avrupa kendi imkânları ile Sovyet tehdidine karşı koyamayacağı için Birleşik Devletler'in yardımına ihtiyaç duymaktaydı. Bununla birlikte savaşın yarattığı ve çözülemeyen birçok siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel sorunlarla da Batı Avrupa tek başına mücadele edecek güçte değildi. Özellikle Almanya'nın bölünmüşlüğü önemli bir sorun oluşturmaktaydı. Bu noktada Batı Avrupalı devletlerin hem bu sorunları çözmek hem de kurulmakta olan yeni uluslararası sistemde yerlerini almak için bir araya gelmeleri gerektiği fikirleri ortaya atılmıştır. Savaştan yeni çıkmış ve birbirlerine güvenleri olmayan Batı Avrupa devletleri istikrarsızlık içinde bulunuyorlardı. Batı Avrupalı devletler bir araya gelerek, yani entegrasyon sağlayarak kendi güvenliklerini sağlamayı, kıta içerisindeki sorunlarını barışçı yollarla çözmeyi, Sovyet tehdidine karşı birlikte hareket etmeyi, yeni oluşan uluslararası sistemi etkileyebilecek güce sahip olabilmeyi ve ekonomik kalkınmayı daha hızlı sağlamayı düşünmüşlerdir. Bütün bu düşünceler ortak bir Avrupa ve Avrupalılık kimliği inşasını da beraberinde getiren süreci başlatmıştır.

Avrupa'da bir birlik ve entegrasyon kurma çabaları ve fikirleri Antikite Dönemine kadar gitse de, II. Dünya Savaş'ından sonra 19 Eylül 1946 tarihinde Zürih Üniversitesi'nde Winston Churchill'in yaptığı konuşma Avrupalılık kimliği açısından önemli bir yere sahiptir. II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan yeni jeopolitik durum karşısında Churchill neden Avrupa'da entegrasyon sağlanması gerektiğini açıklıkla dile getirmektedir.[301] Bu noktada Avrupa içerisindeki tartışmaların iki boyutunun olduğu görülmektedir. Tartışmanın ilk boyutu öncelikle entegrasyonun nasıl başlayacağı ve nereye kadar devam edeceği ile ilgilidir. Siyasi, askerî, ekonomik hangi alanda veya alanlarda entegrasyon sürecinin başlayacağı ve nereye kadar gideceği konusu önemli bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. İkincisi; bu entegrasyonu Avrupa tek başına mı sağlamalı, yoksa Birleşik Devletler'in desteği ve onun kurduğu sistemin bir parçası olarak mı gerçekleştirmelidir? Bu iki noktada ortaya çıkan tartışma savaş sonrası Avrupa'daki entegrasyon çabalarını, Avrupa-Birleşik Devletler ilişkilerini ve Birleşik Devletler'in küresel politikalarını yakından etkilemiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan bu durum, günümüz Avrupalılık kimliğinin şekillenmesinde önemli bir etkiye sahiptir.

---

[301] Anthony Giddens, **Turbulent and Mighty Continent: What Future for Europe,** Polity Press, Cambridge, 2014, ss. 1-2.

Batı Avrupalı devletlerin sahip olduğu sınırlı yetenekler ve egemenlik haklarından kolay kolay vazgeçmek istememeleri nedeni ile Batı Avrupa içerisindeki entegrasyon öncelikle teknik ve ekonomik alanda başlamış ve daha sonra Soğuk Savaş sonrası dönemde sınırlı bir şekilde de olsa siyasi ve askerî alanlara yayılmıştır. Bu açıdan bakıldığında Avrupa entegrasyon süreci *neo-fonksiyonalist (yeni işlevselci)*[302] bir özellik taşımaktadır. Batı Avrupalı ülkeler ekonomik entegrasyonda sağladıkları başarılardan cesaret alarak siyasi ve askerî alanlarda işbirliği çabalarına girişmişlerdir. Soğuk Savaş dönemi boyunca siyasi ve askerî alanlarda sürdürülen bu çabalar cesaretli olsa da çok başarılı olamamıştır. Bu başarısızlığın temel nedeni daha önce de belirttiğimiz gibi Avrupa'nın sınırlı yetenekleri ve Avrupalı ulus-devletlerin egemenlik haklarından vazgeçmek istememeleridir.

Buraya kadar yaptığımız açıklamalardan savaş sonrası Avrupa'nın sadece Batı Avrupa'yı kapsadığı, komünizm etkisindeki Doğu Avrupa'yı SSCB ile birlikte ötekileştirdiği ve tüm Avrupa'yı temsil ettiği varsayılan Batı Avrupa'nın da Birleşik Devletler ile stratejik bir ittifak oluşturduğu görülmektedir. Bu noktada bu stratejik ittifakın geniş bir Batı kimliğine işaret ettiğini ve Avrupalılık kimliğinin de bu Batı kimliğinin bir parçası olduğunu ifade edebiliriz. II. Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte bu Batı kimliği içerisinde Avrupa'nın lider rolü oynadığı görülmektedir, fakat savaştan sonra Birleşik Devletler bu liderliği Avrupa'nın elinden alacaktır. Savaş sonrası Batı Avrupa tarafından temsil edilen Avrupalılık kimliği demokrasi, insan hakları, azınlıkların korunması, hukukun üstünlüğü ve liberalizm gibi değerlere dayanmış ve Fransız Devrimi ilkelerinden etkilenmiştir. Bu noktada Batı Avrupa tarafından ötekileştirilen Doğu Avrupa ve SSCB ise 1917 Ekim Devrimi ilkeleri ile özdeşleştirilmiştir. Soğuk Savaş dönemi Avrupalılık kimliğini *"kendi"* ve *"öteki"* bağlamında şekillendiren temel saik bu olmuştur.

Savaş sonrası Avrupalılık kimliğini şekillendiren diğer bir faktör ise Avrupa entegrasyon süreci olmuştur. 1945 yılından sonra Batı Avrupa'da Avrupalı devletleri birararaya getirmek için çeşitli entegrasyon girişimleri söz konusu olmuştur. Bu girişimler siyasi, askerî ve ekonomik alanlarda gerçekleşmiştir. Bunlardan bir kısmı başarılı olurken bir kısmı da başarısız olmuştur. Bu entegrasyon süreçlerinin en önemli özelliği Birleşik Devletler'in desteğinde gerçekleşmesidir. Bu entegrasyon süreçlerinden

[302] Walter Hallstein, **United Europe: Challenge and Opportunity,** Oxford University Press, London, 1962, s. 8.

en başarılı olanı ve bugün de varlığını Avrupa Birliği adı ile sürdüren ekonomik entegrasyon süreci olmuştur. Bu süreç Avrupa'ya kurumsal ve politik bir kimlik kazandırmıştır. Bu kimlik daha sonra *"Avrupa Birliği"* ve *"Avrupa Birliği vatandaşlılığı"* olarak karşımıza çıkacaktır. Bu kurumsal ve politik kimliğin merkezi Orta Avrupa (mitteleuropa-Almanya) değil, Batı Avrupa (Brüksel) olarak belirmiştir. Bu ise Fransa liderliğinde bir Avrupa'ya işaret etmektedir. Kısacası iki savaş arası dönemin *"mitteleuropa"* merkezli Avrupalılık kimliğinin yıkıldığını ve yeni Avrupa'nın Brüksel merkezli olarak inşa edildiğini görmekteyiz.

Soğuk Savaş döneminde Avrupa entegrasyon süreci ve bu sürece Birleşik Devletler'in verdiği destek Doğu (SSCB) karşısında bir Batı (Atlantik İttifakı) kimliğinin inşasına giden süreci başlatmış ve bu yolla yeni bir Avrupa düşüncesi ve Avrupalılık kimliği de oluşmaya başlamıştır. Bu kimlik inşa sürecinde *"öteki"* olan unsuru ise Doğu Bloğu (SSCB-Varşova Paktı) oluşturmuştur. Tarihi Doğu-Batı karşıtlığında Doğu kimliği ile özdeşleştirilen Türk-İslâm unsuru yerini *"komünizme"* bırakmıştır. Batı'nın bu dönemde Türk-İslâm unsuru ile stratejik ilişkiler geliştirmesi, zaman zaman onu içselleştirmeye çalışması Avrupalılık kimliği açısından dikkate alınması gereken bir konudur. Yine bu dönemde Batı Avrupa ülkelerine Kuzey Afrika ve Orta Doğu'dan gelen göçmenler Avrupa içerisinde İslâm unsurunun farklı bir şekilde yerleşmesine neden olmuştur. Avrupa içerisindeki İslâm unsuru gelecek dönemlerde Avrupalılık kimliği üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkilerde bulunacaktır. Bütün bu konuları çalışmamızın bundan sonraki bölümlerinde ele alacağız. Öncelikle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Avrupa'nın yeniden nasıl inşa edildiğini detaylı bir şekilde açıklayalım. Bu açıklama bize Soğuk Savaş döneminde Avrupalılık kimliğini derinlemesine anlamamızı sağlayacaktır.

2.1.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Oluşan Küresel Jeopolitik Durumun Avrupalılık Kimliği Üzerindeki Etkileri

ABD, SSCB ve İngiltere altı yıl süren II. Dünya Savaşı'nda Alman nazizmine, İtalyan faşizmine ve Japon militarizmine karşı birlikte savaşmışlardır. Bu üç devlet II. Dünya Savaşı devam ederken hem savaşın eşgüdümünü sağlamak, hem de savaş sonrası uluslararası düzenini şekillendirmek için aralarında bir dizi diplomatik konferanslar yapmışlardır. Ortak düşmanlarını yenebilecek duruma geldiklerinde ve savaşın sonu

görünmeye başladığında aralarında anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır.[303] Savaş sonrası uluslararası sistemin yapısına ilişkin farklı beklentiler ve istekler aralarındaki müttefikliği bozmuş ve yeni bir rekabetin başlamasına neden olmuştur. 1945-1950 yılları arasında dünyada yaşanan gelişmeler uluslararası sistemde iki kutuplu bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuş ve 40 yıl sürecek olan *"Soğuk Savaş Dönemi"*ni başlatmıştır. Bazen artan, bazen de azalan yoğunluklarda devam eden Soğuk Savaş 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması ve ardından 1991'de SSCB'nin dağılması ile son bulmuştur.[304]

II. Dünya Savaşı sona erdiğinde Avrupa'da 30 milyondan fazla insan hayatını kaybetmiş, Avrupalı devletlerin altyapılarının neredeyse tamamı yok olmuş ve gayri safi milli hâsılaları %25 oranında düşmüştür. Savaş sonrası Avrupa'da yaşanan fiyat artışı ve enflasyon akıl almaz boyutlara ulaşmıştır. Örneğin İtalya'da fiyatlar 35 kat artarken, Macaristan'da 1 dolar 11 trilyon Pengos (Macaristan para birimi) olmuş ve bu para birimi tedavülden kalkmıştır. Birçok Avrupa ülkesinde ekmek karneye bağlanmış ve başta et olmak üzere gıda fiyatları da aşırı derecede yükselmiştir.[305] Savaş sonrası Avrupa sosyo-ekonomik açıdan büyük bir yıkım içerisindedir ve bu yıkımın neden olduğu iç siyasi istikrarsızlıklar bulunmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın içinde bulunduğu bu sosyo-ekonomik durum yeni inşa edilen Avrupalılık kimliğinin şekillenmesinde önemli bir etkiye sahiptir.

Savaş dönemi hükümetlerine tepkili olan halk kitleleri İtalya, Yunanistan, Fransa gibi ülkelerde komünist partilere destek vermeye başlamıştır. Bununla birlikte Avrupalı devletler arasında ilişkilerin yürütülebileceği siyasi bir temel de kalmamıştır.[306] İngiltere ve Fransa gibi büyük sömürge imparatorluklarından kopan bazı devletlerin bağımsızlığını kazanması ve bazılarının da bağımsızlık mücadelesine başlaması Avrupa'nın eski güçlü devletlerine ciddi zararlar vermiştir. Bu durum Avrupa coğrafyasında jeopolitik açıdan bir güç boşluğunun oluşmasına neden olmuştur. Başta Almanya'nın bir kısmı ve Polonya olmak üzere Orta ve Doğu Avrupa'nın SSCB işgâli

---

[303] Muharrem Gürkaynak, **Avrupa'da Savunma ve Güvenlik**, Asil Yayınları, Ankara, 2004, s. 51.
[304] Giovanni Grevi, Damien Helly and Daniel Keohane, **European Security and Defence Policy The First Ten Years (1999-2009)**, Institute for Security Studies (EUISS), Paris, 2009, s. 32.
[305] Micheal J. Hogan, **The Marshall Plan: America, Britain and the Reconstruction of Western Europe 1947-1952**, Cambridge University Press, Cambridge, 1987, s. 30.
[306] Çağrı Erhan, "Avrupa'nın İntiharı ve İkinci Dünya Savaşı Sonrası Temel Sorunlar", **A.Ü.S.B.F. Dergisi,** Ankara, Cilt: 51, Sayı: 1-4, 1998, s. 40.

altında olduğu düşünüldüğünde, savaş öncesi küresel sistemin merkezi olan Avrupa'nın artık yeni küresel aktörlerin rekabet alanı olduğu görülmektedir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın tartışmasız en önemli başat aktörü Birleşik Devletler olmuştur. Birleşik Devletler Pearl Harbour baskınından sonra II. Dünya Savaşına dâhil olmuş fakat iki büyük okyanusla korunan ülkesinde savaş yaşanmamıştır. Savaşın yarattığı yıkımdan kendisini koruyan ABD, savaş ekonomisinin yarattığı dinamizm ile 1930'ların ekonomik buhranından da kurtulmuştur. Savaş sonrası ABD dünya üretiminin yarısını elinde tutmakta ve ekonomik açıdan rakipsiz bir konumda bulunmaktadır. Birleşik Devletler savaş sonrası kurmuş olduğu ekonomik sistemle dünyanın önemli bir kısmını kontrol altında bulundurmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrası yıkılan ülkelerin imar edilmesi maksadıyla kredi sağlamak için kurulan Dünya Bankası (WB), uluslararası finans ve kredi sistemini yönetmek için kurulan Uluslararası Para Fonu (IMF) ve dünya ticaret sisteminin işleyişini sağlamak için kurulan Dünya Ticaret Örgütü (WTO) (başlangıçta GATT olarak kurulmuştur) Washington'un inisiyatifi sonucu ortaya çıkmıştır. Dünya ekonomisinin liberal sistemin esasları ile işlemesi için ABD Bretton Woods Konferansını 1945 yılında toplamış ve yukarıda adı geçen örgütleri kurmuştur.[307]

Savaş esnasında yapılan Yalta ve Potsdam Konferanslarında örgüt yapısı şekillenen ve Milletler Cemiyeti yerine kurulan Birleşmiş Milletler Örgütü'nde de ABD'nin etkili olduğunu görmekteyiz. Birleşmiş Milletler Örgütü'nün uluslararası güvenliğin sağlanması ve korunmasında karar organı olan Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri arasında ABD'nin yanı sıra Fransa, İngiltere, SSCB ve Çin de bulunmaktadır.[308] İngiltere ve Fransa'nın savaş sonrası konumları dikkate alındığında ve Soğuk Savaş'ın ilerleyen dönemlerinde SSCB-Çin ilişkilerinin bozulduğu düşünüldüğünde Washington yönetiminin Birleşmiş Milletler platformundaki etkinliği daha iyi değerlendirilecektir.

09 ve 12 Ağustos 1945 tarihlerinde Nagasaki ve Hiroşima'ya atılan atom bombaları II. Dünya Savaşı'nın sonunu getirmiştir. ABD bu silahları kullanarak nükleer silah çağını da açmış bulunmaktadır. ABD, 1945-1949 yılları arasında dünyada nükleer silahlara sahip tek ülke konumundadır. Bu durumun vermiş olduğu psikolojik üstünlük ile birlikte ABD 1945-1949 yılları arasında askeri açıdan da rakipsiz bir ülkedir. 1949 yılında SSCB de nükleer silahlara sahip olmuştur. ABD savaş sonrasında ordularının

[307] Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Yayınları, İstanbul, 2002, s. 38.
[308] Philip Thody, **An Historical Introduction to the European Union**, Routledge, Londra, 1997, s. 17.

önemli bir bölümünü terhis etmiş ve Avrupa'daki kuvvetlerinin önemli bir kısmını da geri çekmiştir.[309] Bu durum Avrupa'da jeopolitik bir boşluğun oluşmasının nedenlerinden biri olmuştur.

SSCB ise savaş sonrasında ordularını terhis etmemiş ve takip ettiği politikalarla Avrupa için büyük bir tehdit oluşturmuştur. SSCB II. Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın saldırılarına maruz kalmış ve ülkenin görece kalkınmış batı kesimi Almanya tarafından işgâl edilmiştir. 20 milyondan fazla insanı bu savaşta hayatını kaybetmiş ve birçoğu da sakat kalmıştır. Önemli sayıda sanayi, altyapı, ulaşım ve enerji tesisleri zarar gören SSCB bunları kısa sürede onaracak işgücünden de yoksun kalmıştır.[310] Savaş sonrası Moskova yönetiminin en önemli sorunlarından birisi yetişmiş insan gücü eksikliği olacaktır. Bununla birlikte SSCB diğer Avrupalı devletlere nazaran daha iyi bir konumda bulunmaktadır. ABD ile karşılaştırılamasa bile, SSCB savaş sonrası elinde bulundurduğu askeri gücü ile kayda değer bir küresel aktör olarak uluslararası sistemde yerini almıştır.

Almanya kayıtsız şartsız teslim olduğunda Avrupa'da savaş sona ermiş, Orta ve Doğu Avrupa SSCB tarafından işgâl edilmiştir. Moskova Baltık ülkeleri (Estonya, Letonya, Litvanya) ile Ukrayna'yı doğrudan SSCB içine dâhil etmiştir. Bununla birlikte Doğu Almanya, Polonya, Macaristan, Çekoslovakya, Romanya ve Bulgaristan'ı kontrolü altına almıştır. Finlandiya ve Avusturya ise tarafsız devletler olarak Avrupa sisteminde yerini almışlardır. II. Dünya Savaş'ında Alman nazizmine karşı partizanlara önderlik yapan Mareşal Tito liderliğindeki Yugoslavya ile Enver Hoca liderliğindeki Arnavutluk da 1945 yılının sonunda SSCB ile yakın ilişkiler içerisinde bulunmaktaydı. Stalin ve SSCB Orta ve Doğu Avrupa'yı Hitler'den kurtarmış bir kahraman ve bağımsızlık mücadelesi veren diğer uluslar için takip edilmesi gereken bir lider olarak görülmekteydi.[311] Kısacası Sovyet sistemi dünyanın önemli bir kısmında hayranlık yaratacak bir *"yumuşak güce"*[312] sahip bulunmaktaydı.

Rusya'nın tarihi güvenlik anlayışı, çevresinde güvenli tampon bölgeler oluşturma esasına dayanmaktadır. Bu nedenle Ruslar Moskova Knezliği'nden buyana

---

[309] Gülüm Bayraktaroğlu Özçelik, "Avrupa Birliği'nin Kurumsal Yapısı ve Lizbon Antlaşması", **Avrupa Birliğinin Güncel Sorunları ve Gelişmeler,** Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008, ss. 44-46.
[310] Antonio Missiroli, "AGSP Nasıl İsler", **AB Güvenlik ve Savunma Politikası**, ed. N. Gnesotto, TASAM, İstanbul, 2005, s. 59.
[311] Erhan, **a.g.m.,** s. 41.
[312] Nye, **a.g.e.,** s. 19.

sürekli genişleyerek çevrelerindeki toprakları işgâl etmişlerdir. Avrasya'nın engebesiz düz steplerinde kurulan Rus İmparatorlukları güvenliklerini savunmalarına derinlik kazandırarak sağlamak istemişlerdir. Ruslar geniş coğrafyalarının sağladığı savunma avantajı ile (derinlikte savunma) Napolyon ordularını Rusya içlerinde yenilgiye uğratmışlardır. 1917 yılında yaşanan Bolşevik Devrimi'nden sonra Moskova'nın Rusya'da kurduğu komünist sistem de bu düşünce ile korunmak istenmiştir. Fakat içte komünist rejim tam olarak sağlamlaştırılamadan SSCB Alman nazizminin saldırısına uğrayarak büyük bir tehdit altında kalmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan uluslararası konjonktür içinde Ruslar içte komünist sistemi sağlamlaştırmak ve dışarıdan gelebilecek tehditleri uzak tutmak üzerine bir strateji takip etmişlerdir. Komünist rejimin içeride tam olarak yerleşmesi için Stalin yönetimi en sert tedbirleri almış ve başarılı olmuştur. SSCB'nin kendi çevresinde güvenli tampon bölgeler oluşturma konusunda da başarılı olduğu görülmektedir. II. Dünya Savaşı Avrupa'da sona erdiğinde Doğu Almanya, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya, Romanya ve Bulgaristan Sovyet ordularının fiilen işgâli altında bulunuyordu. Sovyetler Orta ve Doğu Avrupa'ya egemen durumda idiler. Ekim 1944 yılında Churchill ile Stalin arasında yapılan ve tarihe *"Yüzdeler Antlaşması"*[313] olarak geçen antlaşmaya göre Yunanistan hariç bütün Balkanlar Moskova'nın çıkar alanı olarak kabul edilmişti. Yunanistan ise İngiltere'nin çıkar alanı olarak tanımlanmıştı. Moskova yönetimi fiilen kontrolü altında bulunan bu ülkelerde komünist rejimleri iktidara taşıyarak ve onları destekleyerek çevresinde güvenli tampon bölgeler oluşturmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrasında genel olarak Dünya'daki ve özel olarak da Avrupa'daki jeopolitik durumu analiz ettiğimizde karşımıza şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

1. Siyasi, askerî, ekonomik, sosyo-kültürel, coğrafî ve bilimsel-teknolojik güç parametreleri dikkate alındığında, II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası sisteminde iki önemli küresel aktörün yer aldığı görülmektedir: ABD ve SSCB,

2. Bu küresel aktörler etki altında bulundurdukları devletler ve çevrelerinde kümelenen ülkeler ile birlikte II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası siteminde iki kutuplu bir yapının doğmasına neden olmuşlardır,

---

[313] Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994,** s. 209.

3. Savaş sonrasında Avrupalı devletlerin güçlerini yitirmesi ve Pasifik'te Japonya'nın mağlubiyeti Avrupa'da ve Uzak Doğu'da jeopolitik boşluk alanlarının oluşmasına neden olmuştur. Soğuk Savaş süresince ABD ve SSCB bu jeopolitik boşluk alanları üzerinde rekabete girişmişlerdir,

4. Avrupalı sömürge imparatorluklarının yıkılması ve/veya güçten düşmesi Afrika, Orta Doğu ve Asya'da da jeopolitik boşluk alanları yaratmıştır. Bu bölgelerde bağımsızlığını kazanan ya da bunun için II. Dünya Savaşı sonrası mücadeleye başlayan devletler de ileride *"Bağlantısızlar"*[314] olarak bilinen grubu oluşturmuşlardır. Bağlantısızlar grubu özellikle Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda önemli bir etkiye sahip olmuştur,

5. Uluslararası sistem çok kutuplu, güç dengesi esasına dayanan bir yapıdan iki kutuplu bir yapıya doğru evrilmiş ve başta Avrupa olmak üzere bütün Dünya doğu-batı olarak ikiye ayrılmıştır.

Harita-1: İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Avrupa (1955)

[314] Sanem Baykal, "Avrupa Birliği'nin Geleceği", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, Bahar 2004, s. 122.

Avrupa'da ve Dünya'da ortaya çıkan bu jeopolitik durum hem ABD tarafından hem de SSCB tarafından bir tehdit olarak algılanmıştır. Her iki taraf da birbirlerini rakip olarak görmüşler ve sıfır toplamlı *(zero sum game)* bir oyuna girişmişlerdir. 12 Mayıs 1945 yılında Başkan Truman'a çektiği telgrafta İngiliz Başbakan Churchill şöyle demektedir: *"Bir ya da iki yıl içinde durum ne olacak? Bu tarihte Amerikan ve İngiliz orduları eriyecek, Fransızlar esaslı bir şekilde teşkilatlandırılmaktan uzak bulunacak; oysa Rusya iki yada üç yüz tümenini ayakta tutma kararını verebilecektir...Cepheye (Rusya) demir bir perde*[315] *inmiştir. Ardında nelerin cereyan ettiğini bilmiyoruz..."*[316] Churchill'in bu endişeleri haklı çıkacak ve 1945-1950 yılları arasında yaşanan gelişmeler Dünya'yı "soğuk" bir savaşa sürükleyecektir.

II. Dünya Savaşı sonrasında küresel sistemin iki kutuplu bir yapıya dönüşmesi, Avrupa'nın Batı ve Doğu olarak ikiye ayrılması, Batı Avrupa'nın Birleşik Devletler ile Doğu Avrupa'nın ise SSCB ile eklemlenmesi, SSCB'nin Batı Avrupa için tehdit olarak görülmesi yeni oluşmakta olan Avrupalılık kimliğini şekillendiren unsurlar olmuştur. Savaş sonrası oluşan küresel jeopolitik durum Batı Avrupa'nın entegrasyon sürecine girmesine yol açmış ve yeni bir ortak Avrupalılık kimliğinin şekillenmesini sağlamıştır. Kısacası, II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da ve Dünya'da yaşanan gelişmeler inşa edilmekte olan Avrupalılık kimliğini doğrudan etkilemiştir. Bu nedenle II. Dünya Savaşı sonrası Avrupalılık kimliği analiz edilirken bu gelişmeleri göz önünde bulundurmamız gerekmektedir.

2.1.2. Truman Doktrini ve Marshall Planı: Birleşik Devletlerin Avrupa'nın Yeniden İnşasındaki Rolü

II. Dünya Savaşı'nda belirgin olarak güç kaybına uğrayan İngiltere çıkar alanı olarak gördüğü bölgelerde kontrolü sağlayamayacak duruma düşmüştür. Örneğin Yunanistan İngiliz çıkar alanı olarak kabul edilse de II. Dünya Savaşı sonrasında Yunanistan'da ortaya çıkan gelişmeler karşında İngiltere bu ülkeye karşı yükümlülüklerini yerine getirememiş ve merkezi hükümete gerekli desteği sağlayamamıştır. İngiltere II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye ve İran'a da yeterli politik ve askerî destek verememiştir. Bu durum karşısında Clement Atlee Hükümeti Başkan

[315] *"Demir Perde"* sözünü ilk kullanan Churchill olmuş ve bu söylem genel bir kabul görmüştür.
[316] Kissinger, **a.g.e.,** s. 404.

Truman'a Birleşik Krallığın Balkanlar'da ve Orta Doğu'da artık eski yükümlülüklerini yerine getiremeyeceğini bildirmiştir. İngiliz Hükümeti eğer bu bölgelerde Birleşik Devletler sorumluluk almazsa bu bölgelerin SSCB'nin kontrolü altına gireceğini ve bu üç ülkenin (Yunanistan, Türkiye ve İran) kaybedilmesinin Batı'nın Orta Doğu ve Asya'daki çıkarlarına ciddi zararlar vereceğini belirtmiştir.[317]

II. Dünya Savaşı devam ederken yapılan Tahran Konferansı'nda savaştan sonra İran'ın bağımsızlığının tanınması ve SSCB ve İngiltere'nin İran'dan güçlerini çekmesi kararlaştırılmıştır. Savaştan sonra Londra Hükümeti güney İran'dan birliklerini çekerken, Moskova Hükümeti kuzey İran'daki işgâl durumunu sürdürmüştür. Bu durum Moskova'nın niyeti hakkında zihinlerde derin bir şüphe bırakmıştır.[318]

19 Mart 1945'te Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov Sovyet Hükümeti'nin Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında 17 Aralık 1925'te imzalanan ve süresi 7 Kasım 1945'te bitecek olan Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nın II. Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan "derin değişiklikler"den dolayı yenilenmemesi gerektiğini Türkiye'ye bildirmiş ve aşağıdaki istekleri içeren bir notayı Türk Hükümetine vermiştir:

1. Türk-Sovyet sınırında değişiklik (Kars ve Ardahan bölgesini Sovyetler istemektedir),

2. Herhangi bir saldırı karşısında ortak savunmayı sağlamak üzere Boğazlar'da Sovyetlere üs verilmesi,

3. Montrö Sözleşmesi'nin yeniden gözden geçirilmesi üzerine iki hükümet arasında anlaşma yapılması.[319] Türk Hükümeti SSCB'nin bu isteklerini reddetmiştir. Bunun üzerine Türkiye üzerindeki baskılar giderek artmıştır.

Yunanistan'ın Ekim 1944 yılında Stalin ile Churchill arasında yapılan Yüzdeler Antlaşması ile İngiliz çıkar alanı olarak tanımlandığını daha önce belirtmiştik. II. Dünya Savaşı esnasında Yunanistan Almanya, Bulgaristan ve İtalya tarafından işgâle uğramıştır. Yunan halkı diğer Balkan halklarının yaptığı gibi ülkelerini bu işgâlcilere karşı gerilla harbi yaparak savunmuşlardır. Yunan direniş hareketi iki grup etrafında toplanmıştı. Ulusal Kurtuluş Ordusu (ELAS) sol ve Hür Demokratik Yunan Ordusu (EDES) sağ eğilimli idiler. İngiltere bu gruplara destek vermek amacı ile 1944 yılında

---

[317] Hogan, **a.g.e.,** 1987, s. 30.
[318] Daniel Barbezat, "The Marshall Plan and the Orgigin of the OECC", **Explorations in OECC History,** ed. Richard Griffiths, OECD Publications, Paris, 1997, s. 34.
[319] Oral Sander, **Türkiye'nin Dış Politikası,** İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s. 233.

savaş devam ederken Selanik üzerinden Yunanistan'a asker göndermiştir.[320] İşgâl sona erdikten sonra bu iki örgüt arasında sağ eğilimli-kralcı ve sol eğilimli-cumhuriyetçi gruplar arasında çatışmalar ortaya çıkmıştır. Bu iç savaş yaklaşık 4 yıl sürmüş ve Yunan Hükümetini zor durumda bırakmıştır. Yunanistan'daki iç savaşta SSCB etkin rol oynamamıştır ve bu bölgeyi İngiliz çıkar alanı olarak görmüştür. Yunanistan'daki iç savaşta komünistlere Bulgaristan, Arnavutluk ve özellikle Yugoslavya destek vermiştir. Mareşal Tito önderliğindeki Yugoslavya Moskova'dan bağımsız politikalar takip etmekte ve Stalin'in sözünü dinlememektedir. Bunun nedeni Yugoslavya'da Alman işgâline karşı savaşı Tito Partizanları örgütleyerek ve Moskova'nın desteği olmadan vermiş ve başarılı olmuştur. Bu durum Yugoslavya ve Tito'yu ayrı bir konuma taşımıştır.[321]

Yunanistan'daki istikrarsızlık, Türkiye üzerindeki Moskova baskısı ve İran'daki Sovyet işgâli karşısında İngiltere bu ülkelere yardım edecek durumda değildir. Bu ülkelere karşı olası bir Sovyet işgâlini engellemek için acilen bu ülkelerin hükümetlerine destek verilmesi gerekmektedir. Bu desteği ancak sahip olduğu imkânlarla Birleşik Devletler verebilecektir. İngiliz Başbakanı Clement Atlee de bu konuda sorumluluk alması için Washington Hükümetine çağrı yapmıştır.

Başkan Truman'ın liderliğindeki Washington Hükümeti neden bu ülkelere yardım yapması gerektiğini çok iyi biliyordu. Fakat Amerikan halkına neden bu yardımı yapmaları gerektiği konusunda inandırıcı bir açıklamaya ihtiyaçları vardı. Başkan Truman da *"baskı altında yaşayan özgür ulusların desteklenmesi"*[322] söylemini kullanarak ve bu konuyu çok iyi dramatize ederek Amerikan halkını ikna etmiş görünüyordu. Başkan Truman 12 Mart 1947 tarihinde Kongre'ye gönderdiği demecinde *"...Birleşik Devletler'in silahlı azınlıklar veya dış baskılarla karşılaşan özgür ulusları destekleme politikasına sahip olması gerektiğine inanıyorum..."*[323] diyerek Kongreden bu yönde karar almasını talep etmiştir. *"Truman Doktrini"* olarak bilenen bu karar Kongreden çıkmış ve Birleşik Devletler Yunanistan'a 300 milyon dolar, Türkiye'ye de 100 milyon dolar yardım yapmıştır. Washington Hükümeti İran'a da diplomatik destek

---

[320] Richard Clogg, **Modern Yunanistan Tarihi,** çev. Dilek Şendil, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 151; Gürkaynak, **a.g.e.,** s. 33.
[321] Kemal İnat, "Avrupa Politik İşbirliğinin Doğuşu", **Avrupa Birliği Üzerine Notlar,** ed. Oğuz Kaymakçı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2005, s. 6.
[322] Chris Shore, **Building Europe: The Cultural Politics of European Integration,** Routledge, New York, 2000, s. 6.
[323] Gürkaynak, **a.g.e.,** s. 38.

verme kararı almıştır.[324] Truman Doktrini Kongre'de tartışılırken Başkan Yardımcısı Dean Acheson'ın Kongre heyetine yaptığı ikna konuşması ilgi çekicidir. Başkan Yardımcısı şöyle bir açıklamada bulunmuştur: *"...Dünya'da yalnız iki büyük devlet kalmıştır... Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği. Biz antik zamanlardan beri görülmemiş bir durumla karşı karşıyayız. Roma ve Kartaca'dan beri dünya üzerinde böyle bir kutuplaşma görülmemiştir... Birleşik Devletler için Sovyet saldırganlığı veya komünist baskısı ile tehdit edilen ülkeleri kuvvetlendirmek yolunda atılacak adımlar... Birleşik Devletlerin güvenliğini sağlayacaktır. Bu da özgürlüğün kendisinin savunulması demektir..."*[325]

Yapılan yardımın miktarına bakıldığında çok olmadığı görülmekle birlikte Truman Doktrini ABD dış politikasında önemli bir kırılma noktasına da işaret etmektedir. Birleşik Devletler barış zamanında yani savaş dışında ilk defa böyle bir politika izleyerek *"yalnızlık politikası"*ndan tamamen ayrıldığını göstermiştir. Bununla birlikte yeni dönem ABD dış politikasının bir unsuru olan SSCB'yi çevreleme politikası *(containment policy)* da ilk defa uygulamaya konulmuş oluyordu. Çevreleme politikası daha sonra Avrupa'nın siyasi, askerî ve ekonomik örgütlenmesi, CENTO'nun (Orta Doğu'da) ve SEATO'nun (Uzak Doğu'da) kurulması ile Soğuk Savaş dönemi boyunca devam edecektir.[326]

Birleşik Devletler Dışişleri Bakanı George Marshall 5 Haziran 1947 yılında Harvard Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada Batı Avrupa'daki ekonomik sorunlar ile bunun yarattığı siyasi ve sosyo-kültürel sorunlara dikkat çekerek Batı Avrupa'da Yunanistan ya da Türkiye'de olduğu gibi bir durum ortaya çıkmadan bu bölge ülkelerine yardım yapılmasını dile getirmiştir. *"... Saldırıya cesaret verecek sosyal ve ekonomik şartları kökünden söküp atmak, Avrupa kalkınmasına yardım etmek... kalkınma görevinde yardım almak isteyen herhangi bir hükümetin, Birleşik Devletler Hükümeti'ni tam bir iş birliği içinde bulacağından kuşkusu olmamalıdır... politik veya başka amaçlarla insanların sefalet içinde yaşamalarının devamını isteyen hükümetler, politik partiler veya gruplar karşılarında Birleşik Devletleri bulacaktır....Bu yardım herhangi*

---

[324] Erhan, **a.g.m.,**1988, s. 26.
[325] Kissinger, **a.g.e.,** s. 433.
[326] Davutoğlu, **Stratejik Derinlik,** s. 127.

bir ülke veya doktrine karşı değil, açlık, sefalet, ümitsizlik ve kaosa karşı..."[327] yapılacaktır.

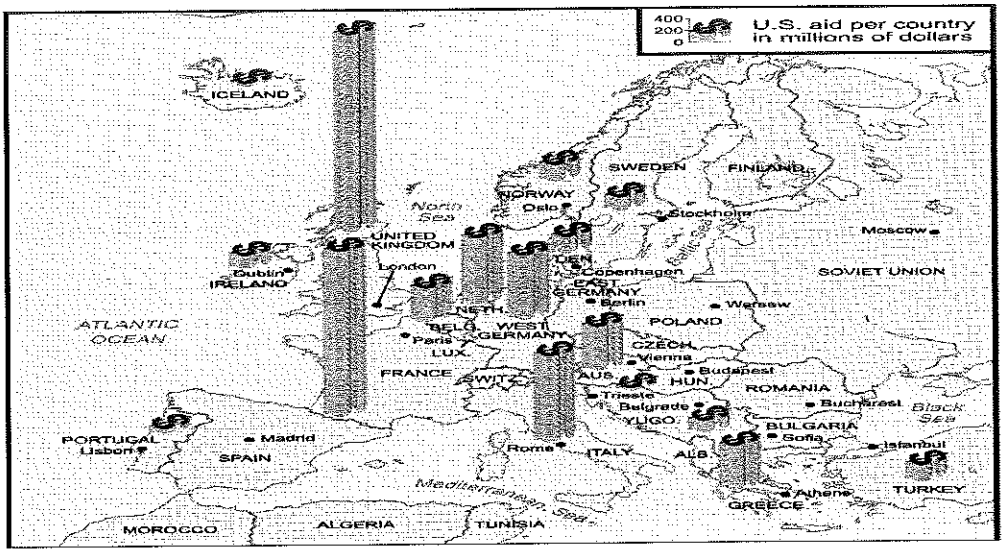
Daha sonra *"Marshall Planı"* olarak adlandırılan politika çerçevesinde Washington Hükümeti Avrupa'ya daha etkin ve organize ekonomik yardımlarda bulunmuştur. ABD hem SSCB'nin Batı Avrupa'ya müdâhil olmasını engellemek, hem bu ülkelerde etkisini arttıran komünist partilerin bu etkisini azaltmak ve hem de Avrupa'nın ekonomik bakımdan kendi ayakları üzerinde duramamasının ABD ekonomisine verdiği zararların önüne geçebilmek için II. Dünya Savaşı'nın sonundan 1947 yılının sonuna kadar (Marshall Planı'nın kabulüne kadar) 9 milyar dolar yardım yapmıştır. Bu yardımlar Batı Avrupalı devletler tarafından uygun bir şekilde değerlendirilip yatırıma dönüştürülememiştir. Gelen yardımlar daha çok geri dönüşü olmayan ve istihdam yaratmayan alanlarda (borç ödemeleri ve gıda alımı gibi) harcanmıştır. Bu durum Batı Avrupa'da gerekli kalkınmanın sağlanmasını da engellemiştir. Bunun üzerine Washington Hükümeti yapılan yardımların daha iyi değerlendirilebilmesi için Avrupalı Devletlerden bir konferansta toplanmalarını ve ihtiyaçlarını detaylı bir şekilde bir cetvel üzerinde belirtmelerini istemiştir. Bunun üzerine on altı Avrupa devleti 12 Temmuz 1947'de Paris'te toplanmışlar ve *"Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü"*nü (OEEC) kurmuşlardır. Bu konferansta bütün ülkeler ihtiyaçlarını kalem kalem belirtir cetveller hazırlamışlardır. Birinin eksiği diğerinin fazlası ile karşılanmış, yardımlar daha rasyonel bir şekilde dağıtılmış ve Avrupa'nın ekonomik kalkınması böylece başlatılmıştır.[328]

1948-1952 yılları arasında Avrupa'ya Birleşik Devletler tarafından 13 milyar dolar yardım yapılmış[329] ve bu ekonomik işbirliği sonucunda Avrupalı devletler arasında sorunların azaldığı, işbirliğinin geliştiği ve ortak pazar kavramının genel kabul gördüğü gözlemlenmiştir. Birleşik Devletler Avrupa'ya yönelik bu yardım projesi ile Avrupa entegrasyon sürecine de büyük katkılar sağlamıştır. Aslında Avrupa'nın entegrasyonu ve kalkınması çevreleme politikasının da bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Kalkınmasını hızla tamamlayan ve entegre olan Avrupa'da komünist partiler iktidara gelememiş ve Amerikan nükleer şemsiyesi altında kalkınmalarını

---

[327] Kissinger, **a.g.e.,** s. 450.
[328] Kennedy, **a.g.e.,** s. 426.
[329] Çağrı Erhan, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", **A.Ü. S.B.F. Dergisi,** Ankara, Cilt: 51, Sayı: 1-4, 1998, s. 286.

sürdüren Batı Avrupalı devletler Sovyet tehdidinden de korunmuşlardır. Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütüne ABD ve Kanada'nın 1960 yılında katılması ile örgüt *"Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü"* (OECD) adını almış[330] ve bugün de hâlen varlığını etkin bir şekilde sürdürmektedir.

Harita-2: Marshall Planı Kapsamında Avrupa'ya Yapılan Yardımlar, 1948-1952

Truman Doktrini çerçevesinde Yunanistan ve Türkiye'ye yapılan askerî ve malî yardımlar ve İran'a verilen diplomatik destek, Marshall Planı kapsamında Avrupa'ya yapılan ekonomik yardımlar ve Avrupa'nın ekonomik örgütlenmesi ve kalkınmasına sağlanan destek genel olarak Batı'nın örgütlenmesinin başlangıcı sayılabilir. Bu durum iki kutup arasındaki çizgileri daha net bir şekilde ortaya çıkarmış ve 1949 yılından sonra da Soğuk Savaş'ın fiilen başlamasına neden olmuştur. Burada şunu tekrar vurgulamakta büyük fayda var: Marshall Planı kapsamında Avrupa'ya yapılan yardımların yarattığı etki, bugün Avrupa Birliği olarak uluslararası sistemde yer alan örgütün 1950'li yılların başında temellerinin atılması için katkı sağlamıştır. O dönem Avrupa'nın entegrasyonu ve kalkınması hem ABD ve hem de Avrupalı devletlerin çıkarına görünen bir durumdur. II. Dünya Savaşı'nın ardından ABD ile Avrupa arasında oluşan bu stratejik ittifakın ve bu stratejik ittifakı gerektiren şartların bugün de hâlâ geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Truman Doktrini ve Marshall Planı ile Batı ve Doğu ayrımının netleşmesi *"kendi"* ve

[330] Nurettin Bilici, "AB'de Ekonomik Bütünleşme ve Türkiye'nin Entegrasyonu", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 5, No: 2, Kış 2006, s. 86.

"öteki" bağlamında Avrupalılık kimliğinin de inşasına yol açmıştır. Bununla birlikte Birleşik Devletler ile Batı Avrupa arasındaki bu stratejik ilişkiler Avrupa entegrasyonuna zemin hazırlarken ortak bir Avrupalılık kimliğinin de şekillenmesini kolaylaştırmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Avrupa ve Avrupalılık kimliğinin bu bağlamda okunması gerektiğini değerlendiriyoruz.

2.1.3. Batı Avrupa'nın Stratejik Kimliğinin İnşasına Giden Süreç: Prag Darbesi ve Berlin Ablukası

Washington Hükümeti Marshall Planı kapsamında Avrupa'ya yapacağı yardımların organizasyonu için Avrupalı devletlerden bir konferansta toplanmalarını talep etmiştir. Bu çağrı sadece Batı Avrupalı devletlere değil, SSCB dâhil tüm Avrupalı devletlere yapılmıştır. Fakat SSCB böyle bir yardımı kabul etmenin komünist sistemden ayrılmak ve liberal sisteme geçmek anlamına geldiğini düşünmüştür. SSCB Paris'te yapılan toplantılara durumu takip edebilmek için Dışişleri Bakanı Molotov temsilciliğinde katılmıştır. Bu konferansa katılan diğer komünist ülkelerin de bu yardımı almamaları konusunda onları yönlendirmiştir.[331] Bostanoğlu ABD'nin, SSCB'nin bu yardımdan faydalanmasını istemediğini belirtmekte ve konferansta Molotov'a hiç yakınlık gösterilmediğini vurgulamaktadır. Nitekim Bostanoğlu Sovyetler bu yardıma talip olsalar dahi onlara istedikleri yardımın yapılmayacağını belirtmektedir.[332]

Bu konferansta SSCB'nin kontrolünde bulunan Çekoslovakya'nın Marshall Planı kapsamında yapılacak yardımlarla yakından ilgilendiği bizzat Molotov tarafından tespit edilmiştir. Bu durum Moskova'da büyük rahatsızlık yaratmıştır. Cumhurbaşkanı Beneş liderliğindeki Çekoslovakya Avrupa standartlarındaki demokrasisi ve sosyo-kültürel seviyesi yüksek halkı ile dikkat çekmektedir. Çekoslovakya halkı ülkelerinin 1938 yılında yapılan Münih Konferansı ile Batılı devletler tarafından Hitler'e hediye edilmesini hiçbir zaman unutmamıştır. Bu nedenle Prag hükümetinin Batı'ya karşı her zaman mesafeli bir duruşu olmuştur. Paris Konferansında Çekoslovakya'nın bu tavrı karşısında Moskova hemen harekete geçmiştir. Yapılan müdahale ile Prag'taki hükümet

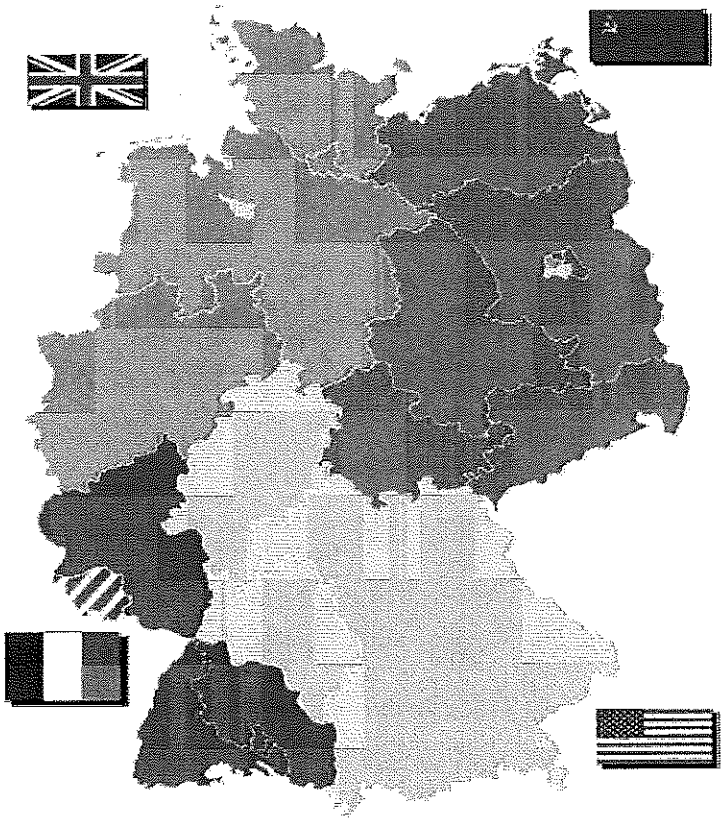
---

[331] Meral Tecer, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 127.

[332] Prof. Dr. Burcu Bostanoğlu 2007 yılında Gazi Üniversitesi'nde verdiği "Uluslararası İlişkiler Teorileri" dersinde yaptığı konuşmada bu şekilde bir ifade de bulunmuştur.

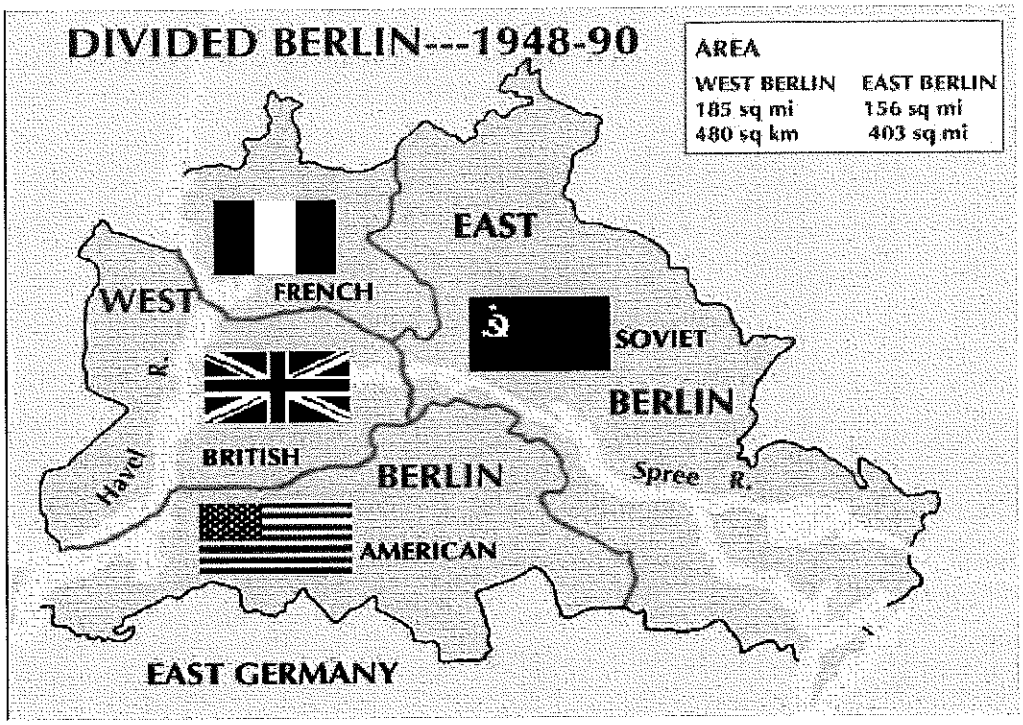
tamamen komünistlerin eline geçmiş ve Çekoslovakya 22 Şubat 1948 tarihinde yapılan bu hükümet darbesinin ardından tamamıyla Doğu Bloğu içerisinde yer almıştır.[333] Moskova tarafından yapılan bu girişim Batı Avrupa'da büyük bir tepki ile karşılanmış ve Sovyet tehdidi karşısında onları tedbir almaya yöneltmiştir. Batı Avrupalı devletler Prag Darbesi'nin ardından savunma amaçlı Brüksel Antlaşması Örgütü'nü kurmuşlardır. Prag Darbesi'nin ardından yaşanan en önemli gelişme Berlin'in abluka altına alınması olmuştur. Berlin'in Sovyetler tarafından abluka altına alınması ABD ile SSCB'yi ilk defa karşı karşıya getirmesi açısından önem taşımaktadır. Bu kriz sıcak bir çatışmaya dönüşmeden atlatılmış fakat yaşanacak yeni ve daha derin krizlerin de habercisi olmuştur.

II. Dünya Savaşı sona erdiğinde Almanya Yalta ve Potsdam konferanslarında kararlaştırıldığı üzere dört işgâl bölgesine ayrılmıştır. (Harita-3) Sovyet işgâl bölgesinin 100 mil içerisinde bulunan Berlin de dört işgâl bölgesine ayrılmıştır.[334] (Harita-4)

Harita-3: İkinci Dünya Savaşı Sonrası Almanya İşgâl Bölgeleri

[333] Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994,** ss. 237-238.
[334] Michael Rupp, **Avrupa Birliği'nin Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası ve Türkiye'nin Uyumu,** İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul, 2002, s. 27.

Harita-4: İkinci Dünya Savaşı Sonrası Berlin İşgâl Bölgeleri

ABD, İngiltere ve Fransa kendi işgâl bölgelerinde Almanya'nın ekonomik entegrasyonunu sağlayarak kalkınmasını hızlandırmak maksadıyla para reformunu yapmışlardır. Bununla birlikte ABD, İngiltere ve Fransa Batı işgâl bölgelerini kapsayacak şekilde bir Alman hükümetinin kurulmasını sağlamışlardır. Yaşanan bu gelişmelere karşı Moskova Hükümeti çok sert tepki göstermiş ve kendi işgâl bölgesi içerisinde bulunan Berlin'i 24 Haziran 1948'de ablukaya almıştır.[335]

Batı Berlin'de (ABD, İngiltere ve Fransa işgâl bölgesi) 2,5 milyon insan yaşamaktaydı. Ablukadan sonra bu insanların temel ihtiyaçlarının karşılanması sorunu ortaya çıkmıştır. Batılı devletler büyük fedakârlık ve zorluklarla havadan Berlin ablukasını delerek ablukayı etkisiz kılmışlardır. 12 Mayıs 1949 tarihine kadar yaklaşık bir yıl süren abluka boyunca Batı Berlin'in ihtiyaçları büyük taşıma kapasitelerine sahip kargo uçakları ile yapılmıştır. Abluka'nın etkisiz kılınması sonucu abluka Sovyetler tarafından kaldırılmıştır. Berlin Ablukası böylelikle Soğuk Savaş'ın ilk krizi olarak karşımıza çıkmıştır. Batı Almanya'da 1948 yılında yeni anayasa yürürlüğe girmiş, Conrad Adenauer başkanlığında hükümet kurulmuş ve Federal Almanya Devleti ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine SSCB'nin işgâl bölgesi olan Doğu Almanya'da da 7 Ekim

[335] Kissinger, **a.g.e.,** ss. 423-426.

1949 tarihinde Demokratik Almanya Cumhuriyeti kurulmuştur.[336] Almanya'nın bu bölünmüşlüğü 9 Kasım 1989 tarihinde Berlin Duvarı'nın yıkılmasına kadar sürecektir. Almanya'nın ve Berlin'in bölünmüşlüğü Soğuk Savaş'ın en önemli realitelerinden biri ve Berlin Duvarı ise Soğuk Savaş'ın simgesi olarak tarih kitaplarında yerini almıştır.

Prag Darbesi ve Berlin Ablukası ABD liderliğindeki Batı dünyasını siyasi ve askerî bir örgütlenmeye zorlamış ve bunun sonucu olarak da NATO kurulmuştur. Batı'nın bu hamleleri karşısında SSCB liderliğindeki Doğu Bloğu da kendi siyasi, askerî ve ekonomik örgütlenmesini gerçekleştirmiştir. SSCB'nin Batı Avrupa üzerindeki bu tehdidi Batı Avrupa'yı hem kendi aralarında hem de Birleşik Devletler ile ittifaka zorlamış ve bir Avrupa bilinci ve kimliğinin oluşmasına yol açmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan ve yukarıdaki kısımlarda açıkladığımız olaylar bugünkü Avrupa ve Avrupalılık kimliğinin şekillenmesine doğrudan etkide bulunmuştur.

2.1.4. Batı'nın Stratejik Kimliğinin İnşası: NATO'nun Kurulması

II. Dünya Savaşı sona erdikten sonra ABD'nin aksine SSCB ordularını terhis etmemiştir. Moskova yönetimi ayrıca işgâl etmiş olduğu Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ikili antlaşmalar yaparak onları kendisine bağlamıştır. Bu ülkelerdeki Sovyet askerî varlığı da artarak devam etmiştir. Savaşın ardından savaş sonrası düzenine ilişkin bir anlaşma yapılamadığı gibi müttefikler arasındaki görüş ayrılıkları gün geçtikçe daha da derinleşmeye başlamıştır. SSCB kendi sosyalist sistemini Sovyetler içinde sağlamlaştırmaya çalışırken, Orta ve Doğu Avrupa'da bu sistemi yaymaya çalışmıştır. Bu durum Batı Avrupalı devletler tarafından bir tehdit olarak algılanmıştır. Stalin'in niyetinin ve amacının ne olduğuna kuşkuyla bakılmıştır. Savaştan sonra Batı ordularının önemli bir kısmının terhis edildiğini görmekteyiz. Nitekim savaş bittiğinde Avrupa'daki müttefik ordusunun asker sayısı yaklaşık 5 milyon iken savaş sonrasında bu sayı 800.000'e kadar gerilemiştir.[337] Batı Avrupalı devletlerin her yönden zayıflığı ve ABD'nin de savaş sonrası tekrar kendi kıtasına döneceği yönündeki düşünce Batı Avrupa'da büyük bir jeopolitik boşluk yaratmıştır. Bu durumdan kaygılanan Batı Avrupalı devletler Sovyet yayılmasının önüne geçmek için tedbirler almaya başlamışlardır. Bu konuda yapılan ilk girişim İngiltere ve Fransa arasında 4 Mart 1947

---

[336] Fahir Armaoğlu, "Sovyet Amerikan Münasebetlerinin Üç Yılı 1945-1948" **A.Ü. S.B.F. Dergisi,** Cilt: 5, Sayı: 1-4, 1950, s. 186.
[337] Türkkaya Ataöv, **Amerika, NATO ve Türkiye,** Aydın Yayınları, Ankara, 1969, s. 45.

yılında elli yıllık bir süre için imzalanan Dunkirk Antlaşması'dır.[338] Dunkirk Antlaşması imzalandıktan sonra taraflar antlaşmanın Almanya'ya karşı yapıldığını açıklamışlardır.[339] O tarihte Almanya müttefiklerin işgâli altında olduğu için Almanya'nın Avrupa için bir tehdit oluşturma ihtimali yoktur. Bu nedenle antlaşmanın SSCB'ye karşı yapıldığı açıktır. İngiltere ve Fransa; ABD ve SSCB'ye çağrıda bulunarak Dunkirk Antlaşmasına dâhil olmalarını istemişlerdir. Fakat SSCB'nin o konjonktürde böyle bir antlaşmaya katılması kendi politikaları açısından uygun görünmüyordu. Bunu hem Londra hem de Paris yönetimi biliyordu. Onların amacı ABD'yi Avrupa savunması için yükümlülük altına sokmaktı. Çünkü SSCB'nin gücü karşısında Batı Avrupalı devletlerin tek başına direnecek imkân ve kabiliyetleri yoktu. İngiltere ve Fransa öncelikle Batı Avrupalı devletleri SSCB tehdidi karşısında bir araya getirmek, daha sonra da bu oluşuma ABD'yi de dâhil ederek ABD'nin Avrupa savunmasında etkin rol almasını sağlamak istemişlerdir.

1947 yılında Kominform'un kurulmasının[340] ardından Avrupa'daki bütün komünist ve sosyalist partiler SSCB'nin kontrolü ve denetimine açık hâle gelmiştir. Özellikle savaştan sonra etkinliklerini daha da arttıran komünist ve sosyalist partiler sadece Orta ve Doğu Avrupa'da değil, Batı Avrupa'da da etkili olmaya başlamışlardır. (Örneğin Fransa ve İtalya gibi) Savaşın insanlar üzerinde yarattığı olumsuz etki, savaş dönemi hükümetlerine duyulan öfke ve SSCB'nin Avrupa'da Alman nazizmini temizlediği düşüncesi birçok Avrupa ülkesinde komünist ve sosyalist partilerin yükselmesine neden olmuştur. Eğer komünist ve sosyalist partiler bu ülkelerde iktidara gelirlerse bu ülkelerin Moskova güdümüne girmesi kaçınılmaz olacaktır. Bununla birlikte Moskova Yönetimi; Orta ve Doğu Avrupalı devletlerle yaptığı antlaşmaların benzerlerini diğer devletlerle de yapmak istemektedir. Özellikle Norveç ve Finlandiya gibi ülkelere bu konuda baskı yapmaktadır. Bunun yanında İtalya gibi siyasi istikrarsızlık içinde bulunan ülkelerde de etkin faaliyetler yürütmektedir.[341]

SSCB'nin bu faaliyetlerinin bir sonucu olarak, daha önce açıkladığımız nedenlerden dolayı 22 Şubat 1948 tarihinde Çekoslovakya'da *"Prag Darbesi"* olarak bilinen olay yaşanmış ve Çekoslovakya SSCB'nin kontrolü altına girmiştir. Bu durum

---

[338] Gürkaynak, **a.g.e.,** s. 48.
[339] Ataöv, **a.g.e.,** s. 61.
[340] Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994,** s. 270.
[341] Kissinger, **a.g.e.,** s. 378.

karşısında Dunkirk Antlaşmasının tarafları olan İngiltere ve Fransa yanlarına Benelüks (Belçika, Hollanda ve Lüksemburg) ülkelerini de alarak 17 Mart 1948 tarihinde Brüksel Antlaşması Örgütünü kuran Brüksel Antlaşmasını imzalamışlardır.[342] Brüksel Antlaşmasına göre taraflar elli yıl boyunca ortak bir savunma sistemi kurmayı, ekonomik ve kültürel bağlarını güçlendirmeyi taahhüt etmişlerdir. Eğer taraflardan biri Avrupa'da bir saldırıya maruz kalırsa diğer imzacı devletler bütün imkânları ile saldırıya maruz kalan devlete yardım edeceklerdir.[343] Fakat daha önce de belirttiğimiz gibi SSCB tarafından gelebilecek böyle bir saldırıyı Batı Avrupalılar bertaraf edecek güçte değillerdir. Bu nedenle ABD'nin mutlaka bu yapının içerisine dâhil edilmesi gerekmektedir. Antlaşmanın asıl önemli olan yanı da şudur: İngiltere ve Fransa Sovyet tehdidi karşısında Batı Avrupa'yı örgütledikten ve bu konuda Batı Avrupa'nın kararlılığını ortaya koyduktan sonra ABD'yi bu ortak savunma örgütüne dâhil etmek istemişlerdir. Nitekim Brüksel Antlaşması'nın sağladığı deneyim ileride NATO'nun kurulmasına ciddi katkılar sağlamış ve kimilerine göre Brüksel Antlaşması olmadan NATO'nun kurulması mümkün görünmemektedir.

Sovyet tehdidi ve yayılması karşısında ABD'nin kaygıları da bu dönemde gittikçe artmaktadır. Sovyet yayılmasının önüne geçmek ve Batı Avrupa'yı Sovyet işgâlinden korumak ABD'nin en öncelikli politikası halini almıştır. Bu politika Birleşik Devletlerin de çıkarınadır. Moskova'da görev yapmış dışişleri diplomatı George Kennan 1945 yılında Washington'a çektiği telgrafında Sovyet yayılmacığına ve tehdidine dikkat çekmekte ve bunu tarihi ve felsefi temellere dayandırarak anlatmaktadır. Uzunluğu dolayısıyla *"Long Telegram"* olarak bilinen bu belge daha sonra 1947 yılında *"The Conduct of Soviet Union"* başlığı ve *"x"* imzası ile Foreign Affairs dergisinde de yayınlanmıştır. Kennan Sovyet tehdidine dikkat çektikten sonra bu tehdidin engellenmesi gerektiğini vurgulamakta ve bunun için Sovyetler Birliğinin *"sınırlandırılması"* gerektiğini söylemektedir.[344] Daha önce de değindiğimiz sınırlandırma politikası *"containment policy"* böyle bir yaklaşımın ürünüdür ve Soğuk Savaş dönemi boyunca ABD'nin SSCB'yi sınırlandırma politikasını takip ettiğini

[342] Gürkaynak, **a.g.e.**, s. 50.
[343] John Baylis, "Britain, The Brussels Pact And The Continantal Commitment", **International Affairs**, Cilt: 60, No: 4, 1984, s. 619.
[344] Kissinger, **a.g.e.**, s. 427.

görmekteyiz. ABD'nin Avrupa'da savunma için sorumluluk alması ve NATO'nun kurulması bu açıdan değerlendirilmelidir.

Washington Yönetiminin Avrupa'da Sovyet yayılmasını engellemek maksadıyla yükümlülük altına girebilmesi Kongre'nin onayını gerektiren bir konu olduğu için, öncelikle Truman yönetiminin bu konuda Kongre'den onay alması gerekmiştir. Senatör Arthur Vandenberg bu konuda öncülük ederek 11 Haziran 1948 tarihinde Senato'ya bir karar tasarısı sunmuştur. *"Vandenberg Kararı"* olarak da bilinen bu karar tasarısı Washington yönetimine; ABD anayasasına ve Birleşmiş Milletler Antlaşmasının 51. maddesine uygun olarak ulusal güvenliğini ve çıkarlarını korumak maksadıyla bir silahlı saldırı karşısında bireysel ve kolektif meşru müdafaa hakkını kullanabilmek için bölgesel ve genel antlaşmalara katılma izni vermektedir. Bu karar tasarısı *"Karar 239"* olarak Kongreden geçmiş ve ABD'nin Avrupa savunmasında sorumluluk almasının önü açılmıştır.[345]

Yapılan çalışmalar neticesinde 4 Nisan 1949 tarihinde NATO'yu (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) kuran Washington Antlaşması ABD, Kanada, Norveç, Danimarka, İzlanda, Portekiz, İtalya, İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg arasında imzalanmıştır.[346] NATO, ABD önderliğinde Kuzey Atlantik bölgesinde Sovyet yayılmasını engellemek için kurulmuş *"kolektif savunma"* örgütüdür. NATO her ne kadar bir savunma örgütü olsa da onun yapısı ve işleyişi onun sadece askerî bir örgüt değil daha çok siyasi bir örgüt olduğunu göstermektedir. NATO'nun kurulması ile artık *"Soğuk Savaş"* daha görünür olmuştur. Daha önce Truman Doktrini ve Marshall Planı kapsamında SSCB karşısında Avrupa'yı örgütleyen ABD şimdi de siyasi ve askerî açıdan Avrupa'yı örgütlemiştir. Avrupa'da ve Dünya'da iki blok arasındaki çizgiler daha da netleşmiştir. Bu Batı ve Doğu ayrımı Batı Avrupa'ya Avrupalılık kimliğini kazandırması açısından önemli bir konudur. Bununla birlikte Birleşik Devletler'in Batı Avrupa'yı siyasi, ekonomik ve askerî açıdan desteklemesi, onları örgütlemesi ve SSCB karşısında konumlandırması Batı Avrupa'nın Avrupalılık kimliği kazanmasına zemin hazırlamıştır. Bu nedenle II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan gelişmelerin bugünkü Avrupa ve Avrupalılık kimliği üzerindeki etkileri önemle analiz edilmelidir.

---

[345] Adam Bronstone, **European Union-United States Security Relations,** St. Martin's Press, New York, 1997, s. 13.

[346] G. Wyn Rees, **The Western European Union at the Crossroads,** Westwiev Press, Oxford, 1998, s. 19.

2.1.5. Doğu'nun Stratejik Kimliğinin İnşası: Varşova Paktı'nın Kurulması

Truman Doktrini kapsamında Yunanistan ve Türkiye'ye askerî ve ekonomik yardım ile İran'a sağlanan diplomatik destek, Marshall Planı kapsamında Avrupa'ya sağlanan ekonomik ve dolayısıyla siyasi destek, 4 Nisan 1949 tarihinde NATO'nun kurulması ile ABD'nin Avrupa savunmasında rol üstlenmesi Moskova yönetiminde büyük rahatsızlık yaratmıştır. Özellikle Washington Antlaşması kapsamında Avrupa'nın savunulması için verilen taahhüt, o gün için dünyanın tek nükleer gücü ABD'nin bu yeteneklerini Avrupa savunması için gerektiğinde kullanabileceği anlamına gelmekteydi. SSCB ise o tarihlerde henüz nükleer güce ulaşabilmiş değildi ve 1949 yılının sonunda büyük çabalar sonucunda nükleer güç olacaktı.[347]

SSCB II. Dünya Savaşı'nda işgâl ettiği Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile savaş sonunda ikili antlaşmalar imzalayarak onları kontrol altında bulundurma politikası izlemiştir. Bu kapsamda 1943-1949 yılları arasında 23 farklı antlaşma imzalamıştır.[348] Moskova yönetimi işgâl ettiği bu ülkelerde komünist yönetimleri iktidara getirmiş ve bu yolla kontrolünü pekiştirmiştir. Kontrol altına almak istediği diğer Avrupalı devletlerde de komünist partileri desteklemiş ve onların iktidara seçim yolu ya da diğer yollarla gelmesi için çalışmıştır. Özellikle Batı Avrupalı devletler içinde savaş sonunda etkinlik kazanan komünist ve diğer marjinal partileri destekleyerek birçok ülkenin içişlerine karışmıştır. O ülkelerde yapılan grevlerin desteklenmesi, hükümetlere karşı yapılan gösteri ve ayaklanmaların organize edilmesi ve sendikalara sızılması yolu ile Moskova yönetiminin etkili olmaya çalıştığı görülmektedir. Batı Avrupalı devletlerin savaş sonundaki ekonomik, siyasi ve sosyal zayıflıkları düşünüldüğünde Sovyetlerin bu politikası ciddi riskler oluşturmuştur. ABD de bu durumun farkına varmış Marshall Planı kapsamında öncelikle Avrupalı devletlere ekonomik yardım yaparak Avrupalı devletleri siyasi açıdan desteklemiştir. ABD'nin bu politikası karşısında Moskova yönetimi 5 Ekim 1947 yılında Kominform'u kurarak ve Molotov Planını uygulamaya koyarak karşılık vermiştir.[349]

Kominform dünya genelindeki bütün komünist partilerin bir çatı altında toplandıkları bir örgütlenme idi ve bu çatı altında dünya komünist partileri eşgüdüm

---

[347] Rita Cardoza, "The Project For a Political Community (1952-1954)", **The Dynamics of European Union,** ed. Roy Pryce, Routledge, London, 1989, s. 27.
[348] Geir Lundestad, **Empire by Integration,** New York, Oxford University Press, 1998, s. 44.
[349] Klaus Schwabe, "The Origins of the United States' Engagement in Europe, 1946-1952", **NATO,** eds. Francis H. Heller and John R. Gillingham, St. Martin's Press, New York, 1992, s. 127.

halinde çalışmaktaydılar. Bu örgütlenme içinde ise SSCB Komünist Partisi belirleyici yani *"pirimus inter pares"* (eşitler arasında birinci) konumundaydı. Aslında Kominform 1919 yılında kurulan III. Komünist Enternasyonelinin yani Komüntern'in devamıdır. Komüntern II. Dünya Savaşı sırasında Moskova tarafından kaldırılmıştır. Komüntern dünya işçilerinin birlikte hareket etmesini öngörüyordu fakat SSCB savaşta kapitalist devletlerle birlikte hareket ediyordu. O günkü siyasi konjonktür ve kapitalist devletleri rahatsız etmemek için SSCB Komüntern'i kaldırmıştır. Savaş sonunda ihtiyaç duyduğu için bu politika aracını tekrar kurmuştur. SSCB Kominform vasıtasıyla diğer ülkelerdeki siyasi hareketleri yönlendirme ve denetim altına alma fırsatı yakalamış ve bunda da etkili olmuştur. Komünform daha sonra 1956 yılında SSCB tarafından tek taraflı olarak tekrar kaldırılmıştır.[350]

ABD Marshall Planı'nı uygulamaya sokunca, SSCB de kendi kontrolü altında bulunan devletlerin bu plana dâhil olmasını engellemek için kendi "Marshall Planını" yani Molotov Planı'nı geliştirmiştir. ABD Marshall Planı kapsamında yaptığı çağrıyı sadece Batı Avrupa'ya değil Sovyet işgâli ve kontrolü altında bulunan ülkelere de yapmıştır. Böyle bir çağrıya Orta ve Doğu Avrupa'dan verilecek cevap Sovyet çıkarlarının yok sayılması anlamına gelecektir. Nitekim Çekoslovakya'nın 1948 yılında Paris'te yapılan görüşmelere sıcak bakması SSCB'yi sert tedbirler almaya itmiş ve Prag Darbesi'ne neden olmuştur. Marshall Planı gibi ekonomik yardımı öngören Molotov Planı ise Sovyet kontrolünde bulunan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine yapılmıştır. Fakat böyle bir yardımı vaat eden Moskova yönetiminin ABD kadar ekonomik durumu iyi değildir. Molotov Planı kapsamında yaşanan gelişmeler göstermiştir ki yapılan ekonomik yardım ve ticaret antlaşmaları daha çok SSCB'nin avantajına olmuş ve Sovyet ekonomisinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Molotov Planı'ndaki maksat Orta ve Doğu Avrupa devletlerini kontrol altında tutabilmektir.[351]

SSCB'nin Orta ve Doğu Avrupa'da yaptığı siyasi, askerî ve ekonomik girişimler bu coğrafyada Moskova yönetimine etkinlik kazandırmış ve Soğuk Savaş'a geçişi hızlandırmıştır. Özellikle, Yunanistan hariç Sovyetler'in bütün Balkanlar üzerinde etkili olduğu da görülmektedir. Her ne kadar Yugoslavya ve Arnavutluk özel bir konumda olsalar da başlangıçta Sovyetler'le birlikte hareket ettikleri görülmektedir.

---

[350] Timothy Bainbridge, **The Penguin Companion to EU,** Penguin Books, London, 1998, s. 25.
[351] Rainhardt Rummel and Peter Schmidt, "The Changing Security Framework", **The Dynamics of European Integration,** ed. William Wallace and Pinter Publishers, New York, 1990, s. 97.

4 Nisan 1949 yılında NATO'nun kurulması, 1952 yılında Türkiye ve Yunanistan'ın ittifaka katılması, 1954 yılında İtalya ve Federal Almanya'nın Brüksel Antlaşması'na dâhil olması (bu tarihten itibaren örgüt Batı Avrupa Birliği adını alacaktır), 1955 yılında Batı Almanya'da işgâl rejimine son verilerek Federal Almanya'nın NATO'ya üye yapılması 14 Mayıs 1955 yılında Varşova Paktı Antlaşması'nın imzalanmasına neden olmuştur. Bu antlaşmaya SSCB, Polonya, Demokratik Alman Cumhuriyeti, Macaristan, Çekoslovakya, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk (1968 yılında üyelikten çekilmiştir) taraf olmuşlardır.[352] Varşova Paktı kapsamındaki bütün askerî ve siyasi faaliyetlerin doğrudan kontrol ve yönetimi her zaman Moskova'da olmuştur. Varşova Paktı'nın kuruluş amacı her ne kadar "bir NATO saldırısına karşı demokratik devletleri korumak" olarak açıklanmışsa da gerçek amacı farklı olmuştur: Varşova Paktı'nın amacı; "SSCB'nin güdümünde bulunan ülkelerin yönetimlerini kontrol altında bulundurmak" olmuştur. Moskova, Tito'nun Yugoslavya'daki ulusçu, bağımsız ve asi tutumunun Doğu ve Orta Avrupa'da genişlemesini engellemek, SSCB'nin bölgedeki etki ve denetimini arttırmak ve yeni Tito'ların ortaya çıkmasını engellemek istiyordu. Nitekim ileride yaşanacak olan Macar (1955) ve Çek (1968) ayaklanmaları bu düşünceyi desteklemektedir. SSCB; Kominform ve Molotov Planı'nda olduğu gibi Varşova Paktı'nı da politik bir araç olarak kullanıp Orta ve Doğu Avrupa'daki varlığını sağlamlaştırmak istemiştir. Moskova Orta ve Doğu Avrupalıları Batı'ya karşı mücadele etmek için örgütlememiş, onları kendine bağlamak için ya da kontrolünden çıkmasını engellemek için örgütlemiştir. Varşova Paktı'nın kurulmasındaki asıl amaç budur. Moskova yönetimi Batı'ya karşı mücadelesini bu şekilde vermiştir.

Bir tarafta Truman Doktrini, Marshall Planı, NATO'nun kurulması diğer tarafta Kominformun kurulması, Molotov Planı ve Varşova Paktı'nın oluşturulması dünyayı ABD ve SSCB liderliğinde ikiye ayırmıştır. 1949 yılında SSCB'nin de nükleer güce dönüşmesi ile uluslararası sistem iki kutuplu bir yapıya dönüşmüştür. Bu durum nükleer silahların dehşet dengesi altında 40 yıl sürecek olan Soğuk Savaş dönemini de başlatmıştır. Soğuk Savaş Batı ve Doğu kutuplaşmasına paralel olarak Batı ve Doğu kimliklerinin de yeniden inşasına yol açmıştır. Batı kimliği artık sadece Avrupa'yı temsil etmemekte, Birleşik Devletler liderliğinde daha geniş bir kimliği temsil

[352] Bilal Karabulut, **Güvenlik,** Barış Kitabevi, Ankara, 2011, s. 54.

etmektedir. Doğu ise artık Türk-İslâm unsuru değil, komünizm ve SSCB olmuştur ve yeni bir Doğu kimliği söz konusudur. II. Dünya Savaşı sonrası Avrupalılık kimliği bu şartlar altında gelişmiştir. Avrupalılık kimliği Birleşik Devletler liderliğindeki daha geniş bir Batı kimliğinin bir parçası olmuştur. 1950'li yıllarda Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile başlayan Avrupa entegrasyon süreci ise ulus-devletlerden oluşan Avrupa'ya yeni jeopolitik şartlar altında yeni bir kimlik kazandırmıştır. Bu kimlik kültürel bir kimlik değil, ulus-devletler arasında gittikçe artan yoğunlukta işbirliğine işaret eden kurumsal ve politik bir kimliktir. Avrupa ve Avrupalılık kimliği açısından bu kurumsal ve politik kimliği bir kırılma noktası olarak değerlendirebiliriz. Şimdi bu konuları ele alalım.

2.2. II. Dünya Savaşı Sonrası Avrupa'nın *"Kendi"* Kimliğini İnşası

ABD'nin Marshall Planı kapsamında Batı Avrupa'ya yaptığı ekonomik yardımlar sonucu Avrupa ekonomileri kısa zamanda toparlanmıştır. Batı Avrupalı devletler ABD'nin talebi doğrultusunda ekonomik iş birliğini öngören Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilâtını (OEEC) kurmuşlar ve bu kapsamda aralarında işbirliği yaparak ABD'den gelen yardımları yatırıma dönüştürmüşlerdir. Batı Avrupalı devletler arasında yapılan bu işbirliği ekonomik kalkınmayı hızlandırırken aynı zamanda aralarındaki düşmanlıkların ve anlaşmazlıkların da geride bırakılmasını sağlamıştır. Bu durum Batı Avrupa'da Orta Çağlardan buyana var olan Avrupa entegrasyon fikrinin uygulamaya geçirilmesi için bir fırsat sunmuştur. II. Dünya Savaş'ından sonra Avrupa artık uluslararası sistemin merkezi değildir, Avrupalı sömürge imparatorlukları yıkılmış ve eski güçlerini yitirmişlerdir. Artık uluslararası sistemi etkileyen iki devlet bulunmaktadır; ABD ve SSCB. Uluslararası sistem çok kutuplu ve güç dengesine dayanan bir yapıdan iki kutuplu bir yapıya dönüşmüştür. II. Dünya Savaşı sonrası oluşan bu yeni uluslararası sistemde hiçbir Avrupa devleti tek başına başat aktör olacak durumda değildir. Ancak bir araya gelip birlikte hareket edebildiklerinde yeni oluşan uluslararası sistemde etkin bir rol oynayabileceklerdir. Birleşik Devletler de SSCB yayılması karşısında kendi kontrolünde oluşacak bir Avrupa entegrasyonuna sıcak bakmaktadır. Winston Churchill 19 Eylül 1946 tarihinde Zürih Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada bu konuya detaylı bir şekilde değinmekte ve Avrupa'nın entegrasyonunun

önemine vurgu yapmaktadır.[353] Bununla birlikte II. Dünya Savaşı bitmiş olmasına rağmen Avrupalı devletler arasında geçmişe dayalı güvensizlikler hâlâ canlılığını korumaktadır. ABD Avrupa'daki bu güven bunalımını aşmak ve Avrupa entegrasyonuna hız kazandırmak için savaş sanayisinin temel hammaddesi olan kömür ve çelik üretiminin kontrol altına alınması gerektiğini düşünmekteydi. Böylece Avrupa'daki devletler arasında güven tesis edilebilecek ve iş birliği arttırılacaktı. Daha sonra bu düşünce Fransa Planlama Teşkilâtı müsteşarı Jean Monnet tarafından olgunlaştırılmış ve Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman tarafından deklare edilmiştir. Schuman Deklarasyonu; başta Almanya ve Fransa olmak üzere Benelüks ülkeleri ve İtalya arasında savaş sanayisinin temel girdisi olan kömür ve çelik üretiminin ve kullanımının kontrolünü ulus-üstü bir otoriteye devrini öngörmektedir. Schuman Deklarasyonu'nun yukarıda isimleri sayılı altı devlet tarafından kabul edilmesi ile 18 Nisan 1951'de AKÇT'yi kuran Paris Antlaşması imzalanmıştır.[354] Böylelikle Avrupa'daki güven bunalımı aşılmış, ekonomik kalkınma hızlanmış ve Avrupa entegrasyonu için ilk somut adım atılmıştır. Avrupalı ulus devletler egemenlik haklarından bir kısmını (kömür üretimi ve denetimi) yine kendilerinin oluşturdukları ulus-üstü kuruma devretmişlerdir. Daha sonra *"Komisyon"* adını alacak bu kurumun ismi *"Yüksek Otorite"*dir. Avrupalı ulus devletlerin egemenlik haklarının bir kısmını devrederek oluşturdukları bu kurumsal yapı Avrupa'ya yeni bir kimlik kazandırmıştır. Bu kimlik kurumsal yapı (Yüksek Otorite) vasıtasıyla oluşturulmuş ve ulus-devletler arasındaki politik işbirliğine dayanmıştır. Daha önce de belirttiğimiz üzere XX. yüzyılın ikinci yarısında Avrupalılık kimliğinin kurusal ve politik bir özelliğe sahip olduğunu görmekteyiz. Bu yöndeki kolektif bir kimlik anlayışı içselleştirici, kapsayıcı ve birleştirici bir özellik taşımaktadır. Bu yönde elde edilen başarı Avrupalıların oluşan yeni sisteme aidiyet duygusu ile bağlanmalarına yol açmış ve *"araççı sadakat"*[355] olarak niteleyebileceğimiz aidiyet duygusu ortak bir Avrupalılık kimliğinin gelişmesine yol açmıştır. Kültürel kimliğin ötesinde gelişen bu politik ve kurumsal kimlik Avrupa'nın kendisini kültürel unsurlarla tanımlamasının önüne geçmiştir. Bu durum Avrupa'nın İslâm unsurunu ötekileştirme sürecini sonlandırmıştır. Bununla birlikte

---

[353] Fraser Cameron, **The Foreign and Security Policy of the European Union, Past, Present and Future,** Sheffield Academic Press, Sheffield, 1999, s. 15.
[354] Evren Balta Paker, **Küresel Güvenlik Kompleksi,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 47.
[355] Erdenir, **a.g.e.,** s. 4.

demokrasi, insan hakları, azınlıkların korunması, hukukun üstünlüğü ve liberal değerlere dayanan Avrupalılık kimliği Soğuk Savaş döneminde komünizmi ötekileştirerek ideolojik bir kimlik tanımı da geliştirmiştir.

AKÇT ile başlayan Avrupa entegrasyonundaki bu başarıdan etkilenen Avrupa'daki federalist düşünce sahipleri yani federalistler Avrupa'da dış politika konusunu da kapsayacak şekilde siyasi ve askerî alanlarda Avrupa entegrasyonunu yoğun bir şekilde tartışmaya başlamışlardır. Bu dönemde hem federalistler hem de hükümetler arası düşünceye sahip olanlar sıkı bir tartışma içerisine girmişlerdir.[356] Federalistler Avrupa'da ulus devleti aşan ve Birleşik Devletler modeline benzer bir *"Avrupa Birleşik Devletleri"* fikrini savunmuşlardır. Hükümetler arası işbirliği taraftarları ise Avrupa'da ulus devletleri aşındırmayan, ekonomik ve teknik alanda entegrasyonu öngören fakat siyasi ve askerî alanda işbirliğini önceleyen bir modeli savunmuşlardır. Bu iki farklı görüş Avrupa tarihinin bundan sonraki bölümünün ana tartışma konusu olarak Avrupalılık kimliğinin şekillenmesinde önemli bir yere sahip olmuştur.

Avrupa'da bu tartışmalar yaşanırken Doğu Bloğu'nun kontrolü altında bulunan Kuzey Kore Batı Bloğu'nun kontrolü altında bulunan Güney Kore'ye saldırmış ve 1950 yılında Kore Savaşı başlamıştır.[357] Kore Savaşı Soğuk Savaş döneminin ilk sıcak çatışması olma özelliği taşımaktadır. Fakat bu sıcak çatışma genel bir savaşa dönüşmemiştir. ABD ve İngiltere Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye saldırdığı gibi Doğu Almanya'nın da Batı Almanya'ya saldırabileceği ve bu durumda Avrupa'da çıkacak sıcak bir savaşın genel bir savaşa dönüşebileceği endişesine kapılmışlardır. Bu tarihten itibaren Federal Almanya'nın kendisini savunması için silahlandırılması ve NATO ittifakı içerisine alınması fikirleri yaygınlaşmaya başlamıştır. Almanya'nın silahlandırılması konusuna karşı çıkan ise Fransa olmuştur. Fransa eğer Almanya bir daha silahlanırsa tarihin tekerrür edeceğini ve Almanya'nın bütün Avrupa'da tekrar istikrarsızlık unsuru olacağını savunmuştur.[358] ABD ve İngiltere ise kendi kontrollerinde olan bir Almanya'nın öz savunması için silahlandırılmasının bir tehlike

---

[356] Parag Khanna, **Yeni Dünya Düzeni,** çev. Elif Nihan Akbaş, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2008, s. 97.
[357] Louis J. Halle, **The Cold War as History,** Harper Collins Publishers, New York, 1991, s. 28.
[358] Marshall Dill, **Germany,** The University of Michigan Press, Michigan, 1970, s. 56.

yaratmayacağını düşünmekteydiler. Onlar için esas büyük tehlike SSCB idi ve dikkatlerini bu konuya yöneltmişlerdi.

Yaşanan bu gelişmeler karşısında dönemin Fransız Başbakanı Rene Pleven tarafından *"Avrupa Savunma Topluluğu"* (AST) düşüncesi ortaya atılmıştır. Bu proje; AKÇT'de olduğu gibi bir AST oluşturulması ve bu kapsamda kurulacak askerî gücün kontrolünün de ulus-üstü bir otoriteye verilmesini önermektedir. Böylelikle Fransa, Almanya'nın doğrudan yönetimi altında bir ordunun oluşmasını engelleyerek Alman askerî gücünü kontrol edebileceğini düşünmektedir. Ortak bir savunma bakanlığı ve genelkurmayın oluşturulması, bu yapının altına konulmuş ve hükümetlerinden emir almayan ulusal ordular ve ortak savunma bütçesi gibi konular bu projenin belli başlı özellikleri olarak ortaya çıkmıştır. Pleven Planı olarak da bilinen bu önerinin AKÇT üyesi devletler tarafından kabul edilmesi ile birlikte 27 Mayıs 1952'de AST Antlaşması imzalanmıştır.[359] Bu antlaşma üye ülkelerin parlamentolarında kabul aşamasında iken, İtalyan Başbakanı ünlü federalist Alcide de Gasperi tarafından AKÇT ve AST'yi de kapsayacak şekilde bir ASiT oluşturulması projesi ortaya atılmıştır. ASiT; AKÇT ve AST'yi de kapsayan ve onlar için ortak organlar öneren çatı bir örgüt olarak görev yapacaktır. Böylelikle Avrupa'nın siyasi entegrasyonunda önemli bir adım atılmaya çalışılmıştır.[360] AST Antlaşması Fransız Meclisinde ulusal egemenlik hakları hassasiyeti nedeniyle onaylanmadığı için yürürlüğe girmemiş ve AST projesi hayata geçirilememiştir. Yaşanan bu gelişmelerden sonra ASiT ve siyasi entegrasyon tartışmaları da başarısız olmuştur. Bunun üzerine Federal Almanya; ABD ve İngiltere tarafından önce BAB'a ardından da 1955 yılında NATO'ya alınmıştır.[361]

Batı Avrupalı devletler ekonomik alanda ABD'nin de desteğini alarak entegrasyonda önemli adımlar atarken, siyasi ve güvenlik alanlarında entegrasyonda başarı sağlayamamışlardır. Bunun temel nedeni Avrupa'nın o dönem için siyasi ve güvenlik alanlarında entegrasyona gitmesinin gerçekçi olmamasıydı ve bu girişimin temellerinin zayıf olmasıydı. Müteakip yıllarda Avrupa neo-fonksiyonalist (yeni işlevselci) bir yaklaşımla önce ekonomik alanda entegrasyonu sağlayıp daha sonra

---

[359] "Text of the Pleven Plan", http://www.eu-history.leideuniv.nl/index.php3?c=51, (Erişim 12.10.2012).
[360] Barış Özdal ve Mehmet Genç, **Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Türkiye-AB İlişkilerine Etkileri,** Aktüel Yayınları, Ankara, 2005, s. 79
[361] İrfan Kaya Ülger, **Avrupa Birliği'nde Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası'nın Oluşumu,** Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 2002, s. 46.

siyasi ve güvenlik alanlarında entegrasyon için çaba sarf etmiştir. Ekonomik entegrasyon alanında sağlanacak faydanın diğer alanlara (siyasi ve askerî) yayılacağı *(spill-over effect)* düşünülmüştür. Nitekim Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile oluşan yeni jeopolitik durum içerisinde, ekonomik entegrasyonunu yeterince tamamladığını düşünen Avrupalılar *"Avrupa Birliği"*ni kurarak siyasi entegrasyon için başarılı bir adım atmışlar ve 1990'lı yılların sonunda ise Ortak Dış ve Güvenlik Politikasını oluşturarak güvenlik konusunda entegrasyonu başlatmışlardır. 1950'li yıllar Avrupa'da ulus-devletler arasında teknik ve ekonomik alanda tedricen gelişen bir entegrasyona yol açmış, askerî ve siyasi alanda ise ABD'nin desteğinde bir işbirliği sürecinin başladığı görülmüştür. Kısacası "Avrupa Birleşik Devletleri"ni inşa etmekten uzak olan Batı Avrupalı devletler kendilerine has *(sui generis)* bir Avrupalılık kimliğini inşa etmeye başlamışlardır.

2.3. Fransa'nın Avrupalılık Kimliğini İnşa Girişimi ve Batı İttifakı İçindeki Gerilim

ASİT ve AST girişimlerinin başarısız olmasının ardından Batı Avrupalı Devletler yola ekonomik entegrasyonla devam etme kararı almışlardır. 1957 yılında imzalanan Roma Antlaşmaları ile AET ve AAET kurulmuştur.[362] Bu antlaşmalarda siyasi işbirliği, dış politika, savunma ve güvenlik konularına yer verilmemiştir. Bununla birlikte 1959 yılından itibaren Fransa'nın girişimleriyle üye devlet dışişleri bakanları uluslararası sorunları görüşmek üzere üç ayda bir toplanmaya başlamışlardır. Bu toplantılar *"Topluluk"* faaliyet alanından bağımsız gelişmiştir. Bu girişimin mimarı de Gaulle olmuştur. Ülkesinde tekrar iktidara gelen Fransa Cumhurbaşkanı General Charles de Gaulle Avrupa'nın NATO ve ABD'den bağımsız politikalar takip etmesini istemekteydi. Bunun yanında de Gaulle yeni oluşturulan Avrupa Topluluklarının kurumsal yapısını hükümetler-arasıcılık yönünde değiştirmek istiyor ve Fransa'nın dış politika konusunda tek başına hareket serbestisini sınırlayacak bir uluslar-üstü örgüt fikrine karşı çıkıyordu. Kısacası Fransa Avrupa'da gevşek yapıda hükümetler-arası düzenin egemen olduğu *"Avrupa Devletler Birliği"*ni (ADB) kurmak istiyordu.[363] Bu

---

[362] İsmail Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağıtları Cilt II (1945-1990)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 557.

[363] Armağan Emre Çakır, **Avrupa Bütünleşmesinin Siyasal Kuramları,** Beta Yayınları, İstanbul, 2001, s. 19.

durum Fransa'nın egemenlik haklarından vazgeçmek istemediğinin en önemli göstergesiydi.

Fransa'nın Kopenhag Büyükelçisi Christian Fouchet 1960'lı yıllarda de Gaulle'ün öngördüğü ADB'nin kurulması yönünde çalışmalar yapmıştır. ADB, uluslüstü bir yapı öngören ASiT ve AST girişimlerine karşı bir anti-tez olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim kurulması planlanan ADB oy birliği ile çalışacak ve kendi ulusal meclislerine karşı sorumlu hükümet başkanları ya da dışişleri bakanları tarafından yönetilecekti. Bu durum Avrupa Topluluklarının öngördüğü Konsey ve Komisyonun işlevsiz hale getirilmesi anlamına geliyordu. Fransa'nın bu girişimi; dış politika, savunma ve güvenlik konularını da kapsayacak şekilde Batı Avrupa'da bir birlik oluşturulması fikri aynı zamanda ABD'nin ve NATO'nun da saf dışı bırakılması olarak görülüyordu.[364] Büyükelçi Fouchet'in hazırladığı plan 18-19 Temmuz 1961 tarihinde Bonn'da yapılan devlet ve hükümet başkanları toplantısında görüşülmüştür. Plan genel olarak dış politika, güvenlik ve savunma konularını da kapsayan ve altı Batı Avrupa ülkesi arasında hükümetler arası düzeyde bir birlik öngörmekteydi. Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından; önerilen kurumsal yapı ve karar alma mekanizmasının oybirliği esasına dayanmasının mevcut uluslar-üstü bir yapıda sorun yaratacağı belirtilmiş, Avrupa Parlamentosu'nun yetkileri sınırlı bulunmuş ve bütçe ile yasama konularında Avrupa Parlamentosu'nun Konsey'i denetleme yetkisinin bulunmayışı eleştirilmiştir. Ayrıca, oluşturulacak Komisyon'un üye devletlerin dışişleri bakanlarının memurlarından oluşmasından dolayı bağımsız olmayacağı ileri sürülmüş ve Fouchet Planı kabul edilmemiştir.[365] Daha Fouchet Planı üzerinde müzakereler devam ederken bir uzlaşma olasılığının zayıf olduğunu gören Fransa 18 Ocak 1962 tarihinde yeni bir plan daha sunmuştur. Bu nedenle Fransa tarafından sunulan planlar I. Fouchet Planı ve II. Fouchet Planı olarak bilinmektedir.

II. Fouchet Planında ise; dış politika ve savunma konularında Avrupa Parlamentosu'nun da yetkili kılınması ve Komisyon üyelerinin üye devletlerin dışişleri bakanlarının memurlarından değil, doğrudan üye devletlerin temsilcilerinden oluşması öngörülmektedir. Birinci planda eleştirilen konular daha sonra sunulan ikinci planda

---

[364] Fehmi Ağca, **AB'nin Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye'nin Konumu**, İstanbul, Papatya Yayıncılık, 2010, s. 34.

[365] Draft Treaty- Fouchet Plan I (2 November 1961), http://www.cvce.eu/en/obj/draft_treaty_fouchet_plan_i_2_november_1961-en-485fa02e-f21e-4e4d-9665-92f0820a0c22.html, (Erişim 12.08.2014).

düzeltilmeye çalışılsa da Almanya haricinde diğer Batı Avrupa ülkeleri Fransa'nın önerisine sıcak bakmamışlarıdır.[366] Bunun temel nedeni Soğuk Savaş'ın bütün şiddetiyle sürdüğü bir dönemde (1962 yılında Küba Krizi yaşanmaktaydı) ABD ve NATO'yu dışarıda bırakarak Avrupa savunma ve güvenlik mimarisi kurmanın Fransa dışında diğer Batı Avrupalılara mantıklı gelmemesiydi. Benelüks devletleri ABD'nin kontrolü olmadan Fransız-Alman etkisinde gelişecek bir Avrupa yapılanmasının Avrupa'da Fransız-Alman hegemonyasına dönüşeceğini düşünmüşler ve İngiltere'yi de Topluluğa katmanın yollarını aramışlardır. ABD'nin ve NATO'nun SSCB nükleer tehdidi ve yayılmasına karşı Avrupa'ya sunduğu nükleer korumanın önemi ise ortadadır. Fakat Fransa o günlerde nükleer bir güç konumuna erişmek üzereydi ve Paris yönetimi SSCB ile de ilişkiler geliştirerek iki kutuplu yapıya son vermek istiyordu. General de Gaulle'ün ABD ve İngiltere'ye karşı II. Dünya Savaş'ından kalma şahsi nefreti Fransa'nın bu politikayı takip etmesini daha da kolaylaştırıyordu. De Gaulle Fransa'nın nükleer güç olması ile birlikte Atlantik İttifakının Batı Avrupa ayağını güçlendirerek örgütü yani NATO'yu ABD etkisinden kurtarmak istemiştir. Bu durumun Varşova Paktı içinde de benzer etkiler yaratarak Doğu Bloğu içerisindeki çoğulculuğu arttıracağını düşünmüştür. Yaşanacak bu gelişmeler sonucunda iki kutuplu yapının zayıflayacağı ve Fransa'nın ve Avrupa'nın da yeni oluşacak uluslararası sistemde yerini alacağı, Paris yönetiminin uzun vadeli beklentisi olmuştur.[367] Fakat Fouchet Planlarının kabul görmemesi ile birlikte de Gaulle'ün ADB projesi başarısız olmuştur.

Fransa'nın bu girişiminin başarısız olmasının ardından Paris yönetimi Almanya ile birlikte iki taraflı olarak dış politika, savunma ve güvenlik konularında işbirliğini öngören Elysee Antlaşmasını 23 Ocak 1963'te imzalamıştır.[368] Fakat bu antlaşma Alman Meclisi tarafından onaylanmamıştır. Çünkü Almanlar ABD'nin ve NATO'nun kendileri için öneminin farkında idiler. Batı Almanya'da en geniş NATO ve ABD askerî üsleri konuşlanmaktadır ve böylece olası Sovyet yayılmasının ilk hedefi olacak olan Batı Almanya ABD'nin nükleer güvenlik şemsiyesi altında bulunmaktadır. Sovyetler ile yakın ilişkiler geliştirmeye başlayan Fransa'ya Almanlar çok da güvenmemektedirler.

---

[366] Draft Treaty- Fouchet Plan II, (18 January 1962), http://www.cvce.eu/en/obj/draft_treaty_fouchet_plan_ii_18_january_1962-en-c9930f55-7d69-4edc-8961-4f12cf7d7a5b.html, (Erişim 12.08.2014).

[367] Bertil Emrah Oder, **Avrupa Birliği'nde Anayasa ve Anayasacılık**, Anahtar Kitaplar, İstanbul 2004, s. 380.

[368] Burak Özdemir, **Avrupa'nın Güvenlik ve Savunma Yapısı ve Türkiye,** İKV Yayını, İstanbul, 2002, s. 4.

Fransa'nın bu girişimlerinin başarısız olması 1960'lı yıllarda Paris merkezli birçok diplomatik krizin yaşanmasına da neden olmuştur. Fransa NATO'nun askerî kanadından ayrılmış ve Avrupa Toplulukları içerisine İngiltere'nin girmesini engellemiştir. İngiltere ancak de Gaulle öldükten sonra 1972 yılında müzakerelere başlamış ve 1973 yılında Topluluğa girebilmiştir. Yine Fransa Topluluk içerisinde 1965 yılında *"boş sandalye krizi"* olarak bilinen ve karar almayı engelleyerek sistemi çökertebilecek güçte olduğunu gösteren bir krize de neden olmuştur.[369]

1960'lı yıllar Soğuk Savaş döneminin en zor yılları idi. İki kutup arasında "Küba Krizi" gibi ciddi krizler yaşanmakta, Vietnam Savaşı sürmekte ve SSCB elde ettiği kıtalar arası balistik füzeler sayesinde Amerika kıtasını nükleer silahlar ile vurabilecek güçtedir. Bu durum 1960'lı yılların sonuna kadar sürmüştür. Daha sonra hem Avrupa'da hem de Dünya'da genel bir yumuşama dönemine girildiğini görmekteyiz. Almanya'da Willy Brandt'ın başbakanlığa gelmesi ile başlattığı doğuya doğru barış politikası yani *"ostpolitik"* ile başta Doğu Almanya olmak üzere diğer Doğu Bloğu ülkeleri ile Almanların iyi ilişkiler geliştirmeye başlaması, ABD ve SSCB arasında 1969 yılında başlayan *"silahsızlanma konferansları"* ve doğu ile batı arasında bütün Avrupa'yı kapsayacak *"Avrupa Güvenlik Mimarisi"* oluşturulması yönünde başlatılan diyalog ve müzakereler 1960'lı yılların sonunda ortaya çıkmıştır.[370] Bu gelişmeler Soğuk Savaş içerisinde yeni bir döneme, *"detant-yumuşama"* dönemine geçildiğinin göstergesi olmuştur. Bütün bu gelişmeler Avrupa siyasetini ve dolayısıyla Avrupa entegrasyonunu yakından etkilemiştir. De Gaulle'ün Fransa'nın liderliğinde, ABD ve İngiltere'nin dışarıda tutulduğu ve ulus-devletler arası işbirliği esasına dayanan Avrupa fikri 1960'lı yıllara egemen olmuştur. Bu dönemde Avrupa düşüncesi ve Avrupalılık kimliği de bu kapsamda gelişmiştir. Almanya'nın *"ostpolitik"* yani doğu politikası ve elde ettiği ekonomik kazanımlar ise Almanya'nın Avrupa içerisindeki ağırlığını arttırmıştır. Bu durum Avrupa'nın ağırlık merkezinin tekrar Orta Avrupa'ya kaymaya başladığını da göstermektedir. Almanya Avrupa ve Avrupalılık kimliği içerisinde tekrar ağırlık kazanmaya ve Avrupa'yı Orta ve Doğu Avrupa'ya taşımaya başlamıştır.

---

[369] Tangör, **a.g.e.**, s. 101.
[370] Cameron, **a.g.e.**, s. 16.

2.4. Avrupa Siyasi Kimliğinin Oluşmaya Başlaması: Avrupa Siyasi İşbirliği Girişimi

Avrupa Topluluğu'na üye devletler 1969 yılına gelindiğinde ekonomik entegrasyon yolunda önemli adımlar atmışlar ve aralarındaki *"Gümrük Birliğini"* gerçekleştirmişlerdir. Ekonomik entegrasyonda elde edilen başarılar onları siyasi alanda daha çok işbirliği yapmak için cesaretlendirmiştir. Pleven Planı ve Fouchet Planları ile geçmişte yaşadıkları başarısız girişimlerden elde ettikleri dersler ve tecrübelerle yollarına devam etmişlerdir. Gerek Pleven Planı ve gerekse Fouchet Planları üye devletler arasında dış politika, güvenlik ve savunma alanlarında işbirliğini öngörürken, bu sefer başlatılan girişim ile işbirliği yalnız dış politika alanı ile sınırlı tutulmuştur. Kısacası güvenliğin askerî ve savunma boyutu işbirliği kapsamı dışında bırakılmıştır. 1969 yılında başlayan ve *"Avrupa Siyasi İşbirliği"* (ASİ) olarak gelişen sürecin en önemli özelliği bu olmuştur.[371]

1-2 Aralık 1969 tarihlerinde Lahey'de yapılan devlet ve hükümet başkanları zirvesinde; Topluluğun artık ortak pazarın son aşamasına geldiği ve entegrasyon sürecinin siyasi işbirliği ile daha da ileri taşınması gerektiği vurgulanmıştır. Avrupa'nın uluslararası sistemde hak ettiği yerde olması ve uluslararası sistem içerisinde etkin bir aktör olabilmesi için üye ülkeler arasında daha yakın işbirliğinin gerekli olduğu belirtilmiştir. Topluluğun küçük ülkeleri oluşturulacak siyasi işbirliğinin Topluluk entegrasyon süreci içerisinde düşünülmesi gerektiğini savunurken, Fransa ve İngiltere gibi büyük ülkeler buna karşı çıkıyorlardı. Onlar daha çok hükümetler arasında daha yakın iş birliğini savunuyorlardı. Nitekim daha önce de vurguladığımız gibi bu konuda yapılan iş birliği savunma ve güvenlik konularını kapsamadığı gibi büyük devletlerin eski sömürgeleri ile olan ilişkilerini de kapsamıyordu. (İngiltere'nin *Commonwealth* ve Fransa'nın Fransızca Konuşan Milletler politikaları) Kısacası bu konuda yapılması öngörülen işbirliğinin kapsamı çok sınırlı tutulmuştu. Lahey Zirvesinde devlet ve hükümet başkanları bu konuda çalışma yapmak üzere Belçika Dışişleri Bakanı Viscomte Etienne Davignon'un başkanlığındaki dışişleri bakanlarından oluşan bir komisyonu görevlendirmişlerdir. Dışişleri bakanlarından oluşan komisyonun yaptığı çalışma sonucu 27 Ekim 1970 tarihinde Avrupa Toplulukları üyesi devletlerarasında

[371] Michael E. Smith, "The "Europanization" of European Political Cooperation: Trust, Transgovermental Relations, and the Power of Informal Norms", http://www.cionet.org/wps/smm01, (Erişim 12.08.2014).

işbirliğinin artırılmasını öneren Lüksemburg Raporu kabul edilmiştir. Davignon Raporu olarak da bilinen bu rapora göre ortak dış politika oluşturmanın yolunun ilk önce üye ülkeler arasında siyasi işbirliği oluşturmaktan geçtiği vurgulanmaktadır. Raporda; ilk önce üyeler arasında siyasi işbirliği oluşturulması ve geliştirilmesi daha sonra topluluk için başta dış politika olmak üzere diğer alanlarda ortak politikalar gerçekleştirilmesi savunulmuştur. Bu düşünce ile kabul edilen rapor doğrultusunda ASİ süreci başlatılmıştır.[372] ASİ süreci Avrupa'nın ortak bir kimliğe kavuşmasında önemli bir yere sahiptir. Topluluk üyeleri arasındaki yakınlaşmanın ekonomik ve teknik alandan siyasi alana doğru kaymaya başlaması yeni bir Avrupa'nın da doğuşuna işaret etmektedir. Siyasi işbirliğini öngören kurumsal ve politik kimlik Avrupa entegrasyonunun temel dayanak noktası olarak belirmiştir.

Pleven Planı ve Fouchet Planlarıyla karşılaştırıldığında, daha mütevazı bir işbirliği mekanizması öngören ASİ, dış politika konusunda koordineli ve ortak hareket etme vaadi, karar alma sürecinde hükümetler arası oybirliğinin sağlanması, politikaların uygulanmasında dışişleri bakanları arasında sürat ve esnekliğe izin veren doğrudan bağlantıların kurulmasını öngörüyordu. Bir danışma mekanizması öngören ASİ, üye devletlerarasında görüş alış verişi için bir forum işlevi görüyordu. ASİ aynı zamanda, AT ülkelerinin üçüncü ülkelerdeki ve uluslararası kuruluşlardaki temsilcileri arasında işbirliğini de içermekteydi. ASİ'nin önemli raporları birer antlaşma statüsünde değildi. Üyeler resmi olmayan bir işbirliği içindeydiler. ASİ, AT'nin oluşturduğu yapının bir parçası değil, fakat onun üyelerinin yakın işbirliği yaptıkları bir platformdu. Üye devletler açıkça resmi taahhütler altına girmeden aralarındaki danışma ve işbirliği sürecini istedikleri gibi yavaşlatıp hızlandırabiliyorlardı. ASİ ile getirilen bu esnek işbirliği mekanizmasıyla Batı Avrupa'da dış politika alanında işbirliğinin nasıl yapılması gerektiği konusundaki görüş ayrılıkları da ortadan kalkıyordu. ASİ kurumsal bir yapılanma öngörmemekte idi. Üye devlet dışişleri bakanları yılda dört kez veya gerektiği ve ihtiyaç duyulduğu zaman toplanıp aralarında görüş alış verişinde bulunuyorlar ve ülkelerinin dış politikalarını uyumlaştırıyorlardı. Bu konuda altı aylık dönemler halinde ülkeler toplantılara ev sahipliği yapıyordu. Dışişleri Bakanlarının siyasi direktörlerinden oluşan bir "Siyasi Komite" de dönem başkanlığını yürüten ülkede çalışmalarını sürdürüyor ve dışişleri bakanları adına söz sahibi oluyordu. Siyasi

[372] Stephan Keukeleire and Jennifer Macnaughtan, **The Foreign Policy of the European Union,** Palgrave Macmillan, New York, 2008, s. 47.

Komite coğrafî ya da fonksiyonel işlevlere sahip çalışma grupları oluşturarak politikaların eş güdümünde daha esnek ve hızlı olmaya gayret gösteriyordu. Ülkelerin dışişleri bakanlıkları arasında sürekli bir iletişim ağı oluşturularak bu esneklik ve hız daha da arttırılmaya çalışılmıştır.[373]

Kurucu Antlaşmalara dâhil edilmeyen, Topluluk dışında gerçekleştirilmesi öngörülen ASİ, Topluluk karar mekanizmalarının da dışında tutulmuştur. Komisyon ve Topluluğun diğer organları ASİ sürecine dâhil edilmemiş, ASİ süreci AT Adalet Divanı'nın yargı yetkisi dışında tutularak, tamamen hükümetler arası bir yapı oluşturulmuştur. ASİ'nin tüm koordinasyonunu üye devletlerin dışişleri bakanlıkları yapıyordu.[374] Mütevazı bir süreç olarak başlayan ASİ süreci AT üyesi devletlerin ulusal egemenliklerinden kolay kolay vazgeçemeyeceğini göstermekteydi. Fakat entegrasyon yönünde atılmış cılız ve bir o kadar da anlamlı bir adımdı. Avrupa kendi dışındaki dünyaya karşı ortak bir dış politika üretme konusunda kararlılık göstererek kendi kollektif kimliğini ortaya koymaya başlamıştı. ASİ'nin Avrupalılık kimliği açısından önemi buradan kaynaklanmaktadır.

23 Temmuz 1973 tarihinde AT üyesi devletlerin dışişleri bakanları Kopenhag'da dış politika alanında ASİ'nin güçlendirilmesi üzerine bir rapor daha yayınladılar. Kopenhag Raporu olarak adlandırılan raporda, üye devletlerin bütün önemli dış politika sorunları üzerine birbirleriyle danışmalarda bulunmadan tavır belirlememesi ilkesi kabul edilmiştir. Aynı zamanda Avrupa bütünleşme sürecinin gelişmesinde AT'nin organları ile ASİ arasındaki işbirliğinin kuralları konulmuştur. Yine bu rapor ile Komisyon, ASİ toplantılarına katılmaya başlamış, bu durum ASİ'nin işleyişini güçlendirmiştir. Ayrıca, ASİ çalışmalarının Topluluk Konseyi Dönem Başkanı tarafından yürütüleceği, bir sekreterliğin de kendisine yardımcı olacağı ve Topluluğun diğer organlarının da ASİ çerçevesinde oluşturulan politikalar konusunda bilgilendirileceği belirtilmiştir. Üye ülkelerin gerek birbirlerinde, gerekse üçüncü ülkelerde bulundurdukları diplomatik temsilciliklerine de ASİ çerçevesinde sorumluluklar yüklenmiştir. Bu kapsamda Topluluk üyesi devletler dışındaki devletlerde, Birleşmiş Milletler'de ve diğer uluslararası örgütlerde görev yapan üye ülke

[373] Davignon Report (Luxembourg, 27 October 1970), Report by the Foreign Ministers of the Member States on the problems of political unification, http://www.cvce.eu/content/publication/1999/4/22/4176efc3-c734-41e5-bb90-d34c4d17bbb5/ publishable _en.pdf, (Erişim 12.10.2014).
[374] Ünal Tekinalp ve Gülören Tekinalp, **Avrupa Birliği Hukuku,** Beta Yayınları, İstanbul, 2000, s. 11.

büyükelçilerinin sürekli koordinasyon ve işbirliği içinde uyumlu bir şekilde hareket etmeleri kararlaştırılmıştır. Kopenhag Raporunun önemi AT organları ile yeni oluşturulan ASİ arasındaki ilişkinin şeklinin belirlenmesi konusunda olmuştur.[375] Hem AT hem de ASİ Avrupa'ya kurumsal ve politik bir kimlik kazandırmada önemli bir pozisyon yakalamıştır.

Lüksemburg Zirvesi'yle başlatılan ve Kopenhag Zirvesi'yle kurumsal yapısı büyük ölçüde oluşturulan ASİ'nin gelişiminde diğer bir önemli adım ise Paris Zirvesi'dir. 9-10 Aralık 1974 tarihinde gerçekleştirilen Paris Zirvesi'nde, Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi, *"Avrupa Konseyi"* adıyla kurumsal bir yapıya kavuşturulmuştur.[376] Avrupa Konseyi'nin kurumsal bir yapıya kavuşturulması ile hem Topluluk işleri hem de ASİ faaliyetlerinin bütün kontrol ve koordinasyonu Avrupa Konseyi tarafından yapılmaya başlanmış ve AT ile ASİ arasındaki eş güdüm sağlanabilmiştir. ASİ'nin geliştirilmesi ve Avrupa Konseyi'nin kurumsal bir yapıya kavuşturulması ile birlikte Avrupa'nın uluslararası sistemdeki görünürlülüğü daha belirgin hale gelmiş, politik ve kurumsal Avrupalılık kimliğinin inşasında önemli bir adım atılmıştır. Nitekim 1975 Helsinki Nihai Senedi'nin Avrupa adına Avrupa Konseyi tarafından imzalanması ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferanslarında Topluluk üyesi Avrupalı devletlerin ortak tavır ve hareketleri ASİ'nin başarısını ortaya koyması bakımından büyük önem taşımaktadır.[377]

Daha önce de vurguladığımız gibi bu siyasi iş birliği dış politika alanında sınırlı bir işbirliğini öngörse de daha sonra yapılacak olan daha iddialı girişimler için bir tecrübe olma özelliği taşımaktadır. Nitekim ASİ ve bu çerçevede kurulan Siyasi Komite Maastricht Antlaşması ile oluşturulan ve daha sonra geliştirilen "Ortak Dış ve Güvenlik Politikası"nın temeli olacaktır.

1970'li yıllar daha önce de belirttiğimiz gibi Soğuk Savaş dönemi içerisinde bir "*detant*-yumuşama" dönemidir. Fakat dönem içerisinde yaşanan "1973 Petrol Krizleri", "1974 Arap-İsrail Savaşları", "1979 SSCB'nin Afganistan'ı İşgâli", "1979 Camp David Antlaşması" ve "1979 İran İslâm Devrimi" gibi gelişmeler uluslararası sistemi derinden

---

[375] Communique of the Meeting of Heads of State or Government of the Member States at the Hague on 1 and 2 December 1969, http://aei.pitt.edu/1451/1/hague_1969.pdf, (Erişim 26.08.2014).
[376] Dedeoğlu, **Dünden Bugüne Avrupa Birliği,** s. 55.
[377] **Avrupa Topluluğu ve Türkiye,** TC. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları, Ankara, 1993, s. 49.

etkilemiştir.[378] Avrupalı liderler bu gelişmeler karşısında aralarındaki siyasi işbirliğine rağmen etkili ve ortak politikalar üretemediklerini görmüşlerdir. Bu durum onları dış politika konusunda daha ileri ve güçlü adımlar atmaları konusunda cesaretlendirmiştir. 1973 yılında petrol fiyatlarının aşırı derecede artmasının yarattığı ekonomik kriz, dış politikanın ekonomi-politikten ayrı düşünülemeyeceğini göstermiştir. Batı Avrupalılar ekonomik entegrasyonda sağladıkları başarıyı siyasi entegrasyonla eş güdümlü olarak güçlendirmek zorunda olduklarını anlamışlardır. Bu durum Batı Avrupalıları entegrasyonun siyasi boyutunda yeni bir sürece taşımış ve bu durum politik Avrupalılık kimliğinin gelişmesini hızlandırmıştır.

2.5. Avrupa Siyasi İşbirliğinin Kurumsallaşması ve Kurumsal Avrupalılık Kimliğinin Belirmesi

Avrupa Tek Senedi (ATS), AT'nin kurucu antlaşmalarında (Paris ve Roma Antlaşmaları) değişiklikler yapan bir antlaşmadır. 1986 yılının başlarında imzalanmasına rağmen uzun süre İrlanda Parlamentosu'nda onay için bekletildikten sonra 1 Temmuz 1987'de yürürlüğe girmiş bir Topluluk hukuk belgesidir.[379] ATS, AT üyesi devletler arasında dış politika alanında işbirliğini öngören ve 1970'li yıllarda geliştirilen ASİ mekanizmasını Avrupa müktesebatına dâhil etmiştir. ASİ bir önceki bölümde detaylı bir şekilde açıkladığımız üzere AT dışında geliştirilmiş bir işbirliği mekanizması olma özelliği taşımaktadır. ATS yapmış olduğu düzenleme ile üye ülkeler arasında dış politika alanında fiili işbirliğine dayanan bu mekanizmayı kurumsal hâle getirmiştir. Böylelikle hukuksal bir zeminden yoksun olan ASİ mekanizması anlaşmalara dâhil edilerek güçlendirilmiştir ve ASİ kendisine yasal bir zemin bulmuştur.[380]

ASİ'nin Topluluk müktesebatına dâhil edilmesi ile birlikte AT siyasi açıdan bir açılım sağlamıştır. Bu zamana kadar çeşitli girişimler yapılmışsa da entegrasyonun siyasi boyutu zayıf kalmıştır. ATS'nin ASİ'yi ele alması AT'nin derinlik kazanarak güçlenmesine imkân vermiştir. ATS ile birlikte Avrupa entegrasyonunun iki sütunlu bir

---

[378] Michael E. Smith, "The "Europanization" of European Political Cooperation: Trust, Transgovermental Relations, and the Power of Informal Norms", http://www.cionet.org/wps/smm01, (Erişim 12.08.2014).
[379] Can Buharalı, **Avrupa Güvenliğinde AB ve Türkiye,** Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği Yayınları, İstanbul, 2002, s. 18.
[380] Enver Bozkurt, Mehmet Özcan ve Arif Köktaş, **Avrupa Birliği Hukuku,** Asil Yayım, Ankara, 2008, s. 298.

yapıya kavuştuğu da görülmektedir. Nitekim yapılan düzenleme ile birlikte AT (ulus-üstü yapılanma) ile ASİ (hükümetler-arası nitelikte) birbirine yine de karıştırılmamıştır. ATS'nin ASİ'yi düzenleyen maddelerine bakıldığında ASİ'nin yine hükümetler arası bir özellik taşıdığı görülmektedir. ATS'de ASİ'den bahsedilirken yüksek akit tarafların dış politika konusunda işbirliği yapacakları vurgulanmaktadır.[381] ATS ile sağlanan bu gelişme AT'ye politik ve kurumsal bir kimlik kazandırmada önemli bir adım teşkil etmektedir. ATS aynı zamanda AT'yi Avrupa Birliği'ne hazırlayan bir antlaşma niteliğindedir. Ekonomik ve teknik alanlarda yaşanan entegrasyon sürecine rağmen üye devletlerin siyasi ve askerî alanlarda işbirliğinin ötesinde bir entegrasyona gitmemesi dikkate alınması gereken bir konudur. Bu durum bize Avrupalı devletlerin ulus devlet, egemenlik ve ulusal kimlik konularındaki hassasiyetlerini göstermektedir. Bu nedenle XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren inşa edilen Avrupa'nın (Avrupalılık kimliğinin) ulus-devlet ve ulusal kimlik gerçeğinden ayrı düşünülemeyeceğini görmekteyiz. Buna paralel olarak yeni kolektif Avrupa kimliğinin ulusal hassasiyetlere dokunmadan, onların üzerinde ve onların mahremiyetine girmeden inşa edilebildiğini görmekteyiz. Bu noktada kolektif Avrupalılık kimliğinin katı kültürel unsurlara dayalı kültürel bir kimlik değil, esnek kültürel unsurlara dayalı kurumsal ve politik bir kimlik olduğunu ifade edebiliriz. Bu kurumsal yapı içerisinde özellikle Avrupa Parlamentosu'nun 1979 yılından itibaren Avrupa halklarının doğrudan seçimi ile oluşması ve yine 1979 yılında Avrupa Para Sistemi'nin tesis edilmesi Avrupa'ya ortak bir Avrupalılık kimliği kazandırması açısından önemli gelişmeler olarak değerlendirilebilir. Entegrasyon süreci ile elde edilen ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi kazançlar sıradan Avrupalılara yansıdıkça teknokratlar düzeyinde başlayan entegrasyon sürecine destek artmış ve Avrupalılar bu süreci desteklemişlerdir. Avrupalılar ile Avrupa entegrasyon süreci arasındaki "araççı sadakat"[382] Avrupalıların entegrasyona olan bağlılıklarını arttırmış ve ortak Avrupalılık kimliğinin oluşmasına yol açmıştır.

[381] Single European Act, http://europa.eu.int/abc/obj/treaties/en/entr14a.ht, (Erişim 09.09.2014).
[382] Erdenir, **a.g.e.**, s. 4.

BEŞİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE AVRUPALILIK KİMLİĞİ

1. Soğuk Savaşın Sona Ermesi ve Avrupalılık Kimliğinin Yeniden Şekillenmesi

Bu bölümde Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte Avrupalılık kimliğinin yeniden nasıl şekillendiğini ve inşa edildiğini analiz edeceğiz. 1989 yılı hem Avrupa hem de küresel sistem için önemli bir dönüm noktasıydı. Bu tarihte bir yandan Avrupa'daki komünist iktidarların yıkılması ile 1917 Ekim Devrimi ile başlayan süreç sonlanmış, diğer taraftan ise Varşova Paktı'nın dağılması ile 1945 sonrası uluslararası sistemde oluşan iki kutuplu yapı sona ermiştir. Bu yapısal değişim Avrupa entegrasyon sürecini ve Avrupalılık kimliğini de doğrudan etkilemiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, komünizmin *"ötekisi"* olarak görüldüğü ve Doğu Bloğu'nun *"ötekileştirildiği"* bir kimlik tanımının sona erdiğini görmekteyiz. Buna paralel olarak Soğuk Savaş sonrası dönemde oluşan yeni jeopolitik durum karşısında Avrupalı ulus devletler arasındaki ekonomik entegrasyona dayanan kimlik tanımı da değişikliğe uğramıştır. II. Dünya Savaşı sonrası Birleşik Devletler'in desteğinde ve yönlendirmesinde gelişen ekonomik ve teknik entegrasyon süreci hem Washington Yönetimi'nin etkisinden kurtulmuş hem de siyasi ve askerî alanlara doğru yayılmaya başlamıştır. Bunun bir sonucu olarak Avrupa entegrasyon süreci 1992 yılından itibaren *"Avrupa Birliği"* adı altında yoluna devam etmiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi Birleşik Devletler-Avrupa ilişkilerini de etkilemiş, bu ilişki yeniden tanımlanmıştır. Ortak düşman olarak görülen komünizm ve SSCB ortadan kalktığı için NATO ittifak yapısı sorgulanmış ve stratejik ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesi gündeme gelmiştir.[383] Batı Avrupalı ulus devletleri bir arada tutan ve onlara Avrupalılık kimliği kazandıran komünizm, Doğu Bloğu ve SSCB tehdidi kısacası *"ötekisi"* ortadan kalktığı için Avrupalılık kimliği de yeniden tanımlanmıştır. Bu bölümde öncelikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinin Avrupalılık kimliği üzerindeki etkilerini göreceğiz ve daha sonra bu şartlar altında Avrupa entegrasyon sürecinin yaşadığı evrimin Avrupalılık kimliğini nasıl şekillendirdiğini analiz edeceğiz.

---

[383] Hasret Çomak, **Avrupa'da Yeni Güvenlik Anlayışları ve Türkiye,** TASAM Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 15-16.

1989 yılından itibaren Orta ve Doğu Avrupa'da komünist iktidarlar son bulurken, II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın Doğu ve Batı olarak ikiye bölünmüş olan jeopolitik yapısı da değişime uğramıştır. Soğuk Savaş döneminde Avrupa sadece Batı Avrupa'dan ibaretti ve Adenauer'un 1946 yılında söylediği üzere *"Asya Elbe nehrinin doğusundan itibaren başlamaktaydı."*[384] Soğuk Savaş döneminin kendine has yapısı içerisinde Avrupa'nın doğu sınırları daha belirgindi ve Baltık'tan Adriyatik'e uzanan hattın doğusu Avrupa olarak görülmüyordu. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte Avrupa daha doğuya kaymış ve Rusya Federasyonu sınırlarına kadar uzanmıştır. Kısacası Avrupa eski sınırlarına kavuşmuş ve daha da genişlemiştir.

Orta ve Doğu Avrupa'nın Avrupalılaşması Avrupa Birliği tarafından gerçekleştirilmiştir. Avrupa Birliği demokrasi, insan hakları, özgürlükler, hukukun üstünlüğü, azınlıkların korunması ve liberal ekonomik sistem gibi değerleri eski Doğu Bloğu ülkelerine taşımış ve onların Avrupalılaşmasını sağlamıştır.[385] Dolayısıyla biz Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupalılık kimliği, Avrupa Birliği üyeliği ve Avrupa Birliği kimliği gibi kavramları eş anlamlı olarak görüyor ve değerlendiriyoruz.

Soğuk Savaş döneminin en önemli sorunu Almanya'nın bölünmüşlüğü ve simgesi ise 13 Ağustos 1961'de inşa edilen Berlin Duvarı idi.[386] Alman ulusal birliğinin sağlanması sorunu tarihsel süreç içerisinde Avrupa için her zaman önemli bir sorun teşkil etmiştir. Berlin Duvarı'nın yıkılması ve iki Almanya'nın birleşmesi yine Avrupa için önemli bir konu olmuştur. Almanya'nın birleşmesi ve Orta Avrupa'da kısmen de olsa Alman birliğinin sağlanması (Avusturya Almanya'dan ayrı bir ülke olarak kalmıştır) Avrupa'nın ağırlık merkezinin tekrar Orta Avrupa'ya kaymasına yol açmıştır. Almanya'nın ekonomik, teknolojik ve nüfus gücü dikkate alındığında bu birleşmenin Avrupa için önemi daha iyi anlaşılabilir. Bu birleşme, Soğuk Savaş şartlarının ortadan kalkması ile birlikte iki savaş arası döneminin (1919-1939) *"mitteleuropa"* politikasının tekrar canlanmasını beraberinde getirebilirdi. Bu konuda birçok Avrupalının endişesi olsa da beklenen olmadı. 1990'daki birleşme, 1871 yılında Prusya'nın Danimarka, Avusturya ve Fransa'yı savaşta yenerek sağladığı birleşmeden çok farklı idi. Almanya II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa entegrasyon süreci içerisine Fransa ve diğerleri tarafından dâhil edilmişti ve kendisini bu entegrasyon süreci içerisinde daha güçlü bir

[384] Delanty, **a.g.e.**, s. 262.
[385] Özdemir, **a.g.e.**, ss. 265-274.
[386] Delanty, **a.g.e.**, s. 244.

şekilde ifade etmekteydi. Bu nedenle Almanların Soğuk Savaş sonrası Avrupa entegrasyon sürecine sıkı sıkıya bağlı oldukları ve ona öncülük ettiklerini görmekteyiz.

Burada temel problem Almanların Avrupa entegrasyon süreci içerisinde başta Fransa olmak üzere diğer ülkeleri rahatsız edecek şekilde ağırlık kazanmasıdır. Alman politikacılar da Avrupa içerisinde var olan bu Alman şüpheciliği karşısında daha hassas davranarak bu endişeyi gidermeye çalışmışlardır. Soğuk Savaş sonrası Almanya'nın birleşmesi ve ekonomik, teknolojik ve nüfus olarak Avrupa'da ön plana çıkması Almanya merkezli bir Avrupa'nın ve Avrupalılık kimliğinin gelişmesine yol açmıştır. Uluslararası sistemde kayda değer bir ağırlığı olan Almanya'nın Avrupa entegrasyon sürecine destek vermesi ve öncülük etmesi ise Avrupalılık kimliğinin inşasında önemli bir yere sahiptir.

Avrupa entegrasyon süreci altı Batı Avrupa devletinin (Fransa, Batı Almanya, İtalya ve Benelüks ülkeleri) işbirliği yapması ile başlamıştı. Daha sonra bu entegrasyon süreci diğer bazı Avrupalı devletleri bünyesine katarak yoluna devam etmişti. 1973 yılında İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın sürece dâhil olması Anglo-Sakson unsurunun kıta Avrupasına eklemlenmesini sağlamıştı. 1981'de Yunanistan'ın ve 1986'da Portekiz ve İspanya'nın sürece dâhil olması bu ülkelerin hem askerî diktatörlüklerden kurtulup demokratikleşmesi hem de Avrupa fonlarından faydalanarak ekonomik kalkınmalarını hızlandırmaları anlamına geliyordu.[387] Aynı zamanda bu genişleme entegrasyon sürecinin Akdeniz havzasına yayılmasını da sağlamıştı. Bu gelişmeler Soğuk Savaş döneminin hikâyesi idi ve Avrupa entegrasyon sürecinin Avrupalılaştırma ve dönüştürme kabiliyetini göstermesi açısından önemliydi. Hem Avrupa hem de Avrupalılık kimliği kıtada yaşam alanı buluyordu ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi entegrasyon sürecinin derinleşmesine ve genişlemesine zemin hazırlıyordu.

Soğuk Savaşın sona ermesi ile Avrupa dört önemli genişleme süreci yaşadı. Bu genişleme süreci kıtanın önemli bir bölümünü Avrupalılaştırdı. Bu ülkeler zaten coğrafî olarak Avrupalı idi. Yeni üyelerin Avrupa Birliği müktesebatına uyum sağlamaları ve *"Kopenhag Kriterlerini"* karşılamaları onları Avrupalılaştırmış ve Avrupalılık kimliği kazanmalarını sağlamıştı. Kopenhag kriterleri Avrupa Birliğine üye olacak müstakbel ülkelerin Birliğe üye olmadan önce demokrasi, insan hakları, azınlıkların korunması, özgürlükler, hukukun üstünlüğü ve serbest piyasa ekonomisi gibi liberal değerlere sahip

[387] Dinan, **a.g.e.,** ss. 231-233.

olmasını öngörüyordu.[388] Bu kriterleri karşılayan Avrupalı devletler ancak Birliğe üye olabilirdi. Bu değerler aynı zamanda Avrupalılık kimliğinin de en önemli değerleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

1995 yılında Avusturya, Finlandiya ve İsveç Birliğe üye oldular. Daha sonra uzun bir hazırlık döneminin ardından 2004 yılında 8 Merkezî ve Doğu Avrupa ülkesi (Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Estonya, Letonya ve Litvanya) ile 2 Akdeniz ülkesi (Malta ve Kıbrıs Rum Yönetimi) Birliğe üye olarak katıldılar. 2007 yılında Romanya ile Bulgaristan ve 2013 yılında ise Hırvatistan Birliğin 28. Üyesi oldu.[389] Bu genişleme süreçlerinin ardından Birlik Avrupalılık değerleri ile kıtanın önemli bir bölümünü dönüştürmüş oldu. Özellikle eski Doğu Bloğu ülkeleri ile eski SSCB ülkelerinin (Esonya, Letonya ve Litvanya) Birliğe dâhil edilmesi kıtanın Avrupalılaşması açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bu ülkeler hem komünizm etkisinde kalmış hem de tarihte Rus İmparatorluğu hâkimiyetinde olan ülkelerdi. Bununla birlikte Avrupa Birliği'nin tarihte Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetinde olan Balkanları Avrupalılaştırması da önemli bir gelişmedir. Türkiye ile birlikte Balkanların Avrupalılaşması, Avrupalılık kimliğinin inşasında uzun yıllar *"ötekisi"* olarak tanımlanan Türk-İslâm unsurunun içselleştirilmesi ve diğer İslâm ülkeleri ile diyalog kurulması anlamına gelmektedir. Avrupa'nın kendi içerisinde barındırdığı ve yaklaşık 15-20 milyon olduğu tahmin edilen Müslüman nüfus da dikkate alındığında Balkanların ve Türkiye'nin Avrupalılaşması ve Avrupalılık kimliğine dâhil edilmesi büyük önem arz etmektedir.[390] Bu süreç Avrupalılık kimliğinin ötekileştirme üzerinden değil, kendi ortak değerleri (demokrasi, insan hakları, özgürlükler, hukukun üstünlüğü, azınlıkların korunması ve serbest piyasa ekonomisi) üzerinden tanımlanması anlamına gelir ki uluslararası sistemde barışın ve istikrarın temin edilmesi açısından bu önemli bir konudur.

Günümüzde Avrupa Birliği'nin sınırları Doğu'da Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya, Ukrayna, Moldova ve Türkiye'ye kadar ulaşmıştır. Birliğe henüz üye olamamış küçük Batı Balkan ülkelerinin[391] kısa ve orta vadede Birliğe üye olması muhtemel görünmektedir. Beyaz Rusya, Ukrayna ve Moldova'nın içinde barındırdığı etnik Rus

---

[388] Dinan, **a.g.e.**, s. 9.
[389] McCormick, **a.g.e.**, s. 125.
[390] Rehn, **a.g.e.**, ss. 162-165.
[391] Arnavutluk, Sırbistan, Bosna-Hersek, Kosova, Karadağ ve Makedonya.

nüfus nedeni ile bu ülkelerdeki Moskova'nın etkisi hâlâ güçlüdür. Bu ülkelerin gelecekte Avrupa Birliği'ne dâhil olması yani Avrupalılık kimliğinin bir parçası olması Rusya Federasyonu'nun konumuna bağlı kalacaktır.

2000'li yıllarla birlikte Putin yönetimi ile siyasi istikrarı yakalayan Moskova'nın sahip olduğu stratejik enerji kaynakları ile tekrar küresel sistem içerisinde önemli bir aktör olduğu görülmektedir. Rusya Federasyonu BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi, Avrupa Birliği'nin temel enerji kaynağı sağlayıcısı ve nükleer güce sahip ülke olma özelliği ile Avrupa'nın doğu sınırlarını belirleyen Avrasyalı bir güç konumundadır. Bu nedenle biz günümüzde Avrupa Birliği'nin doğu sınırlarının bir kısmının Rusya'nın etki alanı tarafından belirlendiğini düşünüyoruz. Dolayısıyla Avrupalılık kimliğinin sınırlarını da bu bağlamda değerlendiriyoruz. Kolektif Avrupalılık kimliğinin inşası noktasında AB karşısında Rusya Federasyonu *"ötekisi"* olmasa da *"diğeri"* olarak görülebilir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde İslâm tekrar Avrupa'nın *"ötekisi"* olmuş görünmektedir. Komünizm ve SSCB tehdidinden kurtulan Avrupa bir yandan bu tehdidi bertaraf etmek için Birleşik Devletler'le oluşturduğu ittifakı sorgularken diğer taraftan da kıta içerisinde genişleme ve derinleşme süreci yaşayarak kendi kimliğini tekrar tanımlamak ve inşa etmek istemiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında Birleşik Devletler liderliğinde ve SSCB karşısında bir Batı kimliği inşa edilirken, Avrupa bu kimliğin bir parçası konumundaydı. Bu noktada bir Avrupalılık kimliğinden ziyade Doğu karşısında bir Batı kimliği söz konusu idi. Soğuk Savaş şartlarının ortadan kalkması ile Avrupa, Birleşik Devletler ile olan stratejik ittifakını da sorgulamış ve kendine Birleşik Devletler'den bağımsız bir Avrupalılık kimliği tanımı yapmıştır. Bunun ilk göstergesi ise ekonomik entegrasyon sürecini "Avrupa Birliği" adı altında siyasi alana taşıması olmuştur. İleride ele alacağımız üzere bu siyasi birliğin en önemli unsuru Avrupa için ortak bir dış ve güvenlik politikasının inşa edilmesidir. Bu girişim Avrupa'nın Avrupa Birliği adı altında Birleşik Devletler'den bağımsız bir aktör olarak uluslararası sistemde yer almasını sağlamıştır. 1990'lı yıllardaki NATO-AB arasındaki tartışmalar ve özerk bir *"Avrupa Ortak Dış ve Güvenlik Politikası"* (ODGP) geliştirilmesine Birleşik Devletler'in karşı çıkması bundan kaynaklanmaktadır.[392] Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO ittifakının sorgulanması ve bu ittifaka ihtiyaç olup olmadığı tartışmaları Batı için

[392] Çomak, **a.g.e.**, ss. 11-14.

yeni tehdit kaynağının İslâm Dünyası olduğu kurgusu yaratılarak aşılmıştır. Bu yeni tehdit algısı Batı dünyası içerisindeki stratejik ittifakın devamını sağlamış, fakat yeni sorunları da beraberinde getirmiştir.

Avrupa Birliği'nin kendi Avrupalılık kimliğini sahip olduğu ortak değerler (demokrasi, insan hakları, özgürlükler, azınlıkların korunması, hukukun üstünlüğü ve serbest piyasa ekonomisi) üzerine inşa etmesi, entegrasyonun sağladığı ekonomik kalkınma ve artan ticaretin Avrupalılarda entegrasyon sürecine olan bağlılığı arttırması *(araççı sadakat-aidiyet duygusu)* ve Avrupa Birliği'nin dönüştürücü *(Avrupalılaştırıcı)* etkisi yaşlı kıtada önemli bir cazibe yaratıyordu. Bu etki ortak bir Avrupalılık kimliğinin inşasını sağlıyordu. Özellikle Balkanların ve Türkiye'nin Avrupa entegrasyon sürecinin bir parçası olmaya başlaması Avrupalılık kimliğini İslâm dünyası ile de barışık kılıyordu. Fakat Avrupa Birliği ve Birleşik Devletler arasındaki yukarıdaki paragrafta açıkladığımız düşman algısı genel olarak Batı ve özel olarak da Avrupa için yeni bir düşman tanımını da beraberinde getirmiştir. Çalışmamızın teorik bölümünde de açıkladığımız üzere toplumlarda birliği sağlamanın ve en kısa yoldan kolektif bir kimlik tanımı yapmanın yolu ortak bir *"düşman"* yani *"öteki"* yaratmaktır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa Birliği'nin önünde iki farklı alternatif bulunmaktaydı. Bir tarafta yukarıda da belirttiğimiz ortak değerler etrafında ve diğer medeniyetlerle de barışık bir kolektif kimlik inşası ya da *"öteki"* üzerinden tanımlanan bir Avrupalılık kimliği inşası. Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa entegrasyon sürecinin dönüştürücü etkisi devam etse de ekonomik alanda yaşanan krizler Avrupalılar arasında entegrasyon sürecine olan *"araççı sadakati"*[393] zayıflatmıştır. Buna Avrupa entegrasyon sürecinin kendi içerisinde yaşadığı yapısal krizler (anayasa krizi) de eklenince Avrupalı siyasetçiler büyük bir hataya düşerek kendilerini *"öteki"* üzerinden tanımlama yolunu seçmişlerdir. Bu noktada *"ötekileştirilen"* konjonktüre de uygun olarak İslâm Dünyası olmuştur. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak Avrupalılık kimliği barışçı ve kapsayıcı olmaktan öte dışlayıcı olmuş ve istikrarsızlık yaratmıştır. İngiltere'de Orta Doğulu Müslümanların, Fransa'da Kuzey Afrikalı Müslümanların ve Almanya'da ise Müslüman Türklerin yaşadığı Avrupa'da ötekileştirme üzerinden inşa edilen Avrupalılık kimliğinin önemli sorunları da beraberinde getirmesi kaçınılmaz olmuştur. Yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve anti-Semitizm gibi birçok yükü sırtında

[393] Erdenir, **a.g.e.**, s. 4.

taşıyan Avrupa'nın kendi kolektif kimliğini *"ötekileştirme"* üzerinden inşa etmesi günümüz uluslararası sisteminin önemli sorunlarından biri olarak karşımızda durmaktadır.

Avrupa'nın doğu sınırlarının bir kısmının Rusya Federasyonu'nun konumu ile belirlendiğini yukarıda belirtmiştik. Bize göre Avrupa'nın doğu ve güney sınırları ile olan ilişkisi İslâm tarafından da belirlenmektedir. Bugün Akdeniz havzası en az *"Demir Perde"* kadar Avrupa'yı dünyanın geri kalanından ayırmaktadır ve çatışma potansiyeline sahip jeopolitik bir alandır. Yine Türkiye'nin muhtemel AB üyeliği Birliğin doğu sınırlarını ve Orta Doğu ile olan ilişkilerini belirlemektedir. Kuzey Afrika ve Orta Doğu ile Rusya Federasyonu Avrupa pazarının önemli enerji temin merkezleridir. Kuzey Afrika ve Orta Doğu merkezli yasa dışı göç hareketlerinin nihai hedefi Avrupa Birliği'dir. Aynı zamanda bu bölgeler Avrupa piyasası için önemli pazar alanlarıdır. Dolayısıyla Avrupa'nın Doğu ile olan ilişkileri sadece tarihte değil, günümüzde de büyük önem taşımaktadır. Doğu-Batı ilişkileri kapsamında Avrupa Birliğinin Rusya ve İslâm Dünyası ile olan ilişkilerinin siyasi, ekonomik, güvenlik ve sosyo-kültürel boyutları bulunmaktadır. Avrupa Birliği Soğuk Savaş sonrasında kendini yeniden inşa ederken ve kendi kolektif kimliğini kurgularken bu coğrafyaları tarihte olduğu gibi yine *"ötekileştirme"*sinin büyük bir hata olacağını düşünüyoruz.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi Avrupa'da ideolojik temellere dayanan kimlik tanımının da sonunu getirmiştir. Komünizmin ötekileştirildiği ve kapitalizmin içselleştirildiği kolektif kimlik kurgusu Soğuk Savaş dönemine ait bir realiteydi. Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile birlikte ideoloji temelli ayrışma çökmüş ve onun yerini etnik ve dini milliyetçilik almıştır. Bize göre 1989'da sadece komünist ideoloji değil, aynı zamanda kapitalist ideoloji de çökmüştür. Fukuyama'nın aksine biz tarihin sonuna gelinmediğini düşünüyoruz. Soğuk Savaş sonrası Avrupa kendi bölgesel entegrasyonunu sağlarken, aynı zamanda kendi sınırlarını da yeniden belirlemiş ve çizmiştir. Bu *"Avrupa Kalesi" (Fortress Europe)* söylemlerini de beraberinde getirmiştir.[394] Avrupa kendi bölgesel entegrasyonunu sağlarken, uluslararası sistemdeki serbest ticaret anlayışına rağmen kendi sınırlarını koruma altına almıştır. Ötekileştirme üzerinden kendini tanımlamış, bu ise etnik ve dini milliyetçiliğin tekrar canlanmasına

[394] Delanty, **a.g.e.,** ss. 282-290.

yol açmıştır. Medeniyetler Çatışması tezi gibi son derece pejoratif yaklaşımların bu dönemde ortaya çıkması tesadüf eseri değildir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte Moskova kontrolünden kurtulan birçok Orta ve Doğu Avrupa ülkesi bağımsızlığına tekrar kavuşmuş, ulus devlet, ulusalcılık ve ulusal kimlik anlayışı tekrar canlanmıştır. Bu ülkeler kendi ulusal bağımsızlıklarını komünizme karşı vermişler ve kendilerini Avrupa ile özdeşleştirmişlerdir. Bu nedenle kendi ulusal kimlikleri ile Avrupalılık kimlikleri bir çatışma içerisine girmemiştir. Onlar için bağımsız bir ulusal kimliğe sahip olmak aynı zamanda Avrupalı olmak anlamına geliyordu. 1989 yılında Avrupa'da sadece 34 devlet bulunmakta iken 1992 yılında bu sayı 54 idi.[395] Avrupa Soğuk Savaş döneminin Batı ve Doğu'dan oluşan yeknesaklığından kurtulmuş ve daha önce olduğu gibi birçok irili ufaklı ulus devletin hüküm sürdüğü bir kıta haline dönüşmüştür. Geçen 25 yıllık süreç ulus devletlerden oluşan bu yeni siyasi yapının Avrupa entegrasyon sürecini baltalamadığını, aksine güçlendirdiğini göstermektedir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde İslâm Dünyasının tekrar ötekileştirilmesine paralel olarak hem Avrupa içindeki hem de Avrupa dışındaki Müslümanlarla genel olarak Batılıların ve özel olarak da Avrupalıların ilişkileri sağlıklı gelişmemiştir. Avrupalılar hem kendi içlerinde yaşayan Müslüman göçmenlere karşı düşmanlıklarını ortaya koyarak kendi kimliğini inşa etmiş, hem de Avrupa dışında yaşayan Müslümanları tehdit olarak algılamışlardır. 1992-1995 yılları arasında süren Bosna Savaşında birçok Bosnalı Müslüman Sırplar tarafından katledilirken Avrupalılar bu konuya kayıtsız kalmışlardır. En ilginç olan örnek ise BM Barış Gücü olarak Srebrenitsa'da görev alan Hollandalı askerlerin, Bosnalı Müslümanların Sırplar tarafından soykırıma uğradığı sırada müdahalede bulunmamasıdır.[396] Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa'da aşırı sağ partilerin yükselişe geçmesi, Hıristiyan Demokratlar gibi muhafazakâr partilerin iktidarda olması etnik ve dini milliyetçilik akımlarının Avrupa'da revaçta olduğunu gösteren çarpıcı örneklerdir.[397] Tüm bunlar Avrupa Birliğini *"Avrupa Kalesi"*ne dönüştürmekte ve Avrupa kapılarını dış dünyaya

---

[395] Delanty, **a.g.e.**, s. 271.
[396] Richhard Holbrooke, **Bir Savaşı Bitirmek,** çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 85-102.
[397] Selin Güler, "Avrupa'da Aşırı Sağın Yükselişi: Yunanistan'da Altın Şafak Partisi Örneği", http://www.bilgesam.org/incele/285/-avrupa%E2%80%99da-asiri-sagin-yukselisi--yunanistan'da-altin-safak-partisi-ornegi/#.U-u_pfmIUxQ, (Erişim 13.08.2014).

kapatmaktadır. Avrupa'nın dışa açılan simgesel iki kapısı Cebelitarık ve İstanbul Boğazı şu anda kapalıdır ve bu kapılar doğrudan İslâm coğrafyasına açılmaktadır.

Bu kısma son vermeden şunu ifade etmek istiyoruz: Avrupa ulus devletlerden oluşan bir kıta olsa da bu durum Avrupa Birliğinin ve Avrupalılık kimliğinin inşasının önünde bir engel teşkil etmemektedir. Ancak Avrupa Birliği *"Avrupa Birleşik Devletleri"* gibi federal bir yapı olarak algılanmamalıdır. Avrupa Birliği Avrupalı ulus-devletlerin aralarında sıkı işbirliği yaptığı ulus-ötesi ve kendine has *(sui generis)* bir yapısı olan siyasi ve yeni bir birimdir. Bu nedenle Avrupalılık kimliği de ulusal kimliklere alternatif değil, onun ötesinde ve üstünde olan bir aidiyet duygusunu temsil etmektedir. Kısacası ulusal kimlikler ile kolektif Avrupalılık kimliği bir arada yaşayabilir. Avrupa Birliği'nin ve kolektif Avrupalılık kimliğinin önündeki en önemli engel *"ötekileştirme"*, *"yabancı düşmanlığı"*, *"İslâmofobia"* ve *"anti-Semitizm"*dir. Avrupa klasik Batı-Doğu algısını ve oksidental-oryantal bakış açısını değiştirebildiği takdirde kendisi için sağlıklı bir kolektif kimlik inşa edebilir. Bu kimlik de demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, özgürlükler, azınlıkların korunması, serbest piyasa ekonomisine dayanan bir kimlik olabilir. Ulusal kimliklerin alanına müdahale etmeyen böyle bir kolektif kimlik aynı zamanda ulusal kimliklerle çatışma içerisine girmez ve onlarla birlikte de var olabilir.

2. Soğuk Savaş Sonrası Avrupa'nın Evrimi ve Avrupalılık Kimliği

1985 yılında SSCB'de Komünist Partisi Genel Sekreteri olan Gorbaçov'un uyguladığı *"glasnost"* (açıklık) ve *"perestroyka"* (yeniden yapılanma) politikalarının bir sonucu olarak 1989'da Doğu Bloğu ve 1991'de de SSCB dağılmıştır.[398] Soğuk Savaş'ın sonu anlamına gelen bu durum Avrupalıların yaşamını doğrudan etkilemiştir. 1989'da Berlin Duvarı yıkılmış, Ekim 1990'da iki Almanya birleşmiş, 1991'de Yugoslavya ve Çekoslovakya dağılmıştır.[399] Bu yeni jeopolitik durum değişikliğine paralel olarak, Avrupa entegrasyon süreci de önemli bir evrim geçirmeye başlamıştır. Soğuk Savaş'ın hemen ardından Yugoslavya'da çıkan Bosna savaşı karşısında Avrupalıların acizliği Birleşik Devletler'in Avrupa siyasetindeki yerini (NATO'nun Avrupa'daki konumunu) kuvvetlendirmiş, Avrupalılar da ekonomik alanda sağladıkları

[398] Tony Judt, **Savaş Sonrası: 1945 Sonrası Avrupa Tarihi,** çev. Dilek Şendil, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 717.
[399] Dinan, **a.g.e.,** ss. 413-416.

entegrasyon sürecini siyasi ve askerî alana taşıma gerekliliği duymuşlardır. Avrupa entegrasyon sürecinin Soğuk Savaş'ın bitimi ile birlikte siyasi entegrasyona dönüşmesi bu jeopolitik durum değişikliğinin bir sonucu olmuştur.

Avrupa entegrasyon süreci Batı Avrupalı devletler arasındaki anlaşmazlıkları sona erdirmek, ekonomik entegrasyon sağlayarak kalkınmayı gerçekleştirmek ve komünizm tehdidine karşı birlikte hareket etmek maksadıyla Birleşik Devletler'in desteği ile başlamıştır. Öncelikle güvenlik ve daha sonra ekonomik kaygılar entegrasyon sürecinin başlamasına yol açmıştır. Bu entegrasyon süreci Batı Avrupalı devletler arasında birliği değil, Avrupalı halklar arasında birliği öngörmüştür.[400] Bunun anlamı, entegrasyon süreci sonunda oluşan her bir kurum ve kuruluş kendini oluşturan devletlerin üstünde egemenlik yetkisine sahip olmasıdır. AKÇT, Yüksek Otorite vasıtasıyla, AAET ve AET ise Komisyon vasıtasıyla bu egemenlik yetkisini kullanmıştır. Kısacası uluslararası sitemde yeni bir aktör doğuyordu ve bu klasik bir uluslararası örgüt değildi. Fakat ulusal egemenlik haklarından vazgeçmek istemeyen Batı Avrupalı devletler bu yeni tür entegrasyon sürecini teknik ve ekonomik alanlarla sınırlı tutmuşlardı. II. Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde, siyasi ve askerî alanda bu tür yeni bir entegrasyona gitme çabaları bir önceki bölümde detaylı olarak açıkladığımız üzere başarısız olmuştu. Entegrasyon sürecine liderlik eden Robert Schuman, Jean Monnet, Alcide de Gasperi, Paul Henry Spaak gibi Avrupalı liderler ekonomik ve teknik entegrasyon alanında sağlanacak gelişmenin zaman içerisinde diğer alanlara yansıyacağını düşünmüşlerdir. Bu düşünce Ernst Haas tarafından *"yeni işlevselci yaklaşım"* (neo-fonksiyonalist yaklaşım) adı altında teorileştirilmiştir.[401]

Bu yaklaşımı takip ederek Avrupa entegrasyon süreci tercihli ticaret alanı *(preferential trading area)*, serbest ticaret alanı *(free trade area)*, gümrük birliği *(customs union)* ve ortak Pazar *(common market)* aşamalarını takip ederek gelişmiştir.[402] AKÇT ve AAET'nin kurulması tercihli ticaret alanının inşa edildiğini göstermektedir. AET üyeleri 1968 yılında aralarındaki bütün gümrük duvarlarını kaldırmışlar, üçüncü ülkelere ortak gümrük tarifeleri uygulamaya başlamışlar ve gümrük birliğini kurmuşlardır. AET üyesi olmayan diğer Batı Avrupalı devletlerle de serbest ticaret alanını inşa etmişlerdir. 1986'da imzalanan ve 1987'de yürürlüğe giren

---

[400] Çağrı Erhan, "Avrupa'nın İntiharı ve ...", s. 270.
[401] Martin Holland, **European Integration From Community to Union,** Printer Publication, 1995, s. 5.
[402] Theo Hitiris, **European Union Economics,** Paearson Education, Harlow, 2002, s. 6.

ATS ile üye ülkeler 1992 yılına kadar ortak pazarı gerçekleştirmeyi hedeflemişlerdir. Ortak pazar, gümrük birliğine ek olarak mal ve hizmetler ile üretim faktörlerinin üye ülkeler arasında serbest dolaşımını ve üçüncü ülkelere karşı da bu noktada ortak kuralların uygulanmasını içermektedir. AET üyeleri ortak pazar hedeflerini 1992 yılının başında gerçekleştirmişlerdir.[403]

Bu ekonomik entegrasyon süreci Avrupa içerisinde geniş bir pazarın yaratılmasına, istihdamın artmasına, kaynakların ortak ve rasyonel kullanılmasına ve uluslararası piyasada Topluluk olarak güçlü bir aktör olarak yer edinilmesine yol açmıştır. Entegrasyonun sağladığı bu faydalar Avrupalılarda entegrasyona karşı faydacı ve pragmatist bir bakış açısı yaratmıştır. Bu aidiyet duygusunu biz daha önce *"araççı sadakat"*[404] olarak tanımlamıştık. Bu süreç yaşanırken siyasi bir entegrasyon söz konusu olmadığı için Avrupalı ulus-devletler ekonomik olanlar hariç önemli sayılabilecek ulusal egemenlik haklarından taviz vermek durumunda kalmamışlardır. Soğuk Savaş dönemi süresince Avrupa entegrasyon süreci bu şartlar altında Avrupa'ya Avrupalılık kimliğini vermiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile değişen jeopolitik durum Avrupa entegrasyon sürecini de etkilemiş ekonomik entegrasyon süreci siyasi alana kaymaya başlamıştır. 7 Şubat 1992'de imzalanan ve 1 Kasım 1993'de yürürlüğe giren Avrupa Birliği Antlaşması (ABA) ya da bilinen adı Maastricht Antlaşması ile AET siyasi bir birlik olmaya başlamış ve ismi de Avrupa Birliği (AB) olarak değiştirilmiştir.[405] ABA, Avrupa entegrasyon sürecine siyasi bir kimlik kazandırma girişimidir. Bu girişimin başarılı olup olmadığı ayrı bir tartışma konusu olmakla birlikte, bu sürecin hâlen devam etmekte olduğunu da burada vurgulamalıyız. AB üyesi devletler ortak pazarı tamamlayıp kendilerine siyasi bir birlik oluşturma hedefi koyduklarında önemli tartışmalar da beraberinde gelmiştir. Siyasi birlik hemen olmasa da tedricen üye devletlerin egemenlik haklarının Birliğe devredilmesi anlamına geliyordu. Bu durum Avrupalılarda entegrasyon sürecine karşı kuşku *(Euroscepticsm)* yaratmıştı. Ekonomik ve teknik alanları kapsayan ve teknokratlar seviyesinde yönetilen Avrupa entegrasyon süreci sıradan Avrupalılara ekonomik zenginlik ve itibar sağlamıştı. Ama artık

---

[403] Hitiris, **a.g.e.,** s. 8.
[404] Erdenir, **a.g.e.,** s. 4.
[405] J. Martin Bull, "Widening Versus Deepening the European Community: The Political Dynamics of 1992 in Historical Perspective", **Cultural Change and the New Europe,** eds. M. Thomas Wilson and M. Estellie Smith, Westview Press, Boulder, 1993, s. 26.

entegrasyon süreci siyasi ve güvenlik alanına yayılmaya başlamış ve ulus devlet, ulusal egemenlik ve ulusal kimlik gibi önemli değerler tehdit altında hissedilmiştir. Bu nedenle ABA'nın onay sürecinde, Danimarka halkı yapılan referandumda antlaşmanın onaylanmasına *"evet"* oyu vermemiş ve Fransa'da ise az bir farkla referandumda *"evet"* oyu çıkmıştır.[406] Danimarka'ya Birlik tarafından isterse ortak savunma düzenlemelerinden, ortak para biriminden, Avrupa vatandaşlığı düzenlemesinden, adalet ve iç işlerinde işbirliğinden çekilebileceği ayrıcalıkları *(deregülasyonlar)* verilmiş ve ABA ancak bu şekilde yürürlüğe girebilmiştir. 1986 yılında imzalanan ve 1987'de yürürlüğe giren ve entegrasyon sürecinde kısmî siyasi düzenlemeler yapan ATS'nin onay sürecinde de yine Danimarka ve İrlanda'da benzer problemler yaşanmıştır.[407] Bu durum bize göstermektedir ki Avrupa entegrasyon süreci ekonomik alanların dışında siyasi ve güvenlik alanlarına yayıldıkça Avrupa halkları ulus devlet, ulusal egemenlik ve ulusal kimlik kaygıları ile entegrasyon sürecine şüphe ile yaklaşmaktadırlar. Benzer durumları Nice Antlaşması, Anayasal Antlaşma ve Lizbon Antlaşmasında da göreceğiz.

Entegrasyon süreci daha da derinleştikçe Avrupalılarda oluşan şüpheciliği gidermek için özellikle Avrupalıların AB sürecine yaklaştırılması, sıradan Avrupalıların teknoktratik bir süreç olan entegrasyon hakkında bilgi sahibi olması, Birliğin karar alma süreçlerine Avrupalıların dâhil edilmesi gibi konular Birliğin en önemli sorunları olarak ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş sonrası yapılan düzenlemelerle Birliğin Avrupalılara yaklaştırılması yönünde kararlar alınmış ve çalışmalar yapılmıştır. Birlik vatandaşlarının, Birliği ve vatandaşları yönetme yetkisini Birlik organlarına vermesi demokratik meşruiyet açısından önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde hem Avrupa entegrasyon sürecinin kendi içerisinde evrim geçirerek siyasi ve kurumsal bir kimlik kazanması söz konusudur, hem de entegrasyon derinleştikçe Birliğin vatandaşlarının onu sahiplenmesi, sürece aidiyet duygusu ile bağlanması yani Avrupalılık kimliği kazanması problemi söz konusu olmuştur. Kısacası Avrupalılık kimliğinin iki boyutu bulunmaktadır: Öncelikle Birliğin *"kurumsal ve siyasi bir kimliği"* ve daha sonra *"Birlik vatandaşlarının Avrupalılık kimliği"*. Bundan sonra yapacağımız analizlerimizi ve tartışmaları bu iki konu üzerinde yoğunlaştıracağız.

---

[406] McCormick, **a.g.e.,** s. 118.
[407] Haluk Günuğur, **Avrupa Birliği,** Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi Yayınları, Ankara, 2007, ss. 23-24.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa entegrasyon süreci açısından beş önemli anlaşmanın imzalandığını ve bunlardan dördünün (Maastricht, Amsterdam, Nice ve Lizbon) yürürlüğe girdiğini ve bu antlaşmaların AB yapısında önemli değişiklikler yaparak Birliğe siyasi ve kurumsal kimlik kazandırdığını görmekteyiz. Anayasal Antlaşma ise Fransa ve Hollanda'da yapılan referandumların ardından reddedilmiş ve yürürlüğe girmemiştir. AB'nin kurumsal yapısında değişiklikler yapan bu antlaşmalar ile getirilen düzenlenmeler aynı zamanda Avrupalılar için de bir takım haklar ve yükümlülükler getirmiş ve bu yolla Avrupalıların Avrupa Birliği kimliği (Avrupalılık kimliği) kazanmalarına yol açmıştır.

ABA üç sütunlu AB'yi inşa ederek entegrasyon sürecine siyasi ve kurumsal bir kimlik kazandırmıştır. İlk sütun Avrupa Topluluklarından oluşmaktadır. Bu sütunda ekonomik ve parasal politikalar ile tamamlayıcı politikalar (sosyal, çevresel, bölgesel, vb.) yer almaktadır. Bu alanlarda yüksek derecede bir entegrasyon söz konusudur ve bu alanlarda üye devletler egemenlik haklarını Birliğe devretmektedirler. Ortak pazar yani kişilerin, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı bu sütunun temelini oluşturmaktadır. Bu sütunun ismi kısaca Avrupa Toplulukları'dır. Birliğin ikinci sütununu ODGP ve üçüncü sütununu ise Adalet ve İçişlerinde İşbirliği Politikası (AİİP) oluşturmaktadır. Birlik üyesi devletler bu hassas alanlarda, kararların oy birliği ile hükümetler arası seviyede alındığı daha düşük derecede bir politik bütünleşmeyi kabul etmişlerdir.[408] Bu durum Birliğin *"Avrupa Birleşik Devletleri"*ne dönüşmediğini göstermektedir. Avrupa'nın siyasi ve kurumsal kimliğinin ABA ile bu şekilde *"sui generis"* bir yapıda ortaya çıktığını görmekteyiz.

Bununla birlikte ABA bazı düzenlemeler yaparak Avrupa'nın siyasi ve kurumsal kimliğinin sağlamlaşmasını da sağlamıştır. On yıl içerisinde tam bir Ekonomik ve Parasal Birliğin (EPB) sağlanmasını ve 2002 yılında *"Euro"*nun Avrupa para birimi olarak tedavüle girmesini öngören *"Delors Planı"* ABA'da yer almıştır.[409] EPB'nin sağlanması, Avrupa Merkez Bankası'nın kurulması ve özellikle Euro'nun yürürlüğe girmesi ortak Avrupalılık kimliğinin sağlanması açısından büyük öneme

---

[408] H. Joseph Weiler, "Neither Unity Nor Three Pillars-The Trinity Structure of the Treaty on European Union", **The Maastricht Treaty on European Union: Legal Complexity and Political Dynamic,** eds. Joerg Monar, Werner Ungerer and Wolfgang Wessels, European Interuniversity Press, Brüksel, 1993, ss. 49-62.

[409] Nahit Töre, "Avrupa Birliği'nde Parasal Entegrasyon: Avrupa Para Sistemi Ekonomik ve Parasal Birlik", **Euro El Kitabı,** TCMB Yayınları, Ankara, 1995, s. 112.

sahiptir. Euro'nun bugün 18 Birlik üyesi devlet tarafından kullanılıyor olması, uluslararası finansal sistemde Amerikan Doları'ndan sonra en önemli para birimi olması ve Avrupalıların Euro'yu sahiplenmesi büyük önem taşımaktadır. İngiltere, Danimarka, İsveç ve Çek Cumhuriyeti gibi önemli Birlik üyelerinin Euro'yu kabul etmemesi ve diğer Birlik üyelerinin de Maastircht yakınlaşma kriterlerini karşılayamadığı için Euro'ya geçememesi ortak Avrupalılık kimliği açısından büyük bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

ABA'da AB vatandaşlığının tesis edilmesi de Avrupalıların Birliğe aidiyet duygusu ile bağlanmaları açısından önemlidir. Avrupa içerisinde serbest dolaşımın tesis edilmesi, Avrupalıların kendi ulusal vatandaşlığının yanında Avrupa vatandaşlığı kazanmaları, bu kapsamda Birlik tarafından Avrupa vatandaşlarına çeşitli haklar verilmesi onların ulusal kimliklerinin yanında Avrupalılık kimliklerinin de gelişmesini sağlamıştır. Bununla birlikte 1979 yılından beri üyeleri doğrudan Avrupalıların seçimi ile belirlenen Avrupa Parlamentosu'nun yetkilerinin genişletilmesi, Parlamento'nun karar alma süreçlerine Bakanlar Konseyi ile *"ortak karar prosedürü"* çerçevesinde dâhil olması Avrupalıların Birlik yönetimine katılmalarının önünü açmıştır. Avrupa vatandaşlarının şikâyetlerini yapabilecekleri *"Ombudsman"* müessesesinin kurulması, karar alma süreçlerine yerel unsurların dâhil edilmesi için *"Bölgeler Komitesi"*nin tesisi ve AB için *"subsidiarite" (ikâme etme prensibi)* ilkesinin kabul edilmesi[410] Birlik ile vatandaşları arasındaki yakınlaşmanın sağlanmasına ve Birlik vatandaşlarının kurumsal yapıya aidiyet duygusu ile bağlanmalarına katkı sağlamıştır. ABA ile bir taraftan Birliğin yetki alanı genişletilirken, diğer taraftan da vatandaşları ile olan bağı arttırılmaya çalışılmıştır. Bu durum AB'ye kurumsal ve siyasi bir kimlik kazandırırken, aynı zamanda vatandaşlarının da ortak Avrupalılık kimliği kazanmalarına katkı sağlamıştır.

1997'de imzalanan 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile 2001 yılında imzalanan ve 2003'de yürürlüğe giren Nice Antlaşması da Birliğin kurumsal yapısında önemli değişiklikler getirmiştir.[411] ATS ve ABA'da olduğu gibi Amsterdam ve Nice Antlaşmalarının onay süreçleri de egemenlik haklarından vazgeçmek istemeyen bazı üye ülkelerde yapılan referandumlar neticesinde gecikmiştir. Bu ülkeler Danimarka ve İrlanda gibi küçük ülkelerdir. Birliğin siyasi kimlik kazandıkça büyük ülkelerin

[410] Bozkurt, Özcan ve Köktaş, **a.g.e.**, s. 32.
[411] Bozkurt, Özcan ve Köktaş, **a.g.e.**, ss. 38-42.

egemenliğine gireceğini düşünen küçük ülkeler entegrasyon sürecinin ilerlemesi konusunda şüpheci davranmışlardır. Amsterdam ve Nice Antlaşmaları ile yapılan değişiklikler Birliğin kurumsal ve siyasi bir kimlik kazanmasına katkı sağlamıştır. Amsterdam Antlaşması ile ODGP için *"Yüksek Temsilci"*nin atanması Birliğin uluslararası sistemde görünürlülüğünü arttırmıştır. Schengen Antlaşması'nın Birlik müktesebatına dâhil edilmesi ile birlikte serbest dolaşımın önündeki son engeller de kalkmış ve Birlik üyeleri dış dünyaya yönelik ortak bir vize yani *"Schengen Vizesi"* uygulamasına geçmişlerdir. Amsterdam Antlaşması ile entegrasyonda daha ileri adımlar atmak isteyen ülkelerin önünü açan *"daha yakın işbirliği"* ya da *"esneklik"* prensibinin kabul edilmesi bir yandan Birlik üyesi ülkelerin yakınlaşmasını sağlayarak kurumsal ve siyasi kimliğin gelişmesine katkı sağlamış, diğer yandan da *"çok vitesli Avrupa"* söylemlerine yol açarak Birliğin kurumsal ve siyasi kimliğinin çeşitlenmesine neden olmuştur.[412]

Nice Antlaşması ise XXI. yüzyılın ilk on yılında yaşayacağı genişlemeye Birliği hazırlamıştır. Konsey'de ülkelerin nüfus büyüklüklerine göre oy oranları belirlenmiş ve Komisyon'da her bir ülkenin tek temsilcisi olacak şekilde yapısı değiştirilmiştir. Bu değişim büyük ülke-küçük ülke ayrımına yol açarken, büyük-küçük ülke ayrımında genel olarak ülke nüfuslarının dikkate alındığı görülmektedir.[413] Tüm bu değişiklikler ile kurumsal karar alma mekanizmasında ülke sayılarından ziyade nüfuslara ağırlık verilerek devletler arası işbirliğinin değil, halklar arası işbirliğine dayalı bir Birliğin inşası temin edilmek istenmiştir. Bu ise Avrupa Birliği'nin kurumsal ve siyasi bir kimlik kazanmasına, Avrupalıların da ortak Avrupalılık kimliği ile kendilerini özdeşleştirmelerine katkı sağlamıştır.

2000'li yılların ilk 15 yılında küresel sistemde yaşanan üç gelişme AB'yi doğrudan etkilemiştir. Bunlardan ilki 11 Eylül 2001 terör saldırıları, ikincisi 2005 yılında yaşanan anayasal kriz ve üçüncüsü de 2008 yılında başlayan küresel finansal krizdir. 11 Eylül terör saldırıları ve El-Kaide'nin 2004 Madrid ve 2005 Londra saldırıları İslâm ile Avrupa arasındaki ilişkilerin tekrar tanımlanmasına yol açmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile ideolojik temele dayalı kimlik tanımının yerini etnik ve

---

[412] Füsun Arsava, **Amsterdam Antlaşmasının Avrupa Birliği Hukukuna Katkıları,** A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara, 2000, s. 121.

[413] Füsun Arsava, **Nice Antlaşması Sonrası Avrupa Birliği'nin Geleceği,** Ankara Üniversitesi ATAUM Yayınları, Ankara, 2008, ss. 36-39.

dini milliyetçiliğin almasına da paralel olarak İslâm tekrar Avrupa'nın *"ötekisi"* olmuştur. Bu durum Avrupalıların ortak tehdit karşısında ortak hareket etmelerini sağlayarak ulusal kamuoylarının ötesinde Avrupa kamuoyunun oluşmasını sağlamıştır. Bununla birlikte Birleşik Devletler'in elinde kitle imha silahı olduğu ve El-Kaide'ye yardım ettiği gerekçesi ile 2003 yılında Irak'ı işgâl etmesi ve sonrasında Avrupa'da yaşanan gelişmeler de ortak Avrupalılık kimliği açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir. İşgâle Fransa ve Almanya gibi önemli Birlik ülkeleri karşı çıkarken, İngiltere ve İspanya'nın başını çektiği bir kısım Birlik üyesi devletler ise işgâle destek vermişlerdir.[414] Bu durum Birlik içerisinde dış politika açısından önemli bir krize sebep olmuş ve bu kriz karşısında Brüksel tek bir sese sahip olamamıştır. Yaşanan bu gelişmeler AB'nin kurumsal ve siyasi kimliği üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Bununla birlikte daha önce de belirttiğimiz üzere Birleşik Devletler'in Irak'ı işgâli işgâle destek veren ülkelerin vatandaşları da dâhil olmak üzere Avrupalıların tepkisini çekmiştir. İşgâl karşıtlığı Avrupa'da bugüne kadar görülmemiş bir düzeyde kamuoyunun oluşmasına yol açarak Avrupalılarda ortak bir Avrupalılık duygusu yaratmıştır. Yaşanan bu gelişmeler AB-ABD ilişkilerini doğrudan etkilemiş, Atlantik İttifakı içindeki çatlak tartışmalarını gündeme taşımış ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile Avrupa'da azalmaya başlayan ABD etkisini daha da zayıflatmıştır. Dolayısıyla XXI. yüzyılın başından itibaren Avrupalılık kimliği üzerindeki ABD etkisinin giderek zayıfladığını ifade edebiliriz.

2005 yılında Birliğin karşılaştığı en önemli kriz *"anayasa krizi"* olmuştur. Genişleyen ve Soğuk Savaş sonrası oluşan jeopolitik duruma uyum sağlamak isteyen Birlik uluslararası sistemde daha etkili olmak, karar alma mekanizmasını güçlendirmek, Birlik ile vatandaşları arasındaki açığı kapatmak ve demokratik meşruiyet sorununu aşmak için 2001 tarihli Nice Zirvesinde kendisine bir anayasa yapmaya karar vermiştir. Geniş katılım ve uzun müzakereler sonucu hazırlanan taslak anayasa metni Birliğin iki kurucu üyesi olan Hollanda ve Fransa'da yapılan referandumlar sonucu reddedilmiştir.[415] Bu durum *"anayasa krizi"* olarak adlandırdığımız krize yol açmıştır. Bu krizin birçok nedeni olmakla birlikte biz burada sadece konumuz olan *"Avrupalılık kimliği"* ile ilgili olan bölümüne değineceğiz.

---

[414] McCormick, **a.g.e.,** s. 83.

[415] Sanem Baykal, "Avrupa Birliği'nde Anayasallaşma", **Avrupa Birliği Temel Konular,** der. Çağrı Erhan, Ayşe Burça Kızılırmak ve Ceran Arslan Olcay, İmaj Yayınevi, Ankara, 2011, ss. 171-176.

Ulusal egemenlik haklarından vazgeçmek istemeyen Birlik üyeleri *"Avrupa Birleşik Devletleri"*ni çağrıştıracak şekilde bir anayasal düzenleme yapılmasına karşı çıkmışlardır. Hazırlanan anayasal metinde; anayasa kavramı, Birlik dışişleri bakanı makamı, yasa ve çerçeve yasa gibi anayasal semboller kullanılmıştır. Bu düzenleme hem Birlik üyesi devletlerde hem de entegrasyonun nereye kadar gideceği konusunda tereddütleri olan Avrupalılarda şüphe yaratmıştır. Bununla birlikte anayasal metinde ulus devlet, ulusal egemenlik ve ulusal kimliğin alanına girerek 12 yıldızlı AB bayrağı, AB marşı ve Avrupa Günü gibi düzenlemelerin yapılması da tepki çekmiştir.[416] Kısacası anayasal metni hazırlayanlar kolektif bir Avrupalılık kimliği inşa etmek isterlerken, ulusal kimliklerin mahrem alanına girmişlerdir. Bu durum hem üye devletlerde hem de Avrupalılarda tepkiye neden olmuştur. Yaşanan bu gelişme bizim daha önce belirttiğimiz *"kolektif Avrupalılık kimliğinin ulusal kimliklerin mahrem alanına girmeden onun dışında yer alan konuların üzerine inşa edilebileceği"* tezimizi doğrulamaktadır.

Birlik içerisinde büyük bir krize yol açan anayasa konusu hemen gündemden kaldırılmış ve yerine anayasal metinde üye ülkelerin kaygılarını giderecek düzenlemeler yapılarak yeni bir antlaşma hazırlanmıştır. 2007 yılında imzalanan ve 1 Kasım 2009'da yürürlüğe giren Reform Antlaşması ya da bilinen adı ile Lizbon Antlaşması metni anayasal metinden sadece yukarıda belirttiğimiz ve üye devletler ve halklarında rahatsızlık yaratan konuların çıkarılması ile hazırlanmıştır. Yine daha önceki tadil antlaşmalarında olduğu gibi İrlanda, Danimarka, Hollanda ve İngiltere gibi ülkelerdeki pürüzler giderildikten ancak 2 yıl sonra yürürlüğe girmiştir.[417]

Lizbon Antlaşması ile yapılan düzenlemeler hem Birliğin kurumsal ve siyasi kimliğini güçlendirmiş hem de Birlik ile vatandaşları arasındaki açıklığı kapatarak sıradan Avrupalılara Avrupalılık kimliği kazandırma yönünde atılmış önemli bir adım olmuştur. Reform Atlaşmasının her derde deva olmamakla birlikte, anayasal krizin atlatılmasına ve bazı kurumsal problemlerin çözülmesine katkı sağladığını da söyleyebiliriz.

Reform Antlaşması ile birlikte öncelikle Birliğin üç sütunlu yapısı değiştirilmiş ve Birlik tek bir tüzel kişiliğe dönüştürülmüştür. Bu durum Birliğin uluslararası sistemde pazarlık gücünü (müzakere edebilme kabiliyetini) arttırmış ve resmi bir

[416] Bozkurt, Özcan ve Köktaş, **a.g.e.**, s. 53.
[417] Baykal, **a.g.m.**, ss. 176-182.

kişiliğe kavuşmasını sağlamıştır. Yeni yapı için ayrıca AB Konseyi Başkanlığı sistemi getirilmiştir. AB Konseyi Başkanı, Konsey üyeleri tarafından 2,5 yıllığına seçilen (bir kez yenilenebilir) ve Parlamento tarafından onaylanan bir görevlendirmedir. Bununla birlikte Birliğin dış ilişkileri ve güvenlik politikalarını yürütmek için bir yüksek temsilci makamı ihdas edilmiştir. Anayasal metinden farklı olarak burada dışişleri bakanı yerine yüksek temsilci sıfatı kullanılmıştır. Reform Antlaşmasında Komisyon'un yapısında da değişikliğe gidilmiştir. Her bir üye devletin temsilcisinden oluşan Komisyon artık *"dönüşümlü temsil-eşitlikçi rotasyon sistemi"* ile üye ülke sayısının 2/3'ünden oluşacaktır.[418] Bunun anlamı Birliği temsil eden ve yürütme ve yasama faaliyetlerinde bulunan Komisyon artık sadece Birliği temsil edecek, ulusal etkilerden uzak olacak ve Birliğin üye devletlerden ayrı bir kişiliğe sahip olmasını sağlayacaktır. Yapılan bu düzenlemeler AB'ye (Brüksel Yönetimine) üye devletlerin dışında kurumsal ve siyasi bir kimlik kazandırmıştır.

Avrupa karar alma süreçlerinde yapılan yeniliklerle Birliğin hem vatandaşlarına yaklaştırılması hem de özerk kararlar alabilmesinin önü açılmıştır. Yapılan bu düzenlemelerle bir yandan Birliğe kurumsal ve siyasi kimlik sağlanırken, diğer yandan da Birlik vatandaşlarının Avrupalılık kimliği kazanmaları istenmiştir. Öncelikle üyeleri doğrudan Birlik vatandaşları tarafından seçilen AB Parlamentosu'nun yetkileri arttırılmış ve karar alma sürecinde Parlamento'nun Bakanlar Konseyi ile birlikte eşit ağırlıkta olduğu *"ortak karar prosedürü"* olağan yasama usulü haline getirilmiştir.[419] Bakanlar Konseyi'nde nitelikli çoğunlukla oylama usulü yeniden düzenlenmiştir. Konsey'de nitelikli çoğunlukla karar alınabilmesi için üye ülkelerin %55'i ve AB nüfusunun da %65'i yeterli kabul edilmiş, önleyici azınlık olarak da üye ülke sayısının %35'i yeterli görülmüştür.[420] Bu düzenleme karar alma sürecinde Birliğin etkinliğini arttırırken, üye devletlerin karar alma sürecini aksatmaları engellenmek istenmiştir. Bununla birlikte nitelikli çoğunlukla karar alınacak alanların sayısı da arttırılmış, fakat dış politika, savunma ve vergilendirme gibi konularda oy birliği esası korunmuştur. Bu durum bize üye devletlerin hassas konularda ulusal egemenlik alanlarını korumak istediklerini göstermektedir. Bu nedenle Birlik seviyesinde yapılan

[418] Bozkurt, Özcan ve Köktaş, **a.g.e.**, s. 54.
[419] Bozkurt, Özcan ve Köktaş, **a.g.e.**, s. 54.
[420] Bozkurt, Özcan ve Köktaş, **a.g.e.**, s. 56.

düzenlemelerde ve ortak Avrupalılık kimliğinin inşasında ulusal hassasiyetlere, ulusal egemenliklere ve ulusal mahremiyetlere girilmemesi büyük önem taşımaktadır. Bunun anlamı Birliğin politika üretip uygulayacağı alanla üye devletlerin politika üretip uygulayacağı alanların birbirinden ayrı olması gerektiği ve bunun bir sonucu olarak da kolektif Avrupalılık kimliği ile ulusal kimliklerin bir arada birbirlerinin mahrem alanına girmeden yaşayabileceği gerçeğidir. Yine Birlik karar alma süreçlerinde ulusal parlamentoların rollerinin arttırılması hem demokratik meşruiyet açısından hem de Birlik vatandaşlarının kurumsal yapıya yaklaştırılması açısından önemli bir düzenlemedir.

Reform Antlaşmasının Birlik vatandaşlarına Avrupa kamuoyu oluşturma ve Avrupalılık kimliği kazandırma açısından getirdiği bir diğer önemli düzenleme ise *"vatandaşlar girişimi"*dir. Vatandaşlar girişimi Birlik vatandaşlarının doğrudan Birlik karar alma mekanizmasına dâhil olmasını sağlayan bir düzenlemedir. Birliğe üye devlet sayısının dörtte biri (şu an için yedi) ülkeden 1 milyon Birlik vatandaşının katılımı ile Birlik yasama faaliyetinin başlatılabilmesinin önü açılmıştır.[421] Yapılan bu düzenleme ile Birlik ile vatandaşları arasındaki açık kapatılmak istenmiş, Avrupa kamuoyunun oluşmasının önü açılmış ve bu yolla Avrupalılarda Birliğe aidiyet duygusunun gelişeceği öngörülmüştür. Reform Antlaşması ile yapılan düzenlemeler üye devletlerin bazı egemenlik haklarını elinden aldığı için üye devletlerden gelen itirazlar üzerine hemen uygulamaya geçilmemiştir. Bu düzenlemelerin kademeli olarak 2017 yılı sonuna kadar tedricen yürürlüğe girmesi öngörülmektedir.[422]

Son yıllarda Avrupa Birliği'nin karşılaştığı ve ortak Avrupalılık kimliğini de doğrudan etkileyen konu 2008 yılında Birleşik Devletler'de başlayan ve giderek dünyaya yayılan finansal krizdir. Bu kriz Avrupa'da öncelikle *"Euro Krizi"*ne ve ardından da kurumsal ve siyasi bir krize dönüşmüştür. Entegrasyon Avrupalılara ekonomik kazanç sağlama aracı olmaktan çıkıp, kriz kaynağı olmaya başlayınca Avrupalıların entegrasyon sürecine olan bağlılıkları yani *"araççı sadakatleri"*[423] azalmıştır. Bu ise Avrupalılarda Avrupalılık kimliği duygusunun azalmasına, krizle mücadeleye paralel olarak ulusal kimliklerin daha da önem kazanmasına neden

---

[421] T.C. Başbakanlık Yurt Dışı Türkler Başkanlığı Avrupa Vatandaşlık Girişimi Broşürü, http://ytb.gov.tr/images/genel/yayinlar/brosurler/Avrupa_Vatandaslik_Girisimi.pdf, (Erişim 15.08.2014)

[422] Akdemir ve Genç, **a.g.m.**, s. 32.

[423] Erdenir, **a.g.e.**, s. 4.

olmuştur. Kriz AB'nin varlık gerekçesinin sorgulanmasına ve temellerinin sarsılmasına yol açmıştır.

3. Ortak Avrupalılık Kimliğinin Sınırları ve Bileşenleri

1992 yılında *"ortak pazar"* hedefine ulaşıldığında ve entegrasyon siyasi bir nitelik kazanmaya başladığında bile Avrupa hâlâ parçalı bir yapıya sahipti. 3 Ekim 1990'da birleşen iki Almanya'nın entegrasyonu sancılı bir süreçti. Eski Doğu Bloğu ülkelerinin Avrupa Birliği değerleri ile dönüştürülmesi uzun ve meşakkatli bir yoldu. Doğu-Batı ayrımı sona ermişti fakat bu sefer zengin-fakir yani kuzey-güney ayrımı başlamıştı. İtalya'da olduğu gibi zengin kuzey ile fakir güneyin bir arada yaşaması ve aynı değerleri paylaşması zor görünüyordu. Çekler, Avrupa Birliği üyesi olmayı içinde yaklaşık 600 bin Macar azınlık barındıran Slovakya'dan kurtulmanın bir yolu olarak görüyorlardı.[424] Belçika'da Flamanca konuşan (Germen kökenli) zengin kuzeyli Flamanlar ile Fransızca konuşan fakir güneyli Valonlar (Fransız kökenli) arası gerginlik Belçika'yı federal bir devlete dönüştürmüştü.[425] Galler, İskoçya, Kuzey İrlanda ve İngiltere'den oluşan Britanya hassas bir konumda bulunuyordu. Almanya ile Polonya arasındaki sınır sorunu (Oder-Neisse Hattı) hâlâ hassasiyetini koruyordu. Bununla birlikte Avrupa içerisinde Akdeniz ülkeleri, Batı Avrupa ülkeleri, İskandinav ülkeleri ve Orta Avrupa ülkeleri arasında derin ekonomik ve sosyo-kültürel farklılıklar hâlâ varlığını sürdürmekteydi.[426]

Avrupa entegrasyon sürecinin ortak kurallar ve normlar getirme çabasına rağmen bugün Birlik üyesi devletler arasında ve hatta üye devletlerin kendi içlerinde bile birçok farklılıklar bulunmaktadır. Birlik üyesi devletler arasında dil, gelenekler, eğitim ve sağlık sistemleri, mutfak ve eğlence tarzları, nezaket kuralları, kanunlar ve hukuk sistemleri, sosyal öncelikler, giyim tarzları ve hayata bakış açıları, şehir planlama

---

[424] Theodore H. Draper, "The End of Czechoslovakia", **New York Review of Books,** New York, 1993, s. 20.

[425] Robert Mnookin and Alain Verbeke, "Persistent Nonviolence Conflict With No Reconciliation: The Flemish and Walloons In Belgium", http://www.google.com/search?q=Robert%20Mnookin%20and%20%20Alain%20Verbeke+inurl%3Acit.pl+inurl%3A%22Contemp%22+inurl%3A%22Probs%22%20site:www.law.duke.edu, (Erişim 17.08.2014).

[426] Biz Avrupa Birliği üyesi ülkeleri bölgelere göre şu şekilde tasnif ediyoruz. **Akdeniz ülkeleri:** Portekiz, İspanya, İtalya, Yunanistan, Kıbrıs, Malta. **Batı Avrupa ülkeleri:** Fransa, Hollanda, Benelüks ülkeleri. **İskandinav ülkeleri:** İsveç, Finlandiya, Danimarka. **Orta Avrupa Ülkeleri:** Almanya ve onun etkisinde olan ülkeler Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Hırvatistan, Slovakya, Macaristan . **Doğu Avrupa ülkeleri:** Polonya, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Bulgaristan ve **Britanya Adaları ülkeleri:** İngiltere ve İrlanda.

ve inşa tarzları, boş vakit geçirme alışkanlıkları, trafiğin sağdan ya da soldan işlemesi ve nüfusun şehir ve kırsala yayılma oranları gibi birçok konuda farklılıklar bulunmaktadır. Kıtanın farklı kesimlerinde yaşayan Birlik üyesi devletlerin stratejik çıkarları ve tehdit algılamaları bile farklılık göstermektedir.

Bütün bunlar göz önüne alındığında Avrupa'da genel bir kültürel homojenliği bulmak zor görünüyor. Hem Avrupa dışından kıtaya gelen göç hem de kıta dâhilinde tarihsel süreç içerisinde yaşanan hareketlilik belli özellikleri olan Avrupa insanı ya da *"milleti"* diye bir şeyin söz konusu olamayacağını bize göstermiştir. Birlik dâhilinde bugün 40'tan fazla dil kullanılmakta ve Birliğin 24 resmî dili bulunmaktadır.[427] Avrupa Birliği *"çok-kültürlülük"* ve *"çeşitlilik içinde birlik"* politikaları vasıtasıyla Avrupa içerisinde yerel kültürleri ve dilleri korumaktadır. Birlik bütün resmî faaliyetlerini İngilizce ve Fransızca (AB'nin yargı dili Fransızca'dır) üzerinden yapmaktadır. Yapılan faaliyetler Komisyon içinde bulunan tercüme bölümü vasıtasıyla bütün resmi dillere çevrilmektedir.[428]

Avrupalılar aynı kıtada ortak bir tarihi ve geleceği paylaşsalar da farklı tarihsel deneyimlere sahiptirler. Bazı Birlik üyesi devletlerin tarihsel bağları diğer ülkelerle devam etmektedir. İngiliz Milletler Topluluğu ve Fransızca Konuşan Ülkeler Topluluğu bunun en çarpıcı göstergeleridir. İspanya, Portekiz, Belçika ve Hollanda'nın eski sömürgeleri ile yakın ilişkileri devam ederken, Rusya'nın Doğu Avrupa üzerindeki etkisi yadsınamaz.

Burada Birlik üyesi olma şartlarını yerine getirmesine rağmen üye olmak istemeyen üç Avrupa ülkesinin durumuna da değinmeliyiz. Onların Birliğe üye olup olmama yönündeki kararları ulusal çıkarların devletler için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Norveç ve İsviçre halkı ülkelerinin Birlik üyesi olmalarını referandumlarla reddetmişlerdir. Bu zengin ülkeler Birliğin ortak düzenlemelerine dâhil olup kendi zenginliklerini diğer Avrupalılarla paylaşmak istememişlerdir. Norveç zengin doğalgaz ve petrol kaynaklarına sahip ve halkını sosyal güvencelerle koruyan bir ülkedir. İsviçre tarihsel tarafsızlığının yanında, Birliğin sıkı bankacılık düzenlemelerine uymayı kendi ulusal çıkarlarına aykırı görmüştür. İzlanda ise 2008 yılında başlayan küresel finansal krize kadar Birliğe dâhil olmayı istememiştir. Fakat ekonomik şartlar

---

[427] Zuhal Yeşilyurt Gündüz, "Avrupa Birliği'nin Dil Sorunu", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi,** ATAUM Yayınları, Ankara, Cilt: 5, No: 3, 2006, s. 201.
[428] Ercüment Tezcan, **Avrupa Birliği Komisyonu,** USAK Yayınları, Ankara, 2007, s. 194.

O'nu Birliğe girmeye zorlamış ve Birlik ile 2010 yılında müzakere sürecini başlatmıştır. AB karşıtı partilerin İzlanda'da iktidara gelmesi ile birlikte 2013 yılında müzakere süreci askıya alınmıştır.[429] Bununla birlikte bu üç ülkenin değerler bakımından Avrupalı olduğundan kimsenin hiçbir şüphesi yoktur. Bu üç ülkenin durumu bize ulusal çıkarın ve ulusal kimliğin kolektif Avrupa menfaati ve kimliğinin önünde olduğunu göstermektedir.

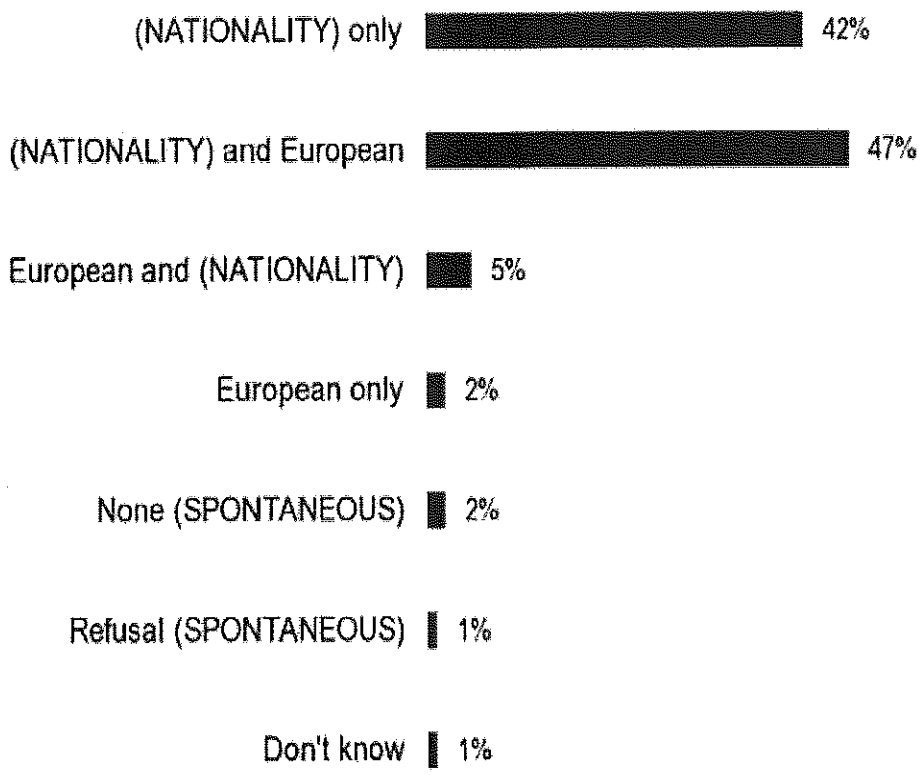
Herşeye rağmen bugün entegrasyon sürecinin başladığı 60 yıl öncesine göre Avrupa'yı birleştiren şeyler bölen ve ayıran şeylerden daha fazladır. Küreselleşme süreci hem Avrupalıları hem de Avrupa üyesi devletleri birbirine daha fazla yaklaştırmıştır. Çalışmamızın teorik bölümünde ifade etiğimiz üzere modernizm ulus devlet, ulusal kimlik ve ulusal kültürü inşa etmişken; post-modernizm çok-kültürlülük, ulus-üstücülük, küreselleşme, dünya kültürü gibi kavramları popüler hale getirmiştir. Post-modernizm paradigması Avrupa halklarının ortak bir Avrupalılık kimliğini kazanmalarına önemli katkılar sağlamıştır. Avrupa içi serbest dolaşım, iletişimin artması, teknolojinin gelişmesi ve üniversitelerarası değişim programları Avrupalıları bireysel anlamda daha mobil hâle getirmiştir. Avrupa içi ticaretin artması hem refah ve zenginliği sağlamış, hem de bu süreçten fayda gören kitlelerin entegrasyon sürecine olan bağlılıklarını arttırmıştır. Kendini daha zengin ve müreffeh hisseden Avrupalılar kıta içerisinde değil ama kıta dışına çıktıklarında Avrupalı olduklarının daha çok farkına varmışlardır.

Fligstein Avrupalıların entegrasyona yönelik aidiyet duygularını yani Avrupalılık kimliklerini analiz ederken onları üç grupta toplamaktadır. Avrupalıların yaklaşık %40-50'si ülkelerine daha bağlı, seyahat etmeyen, kültürel etkileşime girmeyen, entegrasyon sürecine mesafeli, AB şüphecisi, daha az eğitimli ve daha fakir olan insanlardan oluşmaktadır. Avrupalıların yine %40-50'lik bir kesimi ise entegrasyonun getirilerinin farkında olan fakat ulus devlet, ulusal çıkar, ulusal kimlik konularında daha politize olmuş ve Birliği ulusal çıkar üzerinden okuyan insanlardan oluşmaktadır. %10-15'lik kesim ise entegrasyon sürecinden siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan fayda sağlayan, bu kapsamda entegrasyon sürecine sadakatle bağlı olan Avrupalılardan oluşmaktadır. Fligstein ilk bakışta bu manzaranın Avrupalıların entegrasyon sürecine destek vermediği gibi bir izlenim yarattığını söylemektedir. Fakat

[429] Çiğdem Nas, "Türkiye-AB İlişkilerinde Norveç Modeli Ne Kadar Geçerli?", **İKV Değerlendirme Notu,** http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/norvec_modeli.pdf, (Erişim 17.08.2014)

entegrasyonu ulusal çıkar üzerinden değerlendiren kesimlerin de entegrasyona karşı olmadığını, ona faydacı ve pragmatist açıdan (araççı sadakat)[430] yaklaştıklarını söylemektedir. O'na göre Avrupalıların en az yarısı (%50-60) entegrasyon sürecine destek vermekte ve kendilerini Avrupalı olarak görmektedirler.[431] Bununla birlikte AB Komisyonuna bağlı olarak faaliyetlerini sürdüren Eurobarometer tarafından 2013 yılında yapılan bir araştırmada Birlik vatandaşlarına *"...kendinizi ne olarak görüyorsunuz?"* sorusu yönetilmiş ve şu sonuçlar çıkmıştır.

QD5. Do you see yourself as...?

Şekil-2: Avrupalıların Aidiyet Göstergesi[432]

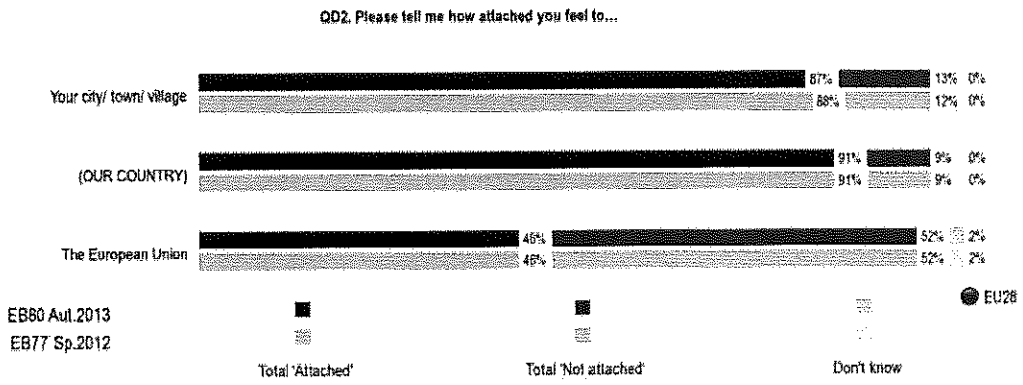
Bu sonuçlar bize şunu göstermektedir; Avrupalıların %42'si kendilerini yalnız ulusal kimlikleri ile tanımlıyor, %47'si ise önce ulusal sonra Avrupalılık kimliği ile

---

[430] Erdenir, **a.g.e.,** s. 4.
[431] Neil Fligstein, **Euroclash: The EU, European Identity and the Future of Europe,** Oxford University Press, Oxford, 2008, s. 250.
[432] **European Citizenship Report,** Special Eurobarometer Report, Brussels, Mart 2014, Kasım 2013, s. 34.

kendilerini ifade ediyor, %5'i ise önce Avrupalılık ve daha sonra ise ulusal kimliklerini ön plana çıkarıyor. %2'lik bir kesim ise kendilerini sadece Avrupalılık kimlikleri ile özdeşleştiriyorlar. Avrupalıların %42'lik kesimi Avrupalılık kimliğini dışlarken, öncelik sıralaması değişmekle birlikte %54'lük kesim Avrupalılık kimliğini içselleştirebiliyor. Bununla birlikte Avrupalılık kimliğini önceleyenlerin oranı ise %7 gibi düşük bir seviyede kalırken, hem ulusal hem de Avrupalılık kimliğini benimseyenlerin oranı %47 gibi yüksek bir seviyede bulunuyor. (Şekil-2)

2013 yılında 28 AB üyesi ülkede yapılan bu araştırma bizim ulusal kimlik ile kolektif Avrupa kimliğinin bir arada yaşayabileceği yönündeki tezimizi de doğrulamaktadır. Avrupalılar öncelikle kendilerini ulusal ve yerel kimlikleri ile tanımlayabilirler. Entegrasyon onlar için siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel kazançlar sağladığı sürece aidiyet duygusu gelişebilir. Kısacası Avrupalılar kendi ulusal ve yerel kimliklerini kaybetmeden de Avrupalılık kimliği geliştirebilirler. Yani Avrupalılar kendi yerel, ulusal ve kolektif Avrupalılık kimliklerine aynı anda sahip olabilirler. Bu kimliklerin her biri Avrupalıların birbirinden farklı ihtiyaçlarını karşılamakta ve birbirleriyle çatışma içerisine girmemektedir. Çalışmamızın teorik kısmında bu konuyu *"kimliklerin çoğulluğu"* olarak kavramsallaştırmıştık.

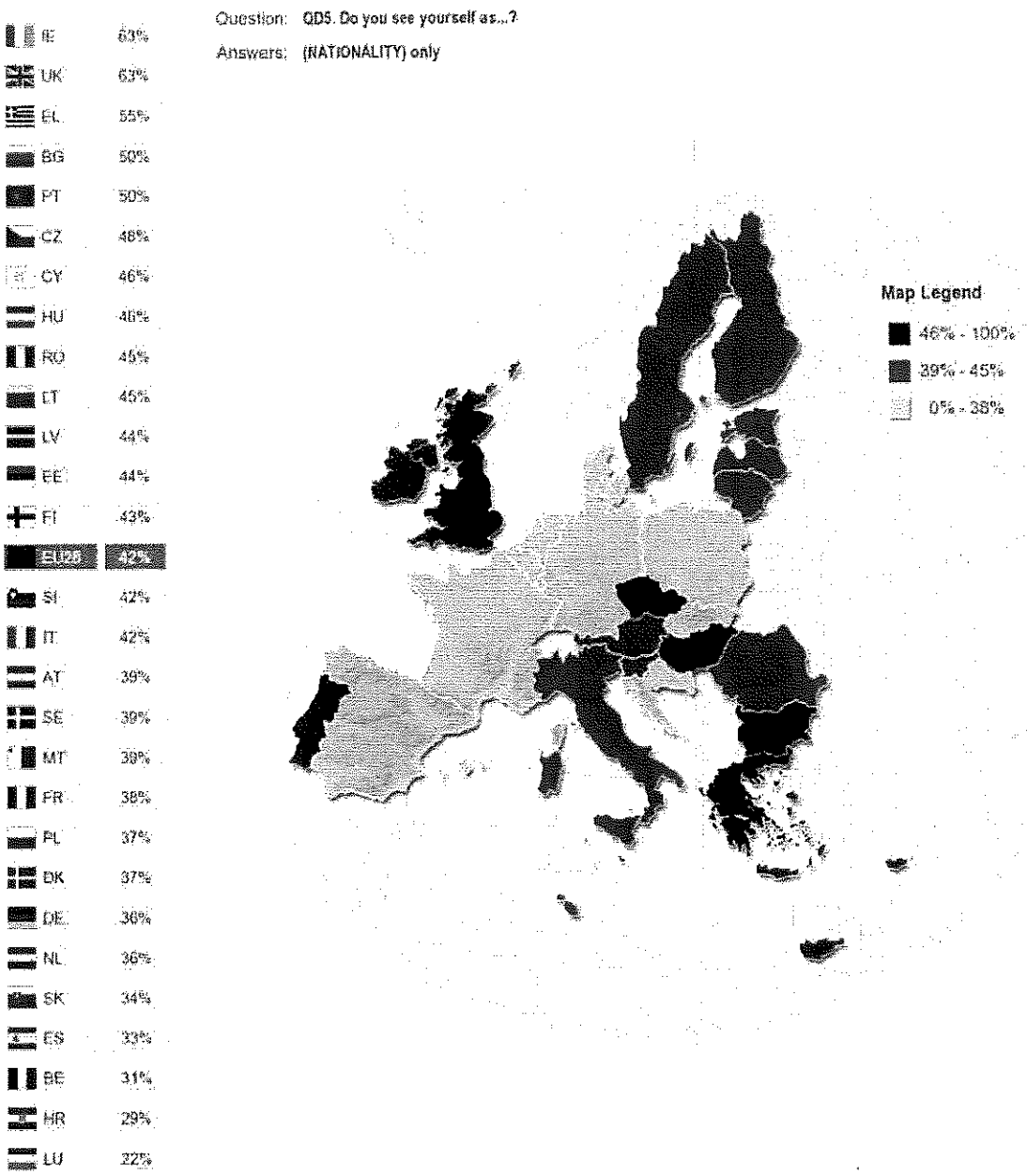

Şekil-3: Avrupalıların Yerel, Ulusal ve Avrupa'ya Aidiyet Göstergeleri[433]

Eurobarometer tarafından yapılan söz konusu araştırmanın yukarıdaki bulgusu bize Avrupalıların öncelikle kendilerini ulusal ve yerel kimlikleri ile tanımladığı ve daha sonra Avrupalılık kimliklerini ön plana çıkardıklarını göstermektedir. (Şekil-3)

[433] **European Citizenship Report,** Special Eurobarometer Report, Brussels, Kasım 2013, s. 9.

Aşağıdaki haritada ise AB içerisinde ulusal kimliğe aidiyeti yüksek olan ülkeler ön plana çıkarılmıştır. (Harita-5)

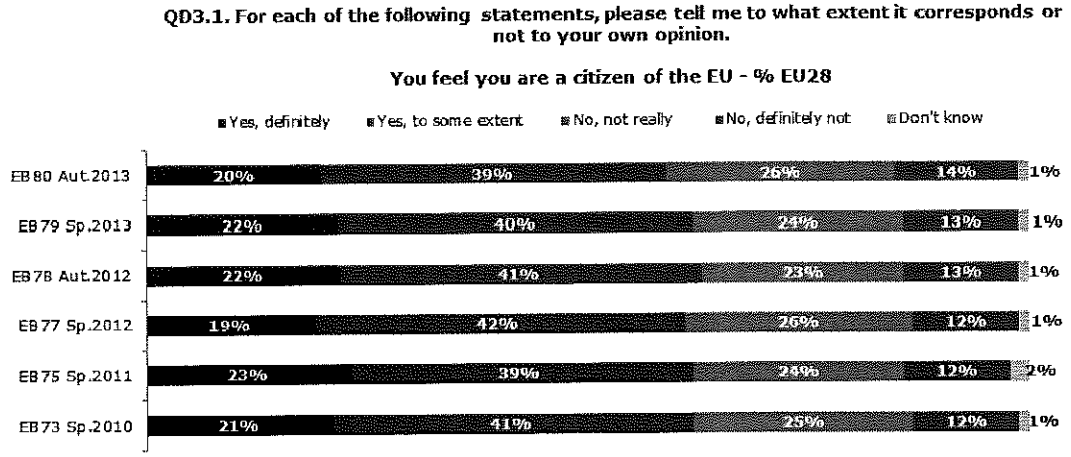

Harita-5: Avrupalıların Ulusal Aidiyet Haritası[434]

Eurobarometer'ın aynı araştırmasında Avrupalılara "...kendinizi AB vatandaşı olarak hissediyor musunuz?" sorusu yönetildiğinde ise 2013 yılı güz döneminde %59 gibi yüksek bir oranda "evet" cevabı verilmiştir. "Hayır" diyenlerin oranı ise %40'dır.

[434] **European Citizenship Report,** Special Eurobarometer Report, Brussels, Kasım 2013, s. 35.

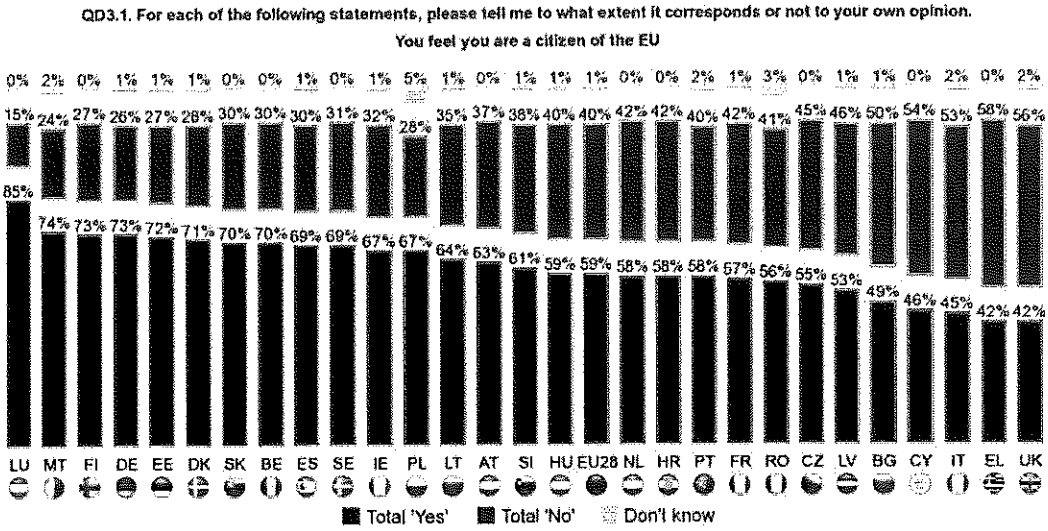
Yine bununla birlikte "evet" diyenler 2010 yılında %62, 2011 yılında %62, 2012 baharında %61, güz döneminde %63, 2013 baharında %62 ve güzünde ise %59 seviyelerinde bulunmaktadır. Bu tablo bize Avrupalıların %60 seviyesinde AB vatandaşlığına ve Avrupalılık kimliğine olumlu baktığını göstermektedir. %40 gibi azımsanamayacak bir oran da bugünkü kurumsal AB yapısı içerisinde Avrupalılık fikrine karşı çıkmaktadırlar. (Şekil-4)

Şekil-4: Avrupalıların Kendilerini AB Vatandaşlığı Olarak Görme Oranları[435]

Bu bütünsel bakış açısı ile birlikte üye ülkelerdeki durumu tek tek ortaya koyduğumuzda konuyu daha iyi aydınlatacağımızı düşünüyoruz. Eurobarometer'ın yaptığı bu söz konusu araştırmanın üye ülkelerdeki sonuçlarına baktığımızda ise dikkat çekici bir tablo ile karşılaşmaktayız. Son yaşanan ekonomik ve finansal krizden (Euro Krizi) az etkilenen, ulusal hassasiyetler konusunda daha esnek davranabilen ve entegrasyon sürecinden ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasi kazanç sağlayan üye ülke halklarının kendilerini daha çok AB vatandaşı olarak gördükleri ve Avrupalılık kimliğini içselleştirdikleri görülmektedir. Özellikle ekonomik ve finasal krizden çok etkilenen ülke halkları ise kendilerini daha az Avrupalı hissetmektedirler. (Şekil-5)

[435] **European Citizenship Report,** Special Eurobarometer Report, Brussels, Kasım 2013, s. 29.

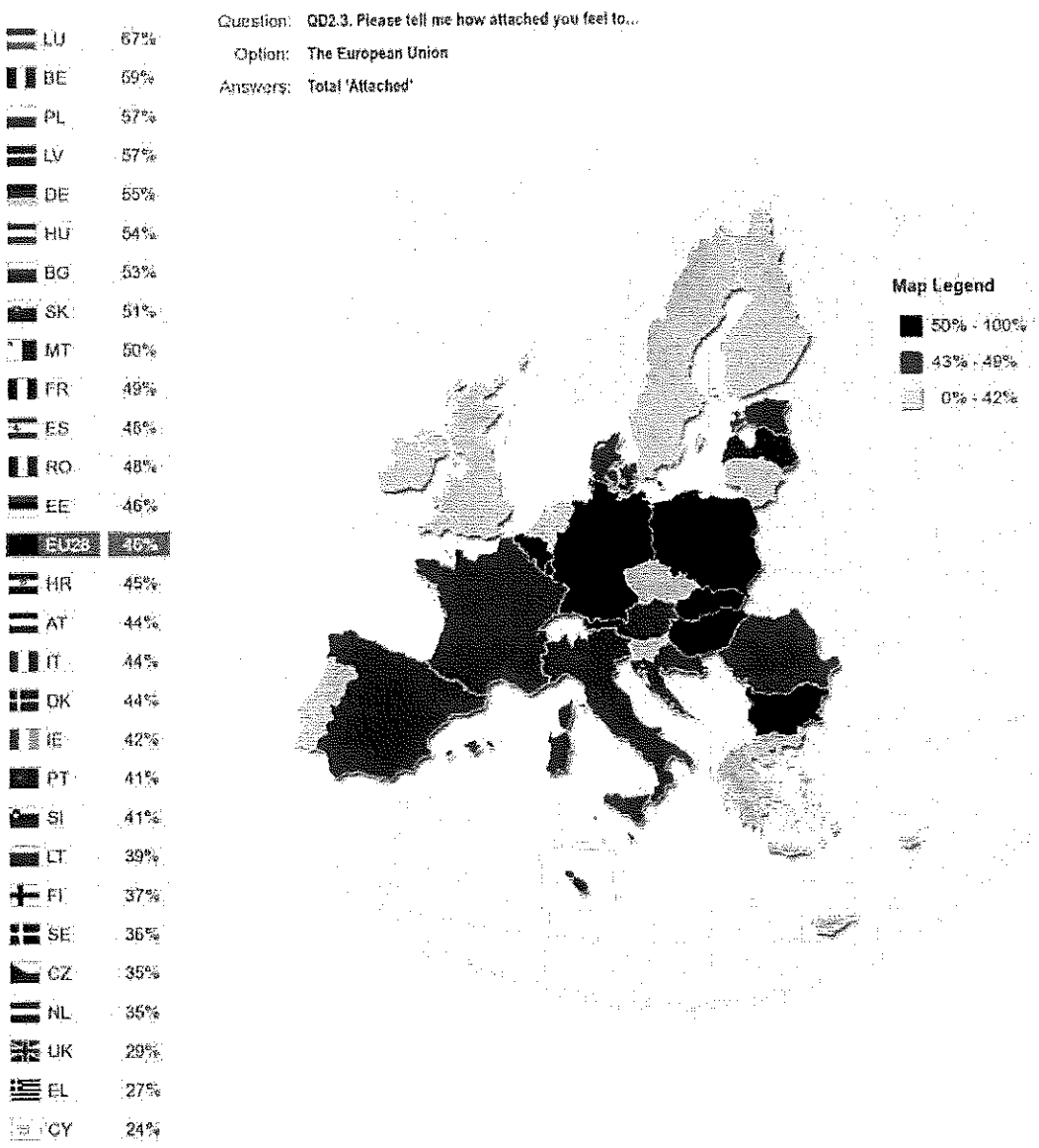
Şekil-5: AB Üyesi Ülke Vatandaşlarının Kendilerini AB Vatandaşı Olarak Görme Oranları[436]

Avrupalıların doğrudan AB kurumsal kimliği ile olan aidiyet ilişkilerine baktığımızda da yine Avrupalıların büyük bir oranda kendilerini yerel ve ulusal kimlikleri ile tanımladıkları ve yine de kurumsal AB kimliğini de %46 gibi bir oranda destekledikleri görülmektedir. Kurumsal AB kimliğine bağlılık konusunda ülkelerin durumlarını gösteren harita bize nüfus oranlarını da dikkate alırsak (yaklaşık 507 milyon AB nüfusunun yaklaşık 82 milyonu Alman ve yaklaşık 40 milyonu Polonyalı) Almanların ve Polonyalıların AB projesine sahip çıktıklarını göstermektedir. Entegrasyon sürecinden fayda sağlayan halkların ve kendi ulusal kimliklerini uluslararası sistem içerisinde AB vasıtasıyla daha etkin duyurduklarını düşünen AB üyesi devletlerin ve vatandaşlarının entegrasyon projesine sahip çıktıkları görülmektedir. Bu durum bu ülke halklarının kendi ulusal kimlikleri yanında Avrupalılık kimliklerini de sahiplendiklerini bize göstermektedir. (Harita-6)

Eurobarometer tarafından 2014 yılında yapılan bir araştırmada ortaya çıkan sonuç AB projesinin geleceği hakkında bize öngörüde bulunmak için önemli veriler sunuyor. Gelecekte entegrasyon projesinin ilerlemesi ve bu sürece Avrupalılar tarafından destek verilmesi Avrupalılık kimliğini de doğrudan etkileyecektir.

[436] **European Citizenship Report,** Special Eurobarometer Report, Brussels, Kasım 2013, s. 30.

Avrupalıların %75 gibi yüksek bir kesimi bugünkü dünyada birleşmiş bir Avrupa'ya ihtiyaç olduğunu söylüyor. (Tablo-1)

Harita-6: Avrupalıların AB'ye Aidiyet Haritası[437]

Avrupa'ya ortak bir kimlik kazandıran önemli konulardan birisi de Avrupa dışındakilerin Avrupa'ya bakış açılarıdır. Birleşik Devletler, Çin, Japonya, Rusya, Hindistan, Brezilya gibi küresel aktörler Avrupa'ya bir bütün olarak bakarlar ve orada yaşayan insanları Avrupalı olarak görürler. Onlara göre Avrupa; Ortaçağı yaşamış, Hıristiyan değerlerine sahip, Sanayi Devriminin öncüsü, emperyalist ve sömürgeci

[437] **European Citizenship Report,** Special Eurobarometer Report, Brussels, Kasım 2013, s. 11.

politikalar üretmiş, iki büyük Dünya Savaşı'nın sorumlusudur. Onlar için bugün Avrupa 500 milyonluk büyük bir pazar, küresel ticaretin ve finansın ana merkezlerinden birisi, demokrasinin beşiği ve ulus-devletlerin yakın işbirliği içerisinde yaşayabildiği bir kıtadır. Kısacası Avrupa'ya Avrupalılık kimliğini veren bir unsur da kendi dışındakilerin Avrupa'ya bütüncül bakışlarıdır.

QA13.5 Please tell me to what extent you agree or disagree with each of the following statements.
We need a united Europe in today's world

	Tout à fait d'accord Totally agree Stimme voll und ganz zu	Plutôt d'accord Tend to agree Stimme eher zu	Plutôt pas d'accord Tend to disagree Stimme eher nicht zu	Pas du tout d'accord Totally disagree Stimme überhaupt nicht zu	NSP DK WN	Total 'D'accord' Total 'Agree' Gesamt 'Stimme zu'	Total 'Pas d'accord' Total 'Disagree' Gesamt 'Stimme nicht zu'
%	EB 81.2	EB 81.2	EB 81.2	EB 81.2	EB 81.2	EB 81.2	EB 81.2
EU 28	33	42	13	6	6	75	19
BE	40	46	10	3	1	86	13
BG	28	43	9	5	15	71	14
CZ	22	49	20	4	5	71	24
DK	31	41	15	11	2	72	26
DE	40	40	13	6	1	80	19
EE	28	48	13	5	6	76	18
IE	35	40	12	7	6	75	19
EL	28	44	16	8	4	72	24
ES	56	29	5	3	7	85	8
FR	39	44	8	4	5	83	12
HR	21	47	16	7	9	68	23
IT	19	41	19	10	11	60	29
CY	37	38	7	13	5	75	20
LV	19	45	17	9	10	64	26
LT	34	43	12	3	8	77	15
LU	61	32	4	2	1	93	6
HU	18	42	20	13	7	60	33
MT	48	38	6	2	6	86	8
NL	34	41	15	6	4	75	21
AT	17	45	22	9	7	62	31
PL	31	52	10	2	5	83	12
PT	35	50	8	3	4	85	11
RO	38	41	9	3	9	79	12
SI	25	41	15	8	11	66	23
SK	21	59	13	3	4	80	16
FI	26	45	16	10	3	71	26
SE	43	36	13	6	2	79	19
UK	20	40	19	13	8	60	32

Tablo-1: Birleşmiş Bir Avrapa'ya İhtiyaç Olup Olmadığna İlişkin Avrupalıların Düşüncesi[438]

[438] **Europeans in 2014 Report,** Special Eurobarometer Report 415, Brussels, Mart 2014, s. 43.

Bütün bu kolektif bakış açısı ve algılara rağmen Avrupa ulus-devletlerden oluşan bir yapıdır ve bu gerçekten kaçamamaktadır. Avrupa Birliği üyesi ulus-devletler kendi ulusal çıkarlarına, ulusal kimliklerine ve kendi bireysel özgünlüklerine sahiptirler. Hiçbir Avrupalı, kolektif Avrupalılık kimliğinin kendi ulusal ve yerel kimliğinin önüne geçmesini istememektedir. Ama bu durum Avrupalıların Avrupalılık kimliğini benimsemedikleri anlamına gelmemelidir. Avrupalı ulus-devletler kendi ulusal kimliklerine sahip çıkarak, kendi bireysel özgünlüklerini koruyarak kolektif bir Avrupa'nın parçası olabilirler. Bize göre bunun çözümü *"katı kültürel unsurlar"* ile *"esnek kültürel unsurlar"* arasındaki ayrımdır. Avrupalı ulus-devletler ve ulusal kimlikler katı kültürel unsurlara aidiyet duygusunun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu alan onların mahrem alanıdır. Avrupalıların dillerine, geleneklerine, örf ve adetlerine, yaşam tarzlarına, bayraklarına, milli marşlarına, tarihlerine...vb. değerlerine (katı kültürel unsurlar) dokunmayan alanlarda Avrupa Birliği'nin aidiyet duygusu sağlayabileceğini değerlendiriyoruz. Bu alan ise çalışmamızın teorik bölümünde açıkladığımız esnek kültürel unsurların bulunduğu alandır. Bunlar toplumsal değerler ve kurumlardan oluşmaktadır. Ortak hukuk kuralları, hukukun üstünlüğü, demokrasi, insan hakları, özgürlükler, azınlıkların korunması, serbest ticaret ve liberal ekonomik değerler bunun yapı taşlarıdır. Avrupa bu alanda yaratacağı etki ve cazibe ile Avrupalılarda aidiyet duygusu yaratabilir ve bu da ortak bir Avrupalılık kimliğinin inşasına yol açma potansiyeline sahiptir. Biz bu ortak değerleri ya da esnek kültürel unsurları dört ana başlık altında toplayarak açıklamak istiyoruz. Bunlar; politik, ekonomik, sosyal ve uluslararası ilişkilerdeki Birliğin konumudur. Bu değerler Avrupa Birliği'nin ortak değerleridir ve Avrupalılara kolektif bir Avrupalılık kimliği kazandırmaktadır.

3.1. Politik Alanda Avrupa'nın Özgünlüğü

Politik alanda Avrupalıları diğerlerinden ayıran belirgin özellikler vardır. Her şeyden önce Avrupalılar demokrasi, insan hakları, özgürlükler, azınlıkların korunması ve hukukun üstünlüğü konularında dünyanın geri kalanından açık ara öndedirler. Modern devletin kurucuları olan Avrupalılar bugün ulus-devletin aşındığı bir kıtada yaşamaktadırlar. Kıta dâhilinde sınırların daha geçirgen olmaya başladığı dönemden buyana Avrupalılar kıta içerisinde daha mobil hâle gelmişlerdir. Birbirlerini daha iyi tanımışlar, birlikte yaşamayı öğrenmişler ve bunun faydalarını görmeye başlamışlardır.

Devlete bağlılığı gösteren *"vatanseverlik"* kavramı da bu süreç içerisinde değişikliğe uğramış demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü kavramlarına dayanan *"anayasal vatanseverlik"* kavramı gelişmiştir.[439] Anayasal vatanseverlik kavramı kolektif Avrupalılık kimliğinin temelini oluşturmaktadır. Anayasal vatanseverlik Avrupa vatandaşlığı vasıtasıyla kolektif Avrupalılık kimliğini inşa etmektedir. Bize göre politik açıdan kolektif Avrupalılık kimliğinin en önemli özelliklerinden birisi budur.

Hem kıta Avrupasında hem de Britanya adalarında parlamenter sistemin politik alana hâkimiyeti Avrupa'nın belirgin ayırt edici özelliğidir. Fransa yarı-başkanlık sistemine dayansa da bu sistemin özünde parlamenter sistem bulunmaktadır. Avrupa'da kurumsal yapılanma ve güç dağılımı parlamenter sisteme dayandığı için Avrupa siyasal yaşamında siyasi partiler merkezî bir rol oynamaktadır. Hükümetlerin teşkili ve yasama işlemlerinin yapılmasında parlamentodaki sandalye dağılımı etkili olmaktadır. Avrupa'da hem ulusal düzeyde hem de Birlik düzeyinde siyasi partilerin çeşitliliği ve ideolojik farklılıklar demokrasiyi beslemekte, kararlarındaki çeşitliliği şekillendirmektedir.[440]

Politik alanda ortak Avrupalılık kimliğini şekillendiren önemli iki kavram bulunmaktadır. Bunlar; *"kozmopolitanizm"* ve *"çok-kültürlülük"*tür. Kozmopolitanizm *(cosmopolitanism)*; kendini herhangi bir vatan ya da ırk ile sınırlı görmeksizin insanoğlunun bir parçası olarak görme, politik eğilimleri farklı olmakla birlikte tüm insanların tek bir topluluğa mensup olduklarını, bu nedenle bağlı oldukları bu insanlık toplumunun gelişmesi için çaba göstermeleri gerektiğini savunan bir anlayıştır.[441] Kısacası insanların kendilerini evrensel düşüncelere adayabileceğini ve bu düşüncelerin de devletlerin ve ulusların üstünde var olan tek bir ahlâki topluluğa ait olduğunu savunan bir görüştür. Çalışmamızın teorik kısmında katı kültür ve esnek kültür ayrımı yaptıktan sonra, katı kültürel unsurlara aidiyetin ulusal kimlik, esnek kültürel unsurlara aidiyetin ise ulus-ötesi kimlik inşasına yol açtığını belirmiştik. Bunların yanında meşru bir ulus-ötesi kimlik inşası için bu kimliğin evrensel değerlere dayanması gerektiğini söylemiştik ve bunları da *"evrensel kültürel değerler"* olarak tanımlamıştık. Evrensel

---

[439] Jan Werner Müller, **Constitutional Patriotism,** Princeton University Press, Princiton, 2007, s. 56.
[440] Peter Mair, "The Limited Impact of Europe on National Party System", **Europeanised Politics? European Integration and National Political System,** eds. Simon Hix, Klaus H. Goetz and Frank Cass, Londra, 2001, s. 27.
[441] Dağ, **a.g.e.,** ss. 120-121.

kültürel değerler kozmopolitanizme işaret etmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken konu evrensel değerlerin sadece Avrupalıların tekelinde olmadığı diğer medeniyetlere de bu değerlerin açık olduğudur.

Çok-kültürlülük *(multiculturalism)* ise farklı kültür ve etnik yapılara mensup insanların, bireysel değerlerine sahip olarak bir arada yaşamasını savunan anlayıştır.[442] Çok-kültürlülük politikası AB içerisinde *"çeşitlilik içerisinde birlik"* söylemine dönüşmüştür. Çok farklı ulus devletler, ulusal çıkarlar, ulusal kimlikler ile ulusal kültürlerden oluşan Avrupa'nın bir arada yaşamasına işaret etmektedir. Bu anlayış kıta içerisinde hoşgörü ve farklılıklara saygının gelişmesine zemin hazırlamaktadır. Çok-kültürlülük ve çeşitlilik içinde birlik politikaları Avrupa'ya kolektif bir kimlik kazandırmaktadır. Burada görünen şu gerçeği de vurgulamalıyız ki; Avrupa'nın çok kültürlülük ve çeşitlilik içinde birlik bakış açıları kendi içerisindeki ilişkilerinde geçerlidir. Avrupalıların diğer kültürlerle ilişkilerinde bu konuda çok da temiz bir sicilinin olduğunu söyleyemeyiz. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile artan etnik ve dini milliyetçiliğe paralel olarak Avrupalıların kendi içlerindeki farklılıklara (göçmenlere) hoşgörü ile yaklaşmadığı görülmektedir. Bu durum *"yabancı düşmanlığını"*, *"İslâmofobi"*yi ve *"anti-Semitizmi"* körüklemektedir. Yine Avrupalıların kendi dışındaki kültürlerle yani diğerleri ile ilişkisi artan etnik ve dini milliyetçiliğe paralel olarak *"medeniyetler çatışması"* temelinde devam etmektedir. Bu ötekileştirmeye dayalı kolektif kimlik tanımı barışçı olmaktan uzak görünmektedir. AB eğer kendi kolektif kimliğinin inşa sürecinde *"kozmopolitanizm"* ve *"çok-kültürlülük"* anlayışını başarabilirse, bu onun en belirgin özelliği olacaktır.

Politik alanda Avrupa'yı özellikle Birleşik Devletler'den ve bir bakıma da Britanya'dan ayıran *"haklar"* konusuna da değinmek istiyoruz. Birleşik Devletler'de siyasi haklar bireysel haklarla özdeşleşmiştir ve kendi kendine yetme prensibine dayanmaktadır. Amerikalılar ekonomik ve sosyal hakların düzenlenmesi konusunda devletin rolünü reddederler. Avrupalılar ise sosyal devlet anlayışını savunurlar. Ücretsiz sağlık hizmetleri, ücretsiz eğitim, işsizlik sigortası ve maaşı gibi uygulamalar Avrupa sosyal sisteminin gerekleri olarak belirmektedir. Avrupalılar anayasa ile güvence altına alınmış bireysel hakların yanında ekonomik ve sosyal hakların da olduğunu kabul ederler. Avrupalılar belli bir düzeye kadar ekonomik ve sosyal hayatta devletin

[442] Dağ, **a.g.e.**, s. 318.

düzenleyici yetkisini kabul ederlerken, Amerikalılar devlet kontrolüne karşıdırlar. Kısacası Birleşik Devletler daha bireyselci iken, kıta Avrupası ise daha kolektivisttir. İngiltere ise bu noktada Birleşik Devletler ile Avrupa arasında orta yolu bulma çabasında olmuştur.[443] Haklar konusunda Kıta Avrupası ile Anglo-Sakson dünya arasında bakış açıları farklılaşmaktadır. Bu farklılaşma Avrupa'ya kendine özgün kolektif kimliğini kazandırmaktadır.

3.2. Ekonomik Alanda Avrupa'nın Özgünlüğü

Ekonomik alanda Avrupalılar liberal ekonomik değerlere, serbest ticarete ve kapitalizme sıkı sıkıya bağlıdırlar. Kıta içerisinde malların, hizmetlerin, sermayenin ve kişilerin serbest dolaşımının önündeki engelleri kaldırarak dünyanın alım gücü ve ticaret hacmi en büyük pazarını yaratmışlardır. AB ar-ge çalışmalarına ve inovasyona büyük önem vermekte ve bu alandaki çalışmaları teknolojik alanda yatırımlara dönüştürebilmektedir. Dünyanın en yenilikçi teknolojilere sahip ülkeleri İsveç, Finlandiya, Almanya, Hollanda ve Danimarka AB üyesi ülkelerdir.[444] AB fonlarından ar-ge ve inovasyon çalışmalarına büyük kaynaklar aktarılmaktadır ve bu alanda AB dünyada rakipsizdir.[445] AB'nin bu durumu onları uluslararası piyasada rekabet gücü yüksek bir pazar haline dönüştürmektedir. Şüphesiz bu Avrupalıların övünebileceği bir durumdur ve Avrupalılıkları ile gurur duymaktadırlar.

Avrupa'nın dünyadaki bu rekabetçi pozisyonuna rağmen, Avrupalılar gelir ve fırsat eşitliğinin sağlanmasında adalete ve devletin kontrolüne büyük önem vermektedirler. Onların bu hassasiyetleri AB'yi Birleşik Devletler'den ayıran bir özelliktir ve onlara kendilerine özgün kimliklerini kazandırmaktadır. Amerikalılar fırsat eşitliğine öncelik verirken, Avrupalılar sonuçların eşitliği üzerinde odaklanırlar.[446] Amerikalılar ekonomik büyüme, kişisel çıkar ve bireysel zenginliklere odaklanırken, Avrupalılar küreselleşme süreci daha da hızlanan yeni uluslararası sistemde kıtaya yeni bir politik ve sosyal düzen getirme gayreti içerisinde bulunmaktadırlar. Devlet

---

[443] Will Hutton, **The World We're In,** Abacus, Londra, 2003, ss. 54-58.

[444] Haydar Özbek ve Hayriye Atik, "İnovasyon Göstergeleri Bakımından Türkiye'nin Avrupa Birliği Ülkeleri Arasındaki Yeri: İstatistiksel Bir Analiz", http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi42/ERUJFEAS_Jul2013_193to210.pdf, (Erişim 18.08.2014).

[445] İlter Ünlükaplan, "Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde İktisadi Kalkınma, Rekabetçilik ve İnovasyon İlişkilerinin Kanonik Korelasyon Analizi ile Belirlenmesi", http://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/157/15.%C4%B0lter.UNLUKAPLAN.pdf, (Erişim 18.08.2014).

[446] Clyde Prestowitz, **Rogue Nation: American Unilateralism and the Failure of Good Intentions,** Basic Books, New York, 2003, ss. 236-237.

tarafından toplanan vergilerin toplumun eğitim, sağlık ve sosyal güvence gibi ihtiyaçlarının karşılanmasına tahsis edilmesini isteyen Avrupalılar kolektif toplumu ve kolektif çıkarı öncelemektedirler. Bu anlayış onların kolektif toplum ve kolektif çıkar üzerinde kolektif bir Avrupalılık kimliği geliştirebileceklerinin işaretidir. Devletin ekonomik sorumluluklar taşıdığı konusunda Amerikalılardan ayrılan Avrupalılar kendi özgün liberal ekonomik sistemlerini de geliştirmektedirler.

Ekonomik alanda Avrupa ve Amerika arasındaki bu ayrım aslında sadece iki kıta arasında değil, Kıta Avrupası (Ren Avrupası) ile Anglo-Sakson dünya arasında belirgin bir hâl almaktadır. Bu nedenle tarihsel olarak Britanya hep Kıta Avrupasından ayrı düşünülmüş ve O'nun Birleşik Devletler'le olan bağı ön plana çıkarılmıştır. 1979 yılında İngiltere'de iktidara gelen Muhafazakâr Parti lideri Margaret Thatcher 1973'de İngiltere'nin AT'ye üye olması ile başlatılan bütün sosyal politikaları yeniden gözden geçirmiştir. Thatcher'ın bu politikası Britanya'yı entegrasyon süreci içerisinde yeniden konumlandırmıştır. Bugün İngiltere, Birliğin sosyal politikalarına dâhil olmamaktadır. İngiltere'nin Thatcher ile başlayan Birlik içerisindeki bu yeni konumlanması günümüzün popüler tartışmaları arasında yer almaktadır.[447] Anglo-Sakson sistemi daha fazla piyasa serbestliği, düşük vergilendirme ve kesintiler, sosyal hizmetlerin özel sektöre devredilmesi ile karakterize edilir ve bu hâliyle Amerikan sistemi ile daha yakındır. Bu noktadan hareketle kıta Avrupası ile Anglo-Sakson dünyası arasındaki ayrım Birlik içerisinde ekonomik ve sosyal politikaların uygulanması açısından bir ayrılığa işaret etmektedir. Bu ise kolektif Avrupalılık kimliğini zafiyete uğratmaktadır. İngiltere ve bazı Birlik üyesi devletlerin Ekonomik ve Parasal Birliğe dâhil olmaması da bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu ise *"çok-vitesli Avrupa"* ve *"çekirdek Avrupa"* söylemlerine yol açmış ve entegrasyonda daha çok yol almak isteyen Avrupalı devletlerin önünü açmıştır. Bu durum Avrupa içerisinde farklı Avrupaların ve dolayısıyla farklı Avrupalılık kimliklerinin ortaya çıkmasına da neden olmakta ve kolektif bir Avrupalılık kimliği ya da AB kimliğini zafiyete uğratmaktadır.

3.3. Sosyal Alanda Avrupa'nın Özgünlüğü

AB dâhilindeki kültürel farklılıklardan, Birlik düzeyinde ortak bir kamuoyu eksikliğinden, buna bağlı olarak Birlik çapında siyasi partilerin yokluğundan, Avrupa

[447] Dinan, **a.g.e.,** ss. 228-231.

medyasının yetersizliğinden ve Birlik vatandaşlarının farklı dilleri konuşmasından dolayı AB'nin sosyal alanda ayırt ediciliğini ortaya koymak zor bir konu olarak karşımıza çıkıyor.

İlk bakışta dinden başka hiçbir alanda ayırt edici bir Avrupalılık kimliği yokmuş gibi görünüyor. Daha önceki bölümlerde açıkladığımız üzere, tarihsel süreç içerisinde din konusu Avrupa'nın sosyal ve siyasal yaşamında merkezî bir rol oynamıştır. Bugün için de din konusu Avrupalılar için önemli bir sosyal parametredir. Fakat Kilise ve Hıristiyanlık Avrupa'nın tümünü kapsayan birleştirici bir Avrupa inşa edememiştir.[448] Hıristiyanlık içerisindeki Katolik-Ortodoks ayrımı ve daha sonra Katolik-Protestan ayrımı Hıristiyanlığı Avrupa'da bölmüştür. Buna paralel olarak Avrupa'ya gelen göç ile birlikte kıtada farklı inanç sistemleri de yaşam alanı bulmuştur. İslâm, Hinduizm, Budizm, Sihizm ve diğer dinler Avrupa'nın sosyal yapısını değiştirmiştir. Avrupa'da Kilise'ye karşı yürütülen savaşlardan (Din Savaşları) ve 1789 Fransız Devrimi'nden buyana sekülarizm/laiklik Avrupa sosyal yaşamını şekillendirmektedir. Modern dönemle birlikte sekülarizm/laiklik Avrupa'nın ayırt edici bir sosyal özelliği olarak ortaya çıkmıştır.

AB, Maastricht Antlaşması ile birlikte siyasi bir birlik olmaya başladığında önemli bir sorunla karşılaşmıştır. Devlet-dışı ve *sui-generis* yeni bir siyasi yapı olan Birliğin *"meşruiyet sorunu"* yani Birliğin Avrupalılar tarafından kabul edilmesi sorunu ortaya çıkmıştır. Fakat hâlihazırda ne böyle bir Avrupa halkı, ne de böyle bir Avrupa kamuoyu mevcuttur. Bu sorunu Alman Anayasa Mahkemesi Maastricht Antlaşması'nın kabulü sonrası yaşanan tartışmalarda *"no-demos"* yani *"Avrupa'da bir Avrupa halkının olmadığı"* kararını alarak açıklamıştır.[449] Maastricht Antlaşması ile birlikte AB, Avrupalılar arasında sosyal bir toplumu inşa edebilmek ve Avrupa kamuoyunu oluşturmak için Birlik düzeyinde dil, kültür, sanat, spor, gençlik, eğitim ve iletişim gibi alanlarda ortak politikalar uygulamaya başlamıştır.[450] Maastricht Antlaşması Avrupa'nın kültürel mirasını korumak, Avrupalıların sanatsal ve edebi çalışmalarını desteklemek, üye ülkeler arasında kültürel etkileşime destek vermek, çok-kültürlülüğü

---

[448] David Dunkerly, Lesley Hodgson, Stanislaw Konopacki, Tony Spybey and Andrew Thompson, **Changing Europe: Identities, Nations and Citizens,** Routledge, Londra, 2002, s. 115.

[449] Hüsamettin İnaç ve Ümit Güner, "AB'nin Yapısal Kısıt Problemine Eleştirel Bir Bakış", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** Cilt: 8, Say: 4, 2006, ss. 309-318.

[450] "The Maastricht Treaty, Treaty On European Union, Maastricht, 7 February 1992", http://www.eurotreaties.com/maastrichteu.pdf, (Erişim 18.08.2014).

teşvik etmek, ortak bir Avrupa tarihi yazımı yapmak gibi konuları gündemine almıştır.[451] Bu kapsamda bölgesel ve azınlık dillerinin korunması, kültürel faaliyetlerin desteklenmesi, Avrupalı yazarların eserlerinin sübvanse edilmesi, tarihi Avrupa binalarının restorasyonu için fonlar ayrılması, Avrupa müzelerinin inşa edilmesi, Avrupa kültürel ve tarihi mirasının korunması, geliştirilmesi ve restorasyonu için eğitim programları düzenlenmesi, Avrupa kültür başkenti ve Avrupa kültür ayı uygulamasının başlatılması, "Avrupa Gençlik ve Barok Orkestrası"nın kurulması[452] gibi ortak bir Avrupa halkı, kamuoyu ve kültürü inşa etmek maksadıyla Birlik düzeyinde yapılan icraatlar bulunmaktadır.

Bize göre bu politikalar Avrupalılar arasında sosyal anlamda etkileşimi arttırıp ortak bir Avrupalılık kimliğinin inşasına zemin hazırlayabilir. Fakat bu politikaların uygulanmasından ziyade bunların Avrupalılar arasında kabul görmesi büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte Avrupalıların yerel ve bölgesel kültürlerinin korunmasına önem verilmeli, buna rağmen Avrupa kültürü inşa edilmemelidir. Avrupa kültürünün biz kendiliğinden, uzun bir süreç içerisinde, sosyal bir gelişim ve değişim sürecinin sonunda oluşabileceğini değerlendiriyoruz. Bugün Avrupalılar Shakespeare, Michelangelo, Volteire, Goethe, Picasso ve Mozart'ı ulusal kimliklerine bakmadan onları Avrupalı olarak görüyorlar, değerlendiriyorlar ve sahipleniyorlar. Bizim sosyal değişim ve dönüşüm ile ifade etmek istediğimiz nokta tam da burasıdır. Ortak Avrupa kültürü zaman içerisinde, kendiliğinden ve sosyal bir değişim ve dönüşüm süreci sonunda oluşabilir. Bu Avrupa kültürünü yerel, bölgesel ve ulusal kültür ile karıştırmamak gerekmektedir. AB düzeyinde siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel alanda yapılan uygulamalar bu kolektif Avrupa kültürünü inşa edecektir. Yerel, bölgesel ve ulusal kültürlerle birlikte kolektif bir Avrupa kültürü oluşacak, bu da ortak bir Avrupalılık kimliğine, Avrupa kamuoyuna ve Avrupa halkının oluşmasına zemin hazırlayarak Avrupa Birliği'nin meşruiyet sorununun çözümüne de katkıda bulunacaktır. AB ancak meşruiyet sorununu çözebildiği ölçüde gelecekte kendine yaşam alanı bulacaktır. AB'nin ortak bir Avrupa kültürü inşa etme çabası O'nu diğer küresel aktörlerden ayırarak, kendi kolektif kimliğini bulmasını sağlayacak ve Avrupa özgünlüğünün oluşmasına katkı sağlayacaktır.

---

[451] McCormick, **a.g.e.**, s. 88.
[452] Özgöker ve Musaoğlu, **a.g.e.**, ss. 116-120.

Avrupa'da her nekadar kamuoyu eksikliğinden bahsetsek de, bu kamuoyunun yavaş yavaş oluşmakta olduğunu da görmekteyiz. Avrupalılar kürtaj, bireysel silahlanma, eşcinsel evlilik, ötenazi, idam cezası, sansür gibi ahlâki konularda hemfikir olmuş görünmektedirler. 15 Şubat 2003'te Birleşik Devletler'in Irak'ı işgâline karşı Avrupa'da düzenlenen geniş katılımlı savaş karşıtı protesto gösterileri belki de Avrupa kamuoyunun oluşması açısından çarpıcı bir örnektir. Britanya, İspanya, İtalya, Danimarka ve Hollanda hükümetleri 2003 Irak Savaşı'nda Birleşik Devletler'i desteklerken onların halkları hükümetlerine rağmen %70-90 gibi yüksek bir oranda savaşa karşı bir tutum sergilemişlerdir. *"Savaş karşıtlığı"*, Avrupa kamuoyu oluştururken hem ulusal hükümetler hem de Birlik kurumları üzerinde Avrupalıların önemli baskılar oluşturmasına yol açmıştır. Alman düşünür Jürgen Habermas ve Fransız filozof Jaques Derrida bu savaş karşıtlığını *"Avrupa'nın kamusal alanının oluşması"* olarak tanımlamışlardır.[453]

Bununla birlikte Lizbon (Reform) Antlaşması ile getirilen *"vatandaşlar girişimi"* düzenlemesinin de Avrupa'da kamusal alanın oluşmasına zemin hazırlayacağını değerlendiriyoruz. Yine Avrupa Parlamentosunda siyasi partilerin ulusal kökenlerini bir kenara bırakarak, siyasi programlarına göre gruplar oluşturması ve bu şekilde çalışmalarını doğrudan Avrupa halkını temsil edecek şekilde yürütmeleri de Avrupa kamuoyunun oluşmasına katkı sağlamaktadır. Kısacası Avrupa kamuoyu yok değildir, ama şu an için yetersizdir. Bu bile Avrupa'nın sosyal alanda ayırt ediciliğini ortaya koyması bakımından değerlidir.

Sosyal açıdan Avrupa'nın en önemli sorunu ve ayırt ediciliği büyük bir göç ile karşı karşıya kalmasıdır. Avrupa içerisinde serbest dolaşımdan kaynaklanan göç Birlik düzeyinde bir tehlike olarak görülmez, aksine bu Avrupa'nın inşası için teşvik edilir. İngiltere gibi bazı üye devletler Avrupa içi göçe bile ülkelerinin sosyo-kültürel ve ekonomik yapısını bozduğu için karşı çıkarlar ve bu konuda Avrupa düzenlemelerine katılmazlar.[454] Esas Avrupa için tehdit oluşturan dışarıdan gelen göçtür ve bu göç Avrupa'nın sosyo-kültürel ve ekonomik yapısını etkilemektedir. Avrupa Birliği üyesi ülkeler II. Dünya Savaşı sonrası işgücü ihtiyacını karşılamak maksadıyla düzenli ve

---

[453] Jürgen Habermas and Jaques Derrida, "February 15, or What Binds Europeans Together: A Plea for a Common Foreign Policy, Beginning in the Core of Europe", http://platypus1917.org/wp-content/uploads/archive/rgroups/2006-chicago/habermasderrida_europe.pdf, (Erişim 18.08.2014).

[454] Ayhan Gençler, "Avrupa Birliği'nin Göç Politikası", http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusskd/article/view/1023000461/1023000416, (Erişim 19.08.2014).

planlı bir şekilde Kuzey Afrika, Orta Doğu, Güney Asya ve Türkiye gibi ülkelerden göçmen kabul etmişlerdir. Bu ülkelerden gelen göçmenler aradan iki kuşak geçmesine rağmen Avrupa'ya entegre olamamışlardır. Kısacası Amerika'ya giden göçmenler *"Amerikalı"* olurken, Avrupa'ya giden göçmenler *"Avrupalı"* olamamışlardır. Göçmenlerin Avrupa sosyal düzenine entegrasyonu hâlâ önemli bir sorun olarak durmaktadır. Bu Avrupa Birliği'nin sosyal alanda ayırt ediciliğini ortaya koyan bir sorundur. Bununla birlikte Avrupa Birliği; Kuzey Afrika ve Orta Doğu gibi son derece istikrarsız, savaşların ve çatışmaların eksik olmadığı, 2010 yılında başlayan ve *"Arap Baharı"* olarak adlandırılan sürecin yaydığı istikrarsızlığı yaşayan bölgelerle doğrudan komşudur. Bu durum Avrupa Birliği'ni bu coğrafyalardan kaynaklanan yasa dışı göç ile de karşı karşıya bırakmaktadır. Bütün bu sorunlar Avrupa'nın sosyal yapısını etkilemekte ve oluşan bu durum aynı zamanda Birliğin olumsuz da olsa sosyal açıdan ayırt edici özelliğini ortaya koymaktadır.

Avrupa'da aile kurumunun ve yaşam biçiminin son yıllarda değişim ve dönüşüm geçirdiğini de görmekteyiz. Düşük doğum oranları, geç evlilikler, çocuk sahibi olmak istememe ve tek çocuklu aileler Avrupa'nın sosyal yapısını değiştirmektedir. Avrupa Birliği üyesi ülkelerin toplam nüfusu bugün yaklaşık 507 milyon civarındadır ve bu rakamın gelecek 25 yıl içerisinde yaklaşık 500 milyon olacağı tahmin edilmektedir.[455] Bu rakam bize Avrupa'nın nüfusunun önemli ölçüde azalmadığını fakat yaşlandığını göstermektedir. Yaşlanan Avrupalıların nasıl bakılacağı ve sosyal güvencelerinin nasıl idame ettirileceği önemli bir sorundur. Avrupalılar haftada 40 saat çalışmakta ve 5 hafta ücretli izin yapmaktadırlar.[456] Bu günümüzde Avrupalıların daha az çalışıp daha çok tatil yaptığını göstermektedir. Bütün bunlar bize Avrupa'nın sosyo-ekonomik açıdan gelecek yıllarda işgücü sıkıntısı ile karşı karşıya kalacağını göstermektedir. AB göçmen politikalarını (göçmenlerin kabulü ve onların topluma entegrasyonunu) bu açıdan yeniden değerlendirmek durumundadır. Bütün bunlar bir yandan Avrupa'nın sosyo-kültürel açıdan karşılaştığı zorlukları ortaya koyarken, diğer yandan da O'nun sosyal açıdan ayırt edici özelliğini ortaya koymaktadır.

---

[455] Salih Şahin, "Avrupa Birliği'nde Demografik Dönüşümler ve Türk Nüfusunun Geleceği", http://www.Users/User/Downloads/Avrupa_Birliginde_Demografik_Donusumler_ve_Turk_Nufusun_Gelecegi-libre.pdf, (Erişim 19.08.2014).

[456] "Ülkelere Göre Haftalık Çalışma Saati Analizi", http://www.ntvmsnbc.com/id/24950144/, (Erişim 19.08.2014).

3.4. Avrupa Birliği'nin Uluslararası İlişkilerdeki Konumu

1 Kasım 2009'da yürürlüğe giren Reform (Lizbon) Antlaşmasında yapılan üç önemli düzenleme Avrupa Birliği'ni uluslararası ilişkilerde gerçek bir aktör konumuna getirmiştir. Bunlardan ilki Lizbon Antlaşması'nın Avrupa Birliği'nin üç sütunlu yapısını kaldırarak, O'nu tek bir yapıya yani gerçek bir Birliğe dönüştürmüş olmasıdır.[457] Yapılan bu değişiklik ile AB uluslararası ilişkilerde arabuluculuk yapabilecek, antlaşmalar müzakere edebilecek, antlaşmalar akdedebilecek ve çeşitli uluslararası örgütlere üye olabilecek bir konuma sahip olmuştur. Kısacası AB uluslararası ilişkilerde temsil yeteneği olan gerçek bir aktör olmuştur.

İkinci olarak hükümetler arası düzeyde de olsa var olan Birlik Ortak Dış ve Güvenlik Politikasını yürütmek üzere *"AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi"* makamı ihdas edilmiştir.[458] Üçüncü olarak Devlet ve Hükümet Başkanlarından oluşan Konsey'e, *"Avrupa Birliği Konseyi"* adı verilerek kurumsallaştırılmış ve *"AB Konseyi Başkanlığı"* makamı ihdas edilmiştir.[459] Yapılan bu üç düzenleme AB'ye uluslararası ilişkilerde tek bir aktör olma pozisyonu kazandırmıştır.

AB'nin özellikle son yıllarda Sırbistan ile Kosova arasındaki sınır müzakerelerinde ve İran'ın nükleer programına ilişkin P5+1 olarak bilinen müzakerelerde arabuluculuk yaptığı bilinmektedir. AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi İngiliz Barones Catherine Ashton Kosova ve Sırbistan arasındaki müzakereleri 2014 yılında başarı ile sonuçlandırmış, taraflar arasında anlaşma sağlanmış, Sırbistan ve Kosova'nın AB'ye üyeliğinin önü açılmıştır.[460] Bu gelişme AB'nin hem kendi yakın çevresi Batı Balkanlarda hem de uluslararası ilişkilerdeki yapıcı rolünü göstermektedir. İran ile yapılan ve P5+1 olarak bilinen müzakereler ise Ashton'un moderatörlüğünde sürmektedir.[461] İran'ın nükleer çalışmalarını kontrol altına almak ve bu sorunun çözümü için askerî seçeneklerin dışında müzakereler yoluyla çözüm aramak uluslararası barışın ve güvenliğin

---

[457] Ercüment Tezcan, "Avrupa Birliği'nin Hukuksal ve Kurumsal Yapısıyla İlgili Gelişmeler: Kurucu Metinler Düzeyinde Bir Değerlendirme", **Başlangıçtan Günümüze Avrupa Birliği Kurumları,** ed. Ercüment Tezcan, Hayat Akademi, İstanbul, 2013, ss. 40-42.

[458] Özkan, **a.g.e.,** s. 136-138.

[459] Bozkurt, Özcan ve Köktaş, **a.g.e.,** s. 55.

[460] Nedim Emin, "Kosova ile Sırbistan Anlaşmasının Perde Arkası", http://odak.setav.org/page/kosova-ile-sirbistan-anlasmasinin-perde-arkasi/5667, (Erişim 20.08.2014).

[461] Kelsey Davenport, "History of Official Proposals on the Iranian Nuclear Issue", http://www.armscontrol.org/factsheets/Iran_Nuclear_Proposals, (Erişim 20.08.2014).

sağlanması açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu sürecin mimarı da yine AB olmuştur.

AB uluslararası sisteme ve devletler arasındaki ilişkilere liberal bakış açısı ile bakar. AB yapısı gereği, doğal olarak devletlerin ulusal çıkarları doğrultusunda birlikte çalışabileceği ve işbirliği yapabileceğini düşünmektedir. Bu açıdan uluslararası örgütler, uluslararası hukuk ve müzakereler AB'nin uluslararası siyasete bakış açısını şekillendirmektedir. AB uluslararası ilişkilerde çok-yönlü olma ve *"sert güç"* yerine *"akıllı gücü"* kullanma taraftarıdır. Burada akıllı güç; teşvik ve fırsatları öngören yumuşak güç ile zorlama ve askerî müdahaleleri öngören sert güç arasındaki dengeyi ifade etmektedir.[462]

Bu bakış açısı ile AB hemen doğusundaki Rusya Federasyonu (RF) ile Atlantik'in diğer kıyısındaki stratejik müttefiki ABD'den ayrılır. Bu küresel aktörler geçmiş 15 yıl içerisinde birçok askerî müdahalede bulunmuşlardır. ABD'nin Irak, RF'nin Gürcistan ve Kırım müdahaleleri BM Güvenlik Konseyi kararı olmadan uluslararası hukuka aykırı bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu arada AB'nin 2000 yılından sonra NATO ile ortak ya da kendi inisiyatifi ile Balkanlar, Afrika, Gürcistan ve Afganistan'da çatışmaların önlenmesi, barışın tesisi, barışın korunması, insani yardım ve kurtarma operasyonları yaptığını görmekteyiz.[463] Bu operasyonlar hem BM Güvenlik Konseyi kararı ile uluslararası hukuka uygun olarak hem de askerî hedeflerle sınırlı olmayan insanî yardım amaçlı operasyonlar olmuştur. AB'nin uluslararası sistemdeki bu konumu O'nun ayırt ediciliğini ortaya koyması bakımından önemlidir ve O'na kendi kimliğini kazandırmaktadır.

Yukarıda açıkladığımız politik, ekonomik ve sosyal alandaki AB'nin ayırt edici özellikleri ile AB'nin uluslararası ilişkilerdeki konumu ve tutumu O'nu diğer küresel aktörlerden ayırmakta ve O'na kendi kolektif kimliğini kazandırmaktadır. AB sahip olduğu değerlerle yaşayan bir aktördür. Demokrasi, insan haklarının ve azınlıkların korunması, hukukun üstünlüğü, özgürlükler, liberal değerler, parlamenter yönetim, anayasal vatanseverlik, çok-kültürlülük, kozmopolitanizm, toplulukçuluk *(komüniteryanizm)*, kolektif toplum anlayışı, kapitalizm, refahçılık, sürdürülebilir

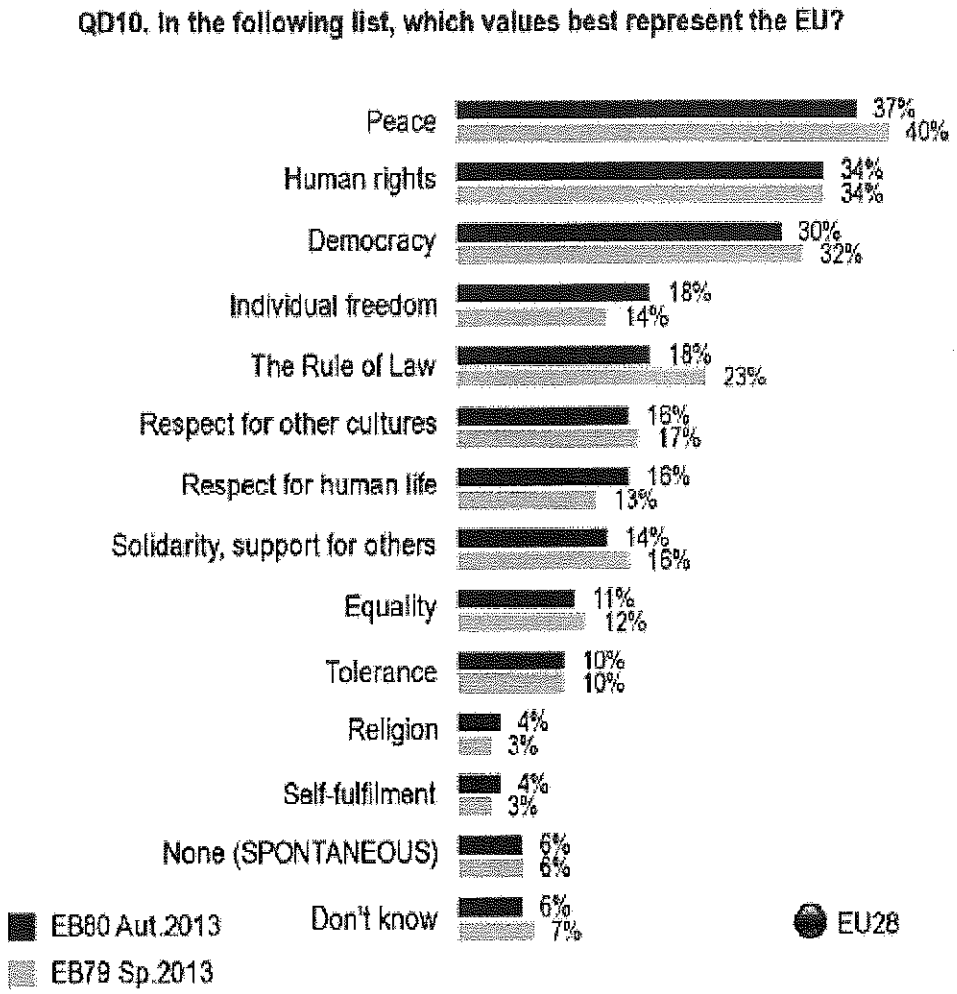
---

[462] Atilla Sandıklı, "Yumuşak Güç Savaşları" http://www.bilgesam.org/incele/791/-takdim---yumusak-guc-savaslari/#.U_SAF_mIUxQ, (Erişim 20.08.2014).

[463] "EU Ongoing Missions and Operations in The World-July 2014", http://www.eeas.europa.eu /csdp/missions-and-operations/, (Erişim 20.07.2014).

kalkınma, sekülarizm/laiklik, aile kurumunun korunması, çok-taraflılık, akıllı ve sivil gücün kullanımı, uluslararası hukuka bağlılık gibi değerler Avrupa değerleridir. Bu değerlere Avrupa dışındaki aktörlerin ve toplumların bazıları da sahiptir ve sahip olabilirler. Fakat Avrupa bu değerleri içselleştirmiştir. AB bu değerlere sahip olarak ayırt ediciliğini ortaya koymakta ve kendi kurumsal kimliğini kazanmaktadır. AB vatandaşları yani Avrupalılar da bu değerlere sahip kurumsal AB'yi sahiplenip, O'na aidiyet duygusu ile bağlandıklarında ortak Avrupalılık kimlikleri gelişecek ve bir Avrupa halkı ve kamuoyu oluşacaktır.

Eurobarometer tarafından 2013 yılında AB üyesi ülke vatandaşları arasında yapılan araştırmada hangi değerlerin Avrupa'yı daha iyi temsil ettiği sorulmuş ve aşağıdaki gibi bir sonuç ortaya çıkmıştır. (Şekil-6) Bu araştırmanın sonucunda demokrasi, insan hakları, özgürlükler, hukukun üstünlüğü değerlerinin Birliği temsil eden değerler olarak ön plana çıktığını görmekteyiz. Avrupalılar AB'yi bu değerlerle özdeşleştiriyorsa, Avrupalılar açısından AB kapsamında oluşturulacak kolektif kimliğin de bu değerler üzerine inşa edilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bununla birlikte %40 gibi yüksek bir oranda ve ilk sırada Birliğin kıta içerisinde *"barış"*ı temsil ettiği bu araştırmada Avrupalılar tarafından belirtilmiştir. Bu önemli bir veridir ve yukarıda yaptığımız açıklamalarla birlikte değerlendirilmelidir. Avrupa entegrasyon sürecinin II. Dünya Savaşı sonrası kıtada ekonomik kalkınmayı sağlayarak barışı tesis etmek için başlatıldığı gerçeğini hiç bir şekilde unutmamamız gerekmektedir. Ekonomik kalkınma yoluyla kıta içerisinde gerçekleştirlen barışın devamı ve demokrasi, insan hakları, özgürlükler ve hukukun üstünlüğü değerleri üzerine inşa edilmiş bir AB ve bu kurumsal yapıya aidiyete dayanan bir Avrupalılık kimliğinin mümkün olabileceğini düşünüyoruz. Eurobarometer tarafından yapılan araştırmalar da Avrupalıların bu yönde düşündüklerini doğrulamaktadır. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere kolektif bir Avrupalılık kimliği ulusal kimliklerin mahremiyeti üzerine inşa edilemez, ancak esnek kültürel unsurlar üzerine inşa edilebilir.

Şekil-6: Avrupalılara Göre Hangi Değerler AB'yi En İyi Temsil Eder[464]

28 üye devletten ve 507 milyon nüfustan oluşan AB'nin hâlihazırda bu ortak değerler noktasında birbirlerine yakınlaşamadığı ve bu nedenle de ortak bir Avrupalılık kimliği de inşa edilemediği de bir gerçektir. Nitekim Mart 2014 Eurobarometer anketinde Avrupalıların %50'si ortak değerler noktasında üye devletlerin birbirlerine yakınlaşamadığını belirtmektedirler. (Tablo-2) Ortak değerler üzerinde hem üye devletlerin hem de AB vatandaşlarının yakınlaşması/yakınlaştırılması ortak Avrupalılık kimliğinin de önünü açacaktır. Birliğin kendi meşruiyetini sağlaması ve geleceğini teminat altına alması açısından da bu sorun çözülmesi gereken önemli bir sorundur.

[464] **European Citizenship Report,** Special Eurobarometer Report, Brussels, Kasım 2013, s. 67.

QD5 In your opinion, in terms of shared values, are EU Member States...?

%	Très proches les uns des autres Very close to each other Sehr eng beieinander		Plutôt proches les uns des autres Fairly close to each other Ziemlich eng beieinander		Plutôt différents les uns des autres Fairly distant from each other Ziemlich weit voneinander entfernt		Très différents les uns des autres Very distant from each other Sehr weit voneinander entfernt		NSP DK WN		Total 'Proches' Total 'Close' Gesamt 'Nah'		Total 'Différents' Total 'Distant' Gesamt 'Entfernt'	
	EB 81.2	Diff. EB 77.3	EB 81.2	Diff. EB 77.3	EB 81.2	Diff. EB 77.3	EB 81.2	Diff. EB 77.3	EB 81.2	Diff. EB 77.3	EB 81.2	Diff. EB 77.3	EB 81.2	Diff. EB 77.3
EU 28	2	-1	40	-6	40	6	10	2	8	-1	42	-7	50	8
BE	2	0	34	-11	54	11	8	1	2	-1	36	-11	62	12
BG	8	-1	48	-6	24	3	6	3	14	1	56	-7	30	6
CZ	6	0	52	-5	32	4	6	1	4	0	58	-5	38	5
DK	1	0	47	-10	38	5	12	5	2	0	48	-10	50	10
DE	3	-1	42	-7	42	7	8	2	5	-1	45	-8	50	9
EE	2	0	49	5	38	-3	5	0	6	-2	51	5	43	-3
IE	4	1	44	-3	34	5	8	1	10	-4	48	-2	42	6
EL	3	0	34	-6	41	1	20	5	2	0	37	-6	61	6
ES	2	-3	27	-8	47	9	15	3	9	-1	29	-11	62	12
FR	1	-1	28	-8	53	8	12	3	6	-2	29	-9	65	11
HR	4		57		25		8		6		61		33	
IT	2	-1	38	-9	39	7	14	4	7	-1	40	-10	53	11
CY	2	-3	30	-17	45	17	18	4	5	-1	32	-20	63	21
LV	1	-1	20	-12	52	4	24	10	3	-1	21	-13	76	14
LT	2	-1	43	2	40	-1	7	0	8	0	45	1	47	-1
LU	2	1	32	-13	50	7	13	5	3	0	34	-12	63	12
HU	3	0	44	2	39	2	12	0	2	-4	47	2	51	2
MT	6	-1	58	5	17	-6	5	2	14	0	64	4	22	-4
NL	1	0	44	-9	42	5	8	4	5	0	45	-9	50	9
AT	5	2	50	0	32	0	8	-2	5	0	55	2	40	-2
PL	3	-1	60	-4	25	6	3	1	9	-2	63	-5	28	7
PT	2	-1	35	1	38	-2	14	2	11	0	37	0	52	0
RO	5	0	43	-2	29	2	7	0	16	0	48	-2	36	2
SI	3	1	34	-12	41	2	11	4	11	5	37	-11	52	6
SK	6	0	59	-5	28	4	5	2	2	-1	65	-5	33	6
FI	1	0	48	-1	44	5	5	-2	2	-2	49	-1	49	3
SE	1	0	42	-4	47	4	8	2	2	-2	43	-4	55	6
UK	2	-1	39	-4	37	5	8	-1	14	1	41	-5	45	4

Tablo-2: Ortak Değerler Kapsamında Avrupalıların Ülkelerini AB Üyesi Olarak Görme Oranları[465]

AB ve Avrupalılık için bir sınır çizmek istiyorsak bunu coğrafî olarak değil, yukarıda sıraladığımız değerler bağlamında yapmalıyız. Bütün bu açıklamalardan sonra biz ortak Avrupalılık kimliğinin ulus-üstü bir kimlik olduğunu ve bu nedenle ulusal kimlikler gibi tanımlanamayacağını belirtmek istiyoruz. Ulusal kimlikler katı kültürel unsurlara aidiyeti gösterirken, ulus-üstü kimlikler esnek kültürel unsurlara aidiyeti

[465] **Europeans in 2014 Report,** Special Eurobarometer Report 415, Brussels, Mart 2014, s. 64.

gösterir. Bu nedenle bize göre ulusal kimlik kültürel bir kimliktir. Ulus-üstü kimlik ise politik ve kurumsal bir kimliktir. Bu ayrım ulusal kimlikler ile ulus-üstü kimliklerin bir arada yaşayabileceğini gösterir. Çünkü her ikisi de bireylerin ve toplumların farklı farklı aidiyet duygularını tatmin etmektedir. Dolayısıyla AB ve Avrupalılık kimliği için ulus-devlet ve ulusal kimlik bir tehdit değildir ve her iki kimlik de bir arada yaşayabilir.

AB ile AB'yi oluşturan ulusal devletlerin birbirine karıştırılmaması gerekmektedir. Her ikisi de birbirlerine rağmen var değildirler ve bize göre her ikisi de birbirlerinin *"mütemmim cüzidirler"*. Şunu unutmamak gerekir ki AB'nin meşruiyetini sağlayan iki unsur bulunmaktadır; bir tarafta AB vatandaşları (Birlik düzeyinde AB Parlamentosu'nda temsil edilmektedirler), diğer tarafta ise Birlik üyesi devletler (AB Konseyi'nde temsil edilmektedirler). Komisyon ise doğrudan Birliği temsil etmektedir. AB karar alma süreci düşünüldüğünde yasama faaliyetlerinin üç ana aktörü; AB Parlamentosu (AB vatandaşları), AB Konseyi (üye devletler) ve Komisyon (Birlik)'dur. Kısacası AB vatandaşları ve Birlik üyesi devletler olmadan AB'yi tanımlayamayız. AB'yi Birlik yapan kendine has *(sui generis)* bu yapısıdır. Bize göre; Ulus-devletler AB entegrasyon süreci içerisinde aşınsalar da eriyip gitmeyecekler, buna karşılık AB de *"Avrupa Birleşik Devletleri"*ne dönüşmeyecektir. Bu yöndeki beklentiler hem AB karşıtlığına hem de ortak düşman (öteki) üzerinden bir *"Avrupa Birleşik Devletleri"* inşa etmeye yol açmaktadır. AB için en büyük tehlike de budur. *"Avrupa Birleşik Devletleri"* inşa edelim derken hem içeride hem de dışarıda AB karşıtlığının oluşmasına zemin hazırlama hatasına düşülmemelidir. Biz bunu AB ve ortak Avrupalılık kimliğinin inşasının önündeki en önemli engel olarak değerlendiriyoruz. Şimdi *"Ortak Avrupalılık Kimliğinin İnşasında Karşılaşılan Zorluklar"* başlığı altında bu konuyu inceleyelim.

4. Ortak Avrupalılık Kimliğinin İnşasında Karşılaşılan Zorluklar

4.1. Avrupa'da İslâmofobi ve Yabancı Düşmanlığının Artması

Ortak Avrupalılık kimliğinin inşası sürecinde İslâmofobi'nin ve buna bağlı olarak yabancı düşmanlığının tarihte ve günümüzde önemli bir parametre olduğunu düşünüyoruz. İslâm'ın doğuşu ve Hıristiyanlıkla karşılaşması ile birlikte *"kendi"* ve *"öteki"* bağlamında İslâmiyet Avrupa'ya ortak bir kimlik kazandırmıştır. Daha önce de belirttiğimiz üzere Yeniçağın sonlarına kadar Hıristiyanlık ile kendini özdeşleştiren

Avrupa İslâm karşısında savunmada kalırken, daha sonraki dönemlerde İslâm coğrafyası Hıristiyanlık karşısında savunmada olmuştur. Bu karşılıklı etkileşim *"öteki"* bağlamında Avrupa'nın ve dolayısıyla da İslâm'ın kendi kolektif kimliklerini bulmasını sağlamıştır.

Avrupa'nın İslâmla tanışması üç şekilde geçekleşmiştir. İspanya'da Endülüs Emevi Devleti'nin kurulması, Haçlı Seferleri ve Osmanlı İmparatorluğu'nun batı yönünde ilerleyişi. Avrupalılar tarafından Endülüs Emevi Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu Avrupa topraklarına giren ve ona saldıran bir Müslüman güç olarak görülmüştür.[466] Endülüs Emevi Devleti'nin Puvatya'ya (Fransa), Osmanlı İmparatorluğu'nun ise Viyana'ya (Avusturya) kadar ilerleyişi Avrupa'nın kıta içerisine hapsolmasına neden olmuştur. Bu iki güç Avrupa tarafından düşman öteki olarak görülmüş ve İslâmiyet ile özdeşleştirilmiştir. Bunun karşısında Avrupa ortak düşman karşında birlik olmuş ve kendini de Hıristiyanlık kimliği ile özdeşleştirmiştir.

Haçlı Seferleri (1095-1272) ise bu dönemde İslâm karşısında görece güçlenen Avrupa'nın *"kutsal toprakları"* kurtarma maksadıyla yaptığı askerî seferlerdir. Kilise'nin önderliğinde toplanan Avrupalılar Hıristiyanlık şemsiyesi altında İslâm'a karşı savaş açmışlardır.[467] Batı ile Doğu arasındaki bu etkileşim Avrupa'ya *"öteki"* üzerinden ortak bir kimlik kazandırmıştır. Bu nedenle *"İslâmofobi"*nin ve İslâm karşıtlığının tarihini İslâm'ın doğuşuna ve Hıristiyanlık ile karşılaşmasına kadar götürebiliriz.

XVI. yüzyıldan itibaren Doğu'nun güç kaybına uğraması ve Batı'nın güç kazanması ile birlikte Avrupa için İslâm düşman öteki olmaktan çıkmış ve *"uygar olmayan dünya"*nın bir parçası olarak yine Avrupa dışında konumlandırılmıştır. Avrupa için öteki artık İslâm değildir. Özellikle II. Dünya Savaşı'nın ardından komünizm (kızıl tehdit) İslâm'ın (yeşil tehdit) yerini almıştır. Hatta Avrupa'nın ve daha geniş manada Batı'nın kızıl tehdidi bertaraf edebilmek için İslâm ile ittifak kurduğu bile olmuştur. Bunun en bariz örneğini SSCB'nin 1979 yılında Afganistan'ı işgâl etmesinin ardından ABD'nin işgâl karşıtı İslâmî güçlere destek vermesi oluşturmaktadır.[468]

---

[466] Camous, **a.g.e.**, ss. 125-131, 255-261.
[467] Camous, **a.g.e.**, ss. 161-166.
[468] Edgar O'Ballance, **Afghan Wars: Battles in a Hostile Land 1839 to the Present,** Oxford University Press, London, 2003, ss. 93-95.

Soğuk Savaş döneminde, İslâm ülkelerinin darbe ile iş başına gelmiş otoriter yönetimlerinin Batı ile ittifakı Doğu-Batı ilişkileri açısından önemlidir ve bunu Mısır, Irak, Ürdün, Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinde açık bir şekilde görmekteyiz. Bu durumun bugün de değişmediğini söyleyebiliriz.[469] Kısacası *"Sunnî İslâm"* unsurunun bir kısmı günümüzde Batı ile ittifak halinde bulunmaktadır. Bu ittifakın bir sonucu olarak bu ülkelerdeki Müslüman Kardeşler (Mısır ve Suriye), Cemaat-i İslâm (Pakistan), El Nahda (Tunus), İslâmî Selâmet Cephesi (Cezayir) gibi radikal İslâmi hareketler darbe ve otoriter yönetimler tarafından bastırılmıştır.[470]

1979 İran İslâm Devrimi ile birlikte İran'ın Batı ile olan ittifakı sona ermiş ve *"Şiî İslâm"* unsuru Batı için düşman bir öteki olarak belirmiştir.[471] Yakın tarihimizde ve özellikle Soğuk Savaş'ın ardından Batı ile İslâm'ın karşı karşıya gelmesinde 1979 İran İslâm Devrimi önemli bir yere sahiptir. Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da (Büyük Ortadoğu) yer alan Sunnî Müslüman ülkelerde yukarıda sıraladığımız örgütlerin *"Arap Baharı"* olarak adlandırılan süreçte tekrar sahneye çıkması Batı ile bu ülkeler arasında da bir kırılma yaratmıştır.

Soğuk Savaş sonrası oluşan konjonktürde artan etnik ve dini milliyetçiliğe paralel olarak İslâm ülkelerinde Batı karşıtlığının arttığını görüyoruz. Bu karşıtlık esas olarak ABD ve İsrail'e yönelse de Avrupa'da bundan nasibini almıştır. Körfez Savaşı (1991), Afganistan'ın (2002) ve Irak'ın işgâlleri (2003) Doğu ile Batı arasındaki bu düşmanlığı daha da arttırmıştır. Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da yaşanan istikrarsızlık ve belirsizlik bu bölgelerde Batı karşıtı fundemantalist örgütlerin yaşam alanı bulmasını sağlamış ve dini fundemantalist terör örgütlerinin Batı için bir tehdit unsuru olmasına yol açmıştır. 1990'lı yıllar Batı ile Doğu'nun tekrar karşı karşıya geldiği yıllar olmuştur. Bu sefer *"ötekileştirme"*nin komünizm yerine İslâm üzerine odaklandığını görmekteyiz. 7 Ağustos 1998'de ABD'nin Kenya ve Tanzanya büyükelçiliklerine yapılan saldırılar, 11 Eylül 2001 terör saldırıları, 15/20 Kasım 2003 İstanbul, 11 Mart 2004 Madrid, 7 Temmuz 2005 Londra gibi birçok saldırılar Batı ile İslâm dünyası arasındaki ayrılığı

---

[469] Aslıhan P. Turan, "AB Akdeniz Politikası ve Arap Baharı", http://www.bilgesam.org/incele/742/-ab-akdeniz-politikasi-ve-arap-bahari/#.VAXsFvl_vcg, (Erişim 02.09.2014)

[470] Karlsson, **a.g.e.,** s. 52.

[471] Ervand Abrahamian, **Modern İran Tarihi,** çev. Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 211-212.

daha da arttırmıştır.[472] Bu tür terör olaylarının artması Batı'da İslâm dininin terör ile anılmasına neden olmuştur. Geçmişte olduğu gibi İslâm yine ötekileştirilmeye başlanmış ve her türlü kötü sıfat ile özdeşleştirilmiştir. Bu kötü karşında Batı ise kendisini iyi olanla özdeşleştirmiş ve kendi kimliğini bu ötekileştirme üzerinden inşa etme yoluna gitmiştir. Batı'nın bir parçası olan Avrupa da bu ötekileştirmenin bir parçası olmuştur. Bu ötekileştirme süreci uluslararası sistemde istikrarın ve güvenliğin bozulmasına yol açmıştır. Bu istikrarsızlık ve çatışma ortamı aslında Soğuk Savaş sonrası uluslararası sisteminin bir özelliği olarak belirmiştir.

Buraya kadar yaptığımız açıklamalardan Soğuk Savaş sonrası dönemde Batı ile Doğu'nun yeniden konumlanması noktasında İslâm'ın ötekileştirilmesi, düşman olarak gösterilmesi ve bu bağlamda Batı ve onun bir parçası olan Avrupa'nın ötekileştirme üzerinden kendi kimliğini bulması söz konusudur. Fakat burada Avrupa açısından önemli bir hassasiyet bulunmaktadır. Avrupa için İslâm hem bu bölgeye doğrudan komşu olması açısından hem de içinde barındırdığı Müslüman nüfus açısından önemlidir. Bu nedenle İslâm'ın ötekileştirilmesi ve bu yolla Avrupa'ya kolektif bir kimlik kazandırılmaya çalışılması Avrupa açısından büyük sorunları da beraberinde getirmektedir. Avrupa hem kendisine komşu bu istikrarsız İslâm coğrafyasından terör saldırıları, yasadışı göç, enerji güvenliği, uyuşturucu kaçakçılığı gibi konular nedeni ile etkilenmekte hem de içinde barındırdığı Müslüman nüfus nedeni ile hassasiyet içinde bulunmaktadır. Çok-kültürlülük, çeşitlilik içinde birlik ve farklılıklara saygı politikalarını benimseyen ve insan hakları, azınlıkların korunması gibi değerler üzerine kurulmuş bir Birliğin içinde barındırdığı Müslüman nüfusu düşman öteki olarak görmesi bir paradoks oluşturmaktadır. Tarihi çok eski zamanlara dayanan ve daha önceki bölümlerde açıkladığımız İslâm karşıtlığı Soğuk Savaş sonrası dönemde İslâmofobi olarak karşımıza çıkmıştır ve ortak Avrupalılık kimliğinin inşasında önemli bir engel olarak önümüzde durmaktadır.

Günümüzde Avrupa açısından İslâmı değerlendirdiğimizde konunun iki boyutu olduğunu görmekteyiz. Avrupa için İslâm bir yönü ile kendi içerisindeki İslâm'dır ve biz bunu *"Avrupalı İslâm"* olarak adlandırıyoruz. Diğer yönü ise Avrupa dışındaki İslâm'dır. Bu iki unsur birbirinden ayrı düşünülemez, fakat ayrı ayrı değerlendirilmeyi

[472] Kayhan Delibaş, "İslami Fundamentalizmden İslâm Fobisine: Batı Dünyasında Gelişmekte Olan İslamophobia", https://www.academia.edu/1511606/Islami_Fundamentalizmden_Islam_Fobisine_Bati_Dunyasinda_Gelismekte_Olan_Islamophobia, (Erişim 02.09.2014).

hak etmektedirler. Avrupa dışındaki İslâm ile ilişkili düşüncelerimizi yukarıda ve daha önceki bölümlerde açıkladık. Şimdi ise Avrupa içerisindeki İslâmı yani Avrupalı İslâmı açıklayalım ve Avrupa'da oluşan İslâmofobinin ortak Avrupalılık kimliğinin inşasının önünde nasıl engel oluşturduğunu görelim.

İslâmofobi etimolojik anlamı itibari ile *"İslâm korkusu"* olarak tercüme edilse de, Oxford Dictionary İslâmofobi kavramını *"İslâm veya Müslümanlardan –özellikle siyasi bir güç olması bakımından- korku ya da nefret"*[473] olarak tanımlamaktadır. Bu tanım klinik psikolojide, çoğunlukla rasyonel bir temele dayanmayan ve korku duyulan şey ile kişi arasında orantısız veya haddinden fazla bir endişe ve korkuyu anlatmak için kullanılan *"fobi"*nin ötesinde anlamlar içermektedir.[474] Bize göre İslâmofobi günümüzde bir İslâm korkusu değil İslâm düşmanlığı ve nefreti olarak belirmektedir. Bu İslâm düşmanlığının tarihsel, sosyo-kültürel, siyasi ve ekonomik birçok sebebi bulunmaktadır ve bunları daha önceki bölümlerde açıklamıştık.

1950 yılında Avrupa'da yaklaşık 800 bin Müslüman yaşamaktaydı. Bugün Avrupa Birliği üyesi devletlerde yaşayan Müslüman nüfus sayısı yaklaşık 20 milyon civarında, buna orta vadede Birliğe üye olacağı öngörülen Batı Balkan ülkelerini de eklediğimizde rakam yaklaşık 28.7 milyona çıkıyor. Birliğe üye olmayan İsviçre'de yaklaşık 460 bin ve Norveç'te ise 150 bin Müslüman yaşıyor. Bu Müslüman nüfusun yaklaşık 9.5 milyonu Osmanlı İmparatorluğu bakiyesi unsurlardan (Arnavut, Boşnak, Türk, vb.) oluşuyor ve bunlar Balkanlarda yaşıyor.[475]

Avrupa'nın işgücü ihtiyacını karşılamak maksadıyla 1960'dan sonra Avrupa'ya bir plan dâhilinde kabul edilen göçmenler ise Batı ve Orta Avrupa'nın gelişmiş ülkelerinde işçi olarak çalışıyorlar. İngiltere'deki Hintli ve Pakistanlılar, Fransa'daki Kuzey Afrikalılar ve Almanya'daki Türkler bunların en belirgin olanları. Bu zengin Batı ve Orta Avrupa ülkelerinde yaklaşık 15 milyon Müslüman göçmen işçi olarak çalışıyor. Bununla birlikte her yıl Avrupa'ya yasal olarak 850 bin, yasal olmayan yollardan 250-350 bin göçmenin geldiği tahmin ediliyor.[476]

---

[473] http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/Islamophobia, (Erişim 02.09.2014).
[474] Ali Murat Yel, "Avrupa ve İslâm", **Diyanet Aylık Dergi,** Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, Sayı: 262, 2012, s. 12.
[475] http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=tps00001&tableSelection=1&footnotes=yes&labeling=labels&plugin=1, (Erişim 01.09.2014).
[476] http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/graph.do?tab=graph&plugin=1&language=en&pcode=tps00001&toolbox=type, (Erişim 01.09.2014).

Bu göçmenler yine Avrupa'ya komşu Müslüman ülkelerden gelmektedir. Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki savaşlar ve çatışmalar bu kontrolsüz göçü önemli bir güvenlik sorunu haline getirmiş bulunmaktadır. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da yaşanan istikrarsızlık (I. ve II. Irak Savaşları, Afganistan Savaşı, Lübnan ve Suriye iç savaşları, Arap Baharı, Kafkasya ve Orta Asya'daki savaşlar ve çatışmalar, otoriter yönetimlerin baskıları) bu göçü daha da hızlandırmıştır.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da bu istikrasızlık durumu sürerken bu bölgelerde aynı zamanda nüfus artışı beklenmektedir. 2050 yılına kadar Avrupa'ya komşu Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da 100 milyonluk nüfus artışı beklenirken, Avrupa'da bu rakamın yaklaşık 16 milyon olacağı tahmin ediliyor. Kısacası Avrupa'ya komşu bu bölgelerin nüfusunun gelecek on yılda yarım milyarı aşması bekleniyor. [477] Bu nüfus artışına rağmen bu bölgelerde siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel istikrasızlığın devam edeceği, savaşların ve çatışmaların süreceği öngörülüyor.

Avrupa Birliği bugün yasa dışı göç gibi önemli bir güvenlik sorunu ile karşı karşıyadır. Bu yasa dışı göç Avrupa'ya Müslüman ülkelerden gelmektedir. Bu yasa dışı göçün nedeni ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel istikrarsızlıklardır. Bu şartlar altında bugün Avrupa Birliği nüfusunun yaklaşık %4'ü Müslümanlardan oluşmakta ve gelecek 10-15 yıl içerisinde de bu rakamın %10 seviyelerine çıkacağı tahmin edilmektedir.[478]

Günümüz Avrupa Birliği'nde yasal ya da yasa dışı göçten oluşan bir Müslüman nüfus realitesi bulunmaktadır. Buna paralel olarak Avrupa Birliği'nin de yaşlanan nüfusunu beslemek, işgücü açığını kapatmak ve uluslararası sistemde rekabet gücünü yükseltmek için bu göçmenlere ihtiyacı bulunmaktadır. Bütün bu açıklamalardan sonra Avrupa'da artık Avrupalı Müslümanların Birliğin bir parçası olduklarını söyleyebiliriz. Bu nedenle Avrupalı Müslümanları dışarıda bırakan kolektif bir Avrupalılık kimliğinin inşası da söz konusu olamaz. Avrupalı Müslümanlar da Avrupa Birliği vatandaşlığı çerçevesinde kolektif Avrupalılık kimliğinin bir parçası olmak durumundadırlar. Bu kapsamda Avrupa'nın İslâmı ötekileştirerek kendine yeni bir kimlik tanımlaması yoluna gitmesinin de ne denli tehlikeli olacağı ortadadır. Ortak

---

[477] http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/mapToolClosed.do?tab=map&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tps00001&toolbox=types, (Erişim 01.09.2014).

[478] http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_results/search_results?mo=containsall&ms=imigration&saa=&p_action=SUBMIT&l=us&co=equal&ci=,&po=equal&pi, (Erişim 01.09.2014).

Avrupalılık kimliğinin inşası noktasında Avrupa'yı bekleyen en önemli sorun Avrupalı Müslümanların Birliğe entegre olma sorunudur.

Sıra_No	Üye Ülke	Toplam Nüfus	Müslüman Nüfus	Müslüman Nüfus Oranı (%)
1	Belçika	11.161.642	670.000	6
2	Bulgaristan	7.284.552	980.000	13.5
3	Çek Cumhuriyeti	10.516.125	5.000	0.05
4	Danimarka	5.602.628	230.000	4.1
5	Almanya	80.523.746	4.030.000	5
6	Estonya	1.320.174	1.000	0.07
7	İrlanda	4.591.087	2.000	0.04
8	Yunanistan	11.062.508	520.000	4.7
9	İspanya	46.727.890	1.070.000	2.3
10	Fransa	65.578.819	6.130.000	9.4
11	Hırvatistan	4.262.140	130.000	3
12	İtalya	59.685.227	1.550.000	2.6
13	GKRY	865.878	-	-
14	Letonya	2.023.825	1.000	0.05
15	Litvanya	2.971.905	-	-
16	Lüksemburg	537.039	1.000	0.2
17	Macaristan	9.908.798	2.000	0.02
18	Malta	421.364	-	-
19	Hollanda	16.779.575	920.000	5.5
20	Avusturya	8.451.860	530.000	6.3
21	Polonya	38.533.299	5.000	0.01
22	Portekiz	10.487.289	6.000	0.06
23	Romanya	20.020.074	6.000	0.03
24	Slovenya	2.058.821	5.000	0.24
25	Slovakya	5.410.836	1.000	0.01
26	Finlandiya	5.426.674	4.000	0.07
27	İsveç	9.555.893	470.000	5.9
28	İngiltere	63.905.297	2.950.000	4.6
Toplam	**AB-28**	**505.674.965**	**20.219.000**	**4**
29	Norveç	5,051,275	150.000	3
30	İsviçre	8,039,060	460.000	5.7
31	İzlanda	321,857	-	-
32	Arnavutluk	2,898,782	2.522.000	87
33	Bosna-Hersek	3,839,265	2.280.000	59.4
34	Kosova	1,798,645	1.699.000	94.5
35	Karadağ	622,777	110.000	17.7
36	Sırbistan	7,181,505	230.000	3.2
37	Makedonya	2,062,294	730.000	35.4
Toplam	**Avrupa-37**	**537.490.425**	**28.700.000**	**5.34**

Tablo-3: Avrupa Birliği'nde Yaşayan Müslüman Nüfus Oranları, 2013[479]

[479] http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_results/search_results?mo=containsall&ms=muslim+population&saa=&p_action=SUBMIT&l=us&co=equal&_ci=,&po=equal&_pi=,&gisco=include, (Erişim 01.09.2014).

Müslüman kökenli göçmenlerin kendi öz benliklerini ve kültürlerini (katı kültürel unsurlar) koruyarak Avrupa'nın bir parçası olması Avrupa'yı siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan güçlendirecektir. Müslümanların Avrupa toplumuna entegre olması Avrupa'nın İslâm dünyası ile ilişkilerinin daha sağlıklı şartlarda gelişmesine zemin hazırlayacak ve İslâm dünyasındaki istikrarsızlıkların giderilmesi için Birliğin aktif rol almasının da önünü açacaktır.

AB çeşitlilik içinde birlik, kültürel çeşitlilik ve farklılıklara saygı politikaları çerçevesinde içinde yaşayan, sadece Müslümanları değil Hindu, Budist, Yahudi vb. farklı inanç sistemlerine sahip insanları da Birliğe entegre etmek zorundadır. Bunu da ancak esnek kültürel unsurlar üzerine kurulu ve anayasal vatandaşlık temeline dayanan kolektif bir Avrupalılık kimliği ile başarabilir. Bu yaklaşım Avrupa içerisinde bulunan dini çeşitliliğin de göz ardı edilmesi anlamına gelecek ve ortak Avrupalılık kimliği daha önce de belirttiğimiz gibi laik/seküler bir temel üzerine oturacaktır.

Müslüman ve diğer inanç sistemlerine bağlı göçmenlerin Avrupa sistemine entegre edilememeleri onların toplumdan dışlanmasına ve ötekileştirilmesine neden olmaktadır. Toplum tarafından dışlanan göçmenler, dinin korumacılığına sığınmakta, yönlendirmeye açık ve terör odaklarının eline düşecek durumda bulunmaktadırlar. Büyük şehirlerin banliyölerinde yaşayan işsiz göçmenler ya yasa dışı faaliyetlerle uğraşmakta ya da fundemantalist dini terör gruplarının eline düşmektedirler. Bu nedenle göçmenlerin Avrupa toplumuna entegrasyonu ve onların Birlik vatandaşı yapılması önemli bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Öncelikle bu göçmenlerin gettolaşmış bir yaşamdan kurtulması, işsizlik sorununa çözüm bulunması, Avrupa'daki Müslüman toplumların örgütlenmesi ve kendi sorunlarını siyasi platformlarda demokratik şekilde ifade etmesi ve içinde yaşadıkları toplumun dillerini öğrenmesi entegrasyon sorununun çözümünde en öncelikli konulardır. Göçmenlerin Birliğe entegrasyonu sadece Birliğin ve üye devletlerin çözebileceği bir şey değildir. Göçmenlerin de bu konuda çaba sarf etmesi gerekmektedir. ABD'ye göç eden Müslümanlar gibi Avrupa'ya göç eden Müslümanlar da kendi kültürel ayrıcalıklarını yitirmeden Avrupalılaşmalıdırlar.

Son yıllarda göçmenlerin Avrupa toplumuna entegre olmasının önündeki en önemli engeller Avrupa'da artan ırkçılık, yabancı düşmanlığı, İslâmofobi ve anti-Semitizm'dir. Bu artışın en önemli nedeni başta 11 Eylül 2001 terör saldırıları olmak üzere diğer tarihî, siyasi ve sosyo-kültürel faktörlerdir. Bu konudaki düşüncelerimizi

yukarıda açıkladık. Bununla birlikte 2008 yılında ABD'de başlayan ve giderek dünyaya yayılan ekonomik ve finansal kriz Avrupa'da önemli bir kırılma yaratmıştır. Bu kriz Avrupa'da ekonomik ve finansal, hemen arkasından da yapısal bir krize dönüşmüş ve Birliğin varlık gerekçesi bile tartışmaya açılmıştır.[480] Yaşanan bu kriz süreci içerisinde Avrupalılar işsizlik ve fiyat artışı gibi sıradan Avrupalıları etkilemeye başlayan ekonomik sonuçlarla karşılaşmışlar ve Birliğe olan aidiyet duyguları zayıflamıştır. Bununla birlikte göçmenler Avrupa'da Avrupalıların işlerini elinden alan kişiler ve ekonomik krizin kaynağı olarak görülmüştür. Üye devletlerin politikacıları da yaşanan krizin bütün sorumluluğunu Birliğe yüklemişler ve Avrupalılar arasında hem entegrasyon karşıtı hem de göçmenlere karşı bir tutum gelişmiştir. 11 Eylül 2001 ile başlayan ve İslâm'ı terörizm ile özdeşleştiren yaklaşım ve ekonomik krizin yol açtığı göçmen karşıtı tutum Avrupa'da yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve İslâmofobinin artmasına neden olmuştur. Bu durum Avrupa entegrasyon sürecinin yaşadığı en önemli ve ciddi bir krize yol açmıştır. Bu krizin etkilerinin ortadan kalktığını söylemek için daha çok erken olmakla birlikte, krize karşı ulusal tedbirler geliştirerek Birlik ruhuna aykırı hareket eden devletlerin yanlış yolda olduklarını fark etmeleri önemli bir gelişmedir. Hâlihazırda, Almanya liderliğinde Birlik çapında krize karşı kolektif tedbirler alınarak kriz atlatılmaya çalışılmaktadır.[481] Son yaşanan bu krizle birlikte kolektif Avrupalılık kimliğinin inşası da büyük bir yara almıştır. Gelecek dönem bu yaraların sarılması ile geçecektir. Bize göre Birlik daha önceki krizlerden (Boş Sandalye Krizi, Petrol Krizleri, Anayasa Krizi, Referandum Krizleri vb.) olduğu gibi bu krizden de başarıyla çıkacak ve entegrasyon süreci yoluna devam edecektir. Fakat bu krizin yapısal bir kriz olması sürecin biraz uzun olmasına neden olacaktır.

Sonuç olarak biz Avrupa Birliği'nin gelecek dönemde karşı karşıya kalacağı en önemli güvenlik sorunlarından ve bu kapsamda kolektif Avrupalılık kimliğinin inşasının önündeki en önemli engellerden birisinin Müslüman göçmenlerin Birliğe entegrasyonu sorunu ile İslâmofobi olduğunu düşünüyoruz. Tarihsel süreç içerisinde hem Avrupa hem de entegrasyon süreci krizlerle karşılaştıkça kendisini öteki karşısında konumlandırarak güç kazanmaya çalışmış ve bunda da bir dereceye kadar başarılı

---

[480] Selim Vatandaş, "Almanya ve Avro Krizi: Kavramsal Bir İnceleme", http://www.bilgesam.org/incele/1730/-almanya-ve-avro-krizi--kavramsal-bir-inceleme/#.VAX31vl_vcg, (Erişim 02.09.2014).

[481] Begüm Şeren ve Ferhat Çamlıca, "Krize Karşı Alınan Önlemler", **Avrupa'yı Saran Kriz: Avro Bölgesi,** ed. Belgin Akçay, Seçkin Yayınları, Ankara, 2013, ss. 402-404.

olmuştur. Fakat artık Avrupa Müslümanlarla olan bağı nedeni ile bu ötekileştirmeyi yapamayacak bir noktadadır. Böyle bir ötekileştirme Birliğin büyük bir krize ve istikrarsızlığa sürüklenmesine neden olabilir. Avrupa için önemli olan entegrasyon sürecini canlı tutmak, Birlik ile vatandaşlarını yakınlaştırmak ve entegrasyonun nimetlerini Avrupalılara dağıtmaktır. Bu yaklaşım Avrupalılar arasında entegrasyona olan bağlılığı arttıracak, ekonomik kalkınma, refah ve en önemlisi Avrupa güvenliği temin edilmiş olacaktır.

Avrupa dışındaki İslâm açısından baktığımızda İslâmın bir inanç sistemi olarak Batı'ya ya da daha dar anlamda Avrupa'ya karşı yapılacak topyekün bir *"kutsal savaş"*ın birleştirici bir unsuru olamayacağıdır. Bugün çok çeşitli yapılardaki Müslüman ülkeler politikalarında İslâm söylemini kullansalar da kendi ulusal çıkarlarını her şeyin üstünde görmektedirler. İslâmiyet içerisindeki Sunnîlik, Şiîlik ve diğer İslâmi hareketler arasındaki ayrım giderilemeyecek kadar derin ve Batı'ya tehdit olamayacak kadar parçalıdır. Batı karşısında İslâm dünyasına liderlik edebilecek Müslüman bir ülke bulunmamaktadır. Bu nedenle Avrupa'nın ötekileştirme üzerinden kendini tanımlaması da anlamsızdır. Bununla birlikte Avrupa için İslâm adını kullanan fakat İslâm ile yakından uzaktan ilgisi bulunmayan fundemantalist terör örgütleri bir tehlike olabilir. Avrupa bu tehdidi bertaraf etmek için İslâm dünyası ile işbirliği yapmalı ve kendi içerisindeki Müslümanları Avrupa toplumuna entegre edebilmelidir. Sonuç olarak eğer Avrupa kendine kolektif bir Avrupalılık kimliği inşa edecekse bu ötekileştirme üzerinden değil, kendi içerisindeki bütün unsurları kucaklayan ve esnek kültürel unsurlar üzerine kurulu bir anayasal vatandaşlık sistemi ile mümkün olabilecektir.

4.2. Avrupa Birliği'nde Demokrasi Açığı ve Demokratik Meşruiyet Sorunu

AB'nin kurumsal yapısı (Konsey, Bakanlar Konseyi, Komisyon, Parlamento ve Birliğin diğer organları) ve kendine has işleyişi Birlik ile vatandaşları arasında bir boşluğun oluşmasına yol açmaktadır. AB vatandaşlarının Birliğin politika yapma ve yasama faaliyetlerine yeterli düzeyde katılamaması ve bu süreçte etkin denetim gerçekleştirememesi *"demokrasi açığı" (democracy deficit)* olarak tanımlanan bir sorunla AB'yi karşı karşıya bırakmaktadır. Birlik vatandaşlarının AB kurumsal yapısının işleyişini kavraması, onun hakkında bilgi sahibi olması, AB yönetişim sistemi

içerisinde etkin bir şekilde yer alması kurumsal AB'ye olan aidiyet duygusunu geliştirerek kolektif bir Avrupalılık kimliğinin inşasına önemli katkılar sağlayacaktır. Kolektif bir Avrupalılık kimliğinin inşası için demokrasi açığı olarak tanımlanan bu sorunun çözülmesi büyük önem taşımaktadır.

AB daha önceki bölümlerde de belirttiğimiz üzere kendi meşruiyetini üye devletler (Konsey vasıtasıyla) ve Birlik vatandaşları (Parlamento vasıtasıyla) üzerinden sağlamaktadır. Birlik vatandaşlarının AB karar süreçlerine etkin bir şekilde katılamaması (demokrasi açığı) aynı zamanda AB'nin *"demokratik meşruiyet"* sorunu ile de karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Demokrasi açığı ve demokratik meşruiyet sorunları çözülmeden Birlik vatandaşlarının kendilerini Avrupalı hissedebilecekleri bir zeminin oluşması zor görünmektedir. Bu nedenle kolektif Avrupalılık kimliğinin inşası noktasında bu sorunların çözülmesi gerekmektedir.

Öncelikle demokrasi açığı ve demokratik meşruiyet kavramlarını açıklayarak analizlerimizi yapalım. Demokrasi açığı; halkın devrettiği yetkileri ile seçilmiş AB Parlamentosu'nun bu yetkilere hâkimiyeti arasında oluşan boşluk olarak tanımlanabilir. Diğer taraftan demokrasi açığı ulusal düzeyden AB düzeyine karar alma yetkileri aktarılırken, yönetim organlarında parlamento denetiminin güçlendirilmeden bu devrin gerçekleştirilmesi olarak görülebilir. Bu noktada üyeleri doğrudan Birlik vatandaşları tarafından seçilen AB Parlamentosu'nun ve seçimle oluşan ulusal parlamentoların Birlik seviyesinde politika yapma ve karar süreçlerinde yetkilerinin kısıtlı olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Demokrasi açığını diğer taraftan kısaca Avrupa kurumlarının yetkileriyle, Avrupa vatandaşlarının kurumların kararlarını ve işleyişini etkileyebilme yeteneği arasındaki fark olarak da tanımlayabiliriz.[482] Demokrasi açığının temelinde yatan nedenleri ise Birlik seviyesinde yeterli demokratik katılımın olmaması, AB vatandaşlarının Birliğin kurumsal yapısı ve işleyişi hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması ve Birlik düzeyinde etkin demokratik denetim mekanizmalarının gelişmemiş olması olarak sıralayabiliriz.[483]

AB üyesi 28 ülke vatandaşları arasında 2014 yılında yapılan Eurobarometer anketi sonuçlarından, Birlik seviyesinde demokrasi açığı ve demokratik meşruiyet sorununun bulunduğu yönünde Avrupalılar arasında yaygın bir kanaatin olduğu

---

[482] McCormick, **a.g.e.,** s.182.

[483] Erik Oddvar Eriksen and John Erik Fossum, "Democracy Through Strong Publics in The European Union", **Journal of Common Market Studies,** Cilt: 40, No: 3, 2002, ss. 401-404.

görülmektedir. Söz konusu ankette; Avrupalıların kendi seslerinin Birlik seviyesinde dikkate alındığını düşünenlerin oranı %37'de kalırken, düşünmeyenlerin oranı ise %58 çıkmıştır. Özellikle son ekonomik ve finansal krizden etkilenen ülkeler ile İngiltere gibi Avrupa şüpheciliğinin yaygın olduğu ülkelerin vatandaşları kendi seslerinin Birlik seviyesinde yeterince dikkate alınmadığını düşünmektedirler. (Tablo-4)

D72.1 Please tell me to what extent you agree or disagree with each of the following statements.
My voice counts in the EU

		Tout à fait d'accord Totally agree Stimme voll und ganz zu		Plutôt d'accord Tend to agree Stimme eher zu		Plutôt pas d'accord Tend to disagree Stimme eher nicht zu		Pas du tout d'accord Totally disagree Stimme überhaupt nicht zu		NSP DK WN		Total 'D'accord' Total 'Agree' Gesamt 'Stimme zu'		Total 'Pas d'accord' Total 'Disagree' Gesamt 'Stimme nicht zu'	
	%	EB 81.2	Diff. EB 81.1	EB 81.2	Diff. EB 81.1	EB 81.2	Diff. EB 81.1	EB 81.2	Diff. EB 81.1	EB 81.2	Diff. EB 81.1	EB 81.2	Diff. EB 81.1	EB 81.2	Diff. EB 81.1
	EU 28	8	-1	29	2	34	2	24	-3	5	0	37	1	58	-1
	BE	7	-2	43	5	34	0	14	-4	2	1	50	3	48	-4
	BG	7	1	30	3	25	-3	27	-1	11	0	37	4	52	-4
	CZ	3	-1	20	0	42	4	32	-4	3	1	23	-1	74	0
	DK	30	-6	36	4	22	1	9	0	3	1	66	-2	31	1
	DE	17	-2	36	4	32	2	12	-3	3	-1	53	2	44	-1
	EE	3	1	19	3	41	0	34	-4	3	0	22	4	75	-4
	IE	7	-1	28	4	34	-1	25	-3	6	1	35	3	59	-4
	EL	3	1	20	7	33	-2	43	-6	1	0	23	8	76	-8
	ES	5	0	20	2	30	3	40	-5	5	0	25	2	70	-2
	FR	13	0	35	1	30	1	18	-3	4	1	48	1	48	-2
	HR	16	-5	35	-1	27	7	16	-1	6	0	51	-6	43	6
	IT	2	-2	19	1	39	0	34	-1	6	2	21	-1	73	-1
	CY	3	-2	18	4	21	1	54	-5	4	2	21	2	75	-4
	LV	1	-1	15	1	40	-4	37	3	7	1	16	0	77	-1
	LT	1	0	24	4	39	2	24	-10	12	4	25	4	63	-8
	LU	19	2	31	2	26	-2	20	-1	4	-1	50	4	46	-3
	HU	4	-4	26	-6	35	5	31	6	4	-1	30	-10	66	11
	MT	13	-4	40	0	23	3	12	-1	12	2	53	-4	35	2
	NL	16	-5	40	5	29	5	11	-4	4	-1	56	0	40	1
	AT	8	0	37	4	29	-2	23	-1	3	-1	45	4	52	-3
	PL	7	3	42	8	34	-4	10	-5	7	-2	49	11	44	-9
	PT	2	0	24	-3	43	2	28	3	3	-2	26	-3	71	5
	RO	7	-1	28	5	33	7	25	-8	7	-3	35	4	58	-1
	SI	7	0	22	1	36	2	25	-6	10	3	29	1	61	-4
	SK	4	-2	32	8	39	-2	22	-3	3	-1	36	6	61	-5
	FI	14	-3	31	-5	36	9	16	-2	3	1	45	-8	52	7
	SE	28	0	42	1	18	1	10	-2	2	0	70	1	28	-1
	UK	2	-2	17	-6	41	7	34	-1	6	2	19	-8	75	6

Tablo-4: AB Kurumsal Yapısında Avrupalıların Kendilerini İfade Edebilme Oranları[484]

Söz konusu ankette ayrıca Avrupalılar Birliğe ilişkin konularda yeterince bilgilendirilmediklerini de belirmektedirler. Bu noktada çıkan sonuçlar ise son derece ilginçtir. 28 üye devletten sadece 4'ünde (Danimarka, Polonya, Finlandiya ve

[484] **Europeans in 2014 Report,** Special Eurobarometer Report 415, Brussels, Mart 2014, s. 74.

Lüksemburg) bu oran %50'nin üzerinde çıkmıştır. Bu veri bize genel olarak entegrasyona ilişkin bilgilendirme konusunda bir eksikliğin olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu veri entegrasyon sürecinin teknokratlara dayalı, halktan kopuk ve elit bir süreç olduğunu da doğrulamaktadır. (Tablo-5)

QD1 And overall, to what extent do you think that you are well informed or not about European matters?

	Très bien informé(e) Very well informed Sehr gut informiert		Plutôt bien informé(e) Fairly well informed Ziemlich gut informiert		Pas très bien informé(e) Not very well informed Nicht sehr gut informiert		Pas du tout informé(e) Not at all informed Überhaupt nicht informiert		NSP DK WN		Total 'Bien informé(e)' Total 'Well informed' Gesamt 'Gut informiert'		Total 'Pas bien informé(e)' Total 'Not well informed' Gesamt 'Nicht gut informiert'	
%	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1
EU 28	3	1	33	6	49	-3	14	-3	1	-1	36	7	63	-6
BE	3	-1	32	4	52	-2	13	-1	0	0	35	3	65	-3
BG	2	0	26	7	55	-1	16	-3	1	-3	28	7	71	-4
CZ	3	2	32	6	51	-7	13	0	1	-1	35	8	64	-7
DK	6	1	47	4	42	-5	4	0	1	0	53	5	46	-5
DE	5	3	40	4	46	-6	8	-1	1	0	45	7	54	-7
EE	3	0	38	5	51	-4	7	-2	1	1	41	5	58	-6
IE	6	-2	39	2	39	3	15	0	1	-3	45	0	54	3
EL	3	1	29	2	49	-1	19	-2	0	0	32	3	68	-3
ES	1	0	23	6	52	-4	23	-2	1	0	24	6	75	-6
FR	2	1	23	6	56	-3	18	-3	1	-1	25	7	74	-6
HR	3	0	32	8	53	-2	11	-6	1	0	35	8	64	-8
IT	1	-1	29	8	47	-3	20	-5	3	1	30	7	67	-8
CY	4	2	34	7	49	-8	13	-1	0	0	38	9	62	-9
LV	2	0	33	2	54	-3	10	1	1	0	35	2	64	-2
LT	4	1	35	-3	52	5	8	-2	1	-1	39	-2	60	3
LU	6	1	45	-2	39	-1	10	3	0	-1	51	-1	49	2
HU	2	-2	30	5	53	-1	14	-3	1	1	32	3	67	-4
MT	7	2	43	3	39	0	10	-4	1	-1	50	5	49	-4
NL	2	1	35	1	53	-1	9	-2	1	1	37	2	62	-3
AT	6	2	44	4	44	-6	5	-1	1	1	50	6	49	-7
PL	3	0	50	12	38	-4	7	-1	2	-7	53	12	45	-5
PT	1	1	27	6	55	4	17	-9	0	-2	28	7	72	-5
RO	2	1	27	1	54	1	16	-2	1	-1	29	2	70	-1
SI	4	1	34	0	50	-2	11	1	1	0	38	1	61	-1
SK	1	-1	40	8	49	-6	8	-1	2	0	41	7	57	-7
FI	3	1	52	6	41	-7	4	0	0	0	55	7	45	-7
SE	3	1	39	0	53	0	4	-2	1	1	42	1	57	-2
UK	3	1	35	8	45	-3	16	-5	1	-1	38	9	61	-8

Tablo-5: Avrupalılara Göre Avrupa Sorunları Hakkında Avrupalıların Bilgilendirilme Oranları[485]

[485] **Europeans in 2014 Report,** Special Eurobarometer Report 415, Brussels, Mart 2014, s. 58.

QC1.2 For each of the following statements, please tell me to what extent it corresponds or not to your own opinion.
You know what your rights are as a citizen of the EU

		Oui, tout à fait Yes, definitely Ja, voll und ganz		Oui, plutôt Yes, to some extent Ja, teilweise		Non, pas vraiment No, not really Nein, eher nicht		Non, absolument pas No, definitely not Nein, überhaupt nicht		NSP DK WN		Total 'Oui' Total 'Yes' Gesamt 'Ja'		Total 'Non' Total 'No' Gesamt 'Nein'	
	%	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1
	EU 28	**9**	*1*	**37**	*2*	**36**	*-2*	**17**	*0*	**1**	*-1*	**46**	*3*	**53**	*-2*
	BE	**11**	*1*	**39**	*2*	**39**	*-3*	**11**	*0*	**0**	*0*	**50**	*3*	**50**	*-3*
	BG	**6**	*1*	**30**	*-1*	**39**	*0*	**23**	*-1*	**2**	*1*	**36**	*0*	**62**	*-1*
	CZ	**9**	*3*	**36**	*-1*	**39**	*-2*	**15**	*0*	**1**	*0*	**45**	*2*	**54**	*-2*
	DK	**13**	*1*	**47**	*1*	**31**	*-3*	**9**	*1*	**0**	*0*	**60**	*2*	**40**	*-2*
	DE	**17**	*8*	**44**	*-3*	**27**	*-3*	**12**	*-1*	**0**	*-1*	**61**	*5*	**39**	*-4*
	EE	**14**	*2*	**47**	*1*	**29**	*-1*	**9**	*-3*	**1**	*1*	**61**	*3*	**38**	*-4*
	IE	**15**	*-1*	**37**	*0*	**32**	*0*	**14**	*1*	**2**	*0*	**52**	*-1*	**46**	*1*
	EL	**5**	*-1*	**34**	*4*	**37**	*-6*	**24**	*3*	**0**	*0*	**39**	*3*	**61**	*-3*
	ES	**11**	*3*	**36**	*1*	**32**	*-4*	**21**	*0*	**0**	*0*	**47**	*4*	**53**	*-4*
	FR	**6**	*1*	**29**	*5*	**39**	*-3*	**25**	*-3*	**1**	*0*	**35**	*6*	**64**	*-6*
	HR	**8**	*-1*	**37**	*4*	**38**	*-1*	**14**	*-4*	**3**	*2*	**45**	*3*	**52**	*-5*
	IT	**5**	*-1*	**27**	*2*	**47**	*1*	**20**	*0*	**1**	*-2*	**32**	*1*	**67**	*1*
	CY	**17**	*7*	**44**	*-5*	**24**	*-6*	**15**	*4*	**0**	*0*	**61**	*2*	**39**	*-2*
	LV	**8**	*2*	**35**	*0*	**40**	*-1*	**17**	*0*	**0**	*-1*	**43**	*2*	**57**	*-1*
	LT	**14**	*4*	**41**	*-1*	**31**	*-2*	**13**	*-1*	**1**	*0*	**55**	*3*	**44**	*-3*
	LU	**19**	*7*	**45**	*-1*	**29**	*-6*	**7**	*2*	**0**	*-2*	**64**	*6*	**36**	*-4*
	HU	**6**	*-4*	**35**	*1*	**40**	*2*	**18**	*0*	**1**	*1*	**41**	*-3*	**58**	*2*
	MT	**12**	*5*	**36**	*-3*	**37**	*1*	**12**	*-2*	**3**	*-1*	**48**	*2*	**49**	*-1*
	NL	**9**	*2*	**44**	*0*	**34**	*-2*	**12**	*0*	**1**	*0*	**53**	*2*	**46**	*-2*
	AT	**9**	*2*	**50**	*-1*	**35**	*-1*	**6**	*0*	**0**	*0*	**59**	*1*	**41**	*-1*
	PL	**11**	*0*	**50**	*5*	**28**	*-2*	**9**	*1*	**2**	*-4*	**61**	*5*	**37**	*-1*
	PT	**5**	*-1*	**34**	*-1*	**42**	*11*	**19**	*-8*	**0**	*-1*	**39**	*-2*	**61**	*3*
	RO	**9**	*0*	**36**	*5*	**39**	*-5*	**13**	*0*	**3**	*0*	**45**	*5*	**52**	*-5*
	SI	**8**	*3*	**45**	*4*	**38**	*-5*	**8**	*-2*	**1**	*0*	**53**	*7*	**46**	*-7*
	SK	**7**	*3*	**44**	*-3*	**37**	*1*	**12**	*0*	**0**	*-1*	**51**	*0*	**49**	*1*
	FI	**14**	*6*	**53**	*-3*	**26**	*-3*	**6**	*0*	**1**	*0*	**67**	*3*	**32**	*-3*
	SE	**11**	*3*	**54**	*5*	**27**	*-8*	**7**	*-1*	**1**	*1*	**65**	*8*	**34**	*-9*
	UK	**7**	*-1*	**33**	*7*	**39**	*-3*	**20**	*-3*	**1**	*0*	**40**	*6*	**59**	*-6*

Tablo-6: Avrupalıların AB Vatandaşı Olarak Haklarını Bilme Oranları[486]

Yapılan bahse konu ankette Avrupalıların AB vatandaşı olarak haklarını %46 oranında bildikleri ve %53 oranında da bilmedikleri ortaya çıkmaktadır. Ülkelerin bu konudaki verileri Tablo-6'da sunulmuştur. Tablodan Fransa ve İngiltere ile birlikte ekonomik ve finansal krizden etkilenen üye ülke vatandaşlarının AB vatandaşlığı konusundaki haklarını bilmedikleri görülmektedir. Kolektif Avrupalılık kimliğinin inşasında önemli bir yere sahip olan AB vatandaşlığı konusundaki bu bilgi eksikliği dikkate alınması gereken bir veri olarak karşımızda durmaktadır. Bununla birlikte

[486] **Europeans in 2014 Report,** Special Eurobarometer Report 415, Brussels, Mart 2014, s. 48.

entegrayon sürecinden fayda sağlayan özellikle Almanya başta olmak üzere bazı üye ülkelerde AB vatandaşlığı haklarını bilme konusundaki oran %60'ın üzerinde çıkmaktadır. Bu veri bize AB'ye aidiyetin Birlikten sağlanan fayda ile doğru orantılı olduğunu göstermektedir.

QC1.3 For each of the following statements, please tell me to what extent it corresponds or not to your own opinion.
You would like to know more about your rights as a citizen of the EU

%	Oui, tout à fait Yes, definitely Ja, voll und ganz		Oui, plutôt Yes, to some extent Ja, teilweise		Non, pas vraiment No, not really Nein, eher nicht		Non, absolument pas No, definitely not Nein, überhaupt nicht		NSP DK WN		Total 'Oui' Total 'Yes' Gesamt 'Ja'		Total 'Non' Total 'No' Gesamt 'Nein'	
	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1
EU 28	**27**	*5*	**40**	*3*	**23**	*-3*	**9**	*-3*	**1**	*-2*	**67**	*8*	**32**	*-6*
BE	**25**	*-2*	**43**	*6*	**28**	*0*	**4**	*-4*	**0**	*0*	**68**	*4*	**32**	*-4*
BG	**33**	*16*	**43**	*16*	**13**	*-15*	**8**	*-12*	**3**	*-5*	**76**	*32*	**21**	*-27*
CZ	**28**	*6*	**41**	*1*	**22**	*-4*	**7**	*-3*	**2**	*0*	**69**	*7*	**29**	*-7*
DK	**36**	*3*	**38**	*3*	**22**	*-3*	**4**	*-2*	**0**	*-1*	**74**	*6*	**26**	*-5*
DE	**34**	*8*	**39**	*1*	**17**	*-4*	**9**	*-3*	**1**	*-2*	**73**	*9*	**26**	*-7*
EE	**34**	*4*	**37**	*3*	**21**	*-1*	**7**	*-5*	**1**	*-1*	**71**	*7*	**28**	*-6*
IE	**39**	*13*	**35**	*-6*	**19**	*-2*	**6**	*-3*	**1**	*-2*	**74**	*7*	**25**	*-5*
EL	**36**	*11*	**36**	*6*	**19**	*-9*	**9**	*-7*	**0**	*-1*	**72**	*17*	**28**	*-16*
ES	**37**	*4*	**32**	*5*	**21**	*-2*	**9**	*-6*	**1**	*-1*	**69**	*9*	**30**	*-8*
FR	**27**	*3*	**45**	*1*	**17**	*1*	**10**	*-5*	**1**	*0*	**72**	*4*	**27**	*-4*
HR	**44**	*15*	**35**	*0*	**15**	*-8*	**4**	*-8*	**2**	*1*	**79**	*15*	**19**	*-16*
IT	**16**	*1*	**47**	*4*	**24**	*-4*	**10**	*2*	**3**	*-3*	**63**	*5*	**34**	*-2*
CY	**80**	*23*	**13**	*-13*	**3**	*-7*	**3**	*-4*	**1**	*1*	**93**	*10*	**6**	*-11*
LV	**30**	*6*	**40**	*-2*	**22**	*-1*	**7**	*-2*	**1**	*-1*	**70**	*4*	**29**	*-3*
LT	**27**	*4*	**40**	*1*	**24**	*-1*	**8**	*-3*	**1**	*-1*	**67**	*5*	**32**	*-4*
LU	**32**	*-2*	**41**	*5*	**22**	*-3*	**4**	*0*	**1**	*0*	**73**	*3*	**26**	*-3*
HU	**20**	*4*	**45**	*10*	**26**	*-6*	**8**	*-7*	**1**	*-1*	**65**	*14*	**34**	*-13*
MT	**56**	*19*	**29**	*-2*	**9**	*-12*	**4**	*-4*	**2**	*-1*	**85**	*17*	**13**	*-16*
NL	**28**	*2*	**37**	*0*	**30**	*-1*	**5**	*-1*	**0**	*0*	**65**	*2*	**35**	*-2*
AT	**17**	*8*	**41**	*9*	**34**	*-10*	**6**	*-8*	**2**	*1*	**58**	*17*	**40**	*-18*
PL	**20**	*7*	**54**	*16*	**19**	*-14*	**5**	*-2*	**2**	*-7*	**74**	*23*	**24**	*-16*
PT	**22**	*8*	**43**	*11*	**25**	*-7*	**9**	*-10*	**1**	*-2*	**65**	*19*	**34**	*-17*
RO	**44**	*14*	**36**	*3*	**13**	*-8*	**4**	*-6*	**3**	*-3*	**80**	*17*	**17**	*-14*
SI	**27**	*4*	**31**	*-4*	**32**	*2*	**9**	*-2*	**1**	*0*	**58**	*0*	**41**	*0*
SK	**35**	*12*	**46**	*-2*	**14**	*-4*	**3**	*-5*	**2**	*-1*	**81**	*10*	**17**	*-9*
FI	**14**	*2*	**37**	*0*	**38**	*-6*	**10**	*3*	**1**	*1*	**51**	*2*	**48**	*-3*
SE	**41**	*2*	**36**	*-1*	**18**	*0*	**4**	*-1*	**1**	*0*	**77**	*1*	**22**	*-1*
UK	**19**	*2*	**32**	*1*	**37**	*-1*	**11**	*-3*	**1**	*1*	**51**	*3*	**48**	*-4*

Tablo-7: Avrupalıların AB Vatandaşı Olarak Haklarını Daha Çok Bilme İsteği[487]

[487] **Europeans in 2014 Report,** Special Eurobarometer Report 415, Brussels, Mart 2014, s. 49.

Söz konusu ankette "AB vatandaşı olarak haklarınızı biliyor musunuz?" sorusunun ardından "AB vatandaşı olarak haklarınızı daha çok bilmek ister misiniz?" sorusu sorulmuş ve İngilizler hariç bütün üye ülke vatandaşları olumlu cevap vermişlerdir. Örneğin Yunanlılar ilk soruya karşılık olarak %39 oranında AB vatandaşı olarak haklarını bildiklerini, %61 oranında bilmediklerini belirtmişlerdir. İkinci soruya ise Yunanlılar %72 gibi yüksek bir oranda AB vatandaşı olarak haklarını daha çok bilmek istediklerini belirtmişlerdir. Bu eğilim diğer ülkelerde de aynı görünmektedir. Avrupalılar AB vatandaşı olarak bu konudaki haklarını daha çok bilmek istemektedirler. Kısacası Avrupalıların AB vatandaşlığı ya da bu kapsamda inşa edilecek Avrupalılık kimliğini dışlamadıkları görülmektedir. (Tablo-7)

Bununla birlikte yukarıdaki iki tablo (Tablo-6 ve Tablo-7) birlikte değerlendirildiğinde, özellikle İngilizlerin Avrupa entegrasyon sürecine oldukça mesafeli bir duruşlarının olduğu görülmektedir. Bu durumu bütün anket sonuçlarına baktığımızda da belirgin bir şekilde görmekteyiz. İngilizler hem AB vatandaşı olarak %59 oranında haklarını bilmediklerini ifade etmektediler hem de yaklaşık %50 oranında AB vatandaşı olarak haklarını daha fazla bilmek istemediklerini beyan etmektedirler. İngilizlerin kolektif bir Avrupalılık kimliğini ne kadar içselleştirebilecekleri son derece tartışmalı bir konu olarak karşımızda durmaktadır. Bu noktada İngiliz başbakanı David Cameron'un 2015 seçimlerini kazanması halinde ülkesinin Birlik üyeliğini tekrar müzakereye açacağını ve konuyu 2017'de referanduma götüreceğini söylediğini burada hatırlamakta büyük bir fayda var. Kısacası İngiltere'nin Avrupa entegrasyon süreci içindeki geleceği belirsizliğini korumaktadır.

Söz konusu ankette Avrupalıların %47'si ise AB'nin nasıl işlediği konusunu bilmediklerini, %51'i ise AB'nin nasıl işlediğini bildiklerini beyan etmişlerdir. Bize göre %47 oranı bilgi eksikliği açısından yüksek bir orandır. AB'nin kurumsal yapısına aidiyet duygusunun gelişebilmesi için Avrupalıların AB hakkında bilgilendirilmesi ve entegrasyon sürecinin faydalarının onlara anlatılması büyük önem taşımaktadır. İngiltere, Fransa, İtalya, İspanya gibi büyük Avrupa ülkelerinde bu oran %50'nin üzerinde görünmektedir. (Tablo-8)

QA13.1 Please tell me to what extent you agree or disagree with each of the following statements.
I understand how the EU works

%	Tout à fait d'accord Totally agree Stimme voll und ganz zu		Plutôt d'accord Tend to agree Stimme eher zu		Plutôt pas d'accord Tend to disagree Stimme eher nicht zu		Pas du tout d'accord Totally disagree Stimme überhaupt nicht zu		NSP DK WN		Total 'D'accord' Total 'Agree' Gesamt 'Stimme zu'		Total 'Pas d'accord' Total 'Disagree' Gesamt 'Stimme nicht zu'	
	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1
EU 28	8	0	43	1	33	0	14	0	2	-1	51	1	47	0
BE	8	-2	52	3	31	0	9	0	0	-1	60	1	40	0
BG	8	2	43	2	26	-6	16	0	7	2	51	4	42	-6
CZ	7	3	41	0	39	-2	11	0	2	-1	48	3	50	-2
DK	11	2	49	3	32	-2	7	-3	1	0	60	5	39	-5
DE	10	1	48	4	31	-2	10	-2	1	-1	58	5	41	-4
EE	11	2	54	2	23	-4	9	-1	3	1	65	4	32	-5
IE	16	5	41	-5	26	1	13	-2	4	1	57	0	39	-1
EL	10	0	39	1	35	1	16	-1	0	-1	49	1	51	0
ES	8	1	40	-3	31	6	20	-4	1	0	48	-2	51	2
FR	8	2	37	0	37	-3	17	1	1	0	45	2	54	-2
HR	8	1	49	-3	27	-2	10	0	6	4	57	-2	37	-2
IT	4	0	34	5	40	-5	19	0	3	0	38	5	59	-5
CY	18	4	47	-1	21	-7	12	3	2	1	65	3	33	-4
LV	8	2	48	0	30	-3	10	0	4	1	56	2	40	-3
LT	9	0	50	3	27	-1	10	-1	4	-1	59	3	37	-2
LU	15	7	48	-5	27	-3	8	2	2	-1	63	2	35	-1
HU	6	-1	42	-3	38	3	13	1	1	0	48	-4	51	4
MT	6	-1	42	-1	30	0	16	-3	6	5	48	-2	46	-3
NL	9	0	45	-1	35	0	8	0	3	1	54	-1	43	0
AT	12	3	48	0	30	-6	8	2	2	1	60	3	38	-4
PL	10	-3	57	1	24	5	5	0	4	-3	67	-2	29	5
PT	3	-1	37	3	40	4	19	-5	1	-1	40	2	59	-1
RO	9	-2	49	6	29	0	7	-3	6	-1	58	4	36	-3
SI	11	1	45	0	34	0	8	-2	2	1	56	1	42	-2
SK	8	2	48	0	35	1	7	-4	2	1	56	2	42	-3
FI	5	1	54	6	32	-6	8	-1	1	0	59	7	40	-7
SE	12	4	63	1	19	-7	6	2	0	0	75	5	25	-5
UK	8	1	39	2	31	-1	20	0	2	-2	47	3	51	-1

Tablo-8: Avrupalıların AB'nin Nasıl Çalıştığını Bilme Oranları[488]

Demokrasinin AB'de nasıl işlediği konusunda ise Avrupalılar ikiye bölünmüş durumdadır. Yunanlılar, Kıbrıslılar, İspanyolar, Portekizliler ve İngilizler demokrasinin AB düzeyinde işleyişini tatminkâr seviyede bulmamaktadırlar. Demokratik katılım ve bu yolla Avrupalılık kimliğinin inşası açısından bu veri de bizim için önemlidir. Özellikle bu ülkelerde %20 seviyelerinde AB demokratik bir kurum olarak görülmektedir. (Tablo-9) İngiltere'ye ilişkin düşüncelerimizi yukarıda açıklamıştık. Yine aynı gerekçelerle İngilizlerin AB'ye mesafeli durduklarını değerlendiriyoruz. Diğer ülkelere (Yunanistan, Kıbrıs, İspanya ve Portekiz) baktığımızda bu ülkelerin

[488] **Europeans in 2014 Report,** Special Eurobarometer Report 415, Brussels, Mart 2014, s. 39.

ekonomik ve finansal krizden etkilenen ülkeler olduğu görülmektedir. Bu krize çözüm bulmak için AB ve başta Almanya olmak üzere AB'nin büyük ülkelerinin bu ülkelere baskı yaptığı ve kemer sıkma politikaları uygulattığı bilinmektedir. Bu ülke halklarının AB aracılığı ile hükümetlerine uygulanan ve doğrudan kendilerini etkileyen bu baskılar karşısında tepkili davrandıklarını düşünüyoruz. Halkların ihtiyaçlarını doğrudan dikkate almayan sıkı ekonomik ve mali politikalar AB ile bu ülke halklarının arasını açmış ve AB'nin demokratik yollardan karar almayan bir kurum olarak algılanmasına neden olmuştur. Şüphesiz bu durum kolektif bir Avrupalılık kimliğinin inşasını zorlaştırmaktadır.

QA12b And how about the way democracy works in the EU?

	Très satisfait(e) Very satisfied Sehr zufrieden		Plutôt satisfait(e) Fairly satisfied Ziemlich zufrieden		Plutôt pas satisfait(e) Not very satisfied Nicht sehr zufrieden		Pas du tout satisfait(e) Not at all satisfied Überhaupt nicht zufrieden		NSP DK WN		Total 'Satisfait(e)' Total 'Satisfied' Gesamt 'Zufrieden'		Total 'Pas satisfait(e)' Total 'Not satisfied' Gesamt 'Nicht zufrieden'	
%	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1
EU 28	4	0	40	1	32	0	12	-2	12	1	44	1	44	-2
BE	6	1	61	5	26	-5	5	-1	2	0	67	6	31	-6
BG	16	0	41	5	15	-5	7	0	21	0	57	5	22	-5
CZ	6	1	44	0	35	-1	7	-2	8	2	50	1	42	-3
DK	7	0	54	-2	28	3	6	0	5	-1	61	-2	34	3
DE	5	-1	44	2	36	-2	9	2	6	-1	49	1	45	0
EE	3	1	52	5	28	-3	3	-3	14	0	55	6	31	-6
IE	8	1	42	-1	23	-1	11	-4	16	5	50	0	34	-5
EL	2	-1	21	2	37	-1	35	-2	5	2	23	1	72	-3
ES	3	0	27	0	35	0	17	-7	18	7	30	0	52	-7
FR	2	0	42	3	30	-3	14	0	12	0	44	3	44	-3
HR	5	0	46	7	29	-8	7	1	13	0	51	7	36	-7
IT	3	-1	27	-2	39	4	20	-3	11	2	30	-3	59	1
CY	3	-3	25	0	36	4	25	-4	11	3	28	-3	61	0
LV	4	0	49	-3	23	-2	6	2	18	3	53	-3	29	0
LT	5	0	48	2	25	1	4	0	18	-3	53	2	29	1
LU	7	-2	53	-2	29	4	4	0	7	0	60	-4	33	4
HU	4	-3	49	0	32	4	8	-3	7	2	53	-3	40	1
MT	13	-3	48	2	15	-2	5	-3	19	6	61	-1	20	-5
NL	3	1	45	4	36	-4	6	-4	10	3	48	5	42	-8
AT	5	-1	37	1	36	0	18	0	4	0	42	0	54	0
PL	8	-2	56	-3	19	5	4	1	13	-1	64	-5	23	6
PT	0	-1	20	5	45	0	21	-9	14	5	20	4	66	-9
RO	12	5	48	6	19	-7	6	-4	15	0	60	11	25	-11
SI	3	0	44	7	34	-5	11	-4	8	2	47	7	45	-9
SK	2	-1	41	2	40	1	9	-4	8	2	43	1	49	-3
FI	5	0	51	0	32	-2	8	1	4	1	56	0	40	-1
SE	4	0	48	2	35	-1	5	-2	8	1	52	2	40	-3
UK	2	0	34	0	29	0	13	-3	22	3	36	0	42	-3

Tablo-9: Avrupalıların AB'de Demokrasinin İşleyişine İlişkin Düşünceleri[489]

[489] **Europeans in 2014 Report,** Special Eurobarometer Report 415, Brussels, Mart 2014, s. 38.

2013 ve 2014 yıllarında 28 üye ülke vatandaşları arasında yapılan ve yukarıda bir kısım bulgularını sunduğumuz Eurobarometer anketlerinden Avrupalıların Birlik hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları görülmektedir. Bu bilgi eksikliği AB'ye olan güveni de etkilemekte ve kurumsal AB kimliğine olan aidiyetin gelişmesini yani kolektif Avrupalılık kimliğinin inşasını engellemektedir. Avrupalıların genel olarak AB'ye ve tek tek AB kurumlarına olan güvenleri de düşük düzeydedir. Bu güven oluşmadan kolektif Avrupalılık kimliğinin inşası için uygun bir zeminin oluşacağını söyleyemeyiz. Avrupalılara AB'ye güvenip güvenmedikleri sorulmuş ve aşağıdaki sonuç elde edilmiştir.

QA7.4 I would like to ask you a question about how much trust you have in certain institutions. For each of the following institutions, please tell me if you tend to trust it or tend not to trust it.
The European Union

	Plutôt confiance Tend to trust Eher vertrauen		Plutôt pas confiance Tend not to trust Eher nicht vertrauen		NSP DK WN	
%	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1
EU 28	**32**	*1*	**59**	*1*	**9**	*-2*
BE	**49**	*0*	**49**	*0*	**2**	*0*
BG	**55**	*-1*	**31**	*2*	**14**	*-1*
CZ	**37**	*3*	**59**	*-2*	**4**	*-1*
DK	**46**	*1*	**49**	*2*	**5**	*-3*
DE	**31**	*2*	**59**	*0*	**10**	*-2*
EE	**58**	*2*	**33**	*0*	**9**	*-2*
IE	**34**	*0*	**53**	*-2*	**13**	*2*
EL	**18**	*-3*	**81**	*4*	**1**	*-1*
ES	**24**	*3*	**67**	*-4*	**9**	*1*
FR	**28**	*0*	**63**	*0*	**9**	*0*
HR	**38**	*2*	**52**	*-5*	**10**	*3*
IT	**19**	*-4*	**69**	*7*	**12**	*-3*
CY	**22**	*5*	**74**	*-1*	**4**	*-4*
LV	**37**	*-5*	**50**	*5*	**13**	*0*
LT	**52**	*0*	**36**	*1*	**12**	*-1*
LU	**45**	*3*	**48**	*0*	**7**	*-3*
HU	**48**	*1*	**46**	*0*	**6**	*-1*
MT	**49**	*-3*	**32**	*1*	**19**	*2*
NL	**41**	*3*	**50**	*-5*	**9**	*2*
AT	**37**	*-2*	**54**	*2*	**9**	*0*
PL	**44**	*-1*	**45**	*6*	**11**	*-5*
PT	**26**	*1*	**70**	*2*	**4**	*-3*
RO	**58**	*10*	**34**	*-8*	**8**	*-2*
SI	**37**	*0*	**57**	*-1*	**6**	*1*
SK	**45**	*-2*	**53**	*4*	**2**	*-2*
FI	**50**	*3*	**44**	*-4*	**6**	*1*
SE	**44**	*4*	**52**	*-3*	**4**	*-1*
UK	**22**	*3*	**66**	*-1*	**12**	*-2*

Tablo-10: Avrupalıların AB'ye Güven Oranları[490]

[490] **Europeans in 2014 Report,** Special Eurobarometer Report 415, Brussels, Mart 2014, s. 26.

Avrupalılar %32 oranında Birliğe güven duyarlarken, %59 oranında güven duymamaktadırlar. Bu güvensizlik özellikle yine ekonomik ve finansal krizden etkilenen ülkelerde daha fazla görülmektedir. İngilizlerin de %66 oranında AB'ye güvenmedikleri anlaşılmaktadır. AB Komisyonu ve Parlamentosuna olan güven düzeyinin de benzer seviyelerde olduğu anket sonuçlarından anlaşılmaktadır.[491] Avrupalıların bu bilgi ve güven eksikliğine rağmen Avrupa entegrasyon sürecine ilgi duydukları ve onu detekleklerini söyleyebiliriz. Avrupalıların %75'i bugünkü dünyada birleşik bir Avrupa'ya gereksinim olduğunu ifade etmişlerdir. (Tablo-1) Yine Avrupalılar daha çok kararın AB seviyesinde alınması konusunda ikiye bölünmüş görünmektedirler. Bu veri ise Avrupalıların entegrasyonu dışlamadıklarını göstermesi açısından önemlidir. (Tablo-11)

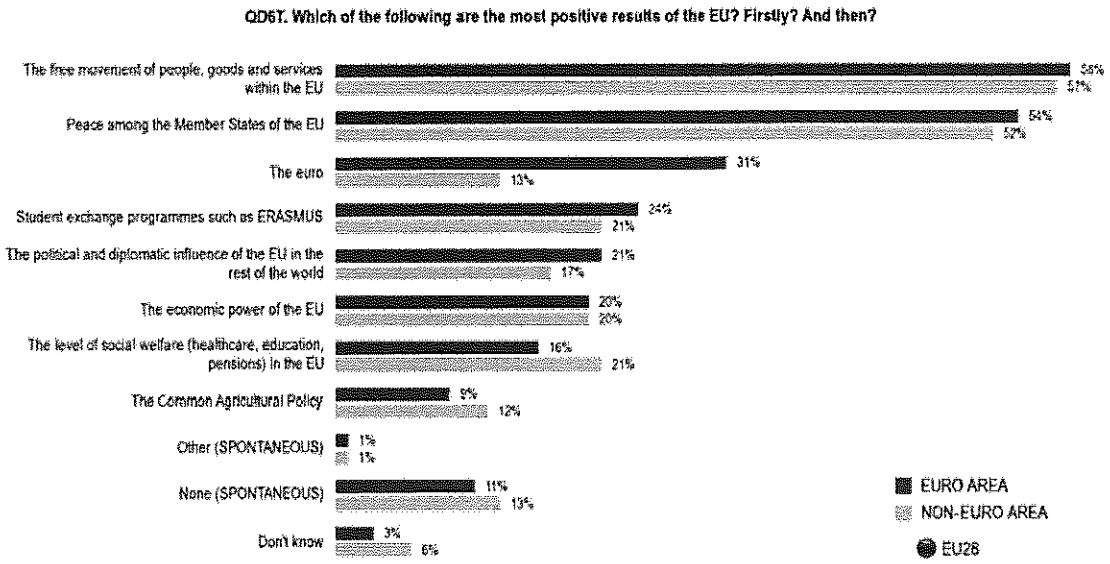
QA13.4 Please tell me to what extent you agree or disagree with each of the following statements.
More decisions should be taken at EU level

	Tout à fait d'accord Totally agree Stimme voll und ganz zu	Plutôt d'accord Tend to agree Stimme eher zu	Plutôt pas d'accord Tend to disagree Stimme eher nicht zu	Pas du tout d'accord Totally disagree Stimme überhaupt nicht zu	NSP DK WN	Total 'D'accord' Total 'Agree' Gesamt 'Stimme zu'	Total 'Pas d'accord' Total 'Disagree' Gesamt 'Stimme nicht zu'
%	EB 81.2	EB 81.2	EB 81.2	EB 81.2	EB 81.2	EB 81.2	EB 81.2
EU 28	13	32	29	17	9	45	46
BE	15	49	28	6	2	64	34
BG	16	38	21	10	15	54	31
CZ	12	33	33	15	7	45	48
DK	3	18	42	34	3	21	76
DE	9	24	38	23	6	33	61
EE	9	27	37	21	6	36	58
IE	9	27	29	28	7	36	57
EL	10	32	32	22	4	42	54
ES	33	33	14	7	13	66	21
FR	14	37	27	12	10	51	39
HR	10	37	30	13	10	47	43
IT	12	37	26	14	11	49	40
CY	16	30	24	25	5	46	49
LV	9	35	31	17	8	44	48
LT	16	38	30	8	8	54	38
LU	22	40	25	8	5	62	33
HU	13	41	24	13	9	54	37
MT	14	28	27	17	14	42	44
NL	7	28	41	18	6	35	59
AT	6	26	37	25	6	32	62
PL	11	43	25	9	12	54	34
PT	18	48	19	5	10	66	24
RO	19	41	20	7	13	60	27
SI	18	39	22	11	10	57	33
SK	8	41	33	11	7	49	44
FI	4	19	47	27	3	23	74
SE	4	19	40	35	2	23	75
UK	4	20	37	29	10	24	66

Tablo-11: Daha Çok Kararın AB Seviyesinde Alınmasına İlişkin Avrupalıların Düşüncesi[492]

[491] **Europeans in 2014 Report,** Special Eurobarometer Report 415, Brussels, Mart 2014, ss. 32-35.
[492] **Europeans in 2014 Report,** Mart 2014, s. 42.

Yukarıdaki tablo ayrıca Avrupalıların entegrayon sürecinin en önemli sonucunun ne olduğu sorusuna verdikleri cevap ile birlikte değerlendirilmelidir. Avrupalılar entegrasyonun en pozitif sonucunun malların, hizmetlerin ve kişilerin serbest dolaşımı olduğunu düşünüyorlar. İkinci sırada ise üye devletler arasında entegrasyon yoluyla tesis edilen barış gelmektedir. (Şekil-7) Dolayısıyla Avrupalılar daha çok kararların AB seviyesinde alınması gerektiğine evet derlerken, bu alanların daha çok ekonomik alanlar olması gerektiğini de dolaylı yollardan söylemektedirler. Üye ülkeler arasındaki barışın korunması konusunda da Birlik seviyesinde çaba harcanması gerektiğine Avrupalıların destek vereceği görülmektedir. Bu nedenle kolektif bir Avrupalılık kimliğinin de ancak bu konular üzerine inşa edilebileceğini söyleyebiliriz. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere kolektif bir Avrupalılık kimliği ulusal mahremiyetlere dokunmadan, Avrupalıların pragmatist ve faydacı çıkarları (ekonomik refah ve üye ülkeler arası barış) üzerine inşa edilebilir.

Şekil-7: AB'nin En Olumlu Yönünün Ne Olduğuna İlişkin Avrupalıların Düşüncesi[493]

Avrupa entegrayon süreci 1950'li yıllarda başladığında Avrupalı liderlerde üye devletler arasında değil Avrupa halkları arasında bir birlik kurma düşüncesi hâkim olsa da, yine AB'yi kuran Maastricht Antlaşması'nda kararların mümkün olduğu kadar vatandaşlara yakın alındığı ve Avrupa halklarını birbirlerine daha da yakınlaştıran bir birlik hedeflense de bunlar gerçekleştirilememiştir. Entegrasyon süreci başlangıcından

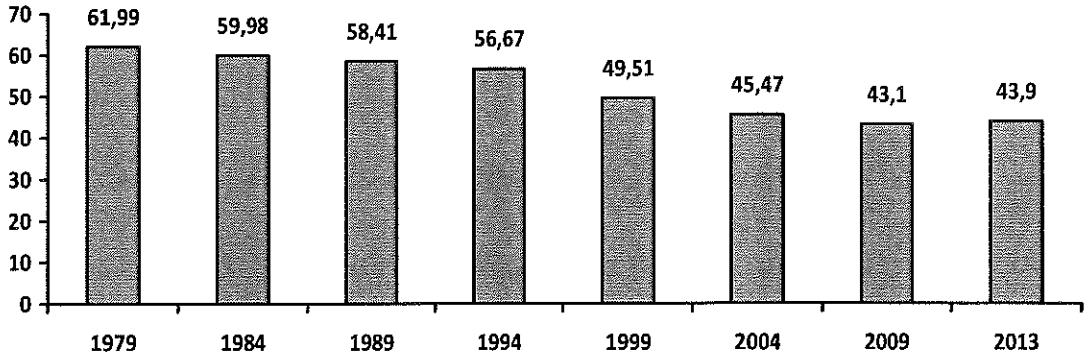
[493] **European Citizenship Report,** Special Eurobarometer Report, Brussels, Kasım 2013, s. 15.

buyana teknokratların yönettiği elit bir proje olarak ortaya çıkmış ve bu şekilde devam etmiştir. Soğuk Savaş döneminde sıradan Avrupalılar entegrasyon sürecinin sağladığı barış (güvenlik) ve zenginlik (ekonomik) ile ilgilenmişlerdir. Onlar için entegrasyon sürecinin ne olduğu, nasıl evrildiği ve ne şekilde işlediği gibi konular ikinci derecede öneme sahip konular olarak kalmıştır. Avrupa entegrasyon süreci Soğuk Savaş sonrasında siyasi bir Birliğe dönüşmeye başlayınca, Avrupalılarda entegrasyon sürecinin halka rağmen devam ettiği ve nereye kadar devam edeceği konularında şüpheler *(Eurosceptism)* oluşmuştur. Avrupalılar AB'nin işleyişini doğrudan etkilemek için hiçbir fırsatlarının olmadığının farkına varmışlardır. Entegrasyon süreci ile Avrupalılar arasında oluşan bu boşluk Avrupalıların entegrasyon sürecine olan aidiyet duygularını zayıflatmıştır. Bu durum Avrupalıların AB kapsamında kolektif bir Avrupalılık kimliği inşa etmelerinin önünde psikolojik bir engel de oluşturmuştur. Bununla birlikte ulusal egemenlik haklarından vazgeçmek istememe, ekonomik ve teknik alanda ilerleyen entegrasyonun doygunluğa ulaşması ve yaşanan ekonomik krizler nedeni ile entegrasyon sürecinin ekonomik faydalarının azalması Avrupalıların siyasi alanda ilerleyen entegrasyon sürecine mesafeli davranmasına yol açmıştır.

Avrupalı lideler Birlik ile entegrasyon süreci arasında oluşan bu boşluğu kapatmak, vatandaşları ile Birliği birbirine yaklaştırmak ve bu kapsamda Avrupalılık kimliğini inşa etmek için birçok düzenleme yapmışlardır. 1979 yılında AB Parlamentosu üyelerinin doğrudan seçimle üye ülke vatandaşları tarafından belirlenmesi bunların en önemlisidir. 1979 yılından buyana her beş yılda bir Parlamento seçimi yapılmış ve yapılan her seçimde seçime katılım oranları belirgin bir şekilde giderek düşmüştür. Yapılan son iki seçimde seçime katılım oranı %43-44 seviyelerinde kalmıştır. (Şekil-7) Bu katılım oranı demokrasinin işleyişi açısından değerlendirildiğinde çok düşük düzeyde kalmaktadır. Bu sonuçlar Avrupalıların bilgi sahibi olmadıkları entegrasyon sürecine uzak durduklarını göstermekte ve bize kolektif Avrupalılık kimliğinin içinde bulunduğu durum hakkında da bilgi vermektedir.

Avrupalıların AB'nin işleyişine demokratik katılımı noktasında AB Parlamentosu önemli bir araç olarak görünmektedir. Fakat Parlamento tek başına yasa yapma yetkisine sahip değildir. Başlangıçta sadece danışma organı niteliği olan Parlamento ATS, Maastricht ve Lizbon Antlaşmaları ile birlikte yasa yapma noktasında bazı yetkiler elde etmiştir. Fakat günümüzde bile AB Parlamentosunun tek başına yasa

yapma yetkisi bulunmamaktadır. Parlameto bu yetkisini Konsey ve Komisyon ile paylaşmaktadır. Buna karşılık ulusal parlamentolar yasa yapma yetkisini tek elinde bulundurmaktadır. Üyeleri halk tarafından seçilmiş parlamentoların belki de en önemli özelliği bu yetkiye sahip olmalarıdır. Bununla birlikte Parlamentonun Birlik seviyesinde hükümet organı gibi çalışan Komisyon ve Konseyi doğrudan denetleme ve görevden alma gibi yetkisi de bulunmamaktadır. AB Parlamentosunun sahip olduğu kısıtlı yetkiler, AB vatandaşlarının Birlik karar süreçlerine aktif katılımı önünde hâlâ bir engel olarak durmaktadır.

Şekil-8: AB Parlamentosu Seçimlerine Katılım Oranı[494]

Demokratik sistemlerde halkoyu ile seçilmiş parlamentolar tarafından kullanılan bir yetki olan yasama önerisi sunma yetkisi de AB'de Komisyon tarafından kullanılmaktadır. Üye ülke komiserlerinden müteşekkil bürokratik bir organ olan Komisyon'un atanmasında ve denetiminde Parlamentonun sınırlı yetkileri bulunmaktadır. Bu durum Avrupalıları Avrupa yönetişim sisteminden uzak tutmaktadır.

Bakanlar Konseyi her nekadar üye ülkelerin seçilmiş bakanlarından oluşsa da kendi ülkelerinin vatandaşlarına danışmadan, kendi ulusal parlamentolarının denetiminden uzakta ve kapalı kapılar ardında kararlar alabilmektedirler. Özellikle nitelikli oy çokluğu ile alınan kararlarda bu denetim ve kontrol hiç yapılamamaktadır. Kısacası hem Komisyon'da hem de Bakanlar Konseyi'nde kararlar gözlerden uzak alınmaktadır. AB karar süreçlerinde saydamlık, hesap verebilirlilik, halkın katılımı ve bilgilendirilmesi yeterli seviyede sağlanamamaktadır. Bu sorunun aşılabilmesi için AB

[494] http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Voter_turnout_in_national_and_2009_European_Parliament_elections.jpg&filetimestamp=20120111133409%20, (Erişim 13.06.2014).

yönetişim sisteminin etkinlik, verimlilik, hesap verebilirlilik ve şeffaflık açısından tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu noktada AB kurumsal yapısının ve karar alma sürecinin Avrupalıları da sürece dâhil edecek şekilde yeniden dizayn edilmesi gerektiğini söylemeliyiz. Bu çaba demokrasi açığı ve demokratik meşruiyet krizlerine çözüm sağlarken, Avrupalıların daha da Avrupalılaşmasını sağlayacak ve kolektif bir Avrupalılık kimliğinin gelişmesine zemin hazırlayacaktır.

AB'nin Birlik ile vatandaşlarını birbirine yakınlaştırmak, demokratik meşruiyet ve demokrasi açığına çözüm bularak Avrupalılık kimliğinin inşasına katkı sağlamak için birtakım düzenlemeler yaptığını da görmekteyiz. Bu düzenlemeler ATS ile başlamıştır. Özellikle Parlamentonun ATS ile yetkilerinin arttırılmaya başlanmasının önemli olduğunu tekrar belirtmeliyiz. Parlamentonun yetkileri daha önce de belirttiğimiz üzere giderek arttırılmış, fakat hiçbir şekilde ulusal parlamentoların sahip olduğu tek başına yasa yapma, vergi toplama ve hükümet gibi çalışan Bakanlar Konseyi ve Komisyonu etkin şekilde denetleme ve onları görevden alma yetkisine sahip olamamıştır. Maastricht Antlaşması ile AB vatandaşlığının tesis edilmesi Birlik düzeyinde Avrupalılara yasal haklar ve ödevler getirmiş ve anayasal yurttaşlığın temeli atılmıştır. Lizbon Antlaşması ile *"Temel Haklar Şartı"*nın kabulü ise Avrupalılara Birlik düzeyinde temel insan haklarının yanında ekonomik ve sosyal haklar temin etmiştir. Yine Lizbon Antlaşması ile yapılan ve daha önce açıkladığımız *"Vatandaşlar Girişimi"* düzenlemesi ve ulusal parlamentoların AB karar süreçlerinde etkinliğinin arttırılmasına yönelik düzenlemeler Avrupalıların Birliğe yakınlaşmasının önünü açmıştır. Fakat bu düzenlemelerin yeterli olduğunu söyleyemeyiz. Avrupalıların AB kurumsal yapısı hakkında bilgi sahibi olması, AB yönetişim sistemi içerisine etkin şekilde katılımlarının sağlanması yönünde kurumsal düzenlemeler yapılması ve Birlik düzeyinde alınan kararlar noktasında Avrupalıların bilgilendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte ulusal kamuoylarını aşan Avrupa kamuoyunun oluşması, Avrupa çapında siyasi partilerin kurulması ve bu siyasi partilerin kendi programları ile AB Parlamentosu seçimlerine katılması gerekmektedir. AB Parlamentosunda seçimle çoğunluğu elde eden siyasi partinin Avrupa yönetiminde siyaseten sorumluluk alması ve parlamentoya hesap vermesini sağlayacak düzenlemenin yapılması önem taşımaktadır. Nitekim Avrupalıların %51'i Avrupalı siyasi partilerin AB Parlamentosu seçimlerinde Komisyon başkanı adaylarını sunmalarını ve bu şekilde seçime girmelerini

destekliklerini Eurobarometer anketinde ifade etmişlerdir. Desteklemeyenlerin oranı %26'da kalırken, %23'de kararsız pozisyonda bulunmaktadır. (Tablo-12) Burada hem Avrupa düzeyinde siyasi partilerin teşkiline (Avrupa kamuoyunun oluşması açısından önemli) hem de Komisyon'un siyaseten hesap verebilir bir konumda olmasına destek verilmektedir. Bu sonuç kolektif Avrupalılık kimliğinin inşası açısından Avrupalılar tarafından sağlanan önemli bir destektir.

QA11.2 What is your opinion on each of the following statements? Please tell me for each statement, whether you are for it or against it.
European political parties to present their candidate for the post of European Commission President at the next European Parliament elections

%	Pour / For / Dafür		Contre / Against / Dagegen		NSP / DK / WN	
	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1	EB 81.2	Diff. EB 80.1
EU 28	**51**	*-6*	**26**	*4*	**23**	*2*
BE	**56**	*-7*	**35**	*5*	**9**	*2*
BG	**52**	*-6*	**11**	*3*	**37**	*3*
CZ	**57**	*-6*	**30**	*9*	**13**	*-3*
DK	**69**	*1*	**19**	*1*	**12**	*-2*
DE	**69**	*0*	**12**	*0*	**19**	*0*
EE	**48**	*-5*	**19**	*-2*	**33**	*7*
IE	**45**	*-15*	**27**	*9*	**28**	*6*
EL	**63**	*-6*	**26**	*4*	**11**	*2*
ES	**46**	*-6*	**25**	*1*	**29**	*5*
FR	**41**	*-5*	**34**	*1*	**25**	*4*
HR	**49**	*-15*	**32**	*10*	**19**	*5*
IT	**42**	*-9*	**35**	*9*	**23**	*0*
CY	**54**	*-10*	**26**	*12*	**20**	*-2*
LV	**53**	*-5*	**19**	*2*	**28**	*3*
LT	**43**	*-8*	**20**	*3*	**37**	*5*
LU	**62**	*11*	**20**	*-7*	**18**	*-4*
HU	**70**	*-8*	**16**	*4*	**14**	*4*
MT	**65**	*6*	**12**	*2*	**23**	*-8*
NL	**59**	*-4*	**23**	*0*	**18**	*4*
AT	**61**	*8*	**24**	*-8*	**15**	*0*
PL	**51**	*-9*	**28**	*10*	**21**	*-1*
PT	**53**	*-2*	**26**	*5*	**21**	*-3*
RO	**53**	*-8*	**22**	*9*	**25**	*-1*
SI	**49**	*-8*	**27**	*1*	**24**	*7*
SK	**66**	*-1*	**20**	*1*	**14**	*0*
FI	**55**	*-1*	**22**	*-4*	**23**	*5*
SE	**68**	*-6*	**17**	*3*	**15**	*3*
UK	**37**	*-6*	**36**	*9*	**27**	*-3*

Tablo-12: AB Parlamentosu Seçimlerinde Avrupalı Siyasi Partilerin Kendi Komisyon Adaylarını Belirleyerek Seçimlere Katılmasına İlişkin Avrupalıların Düşüncesi[495]

[495] **Europeans in 2014 Report,** Special Eurobarometer Report 415, Brussels, Mart 2014, s. 36.

Yapılan Eurobarometer anketlerinden Avrupalıların entegrasyon sürecine ilişkin yeterli bilgiye sahip olmadıkları, AB'nin işleyişini bilmedikleri, AB yönetişim sistemi içerisine yeterince katılamadıkları ve AB'yi demokratik bir kurum olarak görmedikleri anlaşılmaktadır. Bununla birlikte AB'nin kurumsal yapısı ve yönetişim sisteminin de yeterli seviyede demokratik olmadığını ve Avrupalılardan kopuk teknokratların *(Eurocrat)* yönettiği bir etegrasyon süreci olduğunu yukarıda açıkladık. Bütün bu açıklamalardan sonra biz AB'nin kurumsal ve yapısal problemler yaşadığını düşünüyoruz. Bu problemler AB ile AB vatandaşları arasında kopuklağa yol açmaktadır. AB kurumsal yapısında, ulus devletlerin mahremiyetine dokunmadan yapılacak yukarıda açıkladığımız düzenlemelerle AB ile AB vatandaşları arasındaki boşluk kapatılabilir. Yapılacak bu düzenlemeler Avrupalıları birbirlerine yaklaştırarak kolektif Avrupalılık kimliğinin inşasını sağlayacak, Avrupalıların AB kurumsal yapısına aidiyet duygularını arttıracak ve aynı zamanda Birliğin demokratik kurumsal kimliğinin inşasını sağlayacaktır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Coğrafî Keşifler, Rönesans, Reformasyon, Aydınlanma, Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilâli'nin bir sonucu olan modernizmin ürünü olarak; ulus-devletler ve bu siyasi yapılara meşruiyet sağlayan ulusal kimlikler ortaya çıkmıştır. 28 üye devletten oluşan ve kendine has *(sui generis)* bir yapıya sahip olan Avrupa Birliği ise küreselleşme ve çok-kültürlülük anlayışına dayanan post-modernizmin ürünü ulus-üstü siyasi bir yapıdır. Bu yeni tip ulus-üstü siyasi yapıların meşruiyetlerini sağlamaları ve bununla birlikte Avrupa Birliği entegrasyon sürecinin başarıya ulaşabilmesi için ulus-üstü kimliklerin inşası önemli bir sorun olarak karşımızda durmaktadır.

Yaptığımız çalışmada biz Avupa Birliği için ulus-üstü kolektif bir kimliğin mümkün olup olmadığını ele aldık ve eğer bu mümkün ise bunun hangi temeller üzerinde inşa edilebileceğini ortaya koyduk. Ulus-üstü siyasi bir yapı olan Avrupa Birliği'nin kendisine meşruiyet alanı sağlaması ve bu bağlamda Avrupa entegrasyon sürecinin başarıya ulaşabilmesi için ulus-üstü kolektif bir kimliğin inşasının önemi ortadadır. Bizim yaptığımız çalışmayı değerli kılan neden bu önem ve ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Çalışmamıza teorik açıdan kimliği ele alarak başladık ve ulus-üstü kolektif bir kimliğin inşası noktasında önemli sonuçlara ulaştık.

Sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinin gözde konusu olan kimliğin herkes tarafından kabul edilen, genel geçer ve nesnel kıstaslar ortaya koyan bir tanımı bulunmadığı gibi, teorileştirilme düzeyi düşük olan ve hâlihazırda zanaat düzeyinde ele alınan bir konu olduğunu gördük. 1980'lerden sonra Sosyal İnşacılar tarafından uluslararası ilişkiler disiplini içerisine çekilen kimlik konusunun ise, ideolojik temelli iki kutuplu uluslararası sistemin sona ermesi ile birlikte etnik ve dini parametreler üzerinden analiz edildiğini tespit ettik.

Yaptığımız literetür çalışması sonucunda bize ait olan bir kimlik tanımı geliştirdik. Bize göre kimlik; herhangi bir toplumsal veya kişisel bir birimin diğer toplumsal aktörlerden ayırt edici özelliklerini ortaya çıkararak, temel özelliklerini tanımlayan bir kavramdır. Bu tanımdan yola çıkarak bazı çıkarımlarda bulunduk ve kavramsal ve kuramsal bir çerçeve oluşturduk. Bu kapsamda bizim kimlik analizimizin odak noktasını; aynılık, farklılık, aidiyet, öteki ve ötekileştirme kavramları oluşturmaktadır. Biz kimliğin bir kurgu ve inşa süreci olduğunu, tanımlayan ve

tanımlanan ile nesnel (objektif) ve öznel (subjektif) unsurlardan oluştuğunu, kimlik edinme sürecinin süreklilik ve değişkenlik arz eden dinamik bir süreç olduğunu değerlendiriyoruz. Kimlik inşa sürecinde ise; kimliklerin birbirini tahrip etmesi, özcülük *(essentialism)*, kimliklerin çoğulluğu, verili ve kazanılmış kimlikler ile kimliğin yaptırımı ve şekillendiriciliği değişkenlerinin etkili olduğunu düşünüyoruz.

Yukarıdaki kimlik tanımımızda kimliğin bireysel ve toplumsal boyutlarının olduğu görülmektedir. Bizim analiz birimimiz Avrupa Birliği olduğu için odak noktamız da kolektif Avrupalılık kimliğine işaret eden toplumsal kimlik kategorisidir. Kimliğin toplumsal boyutunun olması onun kültür ile olan ilişkisine gönderme yapmaktadır. Toplumun sahip olduğu ve onu diğer toplumlardan ayırt eden ortak değerler ve uygulamalar o toplumun kültürünü oluştururken, bu ortak değer ve uygulamalara bağlılık ise aidiyet duygusunu gösterir ki o da toplumsal (kolektif) kimliği oluşturmaktadır. Bu noktada kültüre olan yaklaşımımızın kimliğe olan bakış açımızı şekillendirdiğini ifade edebiliriz.

Kimlik-kültür ilişkisini analiz ederken; sosyal bilimlerde kullanılan klasik kültür-politik kültür, Walzer tarafından geliştirilen katı kültür-esnek kültür ile Gökalp'in hars ve medeniyet ayrımlarından yararlandık. Klasik kültür, katı kültür ve hars (kültür) insanların doğumla içine düştükleri toplumların sahip oldukları örf ve adetler ile dil, din, etnik köken, tarih gibi ortak değerlerini tanımlamaktadır. Katı kültürel unsurlar toplumun üyeleri olan bireyler tarafından rasyonel bir öğrenme süreci olmadan, bilinçten yoksun ve akıl yerine duyguların egemen olduğu bir süreç sonunda öğrenilir. Katı kültürel unsurlar toplum içindeki farklılıkları göz ardı ederek homojen bir toplumun oluşmasına neden olurlar. Tümdengelimci bu yaklaşım farklı olanı *"ötekileştirerek"* kendi kimliğini inşa eder. Bu kimlik bireylerin topluma karşı aidiyet hissini en derinden ve sağlam şekilde hissetmelerini sağlamaktadır.

Gökalp'in medeniyet ve Walzer'in esnek kültür olarak tanımladığı *"politik kültür"* ya da *"yurttaşlık kültürü"* ise kültürün dışa açık, dinamik ve tümevarımcı özelliklerini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşımda kültür rasyonel bir öğrenme süreci sonunda kazanılır *(kültürlenme-acculturation)* ve inşa edilir. Gökalp'in harsın duygulardan, medeniyetin ise bilgilerden meydana geldiği tezi bu durumu en açık bir şekilde anlatmaktadır. Bu yaklaşımda kültür; farklılıkları kucaklayan, hoşgörülü, tümevarımcı ve değişken (dinamik) bir olgu olarak tanımlanmaktadır. Ortak bir hukuk

sistemi üzerine inşa edilen toplusal yapının politik/yurttaşlık kültürünü yansıttığı ve bu yapıya aidiyeti gösteren kolektif kimliğin de politik/yurttaşlık kimliği olduğunu söyleyebiliriz. Politik ya da yurttaşlık kültürü kolektif kimliğin inşa edilebileceği ve kurgulanabileceğini göstermektedir.

Bizim kolektif Avrupalılık kimliğinin inşası noktasında faydalandığımız diğer bir paradigma ise Mischer'in geliştirdiği neo-kültürel sentez paradigmasıdır. Burada kültürün çok-katmanlı (katı kültür-esnek kültür, klasik kültür-politik/yurttaşlık kültürü) yapısına vurgu yapılmaktadır. Toplumsal kültürün ve dolayısıyla toplumsal (kolektif) kimliğin hem katı hem de esnek kültürel unsurlardan oluştuğu vurgulanmaktadır. Bununla birlikte Mischer bu toplumsal kültürün ve kolektif kimliğin *"haklı"* olabilmesi için evrensel değerlere dayanması gerektiğini ya da onlara aykırı olmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Bizim bu noktadaki temel tezimiz, Avrupa Birliği için *"kimliklerin çoğulluğu"* prensibini de dikkate alarak çok-katmalı kolektif bir kimliğin mümkün olabileceği yönündedir. Sadece katı kültürel unsurlar üzerine kurulu bir kimlik tanımının olumsuz ötekileştirme ve yabancı düşmanlığına neden olacağını değerlendirmekteyiz. Bu nedenle ulus-devletlerden oluşan ve temel aidiyet unsurunun ulusal kimlik olduğu Avrupa Birliği düzeyinde sadece katı kültürel unsurlar üzerine kurulu bir kimlik tanımlaması yapmanın da mümkün olmadığını düşünüyoruz. Bununla birlikte katı kültürel unsurların dışlandığı ve sadece esnek kültürel unsurların temel alındığı kimlik tanımlaması da toplumsal gerçeklikten ve tarihsellikten uzak öksüz ve geleceksiz bir kimlik tanımlaması olacaktır. Bu nedenle toplumsal kimlik tanımlamasında ya da kurgusunda hem katı kültürel unsurların hem de esnek kültürel unsurların dikkate alındığı, aynı zamanda bunlar arasında etkileşimin olduğu ve *"haklı bir kimliğin"* inşa edilmesi için de evrensel değerlere dayanması gerektiğini düşünüyoruz. Ulus-devletler üzerine kurulan ve *sui generis* bir yapısı olan Avrupa Birliği için de bu tarz kolektif bir kimliğin inşa edilebileceğini öngörüyoruz. Post-modernizmin ürünü olan ulus-üstü siyasi yapılara aidiyeti gösteren ulus-üstü kolektif kimliğin inşasına yönelik olarak böyle bir sonuca ise; modernizmin ürünü olan ulus-devlet ve ulusal kimlikler ile modernizm öncesinin siyasi yapıları (kent devletleri, imparatorluklar ve feodal devletler) ve bu siyasi yapılara aidiyeti gösteren kolektif kimlikleri inceleyerek ulaştık.

Mezopotamya, Ege ve Mısır'da ortaya çıkan site idareleri (kent devletleri), Çin, Roma, Bizans, Pers, Osmanlı gibi imparatorluklar ile Ortaçağ'da Avrupa'da hüküm süren feodal siyasi yapılar, modernizm öncesinin siyasi yapıları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu siyasi yapılar ekonomik, güvenlik ve sosyo-kültürel alanlarda kaygılar yaşayan insanların bireysel çıkarlarını diğer insanların bireysel çıkarları ile ortak zeminde tanımlamasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Örneğin; M.Ö. 5000'lerde Mezopotamya'da yaşayan insanlar Fırat ve Dicle akarsularının düzensiz akışından kaynaklanan sel baskınlarının ve kuraklığın önüne geçmek için kanallar ve setler inşa etmişlerdir. Mezopotamya insanının kanallar üzerindeki bu uğraşısı ilk otoriter yönetimlerin bu bölgede kurulmasını sağlamıştır. Kanal sisteminin kurulması ve bakımı, tarımın ve ticaretin verimli bir şekilde yapılması, tüketim fazlası hâsılanın depolanması ve korunması siyasi bağlılık, gelişmiş bürokrasi ve yönetim teknikleriyle sağlanmıştır.[496] Mezopotamya'da yaşayan halkları bir araya getirerek birlikte yaşamaya zorlayan bu şartlar yukarıda toplumsal (kolektif) kimlik olarak tanımladığımız aidiyet hissinin doğmasına yol açmış ve kent-devletlerinin kurulmasına neden olmuştur. Bu pragmatist-faydacı yaklaşımın yanında dil, din, etnik köken, örf ve adetler gibi katı kültürel unsurlar olarak tanımladığımız toplumsal değerler de insanların bir siyasi yapı altında toplanmalarına ve o siyasi yapıya aidiyet duygusu ile bağlanmalarına yol açmıştır. Bu noktada eski uygarlıklarda hem katı hem de esnek kültürel unsurlara dayanan kolektif bir kimliğin ortaya çıktığı görülmektedir.

Modernizm öncesi imparatorluklara baktığımızda ise, diğer küçük siyasi birimleri hâkimiyeti altına alan dominant gücün oluşturduğu hukuk sistemine dayanan bir siyasi yapı (imparatorluk) ile karşı karşıya kalırız. Kısacası imparatorluklar oluşturdukları hukuk sistemine (esnek kültürel unsurlara) dayanarak meşruiyetlerini sağlamaktadırlar. İmparatorluklar dünya hâkimiyeti iddiasında oldukları için kendilerine coğrafî sınırlar çizmezler ve onlar için ülkesellik söz konusu değildir. İmparatorlukların sahip olduğu değerler ve hukuk sistemi onların sınırlarını belirlemektedir. İmparatorluklar dil, din, etnik köken bakımından çeşitlilik arz ederler. Çok-kültürlü olan imparatorlukların bünyesinde ortak hukuk sistemine bağlı birçok irili ufaklı siyasi birimler vardır. Bu bakımdan imparatorluklar çok-katmanlı *(composite)* siyasi yapılardır. İmparatorluğa kurumsal kimlik kazandıran unsur inşa ettikleri hukuksal ve

[496] Sander, **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e,** s. 32.

idari düzendir. İmparatorluk halklarına kolektif kimlik kazandıran ise impartorluk hukuk sistemine aidiyeti gösteren *"vatandaşlık"* kurumudur. Bu durumu en açık bir şekilde Roma İmparatorluğu örneğinde görmekteyiz. Roma Hukuku, Roma İdarî Düzeni, Roma Vatandaşlığı ve Roma Barışı *(Pax-Romana)* insanların imparatorluğa karşı aidiyet duygusunun gelişmesini sağlamıştır. Bunla birlikte imparatorluklarda yerel (kabile, şehir, akrabalık, dinsel, etnik ve dilsel) aidiyetler varlığını korumaktadır. İmparatorluk kimliği bu yerel aidiyetlerin üzerine inşa edilmiştir. Kimliklerin çoğulluğu prensibine dayanarak hem "Roma Vatandaşlığı" olarak beliren kolektif bir kimlik hem de yerel aidiyetler bir arada yaşayabilmektedir.

Tarım toplumuna dayanan Ortaçağ döneminde hüküm süren feodal siyasi yapılar ise, insanlara bir yandan feodal beyin yönetimi altında güvenlik sağlarken, diğer yandan da katı kültürel unsurlar üzerinde yerel kimliklerin inşasını mümkün kılmıştır. Bu dönemde feodal yapıya sahip Avrupa'ya liderlik edebilecek emperyal bir güç ortaya çıkmadığı için Avrupa parçalı bir siyasi yapıya sahiptir.

Modernizm öncesi dönemde şehir devletleri ve feodal siyasi yapılarda toplumlara kolektif kimlik kazandıran unsurların ağırlıklı olarak katı kültürel unsurlara dayandığı görülmektedir. İmparatorluklarda ise katı kültürel unsurlara dayanan yerel kimliklerin dışlanmadığı, bununla birlikte ortak hukuk sistemine (esnek kültürel unsurlar) dayanan kolektif bir kimliğin söz konusu olduğunu görmekteyiz.

Modernizmin ürünü olan ulus-devletler ve bu ulus-devletlere aidiyeti gösteren ulusal kimlikler ise bir yandan Sanayi Devrimi'nin diğer yandan da Fransız İhtilâli'nin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Coğrafî Keşifler, Rönesans, Reformasyon, Aydınlanma ve nihâyetinde Sanayi Devrimi hammadde, işgücü, pazar ve üretim faktörleri arasındaki ilişkiyi yapısal bir değişime uğratmıştır. Yeni teknolojilerin üretime uygulanması ve bu kapsamda dıştan yanmalı ve buhar gücü ile çalışan motorların demiryolu ve deniz yolu taşımacılığı ile fabrikalarda üretimde kullanılması Sanayi Devrimi olarak adlandırılan ve modernizm olarak tanımlanan bir sürecin başlangıcı olmuştur. Bu süreç Avrupa'da başlamış ve giderek dünyanın diğer yerlerine yayılmıştır. Avrupa'nın sahip olduğu feodal siyasi yapılar ve bu siyasi yapılar arasındaki gümrük duvarları, Sanayi Devrimi ile artan üretimin pazarlanmasının önündeki en büyük engel olarak görülmüştür. Bu durum karşısında; Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkardığı, ticaretle uğraşan, giderek zenginleşen ve güç kazanan burjuva sınıfı

yanına köylüleri de alarak feodal sistemin hâkim sınıfı olan feodal beylere ve Kilise'ye karşı ayaklanmıştır. Bunun sonucu olarak hem Kilise'nin gücü kırılmış ve laikleşme süreci başlamış, hem de feodal yapı yıkılarak daha geniş siyasi yapıların (ulus-devletlerin) kurulması için fırsatlar doğmuştur. Bu siyasi yapılar ortak bir hukuk sistemi (esnek kültürel unsurlar) etrafında ve meşrutî bir monarkın altında inşa edilmişlerdir. Sanayileşme süreci Batı Avrupa'da başladığı için ulus-devletleşme süreci Batı Avrupa'da başlamış ve Orta Avrupa'ya doğru yayılmıştır. Bu siyasi yapılar inşa edilirken bazı katı kültürel unsurların da dikkate alındığını görmekteyiz. Örneğin Fransa için Fransız ulusunun inşasında "Fransızca" önemli bir yere sahiptir. Laikleşme sürecinin de etkisiyle din faktörü Avrupa'nın ulus-devletleşme sürecinde çok sınırlı bir etkiye sahip olmuştur. Avrupa'nın ulus-devletleşme sürecinde yukarıda açıkladığımız ve Sanayi Devrimi'nin sonucu olan ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel değişimin yanında katı kültürel unsurların da etkili olduğunu belirtmeliyiz.

Avrupa'nın ulus-devletleşme süreci kıtanın her yerinde aynı şekilde gerçekleşmemiştir. Ulus-devletleşme sürecinde kıtanın batısında daha çok Sanayi Devrimi'nin etkisi görülürken, imparatorlukların (Avusturya-Macaristan, Rusya, Osmanlı) egemen olduğu Doğu Avrupa'da ise milliyetçilik (ulusçuluk) akımının yani 1789 Fransız İhtilâli'nin etkili olduğunu görmekteyiz. Milliyetçilik akımı imparatorlukların parçalanma sürecini başlatmış ve ulus-devletlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu süreçte dil ve etnisite unsurlarının (katı kültürel unsurlar) daha etkili olduğunu ifade edebiliriz.

Alman ve İtalyan birliklerinin sağlanması ve Alman ve İtalyan ulus-devletlerinin inşasında ise hem Sanayi Devrimi'nin hem de Fransız İhtilâli'nin yaydığı milliyetçilik akımının etkili olduğunu söyleyebiliriz. Fransız İhtilâli sonrası Napolyon ordularının kültürel emperyalizmi ile karşılaşan Almanlar ve İtalyanlar kendi kültürel milliyetçiliklerini geliştirmişlerdir. Bununla birlikte Almanya'daki prenslikler ile İtalya'daki küçük devletler geniş bir pazarın yaratılmasının önünde bir engel olarak görülmüş ve siyasi birliğin sağlanmasında bu durum motivasyon kaynağı olmuştur. Örneğin Alman ulusal birliğinin sağlanmasından önce 1819'da Alman Prenslikleri arasında Maasen Tarifesi'nin kabulü, 1834'te Alman gümrük birliğinin *(Zollverein)* sağlanması[497] ve bu kapsamda ortak bir hukuk sisteminin inşası esnek kültürel unsurlara

[497] Bozkurt, **a.g.e.**, s. 45.

dayanan bir Alman devletinin temellerinin atılmasını sağlamıştır. Fransız kültür emperyalizmi karşısında Almanca konuşan halkların birararaya gelerek Alman birliğini sağlaması ise katı kültürel unsurlar üzerine inşa edilen Alman ulusal kimliğine işaret etmektedir.

Özetle Avrupa'nın ulus-devletleşme sürecinin kıtanın her yerinde aynı saiklerle gerçekleşmediğini, bununla birlikte ulus-devletlerin hem katı hem de esnek kültürel unsurlar üzerine inşa edildiğini ve bu süreçte bazı ülkelerde esnek kültürel unsurların, bazılarında ise katı kültürel unsurların ağırlık kazandığını görmekteyiz. Ulus-devletleşme sürecini Fransız filozof Rousseau "Toplumsal Sözleşme" olarak tanımladığı "politik-milliyetçilik" tezi ile Alman düşünür Herder ise "kültürel-milliyetçilik" tezi ile açıklamaktadırlar. Bu iki farklı bakış açısı bizim katı kültür-esnek kültür yaklaşımımız ile örtüşmektedir. Bu noktada ulusal kimliklerin hem katı kültürel hem de esnek kültürel unsurlar üzerine inşa edildiğini ifade edebiliriz.

XX. yüzyılın ilk yarısında Avrupa merkezli ulus-devletler arasındaki rekabetten kaynaklanan iki büyük dünya savaşı Avrupa'nın yıkımını beraberinde getirmiştir. Avusturya-Macaristan, Osmanlı ve Rusya İmparatorlukları dağılmış ve Avrupa'nın doğusunda ulus-devletleşme süreci daha da hızlanmıştır. Bununla birlikte II. Dünya Savaşı sona erdiğinde Avrupa küresel önceliğini kaybetmiş ve uluslararası sistem iki kutuplu hâle gelmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası Avrupalı ulus-devletler kıta içerisindeki barış ve güvenliği sağlamak, ekonomik alanda işbirliği yaparak refahı ve zenginliği arttırmak ve bu yolla kaybetmiş oldukları küresel önceliği yeniden sağlamak istemişlerdir. Bu durum Soğuk Savaş sonrası Avrupa Birliği adını alacak olan Avrupa entegrasyon sürecinin başlamasına yol açmıştır. Bu entegrasyon sürecinde Avrupalı devletler ulusal egemenlik haklarına zarar vermeyen ekonomik ve teknik alanlardaki egemenlik haklarını oluşturdukları Avrupa kurumlarına devretmişlerdir. Bu süreç ulus-devletlerin üstünde ve onlardan bağımsız bazı egemenlik haklarına sahip ulus-üstü siyasi yapının doğmasına neden olmuştur. Bu ulus-üstü siyasi yapının ortaya çıkması insanlık tarihinde ulus-devletlerin ortaya çıkması kadar önemli bir gelişmedir. Avrupa Birliği ise bunun tek ve özel bir örneğini oluşturmaktadır.

Bu entegrasyon sürecinin ortaya çıkmasında; kıta içerisinde güvenlik ve barış, ekonomik refah ve zenginlik ile eskinin güçlü devletlerinin işbirliği halinde kendi ulusal çıkarlarını daha iyi sağlayabilme fırsatlarının etkili olduğunu söyleyebiliriz. Kısacası

entegrasyon süreci Avrupalı devletlere ve sıradan Avrupalılara fayda sağlayan bir proje olarak ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş döneminde entegrayon süreci kendine düşen rolü başarı ile üstlenmiştir. Avrupa entegrasyon projesi demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, azınlıkların korunması ve serbest piyasa ekonomisine dayanan bir hukuk sistemi inşa etmiştir. Bu hukuk sistemi esnek kültürel unsurlara dayanan ulus-üstü Avrupalılık kimliğine işaret etmektedir. Bu ulus-üstü kimlik inşa edilirken ulusal kimliklere ve ulus-devletlerin mahremiyetlerine (katı kültürel unsurlara) müdahale edilmemiştir. Özetle II. Dünya Savaşı sonrası başlayan Avrupa entegrasyon süreci esnek kültürel unsurlara dayanan ulus-üstü bir Avrupalılık kimliğinin inşası için değerli bir zemin sağlamıştır.

Ekonomik ve teknik alanlarda başlayan bu entegrasyon projesi doyuma ulaştıkça siyasi ve askerî alanlara doğru kaymaya başlamıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve küresel jeopolitik durumun değişmesi ile Avrupa Birliği adını alan proje siyasi alanda kendini daha çok ifade etmek istemiştir. Avrupa entegrasyon süreci Soğuk Savaş döneminde üye ülkelerin yakın işbirliği yaptığı ekonomik ve teknokratik bir proje iken, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile üye devletlerin mahrem alanlarına giren katı kültürel unsurlar, dış politika ve savunma konuları ile hassas ulusal egemenlik hakları noktasında daha fazla yetki talep eden ulus-üstü siyasi bir yapıya dönüşmüştür. Bu durum entegrasyon projesine karşı üye devletlerde ve halklarında tepkinin ve şüphenin *(Eurosceptism)* oluşmasına yol açmış ve Avrupa Birliği'nin geleceği tartışmaları başlamıştır. Avrupa Birliği ulus-devletlerin hassas egemenlik haklarına müdahale ederek *"Avrupa Birleşik Devletleri"*ne dönüşmeye çalıştıkça entegrasyon süreci engellerle karşılaşmıştır. 2005 yılında yaşanan Anayasa Krizi ve diğer referandum krizleri bunun en açık göstergeleri olmuştur. Yine Avrupa entegrasyon süreci ekonomik ve finansal açıdan krizlerle karşılaştıkça sıradan Avrupalılarda Avrupa Birliği'ne olan aidiyet duygusu (araçcı sadakat)[498] zayıflamıştır. Avrupa Birliği'nin sıradan Avrupalılara ekonomik refah ve zenginlik sağladıkça, kıta içerisinde barışı ve güvenliği tesis ettikçe ve ulus-devletlerin mahrem alanına girmedikçe başarılı bir proje olduğu görülmüştür. Ulus-üstü siyasi bir yapı olan Avrupa Birliği'ne aidiyeti gösteren ortak Avrupa Birliği kimliğinin de bu esaslar çerevesinde inşa edilebileceğini düşünüyoruz. Ulus-devletlerden oluşan Avrupa Birliği'nde kimliklerin çoğulluğu prensibini de göz

[498] Erdenir, **a.g.e.**, s. 4.

önünde bulundurarak hem katı ve esnek kültürel unsurlara dayanan ulusal kimliklerin hem de esnek kültürel unsurlara dayanan kolektif Avrupalılık kimliğinin bir arada yaşayabileceğini değerlendiriyoruz. Eurobarometer tarafından Avrupalılar arasında yapılan ve tez çalışmamızda sunduğumuz istatiskî veriler de bu yöndeki tezimizi doğrulamaktadır.

Ortak Avrupa Birliği kimliğinin üzerine inşa edilebileceği esnek kültürel unsurları ise Birliğin ortaya koyduğu Avrupa hukuk sistemi olarak ifade edebiliriz. Bu hukuk sisteminin temel özellikleri ise demokrasi, insan hakları, azınlıkların korunması, özgürlükler, çok-kültürlülük, serbest piyasa ekonomisi, hukukun üstünlüğü gibi liberal değerlerle tanımlanmaktadır. Tezimizde bu konuyu Avrupa Birliği'nin politik, ekonomik, sosyal ve uluslararası ilişkiler alanlarındaki özgünlüğünü ortaya koyarak açıkladık. Dil, din, etnisite, örf ve adetler vb. katı kültürel unsurlar üzerine ortak bir Avrupalılık kimliğinin inşa edilemeyeceğini ayrıca vurguladık. Avrupa birçok çeşitliliği içinde barındırmaktadır ve katı kültürel unsurlar noktasında tek vücut olamayacak kadar parçalı bir görünümü bulunmaktadır. Tarihsel kökenlerinden yoksun bir Avrupa'nın geleceksiz ve köksüz olacağı tezimizi göz önünde bulundurarak, Avrupalılılık kimliğinin esnek kültürel unsurlar dışında, katı kültürel unsurlar olarak tanımlanabilecek bazı unsurlara dayanması gerektiğini de değerlendiriyoruz. Antikite (Eski Yunan, Helen ve Roma), Aydınlanma ve Modernizm Dönemleri'nin mirası Avrupa'ya tarihsel bir derinlik sağlayacaktır. Ancak Hıristiyan disiplin anlayışı Avrupa'yı entegre edemeyecek kadar kendi içinde parçalı bir konumda bulunduğu için ortak bir Avrupalılık kimliğinin inşasında referans noktası olarak değerlendirilemez. Avrupa Birliği her nekadar Hıristiyanlığın etkisinde olsa da, modernizm ve post-modernizm dönemlerinde Hıristiyanlık Avrupalılık kimliğinin şekillenmesinde marjinal bir etkiye sahip olmuştur.

Kimlik tanımımızda ortaya koyduğumuz *"aynılık"* ve *"aidiyet"* kavramlarından yola çıkarak ve *"kimliklerin çoğulluğu"* prensibini de dikkate alarak Avrupa Birliği için esnek kültürel unsurlar üzerine inşa edilebilecek kolektif bir kimliğin mümkün olabileceğini tezimizde savunduk. Bu kolektif kimlik çok-kültürlülük ve farklılıklara saygı kapsamında inşa edileceği için ulusal kimlikleri ve yerel kimlikleri tahrip etmeyecektir. Bununla birlikte ulusal kimliklerin altında varolan yerel kimlikleri koruyarak, ulus-devletin yok olmasına değil fakat aşınmasına neden olacaktır.

Kimlik biryandan aynılık ve benzerliği ifade ederken, diğer yandan da farklılığa vurgu yapmaktadır. Farklılık olmadan kimliğin tanımlanması imkânsız ve anlamsız olurdu. Bu nedenle kolektif kimlikler tanımlanırken de bir sınırın olması gerektiğini düşünüyoruz. Bu sınır Avrupa için ne olacaktır? Biz bu soruyu Birliğin en önemli politikaları olan *"derinleşme"* ve *"genişleme"* kavramları üzerinden cevapladık. Derinleşme politikası Birliğin ne kadar yetkiye sahip olacağı ve üye devletlerden ne kadar egemenlik hakkı devşireceğini göstermektedir. Biz Avrupa Birliği'nin ulus-devletlerin yerini almayacağını, onların hassas egemenlik haklarına dokunmayacağını ve ancak bu şekilde başarılı bir proje olarak yoluna devam edeceğini değerlendiriyoruz. 2005 yılında yaşanan Anayasa Krizi, Avrupa Birliği'nin "Avrupa Birleşik Devletleri"ne dönüşmeyeceğini ve/veya dönüşemeyeceğini açıklıkla ortaya koymuştur. Entegrasyonun nereye kadar gideceği ve devam edeceğinin cevabı Avrupa Birliği'nin kolektif kimliğinin sınırlarını da belirleyecektir.

Ortak bir Avrupalılık kimliğinin bir gerçeklik olarak ortaya çıkması için ayrıca coğrafî olarak bir sınırının olması gerektiğini de düşünüyoruz. Bu konuyu tezimizin ilgili bölümünde ayrıntıları ile tartıştık. Burada vardığımız sonuç; Avrupa Birliği'nin belirgin bir doğu sınırının olmadığı, Avrupa'nın coğrafî değil jeopolitik ve sosyo-kültürel bir tanımlama olduğudur. Avrupa'nın doğu sınırlarının ancak Avrupa'nın sahip olduğu değerler (esnek kültürel unsurlar) tarafından belirleneceğini düşünüyoruz. Bu noktada jeopolitik açıdan Avrupa'nın İslâm Dünyası ile olan ilişkileri ve Rusya'nın sahip olduğu gücün uluslararası sistem içerisindeki yeri ve geleceğinin Avrupa'nın doğu sınırlarının belirlenmesinde önemli faktörler olacağını değerlendiriyoruz.

Ortak bir Avrupalılık kimliğinin inşasında iki önemli unsur daha bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Birlik için uygun bir kurumsal yapının inşa edilmesidir. Bu kurumsal yapı inşa edilirken hem üye devletlerin, hem vatandaşların, hem de Birliğin kendisinin bu yapı içerisinde demokratik şekilde temsil edilmesi önemli bir konudur. Eğer optimum bir kurumsal yapı gerçekleştirilirse Avrupa Birliği'nin kalıcı kurumsal kimliğinin inşası mümkün olabilecektir. İkincisi ise Avrupalıların inşa edilen bu kurumsal yapıya aidiyetlerinin gelişmesi için yollar aramak ve sıradan Avrupalılar arasında Avrupalılık kimliğinin inşasını sağlamaktır. Kısacası Birlik ile vatandaşlarını birbirine yaklaştırmaktır. *"Avrupa Birliği Vatandaşlığı"* ve *"Vatandaşlar Girişimi"* düzenlemeleri bu yönde atılan önemli adımlar olmakla birlikte yeterli görünmemektedir.

Kolektif kimlik inşasında *"farklılık"*, *"öteki"* ve *"ötekileştirme"* kavramları da önümüze çıkmaktadır. Biz farklılığı kabul etmekle birlikte, *"ötekileştirme"*nin farklı olanı pejoratif sıfatlarla tanımlama olduğunu değerlendiriyoruz ve *"öteki"* yerine yine farklılığı vurgulayan fakat olumlu bir içeriğe sahip olan *"diğeri"* kavramının kullanılmasını öneriyoruz. Kolektif kimlik tanımlamalarında ortak değerleri bulmanın zorluğundan dolayı, farklılığı vurgulayarak kimlik tanımlaması yapmanın daha kolay bir yol olduğunu ve bu nedenle tercih edildiğini görüyoruz. Farklı olanı ötekileştirerek ve düşman göstererek toplumsal bütünlüğü sağlamak her zaman tercih edilen bir yöntem olagelmiştir. Fakat bu durum uluslararası sistemde istikrarsızlıkları ve çatışmaları da beraberinde getirmiştir. Tarihsel süreç içerisinde ortak bir Avrupalılık kimliğinin inşasında da bu hatanın sıklıkla yapıldığını görmekteyiz.

Avrupa bir kavram olarak M.Ö. VII. yüzyılda ortaya çıksa da, Avrupa'nın coğrafî olmanın ötesinde politik bir içerik kazanması ve Avrupalılık kimliğinin belirmeye başlaması Ortaçağ döneminde gerçekleşmiştir. Eski Yunan, Helen ve Roma dönemlerinde Doğu-Batı düalizmine dayanan bir Yunanlı ve Romalı kimliği mevcuttur. Fakat bu kimliğin bugünkü Avrupa ile doğrudan bir ilişkisi yoktur. Coğrafî olarak Eski Yunan ve Helen İmparatorluğu Avrupalı olamayacak kadar Asyalı, Roma ise bir Akdeniz İmparatorluğu'dur. Eski Yunanlılar ve Helen İmparatorluğu kendi kolektif kimliğini sahip olduğu değerler üzerine inşa ederken, aynı zamanda Persliler karşısında kendini konumlandırarak bu kimliği sağlamlaştırmıştır. Roma İmparatorluğu; Roma İdari Düzeni, Roma Vatandaşlığı, Roma Hukuku ve Roma Barışı *(Pax-Romana)* üzerine Romalı kimliğini inşa ederken, aynı zamanda Kartaca, Germenler ve doğudan gelen diğer halkları öteki olarak tanımlamış ve kendi kimliğini kuvvetlendirmiştir. Antikite Dönemi'nde ortaya çıkan bu kolektif kimliklerin doğrudan Avrupa ile bağlantısı olmamakla birlikte, bugünkü Avrupa bu tarihsel mirası sahiplenmektedir. Bize göre bu sahiplenme, kendisine kolektif bir kimlik inşa etmek isteyen bugünkü Avrupa açısından doğru bir yaklaşımdır.

Avrupa'nın coğrafî olmanın ötesinde politik ve sosyo-kültürel bir varlık olarak gelişmesi Hıristiyanlığın Avrupa kıtasında yayılması ve daha sonra İslâm'ın Avrupa için bir tehdit olarak belirmesi ile gerçekleşmiştir. Ortaçağ olarak tanımladığımız dönemde beliren bu durum Doğu-Batı, İslâm-Hıristiyan düalizmine dayanan kolektif kimliklerin inşasına yol açmıştır. Bu dönemde Avrupa siyasi açıdan parçalı bir yapıda

(feodal sistem) olduğu için ortak tehdit (İslâm) Avrupalıları birleştiren ve onlara kolektif bir kimlik kazandıran unsur olmuştur. Hıristiyanlığın İslâm'la yüzleşmesi hem Batı'ya hem de Doğu'ya kendi kimliklerini kazandırmıştır. Ortaçağ'da kolektif Avrupalılık kimliğinin inşasında ötekileştirme İslâm üzerinden yapılmıştır. Avrupa karşısındaki tehdidi İslâm olarak görmüş ve onu İslâm ile kimliklendirmiştir. Buna karşılık kendisini de Hıristiyanlık ile kimliklendirmiştir. Kilise'nin önderliğinde hareket eden Avrupa, "Hıristiyan Avrupa" olarak tanımlanmıştır. Tezimizde bu konuyu *"ontolojik ötekileştirme"* ve *"vasıfsal ötekileştirme"* kavramları ile açıkladık.

Ontolojik ötekileştirmede ötekileştirilen unsurun nesnel yanına vurgu yapılmaktadır. Kişinin veya toplumun bu tür nesnel özellikleri (doğduğu yer, dil, din ve etnik yapısı gibi özellikler) değişmeyen özellikleridir. Nesnel özellikler üzerinden ötekileştirme yapılıp, kendi kimliği tanımlandığında doğal olarak bir dışlama söz konusu olmaktadır. Ontolojik ötekileştirme karşısında *"kendi"* kimliği de nesnel (katı kültürel) unsurlar üzerinden tanımlanmaktadır. Öteki olan unsur her zaman öteki olarak kalmaya ve çoğunlukla da olumsuz öteki olarak kalmaya mahkûm edilmektedir.

Vasıfsal ötekileştirme ise kişinin ve toplumun öznel yanına işaret etmektedir. Öznel durum iradî bir nitelik taşımakta ve değişip gelişebilmektedir. Kişinin ve toplumun öznel yanına vurgu yapılıp ötekileştirme üzerinden bir kimlik inşa edilmeye çalışıldığında olumsuz bir ötekileştirme söz konusu olmamaktadır. Ötekileştirilen unsur yeri ve zamanı geldiğinde *"ben"* ya da *"biz"* olarak tanımlanan kimliğin içerisine dâhil edilebilmektedir.

Kimlik inşasında ontolojik ötekileştirmenin karşısında ontolojik bir kimlik, vasıfsal ötekileştirmenin karşısında vasıfsal bir kimlik ortaya çıkmaktadır. Ontolojik ötekileştirmenin karşısına vasıfsal, vasıfsal ötekileştirmenin karşısına ontolojik bir kimliğin çıkması düşünülemez. Eğer Avrupa kendi kimliğini ontolojik ötekileştirme ya da katı kültürel unsurlar üzerine inşa etmeye kalkarsa tarihte olduğu gibi çatışmacı ve istikrarsızlık yayan bir aktör olacaktır. Buna karşılık diğeri bağlamında vasıfsal ötekileştirme ya da esnek kültürel unsurlar üzerine bir kimlik inşa ederse çoğulcu, çok-kültürlü ve barışçı bir aktör olacaktır. Fakat Avrupa'nın tarihsel süreç içerisinde kendi (Batı) dışındakilerle (Doğu) ve özellikle de İslâm ile olan ilişkisi sorunlu bir alan olmuştur ve olmaya da devam etmektedir.

Ortaçağ sonrası yani Modernizm döneminde ise Avrupa kendisini *"uygarlık"* ile özdeşleştirmiş, kendi dışındakileri de *"uygar olmayan dünya"* olarak tanımlamıştır. Avrupa uygarlığın kendi tekelinde olduğunu savunmuş ve Avrupa-merkezci *(Euro-centrism)* bir paradigma geliştirmiştir. Gerek Ortaçağ gerekse Modernizm dönemlerinde Avrupa'nın geliştirdiği bu kimlikler *"Oryantalizm"* biliminin doğmasına neden olmuştur. Oryantalizm, Avrupa bakış açısı ile Avrupa dışındakilerin ve özellikle de İslâm'ın tanımlanması ve kimliklendirilmesidir. Bu kimliklendirmeye karşılık olarak, Avrupa da kendisini ötekileştirme üzeriden tanımlamakta ve kimliklendirmektedir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ve özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde Oryantalizm'e karşılık olarak Oksidentalizm *(Occidentalizm)* olarak adlandırlan yeni bir bilim dalı geliştirilmiştir. Bu disiplin yeni bir bakış açısını yansıtmakla birlikte, tam olarak ne olduğu ve neyi tanımladığı da ortaya konamamıştır. Oksidentalizm kısaca Doğu'nun gözü ile Batı'ya bakmak ve onu tanımlamaktır. Kısacası Doğu, Batı'yı kimliklendirmekte ve buna karşılık olarak da kendi öz kimliğini bulmaktadır. Oksidentalizm, Oryantalizm'in yaptığı şeyi tersinden yapıyor görünmektedir. Fakat bu durum yeni ve çatışmacı bir paradigmanın doğmasına yol açabilir. Biz Oksidentalizm'in bu hataya düşmemesi gerektiğini düşünüyoruz. Oryantalist ve Oksidentalist bakış açıları mevcut halleri ile kimlik edinme sürecinde ontolojik ve olumsuz bir ötekileştirmeye yol açarak çatışmacı kimliklerin doğmasına neden olmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde Avrupa'nın da bu hataya sıklıkla düştüğü bir gerçektir ve bu hatanın tekrarlanmaması büyük önem taşımaktadır.

Avrupa tarihinde Avrupa içerisindeki farklılıkları yok ederek, yeknesak bir Avrupa ve Avrupalılık kimliği yaratma girişimlerinin de olduğunu görmekteyiz. XIX. yüzyılın başında Napolyon'un Fransa merkezli, XX. yüzyılın ilk yarısında da Hitler'in Almanya merkezli bir Avrupa ve Avrupalılık kimliği inşa etme girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu tür girişimlerin ne kadar tehlikeli olduğu ortadadır. Günümüz Avrupa Birliği'nde bu tür tehlikeler olmasa da, Birlik içerisinde Almanya'nın kazandığı ağırlık diğer üye ülkelerde her zaman tedirginlik yaratmaktadır. Bu kaygı ortak bir Avrupalılık kimliğinin inşası önünde psikolojik bir engel olarak durmaktadır.

Avrupa Soğuk Savaş döneminde her ne kadar ortak değerler üzerinden kendi kimliğini inşa etmeye çalışsa da, yine de *"ötekileştirme"* politikalarının bir parçası olmuştur. İdeolojik temelli iki kutuplu uluslararası sistemin Batı tarafında yer alan

Avrupa, Batı kimliğinin bir parçası olarak komünist Doğu'yu ötekileştirmiş ve kendi kimliğini sağlamlaştırmıştır. Soğuk Savaş döneminde Avrupa ve Avrupalılık kimliği ile kastedilen şey komünizm karşısında kapitalizme dayanan ve sadece Batı Avrupa'yı kapsayan son derece sınırlı bir alandır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte hem komünizm tehdidi ortadan kalkmış hem de Avrupa'nın sınırları doğuya doğru genişlemiştir. Maastricht Antlaşması ile birlikte Avrupa, Avrupa Birliği adını almış ve Avrupalılık kimliği de ortak bir Avrupa Birliği kimliğini temsil etmeye başlamıştır.

Soğuk Savaş döneminde komünizmi ötekileştiren Avrupa, Soğuk Savaş sonrası dönemde tekrar İslâm'ı ötekileştirmeye başlamıştır. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere ortak düşman karşısında kolektif bir kimlik inşa etmek en kestirme ve kolay bir yol ve yöntem olagelmiştir. Avrupa Birliği'nin 1990 sonrası karşılaştığı yapısal krizler (ekonomik ve finansal kriz, anayasa krizi, referandum krizleri vb.) O'nu ötekileştirme üzerinden bir kimlik tanımına yöneltmiştir. Fakat bu yaklaşım İslâmofobi ve yabancı düşmanlığı gibi riskleri de beraberinde getirmiştir. Hâlihazırda Avrupa Birliği'nde yaklaşık 20.2 milyon Müslüman yaşamaktadır. Orta vadede Birliğe üye olacağı öngörülen Batı Balkan ülkelerini de düşündüğümüzde bu sayı yaklaşık 28.7 milyona çıkacaktır. (Tablo-3) Bununla birlikte nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan Arnavutluk, Kosova, Bosna-Hersek gibi Osmanlı bakiyesi Batı Balkan ülkelerinin Birliğe üye olması durumu daha da karmaşık hâle getirecektir. Kısacası Avrupa Birliği'nin ontolojik ötekileştirme kapsamında Müslümanları ve İslâm Dünyasını dışlaması bir taraftan kendi iç istikrarı ve güvenliği, diğer taraftan da küresel istikrar ve güvenlik açısından büyük riskler taşımaktadır. Hem Avrupa'nın içinde yaşayan Müslüman nüfusun topluma entegrasyonu, hem de Avrupa'nın komşusu olan İslâm Dünyası ile ilişkileri açısından bu konu büyük önem arz etmektedir. Biz İslâmofobi, yabancı düşmanlığı ve Anti-Semitizm gibi ontolojik ötekileştirmeleri ortak bir Avrupa Birliği kimliğinin inşası önündeki önemli engeller olarak değerlendiriyoruz.

Sonuç olarak; 28 üye devletten oluşan ve ulus-üstü siyasi bir yapı olan Avrupa Birliği'nin kolektif bir kimliğe sahip olabileceğini değerlendiriyoruz. Avrupa Birliği'nin sahip olacağı kolektif kimlik aynı zamanda Birliğe demokratik bir meşruiyet sağlayacak ve entegrasyon projesinin geleceğini belirleyecektir. Avrupa Birliği üye devletlerin mahrem alanına (katı kültürel unsurlar) girmeden ve onların hassas egemenlik alanlarına dokunmadan kendine yaşam alanı bulabilir. Avrupa Birliği üye devletlerin yakın

işbirliği yaptığı bir platformdur. Uluslararası bir örgüt olmanın çok ötesinde, fakat "Avrupa Birleşik Devletleri" olmaktan da uzaktır. Eğer Birlik kendisine federal bir devlet olma hedefi ortaya koyarsa üye devletlerin ve sıradan Avrupalıların tepkisi ile karşılaşacaktır. Böylesi bir durum da entegrasyon sürecinin sonunu getirecektir. Kısacası Avrupa Birliği *sui generis* bir yapıdır ve kolektif kimliği de Avrupa'nın bu özgünlüğü üzerine inşa edilebilir.

Avrupa, ortak bir Avrupa Birliği kimliğini katı kültürel unsurların dışında kalan esnek kültürel unsurlar üzerine inşa edebilir. Ulus-devlet gerçeğini göz önüne alan ve ulusal kimlikleri tahrip etmeyen kolektif Avrupalılık kimliği; demokrasi, insan hakları, azınlıkların korunması, hukuk devleti, özgürlükler, çok-kültürlülük, demokratik çoğulculuk ve serbest piyasa ekonomisi gibi liberal değerler üzerine inşa edilebilir. Kısacası Avrupa'yı entegre eden Avrupa hukuk sistemidir. Kimlik tanımındaki *"farklılık"* konusunu da Avrupa *"diğeri"* bağlamında okumalı ve ontolojik ötekileştirmeye gitmeden vasıfsal ötekileştirme üzerinden kendi kimliğini tanımlamalıdır. Bir entegrasyon projesi olarak Avrupa Birliği üye devletlere ve sıradan Avrupalılara ekonomik zenginlik, refah ve daha iyi yaşam koşulları sağladıkça ve kıta içerisinde barışı ve güvenliği tesis ettikçe Birliğe olan aidiyet duygusu (kolektif Avrupalılık kimliği) daha da artacak ve bir *Pax-Europa*'nın inşası mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

A. Kitaplar

- Abrahamian, Ervand, **Modern İran Tarihi,** çev. Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali, **Kent Devletinden İmparatorluğa,** Ankara, İmge Kitabevi, 1994.
- Ağca, Fehmi, **AB'nin Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye'nin Konumu**, İstanbul, Papatya Yayıncılık, 2010.
- Akdemir, Erhan ve Genç, Özlem, "Avrupa Bütünleşmesi", **Avrupa Birliği Temel Konular,** eds. Ç.Erhan, B. Kızılırmak ve D. Senemoğlu, İmaj Yayınevi, Ankara, 2011.
- Altındal, Aytunç, **Gül ve Haç Kardeşliği,** Alfa Yayınları, İstanbul, 2010.
- Amin, Samir, **Avrupa Merkezcilik: Bir İdeolojinin Eleştirisi,** çev. Mehmet Sert, Çivi Yazıları, İstanbul, 2007.
- Anderson, Benedict, **Imagined Communities: Reflections on the Orgins and Spread of Nationalism,** Verso, London, 1991.
- Arı, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika,** Alfa Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2001.
- Arıboğan, Deniz Ülke, **Uluslararası İlişkiler Düşüncesi,** Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.
- Arsava, Füsun, **Amsterdam Antlaşmasının Avrupa Birliği Hukukuna Katkıları,** A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara, 2000.
- Arsava, Füsun, **Nice Antlaşması Sonrası Avrupa Birliği'nin Geleceği,** Ankara Üniversitesi ATAUM Yayınları, Ankara, 2008.
- Ataöv, Türkkaya, **Amerika, NATO ve Türkiye,** Aydın Yayınları, Ankara, 1969.
- Aydın, Suavi, **Kimlik Sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği,** Öteki Yayınları, İstanbul, 1998.
- Bainbridge, Timothy, **The Penguin Companion to EU,** Penguin Books Limited, London, 1998.

• Baldry, H. C., **The Unity of Mankind in Grek Tought,** Cambridge University Press, Cambridge, 1965.

• Barbezat, Daniel, "The Marshall Plan and the Orgigin of the OECC", **Explorations in OECC History,** ed. Richard Griffiths, OECD Publications, Paris, 1997.

• Barraclough, G., **European Unity in Thought and Action,** Blackwell, Oxford, 1963.

• Baykal, Sanem, "Avrupa Birliği'nde Anayasallaşma", **Avrupa Birliği Temel Konular,** der. Çağrı Erhan, Ayşe Burça Kızılırmak ve Ceran Arslan Olcay, İmaj Yayınevi, Ankara.

• Begüm, Şeren ve Ferhat, Çamlıca, "Krize Karşı Alınan Önlemler", **Avrupa'yı Saran Kriz: Avro Bölgesi,** ed. Belgin Akçay, Seçkin Yayınları, Ankara, 2013.

• Berktay, Halil, **Kabileden Feodalizme,** İstanbul, Kaynak Yayınları, 1983.

• Bernal, Martin, **Kara Athena: Eski Yunan Uydurmacası Nasıl İmal Edildi? 1785-1985,** çev. Özcan Buze, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998.

• Bilgin, Nuri, **İnsan İlişkileri ve Kimlik,** Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2001.

• Bozkurt, Enver, Özcan, Mehmet ve Köktaş, Arif, **Avrupa Birliği Hukuku,** Asil Yayım, Ankara, 2008.

• Bozkurt, Veysel, **Avrupa Birliği ve Türkiye: Siyasal Kurumlar, Çıkar Grupları, Kamuoyu ve Ortaklık Belgeleri,** Vipaş, Bursa, 2001.

• Breuilly, John, **Nationalism and the State,** Manchester University Press, Manchester, 1993.

• Bronstone, Adam, **European Union-United States Security Relations,** St. Martin's Press, New York, 1997.

• Bruma, Ian and Margalit, Avishai, **Occidentalism: The West In The Eyes Of Its Enemies,** Penguin Books, New York, 2004.

• Brzezinski, Zbigniew, **Stratejik Vizyon: Amerika ve Küresel Güç Buhranı,** çev. Sezen Yalçın ve Abdullah Taha Orhan, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.

• Buharalı, Can, **Avrupa Güvenliğinde AB ve Türkiye,** Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği Yayınları, İstanbul, 2002.

• Bull, J. Martin, "Widening Versus Deepening the European Community: The Political Dynamics of 1992 in Historical Perspective", **Cultural Change and the New Europe,** eds. M. Thomas Wilson and M. Estellie Smith, Westview Press, Boulder, 1993.

• Bulut, Yücel, **Oryantalizmin Eleştirel Kısa Tarihi,** Yöneliş Yayınları, İstanbul, 2002.

• Burçoğlu, N. Kuran, "A Glimpse at Various Stages of the Evolution of the Image of the Turk in Europe: 15th to 21th Centuries", **Image of the Turk in Europe from 15th to 20th Century,** ed. M.Soykut, T.C. D.I.B. Press, Ankara, 2002.

• Cameron, Fraser, **The Foreign and Security Policy of the European Union, Past, Present and Future,** Sheffield Academic Press, Sheffield England, 1999.

• Camous, Thierry, **Doğululer-Batılılar: Yirmibeş Asırlık Savaş,** çev. Hande Güreli, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2011.

• Canfora, Luciano, **Avrupa'da Demokrasi: Bir İdeojinin Tarihi,** çev. Neşenur Domaniç ve Nusret Avhan, Literatür Yayınları, İstanbul, 2010.

• Cardini, Franco, **Avrupa ve İslâm,** çev. Gürol Koca, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2004.

• Cardoza, Rita, "The Project For a Political Community (1952-1954)", **The Dynamics of European Union,** ed. Roy Pryce, Routledge, London, 1989.

• Chadwick, H., **The Early Church,** Peguin Press, Londra, 1990.

• Cole, Stephen, **Sosyolojik Düşünme Yöntemi,** çev. Bekir Demirkol, Vadi Yayınları, İstanbul, 1999.

• Chen, Xiaomei, **Occidentalizm: A Theory Of Counter Dicourse In Post Mao China,** Oxford University Press, New York, 1995.

• Clogg, Richard, **Modern Yunanistan Tarihi,** çev. Dilek Şendil, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

• Coles, Paul, **The Ottoman Impact on Europe,** Thames&Hudson, Londra, 1968.

• Çakır, Armağan Emre, **Avrupa Bütünleşmesinin Siyasal Kuramları,** Beta Yayınları, İstanbul, 2001.

• Çomak, Hasret, **Avrupa'da Yeni Güvenlik Anlayışları ve Türkiye,** TASAM Yayınları, İstanbul, 2005.

• Dağ, Ahmet Emin, **Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü (İngilizce-Fransızca-Türkçe),** Anka Yayınları, İstanbul, 2005.

• Daltrop, Anne, **Politics and the European Community,** Longman, Londra, 1986.

• Davis, R. H. C., **A History of Medieval Europe,** Longman Press, 2. Baskı, Londra, 1988.

• Davies, Norman, **Europe: A History,** Oxford University Press, Oxford, 1996.

• Davutoğlu, Ahmet, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu,** Küre Yayınları, 39. Baskı, İstanbul, 2009.

• Dedeoğlu, Beril, **Adım Adım Avrupa Birliği,** Çınar Yayınları, İstanbul, 1996.

• Dedeoğlu, Beril, "Avrupa Birliği Bütünleşme Süreci I: Tarihsel Birikimler", **Dünden Bugüne Avrupa Birliği,** ed. Beril Dedeoğlu, Boyut Kitapları, İstanbul, 2003.

• Delanty, Gerard, **Avrupa'nın İcadı,** çev. Hüsamettin İnaç, Adres Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2004.

• Derrida, Jacques, **The Other Heading: Reflections on Today's Europe,** çev. P. Brault and M. B. Naas, India University Press, Bloomington, 1992.

• Dill, Marshall, **Germany,** The University of Michigan Press, Michigan, 1970.

• Draper, Theodore H, "The End of Czechoslovakia", **New York Review of Books,** New York, 1993.

• Eliot, T. S., "Virgil and the Christian World", **On Poetry and Poets,** Faber&Faber Press, Londra, 1962.

• Eralp, Atila, "Soğuk Savaştan Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri", **Türkiye ve Avrupa: Batılılaşma, Kalkınma, Demokrasi,** der. Atilla Eralp, İmge, İstanbul, Ankara, 1997.

• Erdenir, F.H. Burak, **Avrupa Kimliği,** Alfa Yayınları, İstanbul, 2010.

• Ergil, Doğu, **İdeoloji ve Milliyetçilik,** Turhan Kitabevi, Ankara, 1983.

• Ferguson, Niall, **Uygarlık: Batı ve Ötekiler,** çev. Nurretin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012.

- Fligstein, Neil, **Euroclash: The EU, European Identity and the Future of Europe,** Oxford University Press, Oxford, 2008.
- Frost, M., **Ethics in International Relations,** Cambridge University Press, Cambridge, 1996.
- Fukuyama, Francis, **Tarihin Sonu ve Son İnsan,** çev. Zülfü Dicleli, Gün Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 1999.
- Gellner, Ernest, **Nations and Nationalism,** Basil Blackwell, Oxford, 1983.
- Gibbon, Edward, **Roma İmparatorloğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi,** çev. Asım Baltacıgil, BFS Yayınları, İstanbul, 1988.
- Giddens, Anthony, **Turbulent and Mighty Continent: What Future for Europe,** Polity Press, Cambridge, 2014.
- Gilroy, Paul, **The Black Atlantic: Modernity and Double Consciousness,** Verso, New York, 1993.
- Goff, Jaques Le, **Avrupa'nın Doğuşu,** çev. Timuçin Binder, Literatür Yayınları, İstanbul, 2008.
- Goody, Jack, **The Theft of History,** Cambridge University Press, Cambridge, 2006.
- Gökalp, Ziya, **Türkçülüğün Esasları,** Hazırlayan: Mehmet Kaplan, MEB Yayınları, İstanbul, 1976.
- Gökberk, Macit, **Felsefe Tarihi,** Remzi Kitabevi, İstanbul, 1980.
- Gönlübol, Mehmet, **Milletlerarası Siyasi Teşkilâtlanma,** Sevinç Matbaası, Ankara, 1975.
- Gran, Peter, **Beyond Eurocentrism: A New view of Modern World History,** Syracuse University Press, New York, 1996.
- Grevi, Giovanni, Helly, Damien ve Keohane, Daniel, **European Security and Defence Policy The First Ten Years (1999-2009),** Institute for Security Studies (EUISS), Paris, 2009.
- Griffiths, Martin, Roach, Steven C., Salamon, M. Scott, **Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler,** çev. CESRAN, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2011.
- Güleç, Cengiz, **Türkiye'de Kültürel Kimlik Krizi,** V Yayınları, Ankara, 1992.

- Gündüz, M. Vedat, **Kafkasya'da Siyaset,** Kadim Yayınları, Ankara, 2012.
- Günuğur, Haluk, **Avrupa Birliği,** Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi Yayınları, Ankara, 2007.
- Gürkaynak, Muharrem, **Avrupa'da Savunma ve Güvenlik**, Asil Yayınları, Ankara, 2004.
- Güvenç, Bozkurt, **Kültürün ABC'si,** Yapıkredi Yayınları, İstanbul, 1997.
- Güvenç, Bozkurt, **Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları,** Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.
- Habermas, Jürgen, **Bölünmüş Batı,** çev. Dilman Muradoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.
- Habermas, Jürgen, "Citizenship and National İdentity: Some Reflections on the Future of Europe", **Theorizing Citizenship,** ed. R. Beiner, State University of New York Press, New York, 1995.
- Hacısalihoğlu, İ. Yaşar, **Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye,** Çağatay Kitabevi, 2001.
- Halle, Louis J., **The Cold War as History,** Harper Collins Publishers, New York, 1991.
- Hallstein, Walter, **United Europe: Challenge and Opportunity,** Oxford University Press, London, 1962.
- Hanefi, Hasan ve Maşalı, Mehmet Emin, **Gelenek ve Yenilenme,** Otto Yayınevi, Ankara, 2011.
- Harootunaian, Harry, **Overcome by Modernity,** Princeton University Press, Princeton, 2000.
- Hart, B. H. Liddell, **Strateji: Dolaylı Tutum,** çev. Cemal Enginsoy, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2002.
- Haviland, William A., **Kültürel Antropoloji,** çev. İnan Deniz ve Erguvan Sarıoğlu, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2008.
- Hay, D., **Europe: The Emergence of an İdea,** Edinburgh University Press, Edinburgh, 1957.
- Hegel, F., **The Philosophy of History,** Dover, Newyork, 1956.
- Hitiris, Theo, **European Union Economics,** Paearson Education, Harlow, 2002.

• Hobşbawm, Eric, **Geleneğin İcadı,** çev. Mehmet Murat Şahin, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006.

• Hobsbawm, Eric, **Devrim Çağı 1789-1848,** çev. Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi, 13. Baskı, Ankara, 2013.

• Hobsbawm, Eric, **İmparatorluk Çağı 1875-1914,** çev. Vedat Aslan, Dost Kitabevi, 4. Baskı, Ankara, 2010.

• Hobsbawm, Eric, **Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılıklar Çağı,** çev. Yavuz Alogan, Everest Yayınları, İstanbul, 2011.

• Hobsbawm, Eric, **Milletler ve Milliyetçilik,** çev. O. Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993.

• Hobsbawm, Eric, **Nations and Nationalism since 1780**, Cambridge Universiy Press, Cambridge, 1991.

• Hobsbawm, Eric, **Sanayi ve İmparatorluk,** çev. Abdullah Ersoy, Dost Kitabevi, 5. Baskı, Ankara, 2013.

• Hobsbawm, Eric, "The Invention of Tradition", **The Invention of Tradition,** eds. E. Hobsbawm and T.Ranger, Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

• Hobsbawm, Eric, **"Fransız Devrimi'ne Bakış",** çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2009.

• Hobson, John M., **Batı Medeniyeti'nin Doğulu Kökenleri,** çev. Esra Ermert, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.

• Hogan, Micheal J., **The Marshall Plan: America, Britain and the Reconstruction of Western Europe 1947-1952**, Cambridge University Press, Cambridge, 1987.

• Holbrooke, Richhard, **Bir Savaşı Bitirmek,** çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1999.

• Holland, Martin, **European Integration From Community to Union,** Printer Publication, 1995.

• Huntington, Samuel M., **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Kurulması,** çev. Mehmet Turhan ve Cem Soydemir, Okyanus Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2006.

• Hutton, Will, **The World We're In,** Abacus, Londra, 2003.

• Judt, Tony, **Savaş Sonrası: 1945 Sonrası Avrupa Tarihi,** çev. Dilek Şendil, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009.

• Kemal İnat, "Avrupa Politik İşbirliğinin Doğuşu", **Avrupa Birliği Üzerine Notlar,** ed. Oğuz Kaymakçı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2005.

• Irwin, Robert, **Oryantalistler ve Düşmanları,** çev. Bahar Tırnakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.

• Karabulut, Bilal, **Güvenlik,** Barış Kitabevi, Ankara, 2011.

• Karlsson, Ingmar, **İslâm ve Avrupa,** çev. Gülseren Ergün, Cem Yayınevi, 3. Basım, İstanbul, 2004.

• Karluk, Rıdvan, **Avrupa Birliği ve Türkiye,** Beta Yayınları, İstanbul, 2002.

• Kedourie, Elie, **Nationalism,** Hutchinson University Library, London, 1974.

• Kennedy, Paul, **Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşü,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001.

• Keukeleire, Stephan ve Macnaughtan, Jennifer, **The Foreign Policy of the European Union,** Palgrave Macmillan, New York, 2008.

• Keyman, E. Fuat, **Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Fark,** Alfa, İstanbul, 2001.

• Khanna, Parag, **Yeni Dünya Düzeni,** çev. Elif Nihan Akbaş, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2008.

• Kissenger, Henry, **Diplomacy,** Touchstone, New York, 1994.

• Kymlicka, W., **Çok Kültürlü Yurttaşlık Azınlık Haklarının Liberal Teorisi,** Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.

• Kymlicka W. and Norman,W., "Return of the Citizen: A Survey of Recent Work on Citizenship Theory", **Theorizing Citizenship,** ed. R. Beiner, State University of New York Press, New York, 1995.

• Lewis, Bernard, "Islam", **Oriantalism and History,** ed. Denis Sinor, Indiana University Press, London, 1970.

• Lundestad, Geir, **Empire by Integration,** New York, Oxford University Press, 1998.

• Maalouf, Amin, **Ölümcül Kimlikler,** çev. A. Bora, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

• McCormick, John, **Avrupa Birliğini Anlamak,** çev. Yusuf Şahin ve Hasan Hüseyin Şahin, Bing Bang Yayınları, Ankara, 2014.

• Mair, Peter, "The Limited Impact of Europe on National Party System", **Europeanised Politics? European Integration and National Political System,** eds. Simon Hix, Klaus H. Goetz and Frank Cass, Londra, 2001.

• Malinowski, Bronislaw, **Bilimsel Bir Kültür Teorisi,** çev. Hüseyin Portakal, Kalbalcı Yayınları, İstanbul, 1992.

• Martin, Howard, **Challenging History Britain in the 19th Century,** Nelson Thornes, London, 2002.

• Meyer, H. C., **Mitteleuropa in German Thought and Practice 1815-1945,** Martinus Nijhoff Press, Hague, 1955.

• Missiroli, Antonio, "AGSP Nasıl İsler", **AB Güvenlik ve Savunma Politikası**, ed. N. Gnesotto, TASAM, İstanbul, 2005.

• Morin, Edgar, **Avrupa'yı Düşünmek,** çev. Şirin Tekeli, Afa Yayınları, İstanbul, 1988.

• Müller, Jan Werner, **Constitutional Patriotism,** Princeton **University Press, Princiton, 2007.**

• Nauert, Charles G., **Avrupa'da Rönesans ve Hümanizma Kültürü,** çev. Bahadır Çakmakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

• Neumann, Iver, **Uses of the Other,** Manchester University Press, Manchester, 1999.

• Nye, Joseph S., **Amerikan Gücünün Paradoksu,** çev. Gürol Koca, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2005.

• O'Ballance, Edgar, **Afghan Wars: Battles in a Hostilr Land 1839 to the Present,** Oxford University Press, London, 2003.

• Ortaylı, İlber, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu,** Timaş Yayınları, İstanbul, 2008.

• Oder, Bertil Emrah, **Avrupa Birliği'nde Anayasa ve Anayasacılık**, Anahtar Kitaplar, İstanbul 2004.

• Özdal, Barış ve Genç, Mehmet, **Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Türkiye-AB İlişkilerine Etkileri,** Aktüel Yayınları, Ankara, 2005.

• Özdemir, Burak, **Avrupa'nın Güvenlik ve Savunma Yapısı ve Türkiye,** İKV Yayını, İstanbul, 2002.

• Özçelik, Gülüm Bayraktaroğlu, "Avrupa Birliği'nin Kurumsal Yapısı ve Lizbon Antlaşması", **Avrupa Birliğinin Güncel Sorunları ve Gelişmeler,** Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008.

• Pagden, Anthony, **Europe:Concepttualizing a Continent, The İdea of Europe: From Antiquity to the European Union,** ed. Anthony Pagden, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.

• Paker, Evren Balta, **Küresel Güvenlik Kompleksi,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

• Peter, Bugge, "The Nation Supreme The İdea of Europe 1914-1945", **What is Europe?: The History of y-the İdea of Europe,** eds. Kevin Wilson and Jan van der Dussen, Routledge, Londra, 1995.

• Philips, J., **The Medieval Expansion of Europe,** Oxford University Press, Oxford, 1988.

• Pim, Boer den, "Europe to 1914: The Making of an İdea", **What is Europe?: The History of the İdea of Europe,** eds. Kevin Wilson and Jean Van Der Dussen, Routledge, Londra, 1995.

• Polk, William R., **Understanding Iraq,** Harper Collins Publishers, New York, 2005.

• Prestowitz, Clyde, **Rogue Nation: American Unilateralism and the Failure of Good Intentions,** Basic Books, New York, 2003.

• Ratzinger, Joseph, **Avrupa Dayandığı Düşüncelerin Dünü ve Bugünü,** çev. Nilüfer Uğur Dalay, Gendaş Kültür Yayınları, İstanbul, 2005.

• Rees, G. Wyn, **The Western European Union at the Crossroads,** Westwiev Press, Oxford, 1998.

• Rehn, Olli, **Avrupa'nın Gelecek Sınırları: Türkiye Bir Köprü mü, Köprübaşı mı yoksa Ergime Potası mı?,** çev. Onur Şen ve Hasan Kaya, 1001 Kitap, İstanbul, 2007.

• Ridder-Symoens, Hilde de, **A History of the University in Europe: Universities in the Middle Ages,** Cambridge University Press, Cambridge, 1994.

• Roberts, J. M., **Avrupa Tarihi,** çev. Fethi Aytuna, İnkilâp Kitabevi, İstanbul, 2010.

• Rougemont, D., **The İdea of Europe,** Macmillan, Newyork, 1966.

• Rummel, Rainhardt and Schmidt, Peter, "The Changing Security Framework", **The Dynamics of European Integration,** ed. William Wallace, Pinter Publishers Limited, New York, 1990.

• Rupp, Michael, **Avrupa Birliği'nin Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası ve Türkiye'nin Uyumu**, İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul, 2002.

• Russ, Jacqueline, **Avrupa Düşüncesinin Serüveni,** çev. Özcan Doğan, Doğu Batı Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2012.

• Rutherford, Jonathan S., **Kimlik: Topluluk, Kültür, Farklılık,** çev. İ. Sağlamer, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999.

• Said, Edward, **Haberlerin Ağında İslâm,** Babil Yayınları, İstanbul, 2000.

• Said, Edward, **Oryantalizm,** çev. Nezih Uzel, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1998.

• Salmon, Trevor and Nicoll, William, **Building European Unuion: A Documentary History and Analysis,** Manchester University Press, Manchester, 1997.

• Sander, Oral, **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü,** İmge Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 2000.

• Sander, Oral, **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e,** İmge Kitabevi Yayınları, 20. Baskı, Ankara, 2010.

• Sander, Oral, **Siyasi Tarih 1918-1994,** İmge Kitabevi, 19. Baskı, Ankara, 2010.

• Sander, Oral, **Türkiye'nin Dış Politikası,** İmge Kitabevi, Ankara, 1998.

• Schulze, Hagen, **Avrupa'da Ulus ve Devlet,** çev. Timuçin Binder, Literatür Yayınları, İstanbul, 2005.

• Schwabe, Klaus, "The Origins of the United States' Engagement in Europe, 1946-1952", **NATO,** eds. Francis H.Heller and John R.Gillingham, St. Martin's Press, New York, 1992.

• Sertina, I. V., "The Moor in Africa and Antiquity: Orgins and Defination", **Golden Age of Moor,** ed. I. V. Sertina, Transaction, Londra, 1992.

- Shore, Chris, **Building Europe:The Cultural Politics of European Integration,** Routledge, New York, 2000.
- Shotat, Ella and Stam, Robert, **Unthinking Eurocentrism: Multiculturalizm and the Media,** Routledge, New York, 1994.
- Smith, Anthony D., **National Identity,** Penguin Books, Harmonds-worth, 1990.
- Smith, Anthony D, **Nations and Nationalism in a Global Era,** Polity Press, London, 1995.
- Soysal, İsmail, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağıtları Cilt II (1945-1990)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.
- Springborg, Patricia, **Western Republicanism and the Oriental Prince,** Polity Press, London, 1992.
- Stein, Burton, **A History of India,** Blackwell, Oxford, 1998.
- Swann, Dennis, **The Economicsof the Common Market,** Penguin Books, Newyork, 1990.
- Şenel, Alaeddin, **Siyasal Düşünceler Tarihi,** Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2001.
- Şeni, Nora, **Oryantalizm ve Hayırseverliğin İttifakı,** çev. Elif Ertan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009.
- Uçarol, Rifat, **Siyasi Tarih (1789-1999),** Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000.
- Uslubaş, Tolga ve Dağ, Sezgin, **İlk Çağlardan Günümüze Dünya Tarihi Ansiklopedisi,** Karma Kitaplar, İstanbul, 2013.
- Tarnas, Richard, **Batı Düşüncesi Tarihi Cilt I.,** çev. Yusuf Kaplan, Külliyat Yayınları, İstanbul, 2011.
- Taylor, A. J. P., **The Course of German History,** Routledge, Londra, 1988.
- Taylor, Mark C., "Nationalism and Modernity", **The State of the Nation, Ernest Gellner and the Theory of Nationalism,** ed. A. Hall, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.
- Tecer, Meral, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara, 2007.
- Tekinalp, Ünal ve Tekinalp, Gülören, **Avrupa Birliği Hukuku,** Beta Yayınları, İstanbul, 2000.

• Tezcan, Ercüment, **Avrupa Birliği Komisyonu,** USAK Yayınları, Ankara, 2007.

• Tezcan, Ercüment, "Avrupa Birliği'nin Hukuksal ve Kurumsal Yapısıyla İlgili Gelişmeler: Kurucu Metinler Düzeyinde Bir Değerlendirme", **Başlangıçtan Günümüze Avrupa Birliği Kurumları,** ed. Ercüment Tezcan, Hayat Akademi, İstanbul, 2013.

• Thody, Philip, **An Historical Introduction to the European Union**, Routledge, Londra, 1997.

• Tilly, C., **Coercion, Capital, and the European Slates AD 990-1990,** Blackwell, Oxford, 1990.

• Toynbee, Arnold, **Dünya ve Garb,** çev. Emin Bilgiç, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1969.

• Töre, Nahit, "Avrupa Birliği'nde Parasal Entegrasyon: Avrupa Para Sistemi Ekonomik ve Parasal Birlik", **Euro El Kitabı,** TCMB Yayınları, Ankara, 1995.

• Turner, S. Brayn, **Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm,** Anka Yayınları, İstanbul, 2003.

• Vaughan, Richard, **Twentieth-Century Europe: Paths to Unity,** Croom Hell, London, 1979.

• Venn, Couze, **Occidentalism, Modernity and Subjectivity,** Sage Publications, London, 2000.

• Vlassopoulos, Kostas, **Unthinking the Greek Polis, Ancient Greek History Beyond Eurocentrism,** Cambridge University Press, Cambridge, 2007.

• Walia, Shelley, **Edward Said ve Tarih Yazımı,** çev. Gürol Koca, Everest Yayınları, İstanbul, 2004.

• Wallerstein, Immanuel, **Jeopolitik ve Jeokültür,** çev. Mustafa Özel, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998.

• Wallerstein, Immanuel, **Avrupa Evrenselciliği: İktidarın Retoriği,** çev. Sinan Önal, Aram Yayıncılık, İstanbul, 2007.

• Weiler, H. Joseph, "Neither Unity Nor Three Pillars-The Trinity Structure of the Treaty on European Union", **The Maastricht Treaty on European Union: Legal Complexity and Political Dynamic,** eds. Joerg Monar, Werner Ungerer and Wolfgang Wessels, European Interuniversity Press, Brüksel, 1993.

• Wiesner-Hanks ve Merry E., **Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789,** çev. Hamit Çalışkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2012.

• Yurdusev, Nuri, "Avrupa Kimliği'nin Oluşumu ve Türk Kimliği", **Türkiye ve Avrupa,** der. Atilla Eralp, İmge Kitabevi, Ankara, 1997.

• Yurdusev, A. Nuri, "Ulus Devlet: İnsanlığın En Tehlikeli İcadı", **Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler-1,** der. Tayyar Arı, MKM Yayınları, Bursa, 2012.

• Zakaria, Fareed, **The Post-American World,** W. W. Noron & Company, New York, 2009.

• Zakzuk, M. Hamdi, **Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı**, çev. Abdülaziz Hatip, Işık Yayınları, İzmir, 1993.

• Ziya Paşa, **Endülüs Tarihi,** çev. Yasemin Çiçek, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.

B. Makaleler

• Adanır, Oğuz, "Occidentalisme!", **Doğu Batı,** Yıl: 4, Sayı: 14, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 2001.

• Armaoğlu, Fahir, "Sovyet Amerikan Münasebetlerinin Üç Yılı 1945-1948" **A.Ü. S.B.F. Dergisi,** Cilt: 5, Sayı: 1-4, 1950.

• Armstrong, Nancy, "The Occidental Alice", **Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies,** 1990.

• Baykal, Sanem, "Avrupa Birliği'nin Geleceği", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, Bahar 2004.

• Baylis, John, "Britain, The Brussels Pact And The Continantal Commitment", **International Affairs,** Cilt: 60, No: 4, 1984.

• Bedir, Ahmet, "Kur'an'ın Anlaşılmasında Oryantalizmin Entelektüelimize Etkisi", **Marife,** Yıl: 2, Sayı: 3, Kış 2002.

• Bilici, Nurettin "AB'de Ekonomik Bütünleşme ve Türkiye'nin Entegrasyonu", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 5, No: 2, Kış 2006.

• Burçoğlu, Nedret Kuran, "Avrupa ve Avrupalılık", **Akademik Araştırmalar Dergisi,** Vol: 6, No: 23, Kasım 2004 - Ocak 2005.

• Calhoun, John C., "Nationalism and Ethnicity", **Annual Reiew of Sociology,** Vol: 19, 1993.

• Connor, W., "A Nation is a Nation, is a State, is an Ethnic Group...", **Ethnic and Racial Studies,** Sayı: 1, 1978.

• Coronil, Fernando, "Toward Non-Imperial Geohistorical Categories", **Cultural Anthropology,** Vol.: 11, No: 1, 1996.

• Çırakman, Aslı, "Avrupa Fikrinden Avrupa Merkezciliğe", **Doğu Batı Düşünce Dergisi,** Doğu Batı Yayınları, İstanbul, Sayı: 14, 2001.

• Çırakman, Aslı, "Oryantalizmin Varsayımsal Temelleri: Fikri Sabit İmgelem ve Düşünce Tarihi", **Doğu Batı,** Yıl: 5, Sayı: 20, 2002.

• Davutoğlu, Ahmet, "Batı'daki İslâm Çalışmaları Üzerine", **Marife,** İstanbul, Yıl: 2, Sayı: 3, Kış 2002.

• Delanty, Gerard, "The Limits and Possibilities of a European Identity: A Critique of Cultural Essentialism", **Philosophy and Social Criticism,** Vol: 21, No: 24.

• Dunkerly, David, vd., **Changing Europe: Identities, Nations and Citizens,** Routledge, Londra, 2002.

• Erhan, Çağrı, "Avrupa'nın İntiharı ve İkinci Dünya Savaşı Sonrası Temel Sorunlar", **A.Ü.S.B.F. Dergisi,** Ankara, Cilt: 51, Sayı: 1-4, 1998.

• Erhan, Çağrı, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", **A.Ü. S.B.F. Dergisi,** Ankara, Cilt: 51, Sayı: 1-4, 1998.

• Eriksen, Oddvar, Fossum, John Erik, "Democracy Through Strong Publics in The European Union", **Journal of Common Market Studies,** Cilt: 40, No: 3, 2002.

• Hanefi, Hasan, "İslâm ve Batı: Çatışma mı Diyalog mu?", **Cogito,** çev. Ali Kaftan, Sayı: 40, 2004.

• Hanefi, Hasan, "İslâm Köktencilerinin Konumuna Dair Bir Söyleşi", **İslâmi Araştırmalar,** çev. Muammer Esen, Cilt: 7, Sayı: 1, 1993-1994.

• İnaç, Hüsamettin, Güner, Ümit, "AB'nin Yapısal Kısıt Problemine Eleştirel Bir Bakış", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** Cilt: 8, Sayı: 4, 2006.

• Kılıçbay, Mehmet Ali, "Avrupamerkezcilik ve Dünya Tarihinin Marjinalleşmesi", **Özgür Üniversite Formu,** Cilt: 1, Sayı: 2, 1998.

• Kılıçbay, Mehmet Ali, "Kimlikler Okyanusu", **Doğu Batı Dergisi,** Sayı: 23, Doğu - Batı Yayınları, Ankara, 2003.

• Kontny, Oliver, "Üçgenin Tabanını Yok Sayan Pythagoras: Oryantalizm ve Ataerkillik Üzerine", **Doğu Batı,** 2. Baskı, Yıl: 5, Sayı: 20, 2002.

• Mennan, Zeynep, "Türkiye'de Olumsuz Pierre Loti Eleştirileri", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,** Ankara, Cilt: 20, Sayı: 2, 2003.

• Mora, Necla, "Kendi-Öteki İletişimi ve Etno-merkezcilik", **Selçuk İletişim,** Ocak 2008.

• Neumann, Iver B., "Avrupa Kimliği AB Genişlemesi ve Entegrasyon/Dışlama Bağıntısı", **Avrasya Dosyası,** Vol.: 5, No: 4, Ankara, 1999.

• Öztürk, Mustafa, "Oksidentalizm Bağlamında Afgâni-Abduh Ekolü", **Marife,** Yıl: 6, Sayı: 3, 2006.

• Smith, Anthony D., "Ethnic Myths and Ethnic Revivals", **European Journal of Sociology,** Sayı: 25, 1984.

• Smith, Anthony D., "National Identity and the Idea of European Unity", **International Affairs,** 1992, Vol.: 68, No: 1.

• Smith, Michael, "The European Union and a Changing Europe: Establishing the Boundaries of Order", **Journel of Common Market Studies,** Sayı: 34, 1996.

• Şentürk, Recep, "Oryantalizm ve Sosyal Teori", **Oryantalizmi Yeniden Okumak Batı'da İslâm Çalışmaları Sempozyumu 11-12 Mayıs 2002,** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003.

• Tonesson, Stein, "Orientalism, Occidentalism and Knowing About Others" **NIASnytt,** No: 2, 1994.

• Walters, William, "The Power of Inscription: Beyond Social Construction and Deconstruction in European Integration Studies", **Millenium: Journal of International Studies,** Vol.: 31, No: 1, LSE Publication, 2002.

• Yapp, Malcolm Edward "Europe in the Turkish Mirror", **Past and The Present,** London, No: 137, 1992.

• Yavuz, Şevket, "İslâm'ın Ötekileştirmeye Meydan Okuması veya Ontolojik Ötekiden Vasıfsal Ötekiye İntikalin Macerası", **Marife,** Yıl: 6, Sayı: 3, Kış 2006.

• Yavuz, Şevket, "Takdirden Tahayyüle: Dinin Kadastrolaşması ve Varlığın Ötekileştirilmesi Bağlamında Oksidentalizmi Yeniden Düşünmek", **Marife,** Yıl: 6, Sayı: 3, 2006.

• Yel, Ali Murat, "Avrupa ve İslâm", **Diyanet Aylık Dergi,** Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, Sayı: 262, 2012.

• Yeşilyurt, Zuhal Gündüz, "Avrupa Birliği'nin Dil Sorunu", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi,** ATAUM Yayınları, Ankara, Cilt: 5, No: 3, 2006.

• Yılmaz, Aytekin, "Avrupa Merkezcilik", **Özgür Üniversite Formu,** Cilt: 1, Sayı: 2, 1998.

C. İnternet Kaynakları

• Communique of the Meeting of Heads of State or Government of the Member States at the Hague on 1 and 2 December 1969, http://aei.pitt.edu/1451/1/hague_1969.pdf, (Erişim 26.08.2014).

• Davenport, Kelsey, "History of Official Proposals on the Iranian Nuclear Issue", http://www.armscontrol.org/factsheets/Iran_Nuclear_Proposals, (Erişim 20.08.2014).

• Davignon Report (Luxembourg, 27 October 1970), Report by the Foreign Ministers of the Member States on the problems of political unification, http://www.cvce.eu/content/publication/1999/4/22/4176efc3-c734-41e5-bb90-d34c4d17bbb5/publishable_en.pdf , (Erişim 12.10.2014).

• Delibaş, Kayhan, "İslami Fundamentalizmden İslam Fobisine: Batı Dünyasında Gelişmekte Olan İslamophobia", https://www.academia.edu/1511606/Islami_Fundamentalizmden_Islam_Fobisine_Bati_Dunyasinda_Gelismekte_Olan_Islamophobia, (Erişim 02.09.2014).

• Draft Treaty- Fouchet Plan I (2 November 1961), http://www.cvce.eu/en/obj/draft_treaty_fouchet_plan_i_2_november_1961-en-485fa02e-f21e-4e4d-9665-92f0820a0c22.html , (Erişim 12.08.2014).

• Draft Treaty- Fouchet Plan II, (18 January 1962), http://www.cvce.eu/en/obj/draft_treaty_fouchet_plan_ii_18_january_1962-en-c9930f55-7d69-4edc-8961-4f12cf7d7a5b.html , (Erişim 12.08.2014).

- Elmas, Fatma Yılmaz, "Avrupa Parlamentosu Seçimleri: Aşırı Sağın Yükselişini Nasıl Okumalı?", http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=2316&cat=410#.U4tj_fl_u9E, (Erişim 29.05.2014).
- Emin, Nedim, "Kosova ile Sırbistan Anlaşmasının Perde Arkası", http://odak.setav.org/page/kosova-ile-sirbistan-anlasmasinin-perde-arkasi/5667, (Erişim 20.08.2014).
- "EU Ongoing Missions and Operations in The World-July 2014", http://www.eeas.europa.eu/csdp/missions-and-operations/ , (Erişim 20.07.2014).
- Europeans and Their Languages, **Eurobarometer Special Report,** http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_243_en.pdf , (Erişim 02.06.2014).
- Gençler, Ayhan, "Avrupa Birliği'nin Göç Politikası", http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusskd/article/view/1023000461/1023000416 , (Erişim 19.08.2014).
- Güler, Selin, "Avrupa'da Aşırı Sağın Yükselişi: Yunanistan'da Altın Şafak Partisi Örneği", http://www.bilgesam.org/incele/285/-avrupa_%E2%80_%99da-asiri-sagin_-yukselisi--_yunanistan'da-altin-safak-partisi-ornegi/#.U-u_pfmIUxQ, (Erişim 13.08.2014).
- Habermas, Jürgen, Derrida, Jaques, "February 15, or What Binds Europeans Together: A Plea for a Common Foreign Policy, Beginning in the Core of Europe", http://platypus1917.org/wp-content/uploads/archive/rgroups/2006-chicago/habermasderrida_europe.pdf , (Erişim 18.08.2014).
- "Hasan Hanefi İle İslam Dünyası Üzerine Röportaj", **Bilge Adamlar,** Sayı: 12, Yıl: 2005, http://bilgeadamlar.net/main.php?p=yazi&id=7, (Erişim 14.07.2014).
- Hanefi, Hasan, "From Oriantalism to Occidentalism", **Fortschritt,** http://www.fortschritt-weltweit.de/dokumente/aegypten/fortschritt_aegyptenhanafi.pdf, (Erişim 12.07.2014).
- Hür, Ayşe, "Eleştiriden Düşmanlığa", Radikal, 22 Şubat 2006. http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=179349, (Erişim 10.07.2014).
- http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Voter_turnout_in_national_a_nd_2009_European_Parliament_elections.jpg&filetimestamp=20120111133409%20 , (Erişim 13.06.2014).

- http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=tps00001&tableSelection=1&footnotes=yes&labe ling=labels&plugin=1, (Erişim 01.09.2014).
- http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/graph.do?tab=graph&plugin=1&language=en&pcode=tps00001&toolbox=type , (Erişim 01.09.2014).
- http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_results/search_results?mo=containsall&ms=muslim+population&saa=&p_action=SUBMIT&l=us&co=equal&_ci=,&po=equal&_pi=,&gisco=include , (Erişim 01.09.2014).
- http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/mapToolClosed.do?tab=map&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tps00001&toolbox=types , (Erişim 01.09.2014).
- http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_results/search_results?mo=containsall&ms=imigration&saa=&p_action=SUBMIT&l=us&co=equal&ci=,&po=equal&pi , (Erişim 01.09.2014).
- http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/Islamophobia, (Erişim 02.09.2014).
- Koopmans, Ruud, "Religious Fundamentalism and Out-Group Hostility Among Muslims and Christians in Western Europe", **WZB Berlin Social Science Center,** March 2014. http://bibliothek.wzb.eu/pdf/2014/vi14-101.pdf, (Erişim 04.4.2014).
- Leaken Zirvesi Sonuç Bildirgesine ekli "Avrupa Birliği'nin Geleceği Deklarasyonu", http://www.europa.eu.int/council/off/conclu/index.htm. (Erişim 01.06.2014).
- Mazower, Mark, "Europe can fill the gap as America stalls in the Middle East" **Financial Times,** www.ft.com/intl/cms/s/c17887e4-2cc3-11db-9845-0000779e2340,Authorised=false.html?_i_loca, (Erişim 14.07.2014).
- Mnookin, Robert, Verbeke, Alain, "Persistent Nonviolence Conflict With No Reconciliation: The Flemish and Walloons In Belgium", http://www.google.com/search?q=Robert%20Mnookin%20and%20%20Alain%20Verbeke+inurl%3Acit.pl+inurl%3A%22Contemp%22+inurl%3A%22Probs%22%20site:www.law.duke.edu , (Erişim 17.08.2014).

• Nas, Çiğdem, "Türkiye-AB İlişkilerinde Norveç Modeli Ne Kadar Geçerli?", **İKV Değerlendirme Notu,** http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/norvec_modeli.pdf , (Erişim 17.08.2014).

• Newman, Simon, "Religion in the Middle Ages, The Finer Times", http://www.thefinertimes.com/Middle-Ages/religion-in-the-middle-ages.html, (Erişim 02.01.2014).

• Özbek, Haydar, Atik, Hayriye, "İnovasyon Göstergeleri Bakımından Türkiye'nin Avrupa Birliği Ülkeleri Arasındaki Yeri: İstatistiksel Bir Analiz", http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi42/ERUJFEAS_Jul2013_193to210.pdf, (Erişim 18.08.2014).

• Sandıklı, Atilla, "Yumuşak Güç Savaşları" http://www.bilgesam.org/incele/791/-takdim---yumusak-guc-savaslari/#.U_SAF_mIUxQ , (Erişim 20.08.2014).

• Şahin, Salih, "Avrupa Birliği'nde Demografik Dönüşümler ve Türk Nüfusunun Geleceği", http://www.Users/User/Downloads/Avrupa_Birliginde_Demografik_Donusumler_ve_Turk_Nufusun_Gelecegi-libre.pdf , (Erişim 19.08.2014).

• Single European Act, http://europa.eu.int/abc/obj/treaties/en/entr14a.ht, (Erişim 09.09.2014).

• Smith, Michael E., "The "Europanization" of European Political Cooperation: Trust, Transgovermental Relations, and the Power of Informal Norms", http://www.cionet.org/wps/smm01 , (Erişim 26.10.2012).

• "Ülkelere Göre Haftalık Çalışma Saati Analizi", http://www.ntvmsnbc.com/id/24950144/, (Erişim 19.08.2014).

• Ünlükaplan, İlter, "Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde İktisadi Kalkınma, Rekabetçilik ve İnovasyon İlişkilerinin Kanonik Korelasyon Analizi ile Belirlenmesi", http://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/157/15.%C4%B0lter.UNLUKAPLAN.pdf , (Erişim 18.08.2014).

• Tremblay, Francois, Gallup International Millennium Survey, http://www.liberator.net/articles/TremblayFrancois/Gallup.html, (Erişim 01.06.2014).

• T.C. Başbakanlık Yurt Dışı Türkler Başkanlığı Avrupa Vatandaşlık Girişimi Broşürü, http://ytb.gov.tr/images/genel/yayinlar/brosurler/Avrupa_Vatandaslik_Girisimi.pdf , (Erişim 15.08.2014).

• "Text of the Pleven Plan", http://www.euhistory.leideuniv.nl/index.php3?c=51, (Erişim 12.10.2012).

• "The Maastricht Treaty, Treaty On European Union, Maastricht, 7 February 1992", http://www.eurotreaties.com/maastrichteu.pdf , (Erişim 18.08.2014).

• Turan, Aslıhan P., "AB Akdeniz Politikası ve Arap Baharı", http://www.bilgesam.org/incele/742/-ab-akdeniz-politikasi-ve-arap-bahari/#.VAXsFvl_vcg , (Erişim 02.09.2014).

• Vatandaş, Selim, "Almanya ve Avro Krizi: Kavramsal Bir İnceleme", http://www.bilgesam.org/incele/1730/-almanya-ve-avro-krizi--kavramsal-bir-inceleme/#.VAX31vl_vcg , (Erişim 02.09.2014).

• Woltering, Robert, "Occidentalism, Images of the West in Egypt", http://openaccess.leidenuniv.nl/handle/1887/13800, (Erişim 10.07.2014)

• Yeo, George Yong-Boon, "Keynote Speech", **Singapore Government Press Release,** No: 21, 2003, s. 5. http://stars.nhb.gov.sg/stars/tmp/yybg19910812s.pdf, (Erişim 10.07.2014).

D. Diğer Kaynaklar

• **Avrupa Topluluğu ve Türkiye,** TC Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları, Ankara, 1993.

• **Human Devolopment Report: Cultural Liberty in Today's Diverse World,** United Nations Devolopment Programme, UNDP, New York, 2004. http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/265/hdr_2004_complete.pdf, (Erişim 19.12.2013).

• **Europeans and Their Languages,** Eurobarometer Special Report, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_243_en.pdf , (Erişim 02.06.2014).

• **European Citizenship Report,** Special Eurobarometer Report 415, Brussels, Kasım 2013.

• **Europeans in 2014 Report,** Special Eurobarometer Report 415, Brussels, Mart 2014.

• **Uluslararası Ekonomik Göstergeler Raporu,** TC Kalkınma Bakanlığı, Ankara, 2013.

• Ülger, İrfan Kaya, **Avrupa Birliği'nde Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası'nın Oluşumu**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 2002.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı	: Ufuk CERRAH
Doğum Yeri ve Tarihi	: Bozüyük/Bilecik 24.04.1978
Medeni Durumu	: Evli
Yabancı Dil Bilgisi	: İngilizce
İrtibat Numarası	: 05300366527
E-posta	: ufukcerrah@hotmail.com

Eğitim Bilgileri

Lisans : Kara Harp Okulu, Sistem Mühendisliği, 1996-2000.

Yüksek Lisans : Harp Akademileri, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Ulusal ve Uluslararası Güvenlik Stratejileri ABD, 2003-2005, Tez Konusu: Güney Kafkasya'daki Jeopolitik Değişimlerin Türkiye'nin Ulusal ve Uluslararası Güvenlik Stratejilerine Etkileri, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hasret ÇOMAK.

İş Deneyimi

Genelkurmay Başkanlığı Uluslararası Askerî Eğitim İşbirliği Şubesinde Kafkas Ülkeleri Proje Subayı olarak çalışmış, ayrıca Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Türkmenistan, Afganistan, Kırgızistan, Bosna-Hersek, Makedonya, Kosova, Arnavutluk, Ürdün, Mısır, Cezayir, Tunus, Ukrayna, Romanya ve Slovenya silahlı kuvvetleri ile yürütülen askerî eğitim ve işbirliği çalışmalarının bir kısmında proje subayı olarak görev almış ve bu ülkelerde bulunmuştur.

Akademik Çalışmalar

1. CERRAH, Ufuk, "Muhtemel Tehdit ve Risklere Karşı NATO'nun Yakın Gelecekteki Misyonu ve Türkiye'nin Konumu", **28-29 Haziran 2004 NATO İstanbul Zirvesi Sempozyumu-1,** Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü/İstanbul, Haziran 2004.

2. CERRAH, Ufuk, "NATO'nun İstanbul Zirvesinin Değerlendirilmesi", **28-29 Haziran 2004 NATO İstanbul Zirvesi Sempozyumu-2,** Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü/İstanbul, 14 Temmuz 2004.

3. CERRAH, Ufuk, "Güney Kafkasya'nın Güvenlik Boyutunun Değerlendirilmesi", **Güney Kafkasya'ya Güncel Bakış Sempozyumu,** Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü/İstanbul, 27-28 Ocak 2005.

4. CERRAH, Ufuk, "Ukrayna Krizinin AB Enerji Güvenliğine Etkileri", **Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi,** Kocaeli Üniversitesi, 23-24 Eylül 2014.

5. CERRAH, Ufuk, "Ukrayna Krizinin AB Enerji Güvenliğine Etkileri", **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi,** eds. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, Beta Yayınları, İstanbul, 2014.